Hakan MERTCAN

TÜRK MODERNLEŞMESİNDE ARAP ALEVİLER

(Tarih Kimlik Siyaset)

KARAHAN

TÜRK MODERNLEŞMESİNDE ARAP ALEVİLER
(Tarih Kimlik Siyaset)

Hakan Mertcan

KARAHAN KİTABEVİ

Eser	: Türk Modernleşmesinde Arap Aleviler
Yazar	: Hakan Mertcan
Yayın Editörü	: Seyfi Karahan
Pazarlama	: İsmet Karahan
Kapak Tasarım	: Karahan
Arka Kapak Fotoğrafı	: Meriç Durmaz
Mizanpaj	: Karahan
ISBN	: 978-605-4454-85-3
Baskı	: Öz Baran Ofset 312. 394 45 60

www.karahankitabevi.com

KARAHAN KİTABEVİ

Merkez: Çakmak Cad. Çakmak Plaza
No:40/43 **Seyhan-ADANA**
Tel: (0 322) 363 05 84 Faks: (0 322) 363 57 79

Şube: Mahfesığmaz Mah.79019 Sok.
Sargut Apt.No.39
Tel:(0322)234 16 11 Faks:(0322)234 16 33
Çukurova-ADANA

Zulme karşı direnen,
haysiyetli bir hayat sürme mücadelesi veren
tüm insanlara...

KISALTMALAR

a. g. m. : Adı geçen makale.
a. g.e. : Adı geçen eser.
A.AMD : Sadaret Amedi Kalemi Evrakı
AAMD : Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi.
ABD : Amerika Birleşik Devletleri.
AKAD : Alevi Kültürünü Araştırma Derneği.
AP : Adalet Partisi.
ASAM : Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi.
AÜHF : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
AÜİF : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
AÜSBF : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
B. : Baskı /Basım.
BEO. : Bab-ı Ali Evrak Odası.
BEO.AYN.D : Bab-ı Ali Evrak Odası Ayniyat Defterleri.
BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
B.Y. : Basım yayım.
bkz. : Bakınız.
C. : Cilt.
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi.
çev. : Çeviren.
D. T. : Doğum tarihi.
der. : Derleyen.
DİSK : Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu.
DP : Demokrat Parti.
DTCF : Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.
E.T. : Erişim Tarihi.
ed. : Editör.
FKF : Fikir Kulüpleri Federasyonu.
Gnkur. : Genelkurmay Başkanlığı.
GÜ : Gazi Üniversitesi.
H. : Hicri.
HAT : Hatt-ı Hümayun.
haz. : Hazırlayan.
Hz. : Hazreti.
İ. DH. : İradeler Dâhiliye.
İGD : İlerici Gençlik Derneği.
İ. HR. : İradeler Hariciye.
İTC : İttihat ve Terakki Cemiyeti.
İÜHF : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

KE	: Kanun-i Esasi.
M.	: Miladi.
MC	: Milletler Cemiyeti.
M. Ö.	: Milattan önce.
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi.
MKT. MHM	: Sadaret Mühime Kalemi Evrakı.
MSP	: Milli Selamet Partisi.
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları.
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü).
No	: Numara.
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı.
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası.
SDÜİİBF	: Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.
t.y.	: Tarih yok.
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu.
THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi - Cephesi.
TİP	: Türkiye İşçi Partisi.
TİTEY	: Türk İnkılap tarihi Enstitüsü Yayınları.
TKP	: Türkiye Komünist Partisi.
TTK	: Türk Tarih Kurumu.
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurum
UEB	: Ulusal Eylem Birliği.
vb.	: ve benzeri.
vd.	: ve diğerleri.
Y.	: Yayını/Yayınları.
y.y.	: yer yok.
Yay. Haz.	: Yayına hazırlayan.
Y. EE.	: Yıldız Esas Evrakı.
Y. EE.KP.	: Yıldız Esas ve Sadrazam Kamil Paşa.
YKY	: Yapı Kredi Yayınları.
Y. PRK. MF	: Yıldız Maarif Nezareti Maruzatı.

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Kitapta geçen Arapça adların yazımında geleneksel transkripsiyon sistemlerinden yararlanılmıştır. Kişi adları genelde kısmen, diğer adlar çoğunlukla tam transkripsiyona tabi tutulmuştur. Bazı adların tam transkripsiyonu, çalışmada ilk geçtikleri yerde, parantez içinde verilmiştir. Alıntılarda Arapça adların yazım şekli korunmuş, transkripsiyona dair bir değişikliğe gidilmemiştir.

Ünlüler:

ا، ـا، ـَى	:	â	ـَ	:	a, e
ـِي	:	î	ـِ	:	ı, i
ـُو	:	û	ـُ	:	u

Ünsüzler:

ء	:	’	ض	:	ḍ
ب	:	b	ط	:	ṭ
ت	:	t	ظ	:	ẓ
ث	:	s̲	ع	:	‘
ج	:	c	غ	:	ġ
ح	:	ḥ	ف	:	f
خ	:	h̲, x	ق	:	ḳ, q / Q
د	:	d	ك	:	k
ذ	:	z̲	ل	:	l
ر	:	r	م	:	m
ز	:	z	ن	:	n
س	:	s	ه	:	h
ش	:	ş	و	:	w
ص	:	ṣ	ي	:	y

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR ..... **iii**
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ ..... **v**
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR **1**
GİRİŞ **5**

BİRİNCİ BÖLÜM
DOĞUMUNDAN OSMANLI MODERNLEŞMESİNE ARAP ALEVİLİK **19**
Genel Olarak Arap Aleviliğin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Koşullar 22
Bir Topluluk Olarak Arap Aleviler 27
Hamdâniler Dönemi 32
Hamdâniler Sonrası Dönem 36
Osmanlı Egemenliğinin Tesisi 46

İKİNCİ BÖLÜM
MODERNLEŞME SÜRECİNDE OSMANLI DEVLETİ VE ARAP ALEVİLER **53**

1) Osmanlı Reform Süreci **53**

2) Osmanlı Yönetimi Altında Arap Aleviler **65**
Genel Olarak Suriye'de Osmanlı Yönetimi (18. yy. – 19. yy.) 65
Osmanlı Reform Sürecinde Arap Aleviler 80
Genel Durum 81
Belgeler ve Olaylar Işığında Arap Alevilerin Devletle İlişkileri 90
Asker ve Vergi Toplama Çabası 90
Misyonerlik Faaliyetleri ve Devletin İhtida (Sünnileştirme) Politikaları 97

3) İmparatorluğun Dağılma Süreci ve Arap Aleviler **115**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
CUMHURİYET TÜRKİYE'SİNDE ARAP ALEVİLER 129

1. Milli Mücadele ve Kuruluş Evresinde Arap Aleviler 129

2. Tek Parti Dönemi ve Arap Alevilere Yönelik Temel Politika 141

Yeni Devletin Niteliğini Belirleyen Temel Adımlar..... 141
İskenderun Sancağı (Hatay) Meselesi 151
İskenderun Sancağı'nın Demografik Yapısı..... 157
İskenderun Sancağı'nın Statüsüne İlişkin Tutumlar.. 161
Alevi Bir Ulusal Lider: Zekî el-'Arsûzî..... 164
İlhak Süreci ve Arap Alevilere Yönelik Faaliyetler... 170
Asimilasyon Politikası..... 183
Kuramsal Çabalar 183
Genel Olarak Resmi Tarih Tezi..... 183
Resmi Tarih Tezi Çerçevesinde Eti Türklüğünün İnşası 190
Eti Türklüğü Kuramının Değerlendirmesi..... 197
Kuramdan Hayata: Asimilasyonist Uygulamalar..... 203

3. Çok Partili Hayat ve Arap Alevilerin Siyasal İlişkilerinin Dönüşümü.....220

Türk Modernleşmesinde Temel Bir Süreç: Çok Partili Döneme Geçiş..... 220
Çok Partili Hayat: Demokrat Parti İktidarı 227
DP İktidarında Arap Alevilerin Siyasal Tutumu..... 238

4. 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e: İki Darbe Arası Dönemde Devletin Dönüşümü ve Arap Aleviler 274

5.1980 Sonrası Süreç: Kimlik Sorunsalı Bağlamında Arap Aleviler.....305

Topluluğun İsimlendirilme Sorunsalı..... 305
Arap Alevi Kimliğinin Temel Esasları..... 308
Arap Alevilerin Kimlik Sorunları 321

SONUÇ 345
KAYNAKÇA 353
EK I: SEÇİM TABLOLARI 379
EK II: OKUL TABLOLARI 399
EK III: ARŞİV BELGELERİ 403
EK IV: YEKFİ! 499

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Hakikati, kişilerin söylemlerine bakarak öğrenme; hakikati öğren, hakikat üzerine konuşanları da öğrenirsin.
Hz. Ali

Tüm Alevi topluluklar gibi Arap Aleviler, tarihleri boyunca büyük acılara, kitlesel katliamlara, sürgün ve mahkûmiyetlere maruz bırakılmışlardır. Birçok büyük göç dalgasının ardından, Akdeniz çevresine yerleşen ve yüzyıllardır buralarda yaşayan Arap Aleviler, Türkiye'nin çokkültürlü yapısı içerisinde yer alan fakat seslerini duymakta güçlük çektiğimiz etnik ve dinsel kimlik gruplarından biridir.

Elinizdeki kitapta, egemenlerin tarih boyunca üzerlerine kara bir örtü çekmeye çalıştıkları Arap Alevilerin ortaya çıktıkları dönemden günümüze dek siyasal iktidarla ilişkileri incelenmektedir. Özellikle Türk modernleşme sürecinde devletin Arap Alevilere yönelik tutumu, izlediği politikalar ve Arap Alevilerin bunlar karşısındaki siyasal tutumlarına, Arap Alevi kimliği ve kimlik sorunlarına odaklanılmaktadır.

Bu kitap, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku anabilim dalında beş yıl süren çalışmalarım sonucunda hazırlayıp 2012 yılında savunduğum doktora tezime dayanmaktadır. Tez danışmanım Prof. Dr. Mithat Sancar'a, jüri üyeleri, sevgili hocam Prof. Dr. Mehmet Ali Ağaoğulları'na, Doç. Dr. Gülriz Uygur'a, Yrd. Doç. Dr. Bülent Algan'a ve Yrd. Doç. Dr. Uğur Kara'ya teşekkür ederim.

Arap Aleviliğine yaşamımın erken dönemlerinde başlayan ilgim, 2005 yılında doktoraya başlamamın ardından akademik bir ilgiye dönüştü. Genç bir araştırma görevlisi olarak Türkiye'de neden bu meselenin bilimsel alanda görmezden gelindiği üzerine uzun zaman düşündüm. Neticede ulaştığım sonuç baskı, korku ve biat oldu: Hakikat arayışı ve her şeye karşın ulaşılan hakikati ortaya koyma çabası olan bilim serüveninin, egemen ideolojinin baskısı, muktedirlerden duyulan korku ve onların doğru olarak gösterdiklerine biat ile gölgelendiğini – Kürt meselesinde, Ermeni meselesinde, Rum, Süryani, Ezidi ve diğer azınlık meselelerinde olduğu gibi- bu meselede de bir kez daha gördüm...

Arap Aleviler, konuyla ilgili makalelerimin ardından doktora tez konum haline geldi. Bu konuda doktora çalışması yapma isteğimi paylaştığım arkadaşlarımdan bazıları beni "konunun hassasiyeti" hususunda uyardılar, çalışmanın Türkiye bağlamında, çeşitli bakımlardan zorluğuna işaret ettiler, haksız da çıkmadılar. Yeterince çalışılmamış bu konuda yaşadığım kaynak sıkıntısı bir kenara, en çok, üzerine basa basa karşılaşacağımı söyledikleri bağnazca tepkilerde haklı çıktılar. Fakat çalışmama yönelik oluşan olumlu ilgi, bana "İyi ki bu konuda ısrarcı olmuşum" dedirtmekte. Umarım kitaba yönelik tepkiler bu düşüncemi muhafaza etmemi sağlar... Kitabın kendi alanında bir ilk olmasının getirdiği handikapların, zafiyetlerin farkındayım, umuyorum ki ilerleyen süreçte kitabın eksiklerini tamamlayabilirim; daha da önemlisi umarım kitap konuyla ilgili yeni çalışmalara vesile olur...

Gerek tezin yazılma sürecinde gerekse de bu tezin kitaba dönüştürülme aşamasında adını sayamayacağım kadar çok sayıda insanın önerisi, katkısı ve yardımı oldu. Hatay'daki alan araştırmam sürecinde, sevgili Barış Can ve ailesi, Seher ve Nadir Koçak karşılaştığım zorlukları aşmamda ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Hayatıma anlam kazandıran sevgili dostlarım Aydın Ördek, Erjona Dule, Taylan Koç, Selim Çakmaklı, Uğur Kara, Gökhan Gül, Heval Bozbay, Meriç Durmaz, Sertaç Kana-

cı her ihtiyaç duyduğumda yanımdaydılar. Sevgili Mahmut Ağbaht Arapça kaynaklar konusunda başdanışmanımdı, seferber oldu. Arapça konusunda Nidal Hawari'nin yardımlarını da zikretmeliyim. Pınar Ecevitoğlu Almanca çevirileri üstlendi. Demet Sayınta kitabın tashihini yaptı. Karahan Kitabevi'nin "emektarları" kitabı baskıya hazırladı. Belirttiğim gibi çok sayıda insanın katkısı var bu kitaba; hepsini sayamasam da isimlerini anmadan geçemeyeceğim kişiler var: Fikret Başkaya, Prof. Dr. Ayhan Yalçınkaya, Doç Dr. Şennur Özdemir, Tanıl Bora, Dr. H. Saim Vural, Özgür Temiz, Sezer Dönmez, Nihat Yenmiş, İsmail Yücel, Hüsamiddin Gür, Serpil ve Sezgin Kesim, Duygu ve Cenk Yiğiter, Nebahat Göçeri, Ahmet Sonay, Doç. Dr. Bedriye Poyraz, Dr. Meral Şeker, Avni Can, Doç Dr. Zeki Okur ve rahmetli dostum Ender Koçak... Görüşme yaptığım kimselerin sadece isimlerini andım... Hepsine müteşekkirim.

Tüm üniversite yaşamım boyunca yakın ilgilerini gördüğüm Ankara Hukuk'un iki kıymetli çalışanına özellikle teşekkür etmek istiyorum. Bütün öğrencilerin dertlerine koşan Yaşar Tan ve tatillerini bir kenara bırakıp öğrenciler için kütüphaneyi açık tutan Mustafa Karaca'ya şükran borçluyum.

Son olarak, bu çalışmada desteklerini esirgemeyen, başta annem ve teyzelerim olmak üzere, tüm aileme teşekkür ederim. Özellikle, çalışmanın en yorucu zamanlarında, rahmetli büyük dedem Şeyh İbrahim (Dermini) Drayyir'in manevi gücü bana enerji vermiştir. Erken yaşta gözlerini kaybetmesine ve dünyanın tüm zilletine rağmen yüreğinin aydınlığını hiç yitirmeyen ve ardından insanda hayranlık uyandıracak izler bırakan büyük dedeme baki hürmetle...

Hakan MERTCAN
Ekim 2013, Adana

GİRİŞ

Arap Aleviler,[1] Türkiye'nin çok kültürlü yapısı içerisinde yer alan etno-dinsel kimlik gruplarından biridir. Arap Aleviler yüzyıllardır Akdeniz çevresine yerleşmiş bir heterodoks İslam topluluğu olarak bilinmektedirler.[2] Kendilerini etnik olarak Arap, dinsel olarak Alevi kimliğiyle ifade eden bu topluluk mensuplarının -yaklaşık dört yüz yıl süren Osmanlı egemenliğinden sonra- bir kısmı Suriye, bir kısmı Lübnan, geriye kalan kısmı ise Türkiye Cumhuriyeti egemenliği altında yaşamaktadırlar. Söz konusu yaşam alanlarında 20. yüzyılın başında büyük iktisadi, siyasi ve toplumsal dönüşümlere tanıklık edildi. Bu dönüşümler, altüst oluşlar temelde siyasal egemenlik biçiminin dönüşmesi şeklinde tezahür etti: Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında İmparatorluğun bölüşülmesi ve parçalarının yeni siyasal egemenlik rejimleri olarak vücut bulması söz konusu olmuştur. Bu coğrafyada çok etnili, çok dilli, çok dinli, çok kültürlü imparatorluk idaresinden temelde ve uzun dönemde ulus devlet tarzında örgütlenen siyasal egemenlik rejimlerine geçilmiştir. I. Dünya Savaşı ile başlayıp II. Dünya Savaşı ile tamamlanan yeni uluslararası güç dengesinin kurulması sürecinde çizilen ulus devlet sınırları ve oluşturulan siyasal kodlar, bu coğrafyanın çok etnili, çok dinli, çok kültürlü yapısının söz konusu sınırlara ve kodlara tabi kılınması anlamına gelmiştir.

---

[1]Nusayri olarak da nitelenen Alevi topluluğu kendisini genellikle Arap Alevi olarak ifade etmektedir. Nusayrilik kavramı, tarihsel ve teolojik metinlerde ve yakın dönem akademik literatürde kullanılmakla birlikte topluluk üyelerinin önemli bir kısmınca kullanılmamaktadır.

[2]İslam coğrafyasında Bâtınilik olarak adlandırılan heterodoksi, görünen anlam dünyasının ötesinde yer alan deruni, içsel bilgiye yaslanmaktadır. Bâtıniler, muktedirlerin İslam yorumuna karşı kendi varoluşsal koşulları gereği farklı yorumlar üretebilme imkânına sahip olabilmişlerdir. İsmaililer, Karmâtiler, Dürzîler, Aleviler gibi Bâtıni topluluklar Heterodoks İslami gruplar içerisinde anılmaktadırlar.

20. yüzyıl sonlarında dünya siyasal iktisadi matrisinde yaşanan dönüşümler, yüzyıl başında belirlenen kodların, kurumların, yaratılan tabiiyetlerin sorgulanıp dönüştürülmesine neden olmuştur. Böylece siyasal egemenlik rejimlerinin dönüştürülmesi ihtiyacı bir kez daha baş göstermiştir. Geçmişte bastırılan, siyasal egemenlik kodlarının içinde kendilerine yer bulamayan, fakat tarihsel olarak siyasal karakteri haiz topluluklar tanınma talebiyle yeniden tarih sahnesine çıkma fırsatı bulmuşlardır. Tabi oldukları siyasal egemenlik rejimlerince tanınma talepleri, kimliğe yönelik haklar olarak kavranmıştır. Her bir egemenlik biriminin, siyasal, hukuksal kodlarınca tanınmayan topluluklarıyla ilişkileri doğal olarak kendi içinde özgünlükler barındırmaktadır: Siyasal rejimin niteliği, çoğunlukta olan gruplar, azınlık olanlar, vb. hususlar mevzubahis ilişkinin kimi belirleyicileridir. İlişkinin mahiyeti ne olursa olsun, bu durum her devleti bu toplulukları siyasal egemenlik rejimi içine çekme sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır. Uluslararası güç dengesinin, güç rejiminin yapısının değişmesiyle birlikte, sorun daha çetrefil bir hal almış, (etnik, dini, kültürel, yani siyasal) tanınma talebi somut hak taleplerine dönüşmüştür. Çoğu durumda ulus devletin esası haline gelmiş olan homojenleştirici (tektipleştirici) yurttaşlık hukukuyla üstesinden gelinemeyecek siyasal gerilimler, şiddet olayları, katliamlar ve iç savaşlara tanıklık edilmiştir.

21. yüzyılın ilk on yılı geride kaldı. Yüzyılın başından beri tarihin tekerlerinin daha hızlı dönmeye başladığına bilhassa Akdeniz havzasında gerçekleşen siyasal gelişmeler delil kabul edilebilir. Bölgedeki siyasal gerilimlerin dayanakları önceki siyasal egemenlik ve hukuk rejimlerinin üzerinden atladığı etnik ve dini toplulukların siyasal etkinlikleridir. Hatta söz konusu kimlikler ve bunların hak talepleri uluslararası kutuplaşmalara ve çatışmalara zemin teşkil edebilecek karakterdedir. Uluslararası siyasi-iktisadi güç dengesinin taşıyamadığı kırılma anlarında, önceki siyasal egemenlik rejiminin bastırdığı, haklı birer talep olan kimlik talepleri kuvvetle muhtemel yeni düşmanlıkların, ayrışmaların, savaşların, kıyımların gerekçeleri olabilecek-

tir. Bu durumun biçimsel sebebi olan görmezden gelmeye dayalı siyasal ve hukuksal kodların bütün olumsuz, yıkıcı ihtimallerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir biçimde dönüştürülmesi, içinden geçtiğimiz zaman diliminin asli sorunu olarak belirmiştir. Bununla birlikte, bu tür çözümlerin üretilmesine dönük çabalar şöyle dursun, teker teker sorunların yerli yerinde ortaya koyulması çabalarının olduğunu iddia etmek bile hayli zordur. Sorunun ortaya koyulması kuşkusuz, çözüm çabasından bağımsız değildir; çözüme dönük motivasyon sorunun nasıl ortaya koyulacağını da belirleyecektir. Ancak nihai olarak sorunun tespiti çözümü karakterize edecektir. Bu bakımdan bu çalışma ile Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet inşası sürecinde, siyasal ve hukuksal rejimin kodlarına mahkûm edilmeye zorlanan Arap Aleviler açısından sorunun mahiyeti tespit edilmeye çalışılmıştır: Türkiye'de yaşayan etnik ve dinsel olarak farklı bir kimlik grubunu oluşturan Arap Alevilerin, Cumhuriyet'le birlikte oluşan modern devlet ve modern hukuk bağlamında konumlarının/statülerinin, oynadıkları tarihsel rolün inter-disipliner bir yaklaşımla incelenmesi ve sorgulanması. Bu yapılırken Arap Alevilerin ulusdevletin gelişimine katkısı, ulus devletten beklentileri ve ulus devletin bu beklentilere verdiği yanıtın araştırılması, aynı zamanda farklı kimliklerle bir arada yaşamı nasıl becerdikleri, hangi dinamikler etrafında bu çoğulculuğun başarıldığının tarihsel/düşünsel temeller çerçevesinde incelenmesi gerekmiştir.

***

Çalışmamızda, Arap Alevilerin ortaya çıktığı evreden Cumhuriyet'e kadar olan süreci mümkün olduğunca çok sayıda kaynağa-veriye giderek önemle incelemeye çalıştık. Neden? İlk başta Türkiye'de yapılan çalışmaların bugünü anlamaya yönelik gayretlerinin, birçok yerde tarih bilgisindeki yetersizlikle malul olduğuna dair kanaatim beni bu irdelemeyi yapmaya sevk etti. Nasıl ki bir olgu ilişkili bulunduğu yapıyla/sistemle bütünsel olarak ele alınıp irdelenmezse ortaya yanıltıcı sonuçlar çıkması yüksek bir olasılıksa, bu olgunun tarihsel kökenleri göz ardı edilerek incelenmesi de zayıf tahlillere, eksik ve belki de yanlış

sonuçlara ulaşmaya neden olabilir. İncelediğimiz topluluğun görece kapalı bir yapıya sahip olduğu göz önüne alındığında bu topluluğun Cumhuriyet evresindeki politik tutumlarını, sisteme yönelik tepkilerini, talep ve beklentilerini anlamak bakımından, bu tarz bir perspektifin, 'olmazsa olmaz' bir koşul olduğunu düşündük. Bugün, farklı azınlık topluluklarının benzer durumlar karşısında verdikleri tepkiler, grup çıkarları, toplumsal-tarihsel olarak gelinen nokta vb. göz önüne alındığında, belli durumlar karşısında verdikleri tepki çelişkili, paradoksal, anlaşılır olmaktan uzak vb. görülebilir. Fakat bu, yüzyıllar öncesinin bilgisinden süzülüp gelmiş bir güdülenme de olabilir; siyasal iktidar karşısında biçimlendirilen konum, ilk bakışta anlaması güç olsa (ve birçok açıdan oportünizm, çıkarcılık vs. ile eleştirilmesi mümkün olsa) da, 'geçmişin gölgesi'yle veya tarihin kristalize olmuş deneyimiyle ilişkilendirildiğinde daha anlaşılır olabilir. İşte en kestirmeden, bunun için, bugününü ya da yakın tarihini incelediğimiz bu topluluğun geçmişte nasıl bir süreç içerisinde biçimlendiğini bugünkü yapının, eski bünyenin hangi açılardan kültürel sürdürücüsü olduğunu ve hangi psiko-sosyal güdüleri taşıdığını bilmek, anlamak gerektiğini düşünmekteyiz.

Bir etnik-dinsel topluluğu birçok açıdan incelemek, çeşitli akademik disiplinlerin konusu haline getirmek mümkündür. Fakat antropoloji, sosyoloji, teoloji, tarih, siyaset bilimi gibi birçok disiplin tarafından ele alınması mümkün olan bu konu hemen hemen bu disiplinlerin tamamınca -konunun önemi ve dikkat çekiciliğine rağmen- sınırlı sayıda çalışmanın konusu haline getirilmiştir. Literatür taraması neticesinde ulaştığımız sonuç, uluslararası literatür dahil bu konuda oldukça sınırlı sayıda bilimsel/akademik inceleme ve araştırmanın olduğudur. Bu kanaatimizin yapılan sınırlı sayıdaki kimi çalışmalarda çeşitli biçimlerde dile getirildiğini görmekteyiz. Örneğin Farhad Daftari, heterodoks gruplardan olan İsmaililer üzerine yaptığı oldukça kapsamlı çalışmasında genel olarak Şii/heteredoksi üzerine yapılan araştırmaların "modern akademide" hak ettiği yeri bulamadığına, bu konuların ihmal edilmiş olduğuna dikkat

çeker.[3] Daftari'nin bu tespiti, Arap Aleviliği için daha da güçlü bir biçimde savunulabilir.

Uluslararası literatürde yer alan ciddi çalışmalarda tarihsel süreç içindeki politik hattın ya bir noktadan sonra ele alındığını, ya bir noktada kesildiğini ya da çoğunlukla yüzeysel bir anlatımla geçiştirildiğini görmekteyiz.[4] Türkiye'de yapılan çalışmalarda da genel olarak tarihsel arka planın yüzeysel olarak ele alındığını görüyoruz. Arap Alevilerin kendi çalışmalarıysa oldukça sınırlı. Yayımlanan birkaç eser içinde en dikkati çekici olan et-Tavîl'in (Muḥammed Emîn Ġâlib eṭ-Ṭawîl) kitabıdır ki akademik bir çalışma olmaktan uzak olmakla birlikte, en çok istifade edilen kaynak konumundadır. Hatta bizce bazı ciddi hata ve yanlışlarına rağmen temel bir eser olarak ele alınabilir.

Bu konuda yapılmış az sayıdaki incelemenin çoğunlukla teoloji disiplini çerçevesinde yapılmış olması da bir başka zorluk kaynağı olmuştur. Bu çalışmalarda kısmen tarihsel-kültürel ve sosyolojik verilere yer verilse de esas olarak dinsel doktrinin incelenmesi, karşılaştırılması ve eleştirilmesi söz konusu olmaktadır. Gerek ulusal gerekse uluslararası literatürde yapılan sınırlı sayıdaki sosyolojik ve tarihsel çalışmanın da konunun sadece belli bir dönemine ve/veya belli bir kısmına yoğunlaştığı görülmektedir. Tarihsel gelişime, özellikle siyasal tarih çerçevesinde yaklaşan bir çalışma neredeyse bulunmamaktadır. Konu, Türkçe olmayan literatürde daha çok Suriye'nin toplumsal-tarihsel gelişimi çerçevesinde ele alınıp inceleniyor. Bir noktaya kadar Arap Alevilerin ortak tarihi belli ölçülerde bu

[3]Farhad Daftary, **İsmaililer Tarihleri ve Öğretileri**, çev: Erdal Toprak, İstanbul, Doruk Yay, 2005, s. 55.

[4] Örneğin yakın zamanda yayımlanan Friedman'ın dikkat çeken akademik çalışmasında tarihsel süreci bir noktaya kadar inceledikten sonra Arap Alevi teolojisine yoğunlaşılmıştır. Yaron Friedman, **The Nusayri-'Alawis: An Introduction to the Religon, History and Identity of the Leading Minority in Syria**, Leiden-Boston, Brill, 2010.

kaynaklardan okunabilse de Osmanlı'nın dağılmasının ardından belirlenen sınırların iki farklı tarafında kalan Arap Alevilerin farklı siyasal kaderleri bu çalışmalarda bütünlüklü olarak incelenmiyor. Yani Suriye'de siyasal hayat içerisinde yer edinebilmelerinin yarattığı etkiyle incelenmeye değer görülen Arap Alevilerin, Türkiye sınırları içinde kalan "kardeşleri" (topluluk üyeleri) genellikle dikkatlerden uzak kalmıştır. Bu durum iki tür zorluğa işaret etmektedir. Birincisi, Arap Alevilerin, ortaya çıkışlarını hazırlayan süreci saymazsak, bir topluluk olarak belirginleştikleri ve isimlendirildikleri tarihten itibaren kabaca 1000 yıllık bir tarihsel sürecin, 'bilgi arkeolojisi' anlamında, yeterli bir kazısının yapılmamış olmasıdır. Bu bağlamda, gerçek şu ki bu topluluğun siyasal tutumlarının, bütün süreçler hesaba katılarak analiz edilmesi çok da mümkün olamamıştır. Özetle bu durum, tarihsel verileri bir araya getirerek siyasal tutumları ortaya koyacak bir hat kurmayı zorlaştırıyor. İkinci ve bizim için daha da önemli husus Türkiye'de yaşayan Arap Alevilerin bırakın siyasal iktidarla ilişkilerine dair akademik bir çalışmayı, sosyal, kültürel ve iktisadi durumlarına ilişkin bütünlüklü bir bilimsel eserin var olmayışıdır. Hele ki Arap Alevilerle ilgili herhangi bir hukuksal araştırmanın/incelemenin yapılmamış olduğu da göz önüne alınırsa kaleme almaya çalıştığımız bu kitabın ne tür bir zorluk içerisinde yürütüldüğü takdir edilecektir.

Çalışmada, tarih literatürünün yanı sıra alan araştırması yapılması zorunluluğu gündeme gelmiştir. Suriye'de yaşayan Arap Alevilerin siyasal iktidarla ilişkilerini inceleyen akademik çalışmalar bulunmasına karşın, Türkiye'de yaşayan Arap Alevilerin siyasal iktidarla ilişkilerini ve kimlik sorunlarını bütünlüklü olarak ele alan akademik çalışmaların bulunmaması, kitabın araştırma ve yazımında önemli zorluklar yaratmıştır. Ulaşılan yazılı kaynakların eksiklikleri alan araştırmasını zorunlu kılmıştır. Hatay ve Adana illerinde 2 yılı kapsayan bir alan araştırması yapılmıştır. Kent merkezinde ve kırsal alanda yaşayan, farklı yaşlardan, eğitim düzeylerinden ve meslek gruplarından çok sayıda insanla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Dışarıya karşı

belli bir tereddütle yaklaşan bir topluluk olan Arap Alevilerle ilk aşamada güven tesis etmeye yönelik görüşmeler yapılmış, daha sonra bu insanlar içinden seçilen kimselerle yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan kimseler yaş esasına göre üç kategoriye (genç, orta ve yaşlı kuşak) ayrılmış ve her kuşağın mensuplarına yaşadıkları dönemlere ilişkin sorular yöneltilmiştir. Bu sorular temel olarak kişilerin deneyimlediği süreçlere ilişkin Arap Alevilerin siyasal iktidarla ilişkilerini, Arap Alevi kimliği eksenindeki sorunları anlamaya, ortaya çıkarmaya yönelik olmuştur. Örneğin, genel olarak, yaşlı kuşağa tek parti dönemine ve tek partiden çok partiye geçiş sürecine ilişkin sorular yöneltilirken, orta kuşaklara çok partili döneme, 1960 ve 1970'li yılların siyasal gelişmelerine ilişkin sorular yöneltilmiştir; genç kuşağın ise daha yakın dönemlere ilişkin deneyimleri irdelenmiştir. Siyasal faaliyet içinde olan ya da siyasal faaliyet yürütmüş olan kimseler çok rahat konuşurken, politik olmayan kimseler daha temkinli bir tavır içerisinde olmuşlardır. Bundan dolayı, bazı şahıslarla görüşmeler ses kayıt cihazıyla kaydedilebilmiş, bazıları ise bundan tedirginlik duyduğu için görüşmelerde sadece notlar alınması mümkün olabilmiştir. Kitapta yer verdiğimiz aktarımlarda, kişilerin anlatımına sadık kalınmıştır. Fakat karşılaştırmalı bir incelemeyle çelişkili, yanlış, spekülatif anlatımlar çalışmanın dışında bırakılmıştır. Kimi insanlarla birden çok kez görüşülmüş, önemli bulduğumuz bazı konuları detaylandırmaları, netleştirmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Alan araştırması bulguları, yazılı verilerle birlikte değerlendirilerek güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Alan araştırmasının yanı sıra geniş bir arşiv taraması yapılmaya çalışılmıştır. Özellikle Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerinden, yerel ve ulasal gazete arşivlerinden faydalanılmıştır. Tek parti döneminde siyasal iktidarın Arap Alevilere yönelik yaklaşımına dair çok sayıda belgeden yararlanılmıştır. Bu belgelerde, Arap Alevilerin, tek parti döneminin asimilasyonist yönelimi içinde varlıkları ortadan kaldırılmaya çalışılırken "zorunlu" olarak isimlerinin sıkça zikredildiği görülmüştür. Fakat

ilerleyen süreçlerde isimleri zikredilmeksizin çağırıldıkları görülmüştür. Özellikle 1950'lerden sonra "kendi var, ismi yok" hale getirilen bu topluluğun siyasal ilişkilerinin dönüşümünü sözlü anlatımlardan anlamaya çalıştık. Fakat bu anlatımlarla yetinmeyerek, bu anlatımlardan elde edilen bulguları, yazılı basında bir "arkeolojik kazı" yapmada kullandık. Örneğin görüşmecilerin anlattığı olaylar, alan araştırmasının sağladığı bulgular yazılı basın taramalarından elde edilen verilerle karşılaştırılarak gerçekliğe ulaşılmaya çalışıldı. Örneğin, görüşmecilerin bahsettiği bir olay, o tarihli gazetelerde de bulunmuş, fakat olayın Arap Alevilerle ilişkisinin tespiti bizim alan araştırmamız sayesinde mümkün olabilmiştir. Devlet İstatistik Enstitüsü (ve Türkiye İstatistik Kurumu) seçim sonuçları verileri de topluluğun siyasal tutumlarını açıklamakta yardımcı kaynak olarak incelenmiştir. Arap Alevilerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler tespit edilmiş ve bu bölgelerin seçim sonuçları analiz edilmiştir.

Arap Alevilere ilişkin yazılı verilerin yetersizliği alan araştırmasında elde edilen sonuçların önemini ciddi düzeyde artırmaktadır. Bu nedenle araştırmada tarih ve kamu hukuku disiplinlerinin yanı sıra sosyoloji disiplinin kavramsal ve yöntemsel çerçeveleri kılavuz kabul edilmiştir.

İncelemenin esasını Arap Alevilerin siyasal iktidarlarla ilişkileri oluşturmaktadır. Bu bağlamda Arap Alevilerin Cumhuriyet'ten sonra bir yandan siyasal iktidarla olan ilişkileri incelenerek modern ulus devletin biçimlenmesindeki rollerinin ortaya konulmasına çalışılırken, diğer taraftan kimlik haklarının/sorunlarının incelenmesine çalışılmıştır ve bir çoğulcu toplum modeli oluşturmanın dinamikleri bu örnek grup üzerinden çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu şekilde, kitapta akademik çalışmalara pek konu olmamış bir mesele kamu hukuku çerçevesinde ele alınarak işlenmiştir.

***

Arap Aleviler, kimi zaman siyasal iktidarın yanında yer almışlar, devlete eklemlenerek devletin hegemonya alanının

genişlemesinin bir aracı olmuşlardır. Yani bir anlamda resmi ideolojinin taşıyıcılığını yapmışlardır. Örneğin, Cumhuriyet'in başlarında Osmanlı Devleti'nden bir kopuş, yeni bir rejimin doğmakta olduğu inancı ve Kemalizmin laiklik söylemi gibi gerekçelerle siyasal erkin yanında konumlanmışlardır. Fakat ilerleyen süreçte bu tavırda farklılaşmalar meydana gelmiştir. Örneğin, çok partili hayata geçişle birlikte, azımsanamayacak sayıda Arap Alevi önceki dönemin şedit aktörü olarak gördükleri Halk Partisi'nden uzaklaşarak Demokrat Parti'ye eklemlenmiştir. Arap Alevi topluluğundan genç kuşaklar, 1970'li yıllarda mevcut siyasal yapı karşısında "radikal" denebilecek muhalefetin kaynaklarından biri haline gelmiştir. Özetle bütün bu kırılma anları dikkate alınarak etnik ve dinsel bir topluluk olarak Arap Alevilerin tarihleri incelendikten sonra, Türk modern devletinin oluşumunda, sınırlarının ve yapısının belirlenmesinde konumlarının tespitine çalışılmaktadır.

Kitabın birinci bölümünde, Arap Alevi toplumunun tarihsel süreç içerisindeki yerlerinin tespiti yapılmıştır. Arap Alevi topluluğunun ortaya çıktığı tarihsel koşullar araştırılarak, bir topluluk olarak siyasal alanda hangi biçimlerde var olabildikleri incelenmiştir. Cumhuriyet dönemi gelişmelerinin belleğini oluşturması bakımından Osmanlı egemenliğinin tesis edildiği süreçte Arap Aleviler ve Osmanlı Devleti arasında yaşananlar irdelenmiştir.

İkinci bölümde, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme süreci olarak gördüğümüz 19. yüzyılda devletin dönüşümü özellikle hukuki metinler üzerinden incelenmiş, bu dönemde Arap Alevilerin Osmanlı modernleşmesinden hangi biçimlerde etkilendikleri, modernleşme karşısındaki tutumları ele alınmıştır. Bu anlatılarda Arap Alevilerin kendi tarih yazımına bakıldığı gibi Osmanlı arşiv belgeleri de dikkate alınmış, bu belgeler analitik bir incelemeye tabi tutulmuştur.

Üçüncü bölümde imparatorluğun dağılmasının ardından milli mücadele sürecinde Arap Alevilerin rolü araştırılmış ve

modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecindeki katkıları ortaya konulmuştur. Cumhuriyet'in tek parti idaresi altındaki yapısı genel özellikleriyle çalışmamız bağlamında irdelendikten sonra bu yapının Arap Alevilere ilişkin temel politikaları araştırılmıştır. Cumhuriyet dönemi arşiv belgelerinden de yararlanılarak yapılan bu araştırma neticesinde tek parti dönemi politikaları açısından Arap Alevilerin ciddi bir yer teşkil ettikleri tespit edilmiştir. Cumhuriyet tarihinde tek parti yönetimi boyunca esaslı bir yer kaplayan iki önemli politikanın incelenmesine çalışılmıştır: (1) Lozan Barış Antlaşması'nda Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında bırakılan Hatay'ın Türkiye'ye ilhakında Arap Alevilerin kilit bir rol oynadığı belirlenmiştir. Arap Alevilerin, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilhak politikasına eklemlenmesi için yoğun bir siyasi çalışma yapıldığı ortaya konulmuştur. (2) Dönemin genel yaklaşımının yansıması olarak değerlendirilebilecek asimilasyon politikalarının Arap Alevi toplumu için de çeşitli yöntemler kullanılarak hayata geçirildiği tespit edilmiştir. Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte genel bir teveccüh gören Demokrat Parti'nin Arap Alevilerin de ilgisine mazhar olduğu, tek parti döneminin baskıcı politikalarına bu topluluğun duyduğu tepki ve demokratikleşme özlemleri ortaya konulmuştur. Demokratikleşme vaatleriyle iktidarı elde eden Demokrat Parti'nin özellikle 1954'ten sonra anti-demokratik yönetim pratiklerini hayata geçirmesi ve bunun karşısında Arap Alevilerin tutumundaki farklılaşma süreçleri incelenmiştir. İki darbe arası olarak adlandırılan 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e giden evrede devletin genel yapısı, anayasal sistem esas alınarak açıklanmıştır. Yazılı veri yetersizliği karşısında özellikle alan araştırması sonuçlarına yaslanılarak Arap Alevi topluluğunun Türkiye'nin bu önemli değişim evresinde nasıl bir siyasal tavır aldıkları ortaya konulmuştur. Buradaki özgün anlatı ve tespitlerin, Türkiye siyasal tarihi araştırmalarına katkı sunabileceği düşünülmektedir. Son olarak, 1980'li yıllardan itibaren işleyen süreç kimlik sorunsalı bağlamında ele alınmıştır. Bu kısımda, Arap Alevi kimliği çalışmamızı ilgilendirdiği ölçüde incelenmiştir. Arap Alevi-

lerin kimlik sorunları tespit edilmeye çalışılmış, eşit yurttaşlık[5], kimlik hakları bağlamında bir tartışma yürütülmüştür.

Arap Alevi topluluğunun dönüşen Türkiye siyasal egemenlik rejiminin içindeki yerine ilişkin bulgu ve vargılarımızın, sadece literatüre akademik bir katkı olması değil, aynı zamanda pratik toplumsal faydalarının da olması amaçlanmıştır. Çalışmamızın, Türkiye'nin demokratikleşmesi ve birçok çevre tarafından sıklıkla ifade edilen çokkültürlü bir coğrafyanın barışçıl bir arada yaşam projesinin ve çoğulculuğun gerçekleşmesi açısından da yararlar sağlaması umut edilmektedir. Kuşkusuz çalışmanın nihai sebebi bu da değildir. 1 milyon civarında bir nüfusa sahip olan, Türkiye'nin güney bölgesinde Antakya, Adana ve Mersin illerinde yüzyıllardır yaşayan otokton (yerli) bir halk olan Arap Aleviler "cisimleri var ama isimleri yok" bir biçimde varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Eğitim, iş vb. nedenlerden dolayı İstanbul, Ankara gibi Türkiye'nin büyük şehirlerine de göç edip yerleşen Arap Aleviler, Türk modern devletinin hem dinsel hem etnik kimliklerine ilişkin tüm baskıcı, asimilasyonist uygulamalarına rağmen, Türkiye Cumhuriyeti'nin erken dönemlerinden başlayarak, siyasal-hukuksal sisteme entegre olmaya çabalamış, kendilerini Türkiye Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak görmüş, ayrılıkçı siyasal talepler içerisinde olmamışlardır. Kimliklerine saygı gösterilen eşit birer vatandaş olarak yaşama arzusu içinde olan bu insanları tanımak, anlamak, beklentilerini ve sorunlarını bilmek, demokratik bir devlette hukuksal olarak onların varlıklarına saygı gösterip kimlik haklarını tanımak gereğine olan inancımız, bizi bu çalışmayı yapmaya motive eden temel gerekçelerdendir.

[5] Yurttaşlık kavramı başlı başına eşitlik fikrini içermektedir. Fakat Türkiye'de eşit muamele görmeyen toplulukların yaygın olarak ifade ettikleri ve bir vurgu taşıyan "eşit yurttaşlık" kullanımını tercih ettik.

إنّ الحق والباطل لايعرفان بأقدار الرجال،
اعرف الحق تعرف أهله، واعرف الباطل تعرف أهله!
الإمام علي بن أبي طالب (ع)

Hak ve bâtıl kişilerin ölçüleriyle bilinmez. Hakkı bil ki hak yolunda olanları tanıyasın; bâtılı bil ki bâtıl üzere olanları tanıyasın!

Hz. Ali

Benden sonra öyle bir zaman gelecek ki o zamanda haktan daha saklı, bâtıldan daha âşikar bir şey olmayacaktır. O zamanda, Allah ve Peygamber adına söylenen yalanlardan daha fazla bir şey bulunmayacaktır (...) Onlara göre doğruluktan daha kötü ve kötülükten daha doğru bir şey olmayacaktır.

Hz. Ali

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞUMUNDAN OSMANLI MODERNLEŞMESİNE ARAP ALEVİLİK

Ana hatlarıyla tarihsel arka plana bakıldığında, Arap Alevilik, Hz. Ali ve Ehlibeyt'in inanç ve öğretilerini benimseyen Muhammed b. Nusayr'ın (Muḥammed ibn Nuṣayr) önderliğinde belirginleşen, el-Huseyn b. Hamdân el-Hasîbî (el-Ḥuseyn ibn Ḥamdân el-Ḫaṣîbî) tarafından sistemleştirilip örgütlenen, heterodoks/bâtını karakter taşıyan inançsal bir yapı olarak karşımıza çıkar. Kısaca, geniş anlamda "Alevilik" çerçevesi içinde yer alan bir öğreti yani 'Alevilikler'den biri olarak adlandırılabilir. İslam toplumu, M. 632 yılında Ġadîr Ḫumm olayının ardından bir bölünme yaşamış ve Kerbela faciasıyla birlikte de bu bölünme derinleşmiştir. Hz. Ali'nin ve ardından da Ali evlatlarının öldürülmesiyle birlikte ipler iyice kopma noktasına gelmiş, Ali taraftarları, iktidara gelen Emevi hanedanına biat etmemiş, Ehlibeyt soyundan olan imamları önderleri olarak kabul edip, onların yolundan yürümüşlerdir. Ali taraftarları zaman içinde çeşitli kollara ayrılmış, birbirinden farklı anlayışları/yorumları temsil etmişlerdir. Bir kısmı -İsmaililer, Dürzîler gibi- imamlığın İmam Cafer es-Sâdık'tan sonra oğlu İsmail'in soyundan yürümesi gerektiğini savunarak *Oniki İmam* zincirinin 6. halkasında kopmuş; büyük çoğunluk ise İmam Cafer'in oğlu Musa el-Kâzım'ı izleyerek *Oniki İmamcı*lar olarak nitelenen topluluğu oluşturmuştur; bunlar içinden bazıları da aşırılıkla nitelenmiş ve Gulat-ı Şia olarak anılmıştır. *Ġulât* olarak adlandırılan yani "aşırıcı" gibi olumsuz bir nitelemeyle "damgalanan" farklılaşmış gruplardan biri de Arap Alevilerdir. Elbette, bu aşırı nitelemesi, nitelemeyi yapanların kabul ettikleri ölçütlerle, bir anlamda baktıkları yerle ilgilidir. Genelde Ortodoks İslam inançları esas alınarak Arap Aleviler aşırılıkla, yoldan çıkmakla vb. ile suçlanır. Onlar ise kendilerini, kesinlikle "aşırı" olarak değerlendirmez, Hz. Ali ve Ehlibeyt izinde yürüyen, arı/duru/doğru

yolun temsilcileri olarak ifade ederler.[6] Ayrıca çoğunlukla kendilerini Arap Alevi olarak tanımlarlar.

Gerek Türkiye'deki gerekse İslam dünyasındaki çoğu mezhep tarihçisinin başta Muhammed b. Nusayr olmak üzere Arap Alevi inanç önderlerine ve Alevi öğretilerine karşı oldukça sert bir tutum aldıkları açıkça görülmektedir. Çoğu zaman işi Arap Alevi toplumunu tahkir eden, aşağılayan, onları halen birçok sapkınlıkla malul müfritler olarak niteleyen bir düzeye vardırmaktadırlar. İslamın erken dönemlerinde yazılan eserlerde, çeşitli çıkar kavgalarının ve iktidar hasletlerinin ürünü olan fetvaların[7] esas alınarak değerlendirmeler yapıldığı bugün bile gözlenmektedir. Somut örneklerle meseleye yaklaşırsak, bu eserlerde Muhammed b. Nusayr'a ilişkin çeşitli rivayetler anlatılmıştır. Erken dönemlerde Nevbahti ve Kummi gibi yazarların ortaya attığı iddialar[8] daha sonra çeşitli yazarlarca takip edilerek zenginleştirilmiştir. Bu anlatılarda, Nusayr'ın kendini ilah ilan ettiği ya da nisbet ettiği imamı ilah olarak tanımlayıp kendini de peygamber olarak gösterdiği rivayet edilmiş, bu sebepten dolayı 11. İmam Hasan el-'Askerî'nin onunla ilişkisini keserek, onu ve

---

[6] Geniş bilgi için bkz: M. E. Ġâlib et-Tavîl, **Arap Alevilerinin Tarihi-Nusayriler**, çev. İ. Özdemir, İstanbul, Çiviyazıları, 2000, s. 67-148; Mahmut es-Sâlih, **Gerçeklerin Işığında Aleviler**, çev. Ahmet Bedir, Ankara, Baran Ofset, 2007, s. 19-50; Mahmut Reyhani, **Gölgesiz Işıklar I Alevilik ve Öncesi**, 3.B., İstanbul, Can Yayınları, 1997; Şerafettin Serin, **Alevi Nusayriler Hakkında Soru ve Cevaplar**, 2. B., Adana, Koza Matbaa, 2007; M. Ali Bedir, **Ehlibeyt Sevgisi Cennetin Anahtarıdır**, y.y., t.y.; Ömer Uluçay, **Nusayrilik İnanç Esasları-Tenasuh**, Adana, Karahan Y., 2003, s. 1-140.

[7] Arap Alevilerle ilgili verilen ilk fetvalar Ahmed İbn Teymiye'ye aittir. Bu fetvalarda Arap Aleviler sapıklık içinde kâfir bir topluluk olarak ilan edilmekte ve katledilmelerinin ve mallarına el konulmasının gerekliliği meşrulaştırılmaktadır. Bu, çalışmanın ileriki kısımlarında açıklanmaktadır, bkz. s. 42-44.

[8] Kummi/Nevbahti, **Şii Fırkalar Kitabu'l-Makalat ve'l- Fırak Fıraku'ş- Şia**, çev. H. Onat vd., Ankara, Ankara Okulu Y., 2004, 238-39.

öğretilerini reddettiği fakat buna rağmen onun sapkınlığının (!) bazı takipçileri tarafından çeşitli dinlerden beslenerek daha da genişletilerek tedavüle konulduğu ve cahil kitlelerin aldatılmasının sağlandığı; bu kişilerin yoldan çıkmış, her türlü haramı helal sayan, İslam dışı hatta İslam düşmanı kimseler oldukları ileri sürülmüştür.[9] Türkiye'deki mezhep tarihçilerinin de genel olarak bu çizgiyi esas alarak değerlendirmelerde bulundukları görülmektedir. Örneğin, Çağatay-Çubukçu, farklı inançlarla çok sayıda ortaklıkları bulunduğunu belirttiği Nusayrilerin eskiden beri, başka dinlerden insanlar tarafından kınanıp kötülendiklerini ifade eder.[10] Fığlalı ve Gölpınarlı, Nusayriliğin birçok eski inanç ve ilkel dinden, totemcilikten, sabilikten, Hıristiyanlık ve Musevilikten meydan gelen, bâtıni bir örtüde kendini gizleyen

[9] Örneğin Ebu Zehra'ya göre, Arap Aleviliği (o, Nusayrilik, diyor) "Şii fırkaların aşırı görüşlerinin bir karışımı" niteliğinde "gulat bir fırka"dır. Hasan Sabbah bu Alevilerin liderlerinden biridir ve tarihte kendilerine haşhaşiler de denir. Bunlar "müritlerini haşhaşla uyuşturuyorlardı." Haçlıların Müslümanlara saldırılarında onların yanında yer almışlar, sonraki süreçlerde de fırsat buldukça Müslümanlara karşı hareket etmişlerdir. Muhammed Ebu Zehra, **İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, çev. S. Kaya, Ankara, Yeni Şafak Gazetesinin Kültür Armağanı, t.y., s. 63-64. Yazarın Arap Aleviler hakkındaki bu anlatılarının, tarihsel hatalarla dolu ve önyargılı olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Yazar farklı bir çalışmasında daArap Alevilerin İslamla alakaları olmadığını ifade eder: Muhammed Ebu Zehra, **Şeyh-ul İslam Ahmed İbn-i Teymiye (Hayatı- Görüşleri- Fıkıhtaki Yeri- Usulü)**, çev. O. Keskinoğlu, İstanbul, Hilal Y., 1987, s. 172. Ayrıca, Bosworth, radikal Şiilerin en başarılı grubu olarak nitelediği Fatimilerin, düşmanları tarafından Yahudi olmakla suçlandığını ve bu Yahudi suçlamasının Orta Çağ İslam'ının oldukça meşhur bir "iftira yöntemi" olduğunu kaydeder. C. Edmund Bosworth, **Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri Tarihi**, çev. H. Canlı, 1. B., İstanbul, Kaknüs Y., 2005, s. 108. Bu "Yahudilik suçlaması"nın, Arap Alevileri de içine alacak şekilde geniş bir biçimde kullanılmış olduğu tespit edilebilir.

[10] Neşe Çağatay, İ. Agah Çubukçu, **İslam Mezhepleri Tarihi**, Ankara, AÜİFY., 1976, s. 68, 72.

bir inanç olduğunu iddia eder.[11] Bu biçimdeki anlayışı takip eden çalışmalar, her ne kadar bilimsel araştırmalar olarak yapıldıkları iddia edilse de kimi zaman nefret söylemi kapsamında yer alabilecek ifadeler içermekte, en hafifinden Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olan yüz binlerce Arap Alevinin temel bir insan hakkını, din, vicdan ve inanç özgürlüğünü ihlal etmektedir. Arap Alevi yazarlar ve din adamları da çalışmalarında bu konuya ilişkin eleştirilerini/tepkilerini dile getirmekten sakınmamışlardır.[12]

Muhammed b. Nusayr'ın ve onun takipçilerinin düşüncelerine, yaklaşımlarına ve duruşlarına gelmeden önce, bu ve benzer heterodoks/Bâtını toplulukların ortaya çıkışını hazırlayan koşullara genel hatlarıyla bakmak yararlı olacaktır. Bir konunun, tarihsel bağlamı içerisinde ele alınmasının, o konunun anlaşılabilirliğini daha mümkün kıldığı düşüncesinden hareketle, çalışmamıza, Arap Aleviliğin belirmesinden önceki gelişmeleri kısaca inceleyerek başlayacağız.

Genel Olarak Arap Aleviliğin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Koşullar

Hz. Muhammed, yedinci yüzyılın başlarında (Miladi 610) Mekke'de yeni bir dinin tebliğcisi olarak ortaya çıkmış, vahiy yoluyla kendisine iletildiği söylenen bilgileri önce Mekke'de ardından Medine'de içinde yaşadığı topluma aktarmak suretiyle yeni bir dinin esaslarını tesis etmiştir. Hz. Muhammed, Mekke'de kendine ve tebliğine inanan küçük bir grupla, gördü-

[11] Abdülbaki Gölpınarlı, **Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar**, İstanbul, Inkılap Kitabevi, 1997, s. 141; E. Ruhi Fığlalı, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, 5. B., Ankara, Selçuk Y., 1991, s.192.

[12] Bedir, **Ehlibeyt Sevgisi Cennetin Anahtarıdır**, s. 10-51; Serin, **Alevi Nusayriler Hakkında Soru ve Cevaplar**, s. 110-179; Yunus Tümkaya, **Farklılığa Rağmen Bir Olmak: Nusayri Alevi Dünyasında Bir Gezi**, İstanbul, Can Yayınları, 2004, s. 227-250; Mehmet Mullaoğlu, **Nusayriler Hakkında İddia, İsnad ve İftiralar ile Cevapları**, Hatay, yayınevi yok, t.y., s. 24-85.

gu baskı ve zulüm pratiğine rağmen yıllarca yılmadan inandığı davayı savunmaya devam etmiş, nihayetinde, uzun ve zorlu bir mücadelenin ardından, kendini peygamber olarak kabul eden ve ortaya koyduğu inançlara göre yaşamayı ilke edinen yeni bir topluluk meydana getirebilmeyi başarmıştır.

Kendisinin de bütün insanlar gibi bir fani olduğunu belirten Hz. Muhammed'in hastalanmasının ardından kısa bir zaman içinde, M. 632 senesinde, vefat etmesi, bu yeni topluluğu büyük bir krizle karşı karşıya bırakmıştır. Bu da Peygamberden sonra bu yeni topluluğun yönetimine kimin geçeceği meselesiydi. Bu konu etrafında yaşanan tartışma ve gruplaşma İslam toplumunda sürekli hal alacak bir ayrışmanın, Sünni-Şii ayrışmasının başlangıcı olmuştur. Peygamberin ölümünün ardından bir grup, halifeliğin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu savunmuş ve bu iş için seçilmiş kişinin Hz. Ali olduğuna inanmıştı. Fakat Peygamberin takipçileri olan kitle içindeki bir kesim, Peygamberin kendisinden sonra yönetime geçecek kişiyi açıkça tayin etmediği görüşündeydi. Neticede, çekişmeli bir sürecin ardından, bu kesim Hz. Ali'nin yerine Ebu Bekir'in halife olarak getirilmesinde etkin olmuşlardır.[13]

Genel olarak Hz. Ali'nin taraftarları (Şî'at 'Alî) Peygamberin kendisinin yerine geçecek kişiyi Ġadîr Ḫumm'da açıkça işaret ettiğini savunur. Şia'nın halifelik konusundaki en büyük delilleri bu Ġadîr Ḫumm olayıdır. Mekke ile Medine arasında yer alan Ġadîr Ḫumm, İslam tarihinde, Hz. Muhammed'in Hz. Ali lehine yapmış olduğu konuşmayla ünlenmiştir. Birçok Sünni ve Şii kaynak bildirir ki, Peygamber Veda Haccı'nın ardından Mekke'den Medine'ye dönerken, Ġadîr Ḫumm olarak adlandırılan yerde takipçilerini bir araya toplayarak, Sünni ve Şia tarihinde, en tartışılan konulardan birini oluşturacak olan konuşmayı yapmıştır. Bu konuşmada Peygamber, "Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır", "Allahım! Ali'yi seveni sev, ona düşman olana düşman ol" şeklinde cüm-

[13] Daftary, a.g.e., s. 58-59.

lelerle Hz. Ali'yi yüceltmiştir. Bu konuşmadaki "mevla"nın anlamı hususunda, Sünni ve Şiiler arasında anlaşmazlık söz konusudur. Sünni kaynaklar mevlayı arkadaş ya da yakın akraba manasında ele alıyorlar. Böylece Sünni yorumda Peygamber, Hz. Ali'nin konumuyla ilgili olarak herhangi bir dinsel ve politik tavrı/duruşu ifade etmemiş, sadece takipçilerine, kuzeni ve damadı olan Ali'ye büyük saygı göstermeleri gerektiğini işaret etmiştir. Şii gelenek ise mevlayı, lider manasında kabul eder ve Peygamberin kendisinden sonra yerine geçecek kişi olarak Hz. Ali'yi işaret ettiğini savunur.[14]

Hz. Ali'nin hakkının gasbedildiğine inananlar azınlıkta kalmış ve bir yenilgi yaşamıştır. Bunların, uzun bir süre iktidar mekanizmasından uzak tutulmaları başarılmıştır. Bu durum, bizce, tüm Ali taraftarlarının içinde, büyük bir haksızlığa uğramışlık duygusunun derinleşmesine ve bir gün bunun hesabının sorulacağı ve Hakk'ın yeniden tesis edileceği inancının kökleşmesine neden olmuştur. İlk mücadeleyi kaybeden Şia, heyecanını yitirerek geri çekilmiş, Ali de siyasal alandan uzaklaşmıştı. Bu geri çekilmede yeni doğmakta olan İslam toplulu-

[14] Meir M. Bar- Asher ve A. Kofsky, **The Nuşayrî-'Alawî Religion: An enquiry Into Its Theology And Liturgy,** Leiden; Boston; Köln: Brill, 2002, s. 121. Özelde Arap Aleviler için Ġadîr Ḫumm olayı çok daha büyük bir anlam ve öneme sahiptir. Peygamber, Ali'ye biat edilmesini açıkça istemekle birlikte -ki o an, orada bulunanlar bu arzuya uymuşlardır- Allahın nurundan olduğuna inanılan Ali'nin kutsiyetinin burada ayan olduğuna da inanılır. Ġadîr Ḫumm olayının gerçekleştiği tarihi (18 Zilhicce) kutsal bir gün olarak kabul eden Arap Alevilerin, bugün halen bu günü en önemli bayramları olarak kutlamakta olduklarını ve verdikleri önemi alan çalışmalarımız sırasında da bizzat gözlemlediğimizi belirtmeliyiz. Ġadîr Ḫumm olayının Alevi kaynaklarında anlatımı için bkz. Yunus Ramadan, **Evrensel Değerlerin Yüce Simgesi Hz. Ali**, çev. Ahmet Bedir, Adana, Ekrem Matbaası, t.y., s. 46-55; M. Ali Bedir, **Ehlibeyt Sevgisi Cennetin Anahtarıdır**, t.y, y.y, s. 62-66. Ġadîr Ḫumm'un Arap Alevi teolojisindeki yerinin bir açıklaması için ayrıca bkz. Asher ve Kofsky, a.g.e., s. 120-128.

günün bölünüp dağılmaması düşüncesi rol oynamış olabilir[15] fakat Ali'yi asıl yalnızlaştıranm, evine kapanmasına neden olanın, kendi tutumundan ziyade (bu tutumu besleyen) siyasal-toplumsal gücü elde eden Ebu Bekir ve Ömer'in tavrı olduğu da ileri sürülebilir.[16] Bunlar, Ali'yi iktidar sahasından uzak tutmak için neredeyse ellerinden geleni ardlarına koymamışlardır.[17] Fakat Ali ve taraftarlarının yaşadığı durgunluk Osman'ın halifeliği döneminde değişmeye başladı ve yeni bir dinamizm ortaya çıktı. Ali yandaşlarınca Osman'ın dönemi, her şeyin çok daha kötüleştiği, İslam'ın eşitlik ve adalet fikrinin derinden sarsıldığı, "bencilliği, tekelciliği ve yağmayı" meşrulaştıran bir süreç olarak görülmüştür.[18] Ali taraftarlarının uykudan ayıkmaya başlamasıyla yeni fikir ve talepler kendini gösterdi. "Ali'yi destekleyen yeni siyasal grupların doğuşu ve onun iktidarında izleyeceği kesin olan katı eşitlikçi politika başta Ümeyye oğulları ve diğer güçlü Mekke oymakları olmak üzere boy aristokrasisinin huzurunu kaçırmaya yeterli"[19] olmuştur. Bu dönem İslam toplumu-

---

[15] "İmam'ın önünde iki felaket duruyordu: (i) Çiğnenen hakkı (ii) İslam'ı tehdit eden unsurlar: İçte kendisine kin güden Medineli ve Mekkeli münafıklar, her an dinden dönebilecek Arap kabileleri; dışta, pusuda bekleyen Bizans ve Pers İmparatorlukları. Hz. Ali bu iki felaket arasında bir tercih yapmalıydı. O, kendi hakkından, İslam dini ve halkın genel yararı adına feragat etti.", Ramadan, a.g.e., s. 57.

[16] İbn Kays'ın, "Ebu Bekir, Ömer ve Osman sırasıyla halifelik makamına oturunca, kılıcını kuşanmaktan seni ne alıkoydu" şeklindeki soruya Hz. Ali'nin verdiği yanıtın anlatısı da bu fikri doğrular niteliktedir: "Kılıcımı kuşanmamamın nedeni, korku ya da savaştan bıkkınlık değildir. Allah katındaki nimetlerin dünya nimetlerinden daha hayırlı olduğunu bilmemem de değildir. Beni engelleyen, Peygamber'in buyruğu ve vasiyetidir. O, kendisinden sonra ümmetin nasıl davranacağını bana bildirmişti... Peygamber'e sormuştum: 'Bu olaylar olduğunda ne yapmamı emredersin?' Bana: 'Eğer destekçi bulursan onlara karşı cihat et. Bulamazsan, elini çek ve canını koru. Ta ki Allah'ın kitabını ve benim sünnetimi üstün kılmak için destekçi bulana kadar.' demişti.", Ramadan, a.g.e., s. 95.

[17] Daftary, a.g.e., s. 65-66.

[18] Ramadan, a.g.e., s. 256.

[19] Daftary, a.g.e., s. 69.

nun içine sürüklendiği kaos, Halife Osman'ın M. 656 yılında öldürülmesiyle daha da derinleşti. Ali halifeliğe gelse de bu kaotik ortama tam anlamıyla son vermeyi başaramamış, iki birbirine karşıt anlayış arasında başlayan şiddetli mücadelede "eşitlik ve ádalet" idealinin[20] yenilgiye uğraması ve sürecin sonunda Ali'nin de öldürülmesiyle Sünni-Şii ayrışması, belki de artık hiçbir zaman giderilemeyecek bir düzeye taşınmıştır. Ali'nin uğradığı onca haksızlığı ve katledilmesini Ali evlatlarının göreceği büyük zulümler izlemiştir.

Hz. Ali'nin ardından, Küfelilerin halife olarak tanıdığı Hasan b. Ali kısa süre sonra Muaviye lehine bu işten el çekmek zorunda bırakıldı ve ardından öldürüldü. Böylece İslam âleminde Şii ve Haricilerin dışında, çoğunluk tarafından tanınacak olan Emevi iktidarı kuruldu. Bu da Alevi topluluklarca, Emevilerin şiddetle, zorbalıkla yenilgiye uğrattıkları İslam'ın adil mesajına bağlanmış, Hakk'ı esas alan Müslümanların anlayışının yerine kendi İslam anlayışlarını yani "Emevi İslamı"nı, çıkarcı, kayırmacı, aristokratik yaşam esaslarını ihya etmeleri anlamına geliyordu.

İmam Hasan'ın öldürülmesini, kardeşi İmam Hüseyin'in Kerbela'da yakınlarıyla birlikte trajik biçimde katledilmesi ve imamlık makamına gelen (gayba karıştığına inanılan 12. İmam el-Mehdî hariç) tüm Ali evlatlarının öldürülmesi izlemiştir. Emevi iktidarı boyunca, İmamların yanı sıra çok sayıda Ali taraftarı katledilmiş, onların değerlerine karşı savaş açılmış ve uzun yıllar Hz. Ali'ye mimberden sövmek bir adet haline getirilmiştir.[21] Bütün bu zulüm ve baskı pratikleri, farklı radikal Şii grupların olduğu gibi, Arap Aleviliğin de ortaya çıkışını hazırlayan bir zemin sunmuştur. Ayrıca bu süreçte yaşananlar, genelde Şii/Alevi topluluklar, özelde Arap Alevi toplumunun kolektif belleğinde unutulmaz bir yer edinmiş ve Arap Alevi

[20] Ali'nin adalet ve eşitlik konusundaki yaklaşımı için özellikle bkz. Ramadan, a.g.e., s. 255-291.

[21] Ramadan, a.g.e., s. 116-120

toplumsal kimliğinin şekillenmesinde belirleyici bir karakter oluşturmuştur.[22]

Bir Topluluk Olarak Arap Aleviler

Basra'nın ileri gelenlerinden Muhammed b. Nusayr, 11. İmam Hasan el-'Askerî'nin en yakın müridi ve İmamın ilmine/bilgilerine açılan "kapı" olarak kabul edilir. Hasan el-'Askerî'nin ölümünün ve ardından gelen 12. İmam el-Mehdî'nin "gaybı" neticesinde imamların bilgilerinin Muhammed b. Nusayr aracılığıyla, sırasıyla Alevi toplumunun genel başkanlığı misyonunu üstlenecek olan Muhammed b. Cundub, 'Abdullah b. Muhammed el-Cennân el-Cunbulânî, el-Huseyn b. Hamdân el-Hasîbî, Muhammed b. 'Alî el-Cillî, Seyyid 'Alî el-Cisrî, ebû Sa'îd el-Meymûn b. Kâsım et-Tabarânî'ye aktarıldığı ifade edilmektedir.[23]

Muhammed b. Nusayr, Arap Alevi toplumunun adlandırılmasında ve 12 İmam silsilesinin ardından topluluğun varlığını koruyup devam ettirmesinde merkezi bir rol üstlenmiş olsa da birçok araştırmacının ve Arap Alevi yazarın da kabul ettiği gibi, yeni bir mezhep kurucusu olarak görülmez. Muhammed b.

---

[22] Ramadan'ın şu satırları bu durumun bir örneği olarak verilebilir: "Emevilerin ve Abbasilerin, şeytani amaçlarına ulaşmak için İslam'ı nasıl kullandıklarına, uydurdukları yalan hadislerle iyiyi kötüye, kötüyü iyiye nasıl dönüştürdüklerine ve Hz. Ali'nin soyunu, sevenlerini nasıl katlettiklerine tanık olduk. Bugün Müslümanların geneli, bu zihniyeti alkışlıyor ve şuursuzca peşinden gidiyor. Bu acı tablo, Onikinci İmam Hz. Muhammed b. Hasan el-Kaim el-Mehdi dünyaya inene kadar sürecektir. O geldiği zaman ise mazlumlar zalimlerden hakkını alacak, batıla aldananlar hakkı görecek, ilahi adalet tecelli edecek ve hak dinin güneşi parlayacaktır. Bekleyenler için o gün uzak değildir!", Ramadan, a.g.e., s. 128.

[23] Et-Tavîl, a.g.e., s. 150-58. Muhammed b. Nusayr ile ilgili geniş bilgi için ayrıca bkz: Yaron Friedman, **The Nusayri-'Alawis: An Introduction to the Religon, History and Identity of the Leading Minority in Syria**, Leiden-Boston, Brill, 2010, s. 6-17.

Nusayr, teolojik ve tarihsel olarak tartışmasız bir biçimde lider olsa da birçok yazar topluluğun asıl kurucusunun el-Hasîbî olduğu konusunda ittifak içindedir.[24] Burada teolojik bir tartışmaya girmeyi uygun bulmadığımızdan dolayı, mezhep ifadesinden kaçınarak, şu kanaati paylaştığımızı vurgulamalıyız. el-Hasîbî gerçekten el-Cunbulânî aracılığıyla Muhammed b. Nusayr'dan kendisine ulaştırılmış olan bilgi ve değerleri daha sistematik bir yapıya kavuşturup, takipçilerini daha örgütlü bir yapı içerisinde birleştiren, dağınık haldeki güçleri bir "topluluk" haline getirip, düzenlediği inanç esasları doğrultusunda davasını yaymaya girişen teorik ve eylemsel bağlamda büyük bir lider olmayı başarmış bir şahsiyettir. İran, Irak, Suriye coğrafyasında faaliyetler yürüten bu şahsiyet çeşitli devlet yöneticilerinin de aralarında bulunduğu çok sayıda taraftar edinmeyi başarmıştır. Kendisinden sonra, Arap Alevi topluluğunun işlerinin düzenlenmesi ve topluluğun devamının sağlanması açısından Bağdat ve Halep'te iki merkez kurulmasının zeminini hazırlamıştır. el-Hasîbî kendisinden önceki ve sonraki genel şeyhler gibi, teolojik misyonunun ve dinsel önderliğin yanı sıra sosyal ve siyasal bir misyon ve birleştirici bir önderliği de temsil etmekteydi. Bu "kolektif misyon" hem dini önder hem askeri bir kurtarıcı ve toplum kurucu konumunda yer alan Hasan el-Mekzûn es-Sincârî'nin şahsında daha net bir görünürlük kazanacaktır.

El-Hasîbî'nin yaşam öyküsüne baktığımızda kısaca şunları aktarabiliriz: 9. yüzyılın ikinci yarısında[25] dünyaya gelen

---

[24]Meir M. Bar-Ashar, **Medieval Islamic Civilization:An Encyclopedia** L-Z, index Vol: 2, Ed: Josef W. Meri, New York, Taylor&Francis Groups, 2006, s. 569; Mahmut Reyhani, **Gölgesiz ışıklar II Tarihte Aleviler**, 2. B., İstanbul, Can Yayınları, 1997, s. 28-29, 41-42; Yaron Friedman, "al-Husayn ibn Hamdân al-Khasîbî: A Historical Biography of the Founder of the Nusayrî- 'Alawite Sect", **Studia İslamica**, No: 93 (2001), s. 91.

[25] Et-Tavîl, bu tarihi M. 873 (Hicri 260) olarak belirtmektedir ki bu Hasan el-'Askerî'nin öldüğü tarihe denk gelmektedir: Et-Tavîl, a.g.e., s. 154. Friedman da tarihlerin bu şekilde denkleştirilmesine dikkat çeker: Friedman, a.g.m., s. 97, dn: 37.

el-Hasîbî'nin nerede doğduğu konusunda farklı görüşler vardır. Bazı yazarlar Irak'taki Küfe ile Vâsıt şehirleri arasında yer alan Cunbulâ kasabasında doğduğunu,[26] bazılarıysa Mısır'da doğmuş olup el-Cennân'ı tanıdıktan sonra onun yanına yerleşmek için Cunbulâ'ya geldiğini söylerler.[27]Bizim uluştığımız kanaat, el-Hasîbî'nin Cunbulâ'da doğduğu yönündedir. el-Hasîbî Şii bir ailede büyür ve erken dönemde dinsel bilgilerle tanışır. Zaman içinde kendini çok iyi yetiştirir ve derin bilgilerle kuşanır. Oldukça zengin bir ruhsal dünyaya sahip, yetenekli bir şair olarak kabul edilir. Zaman içinde Muhammed b. Nusayr'ın takipçilerinin lideri Abdullah b. Muhammed el-Cennân el-Cunbulânî'yi tanıması hayatına yön verir. El-Hasîbî, onun en önemli talebesi haline gelir ve birçok ilmi ondan öğrenir. Arap Alevi literatürüne göre, el-Cennân, Muhammed b. Nusayr'dan öğrendiği ilkeleri el-Hasîbî'ye aktarmıştır.[28]

Görünüşe göre, el-Hasîbî ilk zamanlar, mesajını açık propaganda yaparak yaymıştır. Bu hareket tarzı, el-Hasîbî'yi ve öğrencilerini ciddi tehlike altına sokmuştur. İslam İmparatorluğu'nun merkezi Irak aşırı derecede karışıktı ve bu karışıklık 10. yüzyılın ilk yarısında zirveye ulaşmıştı. Hallac-ı Mansur'un Bağdat'ta idamıyla birlikte de geniş bir tutuklama başlatılmıştı. Karmati isyancılarına yardım ettiğinden şüphelenilenlerin tasfiye edilmesi ve Hallac-ı Mansur'un öldürülmesi gibi olaylar el-Hasîbî'yi yolundan caydırmamıştır. Açıktan propagandasını yürüten el-Hasîbî Bağdat yönetimince, İslam'a aykırı inanç ve faaliyetler içinde olduğu şeklinde gerekçelerle tutuklanmıştır

---

[26]El-Hasîbî'nin yaşamı üzerine çalışmış olan Yaron Friedman, el-Hasîbî'nin Cunbulâ'da hatırı sayılır Şii bir ailede doğduğunu söyleyenlerdendir. Ayrıca amcası İbrahim'in İmam 'Askerî'nin yakın bir takipçisi; öteki amcası Ahmet'in de Şii literatüründe bilinen biri olduğu gibi detayları da aktarır: Friedman, a.g.m., s. 97; Friedman, a.g.e., s. 18.

[27] Et-Tavîl, a.g.e., s. 153; Reyhani de Mısırlı olduğunu, Cunbulâ'ya geldiğini oradan da Bağdat'a gittiğini yazmaktadır: **Gölgesiz Işıklar II**, s. 41-42.

[28] Friedman, a.g.m.., s. 97-8.

(Bu olayın 10. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru gerçekleştiği tahmin ediliyor). El-Hasîbî daha sonra cezaevinden kurtulmayı başarmış ve yoluna devam etmiştir.[29]

El-Hasîbî Bağdat'tan sonra Suriye coğrafyasına gider ve orada artık daha temkinli davranır. Irak'ta saltanatı Şii-Pers haneden olan Büveyhilerin ele almasının ardından, "aşırı" Şii olarak nitelenen grupların Büveyhi Irak'ında yaşama olanağına sahip olduğu görülmüştür.[30] Böylece koşulların değişmesiyle birlikte, el-Hasîbî 947'de Irak'a geri dönmüş ve çalışmalarını sürdürmüştür. Örneğin, Turba'da 140 kişiden meydana geldiği belirtilen "Muvahhidun" topluluğunu oluşturmuştur.[31]El-Hasîbî bu şekilde örgütlenme, kurumsallaşma çalışmalarını yürütürken öte yandan teorik çalışmalarını sürdürmeye devam etmiştir. Çok sayıda eserin müellifi olduğu bildirilen el-Hasîbî'nin[32] ilim ve

---

[29] Friedman, a.g.m., s. 100-101. Şanlı yazısında, el-Hasîbî'nin, Karmatiliğe mensup olduğu suçlamasıyla tutuklandığını, daha sonra masum olduğunun anlaşılması sonucu serbest bırakıldığını ve kendisinden özür dilendiğini kaydetmektedir: Hüseyin Şanlı, "El-Hasîbî (Kaddes Allahu Ruvhahü) I",
http://www.akadnet.com/index.php?option=com_content&task=viev&id=111&Itemid=28 (E.T: 14.05.2010) (Bu makalenin internet yayını olmasından dolayı sayfa belirtilememektedir.)

[30] Bunun bir örneği olarak şu aktarılır: Tarihçi İbnü'l Esir'e göre, görüşleri Muvahhidun'a benzeyen bir grup kafir, liderlerinin ölümünden sonra 951'de Bağdat'ta tutuklanır. Bunlar Büveyhi yöneticisi Muizz al-Davla'ya kendilerinin Ali taraftarları olduklarını bildirirler ve bunun üzerine serbest bırakılırlar. Friedman, a.g.m., s. 102,

[31] Friedman, a.g.m., s. 100-102. Muvahhidun nitelemesi tevhide/Allahın birliği inancına gönderme yapar. Arap Alevilerin yer yer bu ifadeyle kendilerini nitelediklerini görmekteyiz. Bar-Ashar'ın da belirttiği gibi, Ortodoks İslam, Arap Alevileri, ısrarla, sapkın olarak görmüş ve göstermişse de onlar kendilerini gerçek inananlar (muvahiddun) olarak görmekten vazgeçmemişlerdir:Meir M. Bar-Ashar, 2006, s. 569.

[32] Şanlı, a.g.m.; Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 44. El-Hasîbî'nin bu eserlerinden sadece, Maide ve Hidayet'ül Kübra isimli eserlerin bugüne ulaştığı bildirilmektedir.

irfan konularında oldukça derin bir âlim olduğu farklı mezheplerden bazı yazarlarca da kabul edilmektedir.[33] Friedman da[34] Arap Alevilerin, Şia tarafından reddedilen ve dışlanan bir pozisyonda olmalarına rağmen, el-Hasîbî'nin, kişisel olarak bu durumdan biraz farklı bir yerde durduğunu; bir yandan Alevi literatüründe teolojik bir lider olarak kabul edilirken öte tarafta, Şii literatüründe önemli bir figür/din âlimi olarak var olmaya devam ettiğini ifade eder.

El-Hasîbî bir süre sonra, yöneticileri arasında öğrencilerinin de olduğu Büveyhilerin yönetimi altında yaşamaktan vazgeçmiştir. Birçok yöneticisinin Alevi öğretisini benimsediği aktarılan Büveyhoğulları arasındaki iktidar kavgasının, yönetimdeki istikrarsızlık ve kargaşa ortamının el-Hasîbî'yi rahatsız ettiği belirtilir.[35] Nihayetinde, birçok uzun yolculuk yapmış olan bu mistik önder, ömrünün son dönemlerini geçireceği Halep'e göçmeye karar vermiştir. Halep bu dönem el-Hasîbî'nin öğrencisi olan Seyfuddevle'nin liderliğindeki Hamdânilerin merkezidir. Ve Arap Aleviler için tarihte yeni bir dönem başlar. El-Hasîbî yaşamının sonuna kadar Halep'te kalarak hem açık hem de örtülü faaliyetlerini sürdürmüş, topluluğunun hiç değilse bir süre huzur içinde yaşamasını, gelişip genişlemesini sağlamıştır. Taraftarlarının gözünde büyük bir değeri ifade eden ve "Şeyh ud-Dîn" olarak nitelenen bu dikkate değer şahsiyet öldüğünde arkasında irili ufaklı çeşitli devletlerde yöneticilik yapan bir öğrenci grubu[36] ve bir ölçüde "ete kemiğe bürünmüş" bir topluluk bırakmıştı.

---

[33] Şanlı, "hilekar siyasetin" ve mezhep taassubunun etkisiyle, el-Hasîbî'yi karalayan tarihçiler olduğunu belirtip tepkisini koyduktan sonra, el-Hasîbî'nin değerini teslim ettiğini düşündüğü farklı inançlardan tarihçilerin eserlerinden örnekler verir: Şanlı, a.g.m.; Reyhani de Arapça kaleme alınmış bu eserlerden benzer şekilde bahseder. Bkz. Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 44.

[34] Friedman, a.g.m., s. 112.

[35] Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 42-43.

[36] El-Hasîbî'nin öğrencileri arasında Büveyhoğulları ve Hamdânoğullarının dışında Mısır Fatimileri gibi başka devlet yöneti-

Hamdâniler Dönemi

Arap Alevilerin tarihinde Hamdâniler Dönemi'nin özel bir yeri vardır. Özellikle Seyfuddevle (916?-967) önderliğinde Halep merkezli etkinliğin yoğunlaştığı (miladi 10. yüzyıla denk gelen) dönem, bir anlamda "Arap Alevilerin Altınçağı"nı temsil etmektedir. Bu özel öneminden dolayı bu dönemin üzerinde biraz durmakta yarar olduğunu düşünmekteyiz.

Bilime ve sanata verdikleri önem ve Bizans'a karşı seferleriyle tanınan Hamdâniler, Abbasi Halifeliği'nin gücünü ve itibarını yitirdiği, geniş İslam coğrafyasının birçok devlet ve beyliğe bölündüğü bir ortamda, önemli ticari merkezler ve bereketli topraklar üzerinde egemenliklerini sağlamış,[37] Musul ve Halep olmak üzere iki merkezli bir yapı tesis etmişlerdi. Bir yanda bu bölünmüş güçlerle, öte yanda Bizans kuvvetleriyle mücadele etmek durumunda kalan Hamdâniler, kısa bir süre de olsa Arap Alevilerin "devlet"leşme olanağını sağlayan bir dönemi temsil eder. İslam tarihinde genellikle bir Şii devleti olarak adı geçen Hamdânilerin, aksi yöndeki iddialara karşın[38] en

---

cilerinin de olduğu ifade edilir: Bkz. Matti Mossa, **Extremist Shiites The Ghulat Sects**, New York, Syracuse University Press, 1987, s. 264; et-Tavîl, a.g.e., s. 154.

[37] Ebu A. M. İbn Battuta Tanci, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, C.1, çev. A. S. Aykut, İstanbul, YKY., 2004, s. 112; Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar İslam Devletleri**, C. 1, 2. B., Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Y., 1996, s. 458-60; C. Edmund Bosworth, **Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri Tarihi**, çev. H. Canlı, 1. B., İstanbul, Kaknüs Y., 2005, s. 134-35.

[38] Tokuş, yüksek lisans tezinin Hamdânilerin Şiiliğini anlattığı kısmında, "Nusayrîlerin On İki İmam'ı kabul etmemeleri ve Hamdanîler'in belirtildiği gibi On İki İmam'a olan inançları Hamdanîler'in Nusayrî olduğu tezini tamamen çürütmektedir. Nusayrî olmaktan ziyade, diğer müfrit unsurları da korudukları gibi Nusayrîleri de korumuşturlar. Bu durum da Nusayrî oldukları anlamına gelmez. Ancak Hamdanîlerin Şialığı şefkattan kaynaklanan şialıktır." tespitinde bulunur: Ömer Tokuş, **Hamdanîler (Siyasi, İçtimai, İlmi ve Kül-**

üst düzeydeki yöneticilerinin Alevi öğretisine bağlı olduklarını, özellikle Arap Alevi kaynaklarında net bir biçimde görmekteyiz.[39] Hamdânilerin bir Alevi devleti olup olmadığı tartışması bir kenara bırakılsa dahi, Arap Alevilerin devletin iktidar mekanizması içinde yer aldıkları, siyasal erkin kullanılmasında ve onun korumasında var oldukları, bu devletin kendilerine ait bir devlet olduğu düşüncesi ve hissini taşıdıkları rahatlıkla ileri sürülebilir.

Hamdâniler, Bizans güçleriyle mücadele etmiş, birçok Bizans bölgesini ele geçirmiş, Kürtleri, Karmatileri, Haricileri kontrol altına almış, İhşidilerden Şam gibi önemli bir kenti almış, Mezopotamya ve Şam kırsalına yayılmış birçok nüfuzlu Arap kabilesi üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır. Neticede, Hamdâniler, Musul, Diyarbakır, Diyarırabia, Kuzeydoğu Mezopotamya, Halep ve Halep'in kuzeyinde Toroslar'a kadar uzanan bölgeyi kapsayan, Kuzeydoğu Akdeniz sahillerine, kuzeybatıda Bizans topraklarına, güneybatıda Filistin ve Şam'a kadar uzanan bir coğrafya üzerinde egemenlik tesis etmişlerdir.[40]

Bu dönemin yöneticileri arasında en etkili isimlerin, Alevilerin karizmatik politik ve askeri önderi Seyfuddevle ve onun veziri ve başkumandanı ebû Firâs el-Ḥamadânî olduğunu belirtmek gerekiyor. Seyfuddevle'nin önemli bir özelliği de, yukarıda belirtildiği gibi, Arap Alevi tarihi ve teolojisi açısın-

---

türel Hayat) (Yayımlanmamış Yükseklisans Tezi), ŞanlıUrfa: H. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.100-101. Oysa bu tespit temel bir yanlışla maluldur. İlgili yerlerde belirtildiği gibi, Arap Aleviler Hz. Ali'ye, Ehlibeyt'e ve Oniki İmamların tamamına kutsal bir sevgi ve sadakat ile bağlıdırlar ve Oniki İmam öğretisinin en sadık takipçileri olduklarına inanırlar. İncelediğimiz Arap Alevi kaynaklarının hiçbirinde bunun aksini kanıtlayabilecek bir bulguya rastlamadığımızı belirtmeliyiz.

[39]Es-Sâlih, a.g.e., s. 89, 92-93; Tümkaya, 2004, s. 124, 128; Uluçay, a.g.e., s. 82-83; Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 28-32; Et- Tavîl, a.g.e., s. 189-203.

[40]Es-Sâlih, a.g.e., s. 83-85.

dan büyük öneme sahip olan el-Huseyn b. Hamdân el-Hasîbî'nin yetiştirdiği bir kişi olmasıdır; o, el-Hasîbî 'nin en önemli talebelerinden biriydi. Farklı tarihlerde gelip Çukurova'ya yerleşen ve yüzyıllardır buralarda oturmakta olan Arap Alevilerin bölgeye ilk gelişlerinin, Hamdânilerin ünlü Halep emiri Seyfuddevle'nin Miladi 10. yüzyıl ortalarında bölgeye düzenlediği seferlerle başladığını düşünmekteyiz. Et-Tavîl'in aktardıklarına bakıldığında da Hamdânilerin hüküm sürdüğü bu dönemlerde, Çukurova'da Arap Alevilerin yaşadığı anlaşılmaktadır.[41]

Birçok başarıya imza atan ve Hamdânî otoritesini ihya eden Seyfuddevle'nin ölümünün ardından oğlu Sa'duddevle yönetimin başına geçti ama Sa'duddevle adı gibi *devletin şansı* olamamıştır. Tecrübesiz ve yeteneksiz olarak görülen Sa'duddevle'nin Karaveyh isminde bir hizmetkârının etkisinde hareket ettiği, yakın çevresine ve halkına yabancılaştığı, ebû Firâs'ın öldürülmesinin ardından işinin daha da zorlaştığı ve Karaveyh'in kendine karşı ayaklanması ve halkının sahip çıkmaması neticesinde ülkeyi bırakıp kaçmak zorunda kaldığı rivayet edilir. Böylece Hamdâniler güçlerini kaybedip çözülmeye başlamıştır. Sa'duddevle'nin ardından yerine geçen oğlu Ebû'l-Fadâ'il Sa'îduddevle de çözülmeyi engelleyememiş, sonuç olarak Seyfuddevle döneminden beri fırsat bekleyen güçler harekete geçerek Hamdânilerin varlığına son vermişlerdir.[42]

---

[41]Et-Tavîl, a.g.e., s. 195-199, 213-215, 276-277. Ayrıca şunu da belirtelim: Resmi Türk tarih yazıcılığında, Arap Hamdâni devletinin en büyük yöneticisi, asıl adı ebû'l-Hasan 'Alî b. 'Abdullâh olan Seyfuddevle'nin de Türk olarak anlatıldığına rastlanmaktadır. Kuşkusuz bu tarz bir anlatı, ileriki bölümlerde ayrıntısıyla tartışacağımız, Arap Alevi toplumunu asimile etme çabalarında önemli işlevler üstlenmektedir. Bu yaklaşımın bir örneği olarak bkz. Kasım Ener, **Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış**, 6. B., İstanbul, Berksoy Matbaası, 1964, s. 130.

[42]Es-Sâlih, a.g.e., s. 93-99.

Hamdâniler Dönemi, yaşanan tüm zorluklara ve çatışma iklimine rağmen (Bizans ve Haçlı akınları, Hariciler ve Kürtlerle mücadele vb.) Alevilerin en mutlu ve huzurlu dönemi olarak kabul edilir.[43] Çünkü devletin kılıcını enselerinde hissetmeden, inanç ve değerlerine uygun bir biçimde yaşayabildikleri; *özgürlüğün* ve siyasal erkin nimetlerinden yararlanabildikleri bir dönemi temsil ediyordu Hamdâniler Dönemi. Fakat altı çizilmesi gereken nokta şudur: Bu "altın çağ"da dahi Arap Aleviler kendilerini açıktan ifade etmeme yolunu benimsemiş, inançlarını devletin resmi dini kategorisine dönüştürmemiş, öğretilerini egemenlikleri altındaki topluluklara dayatma yoluna başvurmamışlardır ki aksi öğretilerinin yapısıyla da çelişirdi.[44] Bu yaklaşım, ileri tarihlerde, egemenlik elde ettikleri zamanlarda da devam etmiştir. Arap Alevilerin, 20. yüzyıldan bu yana Suriye'deki siyasal etkinlikleri/deneyimleri de bunun en yakın örneklerini oluşturmaktadır.[45]

---

[43] Aynı, s. 93.

[44] Arap Alevi kaynaklarının dışında, İslam tarihi çalışmalarında Seyfuddevle ve hanedanı genellikle Şii olarak belirtilir, Aleviliğe ilişkin bir göndermede bulunulmaz. Bu bile başlı başına inançlarını nasıl bir örtü altında tuttuklarını kanıtlar. Örneğin bkz. Carl Brockelmann, **History of the Islamic Peoples**, London-Henley, Routledge&Kegan Paul, LTD, 1948, s. 152-153; Fikret Işıltan, Seyfüd Devle, **İslam Ansiklopedisi**, 10. C. (106. cüz), (haz. A. Adıvar vd.), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1965, s. 536-539; Marius Canard, "Hamdanids", **The Encyclopaedia of Islam** (ed. B. Lewis et al), Vol. 3, Leiden, E. J. Brill, 1971, s. 126-131. Thierry Bianquis, "Sayf al-Dawla", **Encyclopaedia of Islam** (ed. B. Lewis et al), Vol. 9, Leiden, E. J. Brill, 1997, s. 103-109 (Yazar, Şiiliğe sempati duyan Seyfuddevle ile Nusayrilerin Suriye'de yayılımı arasında bir ilişki olduğuna, bunda el-Hasîbî'nin rol oynadığına işaret etmektedir, s. 109.); Bosworth, a.g.e., s. 134; M. Sobernheim, "Hamdânîler", **İslam Ansiklopedisi**, C: 5/1, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1988, s. 179-182 Öztuna, a.g.e., s. 458 (Öztuna, Hamdânî hanedanının Sünni olduğunu, Seyfuddevle gibi hanedandan bazılarının Şii olduğunu belirtir).

[45] Burada şunu belirtmek gerekiyor: Bugün Suriye'de devlet başkanlığı dahil etkili bazı siyasal ve askeri pozisyonlarda Alevilerin olduğu görülmektedir. Fakat buna bakarak, Suriye'de Alevilerin egemen

Hamdâniler Sonrası Dönem

Hamdânilerin ardından Halep uzun süreli bir kargaşaya sürüklenmiş, çeşitli Arap kabileleri burada egemenlik sağlamaya çalışmıştır (örneğin Hamdânilerin ardından, Mirdasiler yaklaşık 50 yıl burada hüküm sürmüştür[46]). Bu süreçte Heterodoks İslam toplulukları içinde etkili bir yeri olan İsmaililerin kurduğu Fatımi Devleti'nin egemenlik çabaları da görülmektedir. Nihayetinde, Fatımiler şehri ele geçirmeyi başararak hâkimiyetlerini tesis etmiştir.[47] Es-Sâlih'e göre, Fatımilerin varlığını sevinçle karşılayan ve egemenliklerinin kurulmasına katkı sunan Arap Aleviler bir süre sonra boş beklentiler içerisinde olduklarını anlarlar ve Fatımilerden umduklarını bulamayarak kabuklarına çekilirler. Karşılaştıkları zorluklar karşısında, güçlü savaş deneyimlerine rağmen başkaldırmak yerine itaati tercih ederek sakin bir yaşam sürmeye çabaladıkları belirtilir.[48] Fatımiler döneminde, Arap Alevilerin devlet yönetiminin üst kademelerinde etkin

---

olduğu, Suriye'deki devlet yapısının Alevi bir nitelik taşıdığını iddia etmek mümkün değildir. Bu yönde yaygın bir yanlış söylem bulunmaktadır. Oysa Alevilik hiçbir zaman kamusal olarak etkili bir nitelik taşımamıştır, örneğin, devlet okullarında Alevilik bir din dersi olarak dahi okutulmamaktadır. Suriye'de Alevi devleti olduğu iddialarını eleştiren bir yazı için bkz. Sabbahali Aydın, "Bir Yalan Ne Kadar Sürdürülebilir: Suriye Cumhuriyeti Bir Alevi Devleti midir?", http://ozguruniversite.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1134:bir-yalan-ne-kadar-suerdueruelebilir-suriye-cumhuriyeti-bir-alevi-devleti-midir&catid=1:guencel-yazlar&Itemid=5 (E. T. 11 Kasım 2012) (Bu makalenin internet yayını olmasından dolayı sayfa belirtilememektedir.)

[46] Mirdasilerin, 11. yüzyılın başlarında, Fırat Nehrinin civarındaki yerlerden Kuzeydoğu Suriye'deki Halep'e göç eden 'Kuzey Arap Kilab' kabilesinden oldukları ve 1024 (miladi) senesinde Halep'i ele geçirerek Hamdânilerin mirasçısı oldukları ifade edilir: Bosworth, a.g.e., s. 111; Mirdasiler ile ilgili olarak ayrıca bkz. Öztuna, a.g.e., s. 461; Erdoğan Merçil, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 30, İstanbul, TDVY., 2005, s. 149-51.

[47] Daftary, a.g.e., s. 277-289.

[48] Es-Sâlih, a.g.e., s. 100.

bir konum elde edemediği,[49] bu dönemin Arap Aleviler bakımından en olumlu yanının inançlarını korkmadan yaşayabilmeleri ile ilim ve sanat alanında kaydedilen gelişmeler olduğu ifade edilir. Bununla birlikte, Alevilerin içinde bulunduğu zor şartların Fatımilerin Eyyübiler tarafından ortadan kaldırılmasının ardından daha da derinleştiği kaydedilir.[50]

El-Hasîbî'nin Arap Alevi tarihi açısından oldukça önemli olan iki merkezin -Bağdat ve Halep- temellerini attığını ifade etmiştik. Bunlardan 'Alî el-Cisrî'nin başkanlığındaki Bağdat merkezi Moğolların işgaliyle ortadan kaldırılana dek devam etmiştir. Halep merkezi ise, el-Hasîbî'nin ardından Muhammed b. 'Alî el-Cillî'nin önderliğinde varlığını sürdürmüştür. Onu, Alevi öğretisine yaptığı büyük katkılarla tanınan el-Kâsım et-Tabarânî izlemiştir. Durmak bilmeyen savaş ve karışıklıklar sebebiyle et-Tabarânî hareketin merkezini 1031'de Lazkiye'ye taşımak zorunda kalmıştır (bundan 3 yıl sonra da burada ölmüştür). Lazkiye'ye yerleşilmesinden sonra da İshakilerle çatışmışlardır. Et-Tabarânî'nin döneminde İshakilerin lideri olan ve zenginliğiyle tanınan ebû Zuheybe İsmail b. Hallad Lazkiye'nin güneyini hareketinin merkezi yapmıştı. İshakilerin Aleviler üzerinde baskı kurdukları, Beni Hilal'in yardımları sonucunda bu topluluğun baskısının durdurulup Alevilerin varlığını devam ettirdiği aktarılmaktadır. Benî Hilâl Lazkiye'ye vardığında İshâkîlerin lideri Antakya'ya kaçsa da sonunda yakalanarak öldürülmüştür.[51]

Arap Alevilerin Halep'ten Suriye'nin kuzeybatı bölgesine, coğrafi olarak daha korunaklı yerleşim alanlarına taşınma-

[49]Es-Sâlih, Fatımi yönetiminde söz sahibi olan, Hamdânilerin Musul kolunun meşhur hükümdarı Nâsıruddevle el-Hasan b. 'Abdullâh b. Hamdân'ın torunlarından Nâsıruddevle ebû'Alî el-Hasan b. Hamdân'ın konumunun istisnai olduğunu belirtir: Es-Sâlih, a.g.e., s. 101.

[50]Es-Sâlih, Aynı yer.

[51] Mossa, a.g.e., s. 267-68; Et-Tavîl, a.g.e., s. 156-157, 203; Reyhani ise, Beni Hilal'e yüklenen bu rolün tarihsel gerçeklere uymadığını ileri sürer: Bkz. Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 47-49.

sını sağlayarak Alevi toplumunun maddi ve manevi açıdan varlığının hayat bulacağı tarihi bir merkezi, Lazkiye'yi, inşa eden et-Tabarânî hem üretken bir yazar hem de dikkate değer bir lider olarak nitelenebilir.[52] Birçok eser ortaya koymuş olan, Arap Alevi toplumunun bir yandan dinsel öte yandan dünyevi varlığına ilişkin önemli faaliyetler yürüten et-Tabarânî Arap Alevilerin son genel şeyhidir. Et-Tabarânî'den sonra hem toplumsal hem dinsel bakımdan merkezi bir otorite/önderlik sağlanamamıştır. Bundan sonra Arap Alevi toplumu 'özerk' yerel önderlerin liderliğinde farklı gruplara ayrılarak hayatta kalma mücadelelerine devam etmişlerdir.

11. yüzyıl sonlarında Suriye Haçlıların eline geçer ve 1103 yılında Arap Alevilerin yaşadığı bölge Haçlı kuvvetlerinin egemenliği altına girer. Arap Alevileri karalamayı bir ezber haline getirmiş Ortodoks İslam kalemlerinin Arap Alevilerin Haçlılarla işbirliği yaptığı şeklindeki iddialarının aksine, Haçlı Seferleri Arap Aleviler için oldukça zor zamanları temsil etmiştir.[53] Lyde, 1099'da Kudüs'e gitmekte olan Haçlı kuvvetlerinin dağlarda yaşayan Arap Alevileri bulduklarını ve Haçlı kuvvetlerinin Nusayri (Alevi) Dağlarının doğusundan (Moarra şehrinden) Lübnan Dağının içlerine kadar çok büyük sayıda insanı

[52]Et-Tabarânî'nin birçok yazısının kaybolduğu düşünülse de Massignon, et-Tabarânî'ye ait 17 çalışmadan bahseder. (Fakat bunların özellikle iki tanesinin, Kitab al-Haft ve Risalat al-Tawhid'in durumu muğlaktır) et-Tabarânî'yi Arap Aleviler açısından büyük bir dini lider ve verimli bir yazar olarak anlatan Bar-Asher ve Kofsky, et-Tabarânî'nin erken Arap Aleviliteratüründeki yerinin, Kitab al-Ma'rif'le ispatlanmış olduğunu açıklamaktadırlar: Meir M. Bar-Asher ve Aryeh Kofsky, "Dogma and Ritual in Kitâb Al-Ma'ârif By The Nuṣayri Theologian Abû Sa'îd Maymûn B. Al-Qâsim Al-Ṭabarânî (d.426/1034-35)", **Arabica**, T. 52, Fasc. 1 (Jan., 2005), s. 43-5.

[53] Et-Tavîl, Haçlı Seferleri'ni Arap Alevilerin başına gelmiş en büyük iki felaketten ilki olarak görür, diğeri de Yavuz Sultan Selim'in katliamı olarak kabul edilir, s. 213.

öldürdüklerini aktarır.[54]Mossa da bu katliamı ifade ettikten sonra, (Teymiye'ye referansla) bir süre sonra Haçlıların Alevilerin bilinen anlamda (Ortodoks) bir Müslüman mezhebi olmadıklarını görünce onlara karşı daha toleranslı davrandıklarını, Suriye kıyılarının Haçlılar tarafından ele geçirilmesine Alevilerin yardım ettiğini, Alevilerin bu hizmetlerinin karşılığında, 1071 yılında İsmailler tarafından zapt edilmiş olan birçok kalelerini geri aldıklarını belirtmektedir.[55] El-Hatib de Haçlı Seferleri sırasında Arap Alevilerin kendilerini Haçlıların bir parçası gibi gördüklerini, inançlarındaki benzerlikler/yakınlıklar dolayısıyla işbirliği içinde hareket ettiklerini ileri sürmektedir.[56] Tüm bu iddialara karşı Arap Alevi kaynaklarının bu tarz iddiaları kesin bir dille yalanladığı görülmektedir. Verdiği fetvalarda birçok tarihsel ve teolojik yanlışı defalarca tekrar eden, Ortodoks İslam dışındaki inançlara düşmanca bir tavrı olan Teymiye gibi fanatik bir kalemin bu gibi iddialara kaynak teşkil etmesi, bunun karşısında Arap Alevi kaynaklarında konunun açık bir dille yalanlanması bizi böyle bir işbirliğinin olma olasılığının zayıf olduğu düşüncesine sevk etmektedir. Bunun yanı sıra "düşmanımın düşmanı dostumdur" prensibinden de hareket edilerek, kendileriyle çatışma/mücadele halindeki bir gruba karşı daha güçlü başka bir grubun desteğinin sağlanması olasılığı da anlaşılır bir seçenek olarak durmaktadır. Fakat Halm'ın da belirttiği gibi Haçlıların bölgeye (Lazkiye bölgesine) geldikleri dönemdeki olaylara ilişkin bilgiler oldukça sınırlıdır.[57] Yine de her durumda kesin olan bir şeyler vardır ki ilki, Haçlıların bölgeye gelmesiyle çok sayıda Arap Alevi katledilmiştir, ikincisi, ilerleyen tarihlerde kendilerine toleranslı davranılmış olsa da Arap

[54] Samuel Lyde, **The Asian Mystery**, London: Longman, Green, Longman and Roberts, 1860, s. 68.

[55] Mossa, a.g.e., s. 269.

[56] Muḥammed Aḥmed el-Ḥaṭîb, **el-Ḥarekât ul-Bâṭiniyye fî 'Âlem il-'İslâmiyye**, Ürdün, Mektebet el-'Aḳṣâ, t.y., s. 330.

[57] Von Heinz Halm, **Die İslamische Gnosis**, Zürich, Artemis Verlag, 1982, s. 284-285.

Aleviler tekrar, yabancı bir gücün, egemen bir kuvvetin baskısı altına alınmıştır.

1188 tarihinde, bu sefer bölge Sünni İslam'ın keskin kılıcı konumundaki Eyyübilerin egemenliğine girmiştir. Eyyübilerin dönemi diğer Bâtıni topluluklar için olduğu gibi Arap Aleviler için de baskıcı uygulamaların derinleşerek devam etmesi anlamına geliyordu. Eyyübiler bu toplulukları baskı altında tutmakla kalmamış, bunların kendi iktidarlarına tehdit olacak biçimde bir araya gelmelerini de önleyecek pratikler geliştirmiştir.[58] Bu devrin arkasından büyük Arap Alevi lideri Hasan el-Mekzûn es-Sincârî'nin bölgeye gelişine tanık olunur.[59] Es-Sincârî, askeri ve dini yetkinliğinin yanı sıra edebi yönüyle de dikkatleri çekmeyi başarmış önemli bir şahsiyettir. Bu dönemde Arap Aleviler, mücadele içinde oldukları (İsmaililer, Kürtler gibi) çeşitli topluluklar karşısında güçsüz düşmüşlerdi. Es-Sincârî, bölgeye ilk gelişinde başarı elde edemeden geri döner, yaklaşık üç yıl sonra tekrar gelerek sıkı bir mücadelenin ardından 1223'te bölgeye egemen olur[60] ve Alevilerin toparlanmasında önemli bir figür haline gelir.

---

[58]Es-Sâlih, Aleviler ile Karmati ve İsmaili toplulukların arasının bu dönemde, birbirlerine nefret ve düşmanlıkla yaklaşacak biçimde açıldığını ifade eder: A.g.e, s. 102-103.

[59] Et-Tavîl, es-Sincârî'nin bölgeye ilk geliş nedenine dair çeşitli rivayetler olduğunu ifade eder. Bunlar, Alevilerle kavga içinde olan İshakilerin sonunu getirmek, Şamanist Türklerin zulmünü önlemek ve Kürtlerin saldırılarını bertaraf etmek şeklinde sıralanır. Et-Tavîl'e göre en doğru seçenek Kürtlerle mücadele için geldiği yönündeki rivayettir. Et-Tavîl, a. g. e., s. 225. Ayrıca İshakilerle mücadelenin de neticelendirildiği belirtilir: "Emir Hasan bölgeyi savaşarak ele geçirdi, bölgenin doğusunu ele geçirmiş olan Kürtleri oradan sürdü, İsmaililerin nüfuzunu kırdı ve İshak el-Ahmer'in öğretisine ilişkin mevcut kitapları toplayıp imha etti. Sonunda Nusayra dağlarında İshakiyye öğretisine ilişkin tek nüsha bırakmadı."; a. g. e., s. 228.

[60]Tavîl, a.g.e., s.227-28, 262.

1258 yılında Moğol ordusu Bağdat'a girerek şehri yağmalamıştır. Daha sonra Moğol ordusu kuzey Suriye'yi yerle bir edip, (Hama ve Halep gibi) belli başlı önemli şehirleri ele geçirmiştir. Bağdat'ın yağmalanması sürecinde Alevilerin buradaki merkezi de tüm kurumlarıyla birlikte yerle bir edilmiştir. Buna rağmen, Aleviler, Moğollarla da işbirliği yaptıkları yönünde iddialardan kurtulamamışlardır. Baybars'ın Moğollara karşı 1260'ta kazandığı zaferi, Alevilerin bir felaket olarak gördüğü belirtilmiştir. Neticede, işbirliğiyle suçlanan Arap Aleviler Baybars tarafından kaleleri yerle bir edilerek cezalandırılmışlardır.[61]

Memlüklerin egemen olduğu dönem boyunca Arap Aleviler üzerindeki baskı devam ettirilmiştir. 1260-1277 yılları arasında Suriye ve Mısır'da hüküm süren Sultan Baybars Arap Alevilerin Sünniliğe dönderilmesi için uğraşmış, Arap Alevilerin yaşadığı bölgelerde camiler yaptırmıştır. Sultan Kalavun devrinde de bu uygulamalara devam edilmişse de istenilen sonuç elde edilememiştir. İbn Battuta, Baybars'ın fermanıyla Arap Alevi köylerine mescitler yapıldığını, fakat Alevilerin buralara ilgi göstermediğini, hatta çoğu yerde bu mescitlerin farklı amaçlarla kullanıldığını aktarmaktadır.[62]

Tabii Memlüklerin Alevilere yönelik tavrı sadece Sünnileştirme yönünde bir baskıyla sınırlı kalmamış, önceki dönemlerde olduğu gibi katletme politikası da güdülmüştür. Önemli Alevi tarihçiler özellikle Lübnan'ın kuzey bölgelerindeki Alevi katliamlarına işaret eder. Sultan Muhammed b. Kalavun'un donanmasına Lübnan'ın Kisravan dağlarında Şii yerleşimlerini yok etme emri verdiği, Memlük askerlerinin, özellikle el-Akura, el-Munaytara, el-Betrun gibi bölgelerde Alevileri kılıçtan geçirdikleri aktarılır.[63]

---

[61] Mossa, a.g.e., s. 267, 270-71.
[62] Battuta, a.g.e., s. 120.
[63] Es-Sâlih, a.g.e., s.106-107.

Arap Alevilere düşmanlığıyla tanınan ve etkili bir din adamı olan Teymiyye, Alevilerin Moğolların Suriye'yi fethetmelerinde onlara yardım ettiklerini ileri sürenlerdendir. Ayrıca Alevilerin sapkın bir topluluk olarak büyük bir tehlike teşkil ettiği propagandasını yapanların başında yer almaktadır. Bu doğrultuda fetvalar vererek Alevilerin katledilmelerinin, mallarına-mülklerine el konulmasının helal olduğunu savlayarak katliamlara meşru-hukuki bir dayanak sunmaya çalışmıştır.[64] Bu anlamda, burada Teymiyye'ye ve fetvalarına kısaca da olsa değinmeyi zorunlu görmekteyiz.

Teymiyye, İslamın köklerine/kendi kaynaklarına dönmesini savunan bir din adamıydı. O, Ortodoks İslam dışındaki inançları heretik (sapkın) olarak addetmekteydi. En çok reddettiği inançlar içerisinde Aleviliğin başı çekmekte olduğunu görmekteyiz. Arap Alevilerle alakalı fetvalar ilk defa Teymiyye tarafından 14. yüzyılda, Memlükler döneminde yayımlanmıştır. Toplamda üç tane olan bu fetvalar, Arap Alevilerin hayatları üzerinde kara bir bela gibi salınıp durmuştur. Arap Alevi tarihi açısından büyük önemi haiz olan bu fetvalardan biri 1317'de yayımlanır. Diğer ikisinin kesin tarihi bilinmez. Teymiyye'nin fetvaları 'al-Fatawa al-Kubra' isimli eserinde toplanmıştır. Arap Alevilerle ilgili fetvada önce Arap Aleviler tanıtılır, sonra Müslümanların Alevilere davranış şekilleriyle ilgili soru sorulur ve cevaplanır. Bu fetvaya göre, Müslümanların Alevilerle (Teymiyye, "Nusayriler" diyor) evlenmesi haramdır, kestikleri yenmez, Müslümanlarla aynı mezarlığa gömülemezler, onları öldürmek ve mallarına el koymak helaldir. Onlarla savaşmak Moğollarla savaşmaktan daha önemlidir. Onlar, Yahudi ve Hıristiyanlardan daha da sapkındırlar. Onların Müslümanlara zararları Moğollar, Haçlılar ve diğer kâfir savaşçılardan daha faz-

[64] Ebu Zehra da İbn Teymiyye'nin Arap Alevilere karşı savaşında haklı olduğunu düşünenlerdendir: Muhammed Ebu Zehra, **Şeyh-ul İslam Ahmed İbn-i Teymiye**, s. 171-172. Bedir, Teymiye'nin yaklaşımının aşırı bir Ehlibeyt ve Alevi düşmanlığı ile birlikte Emevi taraftarlığından ileri geldiğini savunur: Bedir, a.g.e., s. 52.

ladır. Şii gibi görünseler ve Ehlibeyt'i destekler görünseler de Allah'a, Peygambere ve kitabına inanmazlar. İslam'a düşmanlıklarını gösteren çok olay vardır. Hacca gidenleri öldürmüşler, Karataşı (Hacer ul-Esved) çalmaya cüret etmişlerdir.[65]

Teymiyye cevaplarında Alevilerle ilgili cahilliğini ortaya koyar. Suriye'de yaşamasına rağmen Alevilerle ilgili bilgisi çok zayıftır. Gerçek olmayan teolojik ve tarihsel suçlamaları onlara yöneltir. Örneğin onların 200 yıl boyunca Mısır'ı yönettiğini söyler oysa kastedilen bu yönetim Fatimilere aittir. Sonra Hac yolunda hacıları öldürdüklerini ve Kâbe'deki Karataşı çaldıklarını söyler ki bunlar genellikle Karmatilerle ilişkilendirilen olaylardır. Teymiyye'nin fetvalarının gerçek amacı, Ortodoks inanç sahiplerini Alevilere karşı kışkırtmaktı. İkinci fetvasında da Aleviler ve Dürzîlerle ilgili sorular sorulur. Burada da birinci fetvadaki birçok unsur yer alır. Üçüncü fetva bir Alevinin 1317'de mehdi olarak ortaya çıkma iddiasıyla alakalıdır. İddiaya göre, mehdi olduğunu ileri süren şahıs, Müslümanları öldürmek için Alevilerin kendini takip etmesini söyler.[66]

---

[65] Yvette Talhamy, "The Fatwas and the Nusayri/Alewis of Syria", **Middle Eastern Studies**, Vol. 46, No. 2, March 2010, s. 179. Ayrıca bkz. İmam Ibn Taymiyyah, "Islamic Ruling on the Nusayri/Alawi Sect", **Macmoo al-Fatawa** 35/145, http://islaam.com//Article.aspx?id=467 (E.T: 02.03.2009) (İnternet ortamında yer alan bu yazı için sayfa belirtilememektedir.)

[66] Mossa, Moğolların Bağdat'ı ele geçirip Abbasi saltanatına son vermesinin ardından siyasal bir boşluğun ortaya çıktığını ve Moğolların otorite tesis etmek üzere izlediği (farklı grupları birbirine karşı kullanma yönlü) politikaların sonucu dinsel ve politik kargaşalıkların meydana geldiğini anlatmaktadır. Bu koşullar içinde bazı insanlar yeni inanç grupları kurma çabasına girdikleri gibi bazıları da kendilerini 'mehdi' ilan ederek dünyada adaleti yeniden sağlamak iddiasını dillendirmişlerdir. Örneğin, 1317 yılında Alevilerin Cebele'de (Sünni) Müslümanlara saldırdıkları, bu olaylar sırasında bir Alevinin kendini mehdi ilan ederek isyan ettiği rivayet edilir. Ayrıca, söz konusu Mehdi olayının haberleri Suriye'yi kontrol eden Mısır sultanı Melik Nasır'a ulaştığında sultanın bu mehdi ve takipçilerinin öldürülmelerini emrettiği, fakat toprak sahibi zengin Müslümanların, bu Alevilerin öldürül-

Teymiyye'ye, Müslümanların Alevilerle savaşmalarının gerekip gerekmediği, çocuklarının rehin olarak alınıp alınamayacağı ve mallarına el konulup konulamayacağı sorulur. Bu fetvada da öncekilerdeki saldırısını sürdürür Teymiyye. Savaşçılarını öldürün, mallarına el koyun, der. Sonuç itibariyle, Teymiyye'nin bu fetvalarının Arap Aleviler üzerinde çok büyük etkileri olmuştur. Örneğin, 1305'ten önce yayınlanan fetvalardan birinin etkisiyle, Alevilerin de içinde bulunduğu değişik inanışlardan insanların yaşadığı Kisravan (Lübnan) bölgesinde bir askeri birlik çok sayıda Aleviyi katleder ve bu katliamdan kurtulanlar Nusayri (Alevi) Dağları olarak bilinen bölgeye giderler.[67]

Fanatik bir tutumu olan Teymiyye, farklı inançlara karşı şüphecidir. Fetvalarında da gördüğümüz gibi onları İslam topraklarını ele geçirmek isteyen düşmanla işbirliği yapmakla ve ihanetle suçlamıştır. Talhamy'nin de işaret etmiş olduğu gibi, Teymiyye'nin Arap Alevilere karşı fetvaları sahte teolojik ve tarihsel bilgilere dayanmaktadır fakat buna rağmen halen çok sayıda Müslüman tarafından savunulmaktadır (Suriye rejiminin başlıca karşıtları, bu fetvalara dayanarak halen Alevilere, gerçek Müslüman olmadıkları yönündeki saldırılarını sürdürürler).[68]

---

meleri sonucunda topraklarını işleyecek adam kalmayacağını ileri sürerek bu emrin sultan tarafından geri çekilmesini sağladıkları da not edilir: Mossa, a.g.e., s. 271-73.

[67] Talhamy, 2010, s. 180-81.

[68] Yakın tarihli bazı çalışmalardan örnek vermek gerekirse; bir çalışmada yalan ve nefretle örülmüş şu ifadelere rastlanmaktadır: "Bu gün Suriye bu insanlar [Aleviler] tarafından idare edilmekte olup, tarih boyunca Müslümanları devamlı katletmişlerdir (...) Sonuç olarak (...) Bunların kâfir, müşrik, mülhid olduklarında bütün Ehl-i sünnet ve Şia ulemasi ittifak etmiştir. Hatta Ibn Teymiyye, bunların kestiklerinin yenilemeyeceğini, kadınlarının nikâh edilemeyeceğini söyledikten sonra; mürted olduklarından Cizye ödemekle hayat hakkına sahip olamayacaklarını bildirmektedir:''Abdürrahim Güzel, "Nusayrilik", http://www.enfal.de/orta13.htm (E.T. 01. 06. 2009). (Bu makale internet yayını olmasından dolayı sayfaları belirtilememektedir.)

Yukarıda değindiğimiz, 1317 yılındaki mehdi olayının ortaya çıkışından, 1516 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişine kadar Arap Alevilerin yaşadığı topraklar Memlüklerin egemenliğinde kalmıştır. Bu dönem içerisinde Ortadoğu coğrafyasındaki en önemli ve dikkat çekici olayların başında Timur'un bölgeye yönelik fetih siyaseti gelmektedir. 1392'de Timur, Irak, Anadolu ve Suriye'nin bazı bölgelerini ele geçirmiştir. 1401'de Şam ve Halep Timur kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. O da farklı dinsel grupları birbirine karşı kullanma siyasetini izlemiştir. Timur, Sufi önderleriyle güçlü ilişkiler kurarak onların desteğini yanına almaya çalışmış, bunun yanında Şii/Bâtını toplulukların da desteğini kazanmaya özen göstermiştir. Hz. Ali'nin taraftarı olan topluluklara bir jest olarak da Şam işgalini Kerbela'nın/Hz. Hüseyin'in intikamını almak gibi Ehlibeyt taraftarlarını büyüleyici bir amaçla gerekçelendirmiştir. Bu gibi olaylar kimilerine Timur'un Şii/Bâtını olduğu düşüncesini ilham etmiştir. Böyle olsa da olmasa da bir ölçüde Şii/Bâtını toplulukları koruyup desteklemiş ve kontrolü altındaki İslam ülkelerinde bu topluluk mensuplarına güç-mevki sahibi olma imkânı sunmuştur.[69]

Timur Suriye üzerine yürürken, Arap Alevilerin de düşmanlarından intikamlarını alabilmek için Timur'a başvurduğu, Timur'un Şam'a girdikten sonra Ehlibeyt'in intikamını almak adına şiddet uyguladığı aktarılmaktadır.[70] Timur'un Suriye'deki egemenliği çok uzun sürmemiştir. Ülkenin kontrolü önce Memlüklerin ardından da 1516 tarihinde Osmanlıların eline geçmiştir. Suriye'nin Osmanlı egemenliğine girmesi, Mossa'nın ifadelerine göre, Arap Aleviler açısından büyük bir "talihsizlik" olmuştur. Çünkü ilk rastlaşmadan itibaren güçlü Sünni düşmanlarının büyük zulümleriyle karşılaşacaklardı.[71]

[69] Mossa, a.g.e., s. 273.
[70] Et-Tavîl, a.g.e., s. 246; El- Hatib, a.g.e., s. 331.
[71] Mossa, a.g.e., s. 274.

Osmanlı Egemenliğinin Tesisi

16. yüzyılın başlangıcında bir tarafta Sünni topluluğun temsilcisi Osmanlı diğer tarafta Şii topluluğun temsilcisi Safeviler olmak üzere iki büyük gücün ortaya çıkışına şahitlik edilmektedir. "İsmail'in 1501'de, o zamana dek Sünnilerin ağırlıkta olduğu İran'da, On İki İmamcı Şiiliği devlet dini ilan etmesi Osmanlı İmparatorluğu ile olan dini cepheleşmenin sertleşmesine yol açar. O andan itibaren, devletin istikrarını bozabilecek uyrukların önemli bir bölümünün heterodoksluğuna ve Safevilerin Şiiliğine karşı, Sünnilik Osmanlı sarayının ideolojisinin merkezi unsuru olarak öne çıkar."[72] Arap Alevilerin bu süreçte, Safevi güçlerinin tarafında yer aldıkları ifade edilir. Osmanlı Sultanı bütün heterodoks topluluklardan olduğu gibi Arap Alevilerden de şüphe ediyordu. Osmanlı belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla, Osmanlı yöneticileri, Arap Alevilerin İranlılara yönelik sempatilerinden kuşkulanmış ve bazı tedbirler almışlardır.[73]

1514'te, Osmanlı'nın Suriye'yi fethinden önce, Sultan Selim Şii Safevilerle savaş halindeydi. Suriye'deki heterodoks topluluklar ve Safeviler arasında muhtemel bir işbirliğinden korkan Sultan Selim İran'la sınır olan bölgelerde yaşayan Şii/heterodoks toplulukların nüfusunu tespit etmeye çalışmış ve tehlike olarak gördüğü bu toplulukların ortadan kaldırılmaları için emirler vermiştir. Safevilerin yenilgiye uğratılması ve Suriye'nin fethinden sonra da çeşitli Şii/heterodoks gruplar üzerine askeri seferler son bulmamıştır.[74]

---

[72] Elise Massicard, **Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması,** çev. A. Berktay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 32.

[73] Mossa, a.g.e., s. 275.

[74] Talhamy, 2010, s. 181. Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı'na hazırlandığı süreçte Anadolu coğrafyasında katlettiği Alevilerin sayısının 50 binin üzerinde olduğu aktarılır: Mehmet Bayrak, **Alevilik ve Kürtler (İnceleme-Araştırma-Belgeler),** y.y., Öz-Ge Yayınları, 1997, s. 15-16.

Çaldıran galibiyetinin ardından yüzünü Memlüklerin egemenlik alanlarına çeviren Sultan Selim'in Suriye ve Mısır üzerine yürüyüşü[75] Arap Aleviler için tarihi bir dönemeci temsil eder. 1516 yılında Mercidabık Savaşı'nda Osmanlıların galibiyeti Halep'teki büyük katliamın yolunu açmış ve Arap Alevilerin hiçbir zaman unutmayacakları bir felaketi doğurmuştur. Halep ve çevresinde on binlerce Alevi katledilmiş, kıyımdan kurtulanlar Alevi Dağları'nın ulaşılması en güç yerlerine kaçarak yerlerini-evlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Sultan Selim, bu dağların etrafına büyük kitleler halinde getirttiği Türkmen aşiretlerini yerleştirerek uzun erimli bir kuşatmanın ilk adımını atmıştır.[76] Böylece Arap Aleviler dağlarda hapsedilmek ve dış dünyadan soyutlanmış bir hayatın ağır koşulları altında yok oluşa doğru sürüklenmek istenmiştir.

Osmanlı Sultanı düzenlediği askeri seferleri ve yaptığı katliamları meşrulaştırmak için daha önce de kullanılan bir yönteme başvurmuştur. Özelde Arap Aleviler genelde de tüm Şii/hetorodoks toplulukların durumuna ve cezalandırılmalarının

---

[75] "1516'da Anadolu'nun coğrafi durumuna bakıldığında görülüyor ki, son olarak Dulkadiroğulları beyliği ile Diyarbakır'ın devlete katılmasından sonra, Osmanlı toprakları arasında ilişki, Yukarı Mezopotamya'daki Memluk çıkıntısının çevresini dolaşarak mümkündü ancak; bu çıkıntı ise, Antep'le Malatya'nın ötesinde, kuzeyde Sivas'la Erzincan arasında Divriği'ye değin uzanıyordu. İleride İran'a doğru yapılacak harekat bakımından, sultan için pek kaygılandırıcı bir stratejik engeldi bu. Dahası Selim, şahın Kansu Gavri'ye bağlaşıklık önerilerinde bulunduğunu biliyordu ve Memluk sultanı, şaha karşı ne denli soğukluk içinde olursa olsun, Osmanlıların Orta ve Doğu Anadolu'daki son yayılışları, Kahireli sultanı, kuzeydeki kendi toprakları bakımından kaygılandırıp hasım bir tavır takınmaya itebilirdi. Osmanlı sultanı için, doğuda savaşın sürdürülmesi, güneyde daha önce yapılacak harekata gelip varıyordu böylece; Tebriz'in yolu, Kahire'den geçiyordu kafasında." J. Louis Bacque-Grammont, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Doruğu: Olaylar (1512-1606)", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I** (ed. R. Mantran), 8. B., çev. S. Tanili, İstanbul, Alkım Y., 2007, s.171.

[76] Et-Tavîl, a. g. e., s. 248-251.

haklılığına dair bir fetva alınmıştır.[77] Böylece yapılan tüm insanlık dışı uygulamalar meşru bir zemin yakalayacak, hukuksal bir dayanağa sahip olabilecekti. Şeyh Nuh fetvası ya da Hamidiye fetvası olarak bilinen ve Arap Alevilerce lanetlenen bu fetvanın müellifi Şam şeyhi Nuh al-Hanafi al-Dimashqi'dir.[78] Talhamy, söz konusu fetvayı veren din adamının, bu fetva haricinde hakkında bir bilgi bulunmadığını ifade eder ve bu durumun, bu şeyhin parlak bir âlim olmadığının göstergesi olduğu yorumunda bulunur. Fetvada bu toplulukların

[77]Arap Alevi yazarlar genellikle, bu fetvanın özel olarak Arap Alevilerin katledilmesine yönelik verildiğini yazarlar. Bu doğru olmakla birlikte, burada belirtilmesi gereken bir husus vardır: Fetva genel olarak Ortodoks İslam için tehlike olarak görülen ve sapkın/yoldan çıkmış addedilen Rafizi, Şii/heterodoks topluluklara yönelik verilmiştir. Böylece Sultan Selim'in her cephede karşılaştığı rakip heterodoks toplulukların ortadan kaldırılmasının meşru zemini hazırlanmış olacaktı. Bkz. Talhamy, agm., s. 181-83. Fakat şu notu da düşmek gerekir: Arap Aleviler gibi heterodoks bir topluluk olan İsmaililer, bu süreçte Osmanlı'nın saflarında yer almıştır. Arap Alevilerle ilişkileri sürekli gerginlik içinde olan İsmaililerin Osmanlılarla ittifak yaptıkları, kimi Alevi kalelerine saldırarak bazılarını ele geçirdikleri görülmüştür. Bir yandan tarihsel süreç içinde biriken kin ve intikam duyguları, koşulların uygun olduğu durumda onları böyle davranmaya itmiştir, öte yandan da –ve daha belirleyici bir faktör olarak- Osmanlı'nın zulmünden duydukları korku onları Osmanlı'ya yakın durmaya zorlamıştır. İsmaililerin, Osmanlı güçlerini memnun etmek için, Osmanlı geleneklerine uygun hareket etmeye çalıştıkları, giyim kuşamlarını bile buna göre düzenledikleri, hatta kadınlarını örttükleri aktarılır: Mossa, a.g.e., s. 275-276.

[78] "Bu adam Aleviler hakkında uğursuz fetvalar veren adamdır. Bu fetvaya inanan kimse onlara uygulanan bu katliamı normal görür" diyerek tepkisini dile getiren Reyhani, fetvanın içeriğinden şu cümleleri aktarır: "Allah seni mesut etsin. Bilmiş ol ki (fetva isteyenlere hitaben) bu kâfir, bu zındık, bu zalim ve fecir olanlar, zulüm, inat, sapıklık, zındıklık (...) ve doğru yoldan dönme niteliklerini bir arada toplamışlardır. Bunların kâfir olduklarına, kendileriyle [onlarla] mücadele edip [onları] öldürmelerinin caiz olduğuna inanmakta kuşkulanan kimse kesinlikle kendileri [onlar] gibi kafir olur.", Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 80.

hırsızlık türlü sapkınlığın birleşimi oldukları, kötü, namussuz ve dinsiz oldukları yazılır. Bu fetvaya göre, kim bunların sapkın olmadığını söylerse o da kâfirdir. Kâfir ve kötü olan bu kişilerle savaşmak zorunludur. Nihayetinde, bunlar tövbe etseler de etmeseler de öldürülmelidir. Canlarının alınmasının yanında, kadın ve çocuklarının da köleleştirilebileceği ilan edilmiştir.[79]

Arap Alevilere yönelik uygulanan katliamın boyutuna dair, kaynaklarda birbirinden oldukça farklı rakamlar zikredilmekle birlikte, 40 binin üzerinde insanın katledildiği anlaşılmaktadır.[80] Yavuz Sultan Selim'in yaptığı katliam, Halep ve çevresiyle sınırlı kalmamıştır. Arap Alevilerin Suriye ve Anadolu'da yaşadıkları bölgeler de kırımdan geçirilmiştir. Et-Tavîl'in aktardığına göre, bu dönemde Çukurova bölgesindeki Arap Alevi varlığı da yok olma noktasına getirilmiştir.[81]

Aleviler için karanlık bir dönemin mimarı olan Yavuz Sultan Selim ve yaptığı kıyım Alevi toplumunun hafızasında

---

[79] Talhamy, 2010, s. 182.

[80] Arap Alevilerin sözel aktarımında 70 bin kişinin katledildiği belirtilir. Yazılı kaynaklarsa şu şekildedir: Serin, sözel aktarımı teyit ederek, katliamda 70 bin kişinin öldürüldüğünü yazar: Serin, a.g.e., s. 117; Reyhani, sayının 70 bin değil, 80 bin olduğunu belirtir. Ayrıca katliamın sorumlularını da şu şekilde sıralar: a) Alevilerin katledilmeleri için fetva veren din adamları, b) katliamı emreden veya buna göz yuman Yavuz Selim, c) Yavuz'u kışkırtan ve ellerini kana bulamaktan çekinmeyen mutaassıp Sünniler: Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II,** s. 81. es-Sâlih ve et-Tavîl sadece Halep şehrinde 40 binin üzerinde insanın katledildiğini kaydeder: et-Tavîl, a.g.e., s. 249-250, es-Sâlih, a.g.e., s. 110. Bulut, 50 ile 80 bin arasında insanın katledildiğinden bahseder: Faik Bulut, "Sabır Taşında Sır Aynasında Nusayriler/Arap Alevileri", **Ortadoğu'nun Solan Renkleri,** İstanbul, Berfin Yayınları, 2002, s. 63. M. Öz'ün tebliğinde, bazen ayrıntı denilebilecek hususlara yer vermiş olmasına rağmen, bu konuyu sessizce geçiştirmesi dikkat çekicidir. Bkz. Mehmet Öz, "Nusayriyye", **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler,** 2. B., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004.

[81] Et-Tavîl, a. g. e., s. 254.

silinmez bir yer edinmiştir. Bugün bile canlılığını koruyan bu durum kolektif hafızanın bir parçasını oluşturmuş ve Arap Alevi kimliğinin bir unsuru haline gelmiştir. Arap Aleviler, çocuklarına, dinsel eğitim aşamasında, kendi tarihsel/dinsel önderlerini dinsel pratikler/ritüeller içinde aktarırken, tarihsel düşmanlarını da öğretirler. Bu yolla, kolektif bir hafızanın oluşturulduğunu ve grup aidiyetinin devamlılığının sağlandığını söyleyebiliriz.

Yavuz Sultan Selim'den sonra, Arap Aleviler, Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde yaşamaya başlamışlar ve bu tabiiyet imparatorluğun dağılmasına kadar devam etmiştir. Ortaylı, Osmanlı döneminde devirlere göre değişen bir Alevi politikası olduğunu belirtir. Ona göre, Alevilere yönelik şiddet-itham politikası tipik bir uygulama değildir. Yavuz'un Alevilere yönelik uygulamasının tipik ve sürekli bir uygulama olmadığını, tipik yaklaşımın bu grupları görmezden gelmek şeklinde belirdiğini ileri sürer.[82] Ortaylı, Osmanlı arşivlerini işaret ederek bu tespitlerini temellendirir. Kuşkusuz arşiv çok önemlidir fakat asla yeterli değildir. Arşivler bize her zaman hakikati bütünüyle vermez. Firro'nun da belirttiği gibi,[83] arşiv belgeleri başlı başına Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı gruplarla ilişkilerini anlamak için yeterli bir ölçüt oluşturamaz; bu grupların kendi sözel veya yazılı aktarımlarına da bakmak gerekir. Bu perspektiften bakıldığında, Arap Alevilerin Osmanlı'yla ilişkilerinin genel kabullerle tam bir örtüşme içinde olmadığı görülür.

İmparatorluğun farklı inançlara göreli bir hoşgörü içinde olduğu genel olarak kabul edilir. Fakat tüm bu genel kabule rağmen, bazı grupların bu hoşgörüden çok yararlanamadığı da inkâr edilemez.[84] İşte Arap Aleviler de bu hoşgörüden pek ya-

[82] İlber Ortaylı, "Alevilik, Nusayrilik ve Bab-ı Âli", **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, 2. B., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004, s. 37.

[83] Kais Firro, "Müzakereler", a. g. e., s. 47.

[84] Ortaylı da Vahabiler, İsmaililer, Hurufiler gibi toplulukların hoş görülmediğini kabul eder; a. g. m., s. 47.

tanınamayan, baskı altında tutulan gruplardan biridir. Bu gerçek sadece Arap Alevi yazarlarca tespit edilmemekte farklı araştırmacılarca da dile getirilmektedir. Örneğin Talhamy, imparatorluk sınırları içinde yaşayan dinsel gruplara karşı nispi bir hoşgörü politikası bulunduğunu, ancak Arap Alevilerin Osmanlı'nın egemenliğine girdikleri süreçten 19. yüzyılın ortalarına kadar (1516-1839) hem yerel Sünni Müslüman çoğunluk hem de Osmanlı yönetimince hor görüldüklerini, kâfir-sapkın olarak nitelendirilerek ayrımcılığa uğratıldıklarını, yasal haklardan mahrum bırakıldıklarını ifade eder.[85]

Osmanlı'nın uzun egemenlik döneminde Arap Aleviler şehirlerden, Osmanlı yetkililerinden ve kendilerine karşı nefretle kışkırtılan Sünni Müslüman kesimlerin yoğunlukta oldukları yerlerden uzak durmaya gayret eden bir hayat pratiği geliştirmişlerdir. Şehirlerde yaşayan Arap Aleviler olabildiğince kimliklerini gizleyerek hayatta kalmaya çalışmışlardır. Alevi Dağları'nda yaşayan büyük çoğunluksa, çeşitli aşiretlere bölünmüş olsalar da kendi toplumunun insanlarından oluşan homojen birimler halinde ulaşılması güç doruklarda yerleşmiş, asırlarca, oldukça güç koşullar içinde yarı-otonom bir halde varlık-yokluk mücadelesi vermişlerdir. Arap Alevilerin 1839'dan sonra durumlarının değiştiği daha sonraki bölümlerde anlatılacaktır, fakat baştan belirtmek gerekiyor ki, Tanzimat süreci doğrudan olumlu bir etkiyle yansımıyor Alevilere. Bu süreçte de birçok kanlı olay meydana gelmiştir; ayrıca bir nebze iyileşme yaşanmışsa da bunun arkasında yer alan, Alevileri, inançlarını terk ettiklerini açıklamaya zorlayan koşulların hesaba katılması gerekmektedir.

[85] Yvette Talhamy, "The Nusayri Leader Isma'il Khayr Bey and the Ottomans", **Middle Eastern Studies**, Vol. 44, No. 6, November 2008, s. 896.

İKİNCİ BÖLÜM

MODERNLEŞME SÜRECİNDE OSMANLI DEVLETİ VE ARAP ALEVİLER

1) Osmanlı Reform Süreci

Bu kısımda, ana hatlarıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecini hukuksal açıdan ele alıp değerlendireceğiz. Türk modern devleti Osmanlı İmparatorluğu'nun geçirdiği dönüşüm sürecinin bir ürünüdür. Başka bir ifadeyle, özellikle Osmanlı devletinin 19. yüzyıldaki reformasyon evresi modern Türk devletinin doğumunu hazırlayan bir süreçtir. Bu bakımdan bu sürecin, genel çizgileriyle incelenmesini gerekli gördük (Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu "resmi" düzeyde bir reform süreci yaşarken, birçok anayasal belge, insan hakları metinleri ilan ederken, Kanuni Esasi'yi kabul ederek meşruti bir monarşiye geçişi deklare ederken, bütün bunların günlük yaşamda, toplumsal düzlemdeki karşılığını, ilerleyen kısımlarda, Arap Aleviler özelinden hareketle de değerlendireceğiz). Hukuksal düzlemde birtakım hak ve özgürlüklerin tanındığı ve bir modern devlet yapılanmasının belirdiği bu evrede, Osmanlı tebaası içerisinde yer alan Arap Alevilerin yaşamına bütün bunların nasıl yansıdığı, önemli bir meseledir. Osmanlı modernleşmesinde Arap Alevilerin durumunu irdelemeden önce, meseleyi bütünlüklü olarak değerlendirebilmek amacıyla, Osmanlı reform sürecinin genel yapısını ortaya koymak gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun batılılaşma hareketinin III. Selim ile başladığı genel olarak kabul edilir. Fransız Devrimi'nin gerçekleştiği yıl olan 1789'da tahta çıkan III. Selim, Avrupa'daki sosyal-siyasal değişimin farkındaydı. Nizam-ı Cedid (Yeni Düzen) olarak adlandırılan reform programı da bunun bir yansımasıdır. Bu reformlarla amaçlananın, yerel güç odakları karşısında merkezi devlet örgütünü güçlendirmek, "modern" bir idari mekanizma oluşturmak bu sayede de "devleti kurtarmak" olduğu anlaşılmaktadır. Olayların akışı göz önüne

alındığında, arzu edilenin dışında paradoksal bir durumun meydana geldiği görülecektir. Merkezi devlet güçlendirilmeye çalışılırken yapılan reformlar karşısında (başta Yeniçeriler olmak üzere) direnç gösteren güç odaklarıyla mücadele için etkinliği kırılmak istenen yerel güçlere (âyanlar) başvurulmuştur. Bu da arzu edilenin aksi yönünde gelişmelere sebep olmuştur.

1807 yılında Kabakçı Mustafa önderliğinde başlayan isyan sonucunda III. Selim tahtan indirilmiştir. Durumu öğrenen Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa III. Selim'i kurtarmak üzere İstanbul'a hareket etmiş, fakat saraya ulaşmadan III. Selim öldürülmüş yerine IV. Mustafa tahta çıkarılmıştır. IV. Mustafa'nın saltanatı çok kısa sürmüş, nitekim Alemdar İstanbul'a ulaştıktan sonra Selim'in yeğeni olan II. Mahmud'u tahta çıkarmış, Alemdar Mustafa Paşa da sadrazam olmuştur. Bu, Osmanlı reform sürecinde önemli bir evrenin başlangıcı anlamına geliyordu.

Sadrazam olduktan sonra, İstanbul'da devlet otoritesini yeniden tesis eden Alemdar Mustafa Paşa, merkezi otoritenin etkisiz hale gelmiş olduğu taşrayı yeniden düzenleme çabasına girişmiştir. Bunun için, Anadolu ve Rumeli'nin yerel güç ve nüfuz sahibi olan âyanların (zengin tüccar, toprak sahibi, eşraf vb.) ileri gelenlerini İstanbul'a toplantıya davet etmiştir. Toplantının ana konusu imparatorluğun sorunlarıydı. Devlet ileri gelenleri ve âyanlar 29 Eylül'de Kâğıthane'de toplandılar. Toplantının sonunda Sened-i İttifak kabul edildi ve 7 Ekim 1808 tarihinde taraflarca imzalanıp padişahın onayına sunuldu. Padişah II. Mahmud da kendine sunulan bu belgeyi onayladı. Sened-i İttifak, bir "giriş", 7 "şart" ve bir "zeyl"den (ek) oluşmaktaydı. Belgenin içeriğine bakıldığında, Sened-i İttifak'ın bünyesinde merkeze ve âyanlara tanınan hak ve güvencelerin yanında -hiç değilse teorik olarak-genel kazanımların da bulunduğu görülmektedir. *Merkezin kazanımları*; merkezi devlet otoritesinin pekiştirilmesi, vergi ve maliye ile ilgili buyruklara uyulması, âyanın kendine ait toprakların dışına el atmaması; *âyanların kazanımları*, sadrazamın keyfi uygulamalarının engellenmesi,

yerel hanedanlara haksızlık edilmemesi ve güvenceler sağlanması, büyük âyanların egemenlik alanlarının korunması, hanedan haklarının babadan oğla intikalinin kabulü, bir nevi fiili feodal varlıklarını hukuki bir zemine oturtmaları; yönetici "kullar" ile yoksulları ve reayayı ilgilendiren *genel kazanımlar* ise; yine sadrazamın keyfi uygulamalarının yasaklanması, adil vergilendirme yapılması, zulmün önlenmesi, soruşturma olmaksızın cezalandırma yapılmaması şeklinde özetlenebilir.[86] Fakat sonuç itibariyle bakıldığında bu kazanımlar kâğıt üzerinde kalmış, uygulanma olanağı bulmamıştır. Osmanlı modernleşmesinde küçük de olsa bir adım olarak değerlendirilen Senedi-i İttifak'tan sonra, Tanzimat Dönemi kendini göstermiştir.

Tanzimat Dönemi

Tanzimat olarak adlandırılan dönem, 1839 yılında, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanı ile başlayan reform sürecidir. Tanzimat'ın anlam ve niteliğine geçmeden önce belirtilmesi gereken birkaç şey vardır. Sened-i İttifak'tan sonraki süreçte Sultan Mahmud iktidarını güçlendirmiş ve bunu müteakip bir takım reformlara girişmiştir. Genel bir çerçevede, II. Mahmud Dönemi bir "yenileşme" dönemi olarak kabul edilir ve II. Mahmud'un kendisi de yenilikçi/reformist bir padişah olarak anılır. Genel kabulün dışında II. Mahmud'u bir yenilikçi değil de bir despot olarak görenler ve bu dönemde yapılanların aslında gerçek birer reform olmadığı, Osmanlı'nın yarı-sömürgeleşmesinin önünü açıcı düzenlemeler olduğu şeklinde, göz ardı edilemeyecek eleştiriler bulunduğunu da ifade etmek gerekir.[87] Bunları belirttikten sonra şunu söyleyebiliriz, her iki

---

[86] Bülent Tanör, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, İstanbul, YKY., 4. B., 1999, s. 43-47.

[87] Bkz. Taner Timur, **Osmanlı Çalışmaları: İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine**, 2. B., Ankara, İmge Kitabevi, 1996, s. 136-157; Fikret Başkaya, **Yediyüz. Osmanlı Beyliğinden 28 Şubata: Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi**, Ankara, Ütopya Y., 1999, s. 202-215.

durumda da gerçek şu ki, II. Mahmud'la başlayan süreç, Tanzimat dönemini hazırlamıştır; Tanzimat bu temeller üzerinde yükselmiştir. Tanzimat Fermanı'yla başlayan bu dönemde çeşitli hatt-ı humayunlar/fermanlar çıkarılmıştır. 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra, 1845 Hatt-ı Humayun'u, 1856 Islahat Fermanı ve 1861 Hatt-ı Humayun'u ilan edilmiştir.

1839 yılında II. Mahmud'un ölümünün ardından büyük oğlu Abdülmecid tahta çıkmış ve babasının izlediği siyaseti takip etmiştir. Abdülmecid'in tahta çıkışından kısa bir süre sonra Mustafa Reşit Paşa padişahı ikna ederek 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı ya da Gülhane Hatt-ı Hümayunu (GHH) olarak anılan Tanzimat-ı Hayriye'nin ilan edilmesini sağlar. Ferman Gülhane Parkı'nda padişahın, yabancı büyükelçilerin ve halkın önünde okunur. Yaklaşık üç sayfadan oluşan fermanda, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu gerilemeden bahsedilmiş ve bu süreçten kurtulabilmek için çeşitli yeniliklerin yapılması gereği vurgulanmıştır. Tanzimat Fermanı Osmanlı anayasacılığı bakımından önemli bir belgedir. Çünkü ferman bir taraftan devlet iktidarını sınırlandırmakta, diğer taraftan da Osmanlı tebaasına birçok temel hak ve özgürlük tanımaktaydı. Fermanın içeriğinde yer alan temel hak ve özgürlükler, yaşam, mülkiyet, ırz ve namus güvencesi, eşitlik prensibi,[88] kanunun üstünlüğü prensibi, mali güce göre vergilendirme, devlet harcamalarının kanuniliği, asker alımında adalet prensibi, yargıla-

[88] "Tanzimat Fermanında, insanların eşit oldukları yolunda bir düşünce veya inanç açıkça dile getirilmemiş, hatta eşitlik (müsavat) sözcüğü de kullanılmamıştır. Yalnızca, eşitlik anlamına gelen, yani eşitlik ilkesi olarak anlaşılabilecek bir hükme yer verilmiştir (...) Bununla beraber, Tanzimat Fermanının can ve mal güvenliğinin ve şeref ve haysiyetin korunması haklarından din farkı gözetilmeksizin herkesin eşit olarak yararlanmasını öngören hükmü, eski İslam geleneğinden ayrılışı ifade eden en radikal reform niteliğindedir." Merih Öden, **Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003, s. 96.

manın aleniliği, yargılanma hakkı gibi yargısal güvenceler şeklinde özetlenebilir.[89]

Tanzimat Fermanı padişahın tek yanlı iradesi ile kendi kendini sınırladığı bir belgedir. Fermanın sonunda padişah bu fermana bağlı kalacağı hususunda söz vermiştir.[90] Kuşkusuz bu, dönemin koşulları içinde düşünüldüğünde önemli bir durumdu; fakat öte yandan padişahın verdiği sözü tutmaması (kendi kendini sınırlayan iradeye aykırı davranması) durumunda ne olacağına dair hiçbir şey bulunmamaktaydı. Belgenin en önemli zaafı da budur. Verilen sözlere uygun davranılıp davranılmadığını denetleyecek bir mekanizma ve uygunsuzluk durumunda bunun ne gibi bir yaptırımı olacağı öngörülmemiştir. Sonuç olarak bu ciddi zaafa rağmen, belgenin Osmanlı anayasacılık hareketi ve devletin modernleşmesi bakımından bir adım teşkil ettiği söylenebilir.[91]

Bu fermanı takip eden yıllarda "yenileşme" yolunda adımlar atılmaya devam edildi. Özelikle ordunun modernizasyonu konusunda ciddi yol kat edildi. Merkezi bürokrasinin ıslahı için çaba harcandı. Yeni bakanlıklar ve idari kurullar oluşturuldu. 1845'te polis teşkilatı kuruldu. 1850'de ilk kız lisesi (Darülmaarif) açıldı. 1855'te ilk telgraf hattı (İstanbul-Edirne-Şumnu arasında) yapıldı. Bunların yanı sıra hukuk sisteminde iyileştirmeler yapıldı. 1840'ta Batılı anlayışa yaslanan bir ceza

---

[89] Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 2. B., Bursa, Ekin Kitabevi, 2004, s. 15-16; Gülhane Hattı, http://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin001/001_00_005.pdf, (E.T. 12.01.2012), s. 11-13.

[90] Gözler, Aynı yer.

[91] Kılıçbay'a göre, "Tanzimat fermanı ne siyasal bir toplum kurmayı amaçlayan anayasal bir belge, ne de halkın bir kısmının dayatmasıyla, verilmek zorunda kalınan bir 'haklar belgesi'dir. Yalnızca, tebliğ edilen, yani hazırlanmasına olduğu kadar, uyulmasına da tepeden karar verilen bir idari programdır. 'Bürokrat Osmanlı Cumhuriyeti'nin' anayasasıdır." Mehmet Ali Kılıçbay, **Benim Polemiklerim**, 1. B., Ankara, İmge Kitabevi, 1995, s. 107.

kanunu hazırlandı; İslam dininden çıkanlar için öngörülen idam cezası 1844'te kaldırıldı; Fransa örnek alınarak hazırlanan yeni bir Ticaret Kanunnamesi 1850'de kabul edildi. Böylece şeriatın (İslam hukukunun) alanı daraltıldı, bunun yerine Batılı seküler (dünyevi) yasa ve kurumlarm önü açıldı.[92] 1856 yılında da Islahat Fermanı ilan edildi.

Islahat Fermanı, Paris Konferansı öncesinde, dış dinamiklerin baskısıyla oluşturulup ilan edilmiştir. Kırım Savaşı'nda Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'nu destekleyen Avrupa ülkeleri (İngiltere, Fransa, Avusturya) bir anlamda bu desteğin bir diyeti olarak Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin durumunun iyileştirilmesine yönelik bir reform programı dayatmışlardır. Müttefiklerin bu yöndeki talepleri doğrultusunda, İstanbul'da bulunan İngiliz ve Fransız büyükelçileri ve Ali Paşa tarafından müştereken Islahat Fermanı'nın esasları belirlendi ve I. Abdülmecid tarafından Şubat 1856'da ilan edildi.[93]

Tanzimat Fermanı'nın hükümlerini tekrar edip genişleten Islahat Fermanı'mn görünürdeki özelliğinin Osmanlı İmparatorluğu'nun uyrukları olan Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki eşitsizlikleri gidermeye yönelik olduğu söylenebilir. Fermanla gayrimüslimler lehinde hükümler getirilmiş, bütün devlet memurluklarına atanabilmeleri, eyalet meclislerine girebilmeleri ve Meclis-i Vâlâ'da temsil edilebilmelerinin önü açılmıştır. Ferman'ın bir özelliğinin de yabancılara yönelik bir takım iktisadi kolaylıklar ve haklar tanınması olduğunu belirtmek gerekir. Sonuç olarak bakıldığında, Osmanlı modernleşme sürecine ilişkin şekli bir adımın daha atıldığı görülmektedir.

Tanzimat Dönemi'ne ilişkin görüşler üç grupta toplanabilir.[94] Bunlardan ilki, Tanzimat'ı hukuki yönden ele alıp değerlendiren yaklaşımdır. Bu yaklaşımın ortak özelliği, bu dönem-

[92] Eroğul, 2000, s. 210-211. Tanör, a.g.e., s. 110-111.
[93] Tanör, a.g.e., s. 95-96; Gözler, a.g.e., s. 17.
[94] Tanör, 1999, s. 117-120.

deki yeniliklerin tüm yetersizliklerine karşın, anayasal gelişme bakımından önemli adımlar olarak değerlendirilmesidir. Nihayetinde keyfilikten yasallığa doğru bir gidiş söz konusudur. İkinci gruptakiler, olayı siyasal teori açısından, özellikle de modernleşme bağlamında ele alırlar. Bu grupta yer alanlara göre, egemenlik ilişkilerinde, özellikle meşruluk anlayışında bir değişim başlamış ve artık yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişki daha seküler temellere ve yazılı normlara dayanmaya başlamıştır. Üçüncü grubu sosyo-ekonomik yaklaşım temsil ediyor. Bunlara göre, Osmanlı devleti iktisaden yarı-sömürgeleşme sürecine girmiştir. Söz konusu düzenlemeler de altyapı ilişkilerindeki bu değişimin (siyaset, hukuk gibi) üstyapı kurumlarındaki karşılığıdır (sömürgeleşmenin yansıması olan bu düzenlemelerin, aynı zamanda bu sürecin önünü açmak gibi de fonksiyonu vardır). Birbirinden farklı bu üç yaklaşımın her birinin, Tanzimat devrinin pozitif ve negatif yanlarını ortaya koydukları söylenebilir. "Gerçekten de bu dönem, hukuksal ve siyasal alanda göreli ve ikircikli bir çağdaşlaşmayı, sosyal ve ekonomik alandaysa yarı-sömürgeleşmeyi ifade etmektedir. Burada çelişki yorumlarda değil, olayın kendisindedir."[95]

I. Meşrutiyet

Tanzimat döneminin getirdiği yenilikler tüm eksiklik ve cılızlıklarına rağmen, ülkedeki düşünsel hayatı etkilemiş ve küçük de olsa genç bir "aydınlar" grubunun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Dönemin görece seküler yapısı içinde yetişen, Avrupa'ya -özellikle de Fransa'ya- gidip okuyan bir genç Osmanlı kuşağı oluşmuştu. Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi gibi isimlerin içinde yer aldığı bu topluluğa *Yeni Osmanlılar* adı verilmektedir. *Yeni Osmanlılar* muhafazakar özelliklere sahip olmakla birlikte, Avrupa'daki anayasacılık fikirlerinden önemli ölçüde etkilenmişlerdi. İşte, ilk Osmanlı anayasası olan Kanun-i Esasi de bu grubun başarısının bir neticesidir. Burada önemli bir noktanın altını çizmek gerekiyor, Osmanlı'daki anayasal hare-

[95] Tanör, 1999, s. 120.

ketler Avrupa'daki örneklerinin tersine sınıfsal tabandan yoksun olarak hep yukarından beslenmiştir. İlk anayasanın ortaya çıkması da aynı kaderi paylaşmıştır. Avrupa'da anayasal gelişmeler sınıfsal bir hareketin neticesiyken yani tarih sahnesinde yeni bir sınıf olarak beliren burjuvazinin önderliğinde ve ezilen öteki katmanların desteğiyle yürüyen sınıf mücadelelerinin belirleyiciliği söz konusuyken, Osmanlı'da böyle bir sınıfsal dayanak bulunmamaktaydı. Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası da bir sınıf hareketinin öncülüğünde değil, bürokrasi kökenli aydın elitin çabası neticesinde ortaya çıkmıştır.

1876'ya gelindiğinde, meşruti yönetim anlayışının toplumda tartışılmaya başlandığı bir atmosfer vardı. Bu havadan ve siyasi-iktisadi buhran gibi başkaca etkenlerden de istifade eden başta Midhat Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa olmak üzere yönetici seçkinlerin zoruyla (bir nevi hükümet darbesiyle) 30 Mayıs 1876'da Abdülaziz saltanattan uzaklaştırıldı ve yerine veliaht V. Murad getirildi. Fakat bir süre sonra, akli dengesinin yerinde olmadığı ileri sürülerek V. Murad tahtan indirildi ve onun yerine, yeni bir yönetim ve anayasa sözü veren Abdülhamid tahta çıkarıldı. Eylül ayının başında tahta çıkan padişah, kısa bir süre sonra söz verdiği üzere, 23 Aralık 1876'da Kanun-i Esasi'yi (Temel Kanun) ilan etti.

Kanun-i Esasi, 12 bölüm halinde düzenlenmiş, toplam 119 maddeden oluşmaktaydı.[96] Bu anayasaya bakıldığında, devlet ve hükümet biçimine, padişahın durumuna, yasama, yürütme ve yargı yetkisine, Osmanlı uyruklarının temel hak ve özgürlüklerine ilişkin önemli düzenlemeler görülmektedir. Böylece Kanun-i Esasi ile padişahın geniş yetki ve imtiyazlarının yanında, iki kanatlı bir genel meclis oluşturulmuş ve tebaanın hakları anayasayla güvence altına alınmıştır.

[96] "Kanun-i Esasi", **Türk Anayasa Metinleri**(Yay. Haz. Ş. Gözübüyük-S. Kili), Ankara, SBF Yayınları, 1982, s. 27-42.

Temel hak ve özgürlükler konusunda Tanzimat'la başlayan sürece uygun bir gelişimin devam ettiği; Kanun-i Esasi'nin, kuramsal açıdan, Tanzimat'ın getirdiklerini aşan, genişleten ve anayasal güvenceye bağlayan bir özelliği olduğu tespit edilebilir. Gerçi bu konuda da birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. Kanun-i Esasi'nin temel hak ve özgürlükler konusunda pek bir yenilik getirmediğini ileri sürenler olduğu gibi[97] Kanun-i Esasi'nin "en anayasal" yönünün bu alan olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır.[98] Kanun-i Esasi'de tanınan hak ve özgürlükler özetle şunlardır: Kanun önünde eşitlik, kişi özgürlüğü ve güvenliği, mülkiyet hakkı, konut dokunulmazlığı, din ve inanç özgürlüğü, işkence ve kötü muamele yasağı, basın özgürlüğü, eğitim özgürlüğü, dilekçe hakkı, müsadere ve angarya yasağı, verginin yasallığı ilkesi. Eksiklerine rağmen bu hak ve özgürlüklerin anayasal bir belge içerisinde tanınmış olması önemliydi. Fakat buradaki en büyük sorun bunların güvenceden yoksun bulunmasıydı. Daha önce de belirtildiği gibi, padişah, Kanun-i Esasi'nin "en zayıf noktası"[99] olarak görülen 113. maddesiyle kendisine tanınan *devletin güvenliği bakımından tehlikeli oldukları bir polis soruşturmasıyla tespit edilenleri ülke dışına gönderebilme* yetkisiyle muhalif kimseleri/hoşuna gitmeyenleri rahatlıkla bu hak ve özgürlüklerden (ve yargısal güvencelerden) yoksun bırakabiliyordu; dolayısıyla bu hak listesi de anlamsızlaşabiliyordu.

Uygulamaya bakıldığında görülen şudur: Kanun-i Esasi'deki sınırlı ve çelişkili de olsa pozitif düzenlemeler çok da yaşam şansı bulamamıştır. Reformlara öncülük eden Midhat Paşa gibi belli başlı insanlar, kısa süre içinde sürgüne gönderilmiş; 20 Mart 1877'de Dolmabahçe Sarayı'nda açılan meclis, padişahın "hoşuna gitmeyen" biçimde davrandığı için 28 Hazi-

[97] Eroğul, 2000, s. 217.

[98] Mustafa Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, 6. B., Ankara, Liberte Yayınları, 2009, s. 38.

[99] E. Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi IV. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)**, Ankara, TTK Yayınları, (t.y.), s. 230.

ran 1877'de feshedilmiş; yeni seçimlerin ardından Ocak 1878'de toplanan ikinci meclis de kısa bir süre sonra 14 Şubat 1878'de tekrar padişah tarafından "tatil"e gönderilmiştir. Bundan sonra da tam 30 yıl toplantıya çağırılmamıştır. Bu süre içinde Abdülhamid ülkede sert bir yönetim kurmuştur. *İstibdat Dönemi* olarak adlandırılan bu baskıcı yönetim altında kısmi özgürlükler bile yaşam alanı bulmakta zorlanmıştır.[100]

II. Meşrutiyet

II. Meşrutiyet'in ilanına, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) üyesi genç muhalifler önayak olmuşlardır. Jön Türkler olarak da bilinen bu grup, Abdülhamid yönetimine muhalif olan çeşitli yapıların birleşmesinden oluşmuştu. Çok kısa bir biçimde belirtecek olursak, Akşin'e göre,[101] İTC'nin genel özellikleri beş maddede toplanabilir: Türkçülük (Türk ulusçuluğu ideolojisi), gençlik (örgüt gençlerden oluşuyordu), yönetenler sınıfından olmak (İTC'liler genellikle memur ve subaydılar), mekteplilik (İTC'lilerin çoğu yüksek okul öğrencisi veya buradan mezunlardı), burjuva zihniyetli olmak (İTC, Batı'yı örnek alıyor ve Türk toplumunu Batı tipi kapitalist/ burjuva toplumuna dönüştürmek istiyorlardı).

1908 yılının başlarında İngiltere'nin Makedonya ile ilgili bazı girişimleri, İTC'de Makedonya'nın kaybedilebileceği endişesini doğurdu. Bu gelişmeler üzerine, İTC harekete geçti ve II. Abdülhamid yönetimine son vereceğini duyurdu. Manastır'da Kolağası Niyazi Bey, yanında bir grup asker ve siville birlikte dağa çıkarak baş kaldırdı. Bu başkaldırıyı bastırmak üzere gönderilen Şemsi Paşa öldürüldü. II. Abdülhamid bastırma çabasının beyhude olduğunu fark etti. Rumeli'nin belli başlı merkezlerinde de 23 Temmuz 1908'de Hürriyet ilan edilmiş ve bu doğrultuda İstanbul'a teller çekilmişti. Neticede, çaresiz kalan II.

---

[100] Karal, a.g.e., s. 9-14, 230-243, 256-268.

[101] Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 3. B., Ankara, İmaj Yayıncılık, 1998, s. 46-47.

Abdülhamid Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymuş, yeni seçimlerin yapılacağını duyurmuş ve böylece II. Meşrutiyet devri başlamıştır.[102]

II. Meşrutiyet'in ilanında önemli bir paya sahip olan İTC, padişahın saltanatına dokunamamıştır. Hürriyet'in ilanında kendi rolü üzerine yaptığı başarılı propaganda ve İTC'nin yeterli deneyimi ve gücü elde toplayamamış olmasının da etkisiyle padişah yerini korumuştu. Meşrutiyet'in ilanının ardından, Kasım- Aralık aylarında yapılan Mebusan Meclisi seçimlerin neticesinde, İTC ezici bir çoğunluk elde etti (Prens Sabahattin'in Osmanlı Ahrar Fırkası yalnızca bir sandalye kazanabilmişti; Osmanlı Demokrat Fırkası'nda toplanan İ. Temo, A. Cevdet gibi eski ittihatçılar da seçime girmemişlerdi). Yeni meclis, padişahın nutkuyla 17 Aralık 1908'de açıldı. İTC, bu dönemde, elde ettiği başarıya karşın geri planda kalarak ipleri elinde tutmaya çalıştı.[103]

II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı siyasal-toplumsal hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem birçok açıdan önemli bir canlılığın başladığı bir süreç olmuştur. Kadın örgütlülüğü, işçi hareketleri, ilk grevler, sendikalar kendini gösterdi. Basın-yayın hayatı renklendi, birçok gazete, dergi, kitap okurlarla buluştu. Yeni dernekler, siyasi oluşumlar kuruldu. Kuşku-

[102] Akşin, 1998, s. 45. Kansu'ya göre, "1908 Temmuzunda başlayan yeni döneme, sanki otuz yıllık 'tatil'den sonra kalındığı yerden tekrar başlanıyormuş gibi. 'İkinci Meşrutiyet' adı konularak Devrim'in küçültülmesi son derece yanlıştır. (...) 1908'de istenen, artık bürokrasinin rolünün garanti altına alındığı bir 1876 Kanun-u Esasisi değil, halkın gerçek anlamda siyasal sürece katılacağı ve hükümetlerin *yalnızca* doğrudan seçimle işbaşına gelen Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu olacağı ve bürokrasi ile Saray'ın yetkilerinin sınırlarının çizileceği yeni bir '1876 Kanun-u Esasisi' idi." Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, çev. Ayda Erbal, 4. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 3-4.

[103] Erdoğan, 2009, s. 45-46.

suz bu evreye hayat veren temel faktörlerden biri ve dönemin en büyük hukuki olayı 1909 Anayasa değişiklikleri olmuştur.[104]

II. Meşrutiyet'le toplanan meclis yeni bir anayasa yapmaktansa var olan Kanun-i Esasi üzerinde değişiklik yapmayı tercih etmiştir. Bu tercih neticesinde, Ağustos 1909'da Kanun-i Esasi'de esaslı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle önceki dönemden farklı olarak padişahın yetkileri sınırlanmaya çalışılmış, bunun karşısında meclisin güçlenmesi amaçlanmıştır. Padişahlığın kalıtım yoluyla devamı ilkesi eskisi gibi benimsenmekle, padişahın şeriata bağlılığı korunmakla ve devletin teokratik niteliği daha da güçlendirilmekle birlikte, padişahın yetkilerinde bir kısıtlamaya gidildiği, temel hak ve özgürlüklerin pekiştirildiği görülmektedir. Birçok anayasa hukukçusu bu

[104] Bu anayasa değişikliklerine değinmeden önce belirtilmesi gereken bir husus da *31 Mart Vakası* olarak bilinen ayaklanmadır. Meşrutiyetin ilanı ve parlamentonun açılışını takip eden aylarda tarihe *gerici bir ayaklanma* olarak geçen 31 Mart Vakası gerçekleşmiştir. Bu ayaklanma halen belli açılardan bir muammadır. Bu başkaldırının "yakın nedeni" olarak muhalif bir kalem olan Serbesti gazetesi yazarı Hasan Fehmi'nin 6 Nisan gecesi Galata Köprüsünde öldürülmesi ve bunun ardından başlayan olaylar gösterilir. Hasan Fehmi'nin öldürüldüğü köprünün iki yakasında da karakol bulunmasına rağmen katiller yakalanamamış, bunun üzerine İTC muhalefetçe cinayetin sorumlusu olarak suçlanmıştır. Fehmi'nin cenazesi dev bir kitle gösterisine dönüşmüş, cenazeden 5 gün sonra da 13 Nisan 1909'da ayaklanma patlak vermiştir. Ayaklanma şeriat istekleriyle karakterize olmuştur. Ayaklanmanın asıl tertipçilerinin kim olduğu konusu tartışmalıdır. Görünürde asıl suçlu, provokasyonun başında yer alan Nakşibendî tarikatı mensubu Derviş Vahdettin'di. Buna karşın, kimileri Prens Sabahattin'i, kimileri İTC'yi kimileri de Abdülhamid'i sorumlu olarak görür. Fakat en nihayetinde ortaya çıkan durum İTC'nin işine yaramış ve ayaklanmanın meyvelerini İTC toplamıştır. Bir yandan muhalefet sindirilmiş diğer yandan Padişah tahtan indirilmişti. Böylece, "bir taşla iki kuş vurulmuştu". İsyanı bastırmak üzere Selanik'ten yola çıkan Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Harekât Ordusu İstanbul'a gelerek isyanı bastırmış, 27 Nisan'da Abdülhamid'i tahtan indirerek yerine kardeşi Mehmed Reşad'ı çıkarmıştır. Akşin, 1998, 49-52.

değişiklikleri çok önemser, hatta kimilerince değişikliklerle ortaya çıkan anayasal durum "1909 Anayasası" olarak adlandırılır. Tanör'e göre, bu değişiklikler neticesinde Osmanlı'da ilk kez gerçek anlamıyla parlamenter, meşruti bir monarşi kurulmuştur. Fakat Tanör, bu teorik durumun karşısında, uygulamanın bu yönde olmadığını da açıklar.[105]

Bütün bu değişikliklere, yasal düzenlemelere karşı uygulamanın bu metinlerde ifade bulmaya çalışan iyimser ruha uygun olmadığının altını çizmek gerekir. İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının gerçekte amaç ve niyetlerinin ne anayasal bir sistem kurmak ne de sivil iradenin ve siyasal hürriyetlerin pratikte egemen hale gelmesi için gayret göstermek olduğu tespit edilebilir. İktidarı elde etmelerinin neticesine bakıldığında bu anlaşılabilmektedir. Sonuçta görülen, anayasanın, hak ve hürriyetlerin rafa kaldırılması, muhalif seslerin baskı ve şiddet içeren yöntemlerle hizaya çekilmeye çalışılmasıdır.[106]

2) Osmanlı Yönetimi Altında Arap Aleviler

Genel Olarak Suriye'de Osmanlı Yönetimi (18. yy. – 19. yy.)

Osmanlı egemenliği altında bulunan Arap Alevilerin önemli bir kesimi Suriye coğrafyasında yaşamaktaydı. Bu bağlamda Suriye'deki Osmanlı yönetiminin gelişimine kısaca yer vermeyi konunun bütünlüğü açısından anlamlı buluyoruz. İmparatorluğun idari örgütlenmesinde eyaletlerin yönetimine ilişkin kesin bir genelleme yapmak, bölgesel özellikler, tarihsel evrim içerisinde yerel farklılıkların gitgide artması gibi nedenlerden dolayı, oldukça güçtür. "Bu ihtiyat kaydıyla, Arap eyaletlerinin idaresinin, belli başlı şu üç temele dayandığı söylenebilir: Valiler (paşalar), yargıçlar (kadı), yeniçerilerden oluşan

[105] Tanör, 1999, s. 197.
[106] Erdoğan, 2009, s. 48.

milis. Bu eyalet örgütlenişinin bir başka temel öğesi, eyalet idaresinin işleyişi için gerekli parayı sağlayacak mali örgüttü."[107]

Suriye ve Filistin'de hemen hemen 16. yüzyılın başlarından beri Osmanlı yönetiminin bu topraklardaki faaliyet alanı, özellikle Osmanlı egemenliğiyle ilgili, vergi toplanması, statünün sürdürülmesi gibi konularla sınırlıydı. Diğer meselelerde, özellikle sosyal ve ekonomik çerçevede meselelerin çözümü bölgenin kendi özerk kurumlarına bırakılmıştı. Hükümet kontrolü gevşek tutarak ve bölgedeki çeşitli kuvvetler arasında güç dengesini sağlayarak amaçlarını gerçekleştirmeye (yönetimi sürdürmeye) gayret etmiştir. Yöneticilerin itaatsizlik edecek düzeyde güçlenmeleri meselesine gelindiğinde, İmparatorluk bunların gücünü kırmak için diğer paşaları bunlara karşı kullanma yöntemine başvurmuştur. Eğer Osmanlı hükümeti bu konuda başarısız olursa, gücünü kıramadığı yöneticiyi onurlandırır, taltif ederdi ve yeniden otoriteye sahip olabileceği bir fırsat doğana kadar beklerdi. 17. yüzyıldan itibaren merkezi yönetimin yozlaşmaya başlamasıyla Suriye eyaletleri üzerindeki kontrolü zayıflamış ve bu durum güçlü yerel yöneticilerin yükselmesine yol açmıştır. Bu süreçte yerel liderler ve yetkililer kendilerini daha önce hiç olmadığı kadar güçlü bir şekilde konumlandırmışlardır. Böylece yerel hanedanlar kendilerini 18.yy. boyunca Suriye ve Filistin'in çeşitli parçalarında özerk yöneticiler olarak var etmişlerdir.[108]

19. yüzyılın ilk yarısında, II. Mahmud devrinde, Anadolu ve Rumeli'de birçok eyalet merkezi hükümetin denetimi altına alınırken, Suriye'nin birçok bölgesi, isyancı veya özerk yetkililerce ve fiilen bağımsız Bedevi reisleri ve dağ şefleri tarafından

[107] André Raymond, "Arap Eyaletleri", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I** (ed. R. Mantran), 8. B., çev. S. Tanili, İstanbul, Alkım Y., 2007, s. 411.

[108] Moshe Ma'oz, **Ottoman Reform in Syria and Palestine (1840-1861)**, Oxford University Pres, Great Britain, 1968, s. 4.

yönetilmiştir. II. Mahmud Yönetimi Suriye ve Filistin'in dağlık bölgeleri üzerinde de kontrolü sağlamakta güçlük çekiyordu ki bu bölgeler yarı-bağımsız yerel şeflerce yönetiliyordu. Lübnan Dağı'dan (Mount Lebanon) başka ikisi Suriye ikisi de Filistin'de olmak üzere 4 büyük bölge daha vardı. Suriye'de olan iki bölge, azınlık heterodoks İslam grubu olan Dürzî ve Aleviler tarafından tutuluyordu. Dürzîler özerk yaşamlarını Havran Dağı ya da Dürzî Dağları'nda kurmuşken, Aleviler, Ensariye (Nusayra/Nusayri/Alevi/Lazkiye) Dağları'nda yoğunlaşmışlardı.[109]

Osmanlı resmi görevlileri ve birliklerinin ikamet ettiği şehir ve kasabalar da bile, gerçek iktidar her zaman imparatorluğun temsilcilerinde değildi. Bazı yerleşim bölgelerinde egemen güç olmak için çeşitli gruplar arasında çetin mücadeleler olmuştur. Örneğin Halep'te yeniçeriler ile eşraf gerçek gücü ellerinde tutuyordu ve bunlar iktidar için birbiriyle savaşırlardı. Zaman zaman Osmanlı valisi birine karşı diğerini destekleme yoluna başvurarak şehri bir süre yönetebilirdi ama rakip grupların birlik olmayı başararak paşanın yetkisine son vermeleri de az rastlanılan bir durum değildi. Örneğin 1813'te Celaleddin Paşa, Halep'te İmparatorluğun yetkisini yeniden oluşturdu. 1814'te Halepliler, Celaleddin Paşa'nın halefi olan Mahmut Paşa'ya karşı ayaklanarak, onu güçsüz kılmışlardı. Gerginlikle geçen yıllardan sonra, 1819'da, ağır vergilendirme gerekçesiyle ve yerel ileri gelenler tarafından desteklenen dikkate değer bir isyan patlak vermiştir. Bu isyan güçlükle bastırılabilmiştir. Benzer bir ayaklanma da aynı gerekçelerle 1831'de Şam'da meydana gelmiştir. İsyanın sonucunda, vali öldürülmüş, ordu püskürtülmüş ve hükümet binaları yakılmıştır. Tripoli'de de Yeniçeriler ve eşraf arasında sürekli bir mücadele mevcuttu. Ve sıklıkla bu mücadele, yöneticilerin kovulmasıyla sonuçlanmıştır.[110]

---

[109] Maoz, a.g.e., s. 5-6.

[110] Maoz, a.g.e., s. 6-7. Maoz'a göre, Osmanlı yetkililerine karşı vuku bulan bu başkaldırılar, imparatorluğun ve sultanın nihai otoritesine bir

Osmanlı yönetimi sadece düzeni ve güvenliği sağlamakta başarısız olmamış aynı zamanda Suriye ekonomisinin gelişmesinde de başarısız olmuştur. Kamu hizmetleri ve kamusal işler göz ardı edilmiş, ağır vergiler uygulanmış, mallara el konulmuş ve zaman zaman Osmanlı para biriminde devalüasyonlar gerçekleştirilmiştir. Bu olaylara karşı yasal çözümler hemen hemen hiç getirilememiştir: Çünkü mahkemelerde rüşvet ve yolsuzluk egemendi, mahkemelerin idam kararlarının infazı yönetimin iyi niyetine bağlıydı, oysa bu cezaya çarptırılan çoğu insan mevcut yönetime karşı geldiği gerekçesiyle hüküm giymiştir. Bu insanlar Osmanlı'mn kötü yönetiminin "kurbanları" olarak görülmektedir. Bu haksız uygulamalara son vermek için Sultan II. Mahmud'un bazı girişimleri olmuşsa da başarı sağlanamamıştır. Değişime yönelik girişimlere yerel güçlerin muhalefeti ve başka bazı faktörler Sultan Mahmud'u merkezi yönetim sağlamaktan ve Suriye'deki reformları gerçekleştirmekten alı koymuştur.[111]

1826'da II. Mahmud, artık Osmanlı Devleti için "zararlı ve tehlikeli" bir duruma geldiği düşünülen Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak için beklediği fırsatı elde eder ve böylece uzun yüz-

---

meydan okuma göstergesi değildir. Suriye yerleşimlerinde yaygın olan hoşnutsuzluk ki bu daha çok yerel ileri gelenlerce kışkırtılırdı, daha çok buralardaki yöneticilerin zulüm ve zorbalığından kaynaklı olarak, onların şahıslarına yönelikti. Merkezi yönetim karşısında güvencesiz bir konumda olan bu paşalar eyaletlerde geniş yetkilere sahiplerdi ve bu güçlerini sıklıkla, halkı korkutmada ve onları servetlerinden yoksun bırakmak için kullanırlardı. Örneğin birçok insan masum olup olmadığına bakılmaksızın, olası bir isyanı önlemek ve halkı itaate sevk etmek gibi amaçlarla, yargılanmadan idam edilirdi. İkinci olarak daha sıklıkla vali ya mültezimler aracılığıyla ya da haksız vergiler konularak halktan büyük miktarlarda para toplanır, gayri adil durumlara neden olunurdu. Ayrıca, bölge insanları sadece paşaların zulmünden değil, aynı zamanda rakipleri ve kendi aralarındaki kavgalardan da muzdariplerdi. Kırsal kesimde kabile ve köy toplulukları arasında sürekli çatışmalar yaşanırdı. Örneğin Alevi Dağları'nda yaşayan Aleviler hem birbirleriyle hem de komşuları olan diğer mezheplerle çatışma içerisindeydi. Maoz, a.g.e., s.7-9.

[111] Maoz, a.g.e., s. 9-10.

yıllar imparatorluğun esaslı bir gücü olan bu askeri yapılanmaya son verilir. İmparatorluğun içinde bulunduğu güç koşullar ve hassas durumdan kurtulmanın bir yolu olarak "modern" Batı ülkelerindeki örneklere benzer bir askeri yapılanmaya gidilerek "Asakir-i Mansure-i Muhammediye" adında bir ordu kurulur.[112] Bu yenileşmeyle, II. Mahmud, bazı yarı-bağımsız eyaletlerde otoritesini yeniden kurabilmenin imkânlarını yaratmaya çalışır. Bununla birlikte, 1826-1831 tarihleri arasında muhtemelen Sultan II. Mahmud, Suriye müdahalesi için gerekli olan askeri kuvveti oralara kadar genişletebilecek güce sahip değildi. Uzun süren Yunan savaşı Osmanlı askeri kaynaklarını tüketmiş ve 1827'deki Navarin Deniz Muharebesi de Osmanlı donanması üzerinde gerçek bir yıkım oluşturmuştur. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı da Osmanlı'ya büyük çaplı zararlar vermiş ve Sultan, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan[113] yardım istemek zo-

---

[112] Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik**, Ankara, İmge Yayınevi, 2008, s. 28-29.

[113] Kavala'da doğan Mehmet Ali Paşa'nın, bekçi bir babanın 17 çocuğu içinde hayata kalmayı tek başaranı olduğu aktarılır. Erken yaşta babasını kaybeden M. Ali hayatın zorluklarını yalnız başına karşılamaya çabalayarak olgunlaşmıştır. Kavala'da Leon isminde bir tacirin yanında işe girer ve bu süreçte Fransızlara karşı sempati duymaya başlar; nihayetinde 18 yaşına geldiğinde askeri hizmete girer. Oldukça zeki ve yetenekli biri olan M. Ali mesleğinde hızla yükselmeyi başarır:Celalettin Yavuz,**Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri**, Gemi Ofset, Ankara, 2005, s. 64. Osmanlı yönetimi tarafından Mısır'a gönderilmesinden kısa bir zaman sonra Mehmet Ali'nin yıldızı parlamıştır. 19. yüzyılın erken dönemlerinde Arabistan coğrafyasında meydana gelen Vahabi ayaklanmasını sona erdirme görevini üstlenmesi siyasi konumunu daha da güçlendirmesine hizmet etmiştir. Fakat Paşa'nın Mısır coğrafyasında modernleşme ve kalkınma yönünde yürüttüğü faaliyetler, milliyetçi akım ve fikirlerin gelişmesini kolaylaştırmıştır. Bu milliyetçi cereyanla birlikte Mısır'ın Osmanlı idaresinden bağımsız bir yapıya kavuşma temayülü ve Paşa'nın mutlak muktedir olma arzusu bir araya gelince, ortaya Osmanlı İmparatorluğu'nu yıllarca uğraştıracak bir *Mısır meselesi,* meşakkatli bir badire çıkmıştır: Ömer Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)**, AÜSBFY., Ankara, 1982, s. 12.

runda kalmıştır. Ordu bu olumsuzlukların etkilerinden sıyrılıp kendine gelememişken, Balkanlar'da başka bir isyanı bastırmak ve Bağdat'ta Osmanlı otoritesini sağlamak için Osmanlı Devleti buralara asker göndermek mecburiyetiyle karşılaşmıştır. 1831'de, II. Mahmud'un reform politikasının hedeflerinden biri Suriye idiyse de o bunu başaramadan, Mısır hâkimi Mehmet Ali'nin işgali gündeme gelmiştir.[114] Böylece Suriye ve Filistin'de 1840'a kadar Osmanlı egemenliğine Mısır kuvvetlerince bir ara verilmiş oldu.

Mısır'da "modern bir ordu ve merkezi bir devlet yönetimi"[115] kurmayı başaran M. Ali Paşa'nın, Suriye'yi ele geçirmesi, her şeyden önce kendi topraklarının güvenliği için zaruri bir durum olarak kabul ediliyordu.[116] Suriye'de M. Ali Paşa'yı "kurtarıcı" olarak bekleyen kesimler de bulunmaktaydı. Netice-

[114] Maoz, a.g.e., s. 10-11.

[115] Bessam Tibi, **Arap Milliyetçiliği**, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998, s. 103. Tibi, bu evrede Mısır'da, askeri feodalizmin dayandığı temellerin, iltizam usulüne son verilip toprakların, devlet mülkiyetine alınmasıyla altının boşaltıldığını; vakıf arazilerine devletin el koymasıyla feodal kastın önemli bir kesimini oluşturan ulemanın siyasi ve ekonomik gücünün törpülendiğini; tarım ve endüstri politikaları aracılığıyla devletin sosyal değişimin tek belirleyicisi olduğunu; nihayetinde, devletin uyguladığı tekelci politikalarla kapitalist esaslara dayalı iktisadi kalkınmayı "resmen" başlattığını açıklamaktadır: Aynı, s. 103-104.

[116] M. Ali Paşa'nın danışmanlarından birinin ifadesiyle; "Nil kenarında kurulacak müstakil bir devlet büyük bir varlık teşkil edebilirdi. Fakat bu gayeye varmak için Suriye'nin Mısır'a ilavesi elzemdi. Memleketin genel durumu, kendisini dışarıdan, özellikle Süveyş üzerinden gelecek istilalara karşı koruyacak bir vaziyette değildir. Tarihte (...) görkemli istilaların daima doğudan, Suriye üzerinden, Mısır'a geldiklerini görmekteyiz. Bundan dolayı Mısır'ın müstakil olarak emniyet içinde yaşaması, ancak Suriye'yi hudut yapmakla mümkündür. Çünkü, Mısır'ın doğal sınırları Süveyş'te değil, Toroslardadır": Yavuz, a.g.e., s. 69-70.

de, Paşa, beklediği fırsatı 1831 yılında elde eder ve Suriye'yi egemenliği altına almak için harekete geçer.[117]

1831-1840 tarihlerinde gerçekleşen M. Ali'nin oğlu İbrahim Paşa'nm Suriye işgali Osmanlı'nın Suriye yönetiminde bir ara dönemi ifade eder. Zeine'nin ifadesiyle bu müdahale, Arap ulusalcı bir karakteri olmamakla birlikte, "Arap dünyasını Türk egemenliğinden ayıracak bir (...) hamle" idi.[118] Bu işgal sürecinde İbrahim Paşa Suriye'de birçok alanda yeni düzenlemelere gitmiş, kimi zaman bölgedeki belli güç odaklarını karşısına alarak kendi modernleşme çizgisine uygun köklü değişiklikler getirmekten çekinmemiştir. İbrahim Paşa öncesi Suriye'de sosyal, siyasal ve ekonomik durum oldukça kötüydü. İnsanlar, İmparatorluğun genelinde olduğu gibi sömürüye dayalı bir ekonomik yapı içinde, hukuki güvencelerden uzak bir biçimde ve keyfi bir yönetim altında yaşamaktaydılar. Buna karşın İbrahim Paşa göreli bir düzenli yönetimin ve sosyal-iktisadi iyileşmenin mümkün olabileceğini göstermiştir. Fakat sert yönetim anlayışı ve büyük ölçeklerde şiddete başvurması yönetiminin olumlu olarak görülebilecek özelliklerini geride bırakmıştır.

Genel hatlarıyla belirtecek olursak, İbrahim Paşa Suriye'de kaldığı süreçte, yönetim sistemini merkezileştirmekle birlikte sekülarize etti. Tam da bu nedenle -daha önce merkezi yönetimin zayıflığı sayesinde bölgede büyük güç elde etmiş olan- yerel hanedanların daha önce yürüttüğü işleri, devletin memurları üstlendi; ayrıca vergi sistemi tek tipleştirilerek ilk

---

[117] Yavuz, a.g.e., s. 70.

[118] Zeine N. Zeine, **Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Çev: E. Akbaş, Gelenek Y., İstanbul, 2003, s. 43. Yazar, şu şekilde devam etmektedir: "Kendisi Türk kökenli olan Muhammed Ali Paşa'nm gayesi Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir Arap İmparatorluğu'nun kurulması değildi, Arap yanlısı görüşlerden yararlanmak" ve Arap desteğini sağlamaktı: Aynı yer.

defa Suriye halkına sosyal güvence sağlanmış oldu.[119] İbrahim Paşa döneminde, tarımsal alandaki reformlara öncelik verilmiş, feodal yapının tasfiyesine gayret edilmiş, ayrıca danışma meclisleri oluşturularak Müslümanlar ve gayrimüslimlerin eşitliği fikri hayata geçirilmeye çalışılmıştır.[120]

Mısır kuvvetlerinin yönetiminin başlangıçta birçok kesimce iyi karşılandığı, fakat kısa zaman sonra bu yeni egemenlerin popülaritesini yitirmeye başladığı, Suriye'deki Müslüman nüfusun önemli bir kesiminin İbrahim Paşa'ya sırtını döndüğü ifade edilir. Özellikle merkezileştirme çabaları, vergilendirme ve askere alma meselesi ve gayrimüslimlere karşı gösterilen eşitlikçi yaklaşım bunda etkili olmuştur. Suriye'nin genelinde oluşturduğu düzenli kurallar ve yasalara karşı geniş çaplı tepkilerle karşılaşan İbrahim Paşa, muhaliflerini sert tedbirlere başvurarak kontrol altında tutmaya çalışmıştır.[121] Fakat her şeye karşın Mısır yönetiminin Suriye'de uzun dönem sürecek bir etki bıraktığı da bir gerçektir. Maoz'a göre, bu süreçte, Müslüman ve gayrimüslimler arasında eşitliğe yönelik atılan adımlar, Suriyelilerin içine politik eşitlik fikirlerinin tohumlarını ekmiştir. Buna ek olarak, Mısır yönetimi altındaki bu bölgeler, uzun süren yalıtılmış geleneksel bir yaşam modelinin ardından ilk defa

---

[119] Dalal Arsuzi-Elamir, **Arabischer Nationalismus in Syrien: Zaki al-Arsuzi und die arabisch-nationale Bewegung an der Peripherie Alexandretta/Antakya 1930-38,** Münster, LIT Verlag, 2001, s. 19.

[120] Abd al-Aziz Duri, **The Historical Formation of the Arab Nation,** London, New York, Sydney, Croom Helm, 1987, s. 145.

[121] Tibi'nin aktarımlarına göre, "sosyal ve siyasi güçlerinden mahrum kalan yerel feodal hanedanlar tüm bu kapsamlı değişimleri itirazsız kabul etmediler. 1831 ve 1840 yılları arasında, ulemanın ittifakı ile İbrahim Paşa rejimine karşı sürekli köylü ayaklanmalarını örgütlediler. Reformlara karşı dindar Müslüman halkı mobilize etmede ve ayaklanma çıkarmada başarı kazandılar, bilhassa bazı Hıristiyanların Müslümanları geçmesi ve açıkça sokaklarda şarap içip haç taşımaları halkı tahrik etmişti. İbrahim Paşa bu saptırılmış ayaklanmaları acımasızca bastırmış ve sonuçta yönetimi Müslüman halk arasında popülerliğini kaybetmişti":Tibi, a.g.e., s. 131.

Avrupalıların etkinliğine ve etkilerine açık hale gelmişlerdir. Kısaca, Mısır yönetiminin kayda değer önemi, Suriye tarihinde yeni bir dönemin açılmasında ve gelmekte olan Tanzimat reformlarına zemin hazırlamasında başka bir ifadeyle Osmanlı Tanzimat sürecinin Suriye'de yürütülmesinin önünü açıcı bir miras oluşturmasında yatar.[122]

Özetle ifade edilecek olunursa, Arap Alevileri önemli ölçüde etkileyen bu işgale karşı, Arap Alevilerin ortak bir görüş ve tavır içinde olmadıkları Arap Alevi kaynaklarından görülmektedir. Genel olarak, İbrahim Paşa'nın dağdaki Arap Alevileri yanına çekme çabasında başarılı olamadığı, Alevilerin Osmanlı'ya "ihanet" etmediği kaydedilir.[123] İbrahim Paşa kendisini desteklemeyen birçok Arap Aleviyi silahsızlandırmış, sürgün etmiş, kalelerini yerle bir etmiş ve liderlerini öldürmüştür. Hatta İbrahim Paşa, Alevileri yenilgiye uğratmak için Dürzîlerden ve Marûnîlerden (maronites) yardım arayışına girmiştir. İbrahim Paşa'nın Alevilerin üzerine gönderdiği Dürzî birliklerinden 500 Dürzî Aleviler tarafından esir alınarak, daha sonra "kanlı kaya" adı verilecek olan Vadi el- Uyun'da öldürülmüşlerdir.[124] Farklı bir kaynakta da 1834 yılında İbrahim Paşa'ya karşı, Suriye'nin büyük bir bölümünde Alevilerin isyanının baş gösterdiği, özellikle Lazkiye ve Asi Nehri arasındaki dağlık alanda 3 ay boyunca Alevilerin şiddetle direndikleri fakat neticede düzenli birlik-

[122] Maoz, a.g.e., s. 19.

[123] Et-Tavîl, a.g.e., s. 288. Reyhani de Arap Alevilerin yaşadığı tüm bölgeleri etkisine alan İbrahim Paşa işgali sırasında, Alevilerin Osmanlı'nın yanında yer alarak İbrahim Paşa'ya karşı savaştıklarını anlatıyor: Reyhani, Gölgesiz Işıklar II, s. 97-102. Maoz da Arap Alevilerin İbrahim Paşa'ya karşı güçlü bir direniş sergilediklerini ifade eder: Maoz, a.g.e., s. 13-14.

[124] Mossa, a.g.e., s. 277; et-Tavîl, a.g.e., s. 283. Dussaud de İbrahim Paşa'nm Arap Alevilerin yaşadığı dağlara geldiğinde büyük bir dirençle karşılaştığım, bu süreçte buralarda yoğun bir şiddetin yaşandığını, çok sayıda Alevinin öldürüldüğünü ve kalelerinin yıkıldığını aktarmaktadır: René Dussaud, **Histoire et Religion des Noşairis**, Paris: E. Bouillon, 1990, s. 32-33.

ler karşısında yenilgiye uğrayarak çok sayıda Alevinin katledildiği anlatılır.[125] Samur'un aktardığı bilgiler de bu anlatılanları doğrulamaktadır.[126] Osmanlı arşiv belgelerinde de Alevilerin İbrahim Paşa'ya karşı güçlü bir direniş sergiledikleri görülmektedir.[127]

Et-Tavîl, üstün yetenekli ve sağduyulu biri olarak tanımladığı İbrahim Paşa hakkında, Alevi kaynaklarında iki farklı görüşün bulunduğunu ifade eder. Kimilerince (ki bunlar Osmanlı'nın büyük zulümlerine uğramış kıyı halkıdır) İbrahim Paşa değerli, büyük bir insandır, halka eşit davranan, din ayrımı yapmayan adil bir tutum sergilemiştir. Kimilerince de tam tersi bir biçimde, İbrahim Paşa büyük bir zalim ve onun dönemi de baskı ve işkenceyle geçen bir felaket süreci olarak görülmektedir.[128] Et-Tavîl'in de belirttiği gibi, muhtemelen bu iki portre de doğrudur. Çünkü Arap Alevilerin Paşa'ya ilişkin tutumu farklı olduğu için, gördükleri muamele de farklı olmuştur. Arap Alevilerin geniş kesimi İbrahim Paşa'ya direnmiş ve bunun karşılığında büyük çaplı şiddetle karşılaşmışsa da Paşa'nın karşısına çıkmayan kesimler açısından bu surecin bir zulüm dönemi olarak görülmemesi anlaşılır bir durumdur.

Suriye'deki iç dengelerin İbrahim Paşa yönetiminin aleyhine dönmesi, Paşa'nın geniş halk kesimleri nezdinde popülaritesini yitirmesi, Osmanlı sultanının müdahalesi için elverişli bir durum yaratmıştır. 1838'de İngilizlerle yapılan ticaret anlaşma-

---

[125] Uğur Akbulut, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Lazkiye Nusayrîleri (19. yy.)", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 54, 2010, s. 113.

[126] Sebahattin Samur, **İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye**, Erciyes Üniversitesi Y., Kayseri, 1995, s. 75-76.

[127] **BA, HAT, 451/22354-C(Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik (1745-1920)** Haz. A. Sinan Bilgili vd, Ankara, G.Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2010, s. 37.)

[128] Et-Tavîl, a.g.e., s. 284. Tavîl, aynı yerde, İbrahim Paşa'ya en büyük kini, sıradan halkla aynı muameleye tabi tutulan mukaddemlerin (aşiret liderleri) beslediğini belirtir.

sının ardından elde edilen İngiliz siyasi desteği de sultanın elini güçlendirmiştir.[129] Neticede, İngiltere'nin desteğiyle birlikte İbrahim Paşa'mn Suriye'den çıkarılmasının ardından Osmanlı egemenliği bu bölgede tekrar tesis edilmiş[130] ve bunu müteakip Osmanlı merkezi yönetimi başlatmış olduğu reformları burada da yürürlüğe koymaya girişmiştir.

Tanzimat reformlarının başlangıcından kısa süre sonra, Osmanlı İmparatorluğu bazı il merkezlerini imparatorluk yönetimine bağlama yoluna gitti ve böylelikle aslında Bab-ı Âli ile tebaa arasına 'aracı adamlar' yerleştirmiş oldu. Bütün bu merkezileştirme çabaları siyasi düzeyde valilerin durumunu etkiledi, çünkü vali Bab-ı Âli'nin doğrudan temsilcisi konumundaydı. Bu, özellikle yarı-özerk bölgeler (iller) açısından egemenliğin merkezileşmesine karşılık geliyordu.[131]

Halep, Şam ya da Kudüs'te aslında daha önce olduğu gibi güçler dengesi, vali, askeri komutanlar ve yerel ileri gelenler arasında kurulmuştu. Ama 1840'ta Fransız modeli örnek alınarak yeni bir düzenleme getirilmiştir. Yeni oluşturulan il meclisinde illerin önemli eşrafı temsil ediliyordu. 1854 yılında bunu meclisin idari meclis ve denetim meclisi olarak ikiye ayrılması izledi. 1865 yılında, 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin Suriye'de uygulanması gündeme geldi ve bunun sonucu olarak Suriye,

---

[129] Yavuz, 2005, s. 73.

[130] Mısır kuvvetleri "yaklaşık on yıl Suriye vilayetini işgal edip yönetmiş olsa da nihai amacında başarısız olmuş ve son olarak İngiliz donanmasının askeri müdahalesi ile Mısır'a geri çekilmeye mecbur olmuştur. Bununla birlikte, 1 Haziran 1841 tarihli ferman ve 13 Temmuz 1840 tarihli ikinci Londra Anlaşması ile Muhammed Ali'nin Mısır'ın mirasçı paşası olduğu onaylanmıştır. Paşanın sultanın hükümdarlığı altında olacağı doğrudur, ancak hakiki uygulamada Mısır yönetimi siyasal, ekonomik ve hatta askeri bakımdan hemen hemen tamamen özerk hale gelmiştir. Paşa kendi evinin efendisiydi": Zeine,a.g.e., s. 44.

[131] Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 20.

Halep, Şam ve Beyrut olmak üzere 3'e ayrıldı[132] ve bunlar da kendi içlerinde birimlere ayrıldı. Vilayetler sancaklara (livalara), sancaklar kazalara, bunlar da en küçük birim olan nahiyelere. Yönetici olarak illerde vali, sancakta kaymakam, kazada müdür, nahiyede de muhtarlar görev yapıyordu.[133]

Tanzimat sürecindeki idari yapılanmada, imparatorluğun amacı Suriye eyaletlerindeki çeşitli yetkililer arasında dengeyi kurmak ve valilerin yetkilerini sınırlandırarak bölgeyi İstanbul'daki merkezden yönetmekti. Bu yeni bir Osmanlı fikri de-

[132] Maoz, bu 3 eyaleti şöyle sıralar: Halep, Şam ve Sidon (Sayda) A.g.e., s. 31-2. Ayrıca, Halep'in doğal ticari limanı olan İskenderun, paşalıktan ayrılıp Adana valisinin yetki alanına verilmiştir. Urfa da Halep'e eklenmiştir. Hama, Humus, Ürdün'ün doğusu Şam eyaletine bağlıydı. Sidon paşalığının başkenti Beyrut'tu, Lübnan'ın büyük bölümü ve Filistin buraya dâhil edildi. Beyrut (Şam'dan sonra) 1840'ların başlarında fiilen bütün Suriye yönetiminin merkezi olmuştu. Sidon eyaleti içerisinde özel statülü iki bölge vardı. Birincisi Mount Lübnan ki 1841'de iki bölgeye ayrıldı (Dürzî ve Mârûnî kaymakamlarca yönetilen) iki bölge de özerkliğe sahipti. İkincisi, Kudüs Sancağı ve Nablus ve Gazze sancaklarıydı, bunlar birlikte Sidon'a bağlı bir bölgeydi. Daha sonra Kudüs'ün konumu değişir, yöneticisi doğrudan İstanbul'a bağlanır. A.g.e., s.. 32-33. Ayrıca yeri gelmişken şunu da belirtelim: Çeşitli eserlerde Osmanlı devletinin eyalet yapılanmasına ilişkin verilen bilgiler belli bir döneme ait olabiliyor. Uzun yıllar içerisinde bu idari yapılanmada birçok değişiklikler olmuştur. Kimi zaman sancaklar bir eyaletten alınarak diğer bir eyaletedâhil edilmiş ya da ayrı bir eyalet haline getirilmiştir; kimi zaman eyalet tamamen ortadan kaldırılarak sancakları komşu eyaletlere bağlanmıştır: Şinasi Altundağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1027/12426.pdf, (E.T. 27.01.2012), s. 189, 9. dipnot. Samur da, 3 eyalete ayrılmış olan Suriye bölgesinin Halep ve Şam dışındaki 3. eyaletinin kimi zaman Sayda kimi zaman Trablus olarak adlandırıldığma ve zaman zaman eyalet sınırlarında değişikliklerle birlikte eyalet merkezinin de değiştirildiğine işaret eder: Samur, a.g.e., s. 4-5.

[133] Arsuzi-Elamir, s. 21.

ğildi, eski bir yöntemin yeniden canlandırılmasıydı. Ama artık ihanet, güvensizlik ve görevlilerin doyumsuz hırs ve arzularına karşı uyanık ve tecrübeli bir bünyeden neşet ediyordu. Bu politika geçmişte, Suriye'de fiilen bağımsız bir paşalığın önüne geçememişti fakat şimdi valilerin çok güçlenmesini önleyecek bir etkiye sahipti. Eyaletin bu genel yöneticisinin, artık birçok mutlak yetkiden yoksun kalmasından dolayı pek bir ağırlığı kalmamıştı. Valilerin görev süresi 1 yıl hatta kimi zamanlar bundan da az bir süre ile sınırlandırılmıştı. Yukarıda da belirtildiği gibi, valinin yetkilerini kısıtlayan bir başka yeni yapı da eyaletlerde oluşturulan 'meclis'lerdi. Bu meclisler teoride valiye yardımcı olacaktı. Fakat gerçekte bakıldığında, meclis, yerel gücü ve imparatorlukça kendisine verilmiş olan geniş yetkilerle eyaletin idari meselelerine etkin olarak müdahale etmiş ve sıklıkla Tanzimat sürecinin ilerlemesini zorlaştırmıştır.[134]

1852'de imparatorluk, oluşum aşamasındaki merkezi yönetimin zararlı yanlarının farkına vararak, valilerin yetkilerini genişleterek bir kez daha eyaletlerde onların etkili bir yönetici olmalarını sağlamıştır. 28 Kasım 1858 tarihli bir fermanda idarenin bütün kollarını (mali ve askeri yetkililer ve eyalet meclisi de dahil) valinin yönetimi altına vermiştir. Valiler artık düzenli kuvvetleri çağırabilir, mali hesaplar üzerinde denetleme yapabilir ve meclise üye atayabilir ya da üyeleri görevden alabilirdi. Ayrıca kendi altında bulunan idari birimlerin şeflerini (kaymakam, müdür vb) atayabilir ve görevden alabilirdi. Aynı zamanda yasal yetkileri de kamu düzenini sağlamasına imkân verecek şekilde genişletildi. İmparatorlukça onaylanan ölüm cezalarını infaz edebilecek, küçük suçlarda merkeze danışmadan cezalandırma yoluna gidebilecekti. Böyle 1852'lerin sonlarında teorik olarak valilerin yetkileri hemen hemen geçmişteki paşalar kadar genişlemişti.[135] 1864 Vilayet Nizamnamesi, özellikle de 1871

[134] Maoz, a.g.e., s. 34-36.
[135] Maoz, a.g.e., s. 36.

Vilayet Nizamnamesi ile valilerin birçok alanda oldukça güçlü bir konuma kavuştukları görülmektedir.[136]

Yerel idari yapıdaki bu düzenlemelere değindikten sonra, merkezileşmede önemli bir başka konu olan ordunun konumuna da yer vermek gerekmektedir. Suriye eyaletlerinin yönetiminde ve Tanzimat reformlarının uygulanmasında 1840-1861 arasında, düzenli Osmanlı ordusunun oynadığı rol, diğer birimlerle karşılaştırıldığında oldukça önemli ve baskın bir karaktere sahiptir. Halkın çoğunlukla silahlanmış olduğu, savaşçı dağ toplulukları ve güçlü göçmen kabilelerden meydana gelen Suriye gibi bir ülkede, istikrarlı bir hükümet ve düzenli bir idare kurabilmenin yolu güçlü bir askeri oluşumla mümkün görülmüştür. Bölgedeki yerel toplulukların aşırı özerklik istekleri ve değişime karşı halkın muhalefeti, askeri gücün kullanılarak Filistin ve Suriyeliler üzerinde çeşitli tedbirlerin uygulamasını gündeme getirmiştir, özellikle de doğrudan yönetimle ilgili olan askere alma ve vergilendirme gibi konularda. Bu şekilde kamu düzeni hem kırsal alanlarda hem de şehirlerde sağlanmış ve itaatsiz olan bölgelerdeki vergi kayıpları giderilmiştir.[137]

Tanzimat sürecinde, Osmanlı yönetiminin temel amacı doğrudan idaresini kurarak yerel otonomilerin gücünü kırmak ve heterojen toplulukların isyankâr ve savaşçı duruşlarına son vermekti. Suriye'nin dağlık bölgelerinde, Osmanlı yöneticilerinden hemen hemen bağımsız olan kendi şeflerince yönetilen savaşçı insanlar yaşamaktaydı. Suriye çöllerinde ve Ürdün'ün batısında güçlü konumda olan Bedeviler bulunuyordu, bunlar da başlarına buyruk hareket ederlerdi. Bütün bu coğrafyanın, Osmanlı yetkililerine ve uygulamalarına karşı çıkmak, direnmek ve gerekirse bu otoriteyle savaşmak gibi bir "geleneği" vardı. Bu gibi yerlerde düzeni sağlamanın yolu, ilkin yerel özerkliğin

[136] Bkz. Erkan Tural, "1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiyye-i Vilayat Talimatnamesi", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. 14, S. 1, Ocak 2005, s. 71-74

[137] Maoz, a.g.e., s. 44-45.

temellerini aşındıracak uygulamalar sahneye koymak olarak görülürdü. Bunun için önce, yerel şefleri askeri güçlerinden yoksun bırakmak için halk silahsızlandırılır ve askere alınırdı. İkinci olarak da yarı-feodal sistem tasfiye edilerek doğrudan vergilendirme yöntemine başvurulurdu. Başka biçimde söylersek, Osmanlı açısından, öngörülen yeni düzeni uygulayabilmek üzere gerekli olan ordunun yapılanması bakımından zorunlu olan insan ve parayı karşılayabilmek için askere alma ve vergilendirmeye başvurulması elzemdi.[138] Osmanlı Devleti, egemenlik süresince bunu gerçekleştirmek için önemli bir çaba ortaya koymuşsa da arzu edildiği ölçüde başarı sağlanamadığı söylenebilir.[139] Bir düzeye kadar halk silahsızlandırılmış, askere alı-

[138] Maoz, a.g.e., s. 75-76.

[139] 1841 Nisan'ında Gülhane Fermanına karşı gösterilen yerel bir tepkiden bahsedilir. Sünni Müslümanlar orduya katılmayı, evlerine dönemeyecekleri korkusuyla reddederler. İbrahim Paşa'nın zalimce askere alma hatırası bu karşı çıkışlarını daha da güçlendirir. Dağlardaki ve kırsaldaki yerel liderler, kendi askeri güçlerinin zayıflamasına ve özerk yapılarının aşınmasına neden olacağı düşüncesiyle hükümetin bu yöndeki uygulamalarını kabul etmekte isteksizlerdir. Bu sebepten ötürü 1843-1846 yılları arası askere almanın başlangıç adımı olarak, Suriye'de nüfus sayımı girişimleri olmuş, aynı zamanda belli bölgelerde zorla silahaltına almalar söz konusu olmuştur. Suriyeliler buna şiddetli biçimde silahlı direnişlerle karşılık vermiştir. Osmanlı yetkilileri genel bir isyandan korktukları için askere alımları bir süreliğine askıya alma kararı almış ve dikkatli hazırlıklar sonrasında yeni uygulamaları hayata geçirmeye çalışmışlardır. İlk olarak her sancakta güvenli bir nüfus tespiti yapmaya çalışılmış, daha sonra Suriyeliler için askerlik 5 yılla sınırlandırılmıştır. Aynı zamanda askerliğe karşı çıkan liderlere çeşitli cezalar verilmiş, çeşitli suçluların askeri hizmet için yakalanmasına çalışılmıştır. 1847'de İmparatorluğun genel askere alma uygulamasının ardından, 1848'de Suriye eyaletlerinde tekrar bir nüfus sayımına girişilmiştir. Suriyelilerin birçoğu bu uygulamaya direnebilmek için silahlanmaya giderken binlercesi dağlara kaçmıştır. Neticede bu sayım tüm önlemlere rağmen tam olarak başarılı olamamıştır. Daha geniş çaplı hazırlıklardan ve askeri tedbirlerden sonra, genel asker alımı 1850'de daha önceki tamamlanamamış sayım üzerinden başlamıştır. Halep'te, bu askere alımların sonucu olarak bir

nabilmiş ve vergilerini ödemeleri temin edilmiştir fakat bu uygulamalara karşı halkın direnci neredeyse hiç bitmemiştir. Aşağıda Arap Alevilerin durumu anlatılırken bu konuda çok sayıda örnek olay aktarılacaktır.

Osmanlı Reform Sürecinde Arap Aleviler

Osmanlı yönetimi altında uzun yüzyıllar geçiren Arap Alevilerin bu süreçte gerek sosyo-ekonomik gerekse hukukisiyasi açıdan oldukça kötü koşullar içerisinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. 19. yüzyılın sonlarına, özellikle Abdülhamid dönemindeki Arap Alevilere ilişkin yaklaşımdaki dönüşüme ka-

---

isyan meydana gelir. Birçok bölgelerde, özellikle dağlarda ve göçebe bölgelerde askere alımlarda şiddetli direnişlerle karşılaşılır. Dağlık bölgelerin bütün yerleşimleri -Filistin Dağlarındakiler hariç- isyana kalkışır. Hükümet güçlerini püskürtmek için, Suriye ovalarının Bedevileri ve Türkmen göçmenleri yer yer dağlılarla işbirliği yapmışlardır. Bütün bu başkaldırılar iki yıl sürmüş ve genel bir karışıklığa neden olmuştur. Nihayetinde bu hareketlilik Türk idaresince bastırılmış ya da barış görüşmeleri neticesinde sonlandırılmıştır. 1853'den sonra zorla askere alma mesele olmaktan çıkmıştır. Çünkü bu uygulama çok daha ufak boyutlarda uygulanmış ve bundan sakınmak için yeterince alan sağlanmıştır. Belirli yerlerde -Halep ve Beyrut gibi- 1861'e kadar yeni alımlar yapılmamıştır. Askeri alımların yapıldığı bazı yerlerde, bu alımlar kura çekimiyle belirlenmek yerine yerel ileri gelenlerce ya kavgacı unsurlardan ya da aşağı tabakaların mensuplarından seçilerek yapıldığı ifade edilir. Böylece etkin ve zengin kesimler kendilerini bu uygulamadan muaf tutabilmişlerdir. Sonraki geniş ölçekte asker alımı Şam ve Lübnan'daki 1860 olaylarını takiben meydana gelmiştir. Sonuçta, Suriye ve Filistin'de, askere alma uygulaması eksikliklerine rağmen, Suriye nüfusunun askeri gücünü zayıflatma bağlamında, Osmanlı'nın doğrudan yönetiminin bölgede ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Özellikle Suriye kasabalarında mesele bu yönde olmuştur. Osmanlılar paramiliter yapıyı parçalamayı başarmıştır. Fakat dağlık bölgelerde askere alma daha az etkili olabilmiştir. Bakıldığında, İbrahim Paşa'nın doğrudan yönetimiyle birkaç yıl içinde yaptıklarını Osmanlı yönetimi 20 yıl boyunca yapamamıştır. Maoz, 1968, s. 81-86.

dar, Tanzimat devri de dâhil olmak üzere, devlet Arap Alevilerin karşısına asayişi sağlamak ve vergileri tahsil etmek üzere katı yüzüyle çıkmıştır. Kuşkusuz 19. yüzyılda Osmanlı'daki genel değişim, Arap Alevi bölgelerine de yansımıştır ama bu bir reformasyondan/iyileşmeden daha çok, oluşmakta olan modern devletin gerekleri doğrultusunda ve şiddeti daha sistematik hale getirmek biçiminde olmuştur. Aşağıdaki kısımlarda Arap Alevilerin Osmanlı devletiyle olan ilişkilerinin genel çerçevesi çizildikten sonra, özellikle asker ve vergi toplama ile misyonerlik faaliyetleri ve ihtida yani Sünnileştirme politikaları bağlamında gelişen olaylar incelenecektir.

Genel Durum

Osmanlı idaresi çoğu zaman ağır vergilerle Arap Alevi toplumunu zorlamış, ayrımcı mali politikalar izlemiş, siyasal otoritenin isteklerine uygun davranılmadığında büyük cezai yaptırımlara başvurmuştur. Toplu tutuklamalar, katliamlar, sürgünler, köy yakmalar vb. bu cezalandırma pratiklerinin içinde yer alan ve istisnai olarak addedilemeyecek uygulamalar olarak görülmektedir. Osmanlı'nın egemenlik süresince bu yaptırımlara rastlanmakla birlikte özellikle 19. yüzyılda devletin yeniden yapılanma çalışmaları ve merkezi devletin kendini daha çok hissettirmesinin de belirleyici etkisiyle bu süreçte direniş ve cezalandırma pratiklerinin küçümsenemeyecek bir düzeye ulaştığı izlenebilmektedir. Yukarıda bahsedilen reformların ise, ayrımcı uygulamaları kaldırma, kanuni güvenceler, can, mal ve ırz güvenliği gibi olumlu yönlerinin Arap Alevilerin yaşamlarına çok da yansımadığı tespitinde bulunulabilir.[140]

[140] Bazı yazarlara göre, Tanzimat süreci ve onun getirdiği hukuki düzenlemeler Aleviler üzerindeki baskının başka bir boyut almasına neden oldu; devlet memurları elde ettikleri yetkileri Alevilerin haklarını ve mallarını gasbetmekte kullanmaktan geri kalmadılar. Örneğin et-Tavîl'e göre, "Tanzimat-ı cedide, memurlara hayallerini gerçekleştirebilecekleri bir alan açtı (...) Alevilerin aleyhine şikâyet ve ihbarları dinleyecek kulaklar icad edildi ve Alevilerin dağı askeri kuvvetler

Arap Alevi bölgelerine birçok yabancı seyyah ziyarette bulunmuş, misyonerler buralara yerleşerek çalışmalar yapmıştır. Bunlar önyargılı tutumlarına, oryantalist yaklaşımlarına, eksik ve yanlış bilgilerine rağmen ampirik gözlemlere dayalı aktarımlarla Arap Alevilerin her açıdan nasıl "felaket koşulları" altında yaşadıklarını gözler önüne sermektedirler. Örneğin 19. yüzyılın ortalarında, bir süre Lazkiye'ye yerleşen ve okul açan misyoner papaz Samuel Lyde, Aleviler arasında geçirdiği yılları kaleme aldığı eserinde, Alevilerin devletle ve çevredeki Sünni Müslümanlarla sürekli bir çatışma halinde ve nasıl kötü koşullar altında yaşamakta olduklarını birçok olayla aktarır.

Lyde'in Burckhardt'tan aktardığı bir olayda, Tripoli Paşası Berber, Lazkiye'de isyancı Alevilere karşı savaşmaktaydı. Burası "kanun tanımazlığı" ile nam salmış olan Kelbiye bölgesiydi. Nahr es-Seen civarında, Fransız bir kaptan, Arab il-Mulk olarak adlandırılan bir grup Arap tarafından öldürülür. Bu olay üzerine Berber'den yardım istenir. Bunun üzerine katillerin şefi Kelbiye bölgesine kaçar ve onlara sığınır. Bu bölge insanları da gelenekleri icabı katili, Berber'e teslim etmeyi reddeder. Sonuçta Berber bölgeye saldırır ve bütün bölge bunun üzerine ayaklanır. Savaşın neticesinde Aleviler dağların yüksek yerlerine çekilmek zorunda kalır. Lazkiye'deki Berber'in zamanlarını iyi

---

tarafından defalarca saldırıya uğradı (...) Mahkemelerde incelikli muhakeme usulleri ve incelikli nazariyeler yürürlüğe kondu; mahkemelerde yapılacak en küçük dikkatsizlik hakların elden çıkmasına yol açıyordu; bu mahkemeler tarafsız da olmayınca aleviler mallarını kaybediyor, [Alevilerin] malları başkalarına veriliyordu. İdare ve tapu işlemleri yeni yönetmeliklere göre yürütülüyor, devlet dairelerindeki memurlar yalnızca Sünni memurlardan oluşuyordu. Sonuçta gayrımenkul malların büyük bölümü Alevilerden başkasının eline geçti ve Aleviler dağlarında hapsolmuş kaldılar. Alevilerce bilinmeyen, adi senetlerin, gayrıresmi satışların, muvazaa şartlarının kabulü ve mahkemelerin Sünni hâkimlerle doldurulması ve kısaca dairelerdeki suistimaller, toprak, emlak ve hayvanlarıyla birlikte binüçyüz köyün Sünni ve Hıristiyanların eline geçmesi sonucunu doğurdu. Buraların ilk sahibi olan Aleviler ise ırgat oldu." Et-Tavîl, a.g.e., s. 289.

hatırladığını söyleyen İngiliz konsolosluk yetkilisi, Berber'in Lazkiye'ye gelişlerinde Alevi mahkûmların o geldiğinde sokağa çıkarıldığını ve onun, mahkûmların kellesini uçurtup kazığa diktirdiğini anlatır. Aktarılana göre, Aleviler, Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi kitap ehli kabul edilmiyor, kâfir olarak görülüyorlardı ve katı (Sünni) Müslüman anlayışa göre, kılıçtan geçirilmeleri, çocukları ve karılarının köle olarak satılmaları gerekliydi! Şeyh İbrahim Mağribi (ö. 1827) fetvasında Alevilerin (o, Nusayrilerin, diyor) hayatlarının ve mallarının Müslümanlarca alınmasının serbest olduğunu yazmıştı. Alevilerden nefret ettiği söylenen Berber de bu insanları sadece katletmekle yetinmemiş, mallarına da zarar vermiştir.[141]

Lyde, Alevi kabileleri arasındaki çatışmalardan da bahseder. Bunlardan birinde, askerler bu çatışmaların olduğu Alevi bölgesine gelirler ve kabileler arası barışı sağlamak üzere güvence vererek kabile şefini alır ve Lazkiye'ye, bölgenin yöneticisi Ali Bey'e götürürler. Fakat Osmanlı yetkilileri sözlerinde durmazlar ve bu şefi cezaevine koyarlar. Bu davranış söz konusu kabile üyelerini oldukça öfkelendirir. Bunun üzerine kabileden 70 kişi gece yarısı Lazkiye'ye iner ve cezaevini basarak şeflerini kurtarıp dağlarına çekilirler. Lazkiye yöneticisi bu duruma çok kızar, 2000 civarında adam toplayarak (düzensiz bir birlik şeklinde) harekete geçer. 27 Kasım 1854 hükümet kuvvetleri bölgenin üzerine yürürler. Bunun üzerine bölge insanı buraları terk eder. Hükümet kuvvetleri Kırdaha köyünde kamp kurarlar. Bu civarlar tamamen boşaltılır ve insanlar daha yüksek yerlere kaçarlar. Neticede çeşitli çarpışmaların ardından çok sayıda insan hayatını kaybeder.[142]

1856'nın ortalarında işler tekrar kızışır. Lazkiye yöneticisi, Alevi liderlerine, vergilerini ödemeleri için yetkililer göndermesi üzerine –durulmak bilmeyen- olaylar tekrar başlar. Sonuçta hükümet, Alevi bölgesine iyi eğitimli bir birlik gönde-

[141] Lyde, a.g.e., s. 195-196; Mossa, a.g.e., s. 276- 277.
[142] Lyde, a.g.e., s. 200-202.

rir ve çatışmalar yaşanır. Lyde'in arabuluculuğu ve vergilerin ödeneceği sözünün alınması üzerine daha büyük olayların ortaya çıkması engellenir.[143] Devam eden yıllarda da çeşitli çarpışmalar meydana gelmeye devam etmiştir. Örneğin hem diğer Alevi kabileleriyle hem de hükümetle güçlü çarpışmalara giren kabilelerden biri olan Kelbeeh'in (Kelbiye) 1858'de hükümetle çatışmalarının ardından 40 insanı öldürülür. Çatışma kabile şeflerinin 5 çocuğunun hükümete 'rehin olarak' teslimiyle sonuçlanır. Hükümet bu cezalandırmalarla yetinmez, durumdan kendine başka avantajlar sağlamak için uğraşır. Yeni vergiler salık verir, yeni taleplerde bulunur ki bunları, bu insanları umutsuzluğa sürükleyecek tehditler eşliğinde yapar.[144]

Arap Alevilerin, zulüm kaynağı olarak gördükleri Osmanlı yönetimine karşı yaygın bir direniş halinde olduklarını söylersek yanılmış olmayız. Bu çatışmalarda Osmanlı yöneticileri tutuklama, çeşitli biçimlerde ölüm cezaları, sürgün, toplu cezalandırmalar, silahsızlandırma gibi birçok yöntem kullanarak Arap Alevilerin direnişini yok etmeye çalışmışlardır.[145] Aleviler bakımından, 19. yüzyılın en önemli isyanlarının başında İsmail Hayri Bey'in önderliğinde gelişen hareket gelmektedir. Osmanlı yönetimi, İsmail Hayri Bey'le baş edemediği durumda, geleneksel bir yöntem de denilebilecek "bükemediğin bileğe hürmet et" prensibi gereğince, onu merkezin bir görevlisi olarak yetkilendirmeyi dener. Fakat İsmail Hayri Bey'in asi hareketleri ve daha önemlisi kabilelere parçalanmış Alevi toplumunu birleştirme gücü Osmanlı yönetimini ürkütür ve sonuçta İsmail Hayri Bey'in ortadan kaldırılması kararlaştırılır. Kırım Savaşı dolayısıyla, İsmail Hayri Bey'le "gereğince" uğraşamayan Osmanlı Devleti, 1858'de gücünü gösterir. Düzenlenen askeri seferlerde çok sayıda Alevi savaşçısının öldürülmesinin yanı sıra köyler yakılır ve sivil insanlar katledilir. Neticede, İsmail Hayri Bey,

[143] Lyde, a.g.e., s. 206-207.
[144] Lyde, a.g.e., s. 208.
[145] Moshe Ma'oz, **Esad Şam'ın Sfenksi**, Çev. H. Gündüz, İstanbul, Akademi Y., 1991, s. 20.

Osmanlı'nın satın aldığı yakın bir akrabası tarafından tuzağa düşürülerek öldürülür ve yarattığı başkaldırı hareketi bastırılarak merkezi idarenin gücü göreli olarak tesis edilir.[146] İsmail Hayri Bey'in öldürülmesinin ardından da Osmanlı'nın askeri hareketi devam etmiştir. 1859 yılının sonunda Alevilere ait bazı köyler yakılmaya başlanır ve hükümet yetkililerinin göz yummasıyla birçok cinayet işlenir; çaresizlik günlük hayatın bir parçası olarak sürekli artar. Lyde'e göre, bu yıkım hareketi bu topraklar üzerinde yaşayan kimse kalmayana kadar devam edecek gibi görünmekteydi.[147]

1866 tarihinde de Reşid Paşa'nın vali olduğu zamanda Arap Aleviler Osmanlı yönetimine başkaldırmışlardır. Ama isyan bastırılmış, isyancı liderler idam edilmiş ve evleri yerle bir edilmiştir. Aleviler, isyanları bastırıldıktan yaklaşık 10 yıl sonra hükümete karşı tekrar isyan etmişlerdir. Beyrut'tan Akif Paşa kumandası altında bir güç, isyancıları ele geçirerek bazılarını idam etmiş bazılarını da Akka'ya sürmüştür.[148]

Lyde'in aktarımlarına devam edecek olursak, misyoner yazarımız, görünüşe göre, Alevilerin yaptığı çok şeyde suçlu olarak addedilebileceklerini belirtmekle birlikte, bu insanları bu işlerden alıkoymakta yeterince çaba göstermeyen yöneticilerin, bu insanlardan daha fazla suçlu olduklarını ifade eder. Güçlü ve adil bir yönetim altında olsalardı Alevilerin daha farklı davranıp davranmayacaklarını, bu şekilde umutsuzca isyanlara başvurup vurmayacaklarını sorgular. Lazkiye'nin Müslüman yerel yetkilileri (umut veya korku verebilecek biçimde) farklı davranmış olsalardıArap Alevilerin de bu tarz şiddete başvurmamış olabileceklerini, kaotik ortamın son bulabileceğini,[149] bu insanların bütün istediklerinin, mallarının ve hayatlarının güvenliği oldu-

[146] İsmail Hayri Bey'le ilgili daha geniş bilgi için bkz. Talhamy, 2008, s. 895-908.
[147] Lyde, a.g.e., s. 209
[148] Mossa, a.g.e., s. 278.
[149] Lyde, a.g.e., s. 210.

ğunu ifade eder. Uzun anlatılarının sonunda Lyde, Arap Alevilerin yaşamlarına dair çizilen tablonun okuyucu tarafından oldukça melankolik olduğunun düşünülebileceğini fakat kesinlikle abartmadığını, görünenin oldukça üzücü bir manzara olduğunu ifade eder.[150] Lyde'in burada yöneticilerin zalim/adil olmayan tavrına ilişkin aktardığı örnekler Osmanlı Devleti'nin resmi belgelerinde de görülür.[151]

Genel tabloya tekrardan dönecek olursak, Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki Arap Alevi tarihine bakıldığında, özellikle 19. yüzyılın çok önemli bir tarihsel dönemeci temsil ettiği görülür. 19. yüzyılda modern devletin doğumuna koşut olarak yoğunlaşan bir dizi isyan, silahlı çatışma, katliamlar, devletin sert önlemleri ve sistemli şiddet pratikleri gibi olaylara tanıklık edilmekle birlikte, yüzyılın sonlarına doğru, Arap Alevilerle devlet arasındaki ilişkinin geleneksel biçiminde farklılaşmanın meydana geldiği ve devletin Alevi politikasında bir dönüşümün yaşandığı da gözlemlenebilmektedir. Dağılmakta olan devleti kurtarma çabası içindeki bazı Osmanlı bürokrat-aydınların reformist yaklaşımları ve II. Abdülhamid'in ihtida/Sünnileştirme politikası ve bütün bunların Arap Alevilere sağladığı manevra olanakları Arap Alevilerin kader çizgisinde azımsanamayacak bir rol ihtiva etmektedir. Bu konular ileriki bölümlerde Osmanlı'nın girdiği yeni süreç, Türk modern devletinin doğum koşullarını hazırlayan reform-yenilenme çabalarının yansımalarıyla birlikte ele alınarak analiz edilecektir.

Osmanlı arşiv belgelerine bakıldığında da Arap Alevilere devletin yaklaşımı şu olaylar ekseninde kategorize edilebilir: Arap Alevilerin isyan ve "şekavet" hareketleri ve devletin bunlara verdiği karşılık ile nizam kurma çabası, askeri yaptırımlar, Alevi liderlerinin cezalandırılması veya ödüllendirilmesi gibi tedbirler, merkezi devletin ihdasının en önemli göstergeleri

[150] Lyde, a.g.e., s. 231.

[151] Bkz. **BA, İ.DH. 409/27058 (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 51-58.)

olarak vergi ve asker toplamaya yönelik çabalar, Alevilerin diğer topluluklarla (özellikle Sünnilerle) ilişkileri, misyonerlerin faaliyetleri ve Alevileri Protestanlaştırma çalışmaları, devletin buna ilişkin çalışmaları, Abdülhamid döneminde ihtida/Sünnileştirme politikaları ve bu çerçevede Alevi yerleşimlerine okul ve mescit yaptırılması faaliyetleri... Modern devletin doğum sancılarına denk gelen bu "ilişkiler" aşağıda geniş bir biçimde anlatılacaktır.

Son olarak, hukuki açıdan bir noktayı netleştirmek gerektiğini düşünmekteyiz. Tozlu, sadrazamlık tarafından Halep valisine gönderilen 19 Mart 1870 tarihli yazıda yer alan bilgilerin bizlere Osmanlı ile Arap Aleviler arasındaki "hukuki ilişkinin" yönünü gösterdiğini ifade eder. Söz konusu belgedeki "Devlet-i 'Aliyye her dürlü tekâlif ve mu'âmelât-ı diniyyessinde tâ'ife-i merkûmeyi şimdiye kadar İslâm'dan ayrı tutmayarak haklarında Ehl-i İslâm mu'âmelesi icrâ itmekde bulundığına mebni bunları da'vâyı İslâmiyet'de bulunduracak ahali-i İslâmiyye ile umûr-ı dîniyyede ittifâk ve ittihâd hâsıl idecek tedâbirin ittihâzı lâzimeden olmağla..."[152]şeklindeki ifadelere göre "Osmanlı Devleti, bütün resmî işlerinde Nusayrîleri 'Müslüman' olarak görmekte ve Müslümanlara nasıl muamele ediliyorsa onlara da aynı şekilde muamele edilmektedir."[153] Fakat bizce bu ifadeler Osmanlı'nın bırakalım toplumsal hayatı, başlı başına "resmi işlerde" Arap Alevilere, Sünni Müslümanlar gibi eşit muamelede bulunduğunu kanıtlayamaz. Bunun için çok sayıda örnek gösterilebilir. Bu hususta, Arap Alevilerin kendi kaynaklarına bakmak ve onların anlatılarını dikkate almak önemlidir. Alevi yazarlardan Reyhani, Osmanlı döneminde Arap Alevilerin

[152]**BA, BEO. AYN. d (Haleb Ayniyat Defteri), 867**, s. 141 (**Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 71).

[153] Selahattin Tozlu, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Antakya ve İskenderun Nusayrîleri (19. Yüzyıl)", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 54, 2010, s. 84.

mahkemelerde şahitlik yapamadıklarını, tanıklıklarının kabul edilmediğini belirtir.[154]

Reyhani, Arapça elyazması bir eserden Şeyh Musa Keferkemre'nin kendi dilinden hikayesini bize aktarır. Söz konusu hikâye 1620-1650 (H. 1030-1060) yıllarını kapsıyor. Şeyh Musa, H. 1030 yılında 'çocukların bile saçlarını beyazlatacak derecede felaketler yaşadıklarını anlattıktan sonra, (muhtemelen Türkmen aşiretlerinden olan) Sökmen oğulları kendilerinden haraç almak üzere başlarına musallat olur. 70 kadar askerden oluşan bu topluluk günlük iaşelerini ve her ay ulufe olarak belli bir para talep ederler. Bu isteklerinin giderilmesi için sürekli baskı ve şiddet uygulamışlardır. 90 gün kadar süren bu eziyetlere dayanamayıp bir süre köyü terk eden köylüler, köye tekrar döndükten sonra aynı şeylerle karşılaşırlar ve tekrar bölgeyi terk edip başka yere yerleşirler, orada da başka gruplar aynı şeyleri yapar. Tekrar yer değiştirip Sâfita'ya giderler. Bu sefer de buranın bölge yöneticisinin zulmüne uğrarlar. Aralarından bazıları öldürülür. Kaçıp köylerine dönerler burada, açlık, kıtlık ve vebanın illetine duçar olurlar. Bunun ardından adil bir valisi olduklarını işittikleri Şam'a doğru yola koyulurlar. Fakat yolda baskına uğrarlar, yine insanlar öldürülür, kalanlardan 7-8 kişi Hums valisine teslim edilir. Vali yargılanmaları üzere bu insanları kadıya teslim eder. Şeyh Musa, kadıyla tartışmaya girmesi üzerine kadının şiddetli tepkisini üzerine çeker ve kadı dinsiz

[154] Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 83. Reyhani, Alevilere gayrimenkul edinme konusunda da ciddi sıkıntılar yaşatıldığından bahseder. Hangi döneme ilişkin olduğu belirsiz olmakla birlikte, Osmanlı'nın son dönemleri olarak tahmin edilebilecek, iki örnek olay aktarır. İlkinde, Antakya'nın bir köyünde yaşayan bir Alevi'yi, 8 dönüm toprak alması üzerine, "ulan dinsiz sen tarla mı aldın?...senin ne hakkın var tarla almaya" diyerek Tapu idaresine döverek götüren bölgenin ağası, köylüyü, topraktan kendi lehine feragat ettirir. Benzer bir olay da Arsuz'da gerçekleşir, ağanın uyarısına aldırmayan Alevi çiftçi, ağanın adamlarınca dövüldükten sonra, hiçbir yargılama olmaksızın, belli bir süreliğine, çocuklarıyla birlikte Halep'e sürgüne gönderilir: Reyhani, a.g.e., s. 86.

olarak gördüğü bu Aleviyi hapse gönderir ve bir yolunu bulup hakkında ölüm kararı çıkarır, ancak mucizevî bir olay neticesinde Şeyh Musa kurtulmayı başarabilir.[155]

Aslında, Tozlu'nun yukarıdaki tespitini aktardığımız çalışmasının hemen ilerleyen sayfalarında başka bir belgeye dayanarak söyledikleri de kendisiyle çelişmekte ve bizim yaklaşımımızı teyit etmektedir. 1892 tarihinde Halep valisinin Alevilerin cami ve mescitlere girmek istedikleri halde alınmadıkları üzerine yaptıkları şikayetleri değerlendirerek Şurayı devlete gönderdiği yazılarda yer alan, Arap Alevileri bu yerlere almak istemeyenlerin Alevilerin asıl amacının "mahkeme-i şer'iyyede şehadetlerinin 'adem-i kabûli hakkında öteden beri câri olan usûlün kaldırılması ve ahalî-i Müslimeden görmekde oldukları hakâretlerin" önlenmesi olduğu şeklindeki ifadelerden hareketle "demek ki Nusayrîlerin şahitlikleri mahkemelerde kabul edilmemektedir" tespitini yapar.[156] Tespit tarihsel veriler açısından yerinde ve haklıdır, fakat daha önce söylenenlerle çelişkilidir. Mahkemelerde şahitliği kabul edilmeyen Arap Alevilerin nasıl oluyor da diğer Müslümanlarla aynı muameleyi görmüş olduğu izaha muhtaçtır!

Osmanlı Devleti'nin Arap Alevilere karşı tavrının özellikle Arap Alevilerin hukuki statüsü konusunun sorunlu/muğlâk olduğunu görmekteyiz. Osmanlı Devleti, Arap Alevileri tam/'gerçek anlamda' Müslüman olarak kabul etmiyor, onları sapkın bir topluluk olarak nitelendiriyordu. Bununla birlikte, Arap Alevilere, Hıristiyan ve Yahudilere tanıdığı gibi, gayrimüslim bir millet statüsü de verilmiş değildi; kendilerinden cizye alınmıyordu ve askere kabul ediliyorlardı. Kısaca ifade edecek olursak, toplumsal düzlemde, halk arasında nasıl ki Arap Aleviler kâfir olarak görülüyorduysa yöneticiler de, sadece yerel yöneticiler değil merkezdekilerin de çoğunluğu, yüzyılların ideolojik birikiminin koşullamasıyla esas olarak bu şekilde dü-

[155] Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II, s.** 87-91.
[156] Tozlu, a.g.m.,s. 86.

şünüyordu. Midhat Paşa gibi reformcular bir kenara konmalı kuşkusuz. Ama bize göre, Arap Aleviler için, "Allah onların kötü inançlarından bizi korusun" diyen Ahmet Cevdet Paşa gibiler genelin tutumuna örnek teşkil eder.[157] Egemenlerin zihinlerinin gerisindeki bu gerçek tutum bir kenara bırakılsa dahi, resmi düzlemde Arap Aleviler İslam dairesiyle bir biçimde ilişkilendirilmekteydi; bir anlamda ne bu dairenin merkezinde kabul ediliyorlardı ama ne de tamamen dışında. Bu durum kuşkusuz, II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi, siyasal konjonktürün gereklerine uygun bir biçimde, Arap Alevilere yaklaşmaya, onlara ilişkin politika üretmeye olanak tanıyordu.

Belgeler ve Olaylar Işığında Arap Alevilerin Devletle İlişkileri

Asker ve Vergi Toplama Çabası

Osmanlı İmparatorluğu'nda verginin esas olarak toprağa dayandırılmış olduğu ifade edilir. Fakat fetihler sürecinde toprakları genişledikçe gelirleri de artan imparatorluğun, gerileme ve toprak kaybetme sürecine girmesiyle birlikte gelir kaybının başlaması; artan ordu masrafları ve ordunun modernizasyon ihtiyacı da yeni gelir arayışlarını dolayısıyla vergi sisteminde önemli farklılıkları gündeme getirmiştir. Osmanlı egemenliğinin uzun yüzyıllara yayıldığı hatırlandığında tek bir vergi sisteminden, vergi türü ve toplama usulünden bahsedilemeyeceği kolaylıkla söylenebilir. Fakat farklılaşmalara rağmen Klasik Dönem olarak adlandırılan dönemde de Tanzimat sonrasında da ortak özellikler tespit edilebilmektedir. Genel olarak bakıldığında

[157] Yönetici zümreden olan tarihçi Ahmed Cevdet, Nasiri ya da Nasiriyye diye anlattığı Arap Alevileri, sapkın ve sapık bir topluluk olarak tarif etmektedir: Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 1, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1966, s. 286-288. Ortaylı, A. Cevdet Paşa'nın, rakibi olan Fuat Paşa'nın Alevi (Nusayri) olan hanımı ve hanımının ailesi ile ilgili yakışıksız ifadeler kurduğuna işaret eder ve bunu eleştirir: Ortaylı, a.g.m., s. 40-41.

Osmanlı İmparatorluğu'nda vergilerin iki ana kategoride toplandığı görülmektedir. İlki Kuran ve Sünnet'e dayandırılan, cizye, haraç, öşür gibi türlerden oluşan *Şer'i Vergiler* (Tekâlif-i Şer'iyye), ikincisi devletin mali ihtiyaçlar doğrultusunda ihdas ettiği, örfe dayandırılan, *Örfi Vergiler* (Tekâlif-i Örfiye) idi. Bu vergi biçimlerinin yanı sıra özellikle reayaya yönelik angarya olarak nitelenebilecek birtakım bedeni yükümlülüklerin getirildiği de aktarılmaktadır.[158] Ki bütün bu mali yükümlülükler uzun zamanlar, dinsel, sosyal vb. farklı nedenlerle birlikte, imparatorluğun birçok değişik bölgesinde çok sayıda isyan ve direnişe neden olmuştur.[159]

Osmanlı İmparatorluğu coğrafi, iktisadi ve sosyal bakımdan birbirinden farklı bölgeleri kapsayan geniş bir toprak parçası üzerinde egemenlik tesis etmişti. Bu durumun bir sonucu olarak imparatorluk yöneticileri,. herkes/her bölge için geçerli olacak yekpare bir vergi kanunnamesi düzenlemesini tercih etmemişlerdir. Bunun yerine her idari bölgenin yerel koşulları gözetilerek, vergi düzenlemesi yapılması uygun görülmüştür.[160]

Talhamy, Osmanlı egemenliğinin tesis edilmesinin ardından Arap Alevilerin, *dirhem el-rical* olarak bilinen, ayrımcı bir varlık vergisine tabi tutulduklarını, bu varlık vergisinin daha sonra kaldırılmasına rağmen, Arap Alevilerin, Sünni Müslüman toplumundan daha ağır vergiler ödemek zorunda bırakıldıklarını aktarır.[161] 1571 tarihli "Kanunname-i İskele-i Tarablus"ta da İslam şeriatına aykırı yaşadıkları belirtilen Arap Alevilerden

[158] C. Can Aktan vd., "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları I", **SDÜİİBFY**., C:7, S: 2, 2002, s. 2.
[159] Bkz. Aktan, a.g.m.; C. Can Aktan vd., "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları II", **SDÜİİBFY**., C:8, S: 1, 2003, s. 1- 13.
[160] Altundağ, a.g.m., s. 189.
[161] Talhamy, 2008, s. 895.

"dirhem-ür-rical" diye "bir mikdar mal ta'yin" edilmesinin "adet-i kadime" olduğu belirtilir.[162]

Lyde, Arap Alevilerin yaşadığı Lazkiye bölgesindeki vergi uygulamalarını şu şekilde aktarmaktadır: Buralarda yaşayan yoksul halk adil olmayan bir vergilendirmeye tabi tutulmaktaydı. Ayrıca yönetim, gelecek yılın vergisinin yarısını bu insanlardan peşinen alırdı. Hükümet, bunlarla da yetinmez birçok başka talepte de bulunurdu; Lazkiye'deki en önemli ürünlerden olan tütünün üzerindeki ihraç vergisini yükseltir ve kasabalardan dağlara ekin gönderimine karşı yasak koyardı ki bunlar insanları neredeyse açlıktan ölme sınırına getirirdi. Hükümet vergileri şöyle tahsil etmekteydi: Belli sayıda atlıyı bölgenin şefine gönderirdi. Bu şef bu altılıları, köylere, mahallelere götürürdü. Vergi toplayıcısı, gittiği evden vergiyi tahsil edene dek bunlardan yer içer, atma bakılırdı. Kimi zaman tahsildarlar bu yoksul coğrafyalardan vergileri toplayamadan dönmek zorunda kalırdı.[163] Belgeler incelendiğinde vergilendirme/vergi toplama meseleleri dolayısıyla devlet ile Alevi toplumu arasında çok sayıda şiddetli olayın yaşandığı görülmektedir.

Sayda valisi Namık Paşa'nın Arap Alevilerin üzerine asker gönderilmesine ilişkin talebe verilen cevabın yer aldığı 1855 (1271 H.) tarihli bir belgede, Alevilerin iki-üç senedir isyan halinde bulunduğu ve vergilerini ödemedikleri belirtilmektedir. Bu durum karşısında Sayda valisinin bu insanlar üzerine asker gönderilerek isyanın sonlandırılması ve vergilerin tahsilinin zor kullanılarak sağlanması yönündeki talebe karşılık, bunun zor

---

[162] Ömer Lütfi Barkan, **XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları**, C:1, İstanbul, Bürhaneddin Matbaası, 1943, s. 216.

[163] Lyde, a.g.e., s. 217-218. Lyde, bulunduğu köydeki ileri gelen bir Aleviye, nasıl vergileri ödemeden gönderebiliyorsunuz bu tahsildarları, diye soruyor; o da, 'gün geçtikçe yemeklerini azalttırdık ve artık gitmek zorunda kalırlardı', cevabını veriyor: Lyde, a.g.e., s. 218.

olduğu ve uygun olamayacağı belirtilmektedir.[164] Takip eden sene, 15 Mayıs 1856 (10 Ramazan 1272) tarihinde, Kırdaha müdürlüğünden Lazkiye kaymakamlığına yazılan yazıda, "kuvve-i 'askeriyye vücûduna mütevakkıf olub yohsa hâl sûret-i hâzırada kalur ise mâl-ı mîrî dahi tahsîl olunamayacağı derkâr bulunmuş" olduğu ifade edilerek, askeri güç kullanılmaksızın Alevilerden vergi toplanmasının imkânsız olduğu bildirilir.[165] 15 Mayıs 1856 tarihli belgede, Lazkiye kaymakamının da vergilerini ödemeyen Kırdaha ve Beytü'ş-şelef Alevilerinin askeri güç kullanılmaksızın bu vergileri ödemeyecekleri kanaati görülür.[166] Takip eden yazışmalarda, Lazkiye kaymakamı, "kuvve-i askeriyeye vücûhla ihtiyâc görüldiği ve akdemce 'arz ve inhâ kılındığı üzere münâsib mahalden dört kıt'a top ile bir alay piyade 'asâkir-i nizâmiyenin sevk ve i'zâmı lâzimeden ve 'asâkir-i merkûmenin arası uzatıldığı hâlde livâ-i mezkûr ahvâli küllîyen perişan ve emvâl-i mürettebe-i mîriyyenin tahsîli müstehîlü'l-imkân olub bu ise tecvîz olunur mevâddan olmadığına binâ'en muvâfık-ı irâde-i âliye-i âsafâneleri buyuruldığı hâlde 'asâkir-i merkûmenin serî'an ve 'âcilen münâsib mahalden" sevkini talep ederek, uygun olan yerlerden 4 top ve bir alay piyadenin acilen bu bölgeye gönderilmesi isteğini ortaya koyar.[167]

11 Şubat 1860 (19 Recep 1276) tarihli Sadaret'ten Sayda valisi ve seraskerine gönderilen yazı içerdiği ifadeler ve yaklaşım itibariyle de ilginçtir:

---

[164]**BA, A. MKT. MVL. 74/84. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 40).

[165]**BA A. MKT. MHM. 757/110. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 41).

[166]**BA, A. MKT. MHM. 757/110. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 45).

[167]**BA, A. MKT. MHM. 757/110. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 47).

Sayda Vâlisine ve bi'l-hâssa Ser'asker Paşa Hazretlerine

Lazkiye Sancağı dâhilinde kâ'in Cebel-i Lazkiyetü'l-'Arab denilen mahallâtda mütevattın bulun ve öteden berü bunca senelik emvâl-i miriyyeyi i'tâdan imtinâ' ve her türlü edebsizlik ve uygunsuzluk ikâ' eylemekde olan Nusayrî tâ'ifesinin bu aralık harekât-ı kabîhalarını bir kat daha tezyîd itmiş olduklarına binâ'en Lazkiye'de ârâmsâz olan bir tabur 'asâkir-i şâhânenin lüzûmı mikdâr neferât-ı muvazzafa ile beraber üzerlerine sevk olunması hakkında mahalline vuku' bulan iş'âr-ı destûrîleri üzerine îcâbâtının icrâsına ibtidâr ille tâ'ife-i merkûmeden merreten ba'de uhrâ mevâki'-i mütea'ddidede tahaşşüd iden eşhâsın dâ'ire-i mutâva'ata dühûlleri zımnında nush u bend olunmuş ise de müsmir olmayarak teşhîr-i silâha cür'et eylemelerinden nâşî mukâbele-i bi'l-misl icrâsıyla ne vechile münhezimen firâr eyledikleri cihetle emr-i tahsîlâta ve husûl-i zâbıta esbâbının istihsâline ne vechile mübâşeret olundığına dâ'ir Lazkiye Kâ'immakâmı rif'atlü efendi tarafından gelen muhârrerât sûretleri irsâl kılındığı ve Kû'immakûm-ı mûmâileyhle 'asâki-i şâhâne binbaşısı Yûnus Ağa ve müdirinden mekremetlü Abdü'r-rezzâk Efendi'nin bu bâbda vukû'a gelen hıdemât-ı mebrûreleri bi-hakkın şayân-ı takdir ve Tahsin göründiği ifadesine dâ'ir tevârüd iden tahrirât-ı behiyyeleri me'âliyle suret-i mezkûre mü'eddâsı malûm-i senâverî olarak sâye-i şevketvâye-i hazret-i şâhânede tâ'ife-i merkumenin te'dîbât-ı lâyıkaları bi-hakkın icrâ olunmasıyla ıslâhât-ı mukteziye zâbıta-i kaviyyelerinin istihsâline dikkat olunmakda idüği anlaşılub bu bâbda masrûf olan mesâi'-i cemîle ve tedâbîr-i destûrîleri doğrısı hıdemât-ı mebrûreden ve Kâ'immakâm ve binbaşı-i mûmâileyhimâ ve mûmâileyh Abdü'r-rezzâk Efendi'nin bu yolda vuku'â gelen ikdâmât-ı kâmileleri dahi şâyân-ı takdîr ve tahsîn umûrdan olarak müstelzim-i memnûniyet ve mahzûziyyet

olmuş ve salifü'z-zikr tahrirât-ı behiyyeleri meclisi vâlâya dahi irâ'e ile kıra'ât itdirilmidir muktezâ-yı fetânet ve dirâyet-i destûrileri üzere tâ'ife-i merkûmenin tekarrür-i zabıtâ-i kaviyyeleri ve emvâl-i miriyyelerinin istihsâli ne makûle tedâbîre mütevakkıf ise istihsâli esbâbının hüsn-i istikmâline himmet buyurulması ve Kâ'immakâmı mûmâileyhe tahsîni hâvî tahrîrât-ı mahsûsa yazıldığından mûmâileyh Binbaşı Yûnus Ağa'ya taraf-ı vâlâ-yı ser'askerîden ve mûmâileyh Abdü'r-rezzâk Efendi'nin hıdemât-ı vâkı'asının takdîrini hâvî kendisine tahrîrât-ı seniyyeleri tastîr kılınması tezekkür olunmağla îcâbının icrâsıyla her hâlde îfâ-yı me'âsir-i reviyyetkârîye himmet buyurmaları siyâkında şukka[168]

Belgenin tarihi 1860 yani Tanzimat ve Islahat fermanları ilan edilmiş, reform süreci yaşanıyor, tebaya yönelik hoşgörü, eşitlik söylemi üst düzeyde fakat kendi tebaasından olan Arap Aleviler "her türlü edebsizlik ve uygunsuzluk" içinde olmakla niteleniyor! Görüldüğü gibi vergilerini ödeyemeyen ve her türlü edepsizlik ve uygunsuzlukla suçlanan Arap Alevilerin üzerlerine asker gönderilerek cezalandırılması dahi yeterli görülmemiştir.

Yine arşiv belgelerinden 13 Şubat 1865 (17 Ramazan 1282) tarihli metin dikkat çekicidir. Geniş bir içeriğe sahip olan bu belge Lazkiye ve Cebel-i Kelbiyye'de yaşamakta olan Alevilerin vergi meselesi ve askerlik kurasına katılmamaları ve çevreye yönelik saldırılarıyla ilgili olup Alevilerin adeta tebaa olmaktan çıktıkları bu hallerine bir an önce son verilerek hizaya getirilmeleri gerektiğine ilişkin Şam Valisi Esad Muhlis Paşa tarafından Sadaret'e yazılan yazıdır. Bu metinde de 1860 tarihli metindekine benzer biçimde, "Nusayri milleti gayet edepsiz ve

[168]**BA, A. MKT. UM. 395/98. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 59).

fettan bir kavim olarak" tanımlanmakta ve "enva-ı fesadı icra edegeldikleri"nden bahsedilmektedir.[169]

Yukarıda da belirtildiği gibi, Arap Aleviler sadece vergilendirmeye değil asker alımlarına karşı da uzun süre muhalefet ederek direnmiş, bu konuda birçok çatışma yaşanmış ve devlet sert tedbirler ile meseleyi kendi yönünden "çözmeye" çalışmıştır. Arap Aleviler direnişleri kırıldığı ölçüde asker olarak kaydedilebilmiştir. 28 Nisan 1852 tarihli, Sadaret'ten Sayda Valisi Mehmet Paşa'ya gönderilen tezkirede, asker alımına ilişkin kuraya muhalefet eden Arap Alevilere karşı önlemler alınması uygun görülmüştür.[170]

6 Mayıs 1852 tarihli Sadaret'in yazısında devletin asker alımına ilişkin tedbirlerde başarılı olduğu görülmekte: "Sayda eyâleti dâhilinde kâ'in mahâll-i ma'lûme kur'a-i şer'iyyesinin tamâmen icrâsını ve Lazkiye Sancağı muzâfâtından olub muhâlefet üzerine bulunan tâ'ife-i Nusayriyye kazâlarının dahi bundan evvelce teşebbüs ve iş'âr olunan tedbîr semerresiyle bi's-suhûle husûl-i itâ'at ve inkıyâdlarıyla kur'alarının icrâsına mübâşeret olundığını mutazammm Sayda vâlîsi devletlü paşa hazretlerinin bu kerre dahi gelen iki kıt'a şukkası manzûr-ı 'âlî buyurulmak içün 'arz ve takdîm kılınmış olmağla müvâfık emr ü fermân hazret-i pâdişâhî buyuruldığı hâlde işbu şukkalara dahi münâsibi vechile cevâbnâmeler yazdırılacağı beyânıyla tezkire"den asker alımlarına ve kura usulüne muhalefet eden Alevilerin alınan tedbirler karşısında bu kez sorun çıkarmaksızm uygulamaya iştirak ettirildikleri anlaşılmaktadır.[171] Fakat bunun her zaman bu biçimde mümkün olmadığını, en azından Osmanlı'nın son yıllarına, II. Abdülhamid'in hayata geçirmeye çalıştı-

[169]**BA, A. MKT. MHM. 349/68.(Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 62-65.)
[170]**BA, MKT. MHM. 46/19. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 38).
[171]**BA, A. AMD. 37/70. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 39.)

ğı dönüşümün etkilerine kadar, merkezi devlet uygulamalarının çoğunda olduğu gibi bu konuda da direnişlerin, karşı duruşların önemli ölçüde devam ettiği ifade edilebilir.

Misyonerlik Faaliyetleri ve Devletin İhtida (Sünnileştirme) Politikaları

19. yy. sonlarına doğru Osmanlı Devleti'ne yönelmiş tehditlerden biri de misyonerlik faaliyetleri olarak kabul edilir. Emperyalist politikalarla misyonerlik faaliyetleri arasında ontolojik bir ilişki bulunduğu söylenebilir.[172] Osmanlı'daki misyonerlik faaliyetleri bir yandan devletin meşruiyet çabalarına zarar veriyordu diğer yandan Avrupa kamuoyunda Osmanlı karşıtı bir tutumun oluşmasına olanak sağlıyordu.[173] Bu misyonerlik çabaları sadece Hıristiyan topluluklara yönelik yürütülmüyordu.

---

[172] Bu tür faaliyetlerin, bir nevi, emperyalizmin keşif kolu olarak değerlendirilmesi yanlış olmasa gerek. Bu konuyla ilgili bir inceleme için bkz. Hakan Mertcan, "Oryantalizm-Sömürgecilik ilişkisi: Batılı Fatihlerin Kılıcından Alaaddin'in Lambasına Uzanan 'Aşk'ın Bitmeyen Kanlı Serüveni", **Milel ve Nihal**, C: 4, S: 2, 2007, s. 11-28.

[173] İngiltere, Fransa, Belçika, Almanya gibi pek çok yabancı devletin Hıristiyan cemiyetlerince altına imza atılan bir dilekçede, Osmanlı ülkesinde, hukuk düzeni itibarıyla, Hıristiyanların inançlarının gereğini serbestçe yerine getirmeleri gerekirken, bunun engellendiği, Hıristiyanlığı seçenlere karşı kötü davranıldığı yönünde şikâyetler bildirilmiştir. Belgede bir Arap Alevinin "Hıristiyan mezhebine duhûl ile bir misyoner mektebinde ve kendi halinde mu'allimlik itmekde iken geçen bin sekiz yüz yetmiş üç senesi Eylülünde nâ-gehân tevkîf idilerek Şâm-ı Şerîf'e sevk ve orada habs olunduktan başka ahz olunan ma'lûmât-ı mevsûkaya göre sebb ü şetm ve darb itmek ve aç bırakmak gibi" kötü muamelelere maruz bırakıldığından bahsedilmiştir. Osmanlı yetkililerin verdiği cevap, bu din değiştirmenin askerden kaçmanın bir yöntemi olarak kullanıldığı, bu biçimde din değiştirmenin askerlik vazifesini ortadan kaldırmayacağı, bunun askeri kanunlara aykırı olduğu ve böyle bir şeye müsaade edilmesinin kötü örnek oluşturacağı biçimindeki açıklamalar bakımından da ilginçtir. **İ. HR. 266/15960-1.** (**Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 82-85.)

Müslüman topluluklar ve çeşitli heterodoks-marjinal gruplar da faaliyetlerin hedef kitlesi içerisindeydi. Kuşkusuz Arap Aleviler de bunlar içinde dikkati üzerinde toplayan bir topluluktu. Misyonerlerin bu yönelimlerinin Osmanlı yöneticilerini tedirgin ettiği ve önlem almaya zorladığı söylenebilir. Devletin ürkmesinde misyonerlerin eğitim faaliyetleri çerçevesinde şimdiki kuşakların da ötesinde gelecek kuşakları etki altına alacak gücü yakalama olanakları olduğu gibi, henüz siyasal erk tarafından yeterince istifade edilememiş fakat bu yönde değerlendirilebilecek güçlü potansiyeller taşıdığı düşünülen –Arap Aleviler gibi- toplulukların elden kaçması olasılığı da etkili olmuştur.[174]

Misyonerlik meselesiyle "başa çıkmanın yollarından biri, özellikle Şiiler, Nusayriler ve Yezidi Kürtler gibi marjinal unsurlar arasında tatbik edilen ve amacı onları Sünni Hanefi itikada döndürmek için sistematik olarak uygulanan programdı."[175] Bu şekilde, İslam birliğini hedef alan Abdülhamid, ihtida politikasına ağırlık vermiştir. Belgelerden de takip edilebildiği gibi, bu konuda eğitim, esaslı bir araç olarak benimsenmiş, camilerle birlikte okulların yapımına ağırlık verilmiştir.

Osmanlı'nın ihtida politikasının hayat bulduğu süreci inceleyen Deringil, Osmanlı Devleti'nin Shmith'in 'eğitmen devletler' kavramı çerçevesine yerleştirilebileceğini açıklar.[176] Özellikle ilköğretimi yaygınlaştırarak kendi ideolojisini genç dimağlardan başlayarak empoze etme çabası tam da Osmanlı'nın sosyal mühendislik yaklaşımıyla uyum içerisinde görülür. Osmanlı Batı'da olduğu ölçüde zorunlu ve yaygın bir ilköğretimi yaşama geçirememişse de Tanzimat'tan sonraki süreçte imparatorluğun en uç noktalarına kadar ulaşmaya çalışan bir eği-

[174] Selim Deringil, **Simgeden Millete: II. Abdüihamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet**, İstanbul, İletişim Y., 2007,s. 112-13; ayrıca Deringil, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)**, çev. G. Ç. Güven, 3. B., İstanbul, YKY, 2007,s. 148.

[175] Deringil, **Simgeden Millete,** s. 115-116.

[176] Deringil, **Simgeden Millete**, s. 138.

tim ağı oluşturmaya gayret göstermiştir. Bu çerçevede uzun yıllar Arap Alevilerin yaşadığı bölgelere eğitim olanakları götürmeyi akıllarına getirmeyen Osmanlı yöneticileri misyonerlerin faaliyetleri, dağılma tehlikesiyle yüzyüze olan devletin birlik ve güç arayışları, ideolojik meşruiyet üretim zarureti gibi nedenler dolayısıyla okul yapımına, eğitim kadrosu oluşturulmasına ve bunlar için ödenek tahsis edilmesine "olabildiğince" ağırlık vermiştir. Osmanlı arşivlerini incelemek tabloyu netleştirecektir.

1884 tarihli Şam'dan yazılmış bir mektuptan, İngiliz ve Fransızların kendi emperyal amaçları doğrultusunda Suriye ve Filistin'deki çeşitli topluluklarla ilgilendikleri, bunlar arasında Dürzî ve Alevilerin de yer aldığı ve okullar açılarak bu toplulukların çocuklarının Hıristiyanlığa kazandırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.[177]

1889'da Meclis-i Vukela'da Arap Alevilerin Hıristiyanlaştırılmasına yönelik faaliyetlere karşı önlemler görüşülmüştür. 21 Ekim 1889 tarihli belgeden Meclis-i Vukela'nın kararını okumaktayız:

> Hülâsa-i me'âli
>
> Lazkiye Sancağı ahâlisinin ekseri Nusayrî olub bunları Hıristiyanlığa celb içün teşebbüsât-ı hâriciyye eksik olmadığından ve Nusayrîleri diyânet-i İslâmiyyeye da'vete vâsıta-i müstakille mektebler oldığından bahisle gösterilen mahallerde sekiz bâb mekteb-i ibtidâ'iyye te'sîs ve küşâd olunmak ve seyyâr müfettişliğine bâb-ı fetvâca evsâf-ı matlûbe ile muttasıf 'ulemâdan bir zât ta'yin kılınmak üzere ma'ârif hisse-i i'ânesinden ma'ârif nezâretine 'âid nısfının terki lüzûmuna ve ol bâbda ba'zı ifâdeye dâ'ir Beyrut Vilâyetinden vukû' bu-

[177] **BA, Y. EE. KP, 1/80. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 90-93).

lan iş'âr üzerine nezâret-i müşârünileyhâ ile muhâbereli tezkire-i sâmiyye melfufiyle beraber kırâ'at idildi

Karârı
Cevâb-ı nezâretde hisse-i mezkûre nısfı Dersa'âdet mekâtib-i 'âliyye mesârıfının karşulığı oldığı cihetle bunun mekâtib-i sâ'ireye sarfı câ'iz olamayacağı dermeyân idilmiş ise de ahâlî-i merkûmenin diyânet-i İslâmiyyeye celb idilmek üzere ber-mûceb-i iş'âr-ı mahallî lâzım gelen yerlerde mekâtib-i ibtidâ'iyyenin te'sisi muktezî idüginden zikr olunan Lazkiye Sancağı ma'ârif hisse-i i'ânesinin kâmilen mahalline terkiyle bunun oralarda îcâbı kadar mekâtib-i ibtidâ'iyye te'sis ve seyyâr müfettişliğine dahi kezalik iş'âr-ı vilâyet vechile bâb-ı fetvâca münâsib bir zâtın ta'yin kılınması ve livâ-i mezbûr dâhilinde lüzûmı kadar ibtidâ'iyye mektebleri te'sis olundukdan sonra ma'ârif hisse-i i'ânesi nısfının yine ma'ârif nezâretince istîfâsı bi-t tensîb ana göre icrâ-yı îcâbının cevâben nezâret-i müşârünileyhâya iş'ârı karârlaşdırıldı[178]

Görüldüğü gibi, Lazkiye Sancağı'nda yaşayan Alevilerin Hıristiyanlaştırılmaya çalışıldığı buna karşı önlem olarak bu bölgelere okullar inşa edilmesi ve seyyar bir müfettiş atanması kararlaştırılmıştır.

1893 tarihli Adana Maarif Müdürlüğünce yazılan yazıda, Amerikalı misyoner Dr. Metheny'nin okulunun faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Dr. Metheny'nin 7-8 sene önce izinsiz bir biçimde, Mersin'de bir misyoner okulu açarak özellikle Arap Alevi kız çocuklarını bu okulda yetiştirerek Protestanlaşmalarını sağladığı, bu kızların kendi topluluklarına dönerek Protestan propagandası yapmaları ve bu sayede Arap Alevilerin

[178]**BA, MV. 48/32. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 98-99).

Protestanlığa dâhil edilmelerinin hedeflendiği anlatılmaktadır.[179]

1870'li yıllardan itibaren -çok sınırlı da olsa- Sünniliğe geçişe ilişkin (hazırlık adımları olarak nitelenebilecek) dilekçeler verdiği görülen Arap Alevi gruplarının, yüzyılın sonlarına doğru, ihtida politikasının derinleşmesiyle beraber Sünniliğe geçme, okul ve cami yapılması isteklerinin arttığı görülmektedir. Bu Sünnileşme yönündeki isteklerin nedenini ve anlamını tartışmayı ileriki sayfalara bırakmaktayız.

1870 tarihinde, Antakya Alevilerinden bir kısmı Sünnilerle aynı camilere gitmek istediklerini beyan etmişlerdir. Bunun üzerine, bu durumun uygun olup olmayacağı tartışılmış neticede bu istek olumlu olarak değerlendirilmiş, ardından bu insanların yaşadığı yörelerde cami ve mektep inşa edilmesi, imam, vaiz gibi din görevlileri tayin edilmesi gündeme gelmiştir.[180]

27 Mayıs 1890 tarihinde Yıldız Sarayı'na "geçende Lazkiye Nusayrîlerinden on beş bin nüfûs 'aka'id-i İslâmiyyeyi kabûl itdiği gibi bu kere de Lazkiye'de Merkab kurâsında bulunan kırk bin kadar Nusayrînin kabûl-i 'akâ'id eyledikleri mahalli mutasarrıflığına altmış nefer şüyûh imzasıyla beyân ve i'lân

[179]**BA, Y. PRK. MF, 3/11**. Dr. Metheny vakıasının Osmanlı yetkililerini çok uğraştırdığı anlaşılmaktadır. Bu konuda çok sayıda yazışma bulunmaktadır. Bu belgelerde, Metheny'nin okulunda bazı kızların ailelerinin rızası hilafına zorla tutulduğu, daha sonra bazı Arap Alevi kızların Amerika'ya kaçırıldığı gibi ciddi iddialar yer almaktadır. Bu konudaki belgelerin özeti için bkz. A. Sinan Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin Bölgesi Nusayrîleri (19-20. Yüzyıl)", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 54, 2010, s. 58-72.

[180]**BA, BEO. AYN. D (Halep Ayniyet Defteri), 867**, s. 141, s. 144, s. 149.(**Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 69-77.)

itdikleri" bildirilmiştir.[181] Böylece Merkab kazasından yüksek sayıda Arap Alevinin, toplumun en önemli kesimini oluşturan şeyhlerden 60 kadarının beyanıyla, Sünni-Hanefiliğe dönderildikleri anlaşılıyor. Bunu takiben ilgili yerlerde mescit ve okul yapılması talebi dile getiriliyor.[182]

3 Haziran 1890 tarihli Meclis-i Vükela kararında Lazkiye'ye bağlı olan Cibal-i Nusayriyye köylerindeki Alevilerin inançlarını "düzelterek" Sünni/Hanefiliğe geçtikleri bundan dolayı buralara 23 okul ve 15 mescit yapılması, bunlar için gerekli ödeneğin Lazkiye Maarif bütçesinden karşılanması kararlaştırılmıştır:

> Ahâli-i Nusayrîyeden birçoğunun bu sûretle tashîh-i dîn ve i'tikad eylemeleri muhassenât-ı 'asariyye-i hazret-i hilâfetpenâhiden olarak şâyân-ı şükür ve memnûniyet oldığı gibi Lazkiye mutasarrıflığından vârid olan telgrafnâmede bunlar üçin iktizâ iden kütüb ve resâ'ilden başka şimdilik büyücek karyelerde on beş mescid-i şerîf ile yigirmi üç bâb mektebe lüzûm görüldiği anlaşılmış ve Beyrut Vilâyetinin cümle-i iş'ârâtmdan bulundıgı vechile yapılacak mesâcid ve mekâtibin kireç ve taş gibi levâzımı ahâli tarafından i'âneten tedârik olunmak üzere beherinin dörder bin guruşla vücûda geleceği dermeyân kılınmış olmasına göre zikr olunan mektebler içün îcâb iden kütüb ve resâ'ilin tertîb ve istihzârı ile lüzumı kadar mu'allim ta'yîni husûsunda mahalliyle bi'l-muhâbere iktizâ-yı hâlin ifâsının şimdilik inşâsı dermeyân olunan yigirmi üç bâb mektebin livâ-i mezkûr hisse-i ma'ârifi kâmilen ve muvakkaten mahalline terk idilerek anınla ve vilâyetin iş'ârı vechile inşâsı husûsunun ma'ârif nezâretine havâlesi ve lüzûm-ı te'sîsi gös-

[181]**BA, İ. DH. 1182/92449. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 104.)
[182]**BA, İ. DH. 1182/92451. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 105.)

terilen on beş bâb mesâcid-i şerîfenin kezalik iş'ârı vilâyet vechile taş ve kireci ahâli tarafından i'âneten tedârik idilmek ve mesârıf-ı sâ'iresi hazîne-i celîle-i mâliye tarafından tesviye kılınmak üzere inşâsı husûsunun dahi hazîne-i müşârünileyhâya me'zûniyet virilmesinin bâmazbata 'arz ve istiyzânı tezekkür kılındı[183]

Beyrut valisi Halil Halid'in, 26 Ekim 1892'de bildirdiğine göre, Lazkiye Sancağı'nda daha önce yapımları tamamlanan 17 okula ek olarak, Sahyun, Cebele ve Merkab kazalarında Şevket-i Hamîdî, Hasenât-ı Hamîdîyye, Mihrâb-ı Hamîdî, Nasr-ı Hamîdî, 'Avnü'l- Hamîdî, Me'âsir-i Hamîdîyye, Nûrü'l-Hamîd isimlerinde 7 tane daha okul yapılmış ve bunlar, halkın da coşkulu katılımıyla resmi törenle açılmıştır.[184]

15 Ocak 1893'te de Meclis-i Vükela, Antakya'daki Alevi çocuklarının "mekâtib-i Müslimeye kabûlüyle etfâl-i İslâmiyye ile muhteliten terbiye ve ta'lîmi ve evkât-ı mu'ayyenede cevâmi-i şerîfeye yine etfâl-i Müslime ile idhâli ve mu'allim ve müfettişler vâsıtasıyla 'akâyid-i İslâmiyyenin ta'lîm ve telkiniyle 'akâyid-i bâtılalarının terk etdirilmesi" için Alevilerin yaşadığı üç köye birer mescit ve mektep yapılmasına karar verir.[185]

Bu konularda resmi metinlerden çok sayıda örnek vermek mümkün. Fakat daha fazla uzatmadan, yalnızca inşa edilen mekteplerin hülasasını gösteren bazı tabloları ekte vererek,[186] bu meseleyi, tartışmalarını aşağıya bırakarak, sonlandırıyoruz.

---

[183] **BA, MV, 54/37. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 106-107.)

[184] **BA, Y.A.HUS. 266/97. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 160-161.)

[185] **BA, MV, 73/38. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 162-163.)

[186] Bkz. EK II.

Devletin ciddi bir çaba sarf ettiği ihtida politikasının, ilerleyen yıllara bakıldığında aslında, tüm gayretlere rağmen merkezi iktidarın istediği amacı tam olarak sağlayamadığı, hedefin ancak bir ölçüde başarıldığı görülmektedir. Yüzyıllarca katı bir Sünni İslam ideolojisi çerçevesinde, mezhep taassubu ve heterodoks gruplara karşı nefretle koşullanan topluluklar gelenekselleşmiş olan hor görme, aşağılama, ayrım yapma biçimindeki tavrı, gerek sıradan halk gerekse de –devletin ihtiyaçlarının bilincinde olan yöneticiler ve reformist bürokratlar dışındaki- devlet yetkilileri nezdinde sürdürmüştür. Arap Alevilerin yaşadığı bölgelerdeki Sünni halk Alevilerle aynı camilerde bulunmak istememiş, bundan dolayı şiddet içeren birçok olay vuku bulmuş; Alevi çocuklarının mekteplere gitmeleri engellenmek istenmiş, süregeldiği biçimiyle Alevi çocuklarının, topraklarında "köle gibi" çalıştırılmasını isteyen egemen toprak sahiplerinin başını çektiği anlaşılan olaylar meydana gelmiş; açılan mekteplerde bazı öğretmenler Alevileri aşağılayan bakış ve davranışları sürdürmüş, hatta bu nedenlerden dolayı bazı aileler çocuklarını bu okullardan alarak misyoner okullarına göndermiş; bazı yerel yöneticiler ve memurlar, merkezin politikasına ve ikazlarına rağmen Alevilere baskı ve ayrım yapmaya devam etmiştir. Bütün bunları Arap Alevi kaynaklarından ve yaptığımız kimi mülakatlardan görebildiğimiz gibi devletin resmi raporlarından, belgelerinden de okuyabilmekteyiz.

Alan araştırmasında görüştüğümüz Süleyman şunları aktardı:

> Osmanlı döneminde, Karaçay köyünde, Türk bir ağa, (Alevi) bir marabasının karısı hamileyken, ona tecavüz etmeye çalışıyor. Bu maraba gidip Osmanlı'ya şikâyet ediyor, şikâyet edilmesi gereken yere, devlete. Bu adamı durduruyorlar arkadaş, diyorlar sen niye tecavüz etmeye kalkıştın, diyor ki "ben müftüden onay aldım, Alevi bir kadına tecavüz etmek cennete gitmektir..." Sözüm ona, Kuran'dan ayet getirmiş, "bundan dolayı ben ona tecavüz etmeye çalıştım..." demiş. Büyüklerimiz

böyle anlatırdı, ben çocuktum... Müftü bu adamın savunmasını yapmış. **(Süleyman, E., D.T. 1923, Medrese, Ekinci)**

Görüşmeci, Alevi yaşlılarının Terbuşlarını, sarıklarını çocukların gelip çektiklerini, bu insanları aşağılayıp, tahkir ettiklerini belirtti: "Tarbuş yere düşünce ayaklarıyla ezerlerdi." "Tabi bu çocukların işi değil sadece, arkalarında büyükleri var, bu çocuk işi olur mu?"

Görüşmeci Ahmet de şunları aktardı:
Osmanlı zamanında Alevileri kaldırımda yürütmezlerdi. Şeyhlere, sakallılara sataşırlardı. Sigara içerler, yaşlıların fesleriņin (sarıklarının) içine sigara atarlardı, sonra yandı fesin yandı, deyip fesi atarlar top gibi oynarlardı...Birisi Dursunlu köyünden bir şeyh Kuran alacak, bir hocanın yanına gelmiş, demiş çocuğum için Kuran istiyorum, sövmeye başlamışlar, s. etmişler. Şıh ağlamaya başlamış, dönerken bir Hıristiyana rastlamış, Hıristiyan tanıyormuş bu şeyhi. Sormuş niye ağlıyorsun, hayırdır, ne oldu Şıh efendi, demiş... Çocuğa Kuran almaya geldik, beni s. etti hoca, demiş. Ne kadar bu Kuran demiş, 25 kuruş, ver bana 25 kuruş, diyor Hıristiyan, 25 kuruş vermiş ve o Hıristiyan gidip Kuram alıp o şıha vermiş.**(Ahmet, E., D.T. 1920, Antakya)**

Bu son olayı, olayı yaşayan şeyhin torunlarından Mahmut da şu şekilde aktarmaktadır:

Babamın dedesi Şeyh Selim Sa'd, bundan 50/55 yıl önce büyük oğlunun da aralarında bulunduğu birkaç çocuğa Kuran'ı Kerim öğretmesi için Biğdêdî'den (Değirmenyolu köyü) Antakya'ya yürüyerek gider. Antakya'da bugünkü baharatçıların bulunduğu yerde kitap satan birisi vardır. Şeyh Selim satıcıdan "elif, be" -Kuran dili denilen Kuran-ı Kerim öğretmek için kullanılan kılavuz kitap- talep eder, ama satıcı sakalından ve tabi giyiminden Alevi olduğunu anlar ve onu kovar. Şeyhin kalbi kırı-

> lır, canı çok sıkılır çaresiz evin yolunu tutar. Antakya' da eski köprünün girişinde Hıristiyan bir tanıdığı Şeyhi ağlarken görür. Neden ağlıyorsun diye sorar? Utanan Şeyh ağlamıyorum der, saklamaya çalışır. Israr edince anlatır, bunun üzerine Hıristiyan tanıdığı Şeyhten köprüde beklemesini ister ve bizzat gidip "elif, be" leri satın alıp kendisine verir." **(Mahmut, E., D.T. 1985, Üniversite, Antakya)**

Halep Maarif Müdürü'nün 30 Ekim 1897 tarihli raporunda, "ahali-i İslamiyye nazarında dinsizlikle ittiham ve köle gibi istihdam olunagelen" Alevi çocuklarının, "darb", "tekrir", "tehdid" ve "tekfir"e uğradığı anlatılmaktadır. Maarif Müdürü, "eşraf ve ahali-i İslamiyenin" Alevi çocuklarına karşı kötü tutumunun en önemli sebebinin bu çocukların "tahsîl ve terbiye ile gözleri açılarak şimdi yaptıkları gibi boğaz tokluğuna kölelik ve hidmetçilik itmekden ve İslâm ile teşerrüflerini müte'âkib hâl-i hâzırlarına râzı olmakdan" vazgeçmelerinden duyulan endişe olduğunu rapor eder.[187]

Maarif Nezareti'ne gönderilen 9 Ağustos 1898 tarihli tezkirede, Lazkiye'deki Alevilerin ihtida etmelerine rağmen, bölge ahalisinin olumsuz tutumuna maruz kaldıkları, buralarda Alevi çocuklarının eğitim için açılan okullarda görevli olan öğretmenlerin de yerli ahali gibi Alevilere karşı "ta'assub ve nefret" hisleri taşıdıkları, bu nedenlerden ötürü açılan okullardan da beklenen faydanın sağlanamadığı anlatılmaktadır.[188] Bu gibi tutumların neticesinde, Maarif Nezareti'nden Beyrut vilayetine gönderilen 19 Kasım 1900 tarihi yazıda görüldüğü gibi, Lazkiye Alevileri arasında hükümete karşı rahatsızlık baş gös-

[187]**BA, MF. MKT, 374/12. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 313-323.)

[188]**BA, DH.TMIK. S. 26/31**;aynı konuda Dâhiliye Nezareti'nin yazısı için bkz. **BA, MF. MKT. 496/33.**

ermiş, buradaki Alevi aileler çocuklarını Protestan okullara göndermeye başlamıştır.[189]

Bab-ı Âli'nin 16 Nisan 1893 tarihli yazısında, Antakya'da ihtida eden Alevilerin bazı cahil menfaatperestler tarafından cami ve mescitlere girişinin engellendiği, bunu yapanların Alevileri "abd-i memlûkleri hükmünde taht-ı esâretine alub istediği gibi istihdâm itmekde olan" (yani Alevileri köle gibi çalıştıran) kimseler olduğu belirtilmektedir.[190]

Yine 1893 senesi içerisinde, Adana'da, Kadir Gecesi münasebetiyle Adana Cami-i Kebiri'ne Arap Alevilerin yaptığı ziyaret sırasında şiddetli olaylar meydana gelmiştir. Alevilerden bazı kimseleri "'alâ-melâi'n-nâs Etrâk'den bir takım cehele ve hazelenin câmi'den tard içün mu'âmele-i cebriyye ve darbiyyeye bile" kalkışmış, "kıyâm-ı fitne-i nâ'imeye ramak" kala, orada bulunan ulemadan kimselerin araya girmesiyle olaylar yatıştırılabilmiştir. Bu olay Adana'daki nüfusu 40 bin dolaylarında olduğu belirtilen Arap Aleviler arasında derin bir etki yaratmış hatta bu durum Tarsus ve Mersin'deki Arap Alevilere de sirayet etmiştir. Neticede bazı devlet görevlilerinin ve Alevi reislerinden İstinaf Hukuk Mahkemesi azası Garib-zâde Cemal Efendi'nin çabalarıyla olayların heyecanı yatıştırılabilmiştir.[191] Benzer bir saldırı da 1896 yılında İskenderun'da meydana gelmiştir. Yemen ve Hicaz'a sevk olmak üzere İskenderun'da bekleyen 50-60 kadar Antakyalı asker camideki Arap Alevilere saldırmış, bu insanları değneklerle döverek camiden atmışlardır.[192] Her iki olayda da devlet görevlileri saldırıları engellemeye çalışsa ve (Adana'da olduğu gibi) bu konuda gayret gösteren kimseler taltif edilse de söz konusu saldırıyı yapanların herhan-

---

[189]**BA, MF. MKT. 496/33.**

[190]**BA, BEO, 294/21989. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 211.)

[191]**BA, BEO. 201-15050. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 169.)

[192]**BA, Y.PRK. ASK, 358/80.**

gi bir kovuşturma ve müeyyide ile karşılaştıklarına dair bilginin olmaması dikkat çekicidir.

Anadolu Umum Müfettişi olan Ahmet Şakir Paşa da Halep vilayeti dâhilinde olduğu 1898 yılının sonlarına doğru, kendisine başvuran Arap Alevilerin durumuyla ilgilenmiş ve bu konuda birçok rapor kaleme almıştır. Paşa, 2 Aralık 1898-4 Mayıs 1899 tarihleri arasında yazdığı raporlarda, Antakya ahalisinden 30.000 civarında Alevinin Sünniliği kabul ettiklerini fakat buna karşın Antakya eşrafından çıkarlarının zarar göreceğini düşünen bazı kimselerin bu insanları camilere sokmadığını; devletin menfaatlerinin bazı kimselerin şahsi çıkarlarına feda edilemeyeceğini, devletin küçük bir işaretiyle bir anda on binlerce Alevinin İslamiyet'e geçtiğini buna karşın yıllardır bu insanların İslamiyeti kabulü için ciddi bir şeyler yapılmadığını, Alevilerin Sünnilerce hakarete uğramasının ve ayrım görmesinin dinen ve siyaseten uygun olmayacağını, bunlara yönelik olarak devletin tedbir alması gerektiğini bildirmiştir.[193]

Mısır fevkalade Komiseri Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın 21 Mayıs 1902 tarihinde Mabeyn-i Hümayun'a gönderdiği yazıdan, ihtida siyasetinin ilerlemiş yıllarında dahi mahalli yöneticilerin Arap Alevilere karşı kötü davranışlardan vazgeçmediklerini anlamaktayız. Paşa, Adana'dan Mısır'a taşman ve burada çıkardığı Anadolu isimli bir gazetede hilafet ve hükümet aleyhinde yazılar yazan bir Aleviden bahsetmektedir. Bu şahsa, muhalefetinin gerekçesi sorulduğunda, Adana valisinden gördüğü kötü muameleleri sebep göstermiştir. Paşa, "Adana'da idâre-i vilâyet ve ahâlî hakkında pek çok acıklı sözler" işittiğini bunların bir kısmı abartılı olsa da anlatılanların yüzde yetmişseksen oranında doğru olduğuna inandığını belirtir.[194]

[193]**BA, Y.E.E, 132/38. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 330-337.)
[194]**BA, Y.E.E., 129/79. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 364-365.)

Antakya ve İskenderun'da yaşayan "şeref-i İslâmiyet ile teşerrüf iderek Ehl-i Sünnet" olan Alevilere karşı halkın kötü davranışlarının önlenmesi ve gerekli yerlere mescit ve okul inşa edilmesini konu edinen, Şura-yı Devlet ve Meclis-i Hass-ı Vükela'nın 1892 tarihli yazısında, dikkat çeken bir husus, asimilasyonu güvenceye almak amacıyla olduğunu düşündüğümüz, sadece Arap Alevilerden meydana gelen homojen yapıdaki köylere gerektiği ölçüde göçmen yerleştirilerek cami ve mekteplerde karma bir yapının oluşturulma gayretidir. Belgede görülen bir başka önemli konu da devletin en üst organlarında, Arap Alevilerin bazı çevrelerin iddia ettiği gibi zahiren (görünüşte) İslamı benimseyip gerçek inançlarını batınen koruyor olsalar da önemli olanın onları dışlamadan telkin, özendirme yoluyla kazanmak şeklindeki yaklaşımdır.[195] Halkın tavrı karşısında merkezi devletin bu tavrı daha pragmatik ve "rasyoneldir." Topluluğun dışlanması, onlara ihtiyaç duyan devletin yararına olmayacağı gibi, hedeflenen asimilasyonun da daha baştan batıl kılınmasına sebep olacaktır. Belgede yer alan, inançlarını korumakta ısrarcı oldukları anlaşılan bazı Alevi şeyhlerinin yaşadıkları yerlerden başka yerlere gönderilmesi şeklindeki yaklaşım da bu asimilasyon anlayışının bir gereği olarak belirmektedir ki buna benzer sürgün vakıalarının başka bölgelerin Alevi şeyhleri için de hatta kimi zaman gerekçesiz bir biçimde uygulandığını görmekteyiz.[196]

Yukarıda da bahsolunduğu gibi, Abdülhamid döneminde Alevilere yaklaşımında belli bir dönüşüm yaşanmıştır. Devlet inançlarını terk etmeleri koşuluyla Alevilere bir el uzatmıştır. Aleviler de kronik şiddet ortamından görece sistemle uyum-

[195] **BA, İ.MMS, 130/5563. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 146-153.)

[196] Örneğin Temmuz 1886 tarihli bir belgede, Adana'nın Karataş sahil bölgesinde bulunan bir Alevi şeyhinin herhangi bir "fesat" faaliyet içerisinde olmadığının bilinmesine rağmen, Arap Alevilerin yaşamadığı başka bir bölgeye sürgün edilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir: **BA, DH. MKT, 1355/3**

lu ve sakin bir yaşama geçmeyi benimsemiştir. Gerçekte inanç ve değerlerini büyük ölçüde korumak kaydıyla, ihtida olarak yürütülen asimilasyon hareketine, görünüşte/dışarı karşı rıza göstermişler. Yüzlerce yıl devleti sadece sopasıyla karşısında gören, devlet denilince tahsildar ve silahlı birlikler aklına gelen Aleviler, dönemin gerekleriyle biçimlenen yeni politikaya el uzatmayı, yaşamlarını bir nebze olsun iyileştirmek adına, uygun bulmuşlardır. Üzerlerindeki felaket ve sefalet örtüsünü aralamanın bir yolu olarak inançlarını terk ettiklerini beyan etme yolunu seçmişlerdir. Bunu kendi imzalarını taşıyan dilekçelerle, önderlerinin taahhüt ve sözleriyle yapsalar da bu durumu gönüllü bir hareket biçiminde, kendi rızalarıyla gerçekleşen bir ihtida olarak kabul etmek fotoğrafın sadece bir karesini yakalamaktır. Çerçevenin bütünü göz önüne alınırsa, koşulların zorlamasıyla ihtidaya rıza gösterildiği anlaşılacaktır. Yani bu yapılanın yüzlerce yıllık direniş karşısında gördükleri muameleyi, elde ettiklerini ölçüp biçmek ve modernleşen devletin gücü karşısında artık daha fazla ayak diretemeyecek konuma gelmek, İsmail Hayri Bey isyanının ardında dirençlerinin de iyice kırılmasıyla çözülmeleri, ayrıca devletin bir nebze "ılımlı" yaklaşımıyla yeni kazanımlar elde edebilecek bir olanak yakaladıkları gibi sebep ve saiklerin bileşiminin, farklı dinamikler üzerinde yükselen zaruretler silsilesinin neticesinde bu asimilasyona cevaz verildiği tespit edilebilir.

Asimilasyona cevaz verilmesi Alevilerin durumunda göreli bir iyileşmenin yolunu açmıştır. Asimilasyona açıktan direnen kimseler, sürgün örneklerinde olduğu gibi, ciddi sıkıntılarla karşılaşsa da ihtida edenler açısından yol bir nebze de olsa açılmıştır. Kimi Alevi liderleri (Şeyh Maruf örneğinde olduğu gibi[197]) çeşitli nişanlarla taltif edilmiş, kimi Aleviler (Şakir Paşa'nm raporundaki Tarsuslu Alevi çocukları örneğinde olduğu gibi) devlet kademelerinde görev alma olanağı yakalamıştır. Kimi zaman, istisnai de olsa bu, sıradan memurlukların ötesine

[197]**BA, DUİT, 68/20. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 387-389.) Bu konuya aşağıda değinilecektir.

de geçmiştir.[198] Devlet yöneticileri daha önce olmadığı ölçüde Arap Alevilerin durumuna ilgi göstermiş, sıkıntılarına, sorunlarına çözüm üretme kaygısı duymuşlardır. Şakir Paşa, Gazi Muhtar örnekleri bize bunu gösteriyor. Fakat bunların ötesinde, belki tekrara düşme pahasına, anlaşılan o ki ne genel olarak Sünni topluluklar ne de devlet yetkililerinin geneli Arap Alevilerin Sünni ahali gibi muamele görmesinden, onlarla eşit bir ilişki içerisinde olunmasından memnun olmuştur. Hatta uç bir durum olarak görülebilecek şu örneği verecek olursak; Arap Alevilere "iyi gözle bakıldığı", tebaanın eşitliği ve Arap Alevilerin de bundan ayrı görülemeyeceği söyleminin "dorukta" olduğu bir dönemde, 1899 yılının sonunda, Şam'da görevli yüzbaşı tarafından Yıldız Sarayı'na gönderilen şifrede, padişahın maiyetinde istihdam edilmek üzere seçilen askerler arasında "Nusayrilerden bir ferdin bile bulunmadığına" "vav-ı kasem ta-i kasem" ile yemin edilmektedir.[199] Hülasa, devletin üst kademeleri ihtida eden Arap Alevilere kötü muamelenin engellenmesi için görüşmeler yapıp yazılar gönderirken, yereldeki yetkilileri Arap Alevilere yaklaşım konusunda uyarırken, devletin en üst makamının yani padişahın, net bir biçimde, Arap Alevilere ihtida

[198] Bu durumun en bilinen örneği, yıllarca polis şefliği yapmış olan M. E. Gâlib et-Tavîl'dir. Bir diğer örnek, yukarıda adı geçen İstinaf Hukuk Mahkemesi azası Garibzade Cemal Efendi'dir. [Hatta daha erken tarihlere bakıldığında, Arap Alevi olduğu belirtilen Kara Mehmed Paşa'nın (ö. 1828/29) da Ankara valiliği, Biga mutasarrıflığı ve 1822'de kaptan-ı deryalık görevlerinde bulunduğu görülür. Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, C: 4, Haz: N. Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1058-1059. Ayrıca, Halep ve Bosna valiliği yapmış olan Mehmed Emin Vahit Paşa'nın (ö. 1828) da, kesin olmamakla birlikte, Arap Alevi olabileceği yönünde bilgiler bulunmaktadır: Bkz. http://www.kutahya.gov.tr/yetisenler.asp (ET: 22 Mayıs 2009). Fakat önemli mevkilerde yer almış olan bu iki şahsın Alevi kimliğini gizlemek konusunda özen göstermiş olabileceklerini tahmin etmekteyiz.]

[199] **BA, Y. PRK. MYD, 22/105. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik** içinde, s. 348.)

etmişlerse de tam olarak güven duymadığına ve Sünni tebaasından ayrı tuttuğuna şahit olunmaktadır.

Bazı araştırmacılar, Tanzimat reformlarından etkilenen bazı Alevi şeyhlerinin bu reformlardan rahatsızlık duyduklarından ve bunlara ayak direttiklerinden bahsederler.[200] Buradaki yaklaşım biçimi meseleye dair önemli bir hususu atlamaktadır ki bu eksiklik esaslı bir hatayı getirmektedir. Bazı Alevi şeyhlerinin reformlara karşı gösterdiği tepki, tutucu bir tepkinin ötesindedir. Kuşkusuz Alevi şeyhleri yekpare değildi ve içlerinde mevcut güçlerinin azalacağı fikriyle hareket edenler bulunmuş olabilir. Fakat kuramsal açıdan bakıldığında Tanzimat reformları yani modernleşme süreci merkezi devletin güçlenmesini dolayısıyla askeri ve mali alanlarda yeni uygulamaları getiriyordu. Bu, birçok bölgede olduğu gibi Alevi bölgelerinde de nizam tesis etmek, vergi ve asker toplamak için devletin daha fazla sistemli şiddet/"zorun gücü" ile görünmesi demekti. Bu, yaşamları hem bireysel hem toplumsal olarak derinden etkileyen hatta yeniden biçimlendiren bir durum anlamına geliyordu. Arap Alevi toplumu da buna geleneksel liderlerinin öncülüğünde direnişle/karşı duruşla cevap vermişlerdir. Konuyu bu biçimde okumanın da mümkün olduğunu düşünmekteyiz.

Alevi şeyhlerinin toplum üzerindeki nüfuzlarının eksileceği korkusuyla hareket ettiklerini, sürgün kararlarına yaslanarak açıklayan yaklaşımlara[201] karşı söz konusu sürgünlerin meşruluktan uzak olduğu ve reformların lafzıyla çeliştiği ileri sürülerek tartışma yürütülebilir. Sürgüne gönderilen şeyhler, toplumun Sünnileşmesine, asimilasyon politikasına, baskı ve haksızlıklara karşı çıkan ya da geleneksel olarak Osmanlı'ya

[200] Naim Ürkmez- Aydın Efe, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler Hakkında Genel Bilgiler", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 54, 2010, s. 128.
[201] Aynı, s. 130.

güvensizlik duyan liderler olarak değerlendirilebilir.[202] Örneğin İsmail Hayri Bey'in direnişinin[203] güç sağlamaktan ziyade –ki hem azımsanmayacak bir yerel gücü vardı hem de Osmanlı tarafından çeşitli biçimlerde taltif edilmişti- Alevi toplumunu örgütlü bir güç haline getirme ve kolektif bir direniş hareketi oluşturma gayretini yansıttığı düşünülebilir.

Başka bir husus da belgelerin tek başlarına gerçeğin temsilcisi olmadıklarıdır. Her gerçek, belgeye yansımamaktadır, bu tam da tarih yazıcılığıyla ilgilidir. Belgelerdeki tarih ege-

---

[202] Görüşmeci Tarık'ın anlattıkları da bu bağlamda değerlendirilebilir: "Şeyh İbrahim, Şeyh Maruf (el-Cillî)'nin amcası. Abdulhamit'in zamanında, yani 1890'larda yazı yazıyor. Hatip, şair, 8 tane divanı var. Kendini halka adamış sufidir yani. Hiç çocuğu yok. Evliya derler onun için, din içinde çok kuvvetli bir insan... Şeyh İbrahim fesatlarla oyunlarla şunla bunla...idam mâhkumu oluyor... Çünkü o gün ülke tamamen boşa şey ediyor, dağılıyor. Hicaz'daki emir bile isyan etmiş devletini kurmuş. Burada bir Nusayri Alevisi çıkmış, padişaha nağme gönderiyor. Bana hakkımı ver yoksa ben de isyan edeceğim. Bu yedi yıl Akka kalesinde hapis kaldı. Yedi yıl da sürgün, Karataş'ta kaldı... Divanı harp mahkûmuydu. Kaç yıllarında bilemeyeceğim ama vefatı 1910. Şeyh İbrahim sufi, yani aslında siyaseti sevmeyen ama toplumun lideri olduğunu bilen biri. Osmanlı Meclisi Mebusu Hacı Rıfat Bereket'in zulmünden bıkmış. Rıfat Bereket Sünni ve despot biri; Antakyalı, Altınözü ve Sinanlı'da da arazileri var. Sarayı kendine göre kullanan biri. Onun zulmünden kurtulmak için bu şeyleri yapıyor adam." **(Tarık, E., D.T. 1957, Lise, Samandağ)** Kanaatimizce, Tarık'ın burada bahsettiği Şeyh İbrahim 18 Temmuz 1886 tarihli (BA, DH.MKT, 1368/44) belgede yer alan Mersin'de sürgünde bulunduğunu anladığımız Şeyh İbrahim isimli şahıs ile aynı kişi. Yine aynı tasnifte yer alan 27 Eylül 1886 tarihli **(BA, DH.MKT, 1368/44)** belgede Antakya'dan Mersin'e sürülmüş olan Alevi Şeyhi Abdullah'ı, Süveydiye'den (Samandağ) ziyaret eden kimseler olduğu ve bunların şeyhe para verdiği gibi sebeplerin yarattığı şüpheyle Şeyh Abdullah'ın Alevilerin yaşamadığı bir yere sürülmesi öngörülmüştür. Burada bahsedilen Şeyh Abdullah'ın, görüşmeci Tarık'ın bahsettiği Şeyh İbrahim'in kardeşi olan Şeyh Abdullah olma olasılığı yüksektir.

[203] Bkz. Talhamy, 2008.

menlerin kaleminden dökülen mürekkeple şekillenmekte ve bir süre sonra -grift bir dans sahnesinde- "hakikat" ve "hakikatin temsili" bir birine karışmaktadır. Ve bu durum çoğunlukla egemenlerin hedefindeki, sosyo-ekonomik ve siyasi açıdan 'zayıf' topluluklar, hakkında konuşulan/yazılan kesimler aleyhinde sonuçlar doğurmakta, temelleri yanlış kurulan ve hakikate aykırı verilerle biçimlenen tarihsel çıkarımlara neden olmaktadır.

Son olarak, analitik bir yaklaşımla belgelerin dilini incelediğimizde vardığımız bir kanaatle bu kısmı bitirmek istiyoruz. II. Abdülhamid döneminin ihtida politikası sonucu çok sayıda Arap Alevinin Sünniliğe geçtiklerini beyan ettiklerine değinmiştik. Bu konuda, yukarıda bir kısmına yer verdiğimiz, çok sayıda belge bulunmakta, bu belgeler incelendiğinde bazılarında, Sünni inancını benimsediklerini açıklayan Aleviler için tashih-i i'tikat (inancın düzeltimi) edenler deyimi kullanılmaktadır. Kimi yazarlar da bu ifadeden hareketle Arap Alevilerin Müslümanlık dairesinin içinde olduğunu tespit etmektedir. Bir ölçüde haklılar, biz de yukarıda da belirttiğimiz gibi, gereklilik ölçüsünde, Arap Alevilerin İslam dairesiyle bir şekilde ilişkilendirildiklerini düşünüyoruz. Fakat burada eksik ve bir ölçüde yanlış olan bir şey var. O da belgelerde bunlardan başka deyimlerin yani din değiştirme durumlarında kullanılan deyimlerin de kullanılması söz konusu. Bu durumu tespit eden yazarlar bulunmakta.

Alevilerin ihtida ederek Sünniliğe geçmeleri belgelerde çoğunlukla "din-i mübin-i İslam ile teşerrüf etmek", "din-i mübin-i İslama geçmek"; zaman zaman "hidayet-i rabbaniye eseri olarak ihtida etmek" gibi ifadelerle karşılanmakta. Bu ifadeler din değiştirmeye işaret etmektedir. Oysa söz konusu olan Müslüman daire içinde kabul edilen bir topluluğun Sünniliğe geçmek yoluyla mezhep değişikliğidir. Tozlu, lafzın ötesinde kastın bu olduğuna işaret eder.[204] Bizce bu lafız, üzerinde düşünülmeyi hak eder. Politik bir yaklaşım (imparatorluk man-

[204] Tozlu, a.g.e., s. 107.

tığı, geniş coğrafyaya yayılmış olan devletin birliği ve bekası vb.) gereği olarak İslam dairesinde addedilmiş olan heterodoks gruplar aslında İslam olarak görülmüyordu, mahalli ölçüdeki yaklaşımlar kuşkusuz merkezin bu anlayışından beslene gelmişlerdir, aynı biçimde merkez de bu mahalli tutumdan etkilenmiştir. 'İslam tektir o da Sünniliktir' şeklinde -aslında bugün bile önemli bir çevrede varlığını koruyan- anlayışın getirdiği bir yaklaşımdır söz konusu olan. O yüzden mezhep değişikliği olarak kabul edilmesi gereken ve buna göre bir dil ortaya konulması gerekirken din değiştirmekten, İslam'la şereflenmekten bahsedilmiştir. Dil ile düşünme biçimi/ideoloji arasındaki ilişki göz önüne alınırsa, bunun, basit bir dil sürçmesi ya da hatalı bir ifade biçimi olmadığı tespit edilebilir. İş böyle olunca devletin en üst makamlarında yer alanların dahi kendi söylemleriyle çelişen tavırları "anlaşılır" bir hal kazanmaktadır.

3) İmparatorluğun Dağılma Süreci ve Arap Aleviler

1908 olayları ve "hürriyetin ilanı"ndan sonra Osmanlı hukuk rejiminde düzenlemeler devam etti. 1909 yılında önemli anayasal değişiklikler yapıldı. 1909'u takip eden yıllarda da çeşitli anayasal değişiklikler yapılmış fakat bunların hepsi, meclisin feshini zorlaştıran düzenlemelerin 1914'te kaldırılarak eski duruma dönülmesi örneğinde olduğu gibi, ileriye doğru atılmış adımlar biçiminde tezahür etmemiştir.

1909 sonrası, Osmanlı hukuk dünyasında yaşanan değişimlerle birlikte Osmanlı siyasal hayatında da birçok önemli olay yaşanmıştır. İmparatorluğun çöküşünün gerçekleştiği bu yıllar oldukça çalkantılı bir dönemi temsil eder. Bir taraftan çeşitli cemiyetler, partiler kurulmuş, muhalefet ivme kazanmış, öte yandan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin diktatöryal hevesleri ve imparatorluğun sonunu hazırlayan maceraperestliği beraber yürümüştür. Trablusgarp, Balkan Savaşı ve ardından I. Dünya Savaşı ile imparatorluk yok oluşa sürüklenmiştir. Bu hengâme içerisinde, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), muhalifleri sindirip kendi iktidarını sağlamlaştırmak için, etkisi Türk siyasal

hayatına da yansıyacak birçok gayrı meşru eylem gerçekleştirmiştir. İTC, muhalif güçleri bünyesinde toplayan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın güçlenmeye başlaması karşısında baskının dozajını arttırmış, "sopalı seçimler" olarak anılan Nisan 1912 seçimlerinde "zor" yöntemlerini kullanmış, beğenmedikleri hükümeti değiştirmek üzere 23 Ocak 1913'te Babıâli Baskım'nı gerçekleştirmiştir (Bu baskında Harbiye Nazırı öldürülmüş, yeni bir kabine kurdurulmuştur). Soysal'a göre, Bab-ı Ali Baskını'yla gerçek diktatörlüğünü kuran İTC, eninde sonunda bir avuç insanın isteklerine boyun eğmiş ve Almanların Yakın Doğu üzerindeki planlarının bir parçası haline gelerek imparatorluğu I. Dünya Savaşı'na sürüklemiştir.[205]

1914-1918 yılları arası yaşanan I. Dünya Savaşı, imparatorluğun aldığı ağır yenilgi ve bunun ardından başlayan işgal Osmanlı Devleti'ni bütün veçheleriyle etkileniş ve imparatorluğun dağılışının resmileşmesini sağlamıştır. 12 Ocak 1920'de Mebusan Meclisi son olarak toplanabilmiş, işgal ortamının yarattığı güçlüklerin de ağırlığı altında çalışmalarını yürütemeyeceğini düşünen meclis 18 Mart 1920'de faaliyetlerine ara vermiştir. 11 Nisan 1920'de de Sultan Vahdettin meclisin varlığına resmen son vermiştir. Bu şekilde imparatorluğun parlamenter sistem yolculuğu da sona ermiştir. İmparatorluğun yarısömürgeleşmesi ve savaş sürecinin etkileri bir yana, reforma ilişkin düzenlemelerin halk desteğinden yoksun olması, bunların kalıcılığını da belirlemiştir. Sanırız Avrupa örneğinde olduğu gibi, getirilen yeni kurumlar, yapılan düzenlemeler taban hareketlerinin zoruyla gerçekleşse ve kitlelerin ilgi ve desteğine mazhar olsalardı, bu kadar kolay geri alınamayabilir, ortadan kaldırılamayabilirdi.

Bu gelişmelerin yaşandığı evrede Arap ulusalcı fikir ve hareketlerin de yükseldiği görülmektedir. İskenderun bölgesi de içinde olmak üzere tüm Suriye'de Arap milliyetçi hareketinin

[205]Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 11. B., Gerçek Y., İstanbul,1997, s. 26.

kökleri 19. yüzyıla dek uzanır. 19. yüzyılın ortalarına kadar, ulusal kimlik ve bağlılıklar politik bir anlam ifade etmiyordu. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan herkes sultanın tebaası konumundaydı. İnsanlar kendilerini Suriyeli, Iraklı ya da Arap olarak ifade etmiyordu. Nüfus esas olarak dinsel aidiyetler bakımından ya da bölgelere/şehirlere göre (Bağdatlı vb.) farklılaşıyordu. Bütün 19. yüzyıl boyunca devam eden hukukun ve eğitimin sekülerleşmesi süreci, belli bir bilgi birikimine ve seküler siyasal düşüncelere sahip yeni bir elitin oluşumunu beraberinde getirmişti. Bu süreçte belirginleşen eğilim ve aydın elitin faaliyetleri, imparatorluğun çözülmesinde önemli bir etken oluşturmuştur.[206]

Osmanlı yönetiminin altında, Suriye'nin faklı bir politik varlık olmadığını, çeşitli vilayetlere ayrılmış biçimde İstanbul merkezi yönetiminin altında yer aldığını açıklamıştık. Osmanlı yönetimi altında, bazı gruplar ve bölgeler sosyo-politik özerkliğe ve dinsel kimliklere sahiplerdi. Suriye toplumunun büyük çoğunluğunun da kimliği, yukarıda belirtildiği gibi, ülkesel olarak değil, önemli ölçüde kabileler/aşiretler, dinsel aidiyetler (mezhep vb.) ve yerleşim bölgeleri üzerinden şekilleniyordu. Kuşkusuz bunlara ek olarak sosyo-ekonomik ayrılıklar da söz konusuydu; örneğin Sünni çoğunluk içerisinde, küçük kent oligarşisi -toprak sahipleri ve ulema- ile birçok küçük toprak sahibi ve topraksız köylüler ile kentlerdeki alt tabakadan insanlar yer almaktaydı. Bununla birlikte, daha önce açıklandığı gibi, Mısırlı İbrahim Paşa'nm Suriye işgali sürecinde bu kompozisyonda değişim başlamış, yönetimin parçalı yapısına son verilerek merkezi yönetimin tesisine girişilmişti.[207] Osmanlı'nın bölgeye tekrar egemen olmasının ardından, Tanzimat reformları, Mısır reformlarını -daha ağır adımlarla da olsa- takip etmişti.

[206] Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 27-28.

[207] Sonucu başarısız da olsa İbrahim Paşa'nın bu süreçte Arap ulusalcı bilinci uyandırmaya çabaladığı tespit edilir: Adid Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa**, çev. L. Yalçın, İstanbul, Literatür Y., 2004, s. 25.

Bu süreçte Osmanlı, otoritesini yeniden tesis edebilmek için yerel liderlerden ve kabile şeflerinden yardım istemiştir. 19. yüzyılın sonuna doğru Osmanlılar otoritesini gittikçe arttırırken, 1860'tan başlayarak ilk defa Hıristiyan entelektüeller arasında Suriye ülkesel kimliği ve Arap ulusal bilinci oluşmaya başlamıştır. Bu hareketler sonuç olarak bir Arap ulusal ideolojisini açığa çıkarmıştır.[208]

1880'lerden itibaren Arapların siyasal-kültürel taleplerini dile getiren afişler ilkin Beyrut'ta, ardından Şam, Sidon ve Tripoli'de görülmeye başlanmıştır. İlk afişler, Türklere hizmet etmeye son verme, Arap onuruna sahip çıkma amacına yönelik olmuştur. İkinci afişlerde, "kendi topraklarımızda kendi işlerimizi yürütecek yeterlikte adam yok mu, onurumuza sahip çıkacak, yurdumuzu aydınlatacak kimse yok mu" şeklinde nidalar belirmiş, neye mal olursa olsun ulusal bilinçlenmenin yapılacağı ifade edilmiştir. Üçüncü afişlerde kendilerini "vatanın halkı" olarak tanımlayanlar, Türklerin kendilerini köleye indirgediklerini, gelişimlerinin önünde engel olduklarını; anadillerinin yok edildiğini, geçmişte en bilgili, yetenekli kimselerin bu topraklardan çıktığını ifade etmişler, Arapçanın resmi dil olmasını, otonomi ve istiklal gibi talepleri dillendirmişlerdir[209](Bu afişlerden Osmanlı reformcu yöneticisi Midhat Paşa'nın sorumlu olduğu yönünde iddiaların bulunduğunu[210] ve hatta bu yönlü ilişkilendirmenin kısa süre sonra –başka etkenlerle beraber- Paşa'nın başına iş açılmasına vesile olduğunu belirtmeliyiz. Oysa Midhat Paşa'nın Suriye'de ayrılıkçı bir çaba içerisinde

[208] Moshe Maoz vd., "Introductıon: The Emergence of Modern Syria", **Modern Syria: From Otoman Rulet to Pivotal Role in The Middle East**, ed. Ma'oz vd., Sussex Academic Pres, Brıghton-Portland, 1999, s. 1-2.

[209] Duri, a.g.e., s. 167-169.

[210] Zeine, a.g.e., s. 64. Arap Alevi yazarlar, Midhat Paşa'nın kendilerine olan ilgisinin de Paşa'nın cezalandırmasında etkili olduğu kanaatindedirler: Et-Tavîl, a.g.e., s. 287; Mahmut Reyhani, **Tarihsiz Bir Milletin Acıklı Tarihi**, İskenderun, y.y., 2003, s. 28-29.

olduğu hiç de gerçekçi bir düşünce değildir[211]). Zaman içinde bu talepler ve yükselen ulusalcı fikirler çerçevesinde çeşitli Arap cemiyetlerin teşekkül ettiğini[212] ve neticede "Arap uyanışı" olarak da adlandırılan[213] bir sürecin meydana geldiğini belirtmeliyiz.

İmparatorluğun son dönemecinin en önemli aktörlerinden olan İTC'nin, başlarda, dışlayıcı özelliği olan Türk milliyetçiliği ideolojisini benimsemediği belirtilir fakat süreç içerisinde, İTC özellikle Balkanlar'da alınan mağlubiyetlerin ardından Türk milliyetçiliğine sarılmış ve egemen olunan coğrafyada homojen bir toplum yaratma amacıyla, Türkleştirme çabalarına hız verilmiştir.[214] Zamanla Türkçülüğe daha fazla yaklaşan Jön Türkler, devletin iç yapısını merkezileştirmeye uğraşmışlar ve bu çerçevede Arapların kültürel ve siyasal taleplerini bastırmışlardır. Jön Türkler, vilayet idaresinde görevli olan Suriyeli personeli Türklerle ikame etmiş, okullarda, mahkemelerde Türkçe kullanımını teşvik etmiş ve bu ölçüde Arapçılık, Suriyeli Arap muhalefeti açısından kaybedilen pozisyonların geri alınmasına dönük bir araç haline gelmiştir.[215]

1909-1914 arası, Şam'da Arap milliyetçiliğinin geniş lediği ve örgütlenmesine yönelik çabaların arttığı bir dönem olmuştur. Ki bu çabalar siyasi güçlerini arttırmak isteyen etkili

---

[211] Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar**, çev. T. Yöney, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 38.

[212] Davişa, a.g.e., s. 26-27.

[213] Zeine'ye göre, Arap uyanışı olarak nitelenen şey "esasen Türk rejiminin istismar, yozlaşma ve despotizmine karşı bir uyanış ve onu ıslah etme yönünde bir arzuydu, yani kötü yönetime bir son vermek, Araplar için Türklerle eşit haklar talep etmek ve daha çok siyasal özgürlük ve sivil hürriyet elde etmek anlamına geliyordu." Zeine, a.g.e., s. 66.

[214] Bkz. Soner Çağaptay, **Türkiye'de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?**, Çev. Ö. Bircan, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 12-13.

[215] Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 28.

kişiler tarafından desteklenmiştir. Bu sürecin bir sonucu olarak, I. Dünya Savaşı öncesinde adem-imerkezi talepler gündeme getirilmiştir. Bu arada Araplar içerisinde sadece küçük bir kesim, Arapların bağımsızlığını savunuyordu.[216] 1913'te Paris'te geniş bir çevrenin katılımıyla toplanan Arap Ulusal Kongresi'nde ileri sürülen fikirler ve alınan kararlara bakıldığında bu yaklaşım görülmektedir. Kongre, Arap ulusunun kültürel ve siyasal haklarının tanınarak adem-i merkezi bir yapı içerisinde imparatorluğun çatısı altında yaşama isteğini dile getirmişti. Kongrenin önemli isimlerinden İskender Ammun, Arap ulusunun istediğinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmak olmadığını, halihazırdaki siyasi rejimde değişikler yapılarak, imparatorluğun içindeki tüm toplulukların eşit hak ve yükümlülüklere sahip olduğu adem-i merkeziyete dayanan bir devlet yapısı arzulandığını ifade etmiştir. Böylece tüm toplulukların nispi bir biçimde temsil edildiği bir üst yapı ("ulus") yeni rejimin asli yasama kaynağı olarak teşekkül edecektir.[217]

Kongreyi engellemeyi başaramayan İTC, kongre katılımcılarıyla görüşmek ve bir anlaşmaya varmak üzere Mithat Şükrü'yü görevlendirmiştir. Neticede, genel olarak kongrede alınan kararlara uygun bir anlaşmaya varılmış ve böylece İTC ve Arap liderleri arasında bir "balayı" dönemi başlamıştır.[218] Fakat bu uzun sürmemiş, İTC, varılan uzlaşma hükümlerini pratiğe geçirme hususuna gelince, farklı bir tutum sergileyerek, Arap cemiyetlerinin taleplerini yerine getirmeyerek bastırma yoluna gitmiş, birçok Arap lideri Suriye'de Cemal Paşa tarafından sert bir biçimde cezalandırılmış, bir kısmı idam edilmiştir.[219] Böylece, Arap-Türk dayanışmasının çözülmesiyle, Araplar Türk ulusalcılığının şiddetli baskısı altında kendi bağımsızlık ve birliklerinin yollarını aramaya başlamıştır. Nihayetinde,

---

[216] Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 29.

[217] Zeine, a.g.e., s. 93; Tibi, a.g.e., s. 151; kongrede alınan kararların listesi için ayrıca bkz. Zeine, a.g.e., s. 137-138.

[218] Zeine, a.g.e., s. 94-95.

[219] Tibi, a.g.e., s. 153-154.

1916 Haziran'ındaki Arap isyanı meydana gelmiş ve 1918 Ekim'inde Türklerin Suriye'den çekilmesiyle "modern" olarak nitelenen ilk Arap yönetimi kurulmuştur.[220]

II. Abdülhamid döneminde Arap Alevilerin sistemle daha uyumlu bir ilişki geliştirme gayretlerini açıklamıştık. İmparatorluğun çöküşünü temsil eden I. Dünya Savaşı sürecinde, Arap ulusalcı akımların yükselişine koşut olarak aralarında ulusalcı fikirlerin filizlendiği görülmekle birlikte, Arap Aleviler, genel olarak rejime bağlı olarak hareket etmiş ve (kendilerine yüklenen sorumluluk gereği) Osmanlı ordusunda görev alarak, I. Dünya Savaşı'nda imparatorluğun düşmanlarına karşı mücadelede yer almışlardır. Adana'dan Lazkiye bölgesine kadar Arap Alevi yerleşim alanından çok sayıda insanın katıldığı Çanakkale Savaşı bunlar içinden önemli bir örnektir. Yaptığımız mülakatlarda akrabalarının Çanakkale'de savaştığını anlatan birçok insan bulunmaktadır. Örneğin görüşmeci Nadir, Çanakkale Savaşı'nda yer alan büyük dedesi ile ilgili olarak şunları aktarmıştır:

> Hadara ve Nureddin Kel Ali'nin oğlu Ali. Muhtemelen 1893-95 yılları arasında doğmuştur. Antakya'ya bağlı Ğaydi -Ekinci- köyünden Arap Alevisi. Anadili Arapçadır, muhtemelen askerlikte Türkçeyi çat pat öğrenmiştir. Yıl 1915 büyük dedem Ceddi Ali yeni evli, karısı Vahide gebe, I. Paylaşım Savaşı sürüp giderken halk tabiriyle 'Seferbirlik' gelip çatmış. Apar topar büyük dedem Ceddi Ali ve onun gibi nice genç 'seferbirliğe' alınmıştır. Büyük dedem Ceddi Ali Çanakkale'de (1915) kahramanca savaşırken oğlu Derviş doğar... Büyük dedem, Ceddi Ali oğlunun doğduğundan bile habersiz savaşta ağır yaralanır. Resmi kaynaklarda Gata Askeri Hastanesine götürüldüğü

[220] Abdul-Karim Rafeg, "Arabism, Society and Economy in Syria 1918-1920", **State and Society in Syria and Lebanon** (ed. Y. M. Choueiri), New York, St. Martin Press, 1994, s. 3.

> yazılır, ama hastanenin hangi ilde olduğu belirtilmez. Büyük dedem (Ceddi) Ali aynı yıl içinde oğlunu Ceddi Derviş'i bir kez bile görmeden Çanakkale Savaşı'nda ırkçı söylem 'Türk oğlu Türk' e inat 'Arap oğlu Arap' olarak arkasında gözü yaşlı eş, yetim oğul ve acılar bırakarak hayata 20'lerinde veda etmiştir. Kim için? Ne için? **(Nadir, E., D. T. 1974, Üniversite, Hatay)**

Toplamda 10 yılı aşkın bir sürede çok sayıda cephede savaşmış olan Süleyman Hacıali'nin kaleme aldığı anılarında da Arap Alevilerin bu süreçteki yeri görülmektedir. Uzun yıllar gün yüzüne çıkmayan Hacıali'nin hatıratı, torunlarından birinin akademik çalışmasıyla ortaya çıkmıştır. Adanalı bir Arap Alevi olan Süleyman Hacıali (Halaceli), 1912'de Osmanlı ordusuna alınır ve askeri üniforma almaya gittiği Halep'te askerlik macerası başlar ve hemen ardından Zeytun (Maraş) bölgesine hareket eder. Hacıali'nin, terhis olduğu 1923 yılına kadar, Gazze ve Afyon gibi pek çok önemli yerde çarpışmışlara katıldığı, 1914-1915 yılları arasında bir yıldan fazla Çanakkale Cephesi'nde savaştığı görülmektedir (Ayrıca, Hacıali kendi döneminde Alevilerin yaşadığı acı ve korkulara ilişkin çarpıcı aktarımlarda da bulunmaktadır).[221]

Genel olarak "Türk ulusal şahlanış miti" şeklinde işlenen Çanakkale Savaşı'nda Arapların konumu fazla dillendirilmeyen bir durumdur. Oysa tarihi hakikat, Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli üyeleri olan Arapların bu savaşta hatırı sayılır bir yerinin olduğunu gösteriyor. Avustralyalı tarihçi Bill Sellers M. Kemal'in birliklerinin Suriyeli Araplardan meydana geldiği-

[221]Meltem Halaceli, **De memoires van mijn grootvader Sülayman Hajj Ali (1892-1958). De dienstplicht van een Osmaanse Arabier** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Universiteit van Amsterdam, 2008.

ne işaret eder.[222] Yakın zamanlarda medyada yer alan Çanakkale Savaşı'nda en kanlı çarpışmalarda Arapların yer aldığı haberleri de bu durumu desteklemektedir.[223] Medyada yer alan bu son haber-yorumlar esas olarak, Osmanlı ordusunda yer alan Filistinli bir er olan İhsan Turjman'ın günlüklerini ortaya çıkaran Profesör Salim Tamari'nin yakın tarihli bir çalışmasına dayanmaktadır. Tamari, Süveyş, Gazze ve Kut al Amara'da olduğu gibi Çanakkale Savaşları'nda da Arapların Osmanlı askeri olarak savaştığını ve Çanakkale'deki çarpışmalarda 87.000 Arap askerin öldüğünü ortaya koymaktadır.[224]

Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı tarafından yayımlanan Çanakkale Savaşı'na ilişkin resmi tarih anlatısını temsil eden kitapta, bu savaşta Arap askerlerin yer aldığı anlatılmakla birlikte bu askerlerin bulunduğu alayların başarısızlıkları da bu askerlerin sırtına yüklenmektedir. Kitapta bazı Arap askerlerin kahramanca savaştığının yadsınamayacağına yer verilmişse de ağır bir dille buradaki Arap askerler, "kahraman Türk askerleri" karşısında töhmet altında bırakılmıştır:

"77 nci Piyade Alayında çok sayıda Arap erleri vardı (...) bunlar daha genç elemanlardı. Ama eğitim noksanlığı, dil ve anlaşma güçlükleri vb... gibi pek çok yönlü ve karışık sorunları vardı..." 25 Nisan günü başlatılan taarruzlarda birçok sorun yaşanmıştı. "Gerçekte, kahramanca savaşan ve pervasız süngü hücumlarıyle düşmanı zorlayan bu alayın Türk erlerinde ve

---

[222] Salim Tamari, **Yearof the Locust: A Soldier's Diary and the Erasure of Palestine's Otoman Past**, London, University of California Press, 2011, s. 13.

[223] Robert Fisk, "Osmanlı Araplarının Müthiş Savaş Sırları", http://www.stargazete.com/yazar/robert-fisk/osmanli-araplarinin-muthis-savas-sirlari-haber-390268.htm (E.T. 06.02.2012); http://www.ensonhaber.com/independent-canakkalede-en-cok-araplar-savasti-2011-10-17.html (E.T. 23. 05. 2012); http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=179375 (E.T. 23. 05. 2012)

[224] Tamari, Aynı yer.

subay kadrosunda hiç bir suç yoktu. Ancak, bu dönemde Arap erleri, Kavaktepe'den ileriye açılıp yanaşırlarken sık ve yüksek fundalıklara gizlendiler. Daha sonra, taarruzlar kızışıp düşman bombardımanları ortalığı karıştırınca Arap erlerinin kaçak sayısı fazlalaştı. Birliklerini habersizce bırakarak dağılan bu Arap perakendeleri, genellikle Kavaktepe-Kanlısırt ekseni dolaylarında ve Karayürek deresinin doğusundaki fundalıklar içersine sinmişlerdi." Fakat şunun da hakkı teslim edilmiş (!) kitapta: "Ancak, şu gerçeğin de bilinmesi gerekir ki, bu kaçak gruplar Arap erleriydi ama, 77 nci Alaydaki bütün Arap erleri de değildi. Mevcudun bir kısmı birliklerinde kalmış ve gündüz muharebelerinde canla başla savaşmışlardı."[225]

Et-Tavîl'e bakıldığında Çanakkale Savaşı'nda yer alan Araplar arasında Alevilerin önemli bir ağırlığı olduğu anlaşılmaktadır. Et-Tavîl'e göre, özellikle en keskin çarpışmaların gerçekleştiği yerler olan Mustafa Kemal'in birliklerinin önemli kısmı Alevilerden oluşmaktaydı.[226] Suavi Aydın'ın da et-Tavîl'in bu yaklaşımını paylaştığını görmekteyiz.[227] Çanakkale Savaşı kumandanlarından Fahrettin Altay'ın aktarımları da bu durumu net olarak ortaya koymaktadır. Çanakkale Savaşı'ndaki hatıralarını kaleme alan Fahrettin Altay Paşa, bu süreçte bir gün Mustafa Kemal'in kendisini arayarak şunları söylediğini ifade etmektedir:

> Aman Reis bey Kumandan Paşa dan rica edelim bana verilen 72 ve 77 numaralı alaylar ARAPTIR. Bir kısmı Yezidi Nusayri gibi savaşa karşı insanlardır. Eğitimleri de azdır. Bunları geri alsınlar halis türk delikanlılar olan ve eğitimleri oldukça iler-

[225] **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V nci Cilt Çanakkale Cephesi (2 nci Kitap)**, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1978, s. 123.
[226] Et-Tavîl, a.g.e., s. 293.
[227] Suavi Aydın, "Çanakkale Savaşları", **Resmi İdeoloji Sözlüğü**, (ed. F. Başkaya- T. Ersoy), Maki Basın Yayın, Ankara, 2007, s. 65-66.

lemiş bulunan benim eski iki depo alayımı gönder-
sinler.[228]

Fahrettin Paşa da Mustafa Kemal'in kaygısını paylaşmış ve tehlikeli bir bölgeye bu askerlerin (Paşa'nın ifadesiyle, "böyle kıymetsiz askerlerin"!) gönderilmesine şaşırmış ve durumu başkumandana bildirerek gerekli değişikliğin yapılmasını talep etmişse de sonuç değişmemiş ve bu Arap Alevi askerlerle savaş yürütülmüştür.[229] Cephe kumandanlarından Esat Paşa'nın anıları da savaşta Arap Alevilerin konumuna ilişkin ortaya koynulan bu tabloyu doğrular niteliktedir.[230]

Şerif Hüseyin'in birliklerine karşı Gazze cephesinde savaşan Osmanlı askerleri arasında da çok sayıda Arap Alevinin bulunduğu aktarılır. Reyhani'nin ifadesine göre, "Şerif Hüseyin Paşa'nın isyanı boyunca Aleviler, Osmanlı ordusunda bir Türk askeri olarak [Şerif'in] karşısında idi. Ayrıca Şerif'in Hz. Ali'nin soyundan gelmiş bir aileden olduğu malumdur. Aceba bir Alevi, Hz. Ali'nin evladına hiç kurşun sıkar mı? İşte bu sefer sıkmıştır. Zira, saltanat ve kişisel yarar uğrunda olup nankör ve kalleş olmaktan çekinmeyen bir insana kim olursa olsun kurşun sıkılır."[231] Yazarın aktardığı bazı anekdotlar konuya ilişkin tutumu güçlendirmektedir.[232]

4. Ordu Komutanlığı tarafından, 1916 yılının Eylül ayı içerisinde, "devlete hıdmet ve sadakatleri her türlü şübheden

---

[228] Fahrettin Altay, **10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası**, İstanbul, İnsel Yayınları, 1970, s. 82-83.

[229] Altay, a.g.e., s. 83. Gerçi Altay, çarpışmaların sürdüğü bir anda bu Arap askerlerinden bazılarının çadırlarda gizlenip nargile içtiklerini gördüğünü, bunları toparlayıp cepheye geri gönderdiğini (s. 90), bu Arap alaylarının başarı zaafı yarattığını da anlatmaktadır: Altay, a.g.e., s. 95.

[230] **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, 2. B., Haz: İ. Ilgar-N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 48-49, 138.

[231] Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 112.

[232] Aynı yer, s. 113-116.

azade" bulundukları belirtilerek Lazkiye bölgesindeki bazı Alevi liderlerine nişan verilerek liderlerin taltif edilmeleri gereği ifade edilir ve bu talep Osmanlı idaresi tarafından uygun görülerek onaylanır.[233] Aynı biçimde, 1918 Kasım'ında da Antakya'nın en önemli Alevi liderlerinden, Şeyh Maruf (Şeyh Ma'rûf el-Cillî) Efendi'nin sadakati dolayısıyla Mecidi nişanıyla taltif edilmesi Padişah Mehmed Vahideddin tarafından uygun bulunur.[234]

Cemal Paşa'nın, Mısır'a harekât düzenlemek için Beyrut'a yerleştiği zaman Alevi bölgelerine büyük zararlar verdiği; buradaki insanların açlık ve hastalıktan kırılmalarına neden olduğu, Adana'daki Arap Alevileri Anadolu'nun içlerine sürerek onları Türkleştirme isteğinde olduğu anlatılır.[235] Et-Tavîl'in iddiasına göre, "Şam halkı, İtilaf devletleri ordularının önünden kaçan Türklere düşmanlık gösterdi, bunun üzerine harekete geçen Türk hükümeti Adana'daki Alevilerin kovulmasını emretti. Adana'ya gelen ilk emir, idari hâkime, kuşkulanılan Alevilerin sürülmesine yetki veriyordu. İkinci emir, Alevilerin ellerinden savaş silahlarının alınması ve yalnızca silahsız görevlere verilmeleri yolundaydı. Üçüncü emir ise Alevilerin Adana'dan sürülmesi gereğini bildiriyordu; ama bu emir Mondros Mütarekesinden üç gün önce gelmişti."[236] Dolayısıyla uygulanma olanağı bulunamadı. Et-Tavîl'in bu iddiasını destekleyecek doğrudan bir resmi dokümana ulaşamadıysak da o dönemin önemli

---

[233]**BA, İ.DUİT.66/52.**

[234]**BA, DUİT, 68/20.**

[235]Tavîl, a.g.e., s. 293. Cemal Paşa'nm, Suriye'de bulunduğu süreçte, sadece Alevilere değil, genel olarak şiddet dolu bir siyaset izlediği görülmektedir. Zeine'ye göre, "Cemal Paşa'nm esasen çok hırslı ve despot bir adam olduğu yönündeki ifadeyi haklı çıkaracak çok kanıt bulunmaktadır. Suriye'ye varışından hemen sonra idamlar ve sürgünlerle bir terör saltanatı sürdü." Zeine, a.g.e., s. 109. Kayalı'ya göre de Cemal Paşa Suriye'de "Arap muhaliflere karşı yıldırma ve sindirme harekatına girişti." (s. 217) Bu "kitlesel terör idaresi, Cemal Paşa'nın Bağdat ve İstanbul'daki sıkıyönetim hizmetleri sırasında aldığı tedbirlerin bir devamı gibiydi." Kayalı, a.g.e., s. 218.

[236]Tavîl, a.g.e., s. 295-96.

bir aktörü olan et-Tavîl'in, kişisel konumu ve İTC'nin genel olarak, savaş boyunca güçlenen aşırı milliyetçi tutumu ve bu süreçte, "Anadolu'yu etnik açıdan Türk kılacak bir plan çerçevesinde"[237] hareket ettiği, ayrıca Suriye vilayetindeki Arapların sevk ve iskânıyla ilgili 23 Nisan 1916'da bir talimatname çıkarıldığı ve neticede savaş yıllarında Suriye'den binlerce Arabın Anadolu'nun çeşitli bölgelerine sürgüne gönderildiği[238] göz önüne alınırsa, iddianın göz ardı edilemeyeceği anlaşılır; üstelik Cemal Paşa'nın Arap Alevilere karşı güvensiz ve ayrımcı yaklaşımı da vakıadır. Örneğin, 16 Kasım 1919 tarihli telgrafında, "Adana'da bulunan Fransız Baş Administratörü Albay Brémond'un Nusayrilerden memur tedarik ederek memurlarımızın görevine son verdiği"ni[239] yazan, "memurlarımız" derken Türk ırkından olanları kastettiği açık olan Cemal Paşa'nın Osmanlı tebaası olan Arap Alevilere karşı negatif bir tavır içinde olduğu açıktır.

Savaş sonrası, Osmanlı ordularının yenilgisinin ardından ülke işgal altına alınmıştır. Bu işgalle birlikte birçok topluluk gibi Arap Alevilerin de tavrında değişiklikler olmuştur. Kabaca genellersek ilk aşamada, birçok farklı grup gibi, işgal güçlerine karşı uzlaşmacı bir tutum benimsenmiş[240]ve onların

---

[237] Çağaptay, a.g.e., s. 16.

[238] Bu konuda geniş bilgi için bkz. Fuat Dündar, **İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)**, 2. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 92-107, 262-266.

[239] **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1918-1919) II**, Haz: U. Demirbaş vd., Ankara, Başbakanlık Basımevi, 2002, s. 134.

[240] Adana vali vekili Abdurrahman Bey'in Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 30 Ağustos 1920 tarihli raporda, Adana ve çevresindeki Fransız işgal güçlerini bazı Arap Alevi köylerinin "beyaz bayraklarla" karşıladıkları ifade edilmektedir: **BA, DH.İ.UM., 20-25/ 14-54**. Fransızların işgaline uğrayan köylerden biri de Kayışlı Köyü'dür. Ailesi bu köyden olan Nihayet şu bilgileri aktarmaktadır: "Annem anlatırdı bize. Fransızlar bizim köye gelirlermiş, çok basmışlar köyü. Fransız uçakları inermiş köye. Bize, ailemize, köye bir şey yapmamışlar, bir eziyette bulunmamışlar. Hatta onların özel ekmekleri varmış, ondan

idaresi altında görev alanlar olmuşsa[241] da daha sonra başlayan direniş harekâtına Arap Aleviler de destek vermiştir. Adana ve Mersin bölgelerinde işgal uzun sürmemiş ve bu dönemde Arap Aleviler genel olarak direniş hareketi içinde yer almıştır, resmi tarih anlatısı da bunu doğrulamaktadır. Hatay özel durumu nedeniyle daha girift bir konudur. Fakat ilk aşamada Arap Alevi toplumunun önemli ölçüde işgal karşıtı bir tutum içerisinde olduğu belirtilebilir. Konjonktüre göre, Arap Alevi liderlerinin tutumunda değişiklikler görülmüştür. Bu konuyu, Hatay'ı kendi özel başlığı altında incelerken ele alacağız.

---

verirlermiş millete. Hatta bir Fransız komutanı annemi istemiş, bize gelir gidermiş. O zaman bizim ev şimdiki Bilâl Habeş Ziyareti'ne yakın, o askerler de küçük uçaklarla buraya inermiş, oraya siperler yapmışlar. Evin önünden geçip gidiyorlar, bizimkiler fakir, bir inekleri var süt, yoğurt satarlarmış, onlar da alırmış. Annem genç kız, güzel, annesiyle birlikte yalnızlar. Komutana yemek de vermişler, belki açtır diye acımışlar, biraz da bizim kültürümüz böyle. Sonra adam anneme âşık olmuş, neneme, 'bu kızı bana verir misin' demiş. Annem kızmış, dil bilmiyorlar, Arapçayla bağırmış çağırmış, hatta adamı bir sopayla kovalamış. Ama adam bir şey yapmamış, kötülük etmemiş, gitmiş." **(Nihayet, K., İlkokul, DT. 1955, Adana)** O dönemin resmi yazışmalarında da Kayışlı Köyü'nde bir Fransız Karakolu tesis edilmiş olduğu görülmektedir: Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, s. 186.

[241] **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1918-1919) II,** s. 110-111, 134-135, 186.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET TÜRKİYE'SİNDE ARAP ALEVİLER

1. Milli Mücadele ve Kuruluş Evresinde Arap Aleviler

Milli Mücadele sürecinde ve sonrasında, özellikle İskenderun Sancağı'nın (bugünkü Hatay) Türkiye'ye iltihakının sağlanması mücadelesinde, Arap Aleviler önemli bir toplumsal grup olarak devlete egemen olan güçlerin gündeminde yer almışlardır. Milli Mücadele yıllarının başlarında Adana ve Mersin çevresindeki Arap Aleviler Fransızlara karşı direnişe geçmiş ve büyük ölçüde Kemalist harekete destek vererek bu direnişin yürümesinde önemli bir cephe oluşturmuşlardır. Yine İskenderun Sancağı'ndaki Arap Aleviler de işgal karşısında Türk kuvvetleriyle birlikte direniş sergilemiş, daha sonra uzun yılları kapsayan manda rejimi altında farklı tutumlar almalarının ardından, nihai olarak Hatay'ın Türkiye'ye katılmasında kilit bir rol üstlenmişlerdir.

Adana ve çevresinde işgalin ilk zamanlarında örgütsüz/dağınık halde bulunan Arap Alevilerin, almaları gereken tavır konusunda çelişkiler yaşadıkları görülmektedir. İlk eğilim Fransızlarla iyi geçinerek hayatta kalmaya çalışmak yönünde olmuştur. Hatta bazı yerlerde işgalcilerle işbirliği yapan marjinal gruplar olmuş ama bu istisnai bir durum olarak kalmıştır (bu kimseler de Milli Mücadele sonrasında bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır).[242] Genel eğilim ise Kemalist güçlerin direnişine katılmak şeklinde kendini göstermiştir. Hatta Adana ve çevresinde Milli Uyanış Derneği (İntibâh-ı Milli)[243] ve Mersin'de Şii Arap İslam Hayır Cemiyeti (Cem'iyyetü'ş Şiiyyetü'l

[242] Et-Tavîl, a.g.e., s. 311-312.

[243] Bu dernek, başlangıçta, Çukurova'nın, tarihi, coğrafi ve sosyal bakımdan bir Arap bölgesi olduğunu savunuyordu: Et-Tavîl, a.g.e., s. 301.

Arabiyyetü'l Hayriyyetü'l İslamiyye) olarak kendini gösteren Arap örgütlenmeleri kısa bir süre sonra, Kemalist hareketin etkisi doğrultusunda Milli Mücadele'de yerlerini almışlardır.

Çelik, Mersin'deki Cem'iyyetü'ş Şiiyyetü'l Arabiyyetü'l Hayriyyetü'l İslamiyye ile ilgili olarak şunları yazmaktadır:

> Bu cemiyetin ilk adı Cemiyyetü'l-Arabiyyetü'l-Hayriyyetü'l-Şiiye idi. 'Arapuşağı' veya 'Fellah' olarak da adlandırılan bir kısım yerli halk tarafından kurulmuştu. İçlerinden bazılarının itirazı üzerine, uzun tartışmalar sonunda, cemiyetin adındaki 'el-Arabiyye, Arabiyyetü'l' ibareleri çıkarılmış, cemiyetin adı 'Cemiyyetü'l-Hayriyyetü'l İslamiyyetü'l- Şiiye' şeklinde değiştirilmişti. Bu cemiyetin yöneticileri ve mensupları arasında Fransızlar ile işbirliği yapan ve aleyhimizde çalışanlar olduğu kadar, Türklere yapılacak fenalığa karşı çıkanlar, cemiyetten ayrılıp tarafsız kalanlar ve Türklerle birlikte, düşmana karşı verilen mücadelelerde büyük yararlıklar göstererek 'İstiklal Madalyası' almaya hak kazanan vatanseverler de vardı.[244]

Burada Arapuşağı veya Fellah denilen yerli halk Arap Alevilerdir. Söz konusu cemiyetin yeniden örgütlenmesinde, işgal yıllarında Mersin belediye başkanlığı yapmış olan Arap Alevi asıllı Ahmet Hallaç'ın etkili olduğu görülmektedir. Hallaç'ın anılarından işgal döneminde Arap Alevilerin Mersin'deki durumuna dair birtakım bilgiler edinilebileceğini ayrıca belirtelim.[245]

---

[244] Kemal Çelik, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Ankara, TTKY, 1999, s. 137.

[245] Bkz. Kemal Çelik, "Fransız İşgal Dönemi Mersin Belediye Başkanı Ahmet Hallaç'ın Anıları", http://atam.gov.tr/fransiz-isgal-donemi-mersin-belediye-baskani-ahmet-hallacin-anilari/ (E.T: 23 Kasım.2012).

Resmi tarih çerçevesindeki anlatılarda Arap Alevilerin bu mücadeledeki yerlerinin kısmen yadsınmadığı görülmektedir. Hatta bazı resmi tarihçiler Arap Alevilerin bu tavrını "kadirşinas" bir tutumla yâd eder ama bir şartla, o da bu insanların gerçek kimliğini örtüp Türklüğü/Eti Türkü kardeşliğini yücelteçek! Resmi tarih anlatısındaki bu tutumu *Kaç-Kaç Olayı*'na bakarak örnekleyebiliriz.[246] Adana'da Milli Mücadele yıllarının en önemli olaylardan biri olarak anılan Kaç-Kaç 10 Temmuz 1920'de başlayan olaylar dizisine verilen isimdir. İşgalin yarattığı baskıdan bunalan halk, işgal güçlerinin ve işbirlikçilerinin içinde olduğu birtakım olayların yarattığı korku ve panikle şehri terk etmek üzere kaçışırlar.[247] 'Kaç kaç' diye bağrışlarla koşuşturan halkın yönü Arap Alevilerin yaşadığı (ve Şeyh Cemil'in[248]

---

[246] Resmi tarih içinde bu yaklaşıma çok sayıda örnek rahatlıkla verilebilir. Biz burada bir tanesine daha yer verelim: Çelik, Mersin'deki Türkler tarafında kurulan *İslam Hayır Cemiyeti* içinde mücadele eden Arap Alevilerden bahsederken, resmi tarihin çeşitli saptırmalarını kullanır: "Nesillerin değişmesiyle Türkleşmiş olan Suriyeli Arapların bir kısmı ile, 'özbeöz Türk oldukları kanaatindeki' bir kısım yerli halk İslam Hayır Cemiyeti'ne katılarak, Türklerle kader birliği yapmışlardır."; a.g.e., s. 136. Burada, uzun bir dipnot düşerek, söz konusu "yerli halk"ın bir kısmı kendilerini Arap olarak ifade etse de bu insanların aslında Türk olduğunu açıklamaya çalışır; aynı yerde, 76. dipnot. Böylece Arap Alevilerin direnişteki rolü bir şekilde kabul edilmiş olur ama gerçek kimlikleri dışarıda bırakılarak!

[247] Olayların ortaya çıkışına ilişkin farklı anlatılar bulunmakla birlikte, genel olarak, olayların işgal kuvvetlerince bilinçli bir biçimde çıkarıldığı kabul edilir. Ener'e göre, Fransızlar, Yüreğir Ovası'na taarruz planladıklarından, iki ateş arasında kalmamak için güney kesimdeki insanları kaçırmak için olayları bilinçli olarak çıkardılar; bkz. Kasım Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Ankara, Türkiye Kuvayı Milliye Mücahit ve Gazileri Cem. Y., 1970, s. 177. Toros da olayları işgal kuvvetleriyle ilişkilendirir ve olayların, Araplarla Ermeni ve Asuriler arasındaki gerginliğin şahlanması sonucu ortaya çıktığını ileri sürer. Olayların anlatımı için bkz. Taha Toros, **Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova**, Ankara, Kültür Bakanlığı Y., 2001, s. 193-95.

[248] Şeyh Cemil, Akkapı'da yaşayan ve yörede sevgi ve saygı duyulan bir Arap Alevi din adamıdır. Halkı çevresinde toplayıp birleştirebilen,

karargâhının da bulunduğu) kırsal güney kesimidir. O zamanlar Oba denilen bu bölge hem doğal-fiziki açıdan hem de işgal karşıtı örgütlü Arap Alevi güçlerden dolayı görece güvenli bir yerdi. Kaç-Kaç neticesinde şehrin büyük bir kısmı Oba Cephesi'ne sığınmıştır. Gelen binlerce insan Arap Aleviler tarafından yakın ilgi ve dostça duygularla karşılanmış ve bu insanların ihtiyaçları giderilerek Toros Dağları'na geçmeleri sağlanmıştır. Resmi tarih bakış açısından meselelere yaklaşan Kasım Ener, bu konuyla ilgili olarak, Arap Alevilerin gösterdiği tavra yönelik Batı Kilikya Milli Kuvvetler Komutanı Sinan Tekelioğlu'nun teşekkür yazısını şu şekilde aktarmaktadır:

> Oba'da Şeyh Cami Efendiye
> Pek sevilen Eti kardeşlerimizin şimdiye kadar milli kuvvetlerimize olan istek ve saygılarıyla beraber, siz başta olmak üzere Adana Türklerine gösterdikleri misafirperverliğe teşekkür ederim. Hepinizin gözlerinden öper, Tanrı'ya emanet eylerim.[249]

---

güçlü bir manevi kişiliği olan Şeyh Cemil'e bu özelliğinden dolayı Şeyh Cami denildiğine de rastlanılmaktadır. İşte bu etkili şahsiyet, işgalden sonra, Fransızların şahsi menfaat tekliflerini geri çevirip bulunduğu bölgede direnişi örgütleme işine girişmiştir. Sınırlı imkânlarla harekete geçen Şeyh Cemil'in çevresinde kısa sürede çok sayıda insan toplanmaya başlamış, birçok silahlı grup Şeyh Cemil'e katılmıştır: Mertcan, a .g. m., s. 166. Ayrıca Şeyh Cemil'in müfrezelerinin başında yer alan Arap eşkıya Süleyman Cerzun'un hikayesi için bkz. a.g.m.

[249] Ener, a.g.e., s. 178. Ener, orjinali Harp Dairesi Arşivinde bulunan Tekelioğlu'nun, hatıralarını daha sonraki yıllarda -kısaltarak- yayımladığını belirtir. 1965'de Dirlik gazetesinde oldukça uzun bir yazı dizisi halinde yayımlanan Tekelioğlu'nun hatıralarında, Arap Alevilerden bahsedilen hiçbir yerde "Eti Türkü" ifadesinin geçmediğini belirtmek gerekiyor. Zaten, aşağıda açıklanacağı gibi, milli mücadele yıllarında böyle bir kullanım da mümkün değildi. Çünkü "Eti Türkü" kavramsallaştırması, 1930'lu yıllarda, Türk Tarih Tezi çerçevesinde kullanılmaya başlanmıştır. Bkz. Sinan Tekelioğlu, "Adana Cephesi Hatıratımdan", **Dirlik**, 27 Nisan 1965 – 19 Ağustos 1965.

Sonuçta Arap Alevilerin de etkin katılımıyla gerçekleşen direniş, başka değişkenlerin de bileşimiyle, başarıya ulaşır ve 5 Ocak 1922 tarihinde işgal güçleri Adana'yı terk eder. Bu sürecin ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Adana ve Mersin hattındaki Arap Aleviler genel olarak, yeni rejime bağlılıklarını, desteklerini sunar ve yeni siyasal-hukuksal ve sosyal yapıya entegre olmak için gayret ederler. Yeni devletin asimilasyon politikası altında şekillenen bu entegrasyon süreci, Arap Aleviler bakımından bir kimlik erozyonu yaşanmasına sebep olmanın yanı sıra zaman içerisinde sınıfsal farklılaşmalarla farklı politik tavırlar içeren heterojen bir yapının da hazırlayıcısı olmuştur.

İskenderun ve Antakya çevresindeyse durum biraz daha farklı cereyan etmiştir. Bölge özel bir konuma sahiptir ve ileri bir tarihte Türkiye'ye dâhil olacaktır. Bu süreç içerisinde Arap Aleviler arasında farklı eğilimlerin baş gösterdiğini görmekteyiz. Arap ulusalcı düşüncenin önemli bir etkiye ve taraftar kitlesine sahip olduğu ilk göze çarpan eğilimlerdendir. Arap ulusal bilinciyle hareket eden bağımsızlıkçıların yanı sıra, Türk tarafını destekleyenler ve Fransızlarla iyi geçinmeye çalışan, onlarla işbirliği içinde olan kesimler de görülmektedir. Özellikle manda yönetiminin son yıllarına doğru, Türk tarafı kendi tezlerinin Arap Aleviler tarafından desteklenmesine oldukça ihtiyaç duyuyordu. Bu bölgede önemli bir nüfusa ve güce sahip olan Arap Alevilerin Türk tarafına çekilmesinin, mücadelenin başarısı için yakıcılığının Atatürk ve çevresi de farkındaydı.

Sykes-Picot Anlaşması'yla Suriye, İngiltere-Fransa gibi büyük güçler arasında paylaşılmıştı. 1916 Haziran'ında baş gösteren ve İngiliz kuvvetlerince desteklenen Arap ayaklanması, 1918 yılında Osmanlı güçlerinin bu bölgelerden çekilmesiyle sonuçlandı. 1 Ekim 1918'de Faysal'ın orduları Şam'a girmiş, 5 Ekim'de bağımsız bir Arap hükümetinin kuruluşu ilan edilmişti. Oysa Nisan 1920'de, San Remo'da görüldüğü gibi, Fransız ve İngilizlerin iradesi bu ulusal hareket ve onun talepleriyle uyuşmuyordu. Neticede, Arapların bağımsızlık umutları boşa çıkar-

tılmıştır. 1920 yılında Emir Faysal ve onu destekleyen Arap milliyetçilerin, müttefiklerin onayına başvurmaksızın Şam'da Arap devletini ilan etmelerinin ardından, Fransızlar çıkarlarına uygun olmayan bu davranışı kendilerine yönelik bir hakaret olarak kabul ederek, buna karşı harekete geçtiler. 24 Temmuz'da Fransız güçleri kendilerinden daha zayıf durumdaki Arap ordusunu Maysalun'da bozguna uğrattı. Faysal bunun üzerine iktidarını yitirdi ve Suriye'yi terk etmek zorunda kaldı. Bu biçimde, başlangıçta müttefiklerin desteklerini ilan ettikleri Arap ulusal devleti uygulamada zıt bir hamleyle sona erdirildi ve sonuçta Suriye'nin yönetimi, manda idaresi altında, Fransızlara bırakıldı.[250]

Suriye'de, Fransızların tesis ettiği manda idaresinin ilk senelerinde işgal güçlerine karşı ciddi karşı duruş ve direniş, kırsal kesimde, bilhassa Alevilerin yaşadığı dağlık bölgelerde kendini göstermiştir.[251] 1919'da Şeyh Sâlih el-'Alî'nin işgalci güçlere karşı isyanı, bu anlamda önemlidir. Fransızlar bu isyana sert karşılık vermiş ve 1921 yılının ortalarında direniş kırılmıştır. Fransızlar, işgal ettikleri bölgeleri daha rahat yönetebilmenin bir yolu olarak çeşitli grupları özerk birimlerde toplama yoluna gitmişlerdir.[252] Aleviler için de 1920 yılında özerk bir *Alevi Bölgesi* oluşturmuşlardır. Zaman içerisinde, bu özerk yönetim ile ilgili birçok idari değişikliğe gidilmiştir. 1925'te *Alevi*

[250] Mossa, a.g.e., s. 280; Arsuzi-Elamir, a.g.e, s. 30; Tibi, a.g.e., s. 164-165.

[251] Marianne Aringberg-Laanatza, "Türkiye Alevileri- Suriye Alevileri: Benzerlikler ve Farklılıklar", **Alevi Kimliği**, ed. T. Olsson vd., 2. B., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 207-208.

[252] Suriye toplumunun çeşitli dinsel ve siyasal gruplara bölünmüş oluşu Fransızlara manevra olanakları sağlamış ve işgal yönetiminin, ülkeyi 'böl ve yönet' ilkesi doğrultusunda kontrol altında tutmasını kolaylaştırmıştır. Bu doğrultuda, 1 Eylül 1920'de General Gouraud'nun başında yer aldığı Fransız idaresi, yönetimi altındaki Suriye topraklarını 4 bölgeye ayırdı: Büyük Lübnan, Şam Devleti (Dürzî Dağları da içinde), Halep Devleti (İskenderun da burada) ve Lazkiye Bölgesi (Alevi Bölgesi): Mossa, a.g.e., 280-81.

Devleti olarak deklare edilen bu yapı, daha sonra da, Lazkiye, Tartus, Sahyun, Cebele, Masyaf, Banyas, Sâfita ve Telkelah gibi yerleşim yerlerinden teşekkül eden *Lazkiye Devleti* olarak tanımlanmıştır. 1930'da kurulan bu devlet, yaklaşık 6 yıl varlığını sürdürdükten sonra Suriye Devleti'nin bir parçası olarak yapılandırılmıştır.[253]

15 Aralık 1918'de Şeyh Sâlih el-'Alî, Fransız yönetimine karşı şiddetli bir ayaklanma gerçekleştirmiştir. Şeyh Sâlih, Nahiyat Badr'da bir toplantı çağrısı yapmıştır, buna birçok önemli Alevi lider katılmıştır. Burada Fransızların Suriye'nin kıyılarını işgal ettiklerini ve bu bölgeyi ülkenin geri kalanından ayırmayı amaçladıklarını, Fransızların Arap ulusal hareketine düşman olduklarını söylemiş ve Alevileri, Fransızlara karşı isyan ederek onları Suriye'den kovmaya davet etmiştir. Fransızlar bu toplantıyı duyduklarında - Fransızlarla birlikte hareket eden İsmaililerin yerleşim yeri olan- Kadmus'tan Badr'a Şeyh Sâlih'i tutuklamak için birlik gönderirler. Şeyh Sâlih Fransız kuvvetlerini Vâdî el-'Uyûn'un batısındaki Niha Köyü'nde karşılar ve sert biçimde çarpışmalar başlar ve nihayetinde Fransız güçleri bozguna uğratılır (arkalarında 35 ölü bırakarak geri çekilirler). Bu zaferden sonra Şeyh Sâlih, isyancı topluluğunu düzenli bir askeri güce dönüştürmek için uğraşır. Daha sonra Ali yüzünü İsmaililere döner ve onlara, Kadmus, Masyaf ve Nahr el-Khawabi'de saldırır. Bunun üzerine Fransız kuvvetleri İsmaililerin yardımına gelerek Şeyh Sâlih'in kuvvetlerine 21 Şubat 1919'da saldırırlar fakat ikinci kez mağlup olurlar. Bu arada Doğu'daki ittifak güçlerinin başı olan İngiliz General Allenby, Şeyh Sâlih'e Fransızlara karşı olan düşmanlığına son

[253] 6.500 km^2 yüzölçümüne sahip olan Lazkiye (Alevi) Devleti'nin 1933 sonlarındaki nüfusunun 334.173 olduğu, bunun 213.066'sını Arap Alevilerin teşkil ettiği aktarılır: Louis Massignon, "Nusayriler", **İslam Ansiklopedisi**, 9.C. (94. cüz), (haz. A. Adıvar vd), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1962, s. 365; Mossa, Alevi bölgesinin, 1922'de Alevi Devleti ismini aldığını, 1933'te de Lazkiye Hükümeti olarak adlandırıldığını yazmaktadır: Mossa, a.g.e., s.280.

vermesini bildirir. Bir anlaşmaya varıldığı görülse de Fransızlar tekrar Şeyh Sâlih'in güçlerine saldırır, neticede 3. kez yenilgiye uğrarlar. Şeyh Sâlih bu zaferden sonra ikinci kez İsmaililere saldırır ve Kadmus'u ele geçirir. 17 Nisan 1920'de İsmaililer karşı saldırıya geçerek Kadmus'u geri alır.[254]

Bu dönemde, Fransız güçlerinin, evlerini ve köylerini yerle bir etmelerine rağmen Lazkiye, Haffa, Tartus, Banyas ve diğer yerlerden birçok Alevi lideri ve ileri gelen Sünni Müslüman, Şeyh Sâlih'in hareketine katılmışlardır. 1919 Temmuz'unda Fransız güçleri isyancılara saldırmış, buna karşı da Şeyh Sâlih Fransızların müttefiki olan İsmaililerin yerleşimlerine saldırarak misilleme yapmıştır. Ve Fransızlara barıştan başka bir alternatif bırakmamıştır. Şeyh Sâlih barış için kesin şartlar ileri sürmüştür: Suriye'nin deniz kıyıları Suriye devletine eklenecektir, ele geçirilen Aleviler serbest bırakılacaktır, Fransız orduları tarafından zarara uğratılan yerleşimler için tazminat ödenecekti. Böylece barış karara bağlandı. Fakat Fransızlar bu anlaşmada samimi değildi, Kaf al-Jaz köyüne saldırıp yakarak anlaşmayı ihlal ettiler. Şeyh Sâlih de buna karşı, Fransızların, kendine yönelik saldırılarda askeri üs olarak kullandıkları Kadmus'u işgal etti. Fransızlarla çatışmalar bundan sonra da karşılıklı olarak devam etmiştir. Neticede 29 Kasım 1920'de Fransız askeri güçleri Şeyh Sâlih'in elinde bulunan yerlere girerek birçok Alevi liderini tutuklar ve bunlardan bazılarını idam eder. Bu saldırıdan kaçmayı başaran Şeyh Sâlih hakkında idam kararı verilir, yakalanması için başına ödül konur. Fakat bundan bir sonuç alamayan Fransız yetkililer, Şeyh Sâlih'i affettiklerini ilan ederler. Sonunda, bir yıl saklandıktan sonra yanında savaşacak kimseler kalmamış olan Şeyh Sâlih teslim olur ve 1950 Nisan'ında da evinde ölür.[255]

---

[254] Mossa, a.g.e., s. 282.

[255] Mossa, a.g.e., s. 283. Şeyh Sâlih'in isyanı Fransızlara karşı Suriye'de gerçekleşen ilk başkaldırı olarak kabul edilse de bazı yazarlar bu görüşte değildir. Örneğin Taqi Sharaf, Şeyh Sâlih'in isyanını Fransızların Suriye işgaline karşı olmaktan ziyade Alevilerin (Fransızlarla

Fransızlar, 1918 yılının sonlarında İskenderun Sancağı'nı da işgal etmişlerdi. Bunu müteakip Arapların da önemli düzeyde içinde yer aldıkları işgal karşıtı direniş hareketleri başlamıştır. Bu süreçte Türk ve Arap direnişçilerinin önde gelenleri işgale karşı ortak bir politika için bir araya gelmiş ve yapılan güç birliği neticesinde Fransız kuvvetleri zor durumda bırakılmıştır. Ağırlıklı olarak Halep çevresinde faaliyet yürüten Arap direnişinin önemli liderlerinden İbrahim Henânu da bu süreçte, Kilis Kuvay-ı Milliye komutanlığı ile temas halindeydi ve Sancak'taki Türk ve Arap direnişçilerin işbirliğini sağlama görevini üzerine almıştı.[256]

Henânu ayaklanması denilen ayaklanma 4 merkezdeki direnişten oluşuyordu. Ayaklanmayı yöneten lider kadrosuna olan bağlılık, lokal düzeyde olan çeşitli direniş hareketlerindeki gibi ailevi, bölgesel ve dinsel cemaat aidiyetlerinden besleniyordu (Bu durum, bir taraftan ayaklanmanın merkezi olarak yürütülmesini güçleştiriyordu, öte taraftan, büyük mülk sahiple-

---

ittifak içindeki) İsmaililerle olan uzun süreli çatışmalarının neticesi olan bir hareket olduğu düşüncesindedir. Yani asıl kavgaları Fransızlar değil İsmaililerledir, fakat bu kavga İsmaililerin hamisi durumundaki Fransızlara da ister istemez yönelmiştir. Yazar, Alevilerin de Fransızlarla ilişki içinde olduğu örnekleri vererek bu kanısını ispata çalışır. Ayrıca, Faysal'ın Şeyh Sâlih'e yardım edip, isyanı fiziken desteklediklerini kabul eder ama Faysal'ın bunu,Şeyh Sâlih'in bir Arap ulusçusu olduğundan değil, Şeyh Sâlih'in hareketini Fransız emperyalizmini geriletecek bir hareket olarak gördüğünden yaptığını ekler: Mossa, a.g.e., s. 284.

[256] Serhan Ada, **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Y., 2005, s. 46. Konuralp'ın kitabında da Henânu ile Türk milli kuvvetlerinin ortak hareketine dair birçok anlatı bulunmaktadır. Ayrıca altını çizmek gerekir ki, Konuralp'in, Henânu'ya karşı tutumu baştan itibaren menfidir ve Konuralp'ın satırlarında, her fırsatta Henânu'yu kötülediğini, tahkir ettiğini görmekteyiz: N. Aydın Konuralp, **Hatay Kurtuluş ve Kurtarış Mücadelesi Tarihi**, İskenderun, Hatay Postası Gazete ve Basımevi, 1970.

rinin önderliğini üstlendiği ayaklanmaların, kır-köy halkının sosyal-ekonomik özgürleşmesine yönelik bir savaşa dönüşmesini engelliyordu). Ayaklanmalarda Hıristiyanlar da yer almıştır ki bunlar zaten 19. yüzyılın ikinci yarısından beri Arap milliyetçiliğinin taşıyıcıları arasında yer alıyorlardı. Bu ayaklanmalarda para ve silah desteği iki farklı gruptan sağlanıyordu. Biri Şerif hareketi diğeri Türk cephesiydi. Başlangıçta ayaklanmalar Faysal'ın Arap hükümetinin bir parçasıydı ve Faysal tarafından destekleniyordu. Ve bu, Faysal 25 Temmuz 1920'de Suriye'yi terk ettikten sonra da bir süre devam etti. Türkiye'nin desteği ise, 7 Eylül 1920'de Henânu ile Kemalist hareket arasında yapılan bir anlaşmadan sonra devreye girdi. Bu anlaşma çerçevesinde, Türkiye Henânu'yu Suriye'deki Arap hükümetinin temsilcisi olarak tanımış ve ona askeri destek garantisi vaat etmiştir.[257]

Bu ayaklanmaların Fransız birlikleri üzerindeki etkisi çok güçlü oldu. O kadar ki Fransa Yakın Doğu'daki neredeyse tüm birliklerini, ayaklanmalarla mücadele etmek için Suriye'ye kaydırdı. General Gouraud direniş gruplarının Fransız birlikleri üzerindeki etkisinin özellikle Antakya'da arttığını hissediyordu. San Remo Konferansı'nda alınan kararlara karşı protesto olarak ayaklanmalar Mayıs 1920'de Antakya, Harem, Amil bölgesi, al-Buga ve Alevi bölgesinde daha da şiddetlendi. Fransızların bütün direniş hareketleriyle aynı anda baş edemeyecekleri açıktı. Fransızlar, büyük mülk sahipleriyle işbirliği yapmaya yöneldiler; bunu yaparken, sokakları ayaklanmacılara karşı savunacak milisler oluşturma hesabı içindeydiler. Aynı zamanda Suriye'deki Arap direnişini zayıflatmak için Türklerle de iyi ilişkiler içinde olmayı önemsiyorlardı. Çünkü ayaklanmaların kuzey Suriye'deki isyancı birlikleri Türkiye sınırına çok yakındı. 11 Mayıs 1920'de General Gouraud Fransa'nın askeri donanımının hem Türkler hem de aynı anda Faysal taraftarlarına karşı durmaya yeterli olmadığını açıkladı. Fransa Türk tarafıyla bir ateş-

[257] Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 34-35, s. 37; ayrıca, W. Charles Bandazian, **The Crisis of Alexandretta,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi: The American University), 1967, s. 27-28.

kes anlaşması yapma zorunluluğunun bilincindeydi. 25 Temmuz 1920'de Fransızlar, başında Faysal'ın savunma bakanının bulunduğu Arap birlikleri karşısında zafer kazandıktan sonra Şam'ı işgal ettiler ve Faysal'ın Suriye'deki egemenliğinin sonunu hazırladılar. Böylece ayaklanmacıların en önemli desteği düşmüş oluyordu (Aynı yıl Fransızlar, büyük mülk sahiplerinin ayrıcalıklarını da garanti altına alarak ellerini güçlendirdiler).[258]

20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ve Ankara Hükümeti arasında Franklin-Bouillon Anlaşması imzalanmıştır. Ankara Anlaşması olarak da anılan bu anlaşmayla İskenderun Sancağı'nda Fransızların yönetiminde özel bir rejim oluşturulmuştur. Bu anlaşma ile Türk tarafı hatırı sayılır ayrıcalıklar elde etmiştir. Hatta bu durumu değerlendiren bir Fransız yazar, Sancak'ın yeni statüsünün Fransa açısından "kendi yönetimi altında dolaylı bir Türk denetimini kabul etmek" anlamı taşıdığını vurgulamıştır.[259] Bu yeni durum, önemli ölçüde, silahlı çatışma ortamından uzaklaşılmasını sağlasa da direnişe bütünüyle son verememiştir.[260] Fakat Ankara Anlaşması'nın isyancılar açısından

---

[258] Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 36. Ada'nın aktardıklarına göre de "Gouraund, 14 Temmuz'da hükümet adına Faysal'a bir ültimatom verdi. Ancak, Şam'da ayaklanma başlamıştı. 24 Temmuz'da Fransız ordusu Han Maysalun'da Faysal güçlerini kanlı bir biçimde bastırınca Faysal'ın Suriye Krallığı sona erdi." Ada, a.g.e., s. 40.

[259] Comte R. de Gontaut-Biron, et L. Le Révérend, **D'Angora à Lozan (Les étapés d'une déchéance)**, Paris, Librairie Plon, 1924, s. 40'tan aktaran Ada, a.g.e., s. 52.

[260] 1920 sonlarında Antakya'da bazı halk birliklerinin bir araya geldikleri aktarılır. Bunlar "Gita" olarak biliniyorlardı. Bunlar bazı köyleri ve dağlık bölgeleri işgal ediyorlardı. Bazen şehrin bir bölümünü de birkaç gün veya birkaç hafta işgal altında tuttukları da oluyordu. Kemalistler burada güçlendikten sonra ve Fransızlar farklı halk gruplarını birbirine düşürdükten sonra bölgedeki ilişkiler dönüşmeye başlamıştır. Öyle ki Fransızlar ayaklanmayı desteklemiş olan bazı büyük mülk sahiplerini kendi yanlarına çekmişlerdir. Bu nedenle Antakya, aşağıda hakkında geniş bilgi verilecek olan, Zeki Arsuzi'nin babası Necip ve kardeşleri Edip ve Nasip'in önder pozisyonunda olduğu "Gita" taraftarlarıyla Fransız sempatizanları arasında bölündü. Henânu ve Fransız-

son derece yıkıcı sonuçları olmuştur. Kısaca bu anlaşma, Türkiye'nin bundan sonra Suriye'deki direnişe destek vermeyeceği anlamına geliyordu. Suriye'de kırsalın ikinci büyük başkaldırısı da, Şeyh Sâlih'in isyanında olduğu gibi, hem Faysal'dan hem de Kemalistlerden destek alıyordu. 24 Temmuz 1920'de Arap hükümetinin Fransa'ya karşı koyamaması ve daha sonra Türklerin Fransızlarla anlaşmasıyla kırdaki başkaldırılar destekten yoksun kalmıştır. Neticede, Fransa, Ankara Anlaşması'nı müteakip, Kilikya sınırındaki 50.000 askerini ayaklanmacılarla mücadele etmek üzere Suriye'ye nakletmiş ve buradaki isyancılar üzerinde yoğunlaşmıştır. Destekten yoksun kalan isyancılar savaşı bırakmak ve Fransızlarla müzakere yoluna gitmek zorunda kalmışlardır. Ve böylece isyan Suriye'de hezimete uğramıştır.[261]

İlerleyen süreçte, *ortak düşman*a karşı geliştirilmeye çalışılan işbirliği bozulmuş, taraflar arası rekabete ve çatışmaya dönüşmüştür. 1936 yılının sonlarına gelindiğinde karışıklık ve çatışmalarla geçen bir hava İskenderun Sancağı'na egemen olmuştur. "Zaman zaman cemaatler arasında, hatta bazen cemaatlerin kendi içlerinde yaralanma ve ölümle sonuçlanan çatışmalar"[262] meydana gelmeye başlamıştır. Gerginlik gün geçtikçe artarak devam etmiştir.[263]

---

lar arasında Nisan 1921'de Kurin köyünde yapılan görüşmelerde Fransızlar, Antakya, Harem, Cisr eş-Şuğûr gibi yerlerin ayaklanmacıların kontrolünde olduğunu kabul ettiler. Böylelikle, Fransızlar, kuzey ve batı sahili boyunca yer alan ayaklanmaların sınırlarını kontrol altına almaya çalıştılar. Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 36-37.

[261] Rafeg, a.g.e., s. 19-20; Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 37.

[262] Ada, a.g.e., s. 116-17.

[263] Örneğin, "2 Kasım'da Antakya'daki Türk lisesinin erkek öğrencileri de boykota başladılar. 6 Kasım günü, Antakya'da öğretmenlik yapan Zeki el-Arsuzi'nin başını çektiği Asaba el-Amal el-Kavmi (Ulusal Eylem Birliği) adlı örgüte bağlı Araplar'ın gösterileri başladı. Taraflar arasında çıkan çatışmalarda dört kişi yaralandı. 10 Kasımda Antakya savcısı saldırıya uğradı. Aynı gün Türkçe eğitim yapan ilkokullarda da boykot başladı." Ada, a.g.e., s. 117, 66. dipnot.

2. Tek Parti Dönemi ve Arap Alevilere Yönelik Temel Politika

Yeni Devletin Niteliğini Belirleyen Temel Adımlar

Kurulmakta olan yeni devletin yürütücü güçleri pozitivist bir aydınlanma anlayışının taşıyıcısı konumunda olan, "seküler" bir programı hayata geçirme amacıyla hareket eden bir çevreydi. Kullandıkları yöntemler yer yer "halk için halka rağmen" olarak da ifade edilen, tepeden inmeci ve otoriter yöntemler olmuştur. Bu çerçevede yönünü tayin eden ve iktidarın mutlak biçimde ele alınmasını hedefleyen Kemalist elit, birtakım temel adımlarla hem devletin kuruluşuna hem de ona rengini verecek niteliklere hayat vermeye çalışmıştır. Bu adımlar, Osmanlı'nın yapılanmasından, İslam ve şeriat uygulamalarından bunalmış çevrelerin, kurulmakta olan devlete ilgisini ve güvenini arttırmasında önemli bir yere sahiptir. Arap Aleviler de bu minvalde, Osmanlı saltanatından, hilafetten, Sünni bağnazlıktan vb. kurtulacakları, daha insancıl ve adil bir yönetim altında yaşayacakları umuduyla Milli Mücadele evresinin ardından da yeni rejime desteklerini sürdürmüşlerdir.

Bu temel adımları, yeni kurulan devletin yapısını anlamaya yardımcı olacağı için özetlemek anlamlı olacaktır.

Saltanat ve Hilafetin Kaldırılması

TBMM'nin, göreve başlamasının hemen sonrasında aldığı 24 Nisan 1920 tarihli kararda, Meclis'te toplanan milli iradeyi vatanın geleceğine egemen kılmanın asıl amaç olduğu, Meclis'in üstünde bir gücün bulunmadığı, Padişah ve Halife'nin içinde bulundukları baskıdan kurtarıldıkları vakit Meclis'in düzenleyeceği esaslar içinde yerlerini alacakları belirtilmiştir. Saltanat ve hilafetin kaldırılmadığı bu aşamalarda, Mustafa Kemal'in, aslında bunları kaldırma niyetinde olduğu, fakat top-

lumsal koşulların henüz müsait olmamasından kaynaklı olarak, bu niyetini açıkça ortaya koymadığı da ifade edilmektedir.[264]

1921 Anayasası'nın kabulü de saltanatın kaldırılması yolunda atılan adımlardan biri olmuştur. Bu anayasa ile *egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu* ilan edilmiş ve böylece mevcut biçimiyle Osmanlı rejiminin sürdürülmeyeceğinin mesajı ortaya çıkmıştır. En nihayetinde, Milli Mücadele'nin "başarı"yla sonuçlanmasının ardından toplanacak olan barış konferansına hem İstanbul Hükümeti'nin hem de TBMM Hükümeti'nin çağırılması üzerine yaşananlar saltanatın kaldırılması için beklenen fırsatı yaratmış ve 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmıştır.

Saltanatın kaldırılmasının ardından 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir. "Cumhuriyet'in ilanı, başkansız bir devlet sisteminin yarattığı boşluğu halifenin doldurması olanağını engellemiştir."[265] Sonuç olarak, Cumhuriyet'in ilanıyla, yeni rejimin çerçevesinin çizildiği ve devletin sekülerleşme yönünde yol aldığı kabul edilir. Fakat belirtmek gerekir ki, resmi olarak cumhuriyet ilan edilmiş olsa da yurttaşın siyasete aktif olarak katılıp belirleyici olduğu gerçek anlamda bir cumhuriyet rejimine geçilmemiş olması, bu adımın önemini büyük ölçüde zaafa uğratmıştır.

Saltanat kaldırılmış olmakla birlikte, hilafet makamı bir süre korunmuştur. Mustafa Kemal, kişisel egemenliğe dayanan padişahlığın kaldırılmasından sonra, başka bir sıfatla benzer nitelikte bir makam olan halifeliğin de kaldırılması gereğinin farkında olduklarını fakat bunu gerçekleştirmek için uygun

[264] Necip Bilge, "Atatürk Devriminin Temel Öğesi Laiklik", **Atatürk DüşüncesindeDin ve Laiklik,** Haz. E. Ruhi Fığlalı, Taha Müftüoğlu, İdris Karakuş, Ankara, Divan Yayıncılık, 1999.

[265] Çetin Özek, **Devlet ve Din**, İstanbul, Ada Yayınları, (t. y.), s.473.

zaman ve fırsatı beklediklerini ifade etmiştir.[266] Bu süreçte halifenin tutumu, yeni rejime muhalif olanların halife çevresinde birleşerek halifeyi ayrı bir güç odağı haline getirme çabaları "ulusal egemenlik" ile çelişki içinde olan bu kurumun kaldırılmasını hızlandırmıştır. 3 Mart 1924 tarihinde halifelik kaldırılmış aynı zamanda, Osmanlı hanedanının da T. C. sınırları dışına çıkarılmasına karar verilmiştir. Sonuçta, saltanat ve hilafete son verilmesi ve bu yönde yapılan düzenlemelerle, bir yandan "cumhuriyet seçkinleri" kendi egemenliklerini daha güvenceli bir konuma taşımış diğer yandan da yeni rejimin temel niteliklerini belirmeye başlamıştır.

Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi

Mustafa Kemal, 31 Ocak 1923 tarihinde, daha önce açıkça ilan ettiği[267] eğitim ve öğretimin ulusuna ve devletine hizmet edecek, bunların düşmanlarıyla savaşacak insanlar yetiştirme misyonunu gerçekleştirebilmenin yolunun, eğitim ve öğretimin birliğinden geçtiğine işaret etmiştir. Mustafa Kemal'in, 1 Mart 1924'te yaptığı Meclis konuşmasında, zaman yitirilmeden eğitim ve öğretim birliğinin uygulanmasına işaret etmesi üzerine,[268] bir grup milletvekili tarafından konuyla ilgili bir kanun teklifi hazırlanıp meclise sunulmuştur. Bu teklifin kabul edilip yasalaşmasıyla ülkedeki bütün eğitim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.[269] Ayrıca, Tevhid-i

---

[266]Mustafa Kemal Atatürk, **Söylev**, Haz. H. Veldet Velidedeoğlu, C. 1-2, 33. B., İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1998, s. 342.

[267] Hakan Mertcan, **Bitmeyen Kavga Laiklik: Türkiye'de Din-Devlet-Diyanet**, Ankara, Maki Basın Yayın, 2012, s. 105-106.

[268] Mustafa Kemal Atatürk, **Söylevve Demeçleri,** C. 1, 4. B., TİTEY, 1989, s. 347.

[269] Yasanın çıktığı tarihte medreseler, henüz kapatılmamıştı. Bu sebeple, medreseler de Eğitim Bakanlığı'na devredilmiştir. Bir süre sonra, çağa uygun olmadığı düşünülen medreseler, Cumhuriyet'in vereceği eğitimin, "dinsel eğitim" değil de, "ulusal eğitim" olduğu gibi gerekçelerle kapatılmıştır. Bunun için bkz. Özer Ozankaya, **Tür-**

Tedrisat Kanunu'nun uygulanmaya başlanmasından sonra 1927 yılından itibaren din derslerine katılım velilerin onayına bağlanmış, daha sonra da 1930 yılından başlayarak kademeli olarak şehir ve köy ilkokullarının müfredatından din dersleri kaldırılmıştır.

Şer'iye ve Evkaf Vekâleti'nin Kaldırılması

Din konusunda düzenlemeler yapma ve diğer devlet kurumları tarafından yapılan işlemlerin dine uygun olup olmadığını denetleme yetkisine sahip olan Şer'iye Vekâleti, halifelik gibi, devletin dönüşümüne uygun olarak 4 Mart 1924'te kaldırılmıştır.[270] Hoca Halil Hulki Efendi ve bir grup arkadaşının imzasıyla meclise sunulan önergede, "(d)in ve ordunun politika akımlarıyla ilintili olmasının birçok sakıncaları vardır. Bu gerçek, bütün uygar uluslar ve hükümetlerce temel bir ilke olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan yeni bir hayat varlığı sağlamak görevini üstlenen Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal yapısında, zaten hukuksal olan Şeriye ve Evkaf Bakanlığı ile Genelkurmay Bakanlığı'nın yer alması uygun olmaz. Şeriye ve Evkaf Bakanlığı'nın kaldırılmasıyla da bütün vakıfların ulusa geçmesi ve ona göre yönetilmesi doğal bir sonuçtur"[271] denilmiştir. Önerge, mecliste bir süre görüşüldükten sonra kabul edilmiş ve adı geçen bakanlıklar kaldırılmıştır.[272]

---

kiye'de Laiklik Atatürk Devrimlerinin Temeli , 6. B., İstanbul, Cem Yayınevi, 1995, s. 236-43.

[270] Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devrimi'nin Temelleri ve Gelişimi**, 15. B., İstanbul, İnkılap Kitabevi, (t. y.), s. 129.

[271] İştar B. Tarhanlı, **Müslüman Toplum 'laik' Devlet**, İstanbul, Afa Yayınları, 1993, s. 41.

[272] "Laik ve sivil bir rejim için en ağırlıklı ön koşul din ve ordu kurumlarının siyaset dışı kalmalarıdır. Ancak hemen eklemek gerekir ki Cumhuriyetin kurucu ataları bu amaçlarını gerçekleştirememişler, din ve ordunun siyaset dışı kaldığı sivil bir toplumu kuramamışlardır. Aksine, bu iki kurum da söz konusu tarihten sonra, bazen gizli bazen açık, bazen dolaylı, bazen dolaysız bir biçimde, yoğun olarak politika-

429 sayılı bu yasa ile Şer'iye Vekâleti kaldırılmış olmakla birlikte, bunun yerine aynı kanunla Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur. Başbakanlığa bağlı bir kurum haline getirilen Diyanet İşleri Reisliği'ne, bütün cami ve mescitler bağlanmış ve Müslümanların inanç ve ibadetlerle ilgili işlerini yürütme görevi verilmiştir. Şer'iye Vekâleti'nin kaldırılması laikleşme adına atılmış olumlu bir adım iken, bunun yerine Diyanet İşleri Reisliği'nin kurulması, özellikle ileriki yıllarda kurumun genişlemesi, görevlerinin artması ve görevlerini yerine getirirken izlediği politika[273] dolayısıyla, laik devlet ilkesi bakımından ciddi bir çelişki oluşturmuştur. Diyanet kurumu, dini konularda toplumu aydınlatma misyonunu yerine getirirken, genel olarak Sünni İslam dışındaki topluluklara olduğu gibi Alevilere karşı da ayrımcı, tahkir edici, asimilasyonist bir hat izlemiştir.

Hukuk Rejiminde Yapılan Değişiklikler

Büyük Millet Meclisi'nin faaliyete başlamasından bir süre sonra, kısa bir metin olan 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir. 24 maddeden oluşan bu anayasada esas olarak, ulusal egemenlik ilkesinin benimsendiği ilan edilmiştir. Ayrıca, meclis şeriat hükümlerinin uygulanması görevini üzerine almış, ilk halinde resmi bir devlet dinine yer verilmemekle birlikte 1923'te yapılan bir değişiklikle resmi din düzenlemesi getirilmiştir.

1924 Anayasası da önemli düzenlemeler getirmiştir. Çeşitli zamanlarda değişiklikler yapılan anayasanın ilk halinde, İslam, devletin dini olarak belirlenmiş ve şer'i hükümlerin yerine getirilme görevi meclise verilmişti. Fakat 1928'de yapılan değişikliklerle bu duruma son verilmiştir. 1937 yılında da

---

nın içinde kalmıştır": Gencay Şaylan, **Türkiye'de İslamcı Siyaset**, 2. B., Ankara, V Yayınları, 1992, s. 84-85.

[273] Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevlerini yerine getirirken izlediği politika ve bunun kapsamlı bir eleştirisi için bkz. Mertcan, a.g.e., s. 147-197.

CHP'nin "altıok"u olarak bilinen ilkeler anayasaya aktarılmıştır. Böylece devletin niteliklerinin sayıldığı 2. maddede "Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve Devrimci" bir rejim olarak ifade edilmiştir.

1924 Anayasası'nda egemenliğin yegâne temsilcisi ve kullanıcısı meclis olarak belirlenmiştir. Yani, 1924 Anayasası, net bir biçimde "güçler birliği" anlayışını benimsemiştir. 1924 Anayasası'nın kendinden önce tanınmamış olan bazı temel hak ve özgürlükleri de düzenlediği görülmektedir. Fakat anayasada bu hak ve özgürlüklere genel olarak yer verilmesi ve bunların geniş ve detaylı bir biçimde düzenlenmemiş olması ciddi bir zaaf yaratmıştır. Neticede TBMM'nin, özgürlükleri istediği gibi sınırlandırabileceği kanunlar çıkarabildiği görülmüştür. Ayrıca meclisin çıkardığı kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir merci olmadığından, Meclis çoğunluğunun iradesiyle, azınlığın haklarının ölçüsüzce sınırlandırılması da mümkün olabilmiştir.[274]

1924 Anayasası'nın, bizim için en dikkat çekici yanlarından biri, "Türklerin Kamu Hakları"nın düzenlendiği kısımdır. Anayasanın 68. maddesinde, her "Türk"ün hür doğup hür yaşadığı, 69. maddede, "Türkler"in kanun karşısında eşit oldukları ifade edilmiş, 70. maddede de "Kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, bağıt, çalışma, mülk edinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma" gibi hak ve özgürlükler "Türklerin tabii hakları" olarak sıralanmıştır. Burada ilgi çeken ve sonraki yıllar uzun tartışmaların konusu olacak olan husus, "Türk" ifadesidir. Böylece, farklı etnik kökenlerden gelen vatandaşların tamamı, etnik bir içeriği sahip olan "Türk"lüğe bağlanmaktadır. Nitekim anayasanın 88. maddesinde, Türkiye'de din ve ırk ayrımı yapılmaksızın "vatandaşlık bakımından herkese Türk" denileceği zikredilmiştir. Kimilerine göre, anayasanın temellerini oluşturan bu yaklaşım ile "ırkçı veya dinci bir milliyetçilik anlayışı kök-

[274] Özbudun, a.g.e., s. 11.

ten reddedilmektedir. Öyle ise Anayasa'nın benimsediği milliyetçilik birleştirici, gerçek anlamıyla millî birliği sağlayıcı bir özellik" taşımaktadır.[275] Fakat bizce vatandaşlığın "Türklük" üzerinden tanımlanması, birleştirici olmaktan ziyade ayrıştırıcı bir özellik taşımış, asimilasyonist politikalara anayasal bir güç sunmuştur. Ayrıca herkesin ayrım yapılmaksızın Türk kabul edileceği söylemi de tarihsel açıdan gerçekçilik taşımamaktadır; kendini Türk olarak ifade eden insanların, yeri geldikçe/gerektiği ölçüde "gerçekte ne oldukları"na bakılmış, etnik köken araştırmasına başvurulmuştur. Anayasanın bu şekilde homojen (tek tip) bir ulus yaratma yaklaşımının ne ölçüde sorunlu olduğu, aşağıdaki bölümlerde açıklanacağı gibi, Arap Aleviler örneğinde de bir kez daha görülecektir.

Hukuk sisteminde, o tarihlerde yapılan, en önemli düzenlemelerden biri Medeni Kanun'un kabulü olmuştur. Gerekçesinde muasır medeniyetin gereklerine işaret edilen Medeni Kanun, 17 Şubat 1926 tarihinde mecliste kabul edilmiş ve yeni Borçlar Kanunu ile birlikte, 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu şekilde, dinsel hukuk esaslarına göre düzenlenen şahsın hukuku, aile ve miras hukuku, borç ilişkileri vb. önemli bir biçimde değiştirilerek, yeni ilkelere dayanan bir sistem getirilmiştir.[276]

Medeni Kanun ile yapılan yeni düzenlemede, vekil ve temsilci vasıtasıyla evlilik usulüne son verilmiş, evlilikte tarafların istek ve iradesinin esas olduğu belirlenmiş, resmi yetkilinin kıyacağı medeni nikâhın esas olduğu fakat dileyenlerin bunun ardından dini merasim yapabilecekleri hükme bağlanmış, tek eşlilik ilkesi benimsenerek çok eşli evlilik yasaklanmış, boşanma hususunda (erkeğin tek taraflı iradesiyle evliliğe son

[275] Ahmet Mumcu, "1924 Anayasası", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 5, Cilt: II, Mart 1986. http://atam.gov.tr/1924-anayasasi/ (E.T.07. 10 .2013) (Bu makalenin internet yayını olmasından dolayı sayfa belirtilememektedir.)

[276] Mertcan, a.g.e., s. 109.

vermesini sağlayan) 'talak usulü' geçersiz kılınmış bunun yerine, boşanmanın haklı nedenlerle ve ancak hâkim kararıyla olabileceği hükme bağlanmıştır. Evlilik ve miras konularında kadın ile erkeğin hakları arasındaki eşitsizlikler giderilmeye çalışılmış, çocuklar üzerinde anneye de velayet hakkı tanınmış, kişinin dinini seçmekte özgür olduğu kabul edilmiştir.[277]

Medeni Kanun'un çıkarılmasından önce de yargı örgütünün sekülarizasyonuna dair düzenlemeler yapılmıştır. 8 Nisan 1924 tarihinde, Şer'iye Mahkemeleri ile birlikte diğer bütün dinsel yargı organları (örneğin, Temyiz Mahkemesindeki Şer'iye Dairesi) kaldırılmış, Müslüman olsun olmasın tüm yurttaşlar tek bir yargı sistemine tabi kılınarak yargı birliği sağlanmıştır.[278]

Bazı hukuksal düzenlemeler de sosyal-kültürel alanı yeniden inşa etmeye yönelik olmuştur:

30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı kanunla tekke ve tarikatlar yasaklanmış, bir takım dinsel-geleneksel unvanların ve kıyafetlerin kullanımına son verilmiştir. Yapılan bu düzenlemenin yanı sıra, laikleşmeye yönelik atılan adımlar içinde sayılan[279] 25 Kasım 1925 tarihinde yapılan, fes gibi eski başlıkların kullanılmasını kaldırıp yerine şapka getiren "Şapka iktisası hakkında kanun"; 26 Kasım 1925 tarihli, Batı takvimini kabul eden "Takvimde tarih mebdeinin tebdili hakkında kanun"; 1 Kasım 1928 tarihli, Arap alfabesini kaldırıp yerine Latin alfabesini getiren "Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkında kanun" ve 27 Mayıs 1935 tarihli, hafta tatilini Pazar gününe alan "Ulusal bayram ve genel tatiller hakkında kanun" gibi düzenlemelerin, dinsel değerlerin devlet yapısının ve hukuk sisteminin meş-

[277]Turhan Feyzioğlu, "Türk İnkilabının Temel Taşı: Laiklik", **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik,** Haz. E. Ruhi Fığlalı, Taha Müftüoğlu, İdris Karakuş, Ankara, Divan Yayıncılık, 1999.
[278] Mertcan, a.g.e., s. 110.
[279] Tarhanlı, 1993, s. 20.

mluk kaynağı olmaktan çıkarılmasının ötesinde, devletten başlayıp giderek toplumsal/ kültürel yapının bütününde bir değişiklik yapılarak toplumu da dinsel/geleneksel değerlerden arındırma, hiç değilse bu değerleri yeniden yorumlayarak değişik bir biçim verme çabası olduğu[280] ve bu çabanın, Kemalist laiklik anlayışının bir özelliğini oluşturduğu kanaatindeyiz. Ayrıca, bu değişikliklerin başka bir yönü de eski düzenle, yani Osmanlı geleneği ile bağların koparıldığı, yeni bir kimlik inşa etme çabası içinde olunduğunun gösterilmesidir.

Şapka düzenlemesine Sünni kesimlerden çeşitli tepkiler gelirken, Arap Alevi din adamları bu düzenlemeye tepki vermeden hızlı bir biçimde uyum göstermişlerdir. Bugün bile Alevi din adamlarının büyük kısmı fötr şapkalarıyla toplum içinde ayırt edilirler. Bu şapkalar, çoğunlukça Kemalizme olan sempatilerinin ve rejime bağlılıklarının bir simgesi olarak algılanmaktadır. Şapka kanunundan sonra 30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı kanunla getirilen düzenlemeninse Alevi topluluklarına büyük zarar verdiği, bu düzenlemenin onları kendi inanç merkezlerinden, ritüellerinden koparark asimile etmenin önünü açtığı söylenebilir. Yapılan düzenlemeyle falcılık, büyücülük, üfürükçülük ve gaipten haber verme ve murada erdirme amacıyla muskacılık yapmanın yanı sıra, bütün türbe, tekke ve zaviyeler kapatılmış; tarikatlar yasaklanmış; şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik gibi unvanların kullanılması yasaklanmış, bu unvan ve sıfatlara ilişkin hizmet yapılmasına ve kıyafet giyilmesine son verilmiştir.

Bektaşi babaları, çelebileri, Alevi dedeleri, dervişleri, şeyhleri artık bu sıfatları kullanamayacaktı. Kuşkusuz resmi

[280] Köker'e göre, "pozitivizmin Jön Türk düşüncesine ve oradan da Kemalizme Comte'cu biçimiyle yansıdığını kabul edersek Kemalist laiklik anlayış ve uygulamasının, eski İslam inancının yerine yeni bir inanç sistemi (yeni bir "din") yerleştirmek istediğini kabul etmek gerekmektedir": Levent Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, 3. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s. 168.

düzeydeki bu yasak günlük hayatta çok da işlememiştir. Türbe ve zaviyelere ilişkin yasaksa daha önemlidir, çünkü Aleviler ibadet mekânı olarak ziyaret adı verilen türbeleri kullanmakta, inançlarının gereklerini buralarda yerine getirmektedir. Bu yasak, diğer Alevi topluluklarda olduğu gibi, Arap Aleviler için de önemli bir kısıtlamayı getiriyordu. Arap Alevilerin inançları açısından vazgeçilmez bir önem arz eden bu ziyaretlerin belki de bu yüzden uzun yıllar gelişimlerinin önü kesildi, bu mekânlar gözlerden uzak tutulmaya çalışıldı, buralara korku duyularak gidildi ve hatta kimi dönemler bu yerler boş bırakıldı.

1 Kasım 1928 tarihli, Arap alfabesini kaldırıp yerine Latin alfabesini getiren düzenlemenin de tüm ülkeyi olduğu gibi, özellikle Arapça eğitim yapan Arap Alevi şeyhlerini ve tilmizlerini (dolayısıyla toplumun önemli bir kısmını) etkilediği belirtilmelidir. Burada aslında çok daha büyük bir sorun ortaya çıkmaktadır. Daha önceki, Tevhid-i Tedrisat ve 677 sayılı düzenlemeler de bir arada değerlendirildiğinde, Arap Alevilerin geleneksel din eğitimi ve bunun devamının baskı altına girdiği anlaşılmaktadır. Bu düzenlemeler laikleşme yolunda dizilen taşlar olarak görülse de aslında laiklikle çelişmektedir. Dinsel taassubu geriletmek (ve aslında egemen güçlerin kendi iktidarlarını sağlamlaştırmak) adına din özgürlüğü ihlal edilmiştir. Kimi zamanlar Arap Alevi şeyhleri din eğitimi, Arapça ve Kuran öğretimi dolayısıyla kovuşturmaya uğramış; zaten belli bir gizlilik içerisinde yürütülen din eğitimi, Osmanlı döneminde olduğu gibi yine endişeyle yerine getirilmiştir. Fakat tüm bunlara rağmen genel olarak, rejime yönelik somut-açık tepkiler görülmemiştir. Tek parti döneminin başka açılardan da uygulamalarının yarattığı baskıcı ortama tepki daha çok DP'nin kuruluşunu müteakip bu partiye gösterilen ilgi-teveccüh olmuştur. Hatta kısacık ömrüne karşın Serbest Cumhuriyet Fırkası'na yönelik yaklaşım da bu konuda fikir verebilir. 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), ülkenin birçok yerinde olduğu gibi, Arap Alevilerin yoğun olarak yaşadığı Adana ve Mersin illerinde de ilgiyle karşılanmıştır. Adana valiliği görevinde bulunmuş olan ve uzun zaman Adana mebusluğu yapan Hilmi Uran'ın

anlatımlarından, SCF'nin Adana bölgesinde güçlü bir biçimde örgütlendiğini, belediye seçimlerinde CHP'yi çok zorladığını ve CHP'nin az bir farkla başarılı olabildiğini anlıyoruz.[281] Uran, SCF'nin buradaki gücünün dayanaklarını anlatırken "milliyetleri kabaran Araplar"ı da saymaktadır[282] ki burada kastedilenlerin Alevi Araplar olma olasılığı yüksektir. Ayrıca Arap Alevi bir ailenin mensubu olan ve Mersin'de 1919-1922 yılları arasında belediye başkanlığı yapan Ahmet Hallaç'ın da bu süreçte SCF'nin teşkilatlanması için çalıştığı ve Mersin il başkanlığı görevini üstlendiği bilinmektedir.[283]

İskenderun Sancağı (Hatay) Meselesi

Tek parti sürecinde Arap Alevilere yönelik çalışmaların özellikle 1930'lu yılların ortalarından itibaren yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bu süreçte, siyasi iktidarın Arap Alevilere ilişkin temel politikalarının iki ana eksen üzerinden yürüdüğü görülmektedir: Bunlardan biri "asimilasyon", ikincisi "Hatay meselesi"dir.

Yukarıda bahsedildiği gibi, İskenderun bölgesinde I. Dünya Savaşı'nın ardından gerçekleşen işgale hem Türk hem de Arap ulusalcılar direnç göstermişse de Fransa'nın manda yönetiminin tesisinin önüne geçilememiştir. 1921 senesinde Ankara Anlaşması (Franklin Bouillon) yapılmış, bu anlaşmayla İskenderun için *özel yönetim* kurulmuştu. Arapçayla beraber Türkçe resmi dil olarak tanınmış, Türklerin çoğunlukta olduğu yerlere Türk yetkililerin atanması sağlanmış, kısaca Türkler açısından

---

[281] Hilmi Uran, **Hâtıralarım**, Ankara, yayınevi yok, 1959, s. 215. SCF'lilerin, Adana seçimlerine hile karıştırıldığını iddia ettiklerini de belirtelim. Bkz. Uran, a.g.e., s. 228.

[282] Uran, a.g.e., s. 219.

[283] Kemal Çelik, "Fransız İşgal Dönemi Mersin Belediye Başkanı Ahmet Hallaç'ın Anıları", http://atam.gov.tr/fransiz-isgal-donemi-mersin-belediye-baskani-ahmet-hallacin-anilari/ (E.T: 23 Kasım 2012).

oldukça imtiyazlı bir durum yakalanmıştı.[284] Türkiye, İskenderun bölgesinin "misakı milli" içerisinde olduğunu ısrarla dillendirmesine karşılık, Suriye ve Türkiye arasında 1921'de belirlenen sınırlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşması olan Lozan Antlaşması (3. md.) ile onaylanmıştı. Türkiye, Lozan'ın 16. md. ile de sınırların güneyindeki bölgeler üzerindeki haklarından feragat etmişti.

İskenderun Sancağı'nın politik geleceği 1920'lerde Suriyeli politikacılar arasında ciddi kaygı yaratacak denli belirsizdi ki bu kaygıların içinde Halep'in durumu da vardı. Iraklı devlet yetkilileri, Türklerin Halep'e doğru yayılmacılığı ve hatta Irak'ın kuzeyine doğru yayılmaları korkusunu taşıyordu. Aynı zamanda Türk basını da bu korkuları besleyen tarzda yaym yapıyordu. Fakat Khoury,[285] 1930'ların ortalarından önce Türk hükümetinin İskenderun Sancağı'nı yönetme gibi bir isteği olduğuna dair gösterge olmadığını belirtiyor. Dahası Türk tarafının çıkarlarının büyük bir ihtimalle stratejik olduğunu söylüyor. Yani Türk hükümeti, İskenderun Körfezi'nin her iki tarafını tutmak ve Adana'dan Nisbin'e kadar olan tren yolunun tamamını kucaklamak istiyordu.

General Sarrail Ocak 1925'te, özel bir rejimi olan İskenderun Sancağı'na finansal ve idari meselelerde ayrılık tanımıştır (Bu statü içinde Türkler, Fransız ve Araplarla aynı konuma sahiplerdi). Böylece, Sancak'a daha fazla özerklik veril-

---

[284] Aşağıda değinilecek olan *'Urûba* hareketinin liderlerinden olan Zerkâ, Ankara Anlaşması'yla bölgedeki azınlık konumundaki Türkmenlere üstün imtiyazlar verildiğini, Arapların çoğunluk olmalarına rağmen azınlık statüsüne itildiğini, işgalci Fransız güçlerinin, Arapların her türlü demokratik, ulusal haklarına karşı şiddete dayanan baskıcı ve zalimane bir politika uyguladığını ifade etmektedir. Muḥammed 'Alî Zerkâ, **Ḳaḍiyyatu Liwâ' İskenderûn**, C.1, Beyrut, Dâr ul-'Urûba, 1993, s. 16.

[285] Philip S. Khoury, **Syria and the French Mandate: The Politics Of Arab Nationalism 1920-1945**, London, I.B. Tauris & Co Ltd, 1987, s. 498.

miş ve Halep'in Sancak üzerindeki etkisi azaltılmıştır. Fransız mandası altındaki Sancak, 3 kazaya bölünmüştü: İskenderun, Antakya ve Kırıkhan. Bu kazalar mutasarrıf tarafından atanmış kaymakamlar eliyle yönetiliyordu. Mutasarrıfın otoritesine rağmen, gerçek güç bölgedeki Fransız delegesindeydi ki bunlar sadece yüksek komisere karşı sorumluydular. Ve asıl olarak 1926'daki bir düzenlemeyle özerklik güçlendirilmiştir. 1926 Haziran'ında Sancak'ın âdemi merkezi bir rejim biçiminde Suriye içerisinde kalması kararlaştırılmıştı. Suriyeliler Fransa'nın Suriye'yi kasıtlı olarak bölgelere ayırıp böl-yönet ilkesini uyguladığını fark etmişlerdi. Kimilerine göre, gerçek niyet, Fransızların Arap ulusal hareketine düşmanlığıydı. Ve ayrılıkçı eğilimler teşvik edilerek Suriye deniz bağlantısından koparılarak iç kısımlara mahkûm edilmek isteniyordu. Lazkiye, Sancak ve Lübnan Fransa'nın mutlak egemenliğindeydi, Fransa burayı bir duvar gibi kullanıp Suriye devletini içe mahkûm etmeye çalışıyordu.[286]

Sancak'ın geleceğiyle ilgili daha önemli sorular, sorunlar 1934'ten sonra hem Türkiye hem de Suriyeliler arasında söz konusu oldu, yani Sancak'a dikkatlerin yoğunlaşması asıl bu tarihten sonrasına tekabül eder. Örneğin, Türkiye, Mersin limanındaki inşaatı durdurmuştu çünkü muhtemelen İskenderun'un alınabileceği hesabı yapılmıştı. Benzer biçimde de Fransa İskenderun yerine Tripoli'yi geliştirmeye önem verdi.[287] 27 Nisan 1934'te Antep valisi Sancak'ı ziyaret eder ve bu ziyaret sürecinde Türkiye taraftarlarınca büyük gösteriler tertiplenerek Sancak'taki Türk ve Araplar arasında ilk büyük kargaşaların ortaya çıkmasına sebep verilir. Gösterilerde Atatürk posterleri dalgalanır ve göstericilerin 'çok yaşa Mustafa Kemal, kurtar bizi; kahrolsun Araplar' biçiminde sloganlar attığı ve Türk ordusunun 13 Mayıs'ta Sancak'a gireceğine dair dedikodular yayıldığı ifade edilir. Arap cephesi cevap vermekte gecikmez; 5 Mayıs'ta yeni Fransız kumandanı General Huntziger Antakya'ya teftişe geldi-

[286] Bandazian, a.g.e., s. 51-52, 5657.
[287] Khoury, a.g.e., s. 498.

ğinde Araplar Fransız ve Suriye bayraklarıyla Antakya sokaklarına dökülerek 'çok yaşa Fransa çok yaşa Suriye' sloganlarıyla gösteri yaparlar. Bu gösteriler 6 ve 7 Mayıs'ta Hacılar ve İskenderun'da tekrarlanır. General Arap yetkililere, Türklerle Sancak sınırlarına ilişkin görüşmelere girilmediğini, bu yönde görüşmelerin yalnız Fransız politikalarına değil aynı zamanda Manda Yasası'na da aykırı olduğunu ifade ederek havayı yumuşatmaya çalışır.[288]

Bu tarihten sonra Türklerin bütün özel günleri görkemli bir biçimde kutlamaya başladığı görülmektedir. Her ne kadar 1936'ya kadar ciddi düzeydeki tartışmaların sayısı sınırlı idiyse de rahatsızlıklar artmaya başlamıştı. Örneğin, Antakya'da bulunan ve çoğunlukla Ermeni ve Alevilerden oluşan Suriye lejyonu 5. bataryası, Kemalist organizasyonlarla yaratılan ve gittikçe büyüyen Türk taraftarlığından rahatsızlık duymaktaydı. Sancak'taki politik zayıflıklarının farkında olan Arap milliyetçiler Suriye devletiyle bütünleşmek için çabalarını yoğunlaştırmaya başlamış ve basın kampanyası yoluyla Fransızları Türkiye yanlısı tavırları dolayısıyla suçlamışlardı.[289] Türk basını Arapların

[288] Bandazian, a.g.e., s. 64-65.

[289] Örneğin Bayramian'ın iddiasına göre, Fransız sömürgeciliği, Türklerden yana siyasi tavır koymuştur. Fransa bu siyasi tavrını, memur atamalarında, bütçe payları dağılımında, eğitim, kültür ve siyasi hayatın her alanında sergilemiştir. Bütün önemli hükümet daireleri Türklerin denetimindeydi. Türkler nüfusun % 23'ünü oluşturmalarına rağmen hükümet makamlarının % 65'ine hükmediyorlardı. İbrahim Ethem Mümin (Liva mutasarrıfı), Alâeddin Bey (Mutasarrıflık Genel Müsteşarı), Kesir zade (Antakya nahiyesi müdürü), Sıdkı Bey (Kırıkhan nahiyesi müdürü) ve 12 kişilik merkez yürütme heyetinden 7'si, 6 temel idari başkanlıktan 4'ü Türk kökenliydi. Yine Türkler polis ve jandarma alanında nüfuz geliştiriyorlardı. Jandarmanın % 62'si Türklerden, % 28'i Araplardan oluşuyordu. Keza polisin % 55'i Türklerden, % 31'i Araplardan oluşuyordu. Türkler genel bütçeden de diğer topluluklardan daha fazla yararlanıyorlardı. Liva'nın bütün illerine ayarlanan bütçe 1936 itibariyle 3.176.000 Frank'tı. Genel bütçeden 1.166.320 Frank Antakya giderlerine ayrılmıştı. Buranın nüfusunun yaklaşık % 70'i Türklerden oluşuyordu. Diğer bölgeler, Kırıkhan,

ithamlarını güçlü bir biçimde reddetmekte, aynı zamanda Sancak'taki Türk topluluğunun ihtiyaçlarına dikkat çekmekteydi. Görünüşte Türk hükümeti Sancak'taki statünün devamından yana bir tavrı sürdürüyor, Türkler sadece Türk kültürünü ilerletme ve haklarını güvenceye alma çabasında olduklarını iddia ediyorlardı.[290]

Fransa ve Türkiye arasında 1921 ve 1926 yıllarında İskenderun'un özel statüsüne yönelik Türk azınlığın çıkarları gözetilerek tasarlanan anlaşmalarla kurulan rejim 15 yıl boyunca (zaman zaman Türkiye'nin Sancak'a ilişkin telkinlerine rağmen) belli bir sükûnet ve uzlaşıyla sürmüştü. Bu arada Sancak'ın Suriye'nin bir parçası olduğuna ilişkin konumu da büyük bir sorgulamanın nesnesi olmamıştı. 1936 Eylül'ünde Suriye-Fransa anlaşmasında da bu konuyla ilgili bir hüküm yoktu.[291] (Sadece Dürzî ve Alevi bölgeleri için İskenderun'daki adem-i

---

Süveydiye (Samandağ), Rihani (Reyhanlı), Arsuz, Biylan (Belen), Kesap, Bityas (Batıayaz), Soğukoluk, Masayıf ve yaklaşık 10 nahiye bütçenin sadece % 31'ine sahiplerdi. Bu bölgeler Arap ya da Ermenilerin çoğunluğu oluşturduğu bölgelerdi; Antakya nüfusunun üç misli nüfusa sahiptiler. Bir başka ayrımcılık, eğitim ve kültüre ayrılan bütçede görülmektedir. Yine 1936 yılı itibariyle 1.732.720 Frank'lık bütçeden 1.030.396 Türk okullarına tahsis edilmiştir. Geri kalan diğer tüm etnik gruplara tahsis edilen meblağ sadece 729.300 Frank'tı. Yine 70 devlet okulundan 35'i Türklere, 28'i Araplara ve sadece 7'si Ermenilere verilmişti. Hükümetin verdiği öğrenci burslarında da ayrımcılık görülmektedir. Yıllık 12 Livalı öğrenciye burs verilirdi. Bunlardan 8'i Türk, dördü Arap'tı, Ermenilere ise hiçbir mali yardım verilmemiştir. Fransız yazar ve tarihçileri de yapılan bu tür ayrımcılıklardan bahsetmişlerdir. Alişan Bayramian, **Kifâḥ ul-'Ermen min Ecl 'Urûbat Liwâ İskenderûn**, (Arapçaya Tercüme:Alexander Keshishian) Dımeşk, Talas, t.y., s. 33-35.

[290] Khoury, a.g.e., s. 498-99.

[291] 1936 yılında Fransa'nın Suriye'nin bağımsızlığına dair yaptığı anlaşmalarda İskenderun Sancağı'nın durumuna ilişkin bir hüküm bulunmamaktaydı. Yani Sancak ile ilgili hak ve sorumlulukların Suriye'ye ait olduğu kabul edilmekteydi. Hamit Pehlivanlı vd.,**Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, ASAM Y., Ankara, 2001, s. 2.

merkezi yönetim gibi bir yönetim sağlanacağı yönünde bir atıf yapılmıştı.) 9 Eylül'de bu anlaşma taslağının yayımlanmasının ardından Milliyetler Cemiyeti'ndeki Türk temsilcileri ardı ardına Sancak'taki Türklere ilişkin kaygılarını dile getirdiler (Oysa bu kesim daha önce 1921, 1926 anlaşmalarında Fransa'nın sağladığı güvenceyi yeterli buluyordu). Bundan sonra Fransa ve Türkiye arasında Sancak'a ilişkin anlaşmazlıklar görülmüştür. Bunun üzerine taraflar arasında yapılan görüşmelerden sonuç elde edilemeyince sorun Milliyetler Cemiyeti'ne taşınmıştır.[292] Sonuçta, Fransa ve Türkiye'nin anlaşması üzerine Hatay meselesi Milliyetler Cemiyeti'nin önüne getirilmiştir. 14-16 Mayıs tarihlerinde konuyu görüşen Cemiyet Konseyi, konunun incelenmesi amacıyla raportör tayin etmiştir. Raportör olarak görevlendirilen İsveçli Sandler hazırladığı raporda, bölgeye gözlemci bir heyetin gönderilmesini, tarafların Milliyetler Cemiyeti yetkilileriyle ilişkilerini sürdürerek meseleyi müzakere etmelerini, Milliyetler Cemiyeti'nin Ocak ayı toplantısında konunun tekrar görüşülmesini önermiştir. Milliyetler Cemiyeti Konseyi bu öneriler doğrultusunda Sancak'a üç kişilik bir heyet gönderilmesini kararlaştırdı. İsviçreli, İsveçli ve Hollandalı birer yetkiliden oluşan üç kişilik heyet 31 Aralık 1936'da Sancak'ta göreve başladı. Bu süreçte görüşmelere devam eden taraflardan Türkiye ve Fransa farklı öneriler ileri sürmekteydi. Türkiye, Hatay'ın bağımsız bir devlet olarak teşkilatlandırılmasını, bu devletin Suriye ve Lübnan'la kurulacak bir federasyonda yer alması fikrini savunurken, Fransa bu öneriye sıcak bakmıyordu. 1937 yılının Ocak ayı boyunca devam eden görüşmeler sonucunda belli bir uzlaşı yakalanmış neticede Sandler Raporu olarak bilinen metin Milliyetler Cemiyeti Konseyi'nde 27 Ocak tarihinde kabul edilmiştir. Buna göre, bir "ayrı varlık" olarak tanınan Sancak, iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde önemli ölçüde Suriye'ye tabi olacak biçimde düzenlenmiştir. Bunun ardından 28 Ocak'ta İçişleri Bakanlığı'nca bütün vilayetlere talimatlar gönderilerek mitingler yapılarak halkın Hatay konusundaki duyarlı-

[292] S. Hemsley Longrigg, **Syria And Lebanon Under French Mandate**, Oxfor Universsity Press, Second Impression, 1968, s. 238.

lığının artırılması istenmiştir. Hatay'a da bu yönde talimat gönderilmiş, gösteriler yapılması salık verilmiştir.[293] Bu tarihlerden sonra, Sancak konusu Türkiye'de daha hararetle ele alınarak işlenmeye başlanmış, basın bir nevi seferberlik başlatmış, sonuç olarak Sancak, Türkiye gündeminin en önemli meselelerinden biri halini almıştır. Böylece, Hatay mücadelesi herkes açısından giderek şiddetlenmiş, Sancak'ın kaderine ilişkin tartışmaların, olayların, çatışma ve gerilimlerin dozunun artarak çoğaldığı bir evreye girilmiştir.

İskenderun Sancağı'nın Demografik Yapısı

Fransız manda döneminde İskenderun bölgesindeki sosyal ilişkiler Suriye coğrafyasının diğer bölgelerindekilerle paralellikler taşımaktaydı; Sancak en az Suriye'nin diğer periferi bölgelerinde olduğu kadar etnik, dinsel ve sosyal çeşitlilik içermekteydi. Fakat yine de buranın bazı özgüllükleri yok değildi. Bunlar sınıfsal olmaktan ziyade İskenderun Sancağı'nın dinsel ve etnik bileşimiyle alakalıydı. Varlıklı tabakalar, ağalar-beyler ile yoksul kesimler, marabalar, topraksız tarım işçileri arasında bölünme olmasının yanı sıra, sosyal ve politik bölünmeleri belirleyen dilsel, dinsel ve mezhepsel aidiyet adaları mevcuttu. Türkçe ve Arapça konuşanların ayrışması ile Hıristiyan ve Müslüman ayrışması kadar, Müslümanların kendi içinde

[293] Pehlivanlı vd., a.g.e., s. 77-80. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 28. 01. 1937 tarihli bu talimatında muntazam biçimde mitingler organize edilmesi, Türkiye'deki halkın yoğun bir biçimde bu mitinglere katılımının sağlanması, özellikle üniversite ve yüksek okul öğrencilerinin toplu katılım gerçekleştirmeleri istenmektedir. Gösteriler CHP, Halkevleri ve belediyeler tarafından tertip ve idare edilmekle birlikte, gösterilere resmi bir mahiyet verilmemesi önemle belirtilmiştir. Gösterilerdeki nutuklarda, "Hatay'ın Türk olduğu", Hatay'daki "Türklerin hak ve hayatlarının istiklâl şartları içersinde inkişaf etmesinin tabiî ve medenî bir hak olduğu" üzerinden konuşmalar yapılması öngörülmüştür: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, CHP Evrakı, B.3. Sıra No: 753., Konu No: 687. Dahiliye Vekaleti'nin 28.1. 1937 tarihli talimatı: Aynı, s. 204-205.

Sünni ve Alevi olarak bölünmüş olması dil ortaklıklarını da aşan bir farklılaşmaydı. Öte yandan, bir dönem Sancak içerisinde çeşitli topluluklar arasındaki ekonomik dayanışma Sancak'ın ekonomik gelişimini yüksek düzeylere taşımışken, dünya krizi nedeniyle Sancak ekonomisinin gerilemeye başlaması, Türk ve Arap ulusalcı fikirlerin, 1930'ların başlarında, hızla yayılmasıyla birlikte ortak çıkarların yerle bir olmasına zemin hazırlamış ve bunlar da özellikle 1930'ların sonuna doğru keskinleşen ve Sancak'taki politik yaşamı karakterize eden etnik ve dinsel çatışmalara hizmet etmiştir.[294]

Bu sosyal ve siyasal iklimde Arap Aleviler, anadillerinin Arapça olmasına karşın Alevi olmayan Araplara, özellikle Sünni Araplara çoğu zaman mesafeli durmuşlardır. Fakat bu hem Sünni olan hem de ağaları konumundaki Türklere de yakın oldukları anlamına gelmiyordu. Konjonktüre göre değişen, arada gidip gelen bir tavır içerisinde oldukları tespit edilebilir. İleride açıklanacağı gibi, bu durum anlaşılabilir temellere sahiptir. Çünkü Türklerle aralarında hem dinsel hem etnik hem de sınıfsal farklılıklar vardı, onlara yakın durmamaları garipsenecek bir tavır değildir. Keza Sünni Araplara karşı duyulan kaygı, geçmişin getirdiği husumet ve güvensizlikler onları *Arap Ulusu bünyesi*nde birleşmekten de önemli ölçüde uzak tutmuştur. Zeki Arsuzi (Zekî el-'Arsûzî) (1900-1968) ve örgütü bunu gidermek için çabalamış ve bir ölçüde başarı sağlamışsa da bu mutlak bir başarı olamamıştır. Neticede Alevilerin bu duygu ve düşünce iklimi ve kurulmuş, prensipleri az çok belli olan bir devletin sağladığı güven, sunduğu imkânlar ve taahhütler daha belirleyici olmuş ve "çağdaş", "laik" olarak addedilen Türkiye'nin yanında saf tutmak, toplum önderleri için daha makul bulunmuştur. Kuşkusuz burada vaat, taahhüt ve iknanın yanı sıra, yoksul bir tabakanın mensupları olarak büyük mülk sahibi olan Türk "patronlarından" kaynaklı baskı ve korku ile Türkiye'nin desteğini arkasına alan silahlı Türk çetecilerin etkisi/etkinliği de atlanmamalıdır.

[294] Khoury, a.g.e., s. 494-95.

Sancak'la ilgili problemlerden biri de nüfusa ilişkin tartışmalardı. Her topluluk kendi nüfus oranına ilişkin farklı istatistikler sunuyordu; görece daha nesnel biçimlerde sunulan oranlar da farklı yorumlanabiliyordu. Kısacası bu konuda kesinlikten uzak olunduğu, bir ölçüde muğlâklığın bulunduğu tespit edilebilir. Kimi araştırmacılar Türkiye'nin sunduğu rakamların abartılı olduğunu, en sağlam tahminlerin, 1936'da Fransız Yüksek Komiserliği'nin sunmuş olduğu rakamlar olduğunu kabul eder. Dinsel, mezhepsel sınıflandırma yapmaksızın Arapça konuşanların Türkçe konuşanlardan daha fazla olduğu, Sancak'ın dinsel yapısına bakıldığında %80'inin Müslüman, ancak bunun hemen hemen yarısının Sünni olduğu aktarılır.[295]

Türkiye'nin iddiasına göre, 1937 yılında İskenderun Sancağı'nın toplam nüfusu 300.000 idi. Bu rakam topluluklar arasında şu şekilde dağılmaktaydı: Türkler: 240.000; Sünni Arap 20.000; Ermeniler 25.000; Hıristiyan vd. 15.000. Yani bu rakamlara göre, Sancak nüfusunun büyük çoğunluğu 240.000 kişiden oluşan Türk topluluğuna aitti. 1934'te Beyrut'taki Amerikan Konsolosluğunun verdiği rakamlara göre ise; 1922'de Türkler 85.000; Araplar 93.000; Hıristiyan 34.000 idi ve 1922'den sonraki yıllarda Arap ve Hıristiyan nüfusun çoğaldığı kaydedilmiştir.[296]

Daha güvenilir olarak kabul edilen Fransa'nın resmi istatistiklerine göre ise, 1925 ila 1936 arasında nüfus 125 bin 42 kişiden 219 bin 80 kişiye yükselmişti ve 1936 yılı itibariyle toplam nüfus topluluklar arasında şu şekilde dağılmaktaydı: Türkler 85.242 (% 38.9), Arap Aleviler 62.062 (%28), Sünni Araplar 22.461 (%10), Hıristiyan Araplar 18.051 (%8.16), Ermeniler 24.919 (%11.36), Çerkezler 954, Yahudiler 474, vd. 130 kişi. Bayramyan'ın verdiği rakamlarsa şöyle: 1937'de toplam nüfus 240 bin, bunun %49'u Araplar (117.600, bunun üçte

[295] Khoury, a.g.e., s. 495.
[296] Bandazian, a.g.e., s. 54-55.

ikisi Alevi, 20 bin Ortodoks Hıristiyan, gerisi Sünni Arap) %31 Türkler (55 bin, bunun bir kısmı Türk bir kısmı Türkmen diye ayrılmış) %18 Ermeni (43 bin), geri kalan %2 Kürtler ve Çerkezler gibi çeşitli azınlıklardan oluşuyor.[297]

Türk nüfusun tespitine ilişkin çabalar, 1930'larda İskenderun krizinin patlak vermesine bağlı olarak artış göstermiştir. Benzer çabaların Arap olan nüfus için de yapıldığı görülmektedir. 1936'dan 1938/1939'a kadar devam eden İskenderun krizi sırasında çok sayıda kişi Türkleştirilmiş Araplardan ya da Araplaştırılmış Türklerden söz ediyordu. Mesela Zeki Arsuzi, Suriye'den İskenderun ve Antakya bölgesine giden (Sünni) Arapların, inanç ortaklığından dolayı daha çok Türklerle kaynaştıklarını söylüyordu. Ve bu Arapların, kaynaştıkları Türklerle birlikte bölgenin Türk çekirdeğini oluşturduğunu belirtiyordu. Aynı zamanda Yeni Gün gazetesinde, Araplaşmış Türklerden bahsedilmekteydi. Yine benzer biçimde, Hıristiyan ve Şiiler gibi Osmanlı'nın baskısından dolayı din değiştirmiş olanların da ya Sünni Araplara ya da Sünni Türklere bağlanmış olduklarından bahsedilmekte; Suriye'den İskenderun bölgesine gelen bir grup İsmaili'nin de Osmanlı tarafından Sünnileştirildiği ifade edilmekteydi.[298]

Netice itibarıyla bakıldığında, Türk yetkililerinin iddialarının, sundukları oranların gerçeği tam olarak temsil etmediği kanaatine varmaktayız. Çoğunluğun etnik bakımdan Araplarda olduğu çok açıktır. Arapları kendi içerisinde din ve mezhebe

[297] Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 25; ayrıca bkz. Bandazian, a.g.e., s. 55; Khoury, a.g.e., s. 495.

[298] Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 25-26. Arsuzi, bölgelere göre nüfus dağılımını da vermektedir. Örneğin Antakya şehrinde Türk nüfus %40, Araplar ise %50 oranında. Antakya'yı çevreleyen kırsal bölgede ise nüfusun %70'i Araplar (çoğunluğu Aleviler) idi; Sünni Araplar Antakya'nın doğusu ve güney doğusunda yoğunlaşıyorlardı. İskenderun'da Araplar nüfusun % 70'ini oluşturuyordu. Reyhaniye'de %80, Suveydiye (Samandağ) % 90 Arap'tı. Arsuz Hıristiyan ve Alevi Araplardan oluşuyordu. Arsuzi, ayrıntılarıyla, yerleşim yerlerini, köyleri nüfusa göre ele almış, ayrıntılar için bkz. Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 26.

göre ayırmanın tutarlı bir yaklaşım olmadığını, Fransız kaynaklarının da yaptığı gibi, Arapları Alevi, Sünni ve Hıristiyan şeklindeki kategorileştirmenin emperyalist politikalar dolayısıyla olduğunu düşünmekteyiz. Görünüşte Türk etnik topluluğu bütün diğer topluluklardan fazla bir oranı temsil ediyor. Fakat Arapça konuşan Alevi, Sünni ve Hıristiyan topluluklar bir arada ele alındığında Sancak'ta Arap topluluğunun çoğunluk olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır.

İskenderun Sancağı'nın Statüsüne İlişkin Tutumlar

İskenderun Sancağı'nda, Türk kesimi Sancak'ın kaderi açısından tek bir tutuma sahip olmamıştır. Türklerin bir kısmı Türkiye'ye katılıma karşı olmuşsa da etkili bir Kemalist ve milliyetçi kesim Türkiye'ye katılım için mücadele etmişlerdir.[299] Türk toplumu içinde 3 ayrı grup bulunduğuna işaret edi-

[299] Bayramian'a göre, Liva'da Türk sakinleri arasında aşırı Kemalist milliyetçiler olmasına rağmen, Liva'nın Suriye sınırları içinde olmasını isteyen önemli bir Türk kesim de vardı. Fakat bunlar, Türk kitlesi içerisinde kesin sonuç alacak ve Türk önderlerini etkileyecek bir yapıya sahip değildi. Aynı zamanda Türk milliyetçileri, 1920'lerden beri illegal olarak örgütlenmişlerdi. Milliyetçi Türklerin kurduğu Genç Spor Kulübü, içerik ve faaliyet olarak faşist bir yapılanmaydı. 1936'da da Antakya'da Halkevi kuruldu. Halkevi Liva'da halkı terörize eden Türk cemiyetlerinin başını çekiyordu. Halkevi, manda yönetimi tarafından 1936-1938 yılları arasında yapılan sayımlarda Türklerin çıkarlarını temsil eden meşru bir cemiyet olarak kabul edilmişti... Türk milliyetçileri ısrarlı bir şekilde Liva'nın Suriye'den koparılıp Türkiye'ye bağlanmasını istiyorlardı. İyi örgütlenen Türk çeteler bunun için her türlü yola başvuruyorlardı. Halk Partisi de şovenist-ırkçı söylemiyle Türk gençlerini etkiliyordu. Fransızlar bunlara açık destek vermiyorlardı. Fakat Liva'daki faaliyetlerine göz yumuyorlardı. Böylece Türkiye Türklerinden yüzlercesi farklı bahanelerle Liva'ya yerleştiler. İşgal idaresi bu gelişmelere karşı bir inisiyatif geliştirmedi. Aksine meşru kapılar açarak bu akımlara zemin yarattı... Türkçe basılan kitapların çoğu ırkçılık içeriyordu. Tüm Türkçe gazeteler büyük sayıda hiç bir engelle karşılaşmadan Liva'nın tüm bölgelerine gönderilip Türklere ve diğerlerine dağıtılıyordu. Aynı zamanda Türk radyoları,

lir. Bunlardan ilki özerkçi gruptu, bunlar Sancak'ın özerk yapısının korunması şartıyla Şam ile işbirliği eğilimindeydiler. Diğer grup, Türkiye'yle güçlü ilişkileri olan bağımsız bir sancak isteğindeydi. Üçüncü grupsa Sancak'ın Türkiye'ye katılımını savunuyordu. Başlarda, bu gruplar arasında en etkili olanı, büyük toprak sahibi ailelerden meydana gelen, sosyal ve dinsel olarak muhafazakâr ve Kemalist harekette cisimleşen modern Türk ulusçuluğuna mesafeli olan özerkçilerdi. Diğer iki grupsa Kemalist harekete sempatiyle bakıyorlardı. Zaman içinde birinci grubun gücü zayıflamıştır. Dünya kriziyle birlikte maddi beklentileri ve iş olanakları büyük zarar gören, sosyal konumları aşınmaya başlayan genç Türkler yüzlerini Türkiye'ye dönmüş, Sancak'taki güç ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde tercihlerini Türkiye'den yana kullanmışlardır. Türk tüccar ve esnaflarını da yanlarına çekmeyi başaran Türk milliyetçileri, 1930'ların ortalarından itibaren ciddi biçimde güç kazanmaya başlamışlardır.[300]

Sancak'ta Araplar arasında temel olarak 3 farklı eğilim bulunmaktaydı. Bazı gruplar Fransız mandasının altında ve bunların korumasında kalmayı savunuyordu. Diğerleri Sancak'ın Suriye'yle tam olarak birleşmesi ve Halep ve Şam'daki Ulusal Blok'a bağlanmasını istiyordu. Üçüncü bir grupsa, Suriye'nin bağımsızlığını daha büyük bir Arap ulusunun yaratılmasının ilk adımı olarak görüyorlardı ki bunlar (kısaca Usbeciler denilen) 'Usbat el-'Amel el-Kavmî'nin (Ulusal Eylem Birliği) Antakya'daki şubesiydi. Sancak'ta Ulusal Eylem Birliği'nin yanı sıra onlarla belli noktalarda fikirleri uzlaşan Ulusal Blok

kahvelerde, parklarda, toplantılarda ve tüm alanlarda Ermenilere ve Suriye'ye karşı kışkırtıcı yayınlar yapıyorlardı. Bu keskin ve yıkıcı silaha karşı, Fransa'nın işgal idaresi, yasaklama veya sınırlama gibi hiç bir yaptırım yapmamıştır. Türkiye ırkçıları, Liva'nın Türk toprağı olduğu, üzerinde Türk çoğunluğun yaşadığı, Ermenilerin, Fransız ve Arapların Türklere zulmettiği iddialarıyla kitleleri Liva'nın "anavatan" Türkiye'ye katılması gerektiğine inandırmaya çalışıyorlardı. Ankara da bu çalışmaları olabildiğince destekliyordu. Bayramian, a.g.e., s. 40-42.

[300] Khoury, a.g.e., s. 502-503.

taraftarları da bulunuyordu. Fakat belirtmek gerekir ki Arap hareketleri, Türklere kıyasla nüfusun çok fazla dinsel olarak bölünmüşlüğünden dolayı Türk hareketler gibi kapsayıcı olamıyordu... Sancak'taki politik akımın değişimi gözle görülür bir biçimde Arapların aleyhine olsa bile Arap grupları -ki bu gruplar tüm Arapça konuşanların kendilerini Arap olarak ifade etmelerini teşvik etmişlerdi- ellerinden geldiğince bir koalisyon oluşturdular ama bu koalisyon kırılgan bir yapıya sahipti ve nihayetinde etkisi yeterince güçlü değildi.[301]

Arapça konuşan özerkçi grup temel olarak çiftçilik yapan Alevilerden ve şehirdeki Hıristiyan azınlıklardan oluşuyordu ki bunlara Türklerden büyük acılar görmüş ve Arap ulusal güçlerine de kaygıyla bakan Ermeniler de dâhildi. Suriyeli birlikçiler Sünni Arap toprak ağalarının önemli bir kesimini yanlarına çekmeyi başarmıştı ki bunların Halep'le güçlü sosyal-ekonomik bağları vardı. Zeki Arsuzi'nin lideri olduğu radikal Arap hareket, kendine çoğunluğu Sünni ve Hıristiyan Arap olan entelektüeller arasında destek bulmuştu.[302] Ulusal Eylem Birliği (UEB) temel olarak Sancak'ın Türkler tarafından alınmasını önlemek üzerinde yoğunlaşmasıyla birlikte anti-emperyalist mücadeleyi de sürdürüyordu. Aynı zamanda Alevi köylülerin yaşadığı bölgelerde, hâkim Türk toprak sahibi sınıfın gücünü kırma mücadelesi veriyordu.[303]

Arap Alevilerin son dönemlerde gerçekleşen Kemalist harekete yedeklenme sürecine kadar genellikle özerklikten yana bir tavır içerisinde oldukları söylenebilir. Yukarıda belirtildiği gibi, Arap ulusalcılara karşı Suriye'de oluşturulacak bir devletin Sünni ağırlıklı olacağı kaygısıyla mesafeli durmuş olmaları

[301] Khoury, a.g.e., s. 504.

[302] Bu entelektüel lider kadro içinde Zeki Arsuzi'nin dışında Muḥammed 'Alî Zerkâ, Subhî Zekkûr, İbrahim Fevzi, George Cabbûr, Vehîb el-Ġânim, Fâ'iz İsmail, Süleyman el-'îsa, Kigard Matusyan gibi isimler bulunmaktaydı.

[303] Khoury, a.g.e., s. 504.

düşünülebilir. Fakat bunun yanı sıra, Arap ulusalcılığından etkilenen kesimler de mevcuttu. Bunlar, kendisi de Alevi olan, Arap ulusçuluğu fikrinin önemli isimlerinden Zeki Arsuzi'nin, İskenderun bölgesinde liderliğini yaptığı Ulusal Eylem Birliği'nde örgütlenmişlerdi. Bu konuda, Zeki Arsuzi'nin kişisel konumu ve çabalarının belirleyici olduğunu düşünmekteyiz. Ulusal Eylem Birliği'nin en önemli aracı *'Urûba* ismindeki yayın organıydı ve UEB halk içerisinde genellikle bu isimle anılmaktaydı. UEB, faaliyetleri ve örgütlülüğü itibariyle İskenderun Sancağı'ndaki en etkili ve dikkat çekici Arap örgütlenmesiydi. Yaptıkları eylemler ve etkinlikleri dolayısıyla Fransızların da dikkatini çeken UEB taraftarları yer yer baskıyla karşılaşmakta, şiddetle cezalandırılmaktaydılar.[304]

Alevi Bir Ulusal Lider: Zekî el-'Arsûzî

Sancak'taki mücadelede öne çıkan isimlerden biri Zeki Arsuzi'ydi. Zeki Arsuzi ve onun faaliyetleri Türkiye'de genellikle resmi tarih anlayışı çerçevesinde değerlendirilir ve bu değerlendirmeler genellikle yetersiz, yüzeysel ve anlamaktan çok baştan reddetmek ve olumsuzlamak üzerine kuruludur. Yeri gelmişken bu konuya sınırlı bir biçimde olsa da değinmek uygun olacaktır.

Zeki Arsuzi, 1900'de (ya da 1901'de) varlıklı bir Alevi ailede dünyaya gelir. Zeki'nin babası Necip Bey İskenderunlu saygın bir kişilikti. Zeki'nin annesiyle evlenerek Lazkiye'ye taşınır, Zeki burada doğar, bir süre sonra tekrar İskenderun'a dönerler. Zeki'nin babası İskenderun'da itibarlı ve politik olarak

[304] Örneğin, Sancak'ın yeni statüsüne ilişkin 1937 yılının Aralık ayında yapılan bir toplantının ardından, Arsuzi ile yakın çevresinden bazı insanlar tutuklanmış, bunun ardından başlayan eylemlerde, Arsuzi yandaşlarının, bir karakolu basmaları karşısında jandarma kalabalığa ateş açarak iki kişinin ölümüne sebep olmuştur. Tutuklu bulunan Arsuzi de dava neticesinde altı ay hapse mahkum olmuştur; Ada, a.g.e., s. 154.

aktif olan ve tüm bölgede çokça tanınan bir avukattır. Zeki 5-6 yaşlarındayken babası tarafından eğitim amaçlı Hawani al-Faqa Camii'nde bulunan bir Alevi şeyhine gönderilir. 3 yıl boyunca buraya devam eder. Abdülhamid'in 1908'deki düşüşünün ve İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesinin ardından çok sayıda okul açılması teşvik edilmişti. Antakya'daki Arap halkı da bundan iki devlet okulunun açılması çerçevesinde yararlanmıştır, Zeki de 1908'de bu devlet okullarından birine geçer. Daha sonra da er-Raşidiya Lisesi'ne girer. 1916 yılında babasının ve iki kardeşi Nasip ve Edip'in politik faaliyetlerinden dolayı ailesinin Konya'ya sürülmesinin ardından Zeki okula burada devam eder ve Türkçe ve Fransızca öğrenir. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından babası yüksek öğrenim için onu Beyrut'a gönderir.[305]

[305] Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 42-43.

Zeki Antakya'ya döndükten sonra 1920-1921 arasında lisede matematik öğretmenliği yaptı ve 1924-1925 arasında da (Arsuz) nahiye başkanlığına getirildi. Bu görev onun sosyal adalet duygularının güçlenmesini sağladı çünkü görevi sırasında köylülerin ağır yaşam şartlarına tanık oldu, onların kaygı ve ihtiyaçlarıyla karşılaştı.

Zeki, toprak ağalarına karşı bu köylüleri destekler bir pozisyon aldı. Hatta bir büyük toprak sahibinin mahkemece cezalandırılmasını bile sağladı. Bunun üzerine, Fransızlar, resmi makamlar ve Antakya'daki elitler açısından rahatsız edici olduğundan 2 yıllığına Dairet al- Ma'arif'e (Kültür/Eğitim Dairesi) atandı. Burada tarih, edebiyat, felsefe ve matematikle ilgilenmek için çok zamanı ve fırsatı oldu. 1927'de manda yönetimi Zeki'yi, Sorbonne'da 3 yıl felsefe okuması için Paris'e göndererek başından savdı. Zeki orada milliyetçilik ve Fransız Devrimi ile ilgili düşüncelerle temasa geçti. 1930'da tekrar Antakya'ya döndü ve Antakya Lisesi'nde tarih ve matematik öğretmeni olarak çalışmaya başladı. Ama inandığı idealler ile içinde bulunduğu gerçeklik arasında büyük farklar bulunuyordu. Hayatının en büyük hayal kırıklıklarından birini dersinde Fransız Devrimi fikir ve amaçlarını okutmayı denediğinde Fransız manda yönetiminin kendisine ders verme yasağı koymasıyla yaşadı.[306]

[306] Arsuzi, ders verdiği dönemlerde tanık olduğu Fransız rejimi altında, Alevi öğrencilerin ayrımcılığa ve kötü muameleye tabi tutulması gerçeği karşısında da derin üzüntüye kapılmıştır. Fransızlara ve onların değerlerine karşı hayal kırıklığının bu süreçte derinleştiği söylenebilir. Alevi ayrımcılığının dikkat çekici boyutta olduğu belirtilir. Bu ayrımcılık Fransa'nın böl-yönet politikasının bir parçasıydı; kimini cezalandırarak kimini ödüllendirerek, kimini birbirine karşı kışkırtarak, Suriye'nin ulusalcı uyanışı-direnci kırılmak, köreltilmek isteni-

1934'e kadar Antakya'dan uzakta, Halep ve Deyr ez-Zor liselerinde ders verdi ve sonunda okuldaki görevinden azledildi. Bunun üzerine tekrar Antakya'ya döndü. 1930'ların başında 'Arap Milletinin yeniden doğuşu' fikrini bir parti kurarak gerçekleştirmek istedi. Ama 1933 yılında Lübnan'da 'Usbat el-'Amel el-Kavmî kurulmuştu ve Zeki, *'uṣba* (birlik) fikri kendisinin 'yeniden doğuş' fikriyle tam uyuşmuyor olsa da büyük oranda aynı amaçları paylaştığına inandığı bu örgütle çalışmaya karar verdi. Sancak sorunun keskinleştiği dönemde Zeki Arsuzi Fransa, Türkiye ve onların müttefiklerine karşı İskenderun bölgesindeki Arap milliyetçi hareketin başında yer almıştır.[307]

Ulusal Eylem Birliği'yle Halep ve Deyr ez-Zor'da hocalık yaparken ilişkiye geçen Zeki Arsuzi, 1934'te birliğe dâhil oldu ve onun Antakya, İskenderun ve Süveydiye bölgelerdeki teşkilatlarını kurdu. Antakya'daki şubeyi de kendisi yönetmeye başladı. Eğitimli, genç Suriyeli pan-Arap milliyetçiler tarafından kurulmuş olan birliğin pek çok üyesi Arsuzi'nin çağdaşıydı ve çoğu Sorbonne ve Beyrut Amerikan Üniversitesi gibi iyi yerlerde eğitim almışlardı. Watenpaugh bu organizasyonun radikal bir yapı olduğunu ve eski ulusalcılar gibi pek uzlaşmacı

---

yordu. Alevi öğrencilere ayrımcılık yapıldığını bizzat Arsuzi'nin kendisi anlatıyor, bir ders notu vermek konusunda Fransız yetkililerce uyarıldığını, 'bu Alevi öğrencilere nasıl böyle iyi not verirsin' şeklinde tepki gördüğünü aktarır. Arsuzi Fransızca dersinde bir Alevi öğrenciyle arasında geçen bir diyaloga gönderme yaparak, Alevi öğrencilerin derslerde niçin sessiz kaldıklarını merak ettiğinde, eğer bir Hıristiyan çocuk hata yaparsa, öğretmenin "sen Alevi misin", "işe yaramaz hayvan mısın", dediğini, tahtaya "Aleviler işe yaramaz hayvanlarla aynı seviyededirler" diye yazıldığını öğrendiğini aktarır. Kendisi de Alevi olduğu için bu ayrımcılığı kedisine dert edindiğine şüphe yoktur. Keith D. Watenpaugh, "Creating Phantoms: Zaki al-Arsuzi, the Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria" **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 28, No. 3 (Aug., 1996), s. 367.

[307] Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 44.

olmadığını belirtir.[308] Ona göre, Ulusal Eylem Birliği, radikal Arap milliyetçiliğinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır; bunlar, metotları ve temel motivasyonları itibariyle geleneksel milliyetçilikten ayrılmaktaydı.[309]

Zeki Arsuzi ve örgütlenmesi, bütünlüklü bir ulusal kimlik oluşturma ve mevcut koşulların olumsuzluğuna rağmen İskenderun Sancağı'nı Suriye içerisinde tutma gayreti içerisinde olmuştur. Ulusal bir Arap kimliği yaratmak amacıyla siyasi-kültürel kulüplerin kurulmasına önem vermiş ve bir gazete çıkarılmasına çalışmıştır. Nihayetinde birliğin yayını olan *'Urûba*, manda yöneticilerinin çıkardığı zorluklara rağmen 1937'de yayına başlayabilmiştir.[310] Bundan sonra da halka ulaşmada, Arap kimliğinin oluşturulması, İskenderun Sancağı'nda Arapların ulusal bir dava için bir araya getirilmesi gibi amaçlar etrafında faaliyetlerini yürütmeye çalışmıştır. Bu faaliyetlerin önemli bir odağını da Alevi toplumu oluşturmuştur.[311] Çalışmaları dolayısıyla UEB üzerinde çeşitli biçimlerde baskı kurulmuş

[308]Watenpaugh, a.g.m., s. 368; ayrıca Bkz. Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 70-71.

[309] Watenpaugh, a.g.m., s. 363.

[310]'Urûba Gazetesi aracılığıyla, ulusal bilinci geliştirme konusunda Arsuzi'nin karşılaştığı engeller arasında, Arap toplumundaki yaygın okuma yazma bilmeme geliyordu, ayrıca ideolojik birliği güçlendirme konusunda gazete yetersiz kalıyordu. Gazetede ifade edilen düşünceler insanlara ulaştığı durumda bile eğer bu insanlar milliyetçilik konusunda uygun bir eğitime sahip değilse bu fikirleri anlayamıyorlardı. Arsuzi de daha çok kurduğu kulüpler aracılığıyla fikirlerini yaymaya çalışmıştır. Buralar, gençlerin ve halkın toplanma yeri haline gelmiş, tartışmalar ve dersler üzerinden buralarda yeni idealler vücut bulmuş ve bu sayede hareket şehirden köylere kadar etkisini ulaştırmıştır. Watenpaugh, a.g.m., s. 374.

[311] Bayramian'ın aktarımına göre, UEB, başta Aleviler olmak üzere, mutedil Sünni ve Hıristiyan Araplardan meydana geliyordu, Arapların olduğu her bölgede faaliyetleri vardı ve Liva kitlesi üzerinde etkin bir nüfuza sahipti. Bayramian, a.g.e., s. 36.

ve lideri Zeki Arsuzi birçok kez tutuklanmanın ardından 1938 Antakya'yı terk ederek Şam'a gitmek zorunda bırakılmıştır.[312]

Hayat Ansiklopedisi
Her eve lâzım olan çok faydalı bir eserdir.
Cumhuriy
Kont dö Martel istifa etti
Hatayda milisler dağıtılıyor, silâhlar toplanıyor, iki Arab gazetesi kapatıldı
Hatay meselesinde son vaziyet
Türkiye - Fransa müzakeresi yeni bir safhaya girdi
Türkiye, Suriye ve Fransa arasında bir dostluk muahedesi akdedilecek
Salâhiyettar Fransız mehafili, Türk - Fransız konuşmalarının uzun sürmiyeceği ve temenni edilen anlaşmıya süratle erişileceği kanaatindedir

[312] Khoury, a.g.e., s. 508-511. Zeki Arsuzi, M. 'Alî Zerkâ gibi 'Urûba liderlerinin arkadaşı ve yoldaşı olan Zekî el-Kâsim, 'Urûba'nın, aydınlanmacı bir hareket, bir fikir kulübü olduğunu, Arap toplumunun ulusal bilince kavuşması için oldukça güç koşullar altında mücadele ettiklerini, şehirde ve kırsal alanlarda yoksul Alevileri örgütlemeye çalıştıklarını, birçok miting ve gösteri düzenlediklerini, 'Urûba olarak kimseden yardım görmediklerini, hem Türkiye'nin büyük desteğini alan Türk komitacılarla hem Fransızlarla mücadele etmek durumunda kaldıklarını, çok baskı gördüklerini, kuruluşlarının bir çok kez saldırıya uğradığını, kapatıldığını ifade etti. **(Zeki, E., D.T. 1912, Lise, Antakya)**

İlhak Süreci ve Arap Alevilere Yönelik Faaliyetler

Milletler Cemiyeti Konseyi, 29 Mayıs 1937'de Sandler Raporu olarak bilinen metni kabul ederek, Sancak'a "ayrı varlık" statüsünü hukuki olarak tanımıştır. Aynı tarihte Türkiye ve Fransa arasında da İskenderun Sancağı'nın toprak bütünlüğü ve Suriye-Türkiye sınırına ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır. Raporun açıklandığı 27 Ocak tarihini müteakip başlayan protesto gösterileri, raporun kabul edildiği 29 Mayıs gününün ardından da şiddetlenerek devam etmiştir. Gerek Arap Aleviler içinden gerekse de Arap Ulusu'nun diğer kesimlerinden bazı kimseler bu kararları kabul edilemez bularak çeşitli gösteriler düzenlemişlerdir. Arap Alevilerin de bir ölçüde içinde yer aldığı UEB'nin öncülüğünü yaptığı 4-6 Haziran tarihlerindeki gösteriler çok sayıda kişinin yaralanmasıyla neticelenmişti.[313] Benzer olaylar bu tarihten sonra da devam etmiştir.[314]

Türkiye, İskenderun Sancağı'ndaki faaliyetlerini yoğunlaştırarak buradaki etkisini arttırmaya çalışmıştır. Bu kapsamda seçimlerde istenilen sonuçların elde edilmesinde kilit konumda yer alan Arap Alevi toplumu üzerine büyük bir özenle eğilindi. Ağustos 1937'de Hatay Egemenlik Cemiyeti, Sancak Halkı İdare Heyeti gibi adlarla faaliyet yürüten örgütler Hatay Halk Partisi ismi altında resmi bir parti olarak ortaya çıktılar.

---

[313] Ada, a.g.e., s.136, 139. dipnot. Ada, Sancak'ın yeni durumuna ilişkin protestolarda Ermenilerin de yer aldığını belirtir: Aynı yer.

[314] "Sancak'ta, Haziran sonunda Arapların yaptıkları gösterilerden sonra, Temmuz başında Türkler ile Araplar arasında çatışmalar görülmeye başladı. 4-5 Temmuz'da çıkan olaylarda yaralananlar oldu. Bu dönemde... Arsuzi, Sancak'ta, Türk-Fransız garantisi altında bulunacak bir rejime karşı çıkıyor ve gerçekten her türlü dış etkiden arınmış, bağımsız bir devlet kurulması halinde Türklerle Arapların huzur içinde, bir arada yaşayabileceklerini öne sürüyordu": Ada, a.g.e., s. 138-9. Bazı çatışma haberleri ile ilgili olarak ayrıca bkz. **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1937; **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1937; **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1937; **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1937.

Açılan parti ve Halkevleri Arap Alevilerin Türk seçmen listelerine yazılmaları yönünde çalışmışlardır.[315]

Genel olarak bakıldığında, İskenderun Sancağı'ndaki mücadelede, en faal ve etkin biçimde yer alan aktörler Türk ve Arap teşkilatları olarak görülmektedir; "başka siyasal kuruluşların ise ancak zaman zaman etkin oldukları görülmekteydi (...) 1937 sonu-1938 başına gelindiğinde, tüm cemaatlerde gözlenen yoğun örgütlenme, Sancak'ta hareketli ve çatışmaya gebe bir dönemin yaklaşmakta olduğuna işaret ediyordu. Sancak'taki cemaatlerin Meclis'e nisbi temsil usulüne uygun biçimde temsilci sokmaları esası benimsenmiş bulunmasına rağmen, seçimlerde mücadelenin, en örgütlü ve etkin iki cemaat olan Türklerle Araplar arasında geçeceği kesindi."[316]

Bu durumun bilincinde olan Türk tarafı Alevileri kendilerine yedeklemenin en etkili yollarını aramışlardı. Bir taraftan çeşitli biçimlerde menfaat ağları örülmek ve baskı mekanizmaları kurulmak suretiyle[317] klasik havuç-sopa politikasıyla Alevi-

[315] Adnan Sofuoğlu, "Belgeler Işığında Bağımsız Hatay Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye", http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=1057 (E.T: 10.08.2009). (Bu makalenin internet yayını olmasından dolayı sayfa belirtilememektedir.)

[316] Ada, a.g.e., s. 155.

[317] Zerkâ, oldukça hacimli çalışmasında bu konu üzerinde durmaktadır. Örneğin bu eserde yer alan resmi makamlara sunulan bir şikayet dilekçesinde şunlar ifade edilmektedir: Biz bu dilekçeye imza atanlar: Ciaydiye köyünden Hasan oğlu Dargam, Abdullatif oglu Akil ve Haşim oğlu Süleyman. Seçim kayıtları döneminde evlerimize Antakya ahalisinden Halit Ağa, Fethullah oğlu Abdurrahman, yine Antakya ahalisinden Rıfat Ağa beraberlerinde jandarma çavuşu ve askerlerden oluşan bir kuvvetle saldırdılar. Köyümüzden Abdullatif oğlu Fadıl'ı tartakladılar, sonra silah kabzasıyla Fadıl'a şiddetle vurdular ve onu çeşitli yerlerinden ağır yaraladılar. Haşim Süleyman'ın eşine saldırdılar. Evlerimizde tahribat yaptılar. Kadınlarımız ve çocuklarımız dışarı atıldı, dağıtıldılar. Burada imzası olanlar sizin makamınızdan hayatımızın güvence altına alınmasını istiyoruz. Çünkü hayatımız sürekli

ler "ikna" edilmeye, "kazanılmaya" çalışılmış, öte taraftan da Türkiye sınırları içerisindeki Arap Alevilere yönelik asimilasyon çabası, ilhakın da bir aracı olarak kullanılan ideolojik bir manipülasyon devreye sokulmuştur. Bu, *Etili kardeşler/Eti Türkü* rivayetiydi.

Sancak'ın Türkiye'ye katılımı için mücadele edenlerin önemli isimlerinden Tayfur Sökmen, bir yandan Fransızların Alevilere yönelik "siz ne Arap ne Türk ne de Müslümansınız, ehlisaliptensiniz" biçiminde propaganda yaptığını, öte yandan Suriyeli Arapların "sizler Arap ve Müslümansınız" biçiminde propaganda yaptığını anlatır ve bu durum karşısında Türkiye taraftarlarının, Alevilerin Türklükle bağının kurulması, Alevilere bir Türk geçmişi yaratılması için nasıl bir çaba içine girildiğini trajikomik bir şekilde gözler önüne serer. Sökmen bu konuyu Atatürk'le görüşmek üzere Dolmabahçe'ye gider. Yapılan görüşmede, Atatürk bu konuda, Kilisli tarihçi Asım Bey'den yardım alınabileceğini, hakikati onun gün yüzüne çıkarabileceğini salık verir. Sökmen bunun ardından Asım Bey'in yanına gider. Asım Bey, Sökmen'e, Alevilere dair o güne kadarki yaklaşımlarını eleştiren bir tepkiyle karşılık verir. Aralarındaki diyalogun bundan sonrasını Sökmen'in kendi dilinden aktaralım:

> (Asım Bey Sökmen'e) Kız alıp vermezsiniz, camilerine gitmez, caminize sokmazsınız; kestiği eti yemez, alevi, fellah diye tahkir edersiniz, sonra da kalkıp tarihi vesika istersiniz. İptida siz şimdiye kadar tatbik etmediğiniz insani muameleyi tatbik edin, sonra ben size tarihi vesika vereyim' dedi. Cevaben; 'Beyanatınız tamamen bir hakikattır. Atatürk vatandaşlar arasında devam edegelen ve cereyan eden bu duruma son verecektir. Lütfen ta-

---

tehdit altında ve hiçbir suçumuz yoktur; kendi etnik grubumuzun tabi oldugu listelere yazılıp Türk listelerini ret etmekten başka. Zerkâ, a.g.e., s. 53.

> rihi vesikayı verin' dedim. Bunun üzerine kütüphanenin üst kat rafından indirdiği kitabın yanılmıyorsam 149 uncu sahifesinde şunları okudu: 'Aleviler Hasan Sabbah'ın Müritleridir, tamamen Türk ırkından olup, doğudakiler Kürtleşmiş, ortada, Anadolu'da kalanlar Türklüklerini muhafaza etmiş, güneye gidenler ise Araplaşmışlardır. Lazkiye'den ötede bir tek Alevi bulamazsınız. Atatürk'e tazimlerimle arz ederim' dedi. Teşekkür ederek yanından ayrıldık.
>
> Gidip bu tarihi malumatı Atatürk'e arz ettikten sonra Atatürk; 'Aleviler Arap değildir. Eti Türkleridir' buyurdular (...) Atatürk bu inancını, Adana mebusu İbrahim Dıblan riyasetinde bir cemiyet kurdurup faaliyete geçirerek ispat ettiler.

Atatürk'ten de Alevilerin Türk olduğu buyruğunu alan Sökmen, Dolmabahçe'den ayrılarak Cemiyet'e gider, Atatürk'ün Aleviler için Eti Türkü dediğini Antakya'daki Hatay Egemenlik Cemiyeti'ne bildirir; Sancak'taki Alevilerin Fransız ve Arapların propagandalarına aldanmamalarını, onların Eti Türkü olduklarını bilmeleri gerektiğini ifade eder.[318]

Arap Alevilere dair burada aktarılan bilgiler hakikati yansıtmamaktadır. Hatta gerçeklikle arada o kadar mesafe vardır ki, insanın aklına bir romanda geçen şu diyalog geliyor: "Siz diyorsunuz ki, 'Turgut reis, 21 Ağustos 1565'te, Nice'de karaya çıktı.' Turgut Reis değil, Barbaros Hayrettin. 21 Ağustos değil, 21 Temmuz. 1565 değil, 1543. Nice değil, Marsilya..."[319] İlkin söz konusu tarihi vesika olarak bahsedilen belge nedir? Bir kitabın belli bir sayfasından aktarılan birkaç cümle. Bu düzlemden hareketle bir insan topluluğunun etnik kökeni, o insanların iradesinin aksine, mutlak bir biçimde belirleniyor.

---

[318] Tayfur Sökmen, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Ankara, TTKY., 1978, s. 97-98.

[319] Alev Alatlı, **Viva La Murte Yaşasın Ölüm**, 7. B., İstanbul, Boyut Y., 1996, s. 119.

İkincisi, Aleviler Hasan Sabbah'ın müritleri olarak nitelenmiş, peki hangi Aleviler kastedilmektedir? Sabbah da Bâtıni/Heterodoks İslam topluluklarından birinin tarihsel önderlerindendir fakat bu bütün Alevi topluluklarını kapsayacak biçimde genelleştirilemez. Varsayalım ki böyle bir genelleştirme mümkün, peki Hasan Sabbah ve dolayısıyla bütün Aleviler nasıl olur da Türk olarak addedilebilir? Büyük bir eylem adamı ve hakkı bir anlamda teslim edilememiş bir düşünür olan Hasan Sabbah, İranlı'dır ve yanlış bir biçimde Haşhaşiler olarak da bilinen Nizari İsmaililiği'nin kurucusu olarak kabul edilir.[320] Kendi yaşam öyküsünde, İran'ın Kum kentinde Oniki İmamcı Şii bir ailede dünyaya geldiği, ailesinin Yemen kökenli olduğu, soylarının Himyeri Krallığı'na dayandığı anlatılır. Hasan Sabbah'ın kendi anlatısında Türklüğüne dair bir emare bulunmadığı gibi, onu araştıran ciddi kaynaklarda da Türk olduğuna ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hatta Türklere karşı duygularının olumlu olmadığı bile söylenebilir. Sabbah ve takipçilerinin Selçuklu işgali dolayısıyla Türk birlikleriyle mücadele içerisinde olduğu bilinmektedir.[321] Son olarak doğudaki Alevileri Kürtleşmiş, güneydekileri de Araplaşmış görmek, en hafifinden, aşırı bir ırkçılığın hezeyanlarla bulanmış bilincinin somut ifadesi olarak değerlendirilmeyi hak edebilir. Lazkiye bölgesinden ötede bir tek Alevinin olmadığı söylemi de Lazkiye'nin ötesindeki yerleşim yerlerinde yaşayan Alevi nüfusun mevcudiyeti karşısında temelsiz bir iddiaya dönüşmektedir. Bütün bunlar bilgi yoksunluğuyla izah edilebilir mi? Yoksa söz konusu olan ideolojik bir manipülasyon mudur? Bunu, aşağıda, Arap Aleviler ve Türklük arasında kurulmaya çalışılan ilişkiye dair tezleri ve bu tezlere 'bilimsel' bir kimlik kazandırma çabalarını incelerken cevaplayacağız.

---

[320]Hasan Sabbah'a ilişkin yanlış rivayetlere dair kısa bir değerlendirme için bkz: Hakan Mertcan, "Alamut Kartalı Hasan Sabah ve Heterodoksiye Dair Bir Not", http://www.ozguruniversite.org/index.php?option=com_content&view=article&id=943:alamut-kartal-hasan-sabbah-ve-heterodoksiye-dair-bir-not-&catid=1:guencel-yazlar&Itemid=5 (E.T. 10.10.2012)

[321] Bkz. Daftary, a.g.e., s. 474 vd.

Zeki Arsuzi, 'Urûba'da, 21-29 Ocak 1938 tarihlerinde bir dizi yazı yayımlar. Bu yazılarda, Alevilerin Türkler tarafından Hititlere dönüştürülme, Fransızların da Alevileri Arap olmaktan çıkarma çabalarını ele almıştır. "Aleviler kimlerdir", "Aleviler tamamen Araptır" şeklinde başlıkların altında Alevilerin kökenlerini açıklayan makaleler yazmıştır. Burada Alevilik öğretisinin heterodoks niteliğini geri plana atmış ve öğretinin önderlerinin Araplığını vurgulamıştır. Bu makaleler sadece Alevilerin pozisyonunu tanımlamaya yönelik makaleler değildir; Arapların küçük cemaatlere bölünmüş olması ve seçimlerde kendi kimliğini beyan etme esası gibi konular da bu makalelerin ana hatlarını oluşturuyordu. Müslüman çoğunluğun Aleviler hakkındaki ön yargıları ile uzun zaman uğraşmıştır. Alevilerin diğer Araplarla kaynaşma konusundaki gönülsüzlüğüyle de uğraştı. "Aleviler Araptır" başlıklı makalesinde esas olarak Alevileri Arap olduklarına iknaya uğraşıyor, ayrıca Hıristiyan ve Sünni Arapları da buna inandırmaya çalışıyordu. Bu makaleler, bölücü olmayan bir Arap politikasını yerleştirmeyi amaçlıyor, bir ulusal birliğin sağlanmasını hedefliyordu. Bir Alevi ve önemli bir Alevi dini liderin torunu olarak Arsuzi'nin, din kardeşleri ve Arap toplumunun bütünü için bir rol model (object lesson) olduğu söylenebilir.[322]

Neticede Arsuzi ve arkadaşları tüm çabalarına rağmen güçlü rakipleri karşısında istedikleri başarıyı elde edememişlerdir. Arap Alevi toplumunun (başta din adamları olmak üzere) ileri gelenlerinin önemli kısmı son kertede tercihlerini Türkiye'den yana koymuşlardır. Örneğin 1937 yılında Tayfur Sökmenin misafiri olarak İstanbul'a giden, etkili din adamlarından Şeyh Davut Efendi'nin oğlu Şeyh Mahmud verdiği beyanatta Zeki Arsuzi ve çevresine karşı oldukça olumsuz bir tavır ortaya koymuş, Hatay'daki Alevilerin Türklerle aynı ırktan olduklarını, beraber yaşadıklarını ve bundan sonra da beraber yaşayacak-

[322] Watenpaugh, a.g. m., s. 372.

larını ifade etmiştir.[323] 8 Haziran 1937'de, Sancak'taki Alevilerin üzerinde büyük nüfuzu olan Şeyh Maruf el-Cillî'nin oğlu Abdullah Cilli ve başka Alevi önde gelenlerinin Atatürk'e "şükranlarını" sunmak üzere İstanbul'a gittikleri ve Dışişleri ve İçişleri bakanlarıyla görüşmeler yaptıkları görülmektedir.[324] 12 Mayıs 1938 tarihli haberde, Sancak'taki Alevilerin, seçim serbestisinden mahrum kaldıkları gerekçesiyle Atatürk'e müracaat ettikleri ve bunun önüne geçilmesini istedikleri bildirilmektedir.[325] Haziran 1938'de de Alevi ileri gelenlerinden Şeyh Abdülhamid Tümkaya, Selim Tümkaya, Süleyman Haddad, Ali Şelhum, Mahmud Zahir'den müteşekkil bir heyet Ankara'da önce İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile daha sonraki günlerde Başbakan Celal Bayar ile görüşmüştür. Gazetenin aktarımına göre, heyet üyelerinden biri gelme amaçlarının "Türkiye Cumhuriyeti büyüklerinden" kendilerini bir an evvel altında bulundukları "tedhişten kurtarmalarını" istemek olduğunu ifade etmiştir.[326] Selçuk da "öz Türk" olarak tanımladığı birçok Alevi ileri geleninin seçim sürecinde *Türk tarafı*yla birlikte hareket ettiklerini aktarmaktadır.[327] Bu

[323] **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1937.

[324] **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1937; **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1937.

[325] **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1938 (Haber, "Hatayın feryadı: Eti Türkleri dün Büyük Şefimize müracaat ettiler" başlığıyla verilmiştir).

[326] **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1938 (Gazetenin haberi "Hataydaki ırkdaşlarımız cehennem hayatı yaşıyor" başlığıyla verdiğine işaret etmek isteriz); **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1938. Reyhani bu heyetin Atatürk tarafından davet edildiğini fakat "ağırlaşan hastalığı" sebebiyle Atatürkle görüşemediklerini, Celal Bayar tarafından kabul edildiklerini anlatır: Reyhani, Gölgesiz Işıklar II, s. 165.

[327] "Bu yolda düşünenlerin başında Antakya ve Samandağında büyük isim yapmış Cilli ailesi ile Suphi Bedir ve Gali ailesi, Şeyh Sait Tüleyli, Harbiyeden Fazıl gabbuş ve ailesi ve birçok Alevi ileri geleni vardı. İskenderun ve havalisinde, evvelce Suriye meclisinde milletvekili seçilmiş olduğu halde meclisi terk ederek gelen Şeyh Davut Reyhani ve bu ailenin bütün fertleriyle İskenderunda **Abdülhamit Tümkaya** ve oğulları, **Ahmet** ve **Selim Tümkaya** ve münevver gençlerden **Ali Şelhum**, **Süleyman Örs**, Mavunacılar Derneği Başkanı **Reis Süleyman** ve yine **Reis Mikail**, Tüccardan **Sabri Mavi** ve daha

insanlar Sancak'taki Alevilerin büyük kısmını etkilemeyi başarmıştır. Ayrıca Sancak'taki Alevilerin dışında, buradakilerin Adana ve Mersin'de bulunan (Sancak kökenli) akrabalarının bir kısmı da seçimlerde oy kullanmak üzere Sancak'a getirilmişlerdir.[328] Bunu birçok görüşmeci de ifade etmiştir.

Hataydaki ırkdaşlarımız cehennem hayatı yaşıyor

Ankaraya gelen bir Eti heyeti, maruz bulundukları acıklı vaziyeti büyüklerimize izah ve kurtarılmalarını rica ediyorlar

Ankara, 2 (Telefonla) — Hatayda Eti Türkleri - nin şiddetli bir işkence ve tazyik altındaki acıklı vaziyetini büyüklerimize bizzat anlatmak üzere Ankaraya gelmiş olan heyet, bugün öğleden evvel Hariciye Vekâleti vekili Şükrü Saraçoğluna, aksamüzeri de Dahiliye Vekili Şükrü Kayayı, Partide ziyaret etti. Heyet, Şeyh Abdülhamid Tunkayanın başkanlığında Selim Tunkaya, Süleyman Haddad, Ali Şelhum, Mahmud Zahir - den müteşekkildir.

Heyet azasile görüştüm. Bana şunları söylediler:

— Hatayda Alevi Türkler müthiş bir tazyik, tedhiş ve işkence altındadırlar. Buraya, Türkiye Cumhuriyeti büyükle - rinden bizi bir an evvel bu tedhişten kurtarmalarını ve acil tedbirler tatbik etmelerini niyaza geldik. İlk söz olarak şunu

(Arkası Sa. 7 sütun 3 te)

Abdülhamid Hayyamın reisliğinde Ankaraya gelen Hataydaki Eti Türkleri heyeti — Yüksek -

(Cumhuriyet, 3 Haziran 1938)

birçok şahsiyetler bu davanın önderliğini yapıyorlardı." Hamdi Selçuk, **Bütün Yönlerile Hatayın O Günleri**, 2. B., İstanbul, M. Sucuoğlu Matbaası, 1972, s. 91-92.

[328] **Cumhuriyet**, 2 İkincikanun 1937.

Başvekil Celâl Bayar, Hataydan gelen Eti Türkleri heyetile görüşüyor

(Cumhuriyet, 6 Haziran 1938)

MÜTEFERRİK

Hatay heyeti bu akşam gidiyor

Hatayın istiklâline kavuşması üzerine oradaki Türklerin şükranlarını Atatürke arzetmek üzere şehrimize gelen şeyh Maruf Cilli oğlu Abdullah Cillinin riyasetindeki Mehmed Derviş ve Süphiden mürekkeb Hatay heyeti bu akşam trenle Hataya hareket edecektir.

Hatay Alevilerinin dinî mümessili İstanbulda

Şeyh Abdülhamid Hayyat «Eti Türklerinin ana vatana olan bağlılıklarını teyid için geldim» diyor

İskenderun ve havalisinde haksız yere Alevi adı altında toplanan Eti Türklerinin dinî mümessili ve Sancak idare meclisi azasından Şeyh Abdülhamid Hayyat, refakatinde oğlu Selim Hayyat ve damadı Sekib Hayyat olduğu halde, İskenderundan şehrimize gelmişlerdir.

Hatayli misafirlerimiz, İstanbulda bulundukları müddetçe, Hatay Erkanlık Cemiyetinde, Antalya mebusu Tayfurun misafiri olacaklar.

Şeyh Hayyat ve oğlu

Abdülhamid Hayyat, dün Cemiyet tarafından refakatlerine tayin edilen

(Devamı Sa. 3 sütun 6 da)

M. Turhan Tan'ın Eserleri

Cumh

Ortaöğretim yıl sayı: 5026

İstanbul,

Hatayın feryadı

Eti Türkleri dün Büyük Şefimize müracaat ettiler

Hatay Türklerinin milli birliği

Irkdaşlarımız elbirliğile çalışmağa başladılar

İskenderun Etil Türklerinin tanınmış gençlerinden Ahmed Cerib

Antakya: 1 Haziran (Hususi muhabirimizden) — Hatayın Etil Türkleri de güzel kıt'anın hemen her tarafında tekâmüle lâyık bir gayret ve himmetle milli Türk varlıklarının bütün icablarını yerine getirmeğe başlamışlardır. Bu meyanda İskenderun taraflarındaki Etilerin azimkâr faaliyetleri bilhassa zikre şayandır. Bir kıt'a fotoğrafını gönderdiğim genç Ahmed Cerib İskenderun Etilerinin ileri gelenlerinden ve önderlerinden biridir. Kendisinin kıymetli mesai arkadaşları olarak size geçenlerde şu isimleri verebilirim: İskender Dik, Cemil Celbabib, İbrahim Cumni, Receb Cere, Ahmed Hamdad, Bedi Bikfelâvi, Mahmud Sabri Kabanb.

Hatay kıt'asının istiklâli buradaki milletin Türk varlığına yeni bir canlılık verdi. Irkdaşlar aralarındaki küçük büyük dargınlıkların kâffesi bir tarafa bırakılarak umumi elbirliğine doğru temiz ve heyecanlı bir hareket var. O kadar güzel bir hayat iştiyakı görülüyor ki sadece temaşası bile görenlere zevkle ferah ve sürur veriyor.

(Cumuhuriyet, 23 Haziran 1937)

Sancak krizi ya da Türkiye tarafından "Hatay meselesi" olarak adlandırılan sorun Türkiye Cumhuriyeti'nin, siyasi, mali, askeri desteği ve uluslararası konjonktürün sunduğu olanakların iyi değerlendirilmesi sonucunda Türk tarafının lehine neticelenmiştir. Sonuç olarak, Hatay'ın Türkiye'ye katılımını sağlayacak olan "seçim" sürecinde, seçmen listeleri Türkiye'ye katılım taraftarlarının arzularına uygun bir biçimde hazırlanmıştır.[329] Nihai listede Türk cemaatinin sayısı arttırılmış, diğer gruplarınki ise düşürülmüştür. Ortaya çıkan tablo itibariyle, Türkiye taraftarları umduklarının da üzerinde bir seçmen kitlesine sahip olmuşlardır. Ayrıca, seçim öncesinde, Şükrü Kanatlı komutasındaki Türk ordusunun Hatay'a girmesiyle de Türkiye taraftarlarının istediği hava yaratılmıştır. Arap ulusalcı örgütlenme dağıtılmış ve bu çevrenin seçimlerde rol oynamalarının olanakları ortadan kaldırılmıştır. Bu koşullar altında yapılan seçimler neticesinde de Türk tarafı istediği başarıyı elde etmiştir. Bu başarı, öteki toplulukların mebuslarının bile Türkiye'nin uygun gördüğü isimlerden oluşmasını içermektedir.[330]

---

[329] Ayrıca bu süreçte, İskenderun Sancağı'nın idari yapısı da ciddi ölçüde değiştirilmiş, Türkiye'ye katılıma muhalefet edecekler tasfiye edilmiştir. Örneğin, Zerkâ'nın aktardığına göre, Liva genel sekreteri (Türk), Maliye müdürü (Arap Alevi), Maliye müfettişi (Arap Alevi), Antakya kaymakamı (Arap Sünni), Iskenderun Valisi, Maliye murakıbı (Kürt), Karasu nahiyesi müdürü (Arap Alevi), Samandağ nahiye müdürü (Arap Alevi), Aktepe nahiyesi müdürü (Türk), Antakya merkez muhasebecisi (Arap Sünni), Reyhanlı müfettişi (Arap Alevi), Kırıkhan Sulh Hakimi (Kürt), Antakya Adalet Katibi (Arap Alevi) görevlerinde uzaklaştırılmış ve yerlerine Türkiye'ye katılım taraftarı olanlar, Halk Partililer getirilmiştir. Zerkâ, a.g.e., s. 52-53.

[330] "10 Ağustos 1938'de Dörtyol'da bir toplantı yapıldı. Toplantıda 22 Türk milletvekili adayının Ankara'ca tespit edilmesi 18 azınlık milletvekili adayının da Abdurrahman Melek tarafından tespit edilmesi ve bunların mecliste Türk görüşüne aykırı hareket etmeyecek kimselerden seçilmesinin temini istendi. Ayrıca toplantıda Hükümette kimlerin görev alacaklarına da karar verildi. Toplantının ertesi günü Ankara'ya dönen Şükrü Sökmensüer toplantı sonrasında hazırlanan raporu İçişleri Bakanlığı'na sundu. Bakanlık da bu raporu onay için Başbakanlığa sundu. Raporda tespit edilecek Türk milletvekili listesinin 15 Ağus-

Arap ulusalcı kesimin önemli bir bölümü Hatay'ın Türkiye'ye katılımının ardından Suriye'ye geçmiştir. Geriye kalan geniş kesim yeni rejime uyumlu bir hayat sürdürmeye özen göstermiştir.[331] Yalnızca Hatay'da değil, genel olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan Arap Aleviler yeni rejimin "laik"-"çağdaş" söyleminin de etkisiyle devlete destek vermiş, bu düzene entegre olmaya çalışmıştır. Kendi kültürlerini olabildiğince sessiz bir biçimde yaşamanın ötesinde talepleri olmamış, hatta çoğu zaman rejime karşı kimliklerinin vazgeçilmez unsurlarına ilişkin örgütlü bir talep dahi yöneltmemişlerdir. Bütün bunlara karşın, Türk ulus devleti asimilasyoncu tutumunda ısrarcı olmuştur. Bu belirlemelerin ardından, devletin bu asimilasyoncu tavrının kuramsal dayanaklarını, Eti Türklüğü iddialarını daha yakından inceleyebiliriz.

---

tos'a kadar Cevat Açıkalın'a bildirilmesi de istenmekteydi. Bu doğrultuda son şekli başbakan tarafından onaylanan liste Cevat Açıkalın'a bildirildi. O da listeyi Hatay Halk Partisi'nde yapılan bir toplantıyla açıkladı." Sofuoğlu, a.g. m., s. 13.

[331] Hatay, Türkiye'ye katıldıktan sonra, Hatay'da kalmaya devam edenler içerisinde mevcut statüyü kabul etmeyen pek çok insan vardı. Bugün dahi Hatay'ın konumunu sorgulayan, Antakya ve çevresinin asırlardan beri Türk yurdu olduğu iddialarını kesin bir dille reddeden Hataylıların bulunduğu görülmektedir; genel bir eğilimi temsil etmemekle birlikte, Hatay'da yürütülen 'katılım' mücadelesinin Antakya'yı Antakyalılardan kurtarma operasyonu olduğunu, bugünkü statünün hiçbir meşru temeli olmadığını, Antakya'nın çarmıha gerilmiş bir kent olduğunu düşünenlerin de bulunduğunu belirtelim: N. Nadi Çelik, "Mihrac Ural'a Mektup" http://mirural.blogspot.com/2008/07/mihrac-urala-mektup.html (E.T. 07. 09. 2009); Sevra Kurtuluş, "Hatay Sorunu. Kemalizmin İlhak Zincirinde Hatay", http://faizcebiroglu.blogspot.com/2008/06/hatay-sorunu_8545.html (E.T. 10. 09. 2009); Mihrac Ural, "Hatay Davası", http://mihracural.blogspot.com/2007/10/hatay-davasi.html (E.T. 13. 09. 2009); Ural, "Hatay'ın Askeri İşgal Günü 5 Temmuz", http://mirural.blogspot.com/2008/07/antakyanin-askeri-igal-gn-4-temmuz.html (E.T. 13. 09. 2009).

Asimilasyon Politikası

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu elitleri homojen bir ulus yaratma ve bu ulusa dayanan bir ulus devlet inşa etme amacında olmuştur. Bu ulus etnik bir tanım içerdiği kesin olan Türklüğe dayalı bir ulustu, adı da "Türk Milleti/Ulusu" olarak konulmuştu. Bu homojen ulusu yaratabilmek çok etnili/dinli/kültürlü bir imparatorluğun bakiyesi olan bir ülkede büyük güçlükler içermekteydi ve bu güçlüklere karşın sürdürülen çabanın sıkıntıları günümüze kadar gelmektedir. Yönetici kadro amaçlarını gerçekleştirmek üzere, çeşitli topluluklara karşı mübadeleden sürgüne kadar birçok yöntemi denemiştir. Arap Alevilere yönelik esas politika, onları Türk ulus potası içerisinde eritebilmek üzere Türkleştirmek/Türklüğe asimile etmek olmuştur. Aşağıda ayrıntılı olarak açıklanacağı gibi, bu asimilasyon politikası özellikle tek parti döneminde yoğun olarak uygulanmış, bunu sağlamak üzere bilhassa 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren çok sayıda kuramsal çalışma yapılmıştır. Devlete egemen olan kadronun talimatlarıyla yapılan "akademik" çalışmaların yanı sıra gerek merkezdeki gerek yereldeki devlet yetkililerinin faaliyetleri incelendiğinde devletin meseleyi ne kadar ciddiye aldığı görülmektedir.

Kuramsal Çabalar

Genel Olarak Resmi Tarih Tezi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadroları, Osmanlı'dan devralman çok kimlikli çok kültürlü yapıyı tek bir kalıba dökmeye çalışan başka bir ifadeyle "*tek vatan, tek bayrak, tek dil ve tek millet*" anlayışı üzerinden şekillenen bir *ulus devlet* inşa etmek amacıyla, 1930'lardan itibaren, başta arkeoloji, tarih ve dilbilim olmak üzere, ideolojik manevralara, manipülasyona elverişli sosyal bilim dallarında, bir nevi seferberlik başlatmıştır. Bu seferberliğin arka planında, Anadolu toprakları üzerinde hak iddia eden toplulukların tarihsel dayanaklarını çürüterek Anadolu'nun Türklerin öz yurdu olduğu fikrini yer-

leştirme amacı da vardır. 1931 yılında bu ideolojik yönelim kapsamında çalışmalar düzenlemek ve ihtiyaçlar doğrultusunda tarihe şekil vermek üzere Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulur.[332] (1935'te Türk Tarih Kurumu adını alacak olan) Cemiyetin amacının "kökleri Orta Asya'ya dayanan bugünkü medeniyetlerin tesis ve tekâmülünde mühim bir payları olduğu halde bugüne kadar kapalı kalmış ve tetkik edilmemiş olan milli Türk kültürlerini meydana çıkarmak ve bunları ilmin son metodlarıyla araştırmak için büyük azimle çalışmak" olarak saptandığı görülmektedir.[333] Kuşkusuz genç cumhuriyetin egemen kadrosu tarih yazıcılığının öneminin farkındaydı. Bunun için aktif siyaset yürüten kadrolardan bazıları tarih yazıcılığı görevini de üzerlerine alarak siyaset adamı ve siyasal tarihçi misyonlarını kendi bünyelerinde birleştirmişlerdi.[334] İşte bu "kurucu-tarihçilerden" oluşan bir grup, "tarihi yeniden yazmak" üzere bir araya gelmiş ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ni kurmuştu.[335]

1930'lı yılların başında Mustafa Kemal'in, tarih ders kitaplarının güçlendirilerek yeniden yazımı ve resmi tarih tezinin "ilmi" esaslarla zenginleştirilmesi gibi amaçlarla bir tarih kongresi düzenlenmesi fikrini taşıdığı belirtilir. Bu düşünceden hareketle, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti 1932 yılında ilk kongresini gerçekleştirir.[336] Ankara Halkevinde toplanan kongre 10 gün sürmüş, ortak temalar etrafında çeşitli bildiriler sunulmuş, katılımcılardan bazılarının, farklı düşünseler bile muhalif duruma düşmemeye özen gösteren bir yaklaşım sergiledikleri görülmüştür.[337] 1932'deki birinci kongrenin ardından, birçok

[332] Bozbay, Mertcan, a.g. m., s. 172-173.

[333] Arif M. Mansel, "Prehistorik Boyalı Keramik Kültürleri", **Belleten (1937)**, Vol. I/3-4, s. 671.

[334] Büşra Ersanlı, **İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmi tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 108.

[335] Ersanlı, a.g.e., s. 110.

[336] Ersanlı, a.g.e., s. 139.

[337] Kongrede öne çıkan isimlerin başında şunlar yer alır: Afet İnan, Fuad Köprülü, Samih Rıfat, Reşit Galip, Yusuf Akçura, Sadri

yabancı araştırmacı ve delegenin de katılımıyla İkinci Türk Tarih Kongresi toplanır. Resmi ideoloji bakımından önemli bir atılım olarak değerlendirilebilecek olan bu süreçte, 1920'lerin sonundan itibaren[338] çalışmaları başlamış olan "*Türk Tarih Tezi*" iyice ete kemiğe bürünür.[339] Ersanlı'nın ifade ettiği gibi "Türk Tarih Tezi'nin, Türk benliğini oluşturacak bir araç ve gelecek kuşaklar gözünde onurlu bir amaç olması isteniyordu."[340] Merkezinde bu "araç-amaç" kardeşliğinin yer aldığı resmi tarih tezinin genel çerçevesi şu şekilde özetlenebilir:[341]

Maksudi, Zeki Velidi, Ahmet Refik. Bu isimlerden önemli bir kısmı militan bir tarz ve görev bilinciyle hareket etse de bazılarının ileri sürülen tezlere çok açıktan muhalefet edemese de eleştirel bir düşünceyi taşıdıkları anlaşılmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak bkz. Ersanlı, a.g.e., s. 147-185.

[338] "Daha Cumhuriyet ilan edilmeden, Kurtuluş Savaşımızın son yılında (...) yayımlanan (...)*Pontus Meselesi* adlı kitabın Mukaddime'sinde, Anadolu Türktür başlıklı birinci alt bölüm, birçok yabancı bilginin tanıklığına dayanarak 'Irak'ta Sumerler' ile 'Filistin ve Anadolu'da Hititler'in Turani ve Türk kökenlerinden geldiklerini ileri sürmekle, on yıl sonraki Tarih tezimizin müjdecisi olmaktadır" diyen Tunçay'a göre, "'Türk Tarih Tezi', düşünsel kökleri bakımından, hiç kuşkusuz, 19. yüzyıl Türkçülüğüne dayanır ve daha sonra Ziya Gökalp'in bazı yapıtlarında çiçeklenir. Fakat Cumhuriyet yıllarında bu fikrin ilk habercisi, (ciddi tarihçilerin itirazlarına karşın) eski uygarlıkların Türkler tarafından kurulduğunu ortaya atan, İstanbul Hukuk Fakültesi müderrislerinden Yusuf Ziya (Özer) olmuştur." Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, 4. B., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s. 310.

[339] Bkz. **İkinci Türk Tarih Kongresi (1937), Kongre Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler**, İstanbul, Türk Tarih Kurumu Y., 1943.

[340] Ersanlı, a.g.e., s. 103.

[341] Ayşe Özdemir, "Hayali Geçmiş: Arkeoloji ve Milliyetçilik, 1923-1945 Türkiye Deneyimi", **Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?** Der: O. Erdur, G. Duru, İstanbul, Ege Y., 2003, s. 13–14; Bozbay, Mertcan, a.g.m., s. 173-174.

1. Türkler sarı ırkın mensubu olmadıkları gibi Moğollarla da etnik veya ırksal bağlar taşımamaktadır. Türkler kafatası yapısı bakımından genellikle *brakisefal* (yuvarlak kafalı) olarak adlandırılan grup içerisinde yer almaktadır.[342] Atatürk'ün manevi kızı olan Afet İnan, Türklerin *brakisefal* kafatasına sahip olduğunu kanıtlamak için 64.000 kişi üzerinde anket yapmış ve sonuçlarını da doktora tezinde kullanmıştır.[343] İnan'ın ulaştığı sonuç resmi tarih tezi bağlamında şaşırtıcı değildir: Elde edilenlerden "görülmüştür ki, Türkiye'de bir ırk birliği mevcuttur."[344]

2. Orta Asya Türklerin anavatanıydı ve dünyada çeşitli insan toplulukları ilkel hayat koşulları içinde yaşarken, Türkler kendi yurtlarında ileri bir aşamada medeniyet kurucular olarak yerlerini almışlardı. Çevresel ve iklimsel bazı zaruretler Türkleri Orta Asya'dan göçe mecbur kıldı. Bu durumu Afet İnan şu şekilde açıklamaktadır: "Taşı cilalamağı bulan, ziraat hayatına erişen, madenlerden istifadeyi keşfeden bu halk kütlesi, göç etmeye mecbur kaldı.

---

[342] Şenel, tarihte ırkları sınıflandırmak üzere çeşitli ölçütler kullanıldığını, kafatasının eninin boyuna olan oranını ölçüt alan yaklaşımın da bu sınıflandırmalardan biri olduğunu açıklar. Andreas Retzius 1840 yılında bu yöntemi uygulamış ve çıkan sonucu da kafatası indeksi (endisi) olarak adlandırmıştır. Bu ölçüme göre, kafatası oranı 100'e yakın olanlar "brakisefal" yani yuvarlak kafalılar, 80 ve altında olanlar da "dolikosefal" yani uzun kafalılar olarak isimlendirilmiştir. Retzius, bu ölçümlerden ırkların sınıflandırılmasına ilişkin bir sonuç çıkarmamasına rağmen, takipçileri, bu yönteme renk öğesini de ekleyerek bazı ırk tipleri tanımlamışlardır. Alâeddin Şenel, **Irk ve Irkçılık Düşüncesi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1984, s. 17-18.

[343] Afet İnan, **Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi, Türk Irkının Vatanı Anadolu, (64.000 kişi Üzerinde Yapılan Anket)**, Ankara, TTK, 1947.

[344] İnan, a.g.e., s. 181.

Ortaasya'dan, şarka, cenuba, garpte Hazar Denizi'nin şimal ve cenubuna olmak üzere yayıldı. Gittikleri yerlere yerleştiler, kültürlerini oralarda kurdular. Bazı mıntıkalarda otokton oldular, bazılarında otokton olan diğer bir ırk ile karıştılar. Avrupa'da tesadüf ettikleri ırk tipi dolikosefal idi. Irak, Anadolu, Mısır, Ege medeniyetlerinin ilk kurucuları Ortaasyalı brakisefal ırkın mümessilleridir. Biz bu günkü Türkler de onların çocuklarıyız."[345]

3. Takriben 9000 yıl önce başlayan Türk göçleri, Çin, Hint, Ön Asya ve Kuzey Avrupa'yı içine alan geniş bir coğrafi bölgeye yönelmiştir. Normal koşullarda Türkler yerleşik bir topluluktu fakat çevre ve iklim şartları onları göçebeliği zorlamıştır. Bu iddia, Mustafa Kemal'in direktifiyle, "yeni tarih"i toplumun tüm kesimlerine aşılamak amacıyla yazılan Türk Tarihinin Ana Hatları kitabında "Orta Asya'nın tedrici kuruması (...) Türk ırkının bir kısmını göçebe hayatı yaşamaya mecbur etti. Göçebelik Türk tarihinde tahavvülü (değişim) neticesinde bir zaruret olmuştur. Müsait coğrafi iklim şartlar(ı) içinde, Türkler hiçbir zaman göçebe hayata meyil göstermemişlerdir" şeklinde ifade edilmiştir.[346]

4. Geniş coğrafyayı kapsayan bu göç dalgaları neticesinde Türkler çok sayıda büyük uygarlığın yaratıcısı olmuşlardır. Örneğin, Çin, Harappa, Mohenjodaro, Sümer, Akad, Elam, **Hitit**, Mısır, Troya, Girit, Lidya, İonya gibi uygarlıklar bunlar arasında yer almaktadır. Binlerce yıl devam eden bu göçlerin son evresi de Anadolu'da uzun yıllar

[345] Afet İnan, "Atatürk ve Tarih Tezi", **Belleten (1938),** C: III, S:10, s. 244.

[346] **Türk Tarihinin Ana Hatları**, İstanbul, Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti Neşriyatı,1930, s. 411.

egemenlik sağlayan Osmanlılar dönemi olmuştur. Açıktır ki Türklerin Anadolu'daki tarihi Osmanlı Dönemi ile sınırlandırılamaz.

1937 yılında, TTK'nın yayın organı olarak Belleten dergisi çıkarılmaya başlanmıştır. Arkeoloji, antropoloji ve eskiçağ dilleri araştırmalarının ve Türk Tarih Tezi çerçevesinde yapılan araştırmaların esas olarak yayımlandığı yer bu dergi olmuştur.[347] Eğitim alanında da yurtdışına öğrenci gönderilmesinin yanı sıra, 1934 yılında İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Türk Arkeoloji Enstitüsü ve 1936'da Ankara'daki Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) kurulmuştur. Türk Arkeoloji Enstitüsü kısa bir süre sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde kürsü haline dönüştürülmüştür. Yine Türk Tarih tezinde ileri sürülen görüşleri kanıtlamak amacıyla, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, hemen her döneme ait arkeolojik kazı çalışmaları başlatılmıştır. Atatürk bu kazıların bir kısmını ziyaret ederek hem arkeolojiye hem de tarih tezine olan ilgisini göstermiştir.[348]1932'de kurulan, ismi daha sonra Türk Dil Kurumu'na çevrilen, Türk Dili Tetkik Cemiyeti de resmi tarih tezi çalışmalarına paralel olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Kurum, Güneş-Dil Teorisi olarak adlandırılan ve bütün dillerin kaynağını Türkçeye bağlayan teoriyi geliştirmiştir. Kurumun Genel Sekreteri İ. Necmi Dilmen, bu çerçevede yapılan bir kurultay konuşmasında, "Türkçenin bütün dillerin ana kaynağı olduğu"nu açıkça ilan etmiştir.[349]

---

[347] Gül Pulhan, "Türkiye Cumhuriyeti Geçmişini Arıyor: Cumhuriyet'in Arkeoloji Seferberliği", **Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?**, Der: O. Erdur, G. Duru, İstanbul, Ege Y., 2003, s. 141.

[348]Tugba Tanyeri-Erdemir, "Archaeology as a Source of National Pride in the Early Years of the Turkish Republic", **Journal of Field Archaeology**, 31/4, 2006: 384.

[349] İ. Necmi Dilmen, "Güneş-Dil Teorisinin Ana Hatları", **Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936)**, İstanbul, Tezler Müzakere Zabıtları, Devlet Basımevi, 1937, s. 64–65. Güneş-Dil Teorisi ve bu konuda yapılmış çalışmaların listesi için bkz İsmail Beşikçi, **Türk Tarih**

Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi çerçevesinde ortaya atılan görüş ve iddialar, arkeolojik ve tarihsel verilerle çelişki içinde olsalar da[350] ulusal kimlik inşası ve resmi ideoloji üretimi bakımından taşıdıkları düşünülen önem dolayısıyla uzun süre hem akademik çevrelerde hem de egemen politik çevrelerde kararlı bir şekilde savunulmuştur. Aksi yöndeki verilerin gün geçtikçe artması ve siyasal alandaki farklılaşmalarla bu görüş ve iddialar özellikle 1950'li yıllardan itibaren önemli ölçüde terk edilmiştir. Bugün gelinen aşamada bu tezin savunulabilir bir yanı kalmamışsa da tezin iddialarını değil fakat o dönem için gerekli olduğunu savunan, Türkiye'de arkeolojinin ve filolojinin gelişimine katkısı olduğunu dile getiren bazı görüşler mevcuttur.[351] İnsanlığın ilk defa köyler kurarak çiftçi yaşama başladığı, ardından ilk kentleri ve devletleri kurduğu bölgenin Mezopotamya ve çevresi olduğunun bilimsel açıdan net olarak ortaya konulması karşısında[352] Türklerin Orta Asya'da ileri bir uygarlık seviyesinden dünyanın geri kalan bölgelerine uygarlık taşıdıkları şeklindeki iddiaların bilimsel olarak bir kıymet-i harbiyesi bulunmamaktadır.

Tezi, Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu. Bilim Yöntemi. Türkiye'deki Uygulama 2, 2.B., İstanbul, Yurt Kitap-Yayın, 1991, 131 vd.

[350] Timur da, TTK ve TDK'nın 1930'lardaki tezlerinin bilim dışılığına işaret eder: "Türkleri ırk açısından Hititlere ve Sümerlere bağlayan bu tezler zaten daha sonra terk edilmiş ve hatta –özellikle Avrupa'da- alay konusu olmuştur." Taner Timur, "Osmanlı Mirası", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der: İ. C. Schick – E. A. Tonak, İstanbul, Belge Y., 1990, s. 16.

[351] Örneğin bkz: Mehmet Özdoğan, **Arkeolojik Kazılar. Bilimsel Çalışma Mı? Toprak Hafriyatı Mı?**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011, 125-135. Ayrıca Kocatürk de bildirisinde, amacının bu "tezin doğru mu, yanlış mı olduğu tartışmasına girmek" (s. 503) olmadığını belirtmekle beraber tezin önemi ve haklılığını savunmaktan kendini alamamıştır: Utkan Kocatürk, "Atatürk'ün tarih tezi: Bir Uygarlık Beşiği Olarak Orta Asya", **AAMD**, C: 3, S: 9, Temmuz 1987, s. 503-507.

[352] Bu konuda bkz. Kemalettin Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi. Başlangıcından Perslere Kadar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

Resmi Tarih Tezi Çerçevesinde Eti Türklüğünün İnşası

Kurgulanan resmi tarih tezi çerçevesinde birçok uygarlık gibi Hititlerin de Türk olarak nitelendiğine değindik. Konumuz özelinde bizi asıl ilgilendiren Hititler ile Arap Aleviler arasında kurulmaya çalışılan ilişkidir. Resmi teze göre, Arap Alevilerin kökü Hititlere dayanmaktaydı. Bu kurgunun, Arap Alevileri Türk addetmek (saymak) üzere zengin bir deliller sepeti sunduğunu söylersek yanılmayız. Hititlerin Türk olduğu iddiaları bir an için kabul edilse dahi bu, Arap Alevi toplumunu Türk olarak addetmeye yeterli olabilir mi, diye sormak gerekir. Arap Alevilerin kurulmaya çalışıldığı biçimiyle Türklükle bağları bulunmadığı gibi Hititler ile de bu biçimde ilişkileri yoktur. İlk bölümde açıkladığımız tarihsel arka plan bunu bizlere net olarak göstermektedir. Bu kısımda, resmi tarih anlatısı içerisinde Arap Alevilerin Türklük kurgusuna ya da Türkleştirilme gayretlerine yakından bakmayı ve bu yaklaşımı irdelemeyi asimilasyon faaliyetlerinin kuramsal zeminini anlamak bakımından gerekli görmekteyiz.

Türkoloji Profesörü olarak bilinen Hasan Reşit Tankut'un, 1938 yılında "Nusayriler ve Nusayrilik hakkında" isimli eseri yayımlanır. Resmi tarih öğretisinin oluşumunda önemli bir sima olan Tankut, bu eserinde çeşitli açılardan ele alarak incelediği Arap Alevilerin Türklüğünü "bilimsel" açıdan ispata uğraşır. Arap Alevilerin Türk soylu oldukları iddiası ilk defa dile getirilmiyordu; erken dönemlerden beri ifade edilen bu iddialar, ilk defa kapsamlı bir biçimde bir "bilim adamı" tarafından incelenerek, "bilimsel" bir çalışmanın konusu haline getirilmiştir. Çalışmanın kendisi incelendiğinde görülecektir ki, eser bilimsellik iddiasına/çabasına karşın bilimsel bir çalışmadan ziyade resmi ideolojik bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin Arap Alevilere bakışının tarihinde, önemi görmezden gelinemeyecek olan bu eserin, kendinden sonraki çalışmalara da önemli ölçüde kaynaklık ettiğini görmekteyiz. Burada ileri

sürülen fikirler sonraki metinlerde çeşitli biçimlerde tekrarlanmış ve/veya "zenginleştirilerek" güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Tankut, Hatay'da yaşayan Arap Alevilerin bazı fiziksel özelliklerini ve bilhassa kafa endislerini, Türk ve Arap ırk özellikleriyle karşılaştırmış ve buradan, Arap Alevilerin kesinlikle Arap değil Türk oldukları sonucuna ulaşmıştır:

> Anadolu ve Hatayda endis sefalik 85 etrafında olduğu halde Arapların umumi endis sefaliği 72-75 arasındadır. Profesör Pittard, von Luschan'a atfen bu rakamın şimale doğru çıktıkça yükselerek 89 a kadar vardığını söyler. Bu yüksek endis antropologların Pseudo-Arabe dedikleri Araplaşmış Alpinlere, yani Arap adını yanlış olarak taşıyanlara mahsustur. Ve 85–86 endisli Nusayriler bu Pseudo- Arabe'lardandır. Binaenaleyh Hatay Nusayrilerini antropolojik bakımdan Arap saymak kabil olmaz.
> (...)
> Bunun en kuvvetli delili Hatay Alevilerinin konuşmasında hakim fonemin Alpin bir formasyona tabi olmasıdır. Kadını, erkeği, çoluğu, çocuğu sade Arapça konuşan bir Alevi köyünde bile Arapça konuşulurken dikkat edilirse konuşmanın umumi heyetinde Alpinlere mahsus fonemin hâkim olduğu görülür. Bunun sebebi; tekellüm ile ırkın çözülmez bağlarla bağlı olmasıdır (...)
>
> Hataylı Alevi yuvarlak kafası, gövdesinin dağlılara mahsus yapısı, konuşmasında ve ruhiyatında ırkın halkettiği hususiyetiyle tam bir Anadolulu, Anadolu Alpini olduğu gibi ırkan bir Anadollu kadar Türktür.[353]

[353] Hasan Reşit Tankut, **Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında**, Ankara, Ulus Basımevi, 1938, s. 14-15. Tankut'un çıkardığı "antropolojik" sonuçların yukarıda bahsedilen brakisefal-dolikosefal şeklindeki sınıflandırmaya dayandığı görülmektedir. Ne var ki daha sonra yapılan araştırmalarda, Asya ve Afrika kıtalarındaki topluluklarda, birbirinden

Tankut Anadolu'da bulunan Hititlerin tarihsel sürecine değindikten sonra, İslamiyet'in gelmesinden daha önceki dönemlerde Hatay'ın Eti Türkü olduğunu, Hatay Alevilerinin kökenlerinin Beni Kahtan ve Yemenli Behra kabilelerine değil, bu Eti Türklerine dayandığını ileri sürer.[354] Tankut bununla da yetinmez ve bir adım daha ileri giderek, yalnızca Hatay'ın değil, tüm Suriye'nin Türk olduğunu iddia eder.[355] Alevilerin Türklüğünü "tarihi bir hakikat" olarak gören/gösteren Tankut'un bu minvalde iddialar ileri sürmekte zorlanmadığı görülmektedir. Arap Alevilerce yüksek manevi öneme sahip inanç önderlerinin Horasanlı olduğunu, bu şahsiyetlerin Horasan'dan hareketle Asi Nehri bölgesine ve Lazkiye Dağları'na gelip yerleştiklerini iddia eden Tankut,[356] bu iddialarına ek olarak Muhammed b. Nusayr'm Horasanlı Türk bir kabileden geldiği gibi tarihsel gerçeklerle örtüşmeyen/sahte deliller sunar.[357]

Tankut çalışmasında, Türk (addettiği) toplulukların eski inançları ile Arap Alevilerin dini inançlarını karşılaştırarak benzerliklere işaret eder: "Eski Türklerce semalar 17 dir (...) Alevilerce de Haranın tefsiri gök, yani semanın remzidir. Kapılarında 17 zat vardır"; "Eski Haranda 17 mabedin 17 kâhini bulunurdu. Şamanizim de dahi Yersu 17 Handan mürekkebtir. Bu Hanlar

---

çok farklı fiziksel özellikleri olan insanların bulunması, bu insanlar arasında hem uzun (dolikosefal) hem de yuvarlak kafalıların (brakisefal) varlığının ortaya konulması ile bu sınıflamanın bilimsel değeri tartışmalı hale gelmiştir. Bu konuda Timur da "bu savlar, Aydınlanma Çağının yarattığı birçok olumlu düşünce yanında pek olumsuz bir fikir geleneğinin, ırkçılığın uzantısıdır. Gerçekten kökeni Linnee ve Buffon'a giden, Franz Josef Gall tarafından cranologie veye phrenologie adı altında bir 'bilim' dalı haline getirilen tezler, insan kafası ve beyni açısından ırk ayrımlarına giriyor ve ırkları yeteneklerine göre sınıflara ayırıyordu" diye yazmaktadır: Taner Timur, "Osmanlı Mirası", s. 16.

[354] Tankut, a.g.e., s. 18-19.

[355] Tankut, a.g.e., s. 20.

[356] Tankut, a.g.e., s. 33-35.

[357] Tankut, a.g.e., s. 34; ayrıca Bozbay, Mertcan, a.g.m., s. 182-183.

tepelerde ve nehir kenarlarında otururlar (...) Alevilerce de 17 zat Haran kapısında durarak hak ve adalet dağıtırlar"; "Eski Türkler ve Haranlılar seyyar yıldızların her birine bir paye ve vazife verirlerdi. Alevilerde de aynı itikat mevcuttur"; "Altaylarda bütün iyi ruhlar, melekler, güneş ve aydınlık ülkesinde yaşarlar (...) Nusayri Alevilerce iyi ruhlar ruhani alemde ve nurani yıldızlarda yaşarlar"; "Eski Türkçede But Tanrı, Allahın habibi manasına gelir, Nusayri Alevilerde Hab-But kelimesi marifet ve makam işaretidir."[358] Tankut, Alevi inançları ile eski Türk inançları arasında bulunduğunu ileri sürdüğü bu benzerliklerin Arap Alevi topluluğunun Türklüğünün kesin delilleri olduğu kanaatindedir: "Aleviler ister Hatay'da ister Anadolu'da olsun, hem gövde yapısı, hem tarih, hem itikat bakımından Türktürler".[359]

Mersin halkevlerinin yayın organı olan "İçel"de "şuursuz bir dalaletin son izleri silinirken" üst başlığı altında yayımlanan yazıda "(ş)uursuz bir inad şaşkın ve kozmopolit bir dalaletle Türklük bizzat Türkler tarafından ölüm çukuruna sürüklenmişdi. Devlet hayatına hâkim olan dindi, Yad illerden akıp gelen taassup ceryanına uyan saray taassubun gönlünü hoş etmek için özbeöz Türk alevileri bir çok teba hakkından bile mahrum bırakmıştı" denilerek Osmanlı'nın dini taassubu (ve Türklere karşı olumsuz yaklaşımı) nedeniyle "Hataydaki alevi ırkdaşlar"ın Türklüğüne halel geldiği fakat Osmanlı'nın bu yanlışını silmenin "Türk Cumhuriyetinin ilk işi" olduğuna işaret edilmiştir.[360]

Yine "İçel"de yer alan, Tarsus Hars Komitesi tarafından yapılan araştırmaya göre de Lazkiye bölgesinde, Hatay'da, Çukurova ve çevresinde yaşayan Aleviler Türk'tü, Aleviliğin ortaya çıktığı koşullar ve Alevilik öğretisinin eski Türk inançlarıyla

[358] Tankut, a.g.e., s. 36-37.
[359] Tankut, a.g.e., s. 64.
[360] Rıza Atila, "Şuursuz Bir Dalaletin Son İzleri Silinirken: Hataydaki Alevi ırkdaşlarımız ne düşünüyor?", **İçel** (1938), S. 3, s. 3.

olan yakınlığı incelendiğinde bu net bir biçimde anlaşılmaktadır.[361] Tarihi sürece bakıldığında "Alevilerin sakin oldukları mıntıkalarda bulunan halkın ötedenberi Türk Irkına mensup oldukları ve Aleviliğin Türkler arasında intişar ettiği" görülecektir.[362] Bu araştırmada da diğer çalışmalara paralel olarak çeşitli tarihi, etnografik ve antropolojik "kanıt"lar sunularak Arap Alevilerin Türk olduğu tezi işlenmeye çalışılmıştır. Örneğin, "Hatay ve Lazkiye civarında iptidai bir halde kalan Alevi Türklerin giyindikleri elbise temamen Toros dağlarında ve Silifke köylerinde oturan Türklerin giydikleri elbisenin aynidir (...) Soyadları temamen Türkçedir (...) Köy adlarıda Türkçedir (...) Konuştukları dilin yarısından fazlasını Türkçe kelimeler teşkil eder (...) Ananelcri en eski Türk devrine ait ananelere benzer (...) Düğünlerde kadınlarla erkekler eskiden beri el ele vererek halay denilen milli Türk oyununu oynarlar (...) Mezarlarında ölünün sanatını gösterir kabartma ve resimler vardır (...) Çok eski devirlere ait Türklerin yaptıkları gibi ölünün vefatından itibaren üç gün cenaze evine yemek gönderirler (...) Kurt adına çok hürmet gösterirlerki sırf bu anane Türk olduklarına büyük bir delil teşkil eder (...) Bütün Aleviler konuklarını severler (...) Ekmeklerini pişirdikleri tandırlar en eski devirlerde eti tandırlarının birer numunesidir" gibi çok yönlü izahatta bulunulur.[363] Bütün bu "tarihi, Çuğrafi [coğrafi], Etnoğrafi(k), Ahlaki ve içtimai" açıklamalardan sonra, "Alevilerin Türklüğünde kimsenin artık şüpheye hakkı" olmadığı bildirilir.[364]

"Propaganda, tahrir ve Konferans azalarına yapacakları vazife esnasında Direktif olarak tatbik edecekleri"nin bildirildiği metinde, Eti Türkü olarak addedilen Alevilerin en kötü zamanlar da bile Türklerle birlikte hareket ettikleri, Yemen'de vd.

---

[361] Tarsus Hars Komitesi, "Eti Türkleri Hakkında Bir Etüd", **İçel** (1938), S. 4, s. 4.
[362] Aynı yer, s. 17.
[363] Tarsus Hars Komitesi, "Eti Türkleri Hakkında Bir Etüt (Devam)", **İçel** (1938), S. 5, s. 17- 18.
[364] Aynı yer, s. 18.

Arap coğrafyasında düşmanla çarpıştıkları, Fransız işgalinde Türklere kucak açtıkları hatta bunlardan kaynaklı olarak köylerinin bombalandığı vs. anlatılmakta ve bunlar Arap Alevilerin "kanı temiz Türkler" olduğunun kanıtı olarak sunulmaktadır.[365]

Mersin Belediye Baytarı tarafından İçişleri Bakanı'na gönderilen Arap Alevilerle ilgili raporda, Arap Aleviliğin ortaya çıkışı ve tarihine dair yapılan tespitlerde tarihsel birçok hakikate aykırı bilgiler ve Arap Alevilere bir Türklük kökeni bulma gayreti görülmektedir. Arap Aleviliğin Emevi ve Abbasilerin Türklere karşı yaptığı baskılar neticesinde bir tepki olarak doğduğu anlatılmaktadır:

> Türklüge vurulmak istenen Arap aşısını hazm edemiyen Türkler siyasi fırka namı altında ve bir Mezhep şeklinde 'Ali' ile hiçbir münasebeti olmıyan en mufrit bir alevilik zihniyetini ve Mezhebini ortaya attılar ve buna Horasanlı Mehmet bin nusayribekir adında bir Türkü siyasi ve Askeri şef olarak ileri sürdüler. bu asırda Abbasiler idaresinde Türk nufuzunun büyüklügünden istifade eden Mehmet bin Nuseyr Türk idi ve maiyetinide şüphesiz Türklerden almış ve Emevi zihniyeti bakayasile mücadele için Sürye [Suriye] şimalına ve bu günkü Hatay havalisi denilen ve Türk olan ölkeye [ülkeye] gelmek mecburiyetinde kalmıştı.[366]

Aynı belgede, yine Arap Alevilerin Arapçasınm bozukluğuna, konuşmalarında çok sayıda Türkçe isim bulunmasına, korktukları zaman "ismizzip diye kurt adını" anmalarına ve büyüklerini "ocakzade" diye isimlendirmelerine vurgu yapılarak bu insanların Türk olduğu kanıtlanmak istenmektedir. Belgede ileri sürülen iddiaların Alevilerin "temiz Türk kanı" taşı-

[365] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.11.1. 88.
[366] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 584.17.3. 1-2.

malarının kanıtı olduğu ifade edilmektedir.[367] Yine imzadan, aynı şahsın hazırladığı anlaşılan Arap Alevilerle ilgili başka bir çalışmada da benzer yaklaşım sergilenmiş, yalnızca burada dil meselesi üzerinde daha detaylı olarak durulmuş ve konuşulan dilin Arapçadan ziyade Türkçe olduğu bilimsellikten uzak bir biçimde ispata çalışılmıştır. Arap Alevilerin günlük yaşamda kullandığı Arapça incelenerek burada yer alan sözcüklerin birçoğunun Türkçe (veya Türkçe kökenli) olduğu iddia edilmiştir. Bunun yanı sıra insanların kullandığı lakaplar ve yerleşim yerlerinin adları da bu incelemeye dâhil edilerek söz konusu ispat çabası güçlendirilmeye çalışılmıştır.[368]

Adana mebusluğu, belediye başkanlığı[369] ve Adana (merkez kaza) hars komitesinin başkanlığı görevlerinde bulunan Kasım Ener'in Arap Alevilere ilişkin anlatıları resmi tarih teziyle tam bir uyuşma içerisindedir. Arap Alevilerin Milli Mücadele sürecindeki yerini ve önemini yadsımayan Ener, bu topluluğu Türk/Eti Türkü olarak "bağrına basmaktadır."[370] Milli Mücade-

---

[367] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01. 584.17.3. 2. Belgede, Arap Alevilerin Milli Mücadele'ye katkısından da övgüyle bahsedilmektedir. "(B)u uğurda malını, canını ve evladını feda etmiş ve o zamandan beri bıraktıkları şüheda Türbeleri(y)le milli mücadeledekiyaptıklarıfedakarlık Türk kanını taşıyan hiçbir vatandaş tarafından inkar edilemez bir hakikat" olarak tarihe geçtiği ifade edilmiştir: Aynı yer.

[368] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01. 584.17.3. 9-10.

[369] Adana belediye başkanları ile ilgili genel bir bilgi için bkz. Taylan Koç, **Yönetişim Sarmalında Bir Kent: Adana. Yerel Demokrasi ve Katılım Söylemiyle İktidarın Kullanımı**, Ankara, Yargı Yayınevi, 2010, s. 173-184.

[370] Kasım Ener, **Adana Tarihine ve Tarımına Dair Araştırmalar**, 2. B., Adana, Türksözü Matbaası, 1968, s. 29-32; Ener, 1970, s. 176-178; Ener, 1964, s. 306-307 (Ener'in iddiaları bütünsel olarak değerlendirildiğinde tarihsel gerçekliğe aykırı olduğu görülür. Fakat "ilginç" bir iddiası var ki hiçbir kaynakta rastlamadık: "Tarikat büyük şeyhlerinin üstünde ibadet ettikleri posta da Horasan postu denmektedir." Ener, 1964, s. 307. Bu iddiayı alan araştırmasında çok sayıda

le'ye katılan ve daha sonra Adana'dan mebus olarak mecliste yer alan Damar Arıkoğlu da Arap Alevilerin Türk olduğu tezini izlemiştir.[371] Benzer biçimde erken cumhuriyet döneminin önemli simalarında F. Rıfkı Atay'ın da bu Türklük tezini paylaşanlardan biri olduğu görülmektedir.[372] Hatay'ın Türkiye'ye ilhak sürecinde yer alan N. A. Konuralp'ın anlatıları da resmi tarih kurgusu çerçevesindedir.[373] Yine Hatay davasının önemli isimlerinden Tayfur Sökmen'in de Eti Türkü iddialarındaki konumuna yukarıda değinmiştik. A. E. Toksoy'un, "seyahat notları"na bakıldığında da Arap Alevilerin önemli yerleşim yerlerinden biri olan, Mersin'e bağlı Kazanlı'yı, "tamamen Eti Türklerinden" meydana gelen bir yer olarak anlattığı görülmektedir.[374]

Eti Türklüğü Kuramının Değerlendirmesi

Hititlerin "kim" olup olmadıklarından önce, Hititlere ilişkin çalışmalarda ilk yıllardan itibaren Türkçe'de Hitit kelimesi yerine "*Eti*" sözcüğü kullanıldığını, bu kullanımın sorunlu

---

Alevi şeyhine sorduk, aldığımız cevaplar bunun tamamen uydurma olduğu yönündeydi).

[371] Arıkoğlu, Çukurova bölgesinin homojen bir biçimde Türk olduğunu, bu bölgede Arap (Nusayri) denilen kişilerin Abbasi halifelerinin ordusunda görev almış Horasan asıllı Eti Türkleri olduğunu iddia eder: Damar Arıkoğlu, **Hatıralarım**, 2. B., Adana, 2000, s. 19.

[372] F. Rıfkı Atay, **Atatürkçülük Nedir**, İstanbul, Ak.Y., 1969, s. 48-49.

[373] Konuralp, a.g.e., s. 203. Reyhani, Konuralp'ın anlatılarını çeşitli biçimlerde ele alarak tartışır. Bkz. Reyhani, **Tarihte Aleviler**, s. 142-170. "Atatürk, Alevileri bağrına basarken onları yabancı göstermemek için kendilerine (Etitürk) ismini" (s. 143) vermiştir yaklaşımında olan Reyhani'nin buradaki fikirlerinin tamamına katılmanın imkansızlığını belirtmek gerekiyor.

[374] A. Enver Toksoy, "Eti Türklerinin Yaşadıkları Bir Kamun: Kazanlı", **Yarım Ay**, S: 99, 1 Nisan 1939, s. 10-11.

olduğunu belirtmekte fayda var.[375] Hititler, Hint-Avrupa dil ailesine mensup bir dili konuşan, Anadolu'da ilk siyasi birliği oluşturup merkezi devlet kuran bir kavimdir. Anadolu'ya hangi coğrafyadan, ne şekilde ve ne zaman geldikleri henüz tam bir netlik kazanamamıştır. Bundan ötürü birçok spekülasyonun konusu olmuşlardır. Fakat bilim çevrelerinde ağırlıklı olarak kabul gören bir görüşe göre, Hint-Avrupa dili konuşan topluluklar, günümüz Rusya'sının step bölgelerinde yaşarken, nedeni belirsiz bir şekilde Eski Dünya'nın farklı bölgelerine göç ederler. Bu topluluklardan biri olan Hititler de Orta Anadolu bölgesine kadar gelmeyi başarmışlardır. Hititlerin Anadolu'ya geldikleri düşünülen M.Ö. 2000'lerde Anadolu'da yerel beylikler bulunmaktaydı. Hititler zamanla bu beylikleri hâkimiyetleri altına almayı başarmış ve Güneybatı Asya'daki Mısır, Babil, Asur gibi diğer devletlerle boy ölçüşen ve zaman zaman onlara üstün gelen önemli bir siyasal güç olmuşlardır. Hitit Devleti'nin M.Ö. 1200/1190 tarihlerinde dağılarak tarih sahnesinden silinmeye başladıkları görülmektedir.[376] Hitit İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, Anadolu, Kuzey Mezopotamya ve günümüz Suriye sınırları içerisinde, Hitit soyundan geldiklerini iddia eden bazı yerel devletler kurulmuştur. Bu devletlerin de ortadan

[375] *Eti* sözcüğü Türkçe'ye, o zamanlar Türk aydınlarının ikinci dili olan Fransızca'daki *Hitit, Héthéen(s)* sözcüğünden girmiştir. Hitit'in başındaki *H* harfi serttir ve nitekim daha o zamanlar Almanlar ya *Ch* ile *Chethiter* olarak ya da sert okunan *H* ile yazıyorlardı. Fransızlar bu kuralı ihlal ettiklerinden baştaki *H*'yı *H muet*, yani sağır *h* olarak okumuşlar ve ortaya *iti(t)* çıkmıştır. Eti sözcüğü morfolojik açıdan, o zamanlar Türkçe sözcükleri belirlemede kullanılan "*kalıplara*" da iyi uymaktadır. Gerçekte ise Hititler kendilerine hiçbir zaman Hitit veya Hititli dememişlerdir. Onlar kendilerine "*Hatti ülkesinin insanları/çocukları*", konuştukları dile de "*Neşaca*" veya "*Kaneşçe*" demişlerdir. Kaneş ise Kayseri yakınlarındaki Kültepe'nin Hititler dönemindeki adıdır: Ahmet Ünal, **Hititler Devrinde Anadolu,** Kitap: 1, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Y., 2002, s. 30, 39–40, 51.

[376] Sevin, a.g.e., 136–177.

kalkmasıyla Hititler, yalnızca Tevrat'ta adı geçen ve haklarında herhangi bir bilgi olmayan bir kavim haline gelir.[377]

19. yüzyılın erken dönemlerinde Hititlere yönelik ilginin arttığını ve Hitit uygarlığının izlerinin, tarihin üzerine çektiği örtüden sıyrılarak gün ışığına çıktığına tanıklık etmekteyiz. Misyonerlik, istihbarat elde etme gibi çeşitli nedenlerle bütün Anadolu topraklarını dolaşan Batılı gezginler, bu seyahatleri esnasında Hitit yerleşmelerinin kalıntılarına ve Hititlerden kalma yazılı tabletlere rastlamışlardır. Çek bilgini Bedrich Hrozny, bu tabletler üzerinde yaptığı incelemelerden sonra, 1915'te Hititlerin bir Hint-Avrupa dili kullandığını kesin bir biçimde ortaya koymuştur. 1930'lu yıllara gelindiğinde Hititçenin önemli bir bölümü çözülmüştür.[378] Hititçe'nin bilinen en eski Hint-Avrupa dili olarak ortaya konulması, o dönemde Avrupa'da yükselen ırkçı-faşist ideolojilere Hititleri kendi amaçları doğrultusunda araçsallaştırmak üzere önemli bir fırsat sunmuştur. Başta Naziler olmak üzere, Ari ırkın üstünlüğüne inanan "bilim" çevreleri, arkeolojik ve linguistik dayanaklara ihtiyaç duymaksızın Hititleri sarışın, mavi gözlü, kıvırcık saçlı olarak tasvir etmiş, Doğululardan farklı ahlak yapıları ve pratik zekâlarıyla bu topluluğun kendi ataları olduğunu iddia etmişlerdir.[379]

Aynı dönemde, genç Cumhuriyet de Osmanlı'nın bakiyesi olan Anadolu coğrafyası üzerindeki varlığını meşrulaştırma çabası içerisindeydi. Bu bağlamda ortaya atılan Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi ile yukarıda bahsedildiği gibi, Türklerin medeniyet kurucu ileri bir topluluk olduğu fikri işlenmiş, dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı isimler altında çok sayıda büyük uygarlık yaratan Türklerin Anadolu'daki Hitit uygarlığının da kurucuları olduğu temellendirilmeye çalışılmıştır. Kısacası Hititler de Türk atalar içerisine yerleştirilmiştir. Fakat Hititçenin

[377] Ünal, a.g.e., 30-31.
[378] Ekrem Akurgal, **Anadolu Kültür Tarihi**, 15. B., Ankara, TÜBİTAK, 2003, s. 52.
[379] Ünal, a.g.e., s. 44.

Hint-Avrupa dil ailesinin bir üyesi olduğu, Türkçeninse Ural-Altay dil ailesinde yer aldığı bilgisi –özellikle günümüzde- oldukça nettir. Bu bağlamda Türkçe ile Hititçe, Türkler ile Hititler arasında kurulmaya çalışıldığı gibi bir akrabalık ilişkisinin olmadığı ortadadır.[380]

Bunun yanı sıra, Arap Alevilerin, Arap tarihi ve kültürü içerisinden geldiklerini yukarıda açıklamıştık. Yukarıda yer verilen, et-Tavîl, es-Sâlih gibi "içeriden" yazarların, kendi tarihleri ile ilgili yazdıklarında, resmi tarih kurgusunda ileri sürüldüğü gibi, Arap Alevilerin Türklüğüne ve dini önderlerinin Horasan/Türk bağlantılı olduğuna dair bilgiler doğrulanmamaktadır. "Dışarıdan" ciddi araştırmacıların çalışmalarındaki bilgiler de Türk resmi tarih tezlerini yanlışlamaktadır.[381]

Ayrıca Arapça üzerine yapılan dilbilimsel çalışmalar bu türden bilim dışı iddiaları çürütmeye yeterli veriler sunmaktadır. Arapça lehçeler beş ana-lehçe 1) *Arap Yarımadası*, 2) *Mezopotamya*, 3) *Büyük Suriye (Bilâd uş-Şâm)*, 4) *Mısır* ve 5) *Kuzey Afrika* olarak sınıflandırılır.[382] Türkiye'de Arapça, Hatay, Mersin, Adana, Urfa, Mardin, Siirt, Diyarbakır, Batman ve Muş kentlerinde yaşayan farklı inanç ve kültürlere mensup toplumsal gruplar tarafından konuşulmaktadır. Bu lehçeler de beş ana-lehçe grubuyla ilişkilendirilir. Hatay, Mersin ve Adana *Suriye*, Urfa *Suriye Bedevi,* Mardin, Siirt, Diyarbakır, Batman ve

---

[380] Bozbay, Mertcan, a.g.m., s. 180-181.

[381] Marianne Aringberg- Laanatza, "Türkiye Alevileri- Suriye Alevileri: Benzerlikler ve Farklılıklar", **Alevi Kimliği**, Ed: T. Olsson vd., 2. B., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 199; P. Alford Andrews, **Türkiye'de Etnik Gruplar**, Çev. Mustafa Köpüşoğlu, İstanbul, Ant Yayınları, 1992, s. 214-218; Charby-Charby, "Arap Alevileri", çev. Faik Bulut (Ortadoğu'nun Solan Renkleri içinde), İstanbul, Berfin Y., 2002, s. 81; Hüseyin Türk, **Nusayrilik (Arap Aleviliği) ve Nusayrilerde Hızır İnancı**, Ankara, Ütopya Y., 2002, s. 56.

[382] Otto Jastrow, "Arabic Language: c) The Dialects" **Encyclopedia of Islam**, Leiden, 2008.

Muş'ta konuşulan Arapça *Mezopotamya* grubuna bağlıdır.[383] Hatay'da, Aleviler, Sünniler, Hıristiyanlar ve Yahudiler tarafından konuşulan Arapçanın dilbilimsel olarak Suriye-Filistin lehçesi bölgesinin kuzeybatı çevresinde yer aldığı ve (Hatay'da) Bedevi lehçelerinin Suriye'nin kuzey ve kuzeydoğusunda yaşayan Şâvi Bedevilerinin lehçeleriyle bağlantılı olduğu ortaya konmuştur.[384] Bunun yanı sıra Suriye-Filistin lehçelerinin Akadça, Kenanca, Aramice gibi kadim Sâmi dillerle binlerce yıl öncesine dayandırılabilecek etkileşimini ortaya koyan birçok çalışma yapılmıştır.[385] Yunan, Latin, Fars ve Türkçe gibi Sâmi olmayan dillerle de etkileşimin ele alındığı bu çalışmalarda, Türkçe ile etkileşim İslamiyetten sonraya dayandırılmaktadır. Öte yandan Arap-Türk ilişkileri, özellikle Osmanlı'nın Arap dünyasında dört yüz yıl süren hâkimiyeti, doğal olarak Arapça ve Türkçenin karşılıklı etkileşimini doğurmuş, yüzlerce Türkçe sözcük Arapça lehçelere geçmiştir. Günümüzde de Arap dünyasında konuşulan tüm lehçelerde Türkçe kökenli birçok sözcük

---

[383] Mahmut Ağbaht, **Hatay Arapça Lehçeleri ve Dursunlu Beldesi'nden Bir Metin Örneği**, (Basılmamış Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi D.T.C.F*), Ankara, 2012, s. 9; Otto Jastrow, "Arabic Dialects in Turkey - Towards a Comparative Typology", **Türk Dilleri Araştırmaları**, C: 16, (Ayrıbasım 2006), s. 154-155.

[384] Mahmut Ağbaht, Werner Arnold, "Antakya'nın Darsûnî Köyünde Konuşulan Arapça", I. Uluslararası Türkiye'de Konuşulan Arapça Lehçeler ve Sözlü Edebiyatları Sempozyumu, Mardin, Mayıs 2013. (Basılmamış bildiri). Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Werner Arnold, "Antiochia Arabic'', **Encylopedia Of Arabic Language And Linguistics**, Brill Leiden-Boston 2006.

[385] Bu bağlamda Antakya'dan iki köy ile Ramallah'tan bir köyün karşılaştırıldığı bir çalışma örneği için Bkz. Issam Halayqa, Mahmut Ağbaht, A **Copmarative Study of the Arabic Dialect of Darsûnî in Antakya and the Birzeit Dialect in Ramallah, the Ethnography and Lexicon of the Agricultural Tool Names as Case Study,** I. Uluslararası Türkiye'de Konuşulan Arapça Lehçeler ve Sözlü Edebiyatları Sempozyumu, Mardin, Mayıs 2013. (Basılmamış bildiri).

bulmak mümkündür.[386] Bu nedenle, Hatay'da veya Çukurova'da konuşulan Arapçada Türkçe kökenli sözcüklerin olması orada yaşayan Arapların 'aslen' Türk olduklarını gösterir demek, farklı kültürleriyle tüm Arap dünyasının da Türk olabileceğini kabul etmek demektir. Bunun, Arapçadan Türkçeye geçen yüzlerce sözcüğe bakarak Türklerin aslen Arap olduğunu iddia etmek kadar deli saçması olduğunu, safsatadan öte bir değer taşımayacağını belirtmeye gerek yoktur. Hatay'da veya Çukurova'da konuşulan Arapçanın Standart Arapçadan ciddi derecede farklılık göstermesinden hareketle "Bozuk Arapça'' gibi söylemler de bilimsel olarak temelsizdir. Bu farklılık tüm Arapça lehçeler için de söz konusudur ve bu durum dilbilimde ikideğişkelilik[387] (diglossia) olarak adlandırılan olguyla ilişkilidir.[388]

Alan araştırmamızda da bu topluluk mensuplarının kendilerinin Arap, anadillerinin Arapça olduğunu ifade ettiklerini gözlemledik. Görüştüğümüz Arap Alevi inanç önderleri de bu gerçeği dile getirmişler, kimileri de yazılı olarak "Eti Türkü" iddialarını reddetmişlerdir.[389] Lübnan ve Suriye'de yaşayanlar

---

[386] Bedrettin Aytaç, **Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994, s.1-19.

[387] İkideğişkelilik kısaca *bir ülkede bir dilin iki farklı değişkesinin durumu* olarak tanımlanır. Buna, Ölçünlü Almanca-İsviçre Almancası, Yunanistan'da Katharevuse-Dhimotiki, Norveç'te Bokmal ve Nynorsk örnek olarak gösterilir. Bkz. Kamile İmer vd., **Dilbilim Sözlüğü**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011, s.153.

[388] Üst değişke, *Fusha, Yazılı Arapça, Standart Arapça* vb. adlarla nitelenirken alt değişke *âmice, halk dili, lehçe* gibi ifadelerle adlandırılmaktadır. Arap dünyasında üst değişke resmi dil statüsünde, kamuda, diplomaside, medyada, sosyal iletişim ağlarında, edebiyatta, eğitim alanında ve ağırlıkla yazılı düzlemde yaygın olarak kullanılırken alt değişke, konuşucularının hayatın her alanında onunla iletişim kurduğu, medyada, sosyal iletişim ağlarında ve edebiyatta sözlü düzlemin yanısıra yazılı düzlemde de kullandığı bir dildir. Bkz. Ağbaht, 2012, s. 7.

[389] M. Tevfik Özezen, **Cenaze Namazı Olayı ve Tarihçesi: Güney Alevileri Kimdir- Nedir?**, Adana, Koza Matbaası, 1998, s. 82.

içinde zaten böyle bir tartışma bulunmamaktadır. Ayrıca, resmi tezlerde Arap Alevilerin Türklüğüne ilişkin ileri sürülen iddialar bilimsel değil, tutarlılıktan, tarihsel ve olgusal gerçeklikten yoksun ideolojik savlardır. Giyim-kuşam, folklorik öğelerin benzerliğini, bazı fiziksel özelliklerin yakınlığını, "büyük iddialara" "kanıt" olarak ileri sürmek kifayetsiz bir ispat çabasıdır. Kültürel etkileşim ve benzer coğrafi-iklimsel koşullar, giyim-kuşam ortaklığı, folklorik öğelerde benzerlikler doğurabilir. Bu sadece Anadolu, Ortadoğu için değil dünyanın birçok kültürü için de geçerlidir. Ayrıca İster Müslüman ister gayrimüslim, ister Heteredoks ister Ortodoks olsun dinler arasında etkileşimler vardır. Bugün yaşayan birçok inancın içerisinde eski dinlerin/inançların etkilerinin olması materyalist tarih anlayışı bağlamında olağandır. Arap Alevilerin inançları içerisinde iddia edildiği gibi eski Türk inançlarından öğeler var ise de bu, o topluluğun Türk olduğunu kanıtlamaya yetmez. Bu gerçeği dışlayan resmi tarih anlayışının söz konusu dayanağı, Türk etnisitesi dışındaki (Kürt Aleviler, Zaza Aleviler, Dürzîler, İsmaililer gibi) çok sayıda topluluğu da Türk olarak addetmeye açık kapı bırakmaktadır.[390] Bütün bu tartışmaların da ötesinde, topluluğun kendini nerede gördüğü esas belirleyicidir. Neticede cumhuriyetin asimilasyon politikalarına rağmen halen bu topluluğun büyük kesimi kendini Arap olarak görmekte ve ifade etmektedir.

Kuramdan Hayata: Asimilasyonist Uygulamalar

Tek parti döneminin Arap Alevilere yönelik asimilasyon siyasetini hayata geçirmenin en önemli aracı Hars Komitaları olmuştur. Bu komitalar özel olarak Arap Alevileri, resmi ideoloji çerçevesinde Türklük içerisinde tanımlama ve buna yönelik politikaların oluşturulup hayat bulmasını sağlamaya yönelik olarak kurulmuştur.

[390] Resmi tarih yazımında Kürt ve Zaza Alevilerin (bu yöntemlerden de yararlanarak) Türk olarak addedilmelerine ilişkin çok sayıda örnek bulunmaktadır.

Hars Komitaları Talimatnamesi'nde, Hars Komitaları bağımsız birer kuruluş olmayıp CHP ve Halkevlerine bağlı çalışmak üzere kurulmuş kültür kuruluşları olarak tanımlanmıştır. Hars Komitaları, mahalli ihtiyaca göre, sınırlı bir coğrafya için kurulmuşlardır. Merkezi Ankara'da olmak üzere, Adana, Tarsus ve Mersin'de teşkilatlandırılmışlardır. Komita toplantı yeri, CHP ve Halkevleri binaları veya partinin belirleyeceği yerler olarak kararlaştırılmıştır. Kaza ve vilayet Hars Komitaları'nın üye seçimlerinin, bulundukları ilin CHP il yönetim kurulu tarafından gerçekleştirileceği, Seyhan ve İçel mebuslarının, seçildikleri ilin komitalarının doğal üyeleri olacakları kararlaştırılmıştır.

"Öz ana dillerini düzgün konuşamayan Türklerin milli kültür seviyesini her suretle koruyarak, yükseltmek ve yaşadıkları muhitlerdeki Türk yurdaşlar ile olan ailevi ve içtimai vaziyet ve münasebetlerinde daha sıcak ve daha kaynaşık bir duruma getirmek" komitaların ana gayesi olarak belirlenmiştir. Bu gaye doğrultusunda komitanın belli başlı görevleri şu şekilde sıralanmıştır: Türk dilinin düzgün ve yaygın kullanımı için okulların kadrolarını buna uygun düzenlemek, umumi ve hususi alanlarda Türkçe kullanımını teşvik etmek ve kolaylaştırmak, Türkçe konuşmanın milli şeref ve menfaatlerin emrettiği kutsal bir borç olduğunu telkin etmek, mezhep ayrılığından kaynaklı zararlı etkileri ortadan kaldırarak Alevilerle Türklerin evliliğini teşvik ve himaye etmek; Alevilerin Türk ırkından olduğu "gerçeğini" (!) öğretmek; bunlar için yayın ve propaganda yapmak, telkinde bulunmak, konferanslar, müsamereler, köy irşad gezileri düzenlemek, Türkçe konuşulup konuşulmadığını denetlemek, Türkçe milli türkü ve destanların bilinip söylenmesini adet haline getirmek velhasıl "Türk milli vahdet ve tesanüdünü [dayanışmasını kuvvetlendirici her türlü çare ve vasıtalardan istifade ederek maksat ve gayenin husulü için çalışmak."[391]

[391] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.10.1. 63-66.

Seyhan Valisinin Merkez Hars Komitası'na yazdığı ve insanların anadillerine karşı hakaretamiz bir tutumun görüldüğü 30. 07. 1937 tarihli yazıda şunlar belirtilmektedir:

> Pek Yakın günlere kadar Adananın Pazar ve Çarşılarında bile Ne Olduğu belli Olmayarak Konuşulan ve Kulakları Tırmalayup inciten Galat Arapça Konuşmalar yerine Şimdi Ruhlarımızı ve Kulaklarımızı okşayan ve Yüce Benliğimizin Sebolü [sembolü] olan Asıl Öz Ana Dilimiz Güzel Türkcemiz Seve seve Konuşulmakta olduğunu ve bu Ümitli Sahanın Gün geçtikçe genişlemekte bulunduğunu Sevinçle görüyoruz. Eti Türkleri yurttaşlarımızın Dil birliğindeki Davranış ve Kavrayışları Şayanı Memnuniyet bir hızla ilerilemektedir.[392]

13/3/1937 tarihli "Heyeti İdare toplantısında (...) Mahallelerde ve daha ziyade arapca Konuşulmak ihtimali olan yerlerde Daimi olarak bütün gün dolaşacak bir iki bay ve bir iki Bayanın Muvazzaf olarak gezdirilmesine ve bunların Rast geldikleri Arapca konuşan kimselere Münasip bir lisanla benliğini anlatup Türkce konuşmasını tembih ve temin etmek için Lazımgelen telkinatta bulunmasına" karar verilmiştir. 17/3/1937 tarihinde yapılan genel toplantıda da "Bilhassa bu Etili kardeşlerin Oturdukları köylerin orta yerlerinde Birkaç yatılı Mektep yapılması ve bunlara bilhassa kız çocuklarının alınması" kararlaştırılmıştır. Bu toplantılara ilişkin bilgilerin aktarıldığı aynı raporda, Cumhuriyet idaresinin gözünde Adana'da bir tek Arabın kalmadığı, buradaki herkesin Türk olduğu bildirilmektedir.[393]

Adana Hars Komitası'nın Merkez Hars Komitası'na gönderdiği Şubat 1938 tarihli raporda, Türkçe'nin yaygınlaştırılma, kültür ve dil birliğinin sağlanması yönünde çabalar ve bunların somut ifadeleri olan ulus dershanelerinin açılması ko-

[392] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.11.1. 80.
[393] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.11.1. 82.

nusunda bilgiler yer almaktadır. İkinci Teşrin 1937 tarihinde 33 ulus dershanesi açılmış ve 1938 yılı başlarında bu sayıya 54 tane daha eklenmiştir. Bu dershanelerin Arap Alevilerin Türkçe okuma, yazma ve konuşma öğrenebilme ihtiyacına uygun olarak düzenlendikleri görülmektedir. "Dil ve hars birliğinin düzenlenmesi ve sağlanması hususunda muhtelif sahalardan çalışılarak gayeye ulaşılmak için Ulus dersanelerinden başka (...) (Neşriyat, Konferans, Köy tetkik gezisi, Bayan kolu, Temsil kolu, Kültür tetkik kolu, Propaganda) komitaları teşkili suretile de çalışma sahası genişletilmiştir."[394]

Ulus okulları tahsil çağında olup da resmi okullara devam edemeyenler ile henüz tahsil çağına gelmemiş 4 ila 6 yaş arasındakilere yönelik Türkçe okuma, yazma ve konuşmayı öğretmek yoluyla dil ve kültür birliğini sağlama amaçlı kurulmuştur. Buralarda resmi okul öğretmenleri görev yapmakta, buraların çalışma düzenleri ilköğretim müfettişleri ve Hars Komitaları'nın kontrol ve denetimi altında bulunmaktadır. Öğretim süresince başarılı olanlara özel törenle ulus okulu diplomaları verilmektedir.

Daha önce bahsedilen Seyhan'daki 33 ulus okulu dershanesi Kasım 1937 ortalarında açılmış olup Mart 1938 ortasına kadar devam etmiştir. Bunlara ek açılan 54 dershanenin de Şubat 1938-Mayıs 1938 arasında eğitim vermesi kararlaştırılmıştır.[395] Bu okulların kitap, defter, kalem, tebeşir gibi ders malzemeleri, öğretmen ücretleri, aydınlatma ve ısıtma giderleri Hars Komitalarınca temin edilmiş, bazı talebeler yurtlara ücretsiz bir biçimde yerleştirilmiştir.[396]

Ulus, dil ve kültür birliğini amaçlayan ulus okullarının dayandığı fikriyat bir belgede şu şekilde ifade edilmektedir:

[394] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.11.1. 3.
[395] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 57.
[396] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 70-71.

> (...) yüce Amaca en verimli noktalardan ulaşmak için bu yurttaşlarımıza başlangıçta yapılan kuvvetli ve müessir Propagandalarla asırların bıraktığı soğukluk ve ayrılık durumu Normal bir vaziyete doğru yönelmiş olduğundan yine gerekli ve müessir Propaganda tertibatı alınmakla beraber bir taraftan kendi aralarından münasip telkinata, diğer taraftan Ruhlarda, Dimağlarda daha esaslı bir bağlılık Türetmek için Kültürel sahadaki faaliyetimizi genişletmek, İlerletmek suretile Ergemize doğru esaslı adımlarla yürümeği göz önünde bulundurmaktayız.[397]

Adana Halkevi tarafından çıkarılan aylık "Görüşler" dergisinde de Arap Alevilere yönelik izlenen asimilasyonist politikanın önemli izlerini görmekteyiz. Derginin Şubat 1939 sayısında Hars Komitaları'nın çalışma biçimleri ve faaliyetleri anlatılmaktadır.[398] Yapılan işlerin anlatıldığı yazıda, yine Türkçenin yaygınlaştırılması ve Arapça kullanımına son verilmesi çabaları ilk sırayı almaktadır. Bunun için okullar ve ulus derslanelerinin açıldığı, irşad gezileri yapıldığı, konferanslar, toplantılar ve film gösterimleri organize edildiği anlatılmaktadır. Bu çalışmalarda kan esaslı bir ırkçılığın esas alındığı ve asimilasyona direnenlere karşı tehditkâr bir üslubun benimsendiği net bir biçimde görülmektedir.

Okullarda çocukların bir yandan bireysel olarak Türkçeyi öğrenmeleri ve Arapça ile olan temaslarının kesilmesi amaçlanırken öte yandan bu çocuklar aracılığıyla Türkçenin her evde konuşularak yaygınlaşmasının amaçlandığı ve çocukların bu doğrultuda yetiştirildiği anlatılmaktadır. Yeni okullar yapılmasına devam edilmesi ve "Arapçayı kökünden kaldırmak ve yeni nesilleri bundan kurtarmak için 4-7 yaşındaki çocukların

[397] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 71.

[398] "Hars Komitesi Nasıl Çalışıyor", **Görüşler**, S: 15, Şubat 1939, s. 25-28

da gündüzleri okulda toplanmasına ve Türkçe öğretilmesine devam"[399] edilmesi kararlaştırılmıştır.

Görüşler dergisinin Mayıs 1937 tarihli sayısında yer alan yazıda, yine "kandaşlık"tan bahsedilmiş, Alevi çocuklarının özellikle de kız çocukların eğitimi üzerinde durulmuş, çocukların büyük gayeler için kullanılması ve bir anlamda ajanlaştırılması normalleştirilmiştir. Kadınların dil öğretimindeki önemine vurgu yapılarak, öncelikle bu kesimlerin kazanılması gereğine işaret edilmiştir: "(Ö)ğretmenlerin yapacağı mütemadi ve sistematik telkinden gaye, çocukları mücahedenin ileri safhalarında kullanmak içindir. Evlerinde Arapça konuşan ailelere Türkçe öğrenmek ve Türkçe konuşmak ihtiyacını en kat'i şekilde ancak buna inandırılmış olan çocuk aşılayacaktır. Bu aşının tutmasını her gün kontrol edecek olan, yine bu çocuktur (...) eğer arabuşağı dediğimiz kardeşlerimizin kadınlarının tamamı Türkçe bilmiş olsalardı mücadele yalnız propaganda ile başarılacak bir mahiyet arzederdi. Fakat şehirde fakir ve cahil halk tabakasının bir kısmının, köy kadınlarının hemen ekseriyetle Türkçe bilmemesi, üzerinde durulacak mühim vakıadır (...) Türkçeyi bir ana dil yapmak için kızları okula devam ettirmek icabediyor. Rumcayı, Ermeniceyi asırlarca unutmuş olan Anadolu Rumlarının ve Ermenilerinin unuttuklarını bir iki nesil içinde basu badelmevte mazhar etmeleri için, o zamanın misyonerleri, onların kızlarını okutmakla işe başlamışlardı. Biz de bu tecrübeden istifade edeceğiz."[400]

"Hars komitesi ve okul" başlıklı yazı, dönemin genel yaklaşımına uygun olarak soy ve kan birliğine vurguyla başlamakta ve çocuklar üzerinde okulun etki ve önemiyle devam etmektedir: "(B)ilhassa ilk ve orta çocukları acaba mahalle ve evlerinde nasıl bir hava içindedir. İşte asıl düşünülecek ve önem verilecek nokta burasıdır (...) fikrimizce okul ve komite mesai-

[399] Aynı yer, s. 28.
[400] Yunus Kazım Köni, "Hars Komitesi", **Görüşler**, S:2, Mayıs 1937, s. 2.

sini bilhassa mahallede birleştirmeli, kuvvetli propagandalarla onlara karışık Arapçayı, aykırı adet ve inanışları unutturmağa çalışmalıdır. Komitenin bu hususta esaslı tedbirler aldığını işitiyoruz (...) muvaffakiyet, çocuğun günlük hayatında içine girdiği bu iki muhitten birinin kuvvetlendirilmesi, diğerinin zayıflatılmasındadır. Okul kuvvetlendirme, komite zayıflatma vazifesini yüklenmiş demektir."[401]

Ulus dershanelerinin yanı sıra köylerde okuma odaları açılmış ve burada Türkçenin daha iyi okunup konuşulmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Yetkililer bir dönem "Yurt" gazetesinin okunmasını çok faydalı gördüklerinden, bu gazetenin buralara ücretsiz olarak gönderilmesi sağlanmıştır.[402] Ayrıca (rejimin temel ilkelerinin açıklandığı) "Halkevinden Halka" isimli eser de ulus okullarında okuyanlara dağıtılmıştır.[403]

Devlet çeşitli dönemlerde Arap Alevi bölgelerinde eğitim amaçlı bütçe tahsisine gitmiştir. Sadece mektep açılması ve bunlara ilişkin masraflarla sınırlı kalınmamış, çocukların yuvaya (*ısı yuva*ya) gönderilmesine ilişkin masrafların da belli düzeylerde karşılanmasına çalışmıştır. Örneğin 1937 senesinde İçel Hars Komitesine, bu amaçlarla 13.000 lira tahsis edilmiş, bunun 10.000 lirası inşa edilecek okullar için, 300 lirası yuva masraflarına, 1000 lirası da evlenme işlerine ayrılmıştır.[404] Mersin'de kurulmuş olan *ısı yuva*nın, Alevi çocukları için ya da devletin gözünde "yabancı hars altında kalmış çocuklar için çok esaslı bir kültür yuvası" olduğu ifade edilmektedir.[405]

1938 senesinde bütçe darlığı dolayısıyla yeni öğretmen kadroları ihdas etme güçlüğü karşısında 3 Arap Alevi köyünde açılan okula öğretmen ihtiyacı, başka 3 köydeki okulların kapa-

[401] Halil Okan, "Hars Komitesi ve Okul", **Görüşler**, S:3, Haziran 1937, s. 23-24.
[402] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 158.
[403] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 156.
[404] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 45.
[405] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 49.

tılması ve öğretmenlerinin bu köylere gönderilmesi suretiyle karşılanabilmiştir. Tabi devlet burada bir tercihte bulunmuş ve önceliği asimilasyonun bir gereği olarak Arap Alevi köylerine tanımıştır.[406]

Seyhan Vilayet Hars Komitası yayımladığı bildirilerde, "karışık bir Arapça konuşan" Arap Alevilerin bundan böyle Türkçe konuşmalarının milli bir görev olduğu, bunun aksi yönünde hareket etmenin "milli bir suç" olduğu bildirilmiştir.[407]

Şehrin kalabalık yerlerinde konferans grupları görev yapmış, bunun yanı sıra propaganda ve irşat grupları her gün çarşı, pazar, mahalle ve köyleri gezerek halka etkili bir biçimde propaganda yapmışlardır. Ayrıca mahalle ve köy ileri gelenleri parti binasına çağırılarak burada kendilerine mülakatlar verilmiştir.[408]

Adana'daki Arap Alevilerin önemli bir inanç önderi olan Mustafa tek parti döneminde yaşadıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

> 1940'lı yılları ben yaşadım, Arapça konuşmanın, öğrenmenin üzerinde baskı vardı. Yaz aylarında okul tatilinde Arapça öğrenmeye, Kuran kursuna giderdik. Şıh Hüseyin Mualla'dan ders almaya gönderilmiştim. Birgün biz dersteyken bir polis geldi, çevremizi sarmışlar, baskı yapıp alıp götürdüler bizi. Meğerse Arapça Kuran okutmak bu şekilde yasakmış... Emniyetteydik, hâkim geldi, ondan sonra rahmetli amcamız, dedi ki ben vatan düşmanı değilim, benim orada getirdiniz belki de topladınız benim kitaplarımı, dört beş tane alfabe kitabı Türkçe, sonra ben Atatürk hakkında, İnönü hakkında methiye yazmışım, övgü, hani Çanakkale

[406] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 130.
[407] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 93-94.
[408] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 101.

zaferi, Yunanlıları denize dökmelerini, her şeyi anlatmışım ben. Şiir yazardı rahmetlik Şıh Hüseyin Mualla, şairdi, açtılar hangi kitap, bu şiir diyorum bu, açtılar baktılar tamam. Ama yattı orada bir gece. Mahallenin ağaları, muhtarı, efendileri hepsi ağırlığını koydular, dediler ki, bu kitapları tetkik etmeden veremeyiz hocayı size. Ne olur biz yatalım yerine, dediler olamaz. Dediler bu gece burada yatacak. İşte o kasideler kedisini kurtardı... Biz ifade verdik, geldik, oniki yaşında çocuktuk. Birisi hâkimi susturdu, hakim ne konuşacağını bilemedi. Dedi ki hâkim bey ben bunun yasak olduğunu bilmiyorum, şöyle düşündüm Kuran'ı okutmak, Kuran'ı okumak yasak olsaydı efendim kitapçılarda Kuran satılmazdı, böyle bir şey aklıma geldi, bunlardan haberimiz yok. Eğer yasaksa niye satılsın kitapçılarda Kuran? Hâkim cevap bulamadı ama çocuğun babasına çıkarken kapıdan ensesine bir tokat vurmasın mı? Vallahi, gözümle gördüm... Ondan sonra ben döndüm, babam beni görünce, oğlum ne oldu, daha ekim bire, okul açılmasına kırk gün var, peki oğlum dedi. Artık ben okumuştum, sonra ben kendi kendimi ilerlettim, Arapçanın gramerini kendim çözdüm... O günleri bizzat ben yaşadım. Bir yerde Arapça konuşsak ceza keserlerdi. Şalvar giyerlerdi ya insanlar, çarşıda gidiyor, Arapça bir kelime konuştu zabıta gelir makasla şalvarını keserdi. Ya da bakarsın para cezası vermişler. Bir kelime Arapça konuş, vallahi billahi de, karışırlardı. Arkadaşımın başına geldi, bir kelime yüzünden, bir yerde otururken billâh diyor, polis gelip niye böyle konuşuyorsun diye karışıyor. Tartışma, kargaşa oluyor velhasıl. (**Mustafa, E., İlkokul, D.T. 1929, Adana**)

1938'de, CHP İçel İl Yönetim Kurulu, daha önce İçişleri Bakanı'mn katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda musikinin asimilasyondaki etkisine ilişkin görüşlere binaen, Arap Alevilerin yaşadığı bölgelerde, kendi geleneksel musikilerinin terk ettirilerek Türk musikisinin öğretilmesi gereği görüşülmüştür.

"Müzakere neticesinde bunların Sivas, Konya, Kayseri, Urfa, Zeybek, Yozğat gibi tamamen Türk milli havalarından terennüm etmeleri için icab eden tertibatın alınması"[409] kararlaştırılmıştır. Hatta Türkiye'de Arap filmlerine gösterilen alaka tek parti yönetimini rahatsız etmiş, bu filmlerin halkın Türkçeye olan ilgisini olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle filmlere bir takım yasaklar getirilmiştir.[410]

Bu yıllardaki asimilasyon pratiklerinden biri de evlilik yoluyla Arap Alevilerin Türkleştirilmeye çalışılması olarak görülmektedir. Örneğin 09. 04. 1937 tarihli kararla Adana ve Mersin'de yaşayan Arap Alevilerden Türkçe bilmeyenlere "ana dili öğretmek ve kız alıp verenlerin cihaz masraflarına yardım eylemek ve bu suretle kaynaşma hareketlerine ön ayak olmak maksadile Kültür ocaklarının yapacakları zaruri masraflara yardım için, 2510 sayılı İskân kanununun bazı maddelerini tadil eden 2848 sayılı kanunun 7 inci maddesi mucibince, Dâhiliye

[409] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 44.

[410] "Bir genelgeyle ülkede filmlerin Arapça sesli, Türkçe alt yazılı gösterimi yasaklanır. Hatay 1939 yılında anavatana, yapılan halk oylamasıyla katılır, Adana, Mersin, Urfa gibi güney ve güneydoğu illerimizde Arapça konuşan çok sayıda vatandaşımız vardır. Sinemalarda özellikle 'Damnua'l Hub/Aşkın Gözyaşları' filminin ulaştığı başarı, iktidarın Arap filmlerine karşı kuşkucu duruşunu akıl almaz bir yasağa çevirir. Cumhuriyet Halk Fırkası 10. 02. 1942 gün ve 8 /44280 sayılı yazısı ile Mersin ve Adana'da Arapça filmlerin halkın Türkçeye olan ilgisini azalttığından bahisle İçişleri Bakanlığı'na *'...Arap kültürü etkisi altındaki şehirlerde ahalinin, Arap filmlerinden etkilenerek Türkçeye alakasının azaldığı ve bu nedenle filmlerin Arapça yayınına yasak getirilmesi gerektiği...'* şeklinde özetlenebilecek bir resmi yazı yazar. Bunun ardından Matbuat Umum Müdürlüğü, hiç zaman kaybetmeden Arapça filmlerin özgün dillerinden gösterimini yasaklar. Bu anlamsız yasağın yalnızca konuşmaları kapsadığı düşünülmemelidir. Söz konusu yasak, esas olarak Mısır filmlerindeki Arapça şarkıları hedef almaktadır." Murat Özyıldırım, "Türkiye'nin Batılılaşma Süreci ve Mısır Filmlerine Getirilen Arapça Yasağı", **Eski Yeni**, S: 8, Ağustos 2008, http://www.ummugulsum.com/eskiyeni-dergisinde-misir-filmleri (E.T. 17 Aralık 2011)

Vekilliği bütçesinin 355 inci faslına mevzu tahsisattan sarfedilemeyen mikdarının Halk Evleri Genel Merkezine makbuz mukabilinde verilmesi" uygun bulunmuştur.[411] Bu konuya ilişkin hükümetin çok sayıda kararı bulunmaktadır.[412] Yerel uygulamaların da merkezin bu yaklaşımına paralel biçimde işlerlik kazandığı da bilinmektedir. Örneğin 16.9.1937 tarihinde İçel il Yönetim Kurulu'nun aldığı kararda, Arap Alevilerin Türklerle kaynaşmasına yönelik bir adım olarak addedilen "evlendirme" stratejisinin önemine binaen, bu tarz evlilik yapanlara (evlendirme dairelerinden getirilecek belgeler karşılığında) parasal yardım yapılması kararlaştırılmıştır.[413]

1939 yılının başlarında Arap Alevilerin yaşadığı çeşitli mahallelere, Hars Komitası üyeleri, öğretmenler ve öğrencilerden oluşan gruplarla irşat gezileri yapıldığı, buradaki halkla "muayyen bir program" çerçevesinde ilişki kurulduğu ve söylevler verildiği görülmektedir. Değişik tarihlerde düzenlenen konferansların yanı sıra sinemalarda "münasip filmler" gösterilmiştir.

Hars Komitasının, 10.01.1939 tarihinde Adana'nın Akkapı Mahallesi'ne düzenlenen irşad gezisinde yapılan "onurlu soydaşlarımız" diye başlayan konuşma, kan esaslı ırkçı yaklaşımı, farklılıkları silmede kararlılığı ve tehditkâr söylemi somutlaştırmaktadır:

> (B)u topraklarda öz Türkçeden başka dille konuşulmasına asla müsaade etmemeliyiz (...) Bugün ilmen, tarihen özbeöz Türk oldukları ispat edilmiş olan ve ırki vasıfları, adet ve ananeleri itibarile de Türklüğü temsil etmekte olan bir çok kardeşimize artık bu hakikati anlatmağa çalışacağız. (Eti Türk)

[411] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-018-001-002-73-29-1.
[412] Bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-018-001-002-76-60-20, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-018-001-002-84-68-11, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-018-001-002-88-77-16.
[413] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.10.1. 21.

> soyundan olan siz kardeşlerimizi yanlış düşüncelerle, yanlış duygulara sürükliyen dil ayrılığını ortadan kaldırdık. Güzel ve zengin Türkçemiz dururken, hala Arapça konuşmaya yeltenenler olursa onları sevmiyeceğiz (...) Türküm demek dünyanın en yüksek zevkine bedeldir (...) bundan sonra aranızda hala öz benliklerini inkâr edenler ve öz Türkçeyi konuşmakta gecikenler olursa, onlar hüsranlarına ağlamalıdır. Bu gibi gafilleri güneş gibi açık olan hakikat yoluna çekmek hepimizin vazifesi olsun (...) şerefli Türk ırkının çocukları olduğunuza sevinin. Göksünüz kabarsın.[414]

Yine, 21.01.1939 tarihinde düzenlenen hars gecesinde yapılan konuşmada da benzer hususlar yer almıştır. Yüzlerce yıl kötü niyetli propagandaların ve Arap ve Acem etkisinin neticesinde Türk toplulukların öz benliklerine yabancılaştırıldığı, oysa bu gün âdet, gelenek, karakter ve "ırki vasıfları" ile Türk olan bu kimselerin öz benliklerine döndükleri, artık "aramızda Türk kanı taşımayan tek bir kimse"nin kalmadığı, "ruh, kan, dil" birliğinin sağlandığı ifade edilmiştir.[415]

[414] Vehbi Evinç, "Hitabeler I", **Görüşler**, S:15, Şubat 1939, s. 30-31.
[415] Vehbi Evinç, "Hitabeler II", **Görüşler**, S:15, Şubat 1939, s. 31-32.

Adana Halkevinin köy gezileri

Halkevliler Hadirli köyünde köylülerle bir arada

Adana (Husust) — Adana Halkevi Köycülük kolu temsil kolunun da iştirakile tamamen Eti Türklerile meskûn bulunan «Hadirli» köyüne büyük bir gezi yaptı. Dokuz komite üyelerinin ekserisinin, bir çok doktorların, Maarif Müdürünün, Parti idare âmirinin, Kız San'at Enstitüsü, ilk, orta ve lise mektebleri muallimlerinin de iştirak ettiği bu gezi Hadirliler üzerinde silinmez tesirler bıraktı. Köylüye temsil kolu amatörleri tarafından «İstiklâl» piyesi oynandı, kurslar komitesi delegesi Halkevleri ve rejim hakkında konferans verdi, Halkevi bandosu Atatürkün çok sevdiği milli marşlarımızdan ve milli türkülerimizden müteaddid parçalar çaldı.

Çok samimi hasbihallerle telkin edilen fikirlerin, tenbihlerin ahalide husule getirdiği alâka şayanı memnuniyettir.

28.05.1939 tarihinde Eğitim Müdürü, köycülük kolu, temsil kolu ve değişik komitelerin üyelerince Adana'nın Arap Alevi yerleşimlerinden Hadırlı Köyü'ne bir gezi düzenlenir. Burada, rejim ve dil üzerine konuşmalar yapılır, "İstiklal" isimli bir piyes oynanır, halka ilaç, bir kitap dolabı ve "gerekli görülen" kitaplar verilir. Benzer bir gezi de haziran ayı içerisinde Cumhuriyet Mahallesi'ne düzenlenir.[416]

Arap Alevilere ilişkin tezlerine yukarıda yer verdiğimiz H. Reşit Tankut'un da Arap Alevi halka "Türk benliklerini" anlatmak üzere Şubat 1938'de Adana, Mersin ve Tarsus'a geldiği anlaşılmaktadır.[417] Aşırı ırkçı bir yaklaşım içerisinde olan

[416] "Evimizin Son Ay Zarfındaki Çalışmaları", **Görüşler**, S:19, Haziran 1939, s. 37- 40.

[417] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 160-161. Tankut'la beraber Mersin ve Tarsus'a gelen Merkez Hars Komitası Sekreteri Örge Evren'in de çeşitli konferanslar verdiği belgelerden anlaşılmaktadır.

Agop Dilaçar[418] da Tankut'un kuramsal yaklaşımına paralel bir biçimde Arap Alevilerin Türklüğünü ispata yönelip Hatay'ın Türkiye'ye ilhakının ardından bölgeye giderek Arap Alevilere "Türklüğünü" bildirenlerden biridir. Dilaçar, CHP konferanslar dizisi kapsamında Hatay'da yaptığı konuşmada, "Hatay halkının antropolojik ve etnoğrafik hakiki durumu ve Türk camiasının mütebakı kütlesiyle olan münasebeti nedir? Halkın bir kısmında görülen lisan ve mezhep farkı, menşe ve esas farkına varabilir mi?"[419] sorusuna cevap vermeye çalışır. Dilaçar, Alpin ırkın ("üstün") özelliklerini ve dini inançlarını geniş bir biçimde anlatırken, Hititler ve Türkler arasında bağ kurar.[420] Açıkladığı özelliklerin, Hatay halkına çok tanıdık geldiğini, kendi öz varlıklarını okşayan bir tarif gördüklerini bildiğini söyleyen[421] Dilaçar'ın gerekçesi nettir, ona göre Arap Aleviler büyük Türk ırkının bir parçasıdır: "Neden acaba bu benzeyiş, ve bu yakınlık? Çünkü, tarifini yaptığım etni, hepimizin müşterek ana vasıflarını havidir, ve çünkü bu etni ecdadımızın etni'sidir."[422] Dilaçar devam eder, "Bugün Arapça dahi konuşan Hatay Türklerinin, Samilikle hiçbir alakaları yoktur. Onların kafatası endis'i vasati olarak 85 olduğundan, bunlar eski brakisefal Alpinlerin öz ahfadıdırlar. Asıl seyrek sakallı, dolikosefal Sami tipini bulabilmek için ta Arabistan çöllerine inmek icap eder (...) Arapça burada göçmen ve yabancı olarak bulunuyor; hiç bir zaman Türk etnisini boğamamıştır. Bu sonradan gelip yerleşen yabancı dil unsurunu Türk etnisinin dış sathından kazıyıp

---

[418] Suavi Aydın, "Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Kemalizm)**, C: 2, 2. B., İstanbul, İletişim Y., 2002, s. 365.

[419] Agop Dilaçar, "Alpin Irk, Türk Etnisi, ve Hatay Halkı", **C.H.P. Konferanslar Serisi**, Kitap: 19, (y.y.), 1940, s. 4.

[420] Dilaçar, a.g.m, s. 9-11. Dilaçar, bununla yetinmemiştir; Sümerlerden Urartulara, Avrupalı topluluklardan Ermenilere kadar çok sayıda medeniyet ve toplulukla Türk ırkı arasında bağ kurmuştur: Dilaçar, a.g.e., s. 11-16.

[421] Dilaçar, a.g.m., s. 11-12.

[422] Dilaçar, a.g.m, s. 12.

alarsak, altından öz Alpin ve öz Türk etnisi çıkar. Bugün Hatay'da Arapça konuşan halk, aslen Türk olup zamanın icabı olarak Arapça yazmış olan birer küçük Farabi ve İbni Sina'dırlar. Kemalizm Türkçülüğü bugün onlara kendi öz benliklerini, öz menşelerini bildirmiş ve Türk etnisinden olduklarını göstermiştir."[423] Dilaçar konuşmasının sonunda "yalnız ırk değil, etni ve kültür bakımından dahi Türk olan Hatay"ın Türkiye'ye ilhakının haklılığına işaret ederek,[424] asıl amacının bir yandan bölgedeki Arap Alevi toplumunun Türkleştirilmesine katkı sunmak diğer yandan yakın zamanda gerçekleşmiş olan Hatay'ın ilhakını meşrulaştırmak olduğunu ortaya koymaktadır.[425]

İçişleri Bakanlığı'na gönderilen, daha önce de değinilmiş olan, bir rapordan da o zamanlarda Arap Alevilere karşı ayrımcı muamelelerin mevcut olduğu net bir biçimde anlaşılmaktadır. Örneğin, Tarsus'taki tapu idaresinin Arap Alevilerin işlemlerini yapmadıkları ve bunun bu topluluğun devlete olan güvenini zedeleyen büyük bir faktör olduğu açıklanmış buna son verilmesi gereği ifade edilmiştir. Fakat sunulan önerilerden, ayrımcılığa karşı çıkan bir anlayışın olmadığı, bundan ziyade ayrımcılığın değişik formlarda yeniden üretildiğini anlamaktayız. Bu belgede asimilasyonu etkili kılmaya yönelik öneriler sıralanmıştır. Bunlardan dikkat çekici biri doktorlara yüklenen misyondur. Doktorların Arap Alevi köylerine zaman zaman gönderilmeleri ve bu insanların hem tabip eli hem de dili ile "iki yönden tedavi altına" alınması öneriliyor. Bir başka öneri de

[423] Dilaçar, a.g.m., s. 16-17.

[424] Dilaçar, a.g.m., s. 17.

[425] Dilaçar'ın söylediklerini tartışan Aydın da şu tespitte bulunmaktadır: "Konferansın Hatay'da verilmesi ve Hatay halkının Türklüğü-Alpinliği noktasından yola çıkması, Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını meşrulaştırma çabasının bir yansıması olsa gerek. Böyle bir meşrulaştırma ihtiyacı, Hatay halkının çoğunluğunun farklı bir dili konuşması ve farklı bir mezhepten oluşunun, buranın ilhakında doğrudan 'Hatay Türktür' demeyi zorlaştırmasından ileri gelmektedir:" Suavi Aydın, "Türk Tarih Tezi ve Halkevleri", **Kebikeç**, S: 3, 1996, s. 123.

Türkçe konuşmanın yaygınlaşmasına dairdir. Halk, münevverler, orta ve aşağı seviye olarak üçe ayrılmış. Münevverlerden yana bir sıkıntı olmadığı zaten onların da bu çabalara aktif olarak katılmış olduğu belirtilmiş; esnaftan meydana gelen orta seviye içinde "Arapça konuşmayı bırakmıyan olursa cezalandırmak veya bir daha dükkan kiraya vermemek lazım" geldiği; aşağı seviyede köylü ve işçilerin Arapça konuşmaları halinde işlerine son verilmesi önerilmektedir.[426] Yine burada da birçok belgede yer aldığı gibi, evlilik konusuna değinilmiş, Arapları evlendirme yoluyla Türk toplumuna kaynaştırmanın yararı ifade edilmiş ve bu konuda çalışmalar yapmak üzere bir cemiyet kurulması önerilmiştir.[427]

Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı sürecinde Mersin'de yaşayan Atıf Yılmaz da bu dönemde yoğun bir "ırkçı" havanın Mersin'de kendini gösterdiğini aktarır. "Türkçe konuş" kampanyasının yaygın bir biçimde kendini gösterdiğini, ırkçıların devletin de "hoşgörüsüyle" saldırılara başladığını, nerede Arap Alevileri görseler dayak attıklarını, Türkçe'yi pek konuşamayan bu insanların dayak yedikçe, zorla ('Eti Türküyüm' anlamında) "Etim Türk, Etim Türk" diye bağırdıklarını ifade etmektedir.[428] Çağaptay'ın aktarımlarına göre de "Halkevlerinin Türkçenin kullanımını teşvik etmek için etkin bir şekilde çalıştığı bu şehirde 'yüzlerce insan' 'Türkçe dışında diller konuştukları için' tutuklandı. (...) 'Türkçe Konuş' kampanyası Arapça konuşan büyük bir cemaatin ve Rumca konuşan Müslüman Girit göçmenlerinin yaşadığı Mersin'de özellikle şiddetliydi. Ocak 1933'te Amerikan sefareti 'Mersina [sic] yakınlarında bir köyün sakinlerinin Arapça konuşmaktan vazgeçtiklerini ve onun yerine Türkçe konuşmaya -şüphesiz saf Türkçe- karar verdiklerini' bildirdi. Mersin'de Türkçe konuşmayanlara karşı olan antipati o kadar güçlüydü ki Temmuz 1934'teki Halkevi toplantısında bazı genç katılımcılar Türkçe konuşmayanların 'dövülmesini ve

[426]Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,490.1584.17.3. 5.
[427]Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 584.17.3. 6.
[428]**Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1990.

sadece Türkçe konuşmaya zorlanmasını' talep ettiler."[429] Fakat baskı ve asimilasyonun sadece etnik kimliğe yönelik olmadığının, dinsel kimliğe de yönelik olduğunun altını çizmek gerekir. 12 Haziran 1935 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan bir haber bunun çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır. Dinsel inançlarını olabildiğince açığa vurmaktan sakınan bu topluluk buna rağmen baskı görmekten kurtulamamıştır. Gazetede yer alan habere göre, Adana'nın Arap Alevi yerleşimi olan Akkapı bölgesinde 1 kadın ve 15 erkek "gizli ayin" yaptıkları gerekçesiyle "cürmü meşhud halinde yakalanarak" adliyeye sevk edilmişlerdir.[430]Birçok görüşmeci de dinsel ritüellerini gözlerden uzak bir biçimde korku içinde yerine getirdiklerini, kutsal mekânları olan "ziyaret"lere giderken bile çekince duyduklarını ifade etmişlerdir.[431] Ayrıca Arapça üzerinde kurulan baskının bu insanların dinsel kimliğini de zayıflattığını rahatlıkla tespit edebiliriz. Arapça olan dinsel öğretilerini çocuklara aktarmanın kanalları daraltılmış ve/veya tıkandırılmıştır. Yine aynı doğrultuda toplu-luğun dinsel kimliğinin gerekleriyle ilgilenecek olan din adamlarının eğitiminin de büyük zararlar gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca yukarıda ileri sürülen bazı fikirlerde açıkça görüldüğü gibi, Arap Aleviliğinin Türklüğün rahle-i tedrisinden geçirilerek/Türk inançlarıyla ilintilendirilerek açıklanmasının da bu

[429] Çağaptay, a.g.e., s. 95.

[430] **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1935.

[431] Alan araştırmasına dayanan yabancı bir akademik çalışmada da Arap Alevilerin, Cumhuriyetin kurulmasının ardından 1950'lere kadar büyük zorluklarla karşılaştıkları, çeşitli biçimlerde baskı gördükleri, kamuya açık yerlerde Arapça konuşmalarının yasaklandığı, aralarında dinsel kitapların da bulunduğu, Arapça eserlerin yakıldığı, yeni dini mabetler yapmalarına ya da eskilerini onarmalarına izin verilmediği, dini toplantılarının engellenmeye çalışıldığı bu yüzden toplantılarını/ayinlerini gözden uzak ücra yerlerde gizlice yapmaya çalıştıkları ifade edilmektedir. Gisela Procházka-Eisl, Stephan Procházka, **The Plain of Saints and Prophets: The Nusayri-Alawi Community of Cilicia (Southern of Turkey) and its Sacred Places**, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2010, s. 56.

topluluğun inançlarının menşeinin, yapısının ve hatta özgünlüğünün reddi anlamına geldiği aşikârdır.

3. Çok Partili Hayat ve Arap Alevilerin Siyasal İlişkilerinin Dönüşümü

Bir olayın/olgunun doğru ve tam anlaşılabilmesi onun, içinde bulunduğu ilişkiler bütünüyle birlikte ele alınmasına bağlıdır. Bununla birlikte bir olayın/olgunun doğumunu hazırlayan bazı etmenler ilk bakışta fark edilmeyebilir; başka bir ifadeyle söylersek, inceleme konusu yapılan şey rahatlıkla fark edilebilen ve edilemeyen birçok faktörün diyalektiksel birlikteliğinin sonucu olabilir. DP'nin doğumunu hazırlayan koşulların ve ortaya çıkış sürecinin, partinin genel yapısı, çok partili hayat ve bu süreçte yaşananların, bu perspektiften hareketle olgusal bütünlük içinde ele alınarak incelenmesi çalışmamızın bütünlüğü açısından anlamlıdır. Bundan ötürü, çok partili süreçte Arap Alevilerin durumuna geçmeden önce Türk modernleşme sürecinin bu önemli evresini ana hatlarıyla ortaya koymayı, yüzeysel bir incelemenin önüne geçmenin bir yöntemi olarak gerekli görmekteyiz.

Türk Modernleşmesinde Temel Bir Süreç: Çok Partili Döneme Geçiş

İkinci Dünya Savaşı sonunda Avrupa'da, savaşı kaybedenler ve kazananlar açısından somut gerçeklik, büyük boyutlarda bir yıkımın meydana gelmiş olmasıydı. Avrupa'daki bu yıkım, toprakları büyük boğazlaşmadan etkilenmemiş olan, Atlantik'in ötesindeki ABD için bir kazanımdı. ABD savaş sonrasında hem ekonomide büyük bir gelişme sağlamış hem de dünyanın en büyük askeri gücü haline gelmiştir.[432] Tabii ki bu, ABD'nin dünyaya yeni bir biçim verebilecek hegemonik bir güç olarak sahneye çıktığı anlamına geliyordu.

[432] Haluk Gerger, **Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği**, 1. B., İstanbul, Belge Y., 1998, 24-26.

"Yeniden şekillenen dünya"nın karşısında nasıl bir tavır alınması gerektiği konusunda Türkiye'deki yönetici elitin "buldukları çare ikiliydi. Bir yandan emperyalist güçlere yanaşmak öte yandan memleket içinde biçimsel bir demokrasi kurmak"[433] daha açığı, çok partili sahnede bir demokrasi oyunu oynamaktı.

Tanör'e göre Türkiye'nin yüzünü Batı'ya dönmesinde başlıca iki etken vardı. "Birincisi savaştan bunların galip çıkmış olması; ikincisi de SSCB'nin Türkiye üzerindeki tehditleri".[434] Aslında, Türkiye'nin Batı'ya yönelmesinin "Sovyetler'le olan gerginliği aşan, çok daha önemli nesnel iç ve dış nedenleri mevcuttur".[435] Kısaca söylersek, uluslararası durumun zorlamasıyla birlikte, Türkiye'deki 'egemen sınıflar bloku'nun çıkarlarının gerçekleştirilmesi ve devam ettirilmesi de Batı'ya yönelişi "zorunlu kılmış"tır. Şöyle de diyebiliriz: Türkiye savaşa girmemiş olmakla birlikte, savaşın dolaylı etkilerini yaşamıştır ve böylece zaten iyi durumda olmayan ekonomik yapı daha da kötüye gitmiştir. Bu durumun farkına varan yerli burjuvazi 'kısmetini' (yabancı sermaye/dış yardımlar/krediler yoluyla) dışarıda aramaya başlamıştır.

Savaş sonrası Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısına baktığımızda, çok partili düzene geçişin iç etmenlerini görebiliriz. "Devletçilik politikası özel kesimde önemli sermaye birikimlerine yol açarken, savaş yıllarının olumsuzlukları (enflasyon, darlık, karaborsa, yolsuzluklar vb.) zaten sınıfsız olmayan toplumda sınıflar arası farkları daha da açmış",[436] bu koşullarda, bir "yeni yetme" zenginler sınıfı oluşmuştu. "Bu yeni yetme zenginler ve eskiden gelen komprador kapitalist unsurlar da devletin olur olmaz müdahalelerine ve 'keyfililiğine' bir çeki

[433] Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 3. B., Ankara, İmge Kitabevi, 1998, s. 19.
[434] Tanör,1999, s. 337.
[435] Gerger, a.g.e., s. 50.
[436] Tanör, a.g.e., s. 335.

düzen verilmesi zamanının geldiğini düşünüyorlardı."[437] İktisaden egemen olan bu 'sınıf'ların rahatsızlığının su yüzüne çıktığı iki belirgin örnek vardır: Toprak reformu ve ormanların devletleştirilmesi (1945).[438] Halk açısından durum daha da kötüydü. Devletin anlamı kendileri için çoğunlukla tahsildar ve jandarma baskısından ibaret olan halk, büyük bir yoksulluk, yoksunluk içindeydi ve bu durum giderek artan bir tepki biriktiriyordu.

Özetle belirtecek olursak, ekonomideki gücünü politik güçle perçinlemek isteyen yeni egemen güçlere "halk katmanları da, büyük sıkıntıları, hoşnutsuzlukları, örgütsüzlükleri, gerilikleri, yoksulluk, yoksunluk ve çaresizlikleriyle, destek vermeye hazır durumda(ydılar)... Bu durumda egemenler, bizzat İnönü'nün de teşvikiyle, iç ve dış koşulların dayatmakta olduğu çok partili bir yeni döneme geçmeyi gündemlerine almak durumunda kalmışlardır. Bunalımın ciddi sarsıntılara, hatta patlamalara neden olmadan, egemenlerin çizdiği dar çerçevenin sınırları dahilinde ve halk güçlerini dışlayacak biçimde bir restorasyon içine hapsedilmesi"[439] tek çare olarak belirmişti.

1945 yılında meclis içindeki bir takım olaylar, DP'nin kuruluşunun hazırlayıcısı olmuştur. İlkin, İnönü 19 Mayıs'ta yaptığı konuşmada, "demokrasiye" geçileceğinin sinyallerini vermişti. Kısa bir süre sonra başlayan bütçe görüşmeleri sırasında, meclisteki muhalefet, hükümete sert eleştiriler yönelterek kendini ortaya koymuş ve sonuçta, 29 Mayıs'ta yapılan bütçe oylamasında, Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Emin Sazak ret oyu vermiştir.[440]

Muhalefetin kendini belirgin çizgilerle ortaya koyduğu diğer bir olay, *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* görüşmeleriydi.

---

[437] Başkaya, 1999, s. 342.

[438] Bu konuda Bkz. Eroğul, 1998, s. 20-21, 28-29.

[439] Gerger, a.g.e., s. 37-38.

[440] Bütçe görüşmeleri için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII., Toplantı: 2, C. 17 (25.05.1945), s. 196-234.

Hazırlanan reform tasarısı ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Aydemir'in deyişiyle, "bu konuda mücadeleyi yürüten 3 önder" bulunmaktaydı.[441] Büyük toprak sahipleri olan bu üç kişi, Çukurova'dan Cavit Oral, Eskişehir'den Emin Sazak ve Ege'den Adnan Menderes idi.

Tasarıda temel olarak, topraksız köylüye toprak dağıtımı, işletmecilik hakkında kayıtlar (en çok ne kadar arazi işletilebileceği) yer almaktaydı. Tartışmalar, 17. madde ve 21. madde de yoğunlaşmıştır. 17. madde ile toprağın yetmediği yerlerde, topraksız ve az topraklılara dağıtılmak üzere, arazinin 50 dönüme kadar kamulaştırılabileceği, 21. madde ile kamulaştırmaların gerçek bedel üzerinden değil de arazi vergisine matrah olan değer üzerinden yapılacağı öngörülmüştür.

Söz konusu kanun tasarısına ilişkin R. Koraltan, "arkadaşlar, bu tasarının ruhu, kim ne derse desin, Ali'nin malını alıp Veli'ye vermektir"[442] diyerek tepkisini ve bir anlamda muhalefetin görüşlerini dile getirmiştir. Tanör'e göre toprak reformuna direniş Kurtuluş Savaşı döneminde örülen aydın-bürokrat ve toprak-mülk sahipleri ittifakının çözüldüğü anlamına gelmekteydi.[443]

DP hareketi de bu koşullar içerisinden yükselecektir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun meclisten çıktığı günlerde dört milletvekili tarafından, parti grubuna bir önerge verilmiştir. Bu, dörtlü takrir adıyla tanınan önergedir. Önergede imzası bulunanlardan birincisi, bankacı ve iktisatçı olan, eski İttihatçılardan Celal Bayar; ikincisi, büyük toprak sahibi ve hukukçu

[441] Ş. Süreyya Aydemir, **Menderes' in Dramı**, 7.B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000, s. 116.

[442] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII., Toplantı: 2, C. 17, (15.05.1945), s. 70; Toprak Kanunu konusunda geniş bilgi için bkz. Ş. Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C. 2, s. 338-351.

[443] Tanör, a.g.e., s. 336.

Adnan Menderes; üçüncüsü, hukukçu Refik Koraltan; dördüncüsü de ünlü tarihçi Fuat Köprülü'dür.

Dörtlü Takrir'in sahipleri, "milli hâkimiyetin tek tecelli yeri olan BMM'de, hakiki bir murakebenin sağlanmasını demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu takyit eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasını" teklif etmişlerdir.[444] İnönü'nün daha önce vermiş olduğu *ılımlılaşma*, *liberalleşme* yönlü mesajlarına rağmen, parti grubu bu önergeyi, önergede imzası olanlar hariç, oybirliği ile reddetmiştir.

Önergeleri reddedilen "Dörtler"den ikisi (Menderes ve Köprülü), bir müddet sonra Vatan gazetesinde açık muhalefet yapmaya başladılar. Bunun üzerine parti divanı toplanıp 21 Eylül'de bu iki şahsın ihracına karar verdi. 2 Ekim'de verdiği demeçte, arkadaşlarının ihracının tüzüğe aykırı olduğunu söyleyen Koraltan da partiden ihraç edildi. Aralık ayında da Celal Bayar partiden istifa etti ve 7 Ocak 1946'da Dörtlü Takrir'de imzası olan arkadaşlarıyla Demokrat Parti'yi kurdu.

Demokrat Parti bir muvazaa parti miydi? Bu sorunun cevabını ararken 1945'teki olayları ana hatlarıyla sıralamak gerekmektedir: Yukarıda anlattığımız gibi, iç ve dış etmenlerin birlikteliği çok partili sisteme geçişi zorluyordu. Bu yönde 1945 yılında atılan ilk adım, İnönü'nün 19 Mayıs törenlerindeki konuşması olmuştur. Bu konuşmada memlekette demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde hüküm süreceği müjdesi verilmişti. Kısa bir süre sonra yapılan bütçe oylamalarında, yukarıda da belirtildiği gibi, beş kişi ret oyu veriyor, sonra muhalefet, Çift-

[444] **Vatan**, 2 Ekim 1945.

çiyi Topraklandırma Kanunu ile daha bir belirginleşiyor, 7 Haziran'da da Dörtlü Takrir veriliyor.[445]

Dörtlü Takrir, liberalleşme yönündeki mesajlara aslında çok da uyan bir önerge olmasına rağmen sert bir biçimde reddedilmiştir. Biz burada "özel bir durum"un olduğunu düşünmekteyiz; böyle yapılarak muhalefet CHP'den kopmaya zorlanmış ve böylece artık 'yakıcı' bir ihtiyaç haline gelen çok partili sisteme geçilmesi hedeflenmiştir. Nitekim 1 Kasım 1945'te, TBMM açılış konuşmasında İnönü şu sözleri söyleyecekti: "Demokratik karakter bütün cumhuriyet devrinde, prensip olarak muhafaza olunmuştur. Diktatörlük prensip olarak hiçbir zaman kabul olunmadıktan başka, zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak, daima itham edilmiştir. *Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır.*"[446] Bu sözler, çok partili sisteme geçişin "izni" idi. Uzun yıllar iktidarı elinde tutmuş ve birçok imtiyazın sahibi olmuş olan yönetici elit, her halde bunlardan kolayca vazgeçmek istemeyecektir; bu işin doğası gereği olarak değerlendirilebilir. Madem iç ve dış etmenler bir "demokratik" ve "çok partili" sistemi zorluyordu o halde yapılması gereken şey imtiyazların korunabilmesi için *güdümlü bir muhalefet* oluşturmaktı.

Bayar, 1 Aralık'ta yeni bir parti kurmak istediklerini açıklamış, bundan birkaç gün sonra da Çankaya Köşkü'nde bir görüşme yapılmıştır. İnönü ve Bayar arasındaki bu görüşmede, Başkaya'ya göre şöyle bir anlaşmaya varılmıştır: 1- Çok partili hayata geçmezse Türkiye yalnız kalır. Yalnızlıktan kurtulmak için çok partili hayata geçilmelidir; 2- Atatürk'ün koyduğu temel ilkeler tartışma konusu yapılmamalıdır; 3- CHP yeni kurulacak partiye zorluk çıkarmamalıdır.[447] Yapılan görüşme sonu-

[445] Ayrıca bu sürecin devam ettiği günlerde, CHP dışındaki ilk siyasal parti olan Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasına izin verilmiştir (18 Temmuz 1945). Bu parti pek bir varlık gösteremeden silinip gitmiştir.
[446] Tanör, a.g.e., s. 340 (italikler bize aittir).
[447] Başkaya, 1999, s. 345.

cunda, nasıl bir anlaşmaya varıldığını net olarak bilme imkânı olmasa da olaylar zincirine baktığımızda Demokrat Parti'nin, en azından başlarda, güdümlü bir muhalefet olduğu kanaatine varılabilir.

Çok partili sisteme geçildikten sonra muhalefetin kısa sürede hızla örgütlenmesi ve güç kazanması CHP saflarında endişe yaratmış ve muhalefetin önünü kesmeye yönelik çeşitli tedbirlerle birlikte, 1947'de yapılması planlanan seçimlerin erken bir tarihte, 21 Temmuz 1946'da yapılması kararlaştırılmıştır. Demokrat Partililer bunun, muhalefet hareketinin giderek gelişmesinden korkulduğu için yapıldığının farkındaydılar. Bunun üzerine seçimlerin boykot edilmesi şeklinde bir fikir bile belirdi. Fakat neticede, 15 Haziran'da toplanan DP'liler seçimlere katılma kararı aldılar ve hızla seçim kampanyasının startını verdiler. Seçim kampanyasında mitinglere ağırlık veren DP'liler iktidar çevresinin çeşitli biçimlerdeki baskısıyla karşılaşmışlardır. Örneğin F. R. Atay, Ulus gazetesindeki yazısında, Demokrat Parti "bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır: bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir" diyordu.[448] Oysa DP'liler yasal hattan ayrılmamaya büyük özen gösteriyorlardı. Buna rağmen üzerlerinde yoğunlaşan baskıdan kurtulamıyorlardı.[449]

21 Temmuz'da yapılan seçimlerin neticesinde, DP 465 milletvekilliğinden 65 tanesini alabildi. "Oysa Demokratların bundan çok daha büyük bir desteğe sahip oldukları aşikârdı. Zaten seçimlerin hemen ardından, yapılan usulsüzlükler ve baskılar hakkında raporlar yağmaya başladı."[450] Ayrıca meclis çalışmaya başladıktan hemen sonra sayısız seçim itirazlarıyla karşılaştı. Bu itirazları incelemek-değerlendirmek için bir komisyon oluşturuldu fakat hiç bir itiraz geçerli kabul edilmedi.

---

[448] **Ulus**, 4 Temmuz 1946.

[449] Örneğin Aydın'da, seçimlerden iki gün önce, bir öğretmen, bir DP ocak başkanı ve Menderes'in çiflik kâhyası öldürülmüştü: **Vatan**, 20 Temmuz 1946.

[450] Eroğul, 1998, s. 39.

Bu seçimleri müteakip seçim kanunu tartışmaları başlamıştır. 16 Şubat 1950'de DP'nin de desteğiyle yeni seçim kanunu kabul edildi. Bu kanunla birlikte gizli oy, açık tasnif ilkeleri benimsendi, yargı denetimi güvencesi sağlandı. Yargıtay ve Danıştay üyelerinden oluşan Yüksek Seçim Kurulu öngörüldü ve seçim kurul başkanlarının yargıçlardan seçileceği kararlaştırıldı. Bu seçim kanunu çerçevesinde 1950 seçimlerine giren DP 487 sandalyeden 416'sını kazanarak önemli bir başarı elde etti.

Çok Partili Hayat: Demokrat Parti İktidarı (1950-1960)

Muhalefet yıllarında, demokratikleşme ve özgürlükler konusunda birçok vaatte bulunan Demokrat Parti 1950 seçimleri neticesinde iktidara geldi; bu dönem büyük umutlarla başladı. TBMM tarafından, ittifaka yakın bir çoğunlukla Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar, DP Genel Başkanlığı'ndan istifa etti. Bu görev Başbakan olan Adnan Menderes'e verildi. TBMM Başkanlığına Refik Koraltan seçildi, Ali Fuat Köprülü Dışişleri Bakanlığı'na getirildi. Kuşkusuz ki, DP'nin iktidara gelmesiyle 'yeni' bir dönem başlamıştır. 1960 askeri müdahalesine kadar devam edecek olan bu süreç, Türkiye'de siyasi-iktisadi alanlarda önemli değişimlerin yaşandığı bir dönem olacaktır. Diyebiliriz ki, DP'nin iktidara gelişi de gidişi de ayrı birer 'olay' olmuştur.

Adnan Menderes meclis konuşmasında, "Birçok açıdan, Dokuzuncu Büyük Millet Meclisi tarihimizde ayrı bir yere sahip olacaktır. Tarihimizde ilk defa, milli iradenin tam ve serbest tecellisinin bir sonucu olarak, bu güzide Meclis milletin kaderini belirleyebilecek bir duruma gelmiştir. Bu tarihi gün [14 Mayıs 1950] sadece partimizin değil Türk demokrasisinin de zafer günü olarak hatırlanacaktır" derken iktidara gelişlerinin büyük önemini işaret ediyordu. Gerçekten de zor koşullar içinde yarışan Demokrat Partililer, seçimlerde, uzun yıllar iktidarı elinde tutan ve iyice kök salmış olan CHP'den "politik iktidarı alma

güreşi"nde başarılı olmuşlardı; nitekim Feroz Ahmad bunu, "gelişmekte olan ülkelerin politik yaşamında nadir bir başarı" olarak nitelemektedir.[451]

[451] Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Y., 1996, s. 46. DP'nin iktidara gelişine ilişkin başka bir yorum da bu durumun bir seçim zaferinden öte bir ihtilal olduğu yolundadır: A.Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, çev. M. A. Sebük ve İ. H. Akın, İstanbul, Çeltük Matbaacılık, 1966, s. 74-75. Eroğul'a göre de bu bir "kansız ihtilal" idi (Eroğul, 1998, s. 84). 1950 seçimleri sonucunda meydana gelen değişikliği, bir ihtilal ya da devrim olarak nitelendirmek var olan gerçekliğe uygun düşmemektedir. Bir devrimden söz edebilmek için üretim ve mülkiyet ilişkilerinde köklü bir değişimin yaşanmış olması gerektiği gibi bir sınıfın (ya da sınıflar ittifakının) başka bir sınıfı (ya da sınıflar ittifakını) iktidardan uzaklaştırması gerekir. Belki, asker-bürokrat 'sınıfın', iktisaden egemen olan yeni 'egemen blok' tarafından uzaklaştırılması, son söylediklerimizi karşılar gibi gözükebilir fakat bu 'mekanik' bir bakış olur. Bir anlamda, devlet eliyle yaratılmaya çalışılan burjuvazi, tarım ve ticarette yoğunlaşıp güçlenmiş ve kendi ayakları üzerinde doğrulmaya başlamıştır. Server Tanilli, 1950 olayını şu şekilde yorumlamaktadır: Burjuvazinin güçsüzlüğü yüzünden onun görevlerini yüklenmiş ve bir çeşit "vesayet" uygulamış olan küçük burjuva bürokrat kesim, artık tarihsel görevini bir ölçüde yitirmiş sayılmakta ve uluslararası finans kapitalin ortağı tekelci kesim iktidara ağırlığını koymaktadır. (Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi. Anayasa Hukukuna Giriş**, 8. B., İstanbul, Çağdaş Y., 1996, s. 91). Savran da 1950 seçimlerini burjuvazinin siyasal güçleri arasında bir nöbet değişimi olarak nitelendirmektedir. (Sungur Savran, **Türkiye' de Sınıf Mücadeleleri**, C. I, İstanbul, Kardelen Y. , 1992, s. 92). 1950 olayının bir diğer yönü de şudur: Sürekli denetim ve baskı altında tutulan halkın adına hep başkaları düşünüp karar vermiş, 'tepeden inmeci metotlar' uygulanarak halkın süreci belirlemesi engellenmiştir. İşte "1950' de DP iktidarıyla yüzyılların her türlü devlet baskısından bezmiş halk kitlelerinde[de] ilk defa sosyal süreci 'etkiledikleri' ve 'etkileyebilecekleri' umudu uyanmıştı" (Başkaya, 1997, s. 272). Kuşkusuz, bu önemli bir farklılaşmaydı.

Demokrat Parti iktidarının ilk döneminde, I. (ve II.) Menderes hükümetlerinin açıkladığı Genel Amaçlar şöyle özetlenebilir: Tek parti döneminin genel bir eleştirisi yapılmış ve kanunlarda, tek parti döneminden arta kalan ne varsa tam olarak tasfiye edileceği belirtilmiştir. Mevcut anayasanın, hak ve hürriyetleri yeterince güvence altına almadığı ve millet iradesini egemen kılma konusunda sorunlu olduğu gerekçesiyle, anayasada, vatandaş hak ve hürriyetlerine ve millet iradesine dayanan istikrarlı bir devlet düzenini teminat altına alacak esaslı değişikliklerin yapılacağı vurgulanmıştır. Ayrıca hukuk devletini en pürüzsüz şekliyle tahakkuk ettirmek hükümetin başta gelen kaygısı olarak nitelendirilmiştir.

Bu genel amaçların dışında, programda yer alan diğer önemli noktalar; din ve vicdan özgürlüğünün icaplarına riayet edileceği, aşırı solun "kökünü kazımak" için gerekli tedbirlerin alınacağı, büyük "dost" Amerika'nın yardımlarından daha hızlı ve daha geniş ölçüde yararlanmaya çalışılacağı, özel teşebbüsün kendini güvende hissetmesini sağlayacak bütün tedbirlerin alınacağı, yabancı sermayenin teşvik edileceği, üretim ve istihdamın artırılacağı, vergi adaletinin sağlanacağı, ulaştırmada bilhassa karayollarına önem verileceği, refah seviyesinin yükseltileceği, toplumda sosyal güvenin tesis edileceği, grev hakkının "içtimai nizamı ve iktisadi ahengi bozmayacak surette" kanunlaştırılacağı, yönündeki vaatlerdir. Programda, diğer bir önemli husus da iktisat politikasıyla ilgilidir. Hükümetin iktisadi ve mali görüşlerinin esası "bir taraftan devlet müdahalelerini asgariye indirmek diğer taraftan iktisadi sahada devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak ve buna mukabil emniyet vermek suretle hususi teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek" şeklinde ifade edilmiştir.[452]

Menderes Hükümeti 2 Haziran'da güvenoyu istemiş, bu arada bir hadise cereyan etmiştir. CHP grubu, program eleştiri-

[452] Hükümet programı için bkz. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, s. 989 vd.

sinde son sözün kendilerine bırakılmasını istemiş, bu istekleri de reddedilince meclisi terk etmişlerdir. Bu olay, CHP'nin elindeki devlet gücünü kullanarak yeniden iktidara gelmeyi tasarladığı yönlü şüpheleri beslemiştir. İşte bu endişeli hava içinde DP iktidarına korkulu günler yaşatan bir olay cereyan etmiştir. 5 Haziran günü Menderes'i ziyaret eden bir albay, 8-9 Haziran günü hükümete karşı bir darbe yapılacağını bildirmiştir. Bunun üzerine orduya karşı korunmak için bir takım tedbirlere başvurulmuştur. 6 Haziran'da ani bir biçimde ordunun yüksek kademelerinde geniş çapta değişiklikler yapılmış, böylece ordu üzerinde göreli bir otorite tesis edilebilmiştir. Bundan sonra Menderes hükümeti yoluna "güvenle" devam edebilirdi.

DP iktidara gelirken özellikle demokratikleşme yönünde büyük vaatlerde bulunmuştu. Halk da büyük bir coşkuyla DP'yi destekliyor ve demokrasi konusunda yeni bir dönemin açıldığı inancını taşıyordu. İlk dönemde, iktisadi ve sosyal anlamda birtakım gelişmeler kaydedilmiş, olumlu işler gerçekleştirilmiş olsa da iktidarın ilk yıllarından itibaren görülen o ki, demokratikleşme yönündeki vaatler gerçek hayatta tam bir izdüşümü yakalayamamıştır. DP'nin muhalefette iken gülen ve umut dağıtan yüzü, iktidara geldikten sonra sertleşmeye ve antidemokratik bir karakter kazanmaya başlamıştır.[453] İktidarın ilk

[453]Atatürk döneminde çıkarılan bir kanunla müezzinlere, ezanı Türkçe okuma zorunluluğu getirilmiştir. DP iktidarının ilk düzenlemeleri arasında, bu yasağa ilişkin değişiklik yer almaktadır. 16 Haziran 1950'de toplanan meclis "Arapça Ezan Yasağı" nı kaldırmıştır. İkinci düzenleme, din eğitimi ile ilgilidir. Laikliğin gereği olarak, din eğitimi okullardan kaldırılmıştı. DP'nin yaptığı düzenleme ile din eğitim ve öğretimi ilkokulda dördüncü sınıftan itibaren, çocuğun anne ve babasının isteğine bağlı olarak yeniden ihdas edildi. Üçüncü düzenleme de 24 Aralık 1952'de Anayasa'nın dilinin "yaşayan dile" çevrilmesi olmuştur. Bu düzenlemeler dolayısıyla CHP'liler, DP'lileri gericilikle suçlamış ve protesto fırtınası koparmışlardır; böylece siyasi iklim sertleşmeye başlamıştır... Demokrat Parti'nin, iktidar olduğu süreçte, CHP ile sürekli bir gerginlik yaşadığı söylenebilir. Aslında bu, işin doğası gereğiydi: Uzun yıllar tek başına iktidar olmuş, parti-devlet-

yıllarından başlayıp, özellikle de 1953'lerden sonra artan bir biçimde, siyasal haklara ve muhalefete kısıtlamalar getiren düzenlemeler yapılmıştır: Basın ve üniversiteler baskı altına alınmış, siyasi parti faaliyetleri ve siyasi özgürlükler sınırlanmış, muhalefetin seçim çalışmaları engellenmiş, muhalefete oy veren seçim bölgeleri bile cezalandırılmıştır.

Bütün bunlarla beraber, DP'nin iktisadi alanda,[454] özellikle de tarımda[455] yakaladığı başarı kitlelerin DP'ye beslediği

---

hükümet özdeşliği içinde birçok imtiyaz kazanmış olan CHP, bu güç ve olanaklarını yitirmişti. Yeni iktidarın, geçmişin olumsuz icraat ve zihniyetinin kalıntılarına yöneldiği durumları dahi, kendine saldırı sayan CHP daha da hırçınlaşmış ve ortam gerilmiştir. Bunun yanında büyük bir halk desteğiyle iktidar olmuş olan DP, kısa sürede meşru çizgiyi aşıp tüm muhaliflere yönelik bir baskı ve sindirme politikası uygulamaya başlamıştır. Erken dönemde dikkat çeken bir olay da 14 Aralık 1953'de "CHP'nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun"un meclisten çıkarılarak CHP'nin mallarının hazineye devrinin öngörülmesidir.

[454] "DP'nin daha ilk iktidar yıllarında milli gelir % 15 oranında artmıştır. Bu artış sonraki yıllarda da devam etmiş ve Yükselme Devri'nin tüm milli gelir artışı % 38.9 oranını bulmuştur. 1960'tan sonra yapılan beş yıllık kalkınma planlarının % 7'lik bir gelişme öngördüğü hatırlanırsa, 1950-54 arasında sağlanan büyüme daha iyi takdir edilebilir:" Eroğul, 1998, s. 140-141.

[455] DP, tarımdaki gelişmeyi elde ederken şu araçlardan yararlanmıştır: "Bir kere doğrudan doğruya tarım alanını genişletmiştir (...) İkincisi, gizli işsiz durumunda olan fazla nüfuz, belirli bir oran içinde de olsa, bu yeni çalışma alanlarında istihdam edilmiştir. Üçüncüsü, tarım kesiminde yaygın bir makineleşmeye gidilmiştir. DP kısa bir zamanda memleketteki traktör sayısını on misli artırmıştır. Ayrıca mibzer, biçer-döver gibi alet ve makineler de ithal edilip, kolay işleyen bir kredi mekanizması yoluyla köylüye aktarılmıştır. Dördüncüsü, ürünün nakil ve muhafazası için yeni imkânlar geliştirilmiş ve özellikle depolama alanında büyük bir hamle gerçekleştirilmiştir. Beşincisi, Ziraat Bankası kanalıyla tarım kesiminin kredi ihtiyacı geniş ölçüde karşılanmıştır. Altıncısı tarımsal fiyatlar yükseltilerek, köye çok daha büyük miktarda para akması sağlanmıştır. Bütün bu tedbirlerin yanı sıra, doğanın yar-

umutların devamını ve DP'nin seçimlerden tekrar başarıyla çıkmasını sağlamıştır. DP'yi ikinci kez iktidara taşıyan genel seçimler 2 Mayıs 1954'te yapıldı. Tüm oyların yaklaşık % 57'sini alan DP, 1950'deki büyük zaferinin ötesine geçmeyi başarabilmiştir. CHP ise oyların yaklaşık %35'ini almıştır. Aslında çok büyük olmayan bu oy farkı, uygulanmakta olan çoğunluk sisteminden dolayı temsil alanına yüksek oranlarda yansımıştır. Bakıldığında Meclisin neredeyse tamamı DP milletvekillerinden meydana geliyordu. Oyların % 35'e yaklaşan dilimini almış olan CHP'nin payına toplam 541 sandalyeden 31 tanesi düşerken, DP, 503 milletvekilliğini almıştır.

Mecliste elde edilen bu çoğunluk, Demokrat Parti'nin daha çok hırçınlaşmasına olanak sağlamıştır. DP'nin kendisini milli iradenin yegâne temsilcisi olarak görmesi, "her istediğini" yapma hakkını da kendinde bulmasını sağlamıştır. Buradaki anlayışa göre, "demokrasi, halk çoğunluğunun kayıtsız ve şartsız iradesine dayanan bir rejimdir. Halk çoğunluğunun iradesi herhangi bir yönde bir defa belirdikten sonra, artık bu iradenin karşısına çıkacak sınırlayıcı ve kayıtlayıcı hiçbir kuvvet olamaz- ve olmamalıdır da; zira, bu takdirde halk iradesinin tam olarak gerçekleşmesi engellenmiş veya geciktirilmiş olur ki bu da demokrasiye aykırı düşer."[456] Bu zihniyetin bir yansıması olarak (zaten baskıcı bir rotaya girmiş olan) hükümet, elde ettiği çoğunluğun verdiği güvenle muhaliflerin, iktidar dışında kalan "ötekiler"in üzerindeki baskısının dozajını arttırmış, antidemokratik uygulamaları yoğunlaştırmıştır.[457]

---

dımı ve dünya konjonktürünün uygun olması da tarımdaki gelişmeyi kamçılamıştır:" Eroğul, 1998, s. 141.

[456] Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, 6. B., Ankara, AÜHFY, 1981, s. 169.

[457] Burada değinmeden geçilemeyecek bir husus vardır ki o da çoğunlukçu yaklaşımın gerçek bir demokrasiyle bağdaşamayacağı gerçeğidir. Çoğunlukçu ve çoğulcu yaklaşımlar uzun tartışmalara konu olmuştur. Çoğunluğu elde eden grupların karşısında "ötekilerin" (muhaliflerin/azınlığın) durumunun/ haklarının ne olacağı önemli bir sorun olmuştur/olmaktadır. Bugünün demokrasi anlayışı bakımından, bu tarz

Partilerin faaliyetlerine ilişkin getirilen kısıtlamalar 1956 ve 1957 yıllarında da devam etmiştir. 1956 yılında çıkarılan bir kanunla, partilerin seçim dönemleri dışında toplantı ve gösteri yürüyüşleri yapmaları yasaklanmıştır.[458] 1957 yılında da muhalefet partilerinin seçimlere yönelik tasarladıkları "Güç Birliği" yasaklanmıştır.

21.06.1954'de kabul edilen 6422 sayılı kanun da kamu görevlilerine yönelik antidemokratik düzenlemelere bir örnektir. Bu kanun ile emekli sandığında değişiklikler yapılarak, idareye re'sen emekliliğe sevk yetkisi tanınmıştır. Daha da vahimi, bu karara karşı yargı yolunun kapatılmış olmasıdır.[459] Bunu, kamu görevlilerine yönelik baskıların en ağırı olarak niteleyen Tanör'e göre, bu yasa "Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyeleriyle Üniversite öğretim üyelerini de kapsamına aldığından adli ve akademik güvenceler de bundan etkileniyordu. Zaten yargıç güvenceleri ve bağımsızlığı yönünden zayıf olan sistem, bu gibi önlemlerle daha da yıpranacak, yargı bağımsızlığı iyice ortadan kalkacaktır." [460]

Burada DP iktidarının son zamanlarında yaptığı bir düzenlemeye de değinmek zorundayız. Bu düzenleme, DP iktidarının sonunu hazırlayan olaylar zincirinin önemli bir halkasını oluşturan tahkikat encümeni ve ilgili kanundur. DP, 1960'lara gelindiğinde baskının dozunu iyice arttırmış, muhalefetin üzerine daha sert gitmeye başlamıştı. Bu gergin atmosfer içinde, bir tahkikat encümeni oluşturulması, ardından da bu encümene büyük yetkiler tanıyan bir kanun çıkarılması ile bir anlamda, 27 Mayıs'a giden yola kapılar iyice aralanmış oldu.

---

sorunların aşılmasında en etkili yaklaşımın *çoğulcu demokrasi* anlayışı olduğu ifade edilebilir.

[458] No: 6761- 27. 06. 1956 (RG. 27.06.1956-9346)

[459] No: 6422- 21. 06. 1954

[460] Tanör, a.g.e., s. 355

Demokrat Partililerin, muhalefetin yasal sınırları çiğnediği yönündeki iddialarını soruşturmak üzere 18 Nisan'da, bütün üyeleri DP milletvekili olan, Meclis Tahkikat Encümeni oluşturuldu. Encümene meclis ve mahkemelerin yetkilerini aşan "olağanüstü" yetkiler tanınmıştı; bu durumun kendisi anayasanın ihlali anlamına gelmekteydi.[461] İnönü bu durum karşısındaki tepkisini mecliste yaptığı konuşmada, şu sözlerle göstermiştir: "Bir insan, hem davacı, aynı zamanda hükümcü, aynı zamanda tatbikatçı olamaz (...) Bu teşkil edilen encümenin bir karakteri vardır: Bu encümen, Hükümetin üstünde, Büyük Millet Meclisinin üstünde, bir baskı rejiminin bünyesi olacaktır."[462]

Basın alanında adli ve idari mevzuatın nasıl uygulandığını, uygulanıp uygulanmadığını araştırma, her türlü siyasal hareket ve faaliyeti durdurma türündeki yetkileri kuşanan komisyon, işi, meclisin tahkikat kararıyla ilgili görüşmelerinin yayımını yasaklamaya kadar götürdü.[463] Ne var ki bunlarla yetinmeyen DP'liler bir adım daha ileri giderek 27 Nisan günü "TBMM Tahkikat Encümenlerinin Vazife Selahiyetleri Hakkında Kanun"u çıkardı.[464] Eroğul, bu kanunu "DP diktatoryasına hukuki zemin oluşturmak amacıyla çıkarılan tam bir baskı fermanı" olarak nitelendirmektedir.[465] Ciddi bir baskı rejimi öngören bu yasaya karşı tepkilerin çığ gibi büyümesi gecikmedi. Sonuçta, 27 Mayıs'ta asker sokağa indi ve Demokrat Parti'nin iktidarına son verdi.

27 Mayıs askeri müdahalesi, su yüzünde olan ve olmayan birçok olayın neticesidir. Aslında yukarıdaki bölümde anlattıklarımızla 27 Mayıs'ın meydana geliş sebeplerini ortaya koymuş olduk. İlk bakışta fark edilen ve asli sebepler olarak

---

[461] Ahmad, a.g.e., s. 79.

[462] Ş.Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, 7. B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000, s. 294.

[463] Tanör, a.g.e., s. 353

[464] No: 7468- 27. 04. 1960 (RG. 28. 04. 1960-10491)

[465] Eroğul, 1998, s. 236-237. Benzer bir görüş için bkz. Tanör, a.g.e., s. 353-354.

ortaya konulan nedenler, antidemokratik bir siyasal-hukuksal düzen ve baskıcı-otoriter bir yönetimin kurulmuş olması, rejimin temel nitelikleri ve Atatürk ilkelerinden sapılmış olması, toplumun birbirine düşman bir biçimde kutuplaşması ve bunun neticesinde ortamın terörize olmasıdır. Biraz daha geride duran nedenlerse, eski egemen güçlerin, iktidarlarıyla birlikte, imtiyazlarını ve itibarlarını da kaybetmiş olmalarıdır.

Demokrat Parti, yukarıda açıklandığı gibi, iktidarının ilk yıllarından başlayarak, kendinden ümit edilen demokratikleşmeyi gerçekleştirmek yerine demokrasiyi dışlayan baskıcı bir rejim kurmaya çalışmıştır. Ülkeyi bir yandan emperyalizmin uydusu haline getirmiş[466] diğer yandan içeride halk güçlerini dışlayan, onları baskılayan iktisadi-siyasi bir düzen oluşturmuştur. Özellikle 1954'ten sonraki süreçte iyice aymazlaşmaya başlayan DP yönetimi, tüm muhalif sesleri bastırmaya, kendi dışındaki siyasal güçleri sindirmeye yönelmiştir. Başta CHP olmak üzere siyasal partilerin yaşam olanakları ellerinden alınmaya çalışılmış (Millet Partisi alelade bir dernek gibi kapatılmış, güç birlikleri yasaklanmış vs.), üniversiteler, sivil toplum kurumları ve basın, iktidarın eylemlerinin destekçisi olmadıkları ölçüde cezalandırılmıştır. Örneğin, çeşitli kanuni düzenlemelerle (6334, 6337, 6732, 6733 sayılı yasalar gibi) basının temel işlevlerini yerine getirme olanakları yok edilmiş, bilimsel bilginin üretim merkezleri olması gereken üniversitelerin Türkiye'nin siyasal-toplumsal düzenine ilişkin eleştirel görüşler üretmeleri engellenmeye çalışılmış, yargı örgütü üzerinde baskı kurulmuş, hükümetin keyfi takdirine göre tasfiyeler yapılmış, işçi sendikalarının üzerine gidilmiş, çeşitli sendika birlikleri, konfederasyonları kapatılmış, en sonunda da tahkikat komisyonu kurularak muhalefetin "canına" tamamen kastedilmiştir.[467]

---

[466] Özellikle bkz. Eroğul, 1998, s. 261- 70.

[467] Genel olarak muhalefete yönelen baskıdan en büyük payı alan kesimlerin başında "kömünist" çevrelerin olduğunu söylemeliyiz. "13 Ocak 1951'den itibaren başlayarak'komünistler' onar, yirmişer, hatta ellişer kişilik gruplar halinde tutuklanıyorlar. Yaratılan heyecanı sö-

Sıralanan bu sebeplerden belki de daha önemli olanı eski egemen güçlerin mevcut durumu, içinde bulundukları şartlardı. Yükselen burjuvazi (toprak ağası- ticaret burjuvazisi ittifakı), cumhuriyeti kuran (ve bir anlamda kendini cumhuriyetin sahibi gören) güçlere tavır almış, onlara ait imtiyazlara son vermiş, onları güç ve itibar kaybına uğratmıştır. Bu "kabul edilmesi zor bir durum" idi. İşte hem siyasal rejimin gittiği yola duyulan tepki hem de kişisel-toplumsal konumlarının kötü gidişatı askeri elitte, 27 Mayıs'ın zorunlu olduğu fikrini doğurmuştur. Soysal'ın da belirttiği gibi, dış görünüş itibariyle 27 Mayıs'ı yaratan olaylar zinciri çok açık fakat gerçekte "daha derin bir anlamı var 27 Mayıs'ın. Çok partili siyasal hayat ve hele 4 Mayıs 1950'deki iktidar değişikliği, daha önceki dönemlerin en ağır basan gücü durumundaki askerî ve sivil bürokrasiden gelme tabakayı ikinci plana itmiş, hatta 'bağlı' duruma getirmişti. Tanzimat'tan beri bütün yenileşme hareketlerine öncülük eden bu tabaka, bir anlamda kendi başlatmış sayılabileceği genel oy ve çok partili siyasal hayat evrimleri sonunda, toplumdaki iktidarı elinden kaçırmaktadır. Evrime öncülük edenler, çok partili siyasal hayatın da bu yenileşme değerlerine uygun olarak sürüp gideceğini (...) ummuşlardı. Oysa bir süre kurulmuş gibi gözüken bürokrasi-burjuvazi dengesi çabuk bozulmakta, dolaylı yollardan tutucu güçlerin desteğini de kazanmış olan burjuvazi yanı ağır basmaktadır. Bir bakıma, 27 Mayıs, bu ağır basışa karşı askerî ve sivil bürokrasinin tepkisi sayılabilir."[468]

Bu bölümü sonlandırmadan, fazla tekrara düşmemeye çalışarak, önemli bulduğumuz birkaç belirlemenin altını çizmek

---

müren DP Hükümeti, bu arada, yeni baskı kanunları çıkarmak için hummalı bir faaliyet içine giriyordu. Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerini değiştirecek olan 'Demokrasiyi Koruma Kanun Tasarısı', ilk tutuklamalardan on üç gün sonra adalet komisyonuna veriliyor. Tasarının konuşulması sırasında bazı milletvekilleri ölçüyü öylesine kaçırıyorlar ki, komünistler için ölüm cezasını isteyenler bile ortaya çıkıyor (...) Bu manzara, Demokrat Parti'nin Türkiye'de yerleştirmek istediği demokrasinin nasıl bir demokrasi olduğunu bütün çıplaklığı ile gözler önüne seriyordu:" Eroğul, 1998, s. 106.

[468] Soysal,a.g.e., s. 44.

gerektiğini düşünmekteyiz. İlkin, DP'nin tabandan tavana doğru yükselen bir hareket olmadığını görmekteyiz. DP'yi kuranların bir kısmı iktisaden egemen olan "yeni yetişen" zenginler "sınıfı", diğer kısmı da yönetici sınıfın içinden gelen fakat çıkarları farklılaşmış bir kesim idi. Bu durumu DP'nin önemli isimlerinden biri olan Samet Ağaoğlu'da "Demokrat partiye kadar partileri kuran da kurduran da asker ve sivil yönetici kadrodur (...) DP'yi kuran yine bunlardır, fakat kurduran halktır"[469] sözleriyle ortaya koymaktadır. Biz, bu noktayı, "kurduran halk"tır nitelemesini şu şekilde yorumluyoruz: Halk "felaket koşulları" altında yaşıyordu. Halkın payına düşen büyük bir yoksulluk, horgörülme ve baskı idi. "Birileri" bu durumu değiştirmek için harekete geçmese, halkın kendisi harekete geçebilirdi.[470] Halk, bilinçsiz ve örgütsüz bir vaziyet içinde olsa da ayağa kalkması ihtimal dâhilindeydi. Durum bu şekilde olunca, birileri harekete geçti ve DP kuruldu.

İkincisi, halk, daha önce olduğu gibi, DP döneminde de büyük oranda bir seyirciydi, aktif bir özne değildi. Yani halk, siyasal sistemi belirleyen/değiştiren/dönüştüren bir özne olmaktan ziyade, dışarıdan belirlenen, sürekli üzerinde tasarruf yapılan bir nesne konumunda olmuştur. Kuşkusuz, bu durumun aşıldığı anlar olmuştur fakat bizim işaret etmeye çalıştığımız,

---

[469]Samet Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri. Bir Soru**, İstanbul, Baha Matbaası, 1972, s. 46.

[470] Bu durumu Ağaoğlu'nun kendisi de dile getirmektedir: "Halka gelince, köylerden şehirlere ve hükümet merkezine kadar tek parti yönetiminin değişmez yüzlerinden, bunların ceberut tutumlarından bıkmış usanmıştı. Bu ruhi bıkkınlık ekonomik zorluklarla on misli artıyor, halk bu zorlukları kaldıracak yeni insanları özlüyordu. Asker-sivil bürokrasi bu özleyişi görmüş, kendi bıkkınlık sebepleriyle halkın bıkkınlık sebeplerini birleştirmekten başka çıkar yol kalmadığını kavramıştı. O halde tasfiyeye yine kendisi, ama bu sefer halkla elele vererek başlıyacak(tı) (...) Böyle yapmadığı takdirde açıkça görüyordu ki bu temizliğe halk girişebilir, bu ise yalnız tek parti yöneticilerini değil, bütün asker-sivil bürokrasiyi toptan yıkarak yerine bir sınıf hakimiyetinin gelip oturmasına yol açabilirdi:" Ağaoğlu, a.g.e., s. 47.

Avrupa'da yaşanan süreçten farklı olarak, bizim topraklarımızda sosyal ve siyasal yapının "kitlelerin eseri" olmayışıdır. Böyle olunca da yukarıdan, "armağan edilmiş" olan şeyler, bir süre sonra kolaylıkla geri alınabiliyordu: Meclis kapatılabiliyor, Anayasa askıya alınabiliyor, hak ve özgürlüklerin kullanımı durdurulabiliyor vs.

Üçüncüsü, halk, CHP'nin karşısında kim muhalefet yaparsa ona koşacak durumdaydı. Egemen güçler bunun farkındaydı; halkın "yanlış" yere koşması engellenmeliydi. Yapılacak şey, artık iç ve dış koşullar da dayattığına göre, bir muhalefet partisi yaratmaktı. Böylece yönetici kesim içinden bir grup, içinden çıktığı kesimden icazet alarak muhalefete geçmiştir. Denilebilir ki bir anlamda, DP'nin ebeliğini CHP üstlenmiştir.

Son olarak, DP'nin iktidara gelişi ile ilk başlarda çeşitli alanlarda olumlu bir hava yaşanmaya başlamış fakat bir süre sonra bu hava tersine dönmüş ve birçok kesim aleyhine olan düzenlemelere girişilmiştir. "Eski" egemen güçler ve özellikle de askerler imtiyazlarının ve itibarlarının eritildiğini görmekte ve bu durum karşısında tepki biriktirmekteydiler. Ülkenin dar boğaza girmiş olması, halkın şikâyetlerinin artması, muhalefet üzerinde baskıların yoğunlaşması vs. ordunun harekete geçmesini "zorluyordu". "Şartlar tamam olunca", 27 Mayıs 1960'da ordu harekete geçti ve büyük umutlarla başlayan Demokrat Parti dönemi sona erdi.

DP İktidarında Arap Alevilerin Siyasal Tutumu

Tek partili düzenden çok partililiğe geçişle birlikte başta resmi ve "gayrı resmi" azınlıklar olmak üzere birçok toplumsal kesim önceki dönem ve onun yürütücüsü (baş aktörü) Cumhuriyet Halk Partisi'ne tepkilerini Demokrat Parti'ye yönelerek göstermişlerdir. Yukarıda anlatıldığı gibi tek parti döneminde izlenen siyaset, homojen bir ulus yaratma gayreti, rejimin otoriter niteliği, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı zorlayıcı koşullarla beraber DP'nin liberal söylemi, toplumsal refaha ve ekonomik

kalkınmaya yönelik vaatleri tek parti cenderesi altında sıkışan geniş kitleleri DP'ye teveccüh göstermeye sevk etti. Varlık Vergisi gibi büyük bir haksızlığa maruz kalmanın sıcak etkisiyle de CHP'ye iyice tepkili olan gayrimüslimler DP'yi bir kurtarıcı gibi görmüş, uzun süre devam edecek bir sempati beslemişlerdir. Örneğin, "1946 seçimlerinde DP'den İstanbul milletvekili seçilen Yahudi asıllı avukat Salamon Adato, bu başarısını 1950 seçimlerinde de tekrarlayacak ve tekrar meclise girecekti. Daha ileriki yıllarda Rum ve Ermeni cemaatlerini temsilen DP'den aday olanlar da milletvekili seçileceklerdi."[471]

Genel Alevi kitlesinin (Türk, Kürt, Zaza ve Arap Alevilerin) de bu süreçte DP'ye yönelimlerini görmekteyiz. Büyük ve etkili Alevi ailelerden şahısların DP listelerinden parlamenter yarışa dâhil oldukları bilinmektedir.[472] Alevilerin yoğun yaşadığı Tunceli, Çorum, Sivas, Adana, Mersin, Erzincan gibi şehirlerde özellikle 1950 ve 1954 seçimlerinde hatırı sayılır oranlarda milletvekillikleri kazanarak güç elde ettiği görülmektedir. DP'nin elde ettiği başarı ve olumlu imaj ikinci iktidar dönemi ve sonrasında -özellikle de 1957 seçimlerini takiben- zedelenmeye başlamıştır. Aleviler açısından DP'nin İslami söylemde yoğunlaşması ve tarikatlarla girilen ilişki belki de yeniden kurulan otoriter rejim yapısından daha tehlikeli addedilmiştir.[473]

---

[471] Rıfat N. Bali, "Azınlıkların Demokrat Parti Sevdası Celal Bayar'ın Amerika Ziyareti", **Toplumsal Tarih**, 2004, S:122, s. 14.

[472] Alevi-Bektaşiler içinde en etkili ailelerin başında yer alan Ulusoy ailesinden Yusuf Ulusoy'un DP milletvekili olması, Alevi dedesi Hüseyin Doğan'ın DP'den aday olması bu durumun örneklerindendir.

[473] Massicard'a göre de "1950'deki ilk çokpartili seçimde Alevilerin çoğunlukla DP'ye (Demokrat Parti) destek verdiklerini gösteren birçok işaret bulunmaktadır. Hiç kuşkusuz DP'nin dile getirdiği kırsal temalardan etkilenmişlerdi; ilk zamanlarda mezhep aidiyeti muhtemelen oy vermede belirleyici bir etken olmamıştı (...) Daha sonraki evrede sağcı kuruluşlar açıkça Sünni yanlısı söylemleri benimser ve tarikatlara göz kırpmaya başlarlar; bu durum, 1957 seçimlerinden itibaren bazı Alevi seçmenlerin niye DP'den uzaklaştıklarını açıklayabilir." Massicard, a.g.e., s. 54. Benzer yönde bir yaklaşım için bkz.

Arap Alevilerin DP'ye yönelimini yaptığımız alan araştırması sonuçlarından tespit edebilmekteyiz. Aşağıda detaylandıracağımız gibi, Arap Alevilerin çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte DP'ye sempati ve yakınlık gösterdikleri tespit edilebilir. Arap Alevilerin yaşadığı Hatay, Adana ve Mersin illerindeki seçim sonuçları da mülakatlardan elde ettiğimiz bilgileri doğrular niteliktedir. Her ne kadar 1950-1960 arası seçim sonuçlarını sandık bazında inceleme olanağı olmasa da (ki bunu yapabilseydik, Arap Alevilerin yoğun olarak bulunduğu mahallelerdeki oy oranlarından parti eğilimini daha net verilere dayandırabilirdik) il genelindeki sonuçlar, seçilen milletvekilleri genel bir bilgi vermektedir. 1950 seçimlerinde Adana (11) ve Mersin (7) illerindeki milletvekilliklerinin tamamı DP'ye gitmiştir. Arap Alevilerin en yoğun yaşadığı il olan Hatay'da ise (toplamdaki 6 milletvekilliğini alarak) yarışı CHP kazanmıştır. Bunun da nedeni burada Arap Alevi toplumunun siyasal tercihlerini belirleyen ileri gelen ailelerin henüz DP'ye geçmemiş olmasıdır. 1954 seçimlerindeyse Hatay'daki Arap Alevilerin önde gelen ismi Abdullah Cilli'nin CHP'den DP'ye geçmesiyle DP Hatay'daki 8 milletvekilliğinin bütününü alarak zaferini Alevi oyları sayesinde ilan edebilmiştir. Aynı seçimde DP, Adana (13) ve Mersin (8) illerindeki milletvekilliklerinin de tamamını kazanmayı başarmıştır. 1957 seçim sonuçları DP iktidarının genel olarak Aleviler açısından cazibesini yitirmeye başladığını gösterdiği gibi özelde Arap Aleviler arasında yarattığı olumlu havanın da dağılmaya başladığına delalet etmektedir. 1957'de Hatay'daki kanaat önderlerinin tekrar CHP'ye yönelmesiyle şehirdeki tüm milletvekillikleri (9) CHP'ye gitmiştir. Benzer biçimde Adana'daki tüm milletvekilliklerini (16) de CHP elde etmiştir. Bir tek Mersin'de sonuçlar DP lehine olmuş, 9 milletvekilliğini DP almayı başarabilmiştir.[474] Bu ista-

---

Harald Schüler, **Türkiye'de Sosyal Demokrasi: Particilik Hemşericilik Alevilik**, çev. Y. Tombul, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s. 161-163.

[474]**Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007**, TÜİK, Ankara, 2008, s. 8-10.

istikî bilgileri aktardıktan sonra alan araştırmamız sonucu elde edilen verilerin incelenmesine geçebiliriz.

Yaşayan Tarih

Tek parti dönemine ilişkin olumlu bir çerçeve çizen az sayıdaki görüşmeciden biri olan Şefik o dönemdeki devletçilik politikasının olumlu yönleri bulunduğunu, tek parti de olsa o zamanki vekillerin nitelikli olduğunu fakat ülkenin içinde bulunduğu kötü koşulların İnönü'yü bazı uygulamalara zorladığını, bunların neticesinde de halkın tepki gösterdiğini ifade etti:

> Devletçilik vardı. Halk partisi tek partiydi... Adam seçilmiş insan koyuyor... Şimdi durum nasıl oldu, harp zamanında milleti aç bıraktı, karneye bağladı, naftalin ekmek yedirdi, ondan [bu sebeplerden] millet bıktı ondan. Zaten birisi İnönü'ye dedi, bizi aç bıraktın, naftalin ekmek yedirdin... İnönü ona seni aç bıraktım ama babasız bırakmadım, dedi. Sonra varlık vergisi çıkardı, fakir fukaraya dokunmadı ama buradaki gayrimüslimlerin anasını b... Zaten bende [Arap Alevilerde] bir şey yok, ne alacak ama zenginlerden aldı... Menderes'ten önce dağlara yazılırdı, önce vatan. Menderes geldikten sonra artık Türkiye yozlaştı. Neden diyeceksin, adam Amerika'ya kucak açtı. İncirliği Amerika'ya verdi. Türkiye'nin kapılarını açtı... Buradaki Arap Aleviler için değişen bir şey yok... Samandağlılar sera altı sebze yetiştirmeyi öğrendiler. Buradaki köylüler pamuğa gidiyor, Adana'yı topluyor, Adana kıraç, sulama değil, onu topluyorlar, dönüyorlar Amik ovasını topluyorlar, işte zenginlik oradan, Menderes döneminde başladı bu [süreç]. **(Şefik, E., D.T. 1927, İlkokul terk, Antakya)**

Görüşmeci burada, siyasal olarak Araplar açısından çok bir şeyin değişmediğini, yalnızca Arapların ekonomik-sosyal yönden değişiminin bu sürece denk geldiğini ifade etmeye çalıştı.

> 1950 senesinden bugüne kadar, 59 sene oldu, Menderes'ten bugüne kadar kim geldiyse Türkiye'nin üzerine etti. Değişen bir şey yok bizim [Arap Aleviler] için. Herkes kendi işinde gücünde... kimseden bir hayır beklediğimiz yok! (Alevilerin o dönem sağ partilere destekleri sorulduğunda) Yok yok, hep sağ partiyi desteklemedik biz. Cilli ailesine ben oy vermedim açıkçası, ben hayatımda kolay kolay sağa oy vermedim, benim gibi çok var sağa vermeyen... Şimdi seçim olsa yine biz Halk Partisi'ne vereceğiz. **(Şefik, E., D.T. 1927, İlkokul terk, Antakya)**

Uzun yıllar hem muhtarlık hem belde başkanlığı yapmış olan ve sağ partileri desteklediğini belirten görüşmeci, Alevilerin çeşitli dönemlerde değişik nedenlerden ötürü farklı siyasal eğilimleri olsa da önemli bir CHP destekçiliğinin halen devam ettiğini ifade etti.

> Alevilerin çoğu Halk Partisi'ni destekler. Ekseriyetle, ama bir kısmı var dağılmış... Ama yüzde elliden fazla Halk Partili şimdiye kadar... Neymiş Atatürkçüymüş, bu, bu. Yani bizim Atatürk sevgimiz var, doğrusu; yalan yok... Hürmet etti, Alevi-Sünni bırakmadı, herkesi Türk vatandaşı olarak kabul ediyor. Bu iyi oldu, değil mi! Aleviler, Halk Partisi'nden sonra (DP'nin kurulmasından sonra demek istiyor) Demokrat Parti'yle beraber oldu. Abdullah Cilli Demokrat Parti'ye geçti, halk Demokrat Partili oldu...Kardeşim, Cilli nereye dönerse halk dönerdi arkasına. Eskiden Alevilerin hepsi cahildi. Şimdiki gibi değil. Birisi lider, diğerleri bir şey bilmez ama şimdi hepsi doktor, hepsi avukat hepsi... Halk Cillilerle beraber yürürdü, Abdullah Cilli bizim Hatay'da Hatay hükümetiydi istese... ne isterse elindeydi... Ama şimdi eskisi gibi değil, herkes kendi kendine çalışıyor, kendini temsil ediyor. **(Selim, E., D.T. 1929, İlkokul, Hatay)**

Abdullah Cilli'nin DP'den aday olarak seçilmesini sorduğumuzda, yukarıda bahsedilen durumlara ek olarak, önemli bir aileden Arap bir adayın çıkmış olması nedeniyle onun desteklendiğini ifade etti. Ama "topluma bir hayrının da dokunmadığını" belirtti. Diğer bir görüşmeci olan Sırrı (D. T. 1950, E., Üniversite, Antakya) da araya girerek, "toplumsal açıdan bir şey" yapmamasına rağmen, bu kadar uzun süre seçilmesinde, toplumun kendinden birini mecliste görme isteğinin yanı sıra, "bireysel işleri çok iyi yapabilmesi"nin, yani kendisine başvuran insanların işlerini halletmek için uğraşmasının etkili olduğunu ifade etti. Fakat asli sebeplerin başında Aleviliğin yer aldığı, Cilli'nin bundan kaynaklı oy alabildiği de açıklandı.

Cilli ailesi Hatay'ın Türkiye'ye katılımında önemli rol ifa etmiş bir aile. Bu ailenin mensupları çeşitli dönemler meclis-te ve yerel idarede görev almışlardır. Örneğin, Zeynel Abidin Cilli Hatay Devleti döneminde milletvekilliği yapmış. İlhaktan sonra İzzettin Cilli bir dönem CHP milletvekili olmuştur. Diğer önemli bir isimse TBMM'nin en uzun dönem görev yapan vekillerinden biri olan Abdullah Cilli'dir. Abdullah Cilli'nin yakın akrabası ve 1970'li yıllardan itibaren sürekli yanında bulunan ve Adalet Partisi'nin lokal düzeyde yöneticiliğini yapmış olan görüşmeci Tarık, Abdullah Cilli'nin ilk önce Halk Partisi'nde yer aldığını, 1954 seçimlerindeyse Demokrat Parti'den vekil olduğunu, 1957'de ise İzettin Cilli'nin CHP'den milletvekili olup Abdullah Cilli'nin Samandağ belediye başkanı olduğunu anlattı:

> Türkiye'ye katıldıktan sonra Zeynel Abidin Samandağ belediye başkanlığı yapıyor. Kendisi Fransa'dan geldi... 5-6 yıl Fransızca öğretmenliği yaptı, Türkiye zamanında. Belediye başkanlığını 2 sefer yaptı. Aralıklı iki dönem. İzzettin Bey Ankara'da ayağı alçıdayken CHP'den kazandı. Menderes Hatay'da kaybetti. 7-0 gitti. 7 milletvekili İnö-

nü'nün oldu.[475] 1957 yılı. Seçimi kazanmış Selahattin amcam ama Abdullah amcam politikasız, mevkisiz durmaz, kanında var. Geldi hemen abisini indirdi, kendisi belediye başkanı oldu. Darbede bu sefer Samandağ belediye başkanıydı. Abisi (İzzettin) CHP milletvekiliydi. İzzettin Bey hep ata binerdi. Çiftliğine giderken düştü, kırıldı ayağı. Ankara Numune'de yatıyor. Hastaneden müracaat ediyor CHP'ye. CHP Hatay listesine koyuyor. Öteki Mehmet Ali amcam biniyor geliyor buraya. Buranın yarısını aldı amcam. Doktor Mehmet Ali amcam Abdullah Bey'e karşı çalıştı. Babam Abdullah amcamla beraberdi, kardeşlerine karşı. Düştü Abdullah Bey, öteki milletvekili oldu. Geldi, Selahattin'i indirdi, kendisi oturdu yerine.[476]
İsmet İnönü Ankara'ya milletvekili gitsin diye partisinin adamını gönderiyor. Selahattin Cilli'yi arıyor. Soruyorlar, niye arıyorsun? İşte Ankara'ya gidecek. O gidemez diyorlar, Abdullah Cilli'nin gitmesi lazım. Abdullah Bey gene kardeşinin yerini alıyor yani. 1946'da CHP milletvekili olarak gidiyor, partinin talebiyle aday koyuyorlar. Birileri iddia eder biz gittik diye. Ama bilmiyorum. İkinci

[475] Milletvekili sayısı doğru hatırlanmamıştır. 1957'de Hatay'ın 7 değil, 9 milletvekili vardır, tamamını CHP almıştır.

[476] Samandağ Belediyesinin verileri incelendiğinde, Y. İzzettin Cilli'nin, 1939-1942, 1946-1950, 1950-1954 yılları arasında 3 dönem, Zeynel Abidin Cilli'nin, 1950-1954 yılları arasında bir dönem, Abdullah Cilli'nin de 1957-1960 yılları arasında bir dönem belediye başkanlığı yaptığıanlaşılmaktadır.Bkz. **Samandağ Belediyesi 2012-2016 Stratejik Planı**
http://www.samandag.bel.tr/images/haber/file/Stratejik%20Plan.pdf
(E.T. 15.06. 2012). Meclisalbümü incelendiğinde İzzettin Cilli'nin 1957-1960 arasında CHP milletvekili olarak TBMM'de yer almasının yanı sıra Hatay'ın ilhakından önce Suriye Meclisi'nde yer aldığı da görülmektedir: **TBMM Albümü (1920-2010)**, C: 2, ed: S. Yıldırım-B. K. Zeynel, 2. B.,TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Y., Ankara, 2010, s. 718.

defa da 1950'de gene CHP'den gidiyor. Celal Bayar geliyor buraya, İbrahim Güneş adında biri, Cami imamı, bizi bu Cillilerden kurtar diyor. Niye kurtarayım diyor... Ondan sonra baskı yapıyor Celal Bayar adamlarıyla, çeşitli girişimlerle, bizi kazanmak için. Neticede de bizimkileri kazanıyor ve partiyi kurduruyor. İkna ediyor, CHP'den koparıyor ve kendine geçiriyor. Buraya aslında partiyi kurmaya geliyor. Birilerine verecek vazgeçiyor, sonra babama veriyor. Abdullah amcamı ikna ettikten sonra babamı başkan yapıyorlar yani. Hatta babam geliyor, doktor amcamın rozetini alıp yere atıyor, üstüne basıyor. Demokrat Parti'nin rozetini takmış diye kıyameti koparıyor. Sen ne hakla bu partiye girdin. Bu adamlar bizim işimize yaramaz, CHP'de kalacağız ayağına. Babamın adı Ataullah. İlk CHP teşkilatının kuruluşunda başkan Ataullah Cilli.

1954 seçimlerine gelmeden (DP'ye) giriyor ve 54 seçimlerinde Demokrat Parti'den (Meclise) giriş yapıyor... Bir gün dedi ki, Menderes beni gördü, 'Abdullah Bey, Hayrettin seni arıyor, git gör' dedi. Hayrettin Erkmen. Ticaret bakanı, en son dışişleri bakanı. Gittim diyor, Hayrettin Bey'in yanma. Abdullah Bey dedi, her milletvekiline bir şey verdik, size de Pakistan'dan gelen kanaviçe çuvalları düştü. Git gerekli imzaları at. Bundan sonra senin adına ithal edilecek. Tek kalemde başka tüccara devredersin. Kabul etmiyor Abdullah Bey. Biz yapamayız. O zihniyet yok Abdullah amcamda. Darbede onlar Yassıada'da, kendisi Yeni Türkiye Partisi'nden aday oldu. Aldı götürdü Hatay'ı.[477] **(Tarık, E., D.T. 1957, Lise, Samandağ)**

[477] Görüşmecinin aktardığı bazı bilgileri içeren bir yazı için bkz. "Çilli Politikayı Bırakıyor", **Milliyet** 16 Nisan 1977; ayrıca bkz. **Cumhuriyet** 20 Temmuz 1975. Görüşmeci Tarık, Abdullah Cilli'nin 27 Mayıs sonrası kısa süreliğine gözaltına alındığını fakat DP milletvekili olmaması dolayısıyla büyük sıkıntı yaşamadığını ifade etmiştir. Bununla

Uzun bir dönem Hatay'ın en etkili ailelerinden olan Samandağlı Cilli ailesi ne isterse onun olduğunu, insanların en mahrem alanlarına bile müdahale edebildiklerini anlatan görüşmeci Ali, dinsel-feodal güçlerinden ötürü bu ailenin Arap Aleviler tarafından desteklendiğini ifade ederken DP'nin de elde edebildiği desteğin nedenlerinden birini ortaya koymuş oldu. Samandağ'ın Cilli (Tekebaşı) köyünde yaşamış olan görüşmeci, Türkiye'ye katılımdan sonraki süreçten ve Halk Partisi'nden şikâyeti olmadığını, sadece şapka giymeye zorlandıklarını anlattı. Buna karşın, neden DP dönemiyle birlikte Menderes'e yöneldikleri, hangi sebeplerden ötürü ona karşı, zikrettikleri biçimde bir sempati duydukları sorulduğunda açık bir cevap alınamadı. Yalnızca Menderes'in iyi bir insan olduğunu, onun döneminde Alevilerin sosyal durumunun biraz daha iyiye evrildiğini ifade etti:

> Sancakta tek söz onlarındı özellikle Alevi kısmının hepsinde (etkiliydiler)... Onların o büyük gücü dinseldi.[478] Büyük şeyhlerin söyledikleri, o zamanlar ferman. Ona karşı gelemezsin. Onların söyledikleri kanundu, ilk ve son söz onlarındı. Abdullah Cilli Atatürk'le bizzat görüşmüş. Atatürk şunu demiş: 'Abdullah Cilli sen Türkiye'deki bütün güvendiğin insanları, sana oy verecek insanları San-

birlikte basında yer alan bilgilere göre, 27 Mayıs sonrası Hatay'da tevkif edilen 9 kişi arasında A. Cilli de yer almış ve bu kişilerin mallarına el konulmuştur. **Cumhuriyet** 12 Haziran 1960. 1961 seçimlerinde de A. Cilli'nin Yeni Türkiye Partisi'nden milletvekili olarak seçildiği Meclis albümünden görülmektedir: **TBMM Albümü (1920-2010)**, C: 2, s. 796.

[478]Yukarıda bahsedilmişti, bu ailenin Osmanlı döneminde sahip olduğu güç sadece dinsel değildi. Bu insanlar bölgede bir nevi devletin mümessili, evet dinden gelen büyük güçleri sayesinde belki bu nişana-göreve ulaştılar ama resmi olarak otorite kullanma yetkisini de ellerine almaları onların dinsel gücünü pekiştirerek, siyasal bir güce kavuşmalarını sağlıyordu. Yargılama yetkilerinin olduğu yönündeki aktarılanlar hatırlandığında bu daha iyi anlaşılabilir.

cağa sür (gönder)' Yani Türkiye'ye katılımı isteyenleri. Tabi burada Türkiye'ye katılımı istemeyen çeteler de vardı ve seçim sonrasında, tabi ben seçimin nasıl olduğunu hatırlamıyorum, epey büyük bir oyla kabul edildiğini söylediler. Tarbuş vardı, biz bunları giyiyorduk, kırmızı başlık, fes gibi, bunları yasak ettiler, illa şapka giyeceksiniz dediler. Dağlarda şimdiye kadar giymiyor kimse şapka. Bunun dışında herhangi bir baskı görmedim ben. Menderes iyi bir adam, hakiki bir adamdı. Abdullah Cilli gibi olmadı. Abdullah Efendi, Menderes'in yanında kendi oğlu gibiydi. Suçlu çıkardılar (Menderes'i) astılar. Bilmiyorum ama iyi bir adamdı. Çörlü köyündeki eski köprü Menderes'in sayesinde yapıldı... Yapmış işte, burada köprü olacak (demiş). Abdullah Cilli Menderes'ten ne isterse, yok demiyordu, yapıyordu. **(Ali, E., D.T: 1910, Samandağ)**

Hatay bölgesindeki Alevilerin genelde hangi partiyi desteklediklerini sorduğumuzda görüşmeci Tahsin özellikle erken dönemlerde, partiyi değil Abdullah Cilli'yi desteklediklerini, önder olarak gördükleri kişi hangi partide yer alırsa Alevi topluluğun da orada yer aldığını ifade etti. "Abdullah Cilli nerdeyse onu destekliyorlar. Hangi partideyse onu tercih ediyorlar. Çünkü en büyük şeyh babası Maruf el-Cillî'ydi" cevabını vererek dinsel konumları dolayısıyla onlara destek sunduklarını belirtmiş oldu. Ayrıca Abdullah Cilli'nin, "kendi menfaati, ailesinin menfaati için öncelikli olarak çalıştı"ğını belirtti. Arap Alevi toplumu için ne yaptığı sorulduğunda, "Yok, yapamaz zaten, yapamaz hiç, hiçbir şey..kim gelirse gelsin eşitlik yapamaz..." cevabını verdi. **(Tahsin, E., İlkokul, D.T. 1924, Antakya)**

Ekinci beldesinden olan ve Almanya'da çalışmakta olan görüşmeci Hikmet Abdullah Cilli'ye oy verip desteklediklerini fakat millet için pek bir şey yapmadığını hatta mecliste bir zamanlar Aleviliğini inkâr ettiğini anlattı. Milletvekili seçilme nedenini ekonomik gücüne bağladı:

> Bütün oylarımız ona giderdi. Millet için Abdullah Cilli derlerdi, öyle yemin ettirirlerdi. Köye geldi mi tamam artık köyümüzün hepsi mecbursun ona vereceksin. Millet uğruna Abdullah Cilli'ye vereceksin. Yabancı partilere verme. Meclisten bize bir şey istemedi, bir zamanlar da Aleviliğini inkâr etti mecliste, Malatya milletvekili biliyor onun Alevi olduğunu, nasıl inkar ediyorsun sen Aleviliğini diye söyledi. Türkçesi yoktu çok kısıtlıydı,[479] ama zengin işte, varlıklı olunca burada başbakan da olabiliyor, milletvekili de her şey de olabiliyorsun... Burada bir göl vardı, Amik Gölü, oradaki bataklığı kuruttular, her kişiye kırk dönüm verildi. Abdullah Cilli Sünni'ye verdi bize vermedi. **(Hikmet, E., D.T. 1954, İlkokul, Ekinci)**

Hatay'ın ilhak sürecini aktif bir politik faaliyet içerisinde yaşamış olan ve 'Urûba militanı olan görüşmeci Zeki DP ile birlikte Alevi kitlesinin siyasal eğilim olarak bir ayrışma yaşadığını fakat buna rağmen önemli bir kesimin Halk Partisi geleneğini sürdürdüğünü ifade etmiştir:

> Demokrat Partili Aleviler kısmen vardı. Bazı Aleviler Halk Partisi'nden ayrıldı, DP'ye katıldı. Bunlar bir hata işledi, dayak yediler. Sonra geri partiye geldiler. Biz Aleviler Halk Partisi'nden başka bir şey tutmayız. İlelebet bu değişmez. DP döneminde aileler bile birbirine girdi. Oldu bu hikâyeler. **(Zeki, E., D.T. 1912, Lise, Antakya)**

Yakın bir akrabası (S. Bedir Uluç) uzun yıllar Halk Partisi milletvekili olan görüşmeci Zeki, Halk Partisi'ne sahip çıksa da DP ile başlayan sürecin belli bir liberalleşmeyi getirdiğini

[479] Anadili Arapça olan Abdullah Cilli'nin Türkçe bilme meselesi iki dönem, 1946 ve 1950'de, meclis gündemine taşınmış ve Türkçe bilmediği iddia edilerek milletvekilliğinin düşürülmesi talep edilmiştir. Bununla ilgili olarak bkz: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, Toplantı: 1, C: 4, S. Sayısı: 36. (08. 01. 1951)

kabul etmektedir. Demokrat Parti dönemini sorduğumuzda belli bir rahatlığa sahip olduklarını, bu sürecin devamında toplumun gittikçe eğitimle aydınlandığını açık bir dille anlattı:

> Menderes geldikten sonra, biraz İslam âlemi nefes aldı. Ezanı değiştirdi, Türkçeydi Arapça yaptı. Menderes iyi muamele yaptı... Avrupa kapılarını açtı. Büyük hizmette bulundu. Alevilerin durumu da biraz iyileşti. Fakat ben Menderes'e oy vermedim. Biz halkçıyız, halkçıyız, halkçı. Halk Partisi'ni destekledim.
>
> ...
>
> Devlet gelince, değişti programı (yani Hatay'ın katılımıyla politikanın eskiye göre belli bir ölçüde değiştiğini ifade etmek istiyor). Bir Alevi'ye karşı ufak bir hasar, cezalandırılırdı... Yani bir Alevi'ye, pis fellah deyince, emniyete haber veriliyor, bir dayak bir dayak, alıp cezaevine atarlardı. Bu Halk Partisi döneminde böyleydi. Demokrat Parti döneminde de rahattık. Çocuklarımız tahsil, yüksek tahsil gördü. İlim sahası gelişti. Ne zaman serbest bıraktılar, destek de verdiler, Alevi gençleri, münevver insanları, devam ettiler ve bu dereceye geldik, hamdolsun. Artık çekinme korkma yok. Bizimkiler, gençler uyandı... Zengini mi bekleyeceğiz, taciri mi bekleyeceğiz, avukatı mı bekleyeceğiz yok! **(Zeki, E., D.T. 1912, Lise, Antakya)**

"Çekinme, korkma yok" derken, artık belli bir uyanışın ve aydınlanmanın olduğuna işaret ederek, haksızlıklara ses çıkaracak konumda ve güçte olan Alevi kesimlerin olduğuna işaret edilmek istenmekte. Yoksa hali hazırda bu korkunun tamamen kalkmış olduğu söylenemez. Evet, belli bir kesim kimliğine sahip çıkıyor ama halen rahatlıkla/açıkça (her durumda) bu dile getirilemiyor. Halen ayrımcı uygulamalara maruz kalınmakta, kimi bunu göze alarak kimliğini ortaya koysa da geniş kesimler bunu göze alamamaya devam etmektedir.

Adliye'de görev yapmakta olan görüşmeci de 1950'li yıllarda Hatay'da DP'nin desteklenmesinin nedeni olarak Abdullah Cilli'nin tavrını gösterir.

> Dedem anlatırdı, çok partili sisteme geçildiği zaman, milletin o partiye oy vermesinin nedeni, Abdullah Cilli'dir. Hatta şöyle derdi dedem, Demokrat Parti'ye geçtikten sonra bir şiir yapmışlardı. Şöyle diyorlardı: *Hâda 'Ibdallâ Cillî / mitil ḳamar bil-hilli / 'Allah yınsır hel-milli / savvaṭitlu d-demoḳrât*. Yani, Abdullah Cilli'dir bu, adeta bir hilal, Allah bu milleti muzaffer kılsın, demokratlar oy verdi ona. İşte o adam geldi, DP'ye geçti, milletin beynine girdi... Bizim halk çabuk uyar her şeye, şimdi birisi çıksın, sevilmiş birisi, desin ben AK Parti'ye gireceğim, bizim buradan en son sırada koysalar veya en baş sırada, değişmez onlar için, hiç akıllarına bir şey gelmez, verirler ona. Biz böyle insanlarız. **(Ali, E., D.T. 1953, Lise, Antakya)**

Hatay ilhak sürecini yaşamış olan ve ilhak sonrası süreçte uzun yıllar köy muhtarlığı yapan görüşmeci Ahmet, Halk Partisi geleneğinden geldiklerini, sonradan toplumun menfaati gereği DP ve AP çizgisinde yer aldığını ifade etti. Görüşmecinin, çok partili hayatın ilk seçimlerinde DP'li olan Alevilerin çok az sayıda oldukları yönündeki söylemlerinden DP'nin iktidar gücüne kavuşmasından sonraki süreçte DP'ye desteğin artığını anlamaktayız:

> Halk Partisi'nin yeri şimdiki sağlık dairesinin oradaydı. Biz seçim yaptık, getirdik buraya baktık bütün köylü, Hataylılar burada, parti başkanı Semih Azmi vardı, okumaya başladılar falan köyde şu kadar Halk Partili şu kadar Demokrat, sıra Büyükdalyan'a geldi, Büyükdalyan köyünde hepsini, tam listeyi Halk Partisi aldı dendi. Başladık alkışlamaya. Bu ilk seçimdi, Menderes partiyi daha yeni kurmuştu... Demokrat Partilileri ben araba-

> dan indirdim, seçime geliyorlardı. Vardı bizim köyde Demokrat Partili fakat koymadılar, koydurtmadık. Azlardı, birkaç kişi. Ondan sonra(ki yıllarda) ben samimi Demokrat oldum... Hatay DP milletvekili Ali Muhsin Bereket vardı, yanında Harbiye'den (Alevi) Şıh Muhammet vardı, Muhammet Demokrati, derlerdi. Demokrat Partili olduğu için, bu adı koydular kendine. Oturuyorlardı, Ali Muhsin, muhtar, dedi aramız iyi değil, niye, hayrola dedim, dedi bize oy vermedin. (Görüşmeci, vekilden okul sözü alır ve 1957'de ilk defa köyde okul açılır) İş yapmak için Demokrat Partili oldum. Yani hizmet gelsin. Milletvekili kadar iş yapardım. **(Ahmet, E., DT: 1920, Hatay)**

Görüşmeci Ahmet'in anlatımlarından 1946 seçimlerinde DP'ye karşı bazı haksızlıklar yapıldığı, yer yer zor kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim ileriki yıllarda bu konu çeşitli biçimlerde gündeme gelmiştir. Örneğin 1952 senesinde Celal Bayar güney ilerini ziyaret eder. Mersin ve Adana'nın ardından Hatay'a geçer. Burada bulunduğu sürede, Arap Alevilerin yoğun bir biçimde yerleşik olduğu Samandağ ilçesini ziyaret etmesi de dikkat çekicidir. Bayar buradaki konuşmasında "burada her vatandaş, hiçbir tazyik görmeden, kat'iyen hiçbir farklı muameleye tabi olmadan kendi refahı ve kalkınması için, netice olarak da memleketin kalkınması ve refahı için çalışacaktır"[480] şeklindeki ifadelerle Arap Alevilerin eşitlik beklentisine (söylemsel olarak) karşılık vermeye çalışmıştır fakat Hatay'ın Türk olduğunun ve ebediyete kadar da Türk kalacağının altını çizerek! Bu ziyarette, o tarihlerde meclis başkanı olan Refik Koraltan'ın yaptığı bir konuşma da uzun süren bir tartışmayı tetiklemiş, mesele meclis gündemine taşınmış ve basında geniş yer almıştır. Beyanatlarının muhalif çevrelerce çarpıtıldığını açıklamak zorunda kalan Koraltan, en genel biçimiyle 1946

[480] **Milliyet** 11 Ocak 1952.

seçimlerinde Hatay'da yapılan haksızlıklara ve baskıya işaret etmiştir.[481]

Adnan Menderes'in Hatay mitingini hatırlayan görüşmeci Nedim de DP'ye desteği, tek parti uygulamaları ve Cilli ailesinin etkisiyle açıklamaktadır.

> Abdullah Cilli, Şeyh Maruf'un oğlu. 30 küsür sene milletvekili oldu ama faaliyet yapmadı. Eline çok fırsat geçti. Amik Gölü kurutulduktan sonra Abdullah Cilli'nin elinde fırsat vardı, bütün Alevilerin her birine 20 dönüm 40 dönüm verebilirdi. O fırsatı geldi Sünnilere verdi. Onlara verdi çünkü seçim zamanı Sünniler kendi tarafını tutsun diye. Zaten Aleviler nasıl olsa onun tarafını tutacaktı, yani Alevi elde. Biz Aleviyiz, o da bizden diye onu tutup, çok desteklediler. Ama ne yol yaptı ne çap verdi ne arazi... Vallahi ben bilirim, dedem rahmetli 20-30 dönüm almıştı, biz, babam, amcalarım darı ekmiştik, bir sene ektik, sonra elimizden aldı, bunların malı mülkü var hak etmez diyerek, sonra Sünnilere verdi. Bu belki 30-35 sene önce oldu...
> Adnan Menderes, belki de 18-19 yaşındayım, o gelmişti. Ben 1942 doğumluyum, demek 1959 gibi... Köylüler, vallahi Menderes gelecek, başbakan Antakya'ya gidip göreceğiz, futbol sahası var Antakya'nın girişinde, şimdi orman dairesi var onun karşısında, daha çevrilmemiş, boş bir arazi, ne ev var ne bir şey. Geçen Kılıçdaroğlu geldi belki o zamanki kalabalık yoktu, yani çok kalabalıktı çok. Ben de oradaydım, zaten buradan, Antakya'dan gittikten az zaman sonra, yakaladılar.[482] Gelenlerin yarısı, çoğu Aleviydi. Aleviler çok sevmişti Menderes'i. Memleketi sattı Menderes dediler, kim

[481] Bkz. **Milliyet** 15 Ocak 1952, **Cumhuriyet** 16 Ocak 1952, **Cumhuriyet** 17 Ocak 1952, **Milliyet** 5 Şubat 1952.

[482] Görüşmecinin bahsettiği miting, Menderes'in büyük bir kitleyle gerçekleştirdiği 13 Şubat 1960 tarihli miting olmalı. Bkz. **Milliyet** 14 Şubat 1960; **Hatay** 12-14 Şubat 1960.

> satmadı ki. Halk Partisi zamanında İsmet İnönü vardı. İnönü zamanında babam, amcam, akrabalarım, askere gitmiş olanlar söylüyordu, dört kişiye bir ekmek veriyorlar. Benim amcam rahmetli anlatıyor, Vallahi ekmek kuruyor atıyorlar, yedirmiyorlar askere. Bir de harman zamanı ne kadar çıkardım. Bir gövme yapıyor buğdayı, mühürlüyor Allah vere beş kilo kendi buğdayından alasın... Geliyor senin yanında kaç tane inek var, yazdıracaksın. Bunlara vergi koyacak... Yani Menderes geldiğinde bu uygulamaları kaldırdı, onun için Aleviler sevdiler. Babam Cilli'yi desteklerdi. Belki köyümüzün dörtte biri hariç, herkes Cilli'yi desteklemiştir. Yalnız bizim köy değil, bütün Alevi köyler, Cilli nerdeyse ona verirdi. Bu toprak dağıtıldığı zaman Aleviler o zaman uyandı. Baktılar bir faydası yok. Ne köye... ne okul yaptı ne bir şey. Ama destekleniyordu. Menderesi de seviyorduk, Menderes de Cilli'den dolayı geldi Antakya'ya. **(Nedim, E., DT. 1942, Antakya)**

Birçok görüşmecinin de altını çizdiği Abdullah Cilli'nin bu güçlü konumu basında yer alan kimi haber, yorum ve seçim analizlerinden de açıkça okunabilmektedir. 1945 yılında Samandağ Belediye Başkanı iken İçişleri Bakanı Hilmi Uran tarafından aranarak Ankara'ya davet edilen ve 1946 seçimlerinde milletvekili olması sağlanan Abdullah Cilli, 1957 seçimleri hariç (ki yukarıda ifade edildiği gibi bu dönemde İzzettin Cilli seçiliyor), 1977 seçimlerine kadar sürekli milletvekilliği yaparak meclisin "en kıdemli" vekillerinden biri olmuştur.[483] Kimi seçim dönemlerinde Hatay'da seçim sonuçlarını belirleyecek olan ismin Abdullah Cilli olduğu ifade edilmiştir.[484]

---

[483] "Çilli Politikayı Bırakıyor", **Milliyet** 16 Nisan 1977.

[484] Bkz. Alaeddin Kutlu, "Hatay'da Bir Aday Sonucu Etkiliyecek", **Milliyet** 27 Ağustos 1965. 1961'de YTP'den milletvekili seçilen Cilli, 1964 Şubat'ında partisinden istifa eder: **Cumhuriyet** 4 Şubat 1964. 1965 seçimlerinde Adalet Partisi'nden milletvekili seçilen Cilli, 1969 seçimleri için belirlenen aday listesinde 7. sırada olması dolayısıyla

Uzun yıllar İskenderun limanında çalışmış olan görüşmeci Ali, geleneksel değerlerinden, anadillerinde dolayı baskı gördüklerini anlattı. CHP'nin, çağdaşlaşma karşıtı olarak gördüğü kılık kıyafetten konuşma biçimine kadar her şeye yasaklama getirme çabalarının, kendilerinde CHP'ye karşı bir tepki meydana getirdiğini, bundan dolayı ve de kendilerine iş olanağı sağlayan İskenderun'un ileri gelen Alevilerinden birinin tavrından ötürü DP'yi desteklediklerini ifade etti:

> İnönü Allah için, Allah için zarar yaptı. Bu yasak, şu yasak. Arapça yasak, başımıza mendil koymak yasak. İnönü ayağımızdaki şalvara, kıyafetimize, dilimize karışıyordu, devlet dairelerinde Arapça konuşamıyorduk, giyim biçimimiz kısıtlandı. O yüzden tepki duyuyorduk. Bir gün üç arkadaşla birlikte limana giderken kendi aramızda Arapça konuştuğumuz için polislerden dayak yedik. Biz de bunun üzerine buranın vekili olan Ali Şelhum'a, CHP milletvekiline şikayet ettik. O da bizi desteklemek yerine, "git gel demeyi de mi bilmiyorsunuz" diyerek bize karşı tavır yaptı. "Türkçeyi öğrenmeniz gerekiyor, bu sizin için daha iyi olur", dedi.[485] Bize destek çıkmadı, biz de bu durum kar-

---

AP'den istifa etmiştir: **Cumhuriyet** 1 Eylül 1969. 1969 milletvekili seçimlerinde Abdullah Cilli'nin bağımsız aday olarak seçime girdiğinin ve 20 bin oyla milletvekili seçildiğinin ifade edildiği bir yazıdan, Hatay'daki seçimlerde Alevilerin belirleyici bir güce sahip oldukları, bu noktada Cilli ailesinin de en etkili ailelerden biri olduğu anlaşılmaktadır: **Cumhuriyet** 13 Eylül 1973. 1969 bağımsız olarak meclise giren Cilli 14 Ekim 1973 seçimlerinden bir süre önce, 25 Temmuz'da, DP saflarına katılmıştır: **Cumhuriyet** 26 Temmuz 1973. 1973 seçimlerinde Demokratik Parti milletvekili olarak meclise giren (**Resmi Gazete** 31 Ekim 1973) Cilli, 27 yıllık vekillik yapmış olarak Mayıs 1991'de yaşama veda etmiştir: **Cumhuriyet** 26 Mayıs 1991.

[485] Ali Şelhum Devrim'in Türkçe konusundaki bu tutumu, 1958'de mecliste yaptığı bir konuşmada, dini farizaların ifasında Türkçe kullanılması gerekliliğine yaptığı vurgudan da anlaşılmaktadır. Ayrıca Ali Şelhum bu konuşmada Hatay'ın Türkiye'ye katılımına da değinirken kendini Türklük davasının bir parçası olarak nitelemektedir: **TBMM**

şısında daha CHP'ye oy verir miydik? Yine bir gün limanda açılış vardı, Ali Şelhum da İnönü'yle birlikte gelmişlerdi. Bu zamanda, toz toprak içinde, kömürün içinde çalışılıyordu, kol gücüyle emekle çalışıyordu insanlar, şimdiki gibi vinç vs. yok, kendi emekleriyle çıkarıyorlar mal geldiği zaman... toz-toprağın içinde kafamıza mendil bağlıyorduk. Bu da yasak, polis Ahmet kafamızdan çıkardı o mendilleri, masanın üstüne koyup dört parçaya ayırdı... Menderes'le birlikte daha özgürlük geldi. Biz parti bilmezdik. Ali Tümkaya ne derse biz onun peşindeydik. Bizim hükümetimiz de o dönem Ali Tümkaya idi. Ali Tümkaya Menderes'in destekçisiydi burada. Tüm vekâlet Ali Tümkaya'da olduğu için, Ali Tümkaya sayesinde de biz çok rahat ettiğimiz için destekledik... Menderes geldi, Ali Tümkaya da bir sürü şey tanıdı, özgürlük tanıdı, adam her konuda yetkin ya, buradaki insanlar daha rahattı. Mesela işi girme konusunda, para kazanma konusunda, Arapça konuşma konusunda. Ne giyersen giy karışılmadı... İnönü zamanında, aşar vergisi öderdik. Karakoldan bir görevli gelmeden asla buğday hasat edilmezdi, asla çıkan ürün tartılmıyordu ve vergi ödendikten sonra kalanları alıyorduk... Bu da Menderes'e kadardı, Menderes'le bitti. **(Ali, E., D.T. 1912, İskenderun)**

Havutlu beldesinde doğmuş olan Emsal, o dönemde genel olarak Menderes'in desteklendiğini belirtti:

Ben çocuktum, bütün ailem onu tutuyordu, Menderesi tutuyordu, severdi ama benim aklım ermez. İyi anlatırlardı, yok yere astıklarını söylerlerdi. Bi-

---

Tutanak Dergisi, Dönem: XI., Toplantı: 1, C: 2, (25.02.1958), s. 637-638. Yine Baltacıoğlu, Ali Şelhum Devrim ile ilgili yazısında, Devrim'in Araplığı reddettiğini ve ısrarla Türkçeye, Türklüğe sahip çıktığını aktarmaktadır: İ. Hakkı Baltacıoğlu, "Milliyet Nasıl Bir Gerçektir", **Hatay'ın Sesi**, S: 53 (31 Aralık 1973), s. 5.

zim köyün tümü severdi, asla kimse sevmiyorum demez. Çerkezler, Yüzgeçler, bunlar tanınmış aileler... desteklerdi. **(Emsal, K, İlkokul, D.T. 1952, Adana)**

Perihan, çocukken Menderes'in Adana'ya gelişlerinde onu karşılamaya gittiklerini, ailece Menderes'in ardından yas tuttuklarını ifade etti. Menderes'e yönelimi, tek parti döneminde yaşanan ekonomik dar boğaza, sefalete bağlamakta.

Menderes her geldiğinde babam bizi arabaya koyardı meydana giderdik, geldiği yere, karşılamak için. Ama halk, millet tıklım tıklım olurdu... hiçbir zaman kıtlık olmadı... bizim mahallenin hepsi de Menderesçiydi. Bizim mahalle hep Arap'tı. Ve asıldığı zaman yas tutuldu. Bütün radyolar, gazeteler... herkesin elinde gazete... herkes suçsuz diye üzüldü, yani ne yaptı insanlara. Annem, babam ağladı, biz de üzüldük ağladık. Hatta annem günlerce ağladı. Çünkü çok iyi bir insandı. Her şeyi gördük onun sayesinde, her şeyde bolluk oldu. Ondan sonra bir gün babam, Mürşitler var, mürşit fabrikası... o Mürşitler koyusuydu, zenginlerdi, Araplardı. Babam da onlarda çalışıyordu... onlar tutucuydu, Menderes diye. Bayraklar, resimler, bunu çok iyi hatırlarım. Boğalar, Çerliler etrafları Halk Partiliydi. Ben şimdiye kadar Menderes'i severim. Çünkü biz Demokrat Partiliydik, hep Demokrat Partiliydik, sonrasında Demokrat Parti Adalet Partisi oldu. Ondan sonra evlendik yine öyle devam etti. Biz derdik ki atlı neredeyse biz ordayız. Halk Partisi, İnönü zamanında kıtlık oldu, açlık oldu, o İnönü bütün buğdayları, unları, yiyecekleri ırmaklara, denize attı. Ve insanları aç bıraktı, kıtlık çıktı. Onun için çoğu insan Halk Partisini tutmadı. Sebep o. Rahmetli annem, nenem anlatır, aç kalırdık çor-çocukla, gözümüzün önünde çuvallarla yükler yükler atarlardı nehre. Karataş insanlarıisyan ederdi, atmayın, dökmeyin bize verin, hep dökerlerdi. İşte o yüzden çok insanlar o partiyi tutmadı, sev-

medi. Ama Menderes böyle bir şey yapmadı, hep yardımcı oldu insanlara. (**Perihan, K., İlkokul, D.T. 1942, Adana**)

İsa, ailesinin DP'li olduğunu, İsmet İnönü'nün Alevileri ortadan kaldırma planları içinde olduğunun anlatıldığına işaret etti:

> Ben o zaman çocuktum, Menderes halk (Arap Aleviler) tarafından çok sevilirdi, büyüklerimizin aralarında konuşurken vah vah yazık oldu harcadılar, gibisine söyleyenler olmuştur... (Arapların) sevmesinin nedeni demokrat bir insandı, dürüst bir insandı, öyle hatırlıyorum, anlatılanları. (Araplar) genelde destekliyorlardı. Halk Partisini bırakmalarının sebebi de İnönü olmalı, bizi (Arap Alevileri) sevmezdi, derler İnönü için. Demek ki öyle bir şey görmüşler ki... Öyle bir sıkıntı yaşamışlar ki sevmezlerdi yani Halk Partisini... Ben kendim, şahsım ilk defa bu son seçimlerde CHP'ye verdim. Daha önce şimdiye kadar hep sağ partilere vermişimdir. Ailem de hepsi Demokrat Partiliydi. Demokrat Parti kapatılınca Adalet Partili oldu. İnönü bizi sevmez, derlerdi, artık nedense bilmiyorum, eline geçse (bizi) yok ederdi, bizimkiler arasında öyle bir izlenim vardı yani. Aralarında, Sünni olmadığımızdan dolayıdır mı (bizi sevmez), gibi konuşurlardı yani. (**İsa, E., ilkokul, D.T. 1951, Adana)**

Adana'da, Arap Aleviler arasında tanınmış bir Alevi inanç önderi olan ve sivil toplum örgütlenmesi yürütmüş olan Tevfik, kendi deneyimlerinden yola çıkarak şu tespitlerde bulunmaktadır:

> Biz DP'yi ve devamı olan partileri destekledik. Özellikle İnönü'nün baskısı, yarattığı korku dolayısıyla Halk Partisi'nden koptuk. Biz çocuktuk, tam hatırlayamıyorum ama büyüklerimiz anlatırdı. 2 senaryo vardı. Biri, İnönü hepimizi topluca katledecekti, ikincisi bizi buradan Suriye'ye sürecekti.

Bu çok ciddiydi, o zamanlar herkes buna inanıyor, bunun korkusunu duyuyordu. 1938'lerde sanırım bir heyet oluşturuldu Adana'daki Arap Alevilerden. Büyük ailelerden temsilcilerin olduğu, Milli Mücadele dolayısıyla Atatürk'ün de tanıdığı şahsiyetler bunlar. Ankara'ya gittiler, Atatürk'e İnönü'nün böyle bir niyeti olduğunu düşündüklerini, bundan vazgeçmesini istediklerini ilettiler. Böyle engellenebilmiş bu facia. Hatta o zaman bütün Aleviler, Hadırlı'dan, Akkapı'dan, Bey Mahallesi'nden, her yerden Aleviler bir araya gelerek toplu namaz kılıp dua etmişler. Böyle bir facianın olmaması için. Hatta ilk aşamada silahlanalım, direnelim diyenler olmuş ve bir kesim silahlanmış da. Fakat büyükler araya girmiş ve bu böyle olmaz, bu işin yöntemi bu değil, diyerek vazgeçirmişler. Daha sonra Ankara'ya heyet göndermeye karar verilmiş... Anadilimizi öğretemez olmuştuk, bilhassa İnönü zamanında. Ben hatırlarım bahçelere giderdik ders yapmak, Kuran okumak için. Hatta bahçelik alanlarda ziyaretlerimiz vardı, her gün ayrı birine gider ders yapardık. Eğer o gün gidememişsen, ertesi gün ara dur hangi ziyaretteler. Bir gün başıma geldi, bütün gün ziyaretleri gezip durdum, bulabilmek için, çünkü ders bitiminde ertesi gün hangi ziyarete gidileceği söylenirdi, bir yerde üst üste kalınmazdı... DP döneminin tamamında biz bu partiyi destekledik. Çünkü önceki dönemlere göre biraz daha rahattık. Çok büyük bir değişim değil ama biraz refah vardı. Arapçayı daha rahat öğrenip öğretebiliyorduk, dinen daha rahattık. Şimdi burada bütün Aleviler Demokrat Parti'yi destekledi demiyorum. Bazı büyük aileler vardı (Boğalar gibi) onlar hep Halk Partiliydi. Fakat bu ayrışma aslında siyasal değildi. Çok açmak istemiyorum ama burada Aleviler arasında sonradan çıkarılmış, uydurulmuş dini bir ayrışma oldu, bu o dönemlere tekabül ediyordu ve bu siyasal bir ayrışmayı da getirdi. Yani bu iki dini gruptan biri DP'li diğeri CHP'li oldu. Bu da var. (**Tevfik, E., D.T. 1936, Ortaokul, Adana**)

Adana'da tanınmış bir Alevi inanç önderi olan Mustafa, 1940'lı senelerde tek parti dönemi uygulamalarını hatırlamakta ve bu sürecin Arap Alevileri DP'ye yönlendirdiği tespitinde bulunmaktadır. Mustafa da İnönü'nün Arap Alevilere yönelik senaryosunu anlattı. İnönü'nün Alevilere düşman olduğunu, onları ortadan kaldırmaya niyetli olduğunu düşündüklerini, bunun yaygın bir kanı olduğunu ifade etti. Onu bu niyetinden, önce Atatürk'e gönderilen heyetin engellediğini, daha sonra da bunu gerçekleştirmesinin olanaklarının kalmadığını izah etti. Ayrıca kendi başına gelen bir olayın da bunları teyit ettiğini ifade etti. 1954 senesinde evlenmek üzere hazırlık yapan Mustafa, nüfus dairesine gider ve o güne kadar hiç duymadığı bir durumla karşılaşmanın şaşkınlığını yaşar: Suriye kökenli ailelerin yabancılar defteri isimli bir defterde özel olarak kaydedildiğini görür:

> Atatürk'e buradan heyet gitti. Bu Alevi temsilcileri Atatürk'le görüştükten sonra, Atatürk İnönü'ye sormuş, bunlar nifak ayrılık mı yapıyorlar? Asker mi vermiyorlar? Vergi mi ödemiyorlar? Yok. Peki ne derdin var bunlarla, demiş. Ve onu niyetinden *vazgeçirmiş*... İnönü'nün bu niyetini teyit eden bir olayı ben yaşadım. Evlilik izinnamesi, verdim evrakları, adam masadaki defterleri aradı aradı, bulamadı, dedi senin kardeşlerinin ismini ben bulamadım. Ben kimliğimi çıkardım. Dedim bak Türkiye Cumhuriyeti Adana nüfus dairesi, ben bura doğumluyum. *Dedi kardeşim* yabancı defterinde kayıtlı olmayasın, ilk defa hayatımda bunu duydum: Yabancı defteri... Size kimliğimi takdim ettim, Adana, Türkiye Cumhuriyeti Nüfus Dairesi, doğum 1929, Mayıs şu kadar. Kardeşim dedi senin baban nereli, zoruna gitmesin bu laf. Dedim benim babam Suriyeli, *ha* dedi, babana rahmet. Yabancı defterinde kayıtlı olacaksınız. Hayatımda ilk defa, vallahi ilk defa, duymamıştım büyüklerden, benim babamla yaşayanlardan duymamıştım... Gitti adam bir kitap getirdi şu kadar kalınlık, harf bir ka-

rış, Yabancı Defteri. Açtı açtı buldu benim ismimi kaydetti... Köye çıktım, yaşlı bir dayım vardı, dayı dedim böyle bir şey duydun mu? Evet, yeğenim, dedi. Tarsus, Adana, Mersin bu bölge hepsi yabancı defterinde kayıtlı. İşte İnönü'nün teşebbüsü, yabancı defterinde kayıtlı olanları vatanına geri iade edecekti. Ve Mahmut Efendi doğruyu konuşan birisiydi ve bilinir ki ailesinin çoğu CHP'ye oy veriyordu buna rağmen bunu birkaç defa anlatmış ama sözünü geçiremedi... Tüccardı, bana kendisi anlattı, bir gün trende gidiyormuş, kompartımanda iyi giyimli birkaç adam varmış, kendi de uyuyormuş, bakmış konuşuyorlar. Aynen, "İnönü bu Adana'nın mikroplarını [Arap Aleviler kastediliyor] neden temizlemedi" demiş biri. Diğeri, "temizleyecekti ama araya engeller girdi" demiş. Tam temizleyecekti II. Dünya Savaşı patlak verdi. Sonra çok partili sisteme geçtiler, sonra da Bayar geldi ve bu niyetini gerçekleştiremedi, demişler. Bunu kulaklarıyla duymuş, gelip bana anlattı. Ailesine de anlatmış, ama onlar CHP'liydi, parti taassubu vardı onlarda, boş ver demişler, aldırmamışlar, eskide kaldı deyip önemsememişler. Olay bu.

Bizim buralarda parti taassubu vardı, Havuzlubahçe, Akkapı, Bey Mahallesi. Ne olursa olsun Halk Partili olanlar vardı. Bir kısmı da Demokrat Partiliydi. DP gelince biraz rahatladık. Pek karışılmadı bize. Sanırım Menderes Sünni değildi, Bağdatlı olduğunu biliyoruz. Birgün bir konuda konuşurlarken Tahsin Yazıcıya "yoksa sana Hz. Ali'den vahiy mi geliyor" demiş, bu ne demek. Sünnilere, tarikatlara yaklaşmasıysa siyaseten. Menderes asıldığında sevinenler de oldu üzülenler de. Vallahi ihtilal olduğunda da Menderes asıldığında da bizim buralarda binlerce şişe rakı içilmiştir. Yani kutlama yaptı bizimkilerden bazıları. **(Mustafa, E., İlkokul, D.T. 1929, Adana)**

Din adamı olarak görev yapmakta olan İsmail, tek parti döneminde Arapça dilinin baskı altında olduğunu, topluluğun özgürlük özlemiyle DP'ye destek verdiğini anlattı:

> Tek parti zamanında Arapça okutmak kesinlikle yasaktı, genelde gizli olarak okutulurdu, bahçelerde. Şıh Hüseyin Mualla bahçelerde saklanırdı, yakalanmamak için. O devirde demokrasiye bir nevi susamış olan toplumlar genelde demokrasi vaadiyle, Arap Alevilerin yüzde sekseninin üzeri, hepsi Demokrat Parti'ye meyil verdi. Ve bunlar içerisinde Akkapı, Havuzlubahçe, Mıdık, Hadırlı, Karşıyaka hepsi bir olup destek verdiler, yani genelde. Çok az kişi, CHP'de kaldı. O da, nokta koyalım. Demokrat Parti'yi desteklemelerinin sebebi, insanlara refah vaat etmesi; insanların zulümden çektiği bazı ızdırapları. Açık açık demokrasiye susamış insanların vaatlere kanması ve insanların o dönemi, şimdiye kadar bazıları yaşamış olanlar çok büyük bir refah olarak özellikle... çiftçiler o dönemi öve öve bitirmezler. Yani çiftçilerin tarlalarında mahsullerin bol olduğunu, rahatlıkla mallarını satıp paralarını aldıklarını, o açıdan dolayı tarihe geçmiş oldu... Şimdi 1950'den 60'a kadar çocuklarına rahatlıkla bir şekilde, Arapça kursu, dersi, okutma, yazma serbestliği olmasa dahi gönül rahatlığıyla serbest olarak okuttular. Fiilen rahattılar. Ben partici değilim, 1952 doğumluyum, O dönemde 1950-60 arasında, anlatılanı ben dile getiriyorum, eğer bir baskısı varsa o daha önce geçmiş dönemin korkularıyla yaşanan baskılar, hiçbir dinsel baskı o dönemlerde olmadı. (**İsmail, E., İlkokul, D.T. 1952, Adana**)

Cumhuriyet arşivlerinde bulunan bir belge[486] de Arap Aleviler içinde DP ve liderlerine yönelik sempatiye somut bir örnek teşkil etmektedir. Adana Alevileri arasında itibarlı bir yeri olan Şeyh Halil Ramazan (Ramadan) tarafından Adnan

[486] Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-001-000-000-21-122-1-1-9

Menderes ve Celal Bayar'a ithafen Arapça olarak kaleme alınmış iki uzun methiyede, başarılarından ötürü duyulan "sevinç, kutlama ve tebrik" dinsel değerler ve kutsal semboller üzerinden güçlü bir soyutlamayla ifade edilmektedir. Methiyelerin başında yer alan ve Şeyh Halil Ramazan'ın oğlu M. Tevfik tarafından yazılan mektuptan, daha önce de birçok kereler başbakana ve cumhurbaşkanına mektuplar gönderildiği anlaşılmaktadır. Mektupta H. Ramazan'ın "demokratik zihniyetli bir ferd olarak", başbakanın "demokrasi ışığı altında" "daima başarılı bir ilerleme ile muvaffakiyetini" temenni ettiği ifade edilmektedir. Nuzhatu's Serâ (Yeryüzünün seçkin/güzel yeri) isimli ilk methiyede;

"Arşın bayrağı tecelli etti ve göründü
Batıl'ın hükmü kalmadı, hak ortaya çıktı"

"Adalet göründü ve onun zaferi geldi
Erdemli insanların sayesinde fetih yaklaştı"

"Dünya aydınlandı ve din yüceldi
İman yükseldi ve küfür geçip gitti."

"Bu Celaldir! Bayar'ın bir rüzgârı var
Nadir görülen, aslanların inine sahip!"
"Tahtının rüzgârı asil insanları topladı
Şâkileri de üzdü, ezdi geçti"

"Celali'dir (değeri ve gururu), Adnan'ıdır (cenneti)
Umudun merkezleridir (onlar),
İki güneş, surelerin ayetlerinde iki ay gibi" şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Munyat ul-'Emel (Beklenen Umut) isimli ikinci methiyede de "Türkiye'yi kutla, ne mutlu olsun de!/ Onun bir Kadir gecesini yaşamasını kutla/ Dünya Burkati Sehmed'de[487] ışılda-

[487] Klasik Arap şiirlerinde adı geçen Arap dünyasında bir yer ismi.

dı/ Rüşde davet eden kişi çağrı yaptı-ezan okudu/ Var mı örneği!" denilmektedir.

Methiyelerde daha birçok, "aşırı" olarak nitelenebilecek dinsel olumlamalar ve semboller bulunsa da yazarın dini önder olması şiirlerini, dinsel sembolizasyon üzerine inşa etmesini anlaşılır bir hale getirmektedir. Bu aşırı "sevgi/memnuniyet" hali kimilerince pragmatik bir davranış olarak değerlendirilebilir, öyle olsa dahi içerde aksi bir pratiği içermeyen bu dışsal sergileme hali, tavrın, özünde iktidara yönelik sempatik durma özelliğini değiştirmemektedir. Ayrıca ifade etmek gerekirse, bu belge, Akkapı semtinde yerleşik bulunan Ramazan (Ramadan) ailesinin (ve takipçilerinin) -mülakatlarda da dile getirilen- semtte daha etkin bir aile olan Boğa ailesinin sonuna kadar CHP'li olma tavrına karşılık son ana kadar DP'yi destekleme iradesini koruduklarının somut bir göstergesidir, zira mektup 3 Ocak 1960 tarihini taşımaktadır. Buradan hareketle son olarak, Hatay'da da örneklerine rastladığımız gibi- bir bütün olarak her dönem geçerli olan bir Arap Alevi tavrından bahsetmenin güçlüğünü görmekteyiz. Bu durumun başka bir örneği, Hatay'da birçok büyük aile etkinliklerini DP'ye yöneltirken Suphi Bedir Uluç'un, Ali Şelhum Devrim'in CHP'de siyasete devam etmesi ve 1957 seçimlerinde CHP'nin Hatay'da tam liste kazanmasıdır.[488]

1970'li yıllarda Hatay'da Devrimci bir hareket içerisinde politik faaliyetler yürüten ve uzun yıllar bu faaliyetleri dolayısıyla cezaevinde kalan görüşmeci Ata, Alevilerin doğasında bir muhalif damar olduğunu fakat yaşanan zulümler neticesinde

[488] Ali Şelhum Devrim 1957 seçimlerinde Hatay'dan CHP milletvekili seçilmiştir. Hatay CHP yönetiminde yer alan S. Bedir Uluç'unsa birkaç yönetici arkadaşıyla birlikte DP iktidarının gittikçe sertleştiği süreçte Tahkikat Komisyonu'nun kararlarına ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu'na aykırı davranmak gibi gerekçelerle tutuklandıkları görülmektedir: **Cumhuriyet** 27 Nisan 1960, **Milliyet** 27 Nisan 1960, **Atayolu** 27 Nisan 1960. Bu kişiler bir süre tutuklu kaldıktan sonra tahliye edilmişlerdir: **Atayolu** 11 Mayıs 1960.

bir sinmenin meydana geldiğini ve bunun uzlaşmacı bir kimlik yarattığını düşünmektedir. Bu uzlaşmacılık ve 1950'li yıllardaki feodal liderlerin belirleyiciliğinin DP'ye desteğin kapısını açtığı ifade edilmiştir.

> Halkımızın, Alevi doğası nedeniyle, ta Yezid'den, Yezid öncesinden, Muaviye'den ve biraz daha öncesine de gidilebilir, oradan bu yana gelen bir muhalif olma gerçekliği var. Bu muhalefet sürekli kanlı bastırılmaya, yok edilmeye hep muhatap olup o günden bu güne gelindiği için ve özellikle bu iki dağın [Musa Dağı ile Kel Dağı] arasında birçok şeyden saklandığı için -örneğin Yavuz Sultan Selim'in Alevileri katlettiği sırada bu tarafa hiç gelinmedi diye düşünüyorum- bir bakıma bizim Alevilerin diğer Alevilere oranla daha rahat olduklarını düşünüyorum. Bu rahatlık, buradaki halkın, iktidarla çok zıtlaştığını gösteren ciddi hiçbir şey yok. Hatta tam tersi, uzlaşmayı gerektiren birçok eğilim gördüm ben. Örneğin, Demokrat Parti oluşurken, demokratı da oldu, Menderes'in partisini, hükümetlerini destekleyenler de oldu hatta CHP'li olup oraya geçenler oldu. Örneğin Cilli'ler sultası döneminde Abdullah Cilli bizzat kendisi CHP'den istifa edip öbür tarafa geçiyor. Daha sonra Demirel'in partisinde devam ediyor. Bunlar sıradan insanlar değiller. O dönemde bu halkın üzerinde etkili olan din adamlarının en büyük kesiminin temsilcileri durumundaydı. Şeyh sülalesi derler. Bunlar zamanında şeyhçilik de, halkın üzerinde tahakküm kurma eğilimleri, çetecilik, işte hepsi vardı zaten. Milletin anlattığına göre, bu sülale çok şey yapmış. Biz görmedik, yaşamadık.
>
> Bizim dönemimizde sadece sağcı-solcu baskısı hissettirilmek istendi. Ama solcular çok daha baskın olduğu için bunlar hep geride kaldı. O dönemde örneğin bu adamlara sağcı deniyordu. Bu adamlar DP'liydi. Solcu ise CHP'liydi. Benim dedem en büyük muhalif gibi görünüyordu. Solcu diye lanse

ediliyordu ama CHP'liydi. İnönücüydü, daha sonra Ecevitçiydi. **(Ata, E., D.T. 1954, Üniversite terk, Samandağ)**

Görüşmeci Ata, Menderes'in idamına ilişkin hatırladıklarını da şu sözlerle dile getirmektedir: "Evet biz Adana'da pamuktaydık. Mendereslerin asıldığını gösteren gazete geldi. Çocuktuk daha o zaman çok büyük bir ilgiyle baktık. Tek bir gazete 200 kişilik ırgata gösterildi. Kimisi vah dedi, kimisi neredeyse memnun oldu. İnanılır gibi değil."

Entelektüel birikimi geniş olan ve uzun bir geçmişten beri sol siyasetle ilişkili ve bugün halen sol-sosyalist bir partinin mensubu bulunan görüşmeci Şefik de DP'nin Aleviler nezdinde sağladığı desteği, geçmiş dönemin baskıcı yapısına ve Alevilerin dini önderlerinin tutumuna bağlamaktadır. Tek parti döneminin özellikle Arapça üzerinde kurduğu baskının şiddetine işaret eden konuşmacı her şeye rağmen CHP'nin şehirli-okumuş kesim üzerinde önemli bir etkisi olduğunu, daha çok kırsal kesimin DP'ye eğilim gösterdiğini ifade etmektedir.

> Mustafa Kemal'in ölümünden sonra Hatay, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer aldı ve o dönemde tabi, tek parti egemenliği var. Buradaki Arap Aleviler fazlasıyla bunun sıkıntısını yaşamışlardır. Nasıl yaşamışlardır... Şimdi bu seküler laiklik anlayışı, pek de laiklikle uzaktan yakından ilişkisi olmayan ilkenin altına sığınan siyasi rejim, işte her türlü eski yazı, Arapça-Türkçe imha etme yoluna gitti. İşte tekke, zaviye vs. yasaklıyoruz adı altında buradaki Arap Alevilerin inancı olan, kendilerinin olan ziyaretlerin tümüne mühür vurup kapattı. İnsanların bırakın dinle, İslamiyet'le ve inançla ilişkisi olmayan bir takım öykü kitapları vardı, Arapça öykü kitapları vardı. O öykü kitaplarını bile imha etmeye, saklamaya ve yakmaya başladı insanlar o yıllarda... çok korunabilmiş bazı öykü kitapları vardı tarihsel, bu tür hikaye kitaplarını, korunabilmiş kitapları akşamleyin köylüler

kışın bir araya geldiği zaman alır okurdu o hikayeyi, insanlar etkilenir ağlardı... ama devlet her türlü Arapça kitabı buldu mu hemen içeri atıyor korkusuyla, jandarma korkusuyla... o kitaplarını imha ettiler. Biz gericiliğe karşı, biz aydınlanma ve çağdaşlaşmadan yana yapıyoruz, diye bunu gündeme getirmeye çalıştı...Tek parti döneminde bu işi çok ince yapmayı başarmışlardır... Şu propaganda yapıldı tabi: Siz Eti Türklerisiniz, buradaki Arapların etkisiyle asimile olmuşsunuz, aslında Türksünüz. Bu bazen açık bazen kapalı yürütüldü.

Tek parti döneminde jandarma baskısını alabildiğine görüyoruz. İlginçtir benim babam köy enstitüsünde kurs gördü ve eğitmenlik yaptı uzun yıllar. Tabi o zaman parti demek devlet demekti. 1946 yılında DP kurulduğunda dedem Türkçe bilmezdi, alabildiğine bir jandarma baskısında yaşıyorlardı. Gittikleri zaman bir defa dertlerini anlatamıyor, dil olayı bilmezler, mahkemede, karakolda vs. ama babam az buçuk eğitim almıştı. Gelişim süreci içerisinde babam Cumhuriyet Halk Partisi'ni savunurken, 1945-46'da; Demokrat Parti'nin ikiyüzlü de olsa, o demokratik açılım rüzgârı, o dil bilmeyen insan, dedem, etkiye kapılıp Demokrat Parti'ye sahip çıkarken, devlet memuru olan babam Cumhuriyet Halk Partisi'ne sahip çıkmıştır, 1946'da. 1950 yılına gelindiğinde bu bölgede, çok ilginçtir, Mustafa Kemal Atatürk'le teması olan aileler, Arap Alevilerden, Demokrat Parti'de yer almıştır. Ama Sünni ailelerden, Arap Sünni, Türk Sünni ailelerse, genellikle Fransızlarla işbirliği yapanlar Demokrat Parti'de yer almıştır, çok ters. Cumhuriyet Halk Partisi'nde daha çok Fransızlara karşı tavır koyan Türk aileler sürdürmüştür. Ve daha çok Fransızlarla kısmen işbirliği yapan aileler de CHP'de Alevi kesiminden, bir kısmı CHP'de yer almıştır. Çünkü hep azınlıktır, sürekli egemen güçle bir arada olma, bir belaya karışmama geleneği var. CHP devlet demek, CHP devlete egemendir, azınlık olması nedeniyle Alevi kitlesinin

büyük bir kısmı da CHP içerisinde yer almıştır. Ama Fransa'ya karşı tavır koyan Alevi aileler Demokrat Parti'de yerleşmiştir. Sünnilerde de bunun tam tersini görürsünüz. İstisnaları var mıdır vardır mutlaka, ama genel olarak yansıma budur.

Ama şunu görüyoruz, Arap Aleviler kitlesel anlamda, büyük anlamda hep CHP'de yer aldı. Çünkü hep devlet olarak onu gördü, egemen olarak onu gördü. 1950 seçimlerinde burada gene CHP seçimleri alır ve Cilli ailesi de 1950'de Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili seçilmesine rağmen, Demokrat Parti'ye iltihak eder. Demokrat Parti'ye iltihak etme süreci içerisinde, mesela bir katliama uğramış bunu yaşayan dedem babam, artık Demokrat Parti iktidar olduğu için, bilahare bunlar da Demokrat Parti'ye sempati duyarlar. Çünkü orada onlara kol kanat gerebileceğini düşündükleri dini aile-önderlik, orada yer almıştır. Politik duruşundan ziyade etnik yapısından ötürü ve inançsal yapıdan ötürü Demokrat Parti'de yer almıştır. Korunma refleksi... egemen olanın kanatları altına giriyor. Demokrat Parti iktidar olduktan sonra ona destek veriyor. Egemen güç oluyor ondan sonra ona destek veriyor... Fakat bu noktada, egemen güçten yana olma olayı, buradaki Arap Alevi noktasında bir yarılma yapmakla birlikte gövdeden gene büyük kısmı CHP'de kalıyor, bu şeyi görmek lazım... Daha çok dini önderler Demokrat Parti iktidar olduktan sonra, büyük bir çoğunlukla Demokrat Parti'ye yönlendirmişlerdir. Çünkü kendi varlıklarının ancak siyasi iktidarın kanatları altında korunabileceğini hissetmişlerdir. Bir korunma güdüsü/refleksiyle. Sağcılıktan değil. 'İktidar bunların elindedir, biz azınlık insanlarız, bizim başımıza her an için her şey gelebilir, tarihte, geçmişte geldiği gibi, o nedenle biz devletle, iktidar sahipleriyle sorun yaşamamalıyız, onlardan yana olmalıyız.' Bu anlayış daha çok dini önderlerde söz konusudur. Ve siyasi partiler, çok partili sistemde bu noktayı çok güzel işlemiştir. Sağ parti-

> lerin Arap Alevi kitlesinde taban bulmasını bu nokta ile sağlamışlardır. Ama daha çok okumuş-yazmış takımın önemli bir kısmı da CHP'de yer almaya devam etmiştir ve kent merkezlerindeki yerleşik Aleviler daha çok CHP'ye, kırsal alandaki yerleşik Alevi kesimi daha çok Demokrat Parti'ye oy vermiştir. **(Şefik, E., D.T. 1950, Üniversite, Antakya)**

Uzun yıllar devrimci mücadele yürüttüğünü ve siyasi sığınmacı olarak Avrupa'ya kaçmak zorunda bırakıldığını açıklayan görüşmeci Hüsamiddin, CHP'ye de DP'ye de olumlu bakmadığını fakat her şeye karşın DP döneminin bir nebze rahatlama yarattığını belirtmektedir.

> Kürtler olsun, diğer etnik gruplar olsun, müthiş bir ezici çoğunluk bir eğilim gösterdi. Zaten tek partili sistem, Kemalistler, halka, herkese zulüm yaptılar. Yani Türklere, Sünniliğe de zülüm yaptılar, kendileri gibi yapmak istediler. Onun için herkes tarafından tepki gördüler. Ve Demokrat Parti öyle bir açılım yaptı. Demokrat Parti'yi de gene dış emperyalist güçler destekledi. Amerika'nın Marshall Planı'yla. Türkiye'yi NATO'ya bağlayan, Marshall Planı'nı getiren onlar. Menderes zaten bir toprak ağası. Ama her şeye rağmen orada bir şey yaptı, bir sıçrama yaptı. **(Hüsamiddin, E., D.T. 1955, Ortaokul, Hatay)**

Gençlik yıllarından beri devrimci siyaset içerisinde yer alan görüşmeci o yıllara ilişkin soruları yanıtlamanın güçlüğüne, eldeki bilgilerin yetersizliğine işaret ederek söze başlamıştır. Görüşmeci, DP sürecini ve bu süreçteki tutumları Arap Alevi kimliğinin özgüllüğünden kaynaklı nedenleri ve azınlık durumda olmanın özelliklerini atlamadan ama bunların yanı sıra sınıfsal perspektifi de ıskalamadan anlamak gerektiğini gösteren bir çerçeve çizmiştir.

Bu sorun üzerine vereceğim cevap akademik bir araştırmanın endeksli, rakamlarla karşılaştırmalı cevabı olmayacaktır. Bunu biz hiç bir zaman yapmaya girişmedik; belki ilk girişenlerden biri siz olacaksızın. Neden girişemedik çünkü hepimiz Türk devrimcileriydik. Kim olduğumuzu bile bilmeden başka değirmenlere su taşıdık... Gelelim sorunuza. Tek partiden çok partiye giriş toplumda bu ölçekte bir potansiyel güç bulabilmişse bunun tesadüf ya da baskıların sonucu olarak izah edilmesi mümkün olmaz. 1929 dünya krizi ardından gelen savaş ve ona ait ekonominin kıskacı altında potansiyel büyümelerini kaldıramayacak hale gelen ülke ve pazarı, yeniden yapılanma zorundaydı. Yeniden yapılanma büyük bir statü değişikliği demektir. Devletin yeniden kurum ve kuruluşlarıyla yapılanması demektir. Bu yeniden yapılanmada çıkarlarını görenler, ne etnik ne de inanç açısından, sürece tamamıyla ekonomik çıkarları ve bu çıkarların sorunlarını aşacak siyasal güç merkezlerine yakın olma yönelimlerini belirleyecekti. Bunu, Hatay'ın ilhakında da izlemek mümkündür. Her ne kadar yapılan halk oylamalarında çok ilkesiz, baskıcı ve askeri işgal sonrası dayatmalar gelmiş olsa da manda yönetimi altında, bağımsız olmayan, kararsızlık içinde bir Suriye anavatanında yer almak yerine Türkiye Cumhuriyeti'ne hayır hah bir tavırla da olsa katılması gibi.

Çok partili süreçte, CHP'yi terk ederek ekonomik temelde açılım tercihlerine, yeniden yapılanma süreçlerine katılmayı uygun gören Alevi tarım burjuvaları ya da feodalleri ki Mersin, Adana ve Hatay'da aynıyla bu güçler DP yanlısı tutum almaya başladılar, Cilliler kadar Ğaliler de -Şeyh Abdullah Ğali ve çocukları- özellikle Amik Gölü çevresinde geniş arazisi bulunan aileler DP saflarında kendilerini ifade etmeye çalıştılar. Bu aynı zamanda Alevi toplumunun etnik ve inanç köklerinden bir biçimde örtük de olsa kopması anlamına geliyordu. Bunda başka unsurlar da yer aldı mı diye sorulabi-

lir? Bildiğim bir dizi Antakya eşrafından aileler, doğrudan doğruya derin devletin, resmi tercihlerine uygun tavırlar geliştirmiştir. Elimde resmi belge yok ama bu çevrelerin Hatay'ın ilhakında devletin gizli görevlileri, aylıklı işbirlikçileri olduğu, bunun bu güne kadar, çocuklarınca da derin bir gizlilik içinde sürdüğüne kesinlikle inanıyorum. Kimseyi zorunda kaldığı bir tutumdan dolayı suçlamayacağım. Ancak Türkiye derin devleti kimin eline geçerse o yönde tutum alan büyük ailelerin varlığı tartışmasız bir gerçek. Bu gerçeğin bire bir ekonomik, etnik ve inanç konumlanışlarıyla kesişmese de bu konumlarıyla işlerini yürütebiliyorlarsa, siyasi tercihlerinin bu yönde olmasında bir sorun görmedikleri çok açıktır; normal koşulda demokrat, ilerici olarak kendilerini ifade etseler de. Bu duruşlarını çoğu zaman inançlarını en iyi şekilde devlete, iktidara daha yakın olmakla koruyabildikleri söylemine sarılmaları ise tam bir aldatmacadır. Çok partili sürecin ülke ölçeğinde sınıfsal açılımları, tarımın kapitalist pazarlara açılımı ve oluşturduğu yeni pazarlar, mal satışı, sermaye dönüşümünün artışı, daha çok zenginliğin en zenginler için iyi avantajlar sağlaması ise doğal olarak Alevi kesimlerinin en zengin aileleri olan ve aynı zamanda şeyhlik makamını temsil eden bu aileleri yoğun olarak DP saflarına ittiğinden söz etmek yanlış değildir. Bu gün Harbiye'de ve Antakya'nın elit, demokrat Arap Alevi kesimleri dışında ciddi bir tercih bunalımının oluşmasında da bu güçlerin rol oynadığını belirteceğim. Etnik aidiyetini en azından hazır bir TC varken kaygısızca elinin tersiyle itebilen, inanç özgürlüğünü ise, Bâtını olması nedeniyle ne cami ne ibadet merkezi ya da onun yöneticilerinin memur olup olmama kaygısını taşımayanların, en kestirmeden ekonomik çıkarlar, var olan devletle hesapsız kitapsız bir ilişkiye yönelmelerine yol açıyor. Bu ekonomik konum, sınıfsal refleks, ancak ciddi bir kırılma anında farklı bir yön alabilir. Ciddi kırılma ise, bölgede harita değiştirecek olaylar, Türkiye devletinin iç sorunla-

rından dolayı toplumu yönetemez hale gelişin, Kürt sorunu nedeniyle oluşacak yönetim boşluğu vb nedenlerle oluşabilen koşullardır. Bu koşullarda, bu güçlerin duruma bağlı olarak son anda farklı bir duruş sergilemeleri çok mümkündür... **(Abu Zeki, E., D.T. 1953, Lise, Lazkiye)**

Bütün bunlardan sonra genel bir değerlendirme yapacak olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: İlgili bölümlerde detaylandırıldığı gibi, *tek partili dönem* geniş toplumsal kesimler açısından olduğu gibi Arap Alevi toplumu için de farklı görünümleri/biçimleri olan baskıcı bir idare örneğiydi. Arap Alevilerin bu süreçte hem inançlarını gizlemek, kendilerine uygun görülen dinsel kalıpları "kabul etmek" (hiç değilse sessiz kalmak) gibi durumlar nedeniyle dinsel bir baskıyla hem de daha yoğun olarak etnik nitelikte bir baskıyla karşı karşıya kaldıkları anlaşılmaktadır. Arapların hain, kalleş ilan edildiği, bir nevi Arap "sürek avı" başlatıldığı yerde, Alevi Arapların da bu "avdan" nasibine düşeni almaması mümkün değildi. Neticede öyle de olmuştur. Yaratılan negatif Arap imgesine, dil üzerindeki yasak ve asimilasyon çabaları da eklenince etnik baskı katmerleşmiştir. Tek partili hayatın son bulmasının ardından, o güne kadar egemen olan CHP önemli bir güç kaybederken, muhalefette yer alan DP iktidara taşınmıştır. Yukarıda, bu süreçler uzunca açıklandı. Burada çalışmamız açısından asıl önemli olan, ilk aşamadan itibaren genel olarak Alevi kitlesi açısından olduğu gibi Arap Aleviler bakımından da CHP'nin güç kaybetmeye ve bu topluluk ile arasına mesafe girmeye başladığının, bu ölçüde de topluluğun DP'ye yakınlaştığının tespit edilmesidir. Fakat buradan hareketle, *Arap Aleviler, kendi kimliklerini inkâr eden CHP'den tamamen koptu, "özgürlükçü" DP Alevi kitlesi bağlamında büyük destek topladı* gibi toptancı sonuçlara varmak gerçekçi değildir. Burada ortaya çıkan başka bir gerçeklik de Alevilerin sürekli CHP'yi destekledikleri, CHP'nin Alevilerin partisi olduğu tespitlerinin hakikate denk düşmemesidir.

Bakıldığında, CHP'nin tek parti dönemi baskıcı uygulamaları Arap Alevi topluluğu bakımından büyük ölçüde tepki görmüş ve bu tepki o zaman diliminde başka bir enstrüman olmadığı için, ifadesini sandıkta bulmuştur. Fakat Hatay örneğinde olduğu gibi, belki de 1950 seçim sonuçlarını kestirememekten kaynaklı, feodal toplum yapısı içerisinde hâkim pozisyonda bulunan ileri gelen güçler (Cilliler örneğinde olduğu gibi) ülkede hâkim olan egemen elitten hemen uzaklaşmamıştır, dolayısıyla bunları takip eden genel Alevi kitle de bu yoldan çok "şaşmamıştır." Bununla birlikte, çok partili hayatın ikinci seçimlerine giden süreçte belli başlı aileler tercihlerini daha açık olarak DP'den yana koymuşlardır. O dönemin seçim sonuçlarını mahalle bazında takip edemediğimizden dolayı çok kesin verilerle hareket edememekle birlikte gerek mülakatlardan gerek az sayıdaki yazılı veriden görebildiğimiz, Arap Aleviler nezdinde DP'ye önemli bir destek sağlandığıdır. Hatay'daki seçim sonuçları bunun en önemli somut göstergesi olarak verilebilir. Fakat DP'nin 1950'li yılların ikinci yarısından sonra gittikçe artan bir biçimde antidemokratik ve baskıcı uygulamaları, başlangıçta ortaya koyduğu vaat ve ideallere uygun olmayan pratikleri genel olarak meşruiyet ve sempati yitimine neden olmuştur. Arap Alevilerin DP döneminin son yılarına ilişkin siyasal tutumları da (ki 1957 seçim sonuçları bunun en somut göstergesi olarak alınabilir) bu durumun dikkate değer bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Birçok görüşmecinin dile getirmeye çalıştığı ve yaygın bir kanı olarak sıklıkla rastladığımız "Alevilerin hoşgörülü ve değişime açık bir yapısı olduğu" tespiti de konuyla ilgisi babında, bu bölümü sonlandırmadan değerlendirilmeyi hak etmektedir: Demokrat Parti'yle başlayan süreç bir değişimi ifade etmekteydi, iktidar olduktan sonraki uygulamalarıyla bunu gösteren parti güven kazanmış ve geçmiş devirde olumlu olduğunu düşündükleri değişime ("laikleşme", "çağdaşlaşma" vb.) karşın kendilerinin de canını yakan uygulamalardan ağızları yanmış olan Alevi topluluğu "yeni" döneme ayak uydurmaya çalışmıştır. Özetle, konu bazı kesimlerce biraz da böyle algılanmaktadır.

Alevilerin teolojik yapı itibariyle birçok heterodoks grup gibi belli bir esnekliği taşıdıkları doğrudur, belki inançlarının içeriğinden ziyade bu içeriğin biçimlendiği tarihsel süreç, yoğun takip-baskı koşulları, egemenlerin hışmı altında ezilen, mağdur, yoksul kitleler olarak dışlanmaları, "kenarda kalanlar" olmaları, onları daha esnek anlayışa, dışarıya karşı daha toleranslı olmaya itmiştir. Bu toleranslı yapı ve bir ölçüde, zor koşullar altında ve yabancı bir çevrede susmak, kendini dile getirmemek (kıtmân), varlığını korumak için gerektiği ölçüde egemen olan gibi görünmek, onlara ayak uydurmak şeklindeki pratikleri de içeren geleneksel tutum da mevcut düzene uyum sağlama kolaylığını tanıyarak, yaygın kanıdaki gibi, değişime açık bir sosyal yapının zeminini hazırlamış olabilir. DP ile birlikte eski döneme kıyasla dil ve etnik özellikler üzerindeki baskının bir nebze hafiflemesi, keskin bir biçimde uygulanan asimilasyon politikasının hız kesmesi, ekonomik farklılaşma, özellikle de nüfusu önemli ölçüde toprağa bağımlı olan bu topluluk için tarıma dair uygulamalar değişim anlamına geliyordu. Dini ve feodal önderlerin de yeni düzende yerlerini belirleme ihtiyacı onları CHP ile DP arasında konumlanmaya sevk ediyordu. Durumun gereklerine göre uyum sağlamaya ve devletle uzlaşmaya çalışıldı. Bütün bu uzlaşmacı, adapte olmaya hazır tavrın ardında, ne o dönem ne de sonraki dönemlerde aşılamamış olan "devlet baba" korkusu olduğu gerçeği de gözlerden kaçmamalıdır. Devletin süngülü elini ve baskıcı yüzünü iyi tanıyan bu topluluk bu korkuyu çeşitli formlarda işleyerek kuşaktan kuşağa aktarmıştır. Arap Aleviler, özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren sergiledikleri uzlaşmacı tutumu, tek parti sonrası süreçte de -kendi varlıklarına doğrudan ve açıktan kastedilmediği ölçüde/müddetçe- sürdürmekte ısrarcı olmuş, siyasal erki elinde tutanlarla karşı karşıya gelmemeye özen göstermiştir. Son kez altını çizerek bitirelim: Alevilerin devletle ilişkisinde temel bir yaklaşım olan uzlaşmacı pozisyonun ardında, yukarıda belirtilen unsurlarla birlikte esaslı bir belirleyen olarak, egemen güçlere karşı güvenin yeterli düzeyde gelişmemiş olmasının ve "devlet korkusu" olduğunun tespiti, konunun anlaşılması açısından hayati bir öneme sahiptir. Nitekim bu tespitlerin yoklu-

ğu, yapılacak değerlendirmeleri eksik bırakmaktan öte sakatlayabilecek derecede sorunlara yol açacaktır.

4. 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e: İki Darbe Arası Dönemde Devletin Dönüşümü ve Arap Aleviler

27 Mayıs'ta askerin müdahalesi birçok aydın tarafından bir zorunluluk olarak görülmüş, kötü gidişatın/kardeş kavgasının önüne geçmenin başka türlü mümkün olamayacağı inancı ortaya konulmuştur. DP'nin baskıcı ortamıyla mukayese edildiğinde, askerlerin müdahalesinin ardından göreli bir demokratik yapının tesis edilmiş olması, darbenin, birçok kesim tarafından heyecanla alkışlanması/ sahiplenilmesi neticesini doğurmuştur. Fakat bu arada bazı gerçekler gözden kaçırılmış ya da bilinçli olarak gözlerden uzak tutulmuştur. Birincisi, askeri müdahalenin zorunlu olarak görülmesi, her büyük bunalımda, hem dışarıda hem de askerin kendi içinde, askerlerin müdahale etmesi gerektiği yönünde bir beklentiyi doğurmamış mıdır? *Bunalım sistem içi yollarla aşılmıyorsa, klasik demokrasinin araçları yetersiz kalıyorsa, dışarıdan bir güç balans ayarı yapar* şeklinde bir mantalitenin kökleri 1960 darbesinde aranmalıdır (Kuşkusuz bu kökler, 1960'ın çok daha gerilerine uzanır fakat yeni kurulan Cumhuriyet sonrası süreçte, 1960, bu mantalite için en önemli kilometre taşını oluşturur). Ayrıca "müdahaleden başka bir seçenek yoktu", şeklindeki bir yaklaşım da gerçekçi değildir. Tüm baskıcı yöntemlere karşın, sınırlı hareket imkânlarıyla muhalefete devam edilebilir, halkın tepkisi sisteme kanalize edilerek yönetim değişikliği beklenebilirdi. Zaten seçimlerin yaklaşmakta olduğu ve DP'nin kitleler nezdindeki desteğinin düştüğü hatırlanırsa, seçim yoluyla bir değişimin olması imkânsız gibi görülemez.

27 Mayıs'ta yönetime el koyan askerler kendilerinin kalıcı olmayacaklarını, bir an önce anayasanın yapılıp seçimlere gidileceğini ilan etmişlerdi. Nitekim "1924 Anayasası'ndaki

BMM'nin yerini almış, yetkilerini kuşanmış"[489] durumda bulunan MBK (Milli Birlik Komitesi) bu yönde hızlı adımlar atarak parlamenter rejime geçişi kolaylaştırmıştır. Anayasa yapım sürecinin uzamasını engellemek ve sağlıklı bir anayasa hazırlanmasını sağlamak için kurucu meclis oluşturulmuştur. 6 Ocak 1961'de faaliyete başlayan bu meclis 27 Mayıs 1961'de anayasa yapma görevini tamamladı. 260 kabul, 2 çekimser oyla kabul edilen metin 9 Temmuz'da halkoyuna sunuldu.[490] Neticede bugüne kadarki en "özgürlükçü" anayasamız olarak addedilen 1961 Anayasası yürürlüğe girdi.

1961 Anayasası'yla, ilk kez, devletin temeli insan haklarına dayandırılmıştır.[491] Bu anayasasının, temel hak ve özgürlükler konusunda önemli bir açılım yaptığı, sistemli ve ayrıntılı bir düzenleme getirdiği kabul edilir. Anayasa, kişi dokunulmazlığı, özel hayatın korunması, gezi ve yerleşme özgürlüğü, vicdan ve din özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkı, kişi güvenliği, hak arama özgürlüğü, sendika kurma hakkı, grev ve toplu sözleşme hakkı, sosyal güvenlik, sağlık hakkı, seçme ve seçilme hakkı, dilekçe hakkı gibi pek çok hak ve özgürlüğe yer vermiş, kişiyi keyfi uygulamalara karşı koruyabilecek hükümler öngörmüştür. Örneğin 11. maddedeki, hak ve özgürlükleri sınırlamaya yönelik bir yasanın, hangi gerekçeyle olursa olsun, hak ve özgürlüğün özüne dokunamayacağı hükmü ciddi bir koruma mekanizmasıdır. Sonuç olarak, 1961 Anayasası'nın "haklar ve ödevler bakımından, özgürlüğü temel, sınırlamayı ise istisna olarak alan bir anayasa"[492] olduğu görülmektedir. Ayrıca şunu da eklemek gerekir ki bu anayasa vasıtasıyla "bir yandan toplum içerisinde bir çeşit 'sosyal demokrat' dengenin temellerini atma amaçla-

[489] Tanör, a.g.e., s. 368.
[490] Tanör, a.g.e., s. 373- 76.
[491] Eroğul, 2000, s. 284.
[492] Soysal, a.g.e., s. 68.

nırken, bir yandan da kapitalist ekonominin düzgün bir biçimde gelişmesi yönlendirilmeye" çalışılmıştır.[493]

1961 Anayasası'nda, kuvvetler ayrılığı prensibinin benimsenmesi, yargı güvencesinin sağlanması, idarenin bütün işlem ve eylemlerinin yargı denetimine tabi kılınması, Anayasa Mahkemesi'nin kurulması, özerk kuruluşların oluşturulması (120. maddede üniversitelerin, 121. maddede radyo ve televizyon idaresinin özerk olacağı belirtilmiş), siyasal partilerin anayasal güvenceye kavuşturulması gibi yeniliklerin de yer aldığını belirtmek gerekir. Ayıca anayasanın demokratik niteliğiyle ve demokratik devlet prensibiyle pek bağdaşmayacak olan 111. maddedeki düzenleme ile de anayasal bir organ olarak Milli Güvenlik Kurulu tesis edilmiştir. Böylece, 1961 Anayasası, demokratik niteliklerin yanı sıra, askerlerin yürütme organı üzerinde güç sahibi olmasının hukuksal aracı haline gelen MGK'yı da Türk siyasal hayatına armağan etmiştir. Sonraki dönemlerdeki siyasal konjonktür göz önüne alındığında MGK'nın sahip olduğu gücün hiç de sıradan olmadığı, kimi zaman mecliste çoğunluğu elinde bulunduran siyasal partilerin gücünü aşan bir niteliğe sahip olduğu görülür. Bu da askeri darbelerle gelebilecek demokrasinin ne denli sınırlı olabileceğinin ciddi bir göstergesidir.

1961 Anayasası sonrasında ülkede değişim rüzgârları esmeye başlamış, toplumsal hareketler yükselişe geçmiştir. Öğrenci hareketleri, işçi örgütlenmesi, sendikalar, sivil toplum kuruluşları ve siyasi partiler ile toplumsal-siyasal arena renklenmiştir. Türkiye İşçi Partisi (TİP) bu süreçte kurulmuş ve meclise 15 milletvekili ile girmeyi başarmıştır. 60'lı yıların sonuna doğru gelindiğinde, ciddi bir toplumsal muhalefetin varlığından söz edilebilmekteydi. Dünyadaki muhalif hareketlerin, özellikle 68 kuşağının etkisiyle Türk siyasal hayatına önem-

[493] Çağlar Keyder, "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politiği", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der: İ. C. Schick – E. A. Tonak, İstanbul, Belge Y., 1990, s. 62.

ki etkiler bırakacak olan devrimci örgütlenmelerin gerçekleştiği bir süreç yaşanmıştır.

27 Mayıs darbesinden sonra, ilk seçimler Ekim 1961'de yapılmış, 1965'teki ikinci seçime kadar ülkeyi çeşitli koalisyon hükümetleri yönetmiştir. DP'nin siyasal mirasçısı olan Adalet Partisi (AP) 1965'teki seçimlerde yaklaşık % 53 oy oranıyla seçimlerin galibi olmuştur. AP ülkedeki burjuvazinin çeşitli katmanlarını bir araya getirmeyi başarmıştı. CHP ise geleneksel devletçi ideolojinin temsilcisi olarak görülmeye devam etmekteydi. Türkiye İşçi Partisi (TİP) ise işçi sınıfıyla geliştirdiği bağlar ve kazandığı 15 milletvekilliğiyle solun en önemli partisi olarak belirmişti. AP, belli ölçüde oy kaybına uğrasa da 1969 seçimlerinde de seçimin galibi olarak çıkmayı başardı. Fakat AP Hükümeti ilk yıllarda olduğu gibi burjuvazinin tamamının birliğini sağlayamıyor, egemen sınıfların kabul ettiği manada bir "asayişi" ülkede sürdüremiyordu. Büyük burjuvazi, küçük sermayedarlarla iktidarı paylaşmak istemiyor bu da çeşitli alanlarda çatışmalara neden oluyordu. 1970 Haziran'ında patlak veren kitlesel işçi gösterilerinin ardından ilan edilen sıkıyönetim, egemen sınıflara özgürlüklerin askıya alınarak "asayişin" sağlanabileceği konusunda deneyim olmuştur. Ayrıca bu süreçte hâkim güçler, 1961 Anayasası'nın öngördüğü hak ve özgürlüklerle devam edilemeyeceği, bunların ülkenin sosyo-ekonomik yapısını aştığı şeklindeki tezleri işlemeye başlamışlardır. 1970'lere gelindiğinde ortaya çıkan iktisadi ve sosyal bunalım neticesinde 12 Mart 1971'de ordu, bir muhtırayla olağan parlamenter rejime Ekim 1973'e kadar ara verilmesine sebep oldu.[494]

12 Mart muhtırası Türkiye'de gelişen toplumsal muhalefete sert bir yanıt olmuştur. Muhtıra sonrası kurulan hükümet de muhtırayı veren anlayışın bir ürünü olarak hareket etmiş-

[494] Keyder, a.g.m., s. 66-67.

tir.[495] Hükümet, "bu anayasa ile devlet yürütülemez" fikrinin taşıyıcısıydı ve hükümetin başkanının da "lüks" olarak nitelediği[496] anayasada önemli değişiklikler yapılmasını sağlamıştır. Anayasada yapılan değişikliklerle esas olarak devlet otoritesi güçlendirilmiş, hak ve özgürlükler sınırlandırılmış, bireye karşı devleti koruyan otoriter bir iktidar mekanizması öngörülmüştür. Bu anayasal yapı, sorun çözücü olmaktan ziyade sorun yaratıcı/arttırıcı bir özelliğe sahip olmuştur. 12 Eylül darbesine gelinceye kadar devam eden, sosyal, ekonomik ve siyasal bunalım, kaos, baskı ve şiddetin egemen olduğu süreç bu tespiti mutlak bir biçimde doğrulamaktadır.

12 Mart sonrası süreçte, sol muhalefet, hak ve özgürlük mücadelesi baskılanmaya çalışılmışsa da 70'li yıllar solun yükseliş yılları olmaya devam etmiştir (bunun karşısında sağcı güçler de iktidar mücadelesinde boş durmamışlardır...). Legal olarak, AP, MSP MHP, Güven Patisi, CHP, TİP gibi siyasi yelpazenin sağında ve solunda yer alan birçok parti iktidar mücadelesinde yerlerini almışlardı. Bunların dışında illegal birçok sol parti ve örgüt de siyasi mücadelede yer almaktaydı. 1960'lı yıllarda olduğu gibi 1970'li yıllarda da sol hareketler ile Aleviler arasındaki buluşma artarak devam etmiştir. Sol hareketler Alevileri kendileri için "doğal müttefik" olarak görmekteydi. Aleviler de hem sınıfsal konumları itibariyle hem de marjinalleştirilmiş olmaktan kaynaklı olarak sol ve sosyalizmin mesajlarına duyarlı konumdaydı.[497] İşte bu süreçte Arap Aleviler de sol rüzgârdan etkilenerek toplumsal mücadele içinde yer almaya başlamışlardır. Arap Alevilerin geleneksel elitleri arasında, pragmatik bir yaklaşımla, sağ partiler yönünde siyasete katılım

[495] Keyder'e göre, "1971 rejiminin iktisadi önlemleri, esas olarak büyüyen bir işçi hareketi karşısında burjuvazinin tümünün konumunu güçlendirmeyi amaçlıyordu. Ama daha özgül olarak bunların büyük sanayi sermayesini kayıran ayrımsal bir etkisi de vardı. Askeri müdahale sona erdiğinde büyük sanayi sermayesinin iktisadi egemenliği pekişmişti." Keyder, a.g.m., s. 68.

[496] Soysal, a.g.e., s. 69.

[497] Massicard, a.g.e., s. 59-60.

pozitif de halk tabanında sınıfsal pozisyonlarının yanı sıra hem etnik hem dinsel azınlık olmalarının önemli bir etkisiyle sol muhalefet destek bulmuştur. Kuşkusuz diğer Alevi topluluklarda olduğu gibi Arap Alevilerde de bu duyarlılıklar kuşak farkına göre de değişik biçimler almaktaydı. Örneğin gençler sosyalist sola daha açıkken yaşlı kuşaklar daha çok CHP'ye eğilim göstermişlerdir.[498]

1960'ların ilk yıllarında sol düşünceyle tanışan, liseden itibaren sol hareketler içinde yer alan, Hatay'da sosyalist örgütlenmede önemli bir rolü olmuş ve sol bir partinin yöneticisi olmaktan dolayı cezaevinde yatmış olan Mehmet şunları aktarmaktadır:

> 1965'te Samandağ'da TİP teşkilatını kurduk, o yıl bir milletvekili de çıkardık, Yahya Kanbolat, Doçent'ti. Buraya geldiğinde teşkilatı kurmaya, 65'in Nisan ayıydı, parkta buluştuk, sohbet ettik. Yaklaşık 20 kişilik bir arkadaş grubuyduk lisede, bir örgütümüz yoktu başta, fakat 64'ten sonra TİP sempatizanı olduk.[499] Yahya Bey geldiğinde, nasıl ku-

[498] "Alevilik ve radikal sol arasındaki buluşma kuşaklara göre belirlenmektedir. Dini hiyerarşi, gençlerin marksizme yönelmesini üzüntüyle karşılamaktadır. Nitekim sol ideolojiyi benimseyen birçok genç dine ve özellikle de halkı sömürmekle ve halkın sırtından geçinmekle suçladıkları dedelere karşı isyan bayrağını açarlar. Dindarlara ve eskilere gelince, onların büyük çoğunluğu CHP'yi desteklemeyi sürdürür." Massicard, a.g.e., s. 61.

[499] 1965 yılında Antakya Lisesi müdürünün, bir kız öğrenciye tacizde bulunduğu iddiasının ardından çeşitli protestolar meydana gelmiştir. Bu olaylar doğrudan politik bir vurgu taşıyor gözükmese de görüşmecinin bu yıllarda Antakya Lisesi'nde politik bir bilinçlenmenin başladığı yönündeki aktarımlarını teyit eder niteliktedir; ayrıca protestolarda adı geçen -Veysi Sarısözen gibi- bazı öğrencilerin ileride sol hareket içinde bilinen isimler haline gelmesi de olaylardaki politik yönelimi hissettirmektedir. Bkz. **Atayolu** 15-17 Şubat 1965. (Bu olayda suçlanan müdürün, M.E.B. müfettişlerince yapılan soruşturma sonucunda masum bulunduğunu ayrıca belirtelim: **Atayolu** 12 Nisan 1965)

racağız örgütü dedim, sizinle kuracağız dedi. Kırıkhan'a bir avukat abimiz gelmişti, Tunceli kökenli, Ali Esat, o orada örgütledi bir kesimi, bir de orada 40'lı yıllarda Uşak'tan Kırıkhan'a yerleşmiş bir doktor vardı İzzettin İyiel, o da kendi çevresinden, orada Alevi Kürtler vardı, Sünni Kürtler de vardı, onlardan bir teşkilat kurdular. (Yahya Bey) Reyhanlı'da kendi çevresinden birine kurdurdu; Atınözü'nü ben kurdum, Samandağı'nı Şoförler derneği başkanı vardı, ona kurdurdu... Lümpen çevrelerden insanlar da geldi. Hatay'da TİP toplam olarak 5300 oy mu ne aldı.[500] Milli bakiye sistemi vardı, bu sistemden Hatay'a milletvekillik düştü... TİP'te Alevilerin etkisi neydi, Samandağ'da teşkilat vardı, Serinyol'dan bir grup vardı, halktan insanlar; belediye başkanlarından Selahattin İnal'ın babası ile dedesi vardı TİP içinde, Serinyol'da bir grubu örgütleyip gönderdiler. Süleyman Galioğlu diye bir avukat abimiz vardı, daha sonra bu şahıs TİP il başkanı oldu, Galioğlu ailesi Antakya'nın aristokrat bir Alevi ailesiydi.[501] Süleyman Bey'in, dini sosyalizmle bağdaştırmak isteyen bir yanı vardı, iyi bir din bilgisi vardı... 1966, 1967 yıllarından sonra Alevi arkadaşlar kitlesel halde sosyalist harekete destek vermeye başladı, bu Türkiye'nin genelinde de böyle oldu... Daha sonra burada Kırıkhan olayları vardı, 1971'de. Orada, o Serinyollu İnalların en küçük oğlu öldü. Orada gerici bir grubu topladılar, oradaki solculara ve Kürt Alevilere karşı...

[500] 10 Ekim 1965 tarihli milletvekili seçim sonuçlarına göre TİP'in Hatay'da aldığı toplam oy 5.371'dir.

[501] Çeşitli dönemlerde TİP'in Hatay il başkanlığı görevinde bulunun Süleyman Galioğlu'nun, TİP içerisinde aktif bir mücadele yürüttüğü, 1970'teki 4. TİP Büyük Kongresinde Genel Yönetim Kurulu'na seçildiği, ayrıca 1971'de sıkıyönetim yetkililerince gözaltına alındığı görülmektedir. Bkz. **Cumhuriyet** 28 Mayıs 1971, **Cumhuriyet** 23 Ağustos 1969, **Milliyet** 02. 11. 1970, **Milliyet** 06. 05. 1977. 1969 seçimlerinin arifesinde, Hatay'da TİP'li adaylar (S. Galioğlu ve A. Göçmen) hakkında "ağır ithamlar" içeren bildirilerin dağıtıldığı görülmektedir: **Atayolu** 9 Ekim 1969.

> Bu provokasyonun arkasından buradaki (Antakya) provokasyon denemesi var. Bu bizim Sünni gençler var, Dev-Genç sorumlusu Ömer, o dediğim ilk kadronun içinde, benim ekibimin dışında gelip TİP'te çalışan bir gençti... 1971'de, 1979'dakine benzer bir provokasyon düzenleniyor, oraya yürüyorlar, Ömer ve bizim bir grup Sünni devrimci arkadaş, bekliyorlar Armutlu'nun başında. Lümpen bir grup, çekilin bizim sizinle bir sorunumuz yok, bırakın saldıralım, demiş, bunlar da 'bizi çiğnemeden geçemezsiniz dedik' diyor Ömer, o zaman da geri döndüler, diyor. Çatışma olmadan o grup geri dönmüş, bir Sünni Türk'ün bir Sünni Türk'e el kaldırması tuaf o zaman... 12 Mart sürecinde Dev-Genç çok güçlenmişti. Bir grup genç buradan da alındı... 12 Mart'tan sonra Sünni kesimdeki solculuk birden bire kesildi... Solcular kendilerini kolayca Aleviler içene çörekleidiler, işin kolayına gittiler, Sünniler gerici noktasına getirildi, 12 Eylül'e kadar bu böyleydi. **(Mehmet, E., D.T. 1944, Üniversite, Altınözü)**

Hüsamiddin, tek parti ve DP döneminde halkın çoğunlukla pasif bir konumda olduğunu, 1960'lı yıllarla birlikte genel olarak ülkedeki sol dalganın yükselişinin Antakya'yı etkisi altına aldığını anlatıyor:

> Buradaki insanlar, sessiz kalıyor, 1968'lere kadar. Orda TİP hareketi falan oluşuyor. Buradaki siyasal gücün ortaya çıkması, gene 68 hareketine bağlıdır. Sonuçta 68'in akıbeti şey oldu, Denizler, Mahirler. Orda Antakya'da bir siyasi patlama oluyor, bu bir birikimin sonucunda oluyor.[502] Mesela bakın ben

[502]Görüşmecinin bahsettiği yıllarda Hatay'daki politik yükselişi göstermesi açısından Atayolu Gazetesi'nin "Sağ-sol gösterileri nihayet şehrimizde de moda oldu" başlıklı haberi ilginç bir örnektir: **Atayolu** 20 Şubat 1969. Ayrıca bkz. **Atayolu** 6 Mayıs 1969; **Atayolu** 6 Ağustos 1969; **Atayolu** 23 Ağustos 1969; **Atayolu** 19 Haziran 1970; **Atayolu** 27 Mayıs 1970 (Bu tarihte, Ankara'da Hukuk Fakültesi öğ-

> 68-70 yıllarında Deniz Gezmiş hareketinde küçüktüm. Ben sorduğumda bunlar niçin bu işi yapıyorlar, niye böyle kavga yapıyorlar, niye gürültü var Türkiye'de? Birisi bana, Samandağlı birisi, Arapça dedi ki, 'Ya ibni, oğlum, bunlar fakirler için mücadele ediyorlar, bizim için mücadele ediyorlar.' Sen mi dersin amca öyle, ben dedim tamam artık bitti, yüreğimde bir taht oldu Deniz Gezmiş, zaten ilk çocuğuma Deniz ismini koydum. Hesap et yani benim gibi binlerce genci böyle etkiledi... Zaten o yaşadıklarımız, okullarda, ilkokuldan tutun liseye kadar yaşadığımız baskı, ayrımcılık bir de sınıfsal olarak ezikliğin var. Hem ırksal olarak, hem mezhepsel olarak hem sınıfsal olarak ezilmişliğin verdiği acı bizim politik olmamıza yol açtı. **(Hüsamiddin, E., D.T. 1955, Ortaokul, Hatay)**

Aynı görüşmeci, 1970'li yıllarda Arap Alevilerin ağırlıklı olarak solda yer aldıklarını ve bu yönde bir mücadele yürüttüklerini şu şekilde anlatıyor:

> 70'lerde büyük bir siyasi patlama oluyor. 70 hareketinin yenilgisinden sonra Antakya ve çevresinde yeniden büyük bir sempati duyuluyor, siyasi faaliyete girişiliyor. İşte 70'lerden sonra, 74-76'da bir canlanma oluyor ve Türkiye'deki sosyalist cepheye sempatiyle bakılıyor. Orada, genellikle hep Arap Alevi gençleri bu cephede yer alıyor. Türkler de vardı ama çok azınlıktaydılar. Genel olarak hep Aleviler yer alıyordu. 77-78'ler kadar herkes solda yer alıyor, Hatay sosyalist bir bölge olarak kabul ediliyordu. Tehlikeli bir bölge olarak adlandırılıyordu o dönemde. O döneme gelindiğinde ben de bir gençlik süreci içerisinde, Yurtsever Devrimci Gençlik Derneği'nin yönetim kurulu üyesiydim... Samandağ'da İGD'liler vardı, Dev-Yol'un da gücü vardı Samandağ yöresinde, ama tabiî ki TKP ön

rencisi olan Hatayli Mustafa Kuseyri isimli bir öğrencinin öldürülmesi protesto edilmektedir.)

> plandaydı. Antakya'da tabiî ki THKP-C Acilciler grubu vardı, HDÖ'cular vardı bunun yanında Yurtsever Devrimci Gençlik vardı, Halkın Kurtuluşu, Dev-Yol, İlerici Kadınlar Derneği vardı, TKP'ye bağlı olarak, Devrimci Sağlık-İş Sendikası vardı, sendika olarak... **(Hüsamiddin, E., D.T. 1955, Ortaokul, Hatay)**

Gençlik yıllarında itibaren Adana'da politik mücadele yürüten, birçok siyasal hareket ve demokratik kitle örgütü içerisinde yer alan ve Adana'nın etkili Arap Alevi ailelerinden birinin mensubu olan Güven, Arap Alevilerin Adana'da özellikle 1970'li yıllardan sonra sol-sosyalist mücadele içerisinde yer aldığını, bunun sınıfsal olduğu kadar kimlik bağlamında nedenleri olduğunu da açıklamaktadır:

> 27 Mayıs 1960 yalnızca Arap Alevileri açısından değil Türkiye'nin değişim ve dönüşümünde önemli bir tarihsel dilimi oluşturmaktadır. CHP'nin tek parti diktatörlüğüne yanıt olarak 1950 yıllarında ortaya çıkan DP ve onu iktidara taşıyanlar arasında Arap Alevilerinin, Türkmen ve Kürt Alevilerinin de önemli bir payı vardır. Çünkü ülkenin üretici, yoksul ve işsiz kesimini oluşturanlar DP'yi bir umut olarak görmüş ve umudun devamı olarak DP'yi iktidara taşımışlardır. Arap Alevileri 1960'lı yıllardan önceki dönemde doğal olarak iktidardakilerin şekillenişine paralel olarak kendi aralarında da ikiye bölünmüş bir kısmı DP etrafında bir kısmı da CHP etrafında örgütlenmişlerdir. Arap Alevilerinin bu dönemdeki siyasal tercihlerinin belirlenmesinde din adamları fazlasıyla rol oynamıştır. 1960-1970 arasındaki siyasal ağırlık CHP ve DP çevresinde örgütlenmeye karşılık gelse de sosyalist örgütlenmenin zayıf da olsa bu dönem toplum içerisinde kendine yer edinmeye başladığını görürüz. Ülkede TİP, TKP, FKF, DİSK faktörü sanayileşme eğiliminde olan illerde hızlı bir şekilde sınıf eksenli politik şekillenişte rol oynarken, Arap Alevilerinin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde bu örgütlülü-

ğün daha yavaş bir seyir izlediği görülmüştür. Doğal olarak 12 Mart darbesinin olumsuz yansımaları bu kesimde pek hissedilmemiştir. 12 Mart darbesinden sonra özellikle TİP, TKP, THKO, THKP-C, Sosyalist Vatan Partisi vb. örgütlerin hızla bu kesimler içerisinde örgütlenmesinin en önemli nedenleri arasında sanayileşmenin hızlanması ve buna paralel olarak işçi sayısının artmasıdır. Sol, sosyalist grupların özellikle güney bölgelerinde ağırlıklı nüfusu oluşturan Arap Alevileri içerisinde örgütlenmesi ve taban bulmasının en önemli temel nedeni Sünni-dinci ve aşırı milliyetçi kesimlere olan uzaklıkları olmuştur. Milliyetçi muhafazakâr kesimlerin Arap Alevilerine bakış açısının tersine sol, sosyalist örgütlerin halkçı ve kapsayıcı politikaları tüm bu bölgelerde özellikle gençliği kucaklayabilmiştir. Sol, sosyalist gruplar değişik ölçülerde Arap Alevi gençlik kesimleriyle buluşabilmiş olsa da kendilerince yarattıkları kurtarılmış bölgeleri ile Arap Alevilerini bölerek bu kesimin devrimci yönelimlerini sağlıklı bir şekilde değerlendirememişlerdir. Zamanla da meydana gelen gereksiz çatışmalar sonucu bu kesim içerisinde yeni bölünmeler yaratarak ortaya çıkabilecek enerji heder edilmiştir. 1979-1980 süreçlerinde daha geniş bir örgütlü taban yaratabilecekken fraksiyonların birbirine olan düşmanlığı Arap Alevileri içerisinde suni kamplaşmalara neden olmuş zamanla bu kamplaşmaların ne kadar anlamsız olduğu ağır bedeller ödenerek öğrenilmiştir. 12 Eylül öncesi Arap Alevileri değişik sol fraksiyonların çok rahat taban bulduğu bir kesimin unsurları olarak bilinse de 12 Eylül sonrası hızlı bir şekilde apolitikleşen ve sistemle daha barışık hale gelen bir kesime dönüşmüştür. Bunun en önemli temel nedenlerinden biri sosyalist yapıların 12 Eylül'den sonraki 10 yıl boyunca etkisiz kalması, yeni politik platformun Kürt sorununa endeksli rotaya yönelmesi. **(Güven, E., D.T. 1963, Üniversite, Adana)**

Üniversite okumaya Ankara'ya gittiğinde sırf Arap Alevi olmaktan kaynaklı solda yer aldığını ifade eden Malik de 1970'lerde Adana'daki Arap Alevilerin genel olarak sol içerisinde yer aldıklarını ifade etmiştir:

> 1972'de Adana Ticaret Lisesi'ne başladım. O zamanlar bir siyasi olay yoktu, yani bizim aramızda siyasi kutuplaşma yoktu. Ben 1975'te liseyi bitirip 1976'da Ankara'ya üniversiteye gittim. Sonraki yıllarda çeşitli olaylar oldu, biz üniversitedeyken buralarda da çok sayıda olay olduğunu biliyordum. Üniversiteden sık sık Adana'ya gelirdim, bizim bu mahalleler çok sayıda sol fraksiyonun elindeydi, her mahallede hatta sokakta bir örgüt vardı. Dev-Yol, Dev-Sol vb. vardı. Bizim Havuzlubahçe'de SGB'liler (Sosyalist Gençler Birliği) vardı, sürekli ev ev dolaşırlardı, propaganda yaparlardı, kimileri durumu iyi olanlardan yardım toplardı. Vilayet'ten sonrası faşistlerin mekanıydı, Tepebağ, Kanal, Denizli falan da onlarındı. Bizim buralar, Akkapı, Havuzlubahçe, Mıdık, Bey Mahallesi komple Araptı, Maraş gibi bir olayı burada yapamazlardı... Biz ibadetlerimizi her zaman korku içinde yaptık, gizli gizli bir araya gelip ayin yapardık. Şimdiki gibi ziyaretlere gidip de namaz yapmazdık 60'larda, 70'lerde. O zamanlar ziyarette bir araya geldiğimizde hani soran bir yabancı olsa, birinin ruhuna mevlüt için toplandık, denirdi. O zamanlar ziyaretlerde Türk bayrağı, Atatürk resmi olmazdı, darbeden sonra bunlar icat edildi, hem şimdi de namazın sonunda Türk milletine, Türk ordusuna, Atatürk'e dua ediliyor, bu da son zamanların icadı... **(Malik, E., D.T. 1956, Üniversite, Adana)**

1974-1976'da Adana Eğitim Enstitüsü'nde okuyan ve Eğitim Enstitüsü'nün temsilcisi olarak Adana Yüksek Öğrenim Kültür ve Dayanışma Derneği yönetiminde yer alan görüşmeci Cengiz şunları aktarmaktadır:

> "Gençlik olarak 70'li yıllardan sonra devrimcilik modası gelişti. İstanbul'da, Ankara'da, İzmir'de okumaya giden gençler, oradan belli franksiyonların etkisiyle gelip kendi mahallelerini örgütlemeye başladılar. İşte Akkapı Mahallesi'nde, İstanbul'dan, Ankara'dan gelen etkin öğrenciler eğer Halkın Kurtuluşu grubundaysa mahalle Halkın Kurtuluşu'nda, Havuzlubahçe SGB, öbür mahalle İGD, oradaki gençlerin gelişine göre... Genellikle siyasal iktidara karşı bir muhalefet, gençlerdeki devrimci muhalefet şeklindeydi... 74-75'te Adana Eğitim Enstitüsü'ne başladım, o dönemde olaylar yavaş yavaş gelişmeye başladı, 75-76'da bizim okul gayet iyiydi, solun egemenliğindeydi. Ama MC geldiğinde, özel, militan hocalar gönderildi, bizi tasfiyeye çalıştılar, ceza verdiler, provokasyonlar oldu, 76 Mart'ta cezaevine girdim, 78 Mart'a kadar, iki yıl kaldım. Okuldan çıkışta bize bir saldırı oldu... O günkü olay nedeniyle ertesi gün beni gözaltına aldılar, ondan sonra tutukladılar. **(Cengiz, E., D.T. 1952, Üniversite, Adana)**

Cengiz, kendi döneminde Adana Eğitim Enstitüsü'nde çok sayıda Arap Alevi öğrenci olduğunu ve genel olarak bu süreçte merkez partiler hariç Arap Alevilerin kesinlikle faşist-sağ içerisinde yer almadıklarını açıkladı.[503] Ayrıca görüşmeci,

[503] Bu süreçte, görüşmecilerin bahsettiği gibi, başta Eğitim Enstitisü olmak üzere Ticaret Lisesi, Erkek Lisesi gibi Adana'daki çeşitli okullarda, ölüm ve yaralanmalarla sonuçlanan çatışmalar dâhil çok sayıda politik olay meydana gelmiştir. Bkz. **Cumhuriyet** 19 Nisan 1978, **Cumhuriyet** 3 Haziran 1978, **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1978, **Cumhuriyet** 14 Temmuz 1978, **Cumhuriyet** 13 Ocak 1979, **Milliyet** 07. 01. 1976, **Milliyet** 09. 01. 1976, **Milliyet** 12. 03. 1976, **Milliyet** 19. 03. 1976, **Milliyet** 23. 04. 1976,**Milliyet** 02. 05. 1976, **Milliyet** 05. 05. 1976, **Milliyet** 07. 05. 1976, **Milliyet** 12. 11. 1976, **Milliyet** 18. 11. 1976, **Milliyet** 07. 04. 1977, **Milliyet** 09. 04. 1977, **Milliyet** 17. 05. 1977, **Milliyet** 16. 10. 1977, **Milliyet** 06. 11. 1977, **Milliyet** 18. 04. 1978, **Milliyet** 19. 04. 1978, **Milliyet** 05. 06. 1978, **Milliyet** 05. 05. 1978, **Milliyet** 09. 05. 1978, **Milliyet** 03. 06. 1978, **Milliyet** 31.

1 Eylül'den sonra da tekrar tutuklandığını ve bu süreçte işkence görürken, Arap Alevi olması dolayısıyla özel olarak kendisine eziyet edildiğini de anlattı.

05. 1978, **Milliyet** 21. 06. 1978, **Milliyet** 28. 06. 1978, **Milliyet** 01. 07. 1978, **Milliyet** 15. 07. 1978, **Milliyet** 21. 07. 1978, **Milliyet** 22. 04. 1978, **Milliyet** 28. 01. 1978, **Milliyet** 31. 03. 1978, **Milliyet** 09. 05. 1978, **Milliyet** 18. 07. 1978, **Milliyet** 16. 09. 1978, **Milliyet** 05. 07. 1978, **Milliyet** 22. 02. 1979, **Milliyet** 16. 03. 1979, **Milliyet** 24. 05. 1979, **Milliyet** 09. 11. 1979, **Milliyet** 05. 12. 1979, **Yeni Adana** 22 Kasım 1975, **Yeni Adana** 26 Kasım 1975, **Yeni Adana** 27 Kasım 1975, **Yeni Adana** 6 Kasım 1976, **Yeni Adana** 9 Kasım 1976, **Yeni Adana** 12 Kasım 1976, **Yeni Adana** 13 Kasım 1976, **Yeni Adana** 8 Aralık 1976, **Yeni Adana** 11 Aralık 1976, **Yeni Adana** 27 Aralık 1976, **Yeni Adana** 21 Ocak 1977, **Yeni Adana** 25 Ocak 1977, **Yeni Adana** 26 Şubat 1977, **Yeni Adana** 5 Mart 1977, **Yeni Adana** 16 Mart 1977, **Yeni Adana** 19 Mart 1977, **Yeni Adana** 31 Mart 1977, **Yeni Adana** 3 Ocak 1978, **Yeni Adana** 5 Ocak 1978, **Yeni Adana** 7 Ocak 1978, **Yeni Adana** 9 Ocak 1978, **Yeni Adana** 10 Ocak 1978, **Yeni Adana** 11 Ocak 1978, **Yeni Adana** 14 Ocak 1978, **Yeni Adana** 6 Şubat 1978, **Yeni Adana** 7 Mart 1978, **Yeni Adana** 8 Mart 1978, **Yeni Adana** 18 Mart 1978, **Yeni Adana** 18 Nisan 1978, **Yeni Adana** 19 Nisan 1978, **Yeni Adana** 22 Nisan 1978, **Yeni Adana** 25 Nisan 1978, **Yeni Adana** 4 Mayıs 1978, **Yeni Adana** 13 Mayıs 1978, **Yeni Adana** 31 Mayıs 1978, **Yeni Adana** 3 Haziran 1978,

Yeni Adana

Adana'da siyasi olaylar
ilişkin 27 dava açıldı

Bu yılın ilk dokuz ayındaki verilere göre olaylar genellikle Eğitim Enstitüsünü etkisi altına aldı

Kahveciler kesme şeker bulamıyor

Antakya'da tanınmış, zengin bir aileden gelen, ticaretle uğraşan, uzun yıllar üst düzey devlet yetkilileriyle yakın ilişkiler geliştirmiş olan Şerif 12 Eylül'e giden süreci şu şekilde anlattı:

> (12 Eylül'e giden süreçte) Benim evimi kırdılar, Türkeşçiler. Ondan sonra ben Ankara'ya telefon ettim. Senatör vardı burada baş hâkimdi, dedim benim evime vuruyorlar, evimi kırdılar... Ama kim himaye etti asker. Ondan sonra emir geldi emniyete 1 sene kapımın önünde bekçi bekledi, deli oldular hepsi. Saldırma nedenleri, bu Türkeşçiler Alevilerin üzerine geldi, doğrusu bu. Ellerine geçse yok edeceklerdi ama biz daha kuvvetliydik. Maraş olayları zamanında burada da çok olaylar oldu. 1977, 1978'lerde, bu Türkeşçiler, yok etmek istediler bizi. Çocuğumu, Nesim'i öldüreceklerdi, dövdüler. Üç ay yattı hastanede. Lisede okuyor, Antakya Lisesi'nde, gelip okuldan tuttular (aldılar)... Fakat Allaha şükür bizimkiler daha kuvvetli. Harbiye'den geldiler, her taraftan kuvvet geldi, bir toplantı yaptık, saldırırlarsa vuracağız. Ama bir

> emir geldi yapmadık. Yanıma, evime komutanlar geldi, askeriye yardım etti bize...Olay çıkması önlendi.**(Şerif, E., D.T. 1923, Ortaokul terk, Antakya)**

Okulda öğretmenliğe başlamadan kendi kimliğini açıkça ortaya koymaktan çekindiğini anlatan Sırrı, öğretmenliğe başladıktan sonra kendini ifade ettiğini ama bunun da ağır sonuçları olduğunu söyledi: "Reyhanlı'da 20 kişi üzerime saldırdı benim, çok feci dayak yedim. Felaket bir dayak yedim. Benim için 'çok iyi insan, çok iyi öğretmen, bizim için çabalıyor, uğraşıyor vs. ama Alevi', derlerdi... Okuldan arabaya gidiyorum, okul dağılırken yüzlerce kişi caddede olmasına rağmen, o zaman çok cesur hareket ediyorlardı, 1977'de, saldırdılar, güzel bir dayak yedik. 1 ay rapor aldım, hatta öğretmenliği bırakmayı düşünüyordum... Bu bir örgüt işi, biliyorum."**(Sırrı, E., D.T: 1950, Üniversite, Antakya)**

Politik bir şahsiyet olan görüşmeci Şefik şunları aktarmaktadır:

> Siyasi yapılanmalarda Alevi kesiminden daha çok genç olması nedeniyle doğaldır ki Arap Alevilerin yoğunlukta oturdukları yerler 12 Mart rejimi tarafından daha şiddetli baskı görmüştür. Bu baskıyı bire bir Alevi oldukları için görürler, bir de sisteme itiraz edenler, muhalefet eden unsurlar büyük bir çoğunlukla buralarda olduğu için. Örneğin 20-30 köyden 2 tane 3 tane genç Sünni arkadaş politik olarak süreçte yer almış aranırken bir tane Alevi köyünde 7-8 tane 10 tane insan politik sürece müdahale etmişti. Ve dolayısıyla 12 Mart faşizmin müdahalesi Arap Alevi kitlesi üzerinde daha büyük yoğunluklu bir baskı yapmıştır ama bu baskıyı sadece ve sadece Arap Alevi oldukları üzerine kurmak ne kadar objektif olur, o araştırmaya değer yani itiraz etmiyorum buna ama kesin de böyledir deme şansına sahip değilim. Nitekim politik olarak hiçbir siyasi muhalefet şansı olmayan sağ partilere

> oy vermiş Arap Alevi köylerinde pek bu tür sıkıntıların yaşatıldığını hissetmedik somut olarak, genel olarak o anlattığım okullarda vs. Arapça konuşmama dışında. O köylerdeki yapılan işlem, hemen hemen diğer Sünni köylerinde çok farklı olmamıştır. Ama 12 Eylül öyle değildir o çok farklı. 12 Mart'ta Arap Alevileri baskı görmüştür çünkü büyük bir oranda işte Türkiye İşçi Partisi'ne oy vermiştir, Dev-Genç, gençlerle; Türkiye'deki siyasi hareketler oralarla bir köprü bağları kurabilmiştir. Tabi 12 Mart faşizminin, o günkü devrimci dalgayı ezerken ona taban olabilmiş, onunla irtibatlı ne kadar unsur varsa, uzaktan-yakından bulaşmış her tarafı bir ezme hareketine girdiğini görüyoruz ve buradan da Arap Alevi kitlesi büyük bir oranda nasibini almıştır... Ben payıma şunu yaşadım, bugün için maddi değer veremeyeceğim binlerce kitabım, tabi köyümde imha edilmiştir, köy aranacağı için... Benim 12 Mart'tan, 12 Eylül'den büyük bir alacağım vardır. (**Şefik, E., D.T. 1950, Üniversite, Antakya**)

1970'li yıllarda TKP'de üst düzey görevlerde bulunan Alaattin, bu yıllarda Arap Alevilerin önemli ölçüde solda yer aldığını, çeşitli biçimlerde baskı gördüklerini ve Alevilere karşı provokatif girişimler olduğunu ifade etmektedir:

> Ben 1980 öncesi burada olmadım. 12 Mart darbesinde ben içeri alındım, bırakıldım, tekrar içeri alındım ve bırakılınca kaçtım... Lisede dayak yedim kaç defa. Disiplin cezası aldım. Buna rağmen Arapça konuştuk, şarkı söyledik. Ama o zamanki tabi yeni yeni politik bilinçlenmeyle aldığımız bir cesaretti. Ben 1968-71 arasında lisedeydim. Lise dönemindeydik, Ulu Cami'de ya da Habib-i Neccar'da bunlar toplandılar ve Alevi mahallelerine saldıracaklar diye bir haber geldi. Bu 1970'li yıllarda, 69-70... Bu söz üzerine mahallelerde ciddi bir teyakkuz oluştu. Birkaç mahallede ne kadar genç varsa, içinde ben de vardım, kendi aramızda

üçer beşer ekipler oluşturduk. 300-400 genç tedbir aldık. Ama böyle bir şey olmadı. Bana sorarsanız bunun bir yanında provokatif bir şey vardı. Bu olay olmadı. Bu gençlerin direnci geriletici bir unsurdur. Bunu sürekli germek isteyen insanların bir provokasyonudur diye düşünüyorum. Çünkü öbür tarafta da aynı şeyi çok duyduk. O kesim içinde de tanıdıklar vardı. Onlar da Samandağ ve diğer köylerdeki Kızılbaşlar, Aleviler silahlandılar, mahalleyi basacaklar, işte Cumhuriyet Mahallesi'ni basacaklar diye haber geliyordu. Sonra biz bunları konuştuk ve güldük. Siz ne yaptınız o zaman. Ödümüz patladı, sabaha kadar oturduk bekledik, diyorlardı...

Türkiye İşçi Partisi burada bir milletvekili çıkardı. Bu önemli bir ölçüt. Milli bakiye sistemi vardı. Dolayısıyla oy kaybı yoktu... TİP o dönem Aleviler içinde, bizim köyde TİP'e yaklaşık 45-47 oy çıkmıştı. Bu o köy için inanılmazdı. O köyden o kadar çok insan çıktı ki. Bizim mesela öğrenci sorumlusu Hataylı. Ege bölge sekreteri Hataylı. İGD genel sekreteri Hataylı. Ankara sorumlusu Hataylı. Hepsi Alevi. Türkiye'nin genel sorumlusu da Hataylı. Yurtdışına çıktıklarında kaç tane ülke sorumlusu da Hataylı çıktı. İGD'nin bünyesinde seçimler oluyordu. Ben seçimle başa geldim. Ama partinin aparatları seçimle olmuyordu. İllegal olduğu için atamayla oluyordu orada da çok sayıda Alevi arkadaşın olması bizi mutlu ediyordu. Partide de takılıyorlardı, Aleviler ele geçirdi partiyi, ne olacak halimiz diye. **(Alaattin, E., D.T. 1950, Akademi mezunu, Hatay)**

1970'li yıllarda devrimci siyasetin içinde aktif olarak rol alan, Mekteb-i Mülkiye'de öğrenciyken tutuklanan ve bir dönem Filistin'de siyasi mücadelede yer almış olan Behçet şunları aktarıyor:

Ben derneğin ilk kuruluşunda, Samandağ Kültür Derneği, 70-71'lerde 18 yaşını doldurmadığım için kurucu olamadım. Resmi yönetici olabilmem için 6 ay daha gerekiyordu, sonradan ben oldum. O zaman adı kültür derneğiydi. Siyasi ayrışmalar hemen hemen yok gibiydi ama başlamak üzereydi, herkes beraberdi, onun için çok da heyecanlı oldu açılış. Sonradan Maocu olan, Dev-Yolcu olan herkesin ortak desteğiyle kuruldu. Ne yapılıyordu orada... kitaplar vardı, ana şeyler, teorik temel oluşturacak kitaplar vardı. Böyle masum bir anlayışla başladı. Bildiri basıp emniyete giderdik... Halkta bir korku bırakılmış, o korkunun verdiği isteksizlik var. Halk hemen ilgi göstermedi, dernek güçlendikçe ilgi göstermeye başladı. Dernekte Hıristiyanlar da vardı. Her zaman iyi ilişkilerimiz olmuştu Hıristiyanlarla. Bir seçime girdik, İşçi Partisi'nden iki arkadaşımızı meclis üyeliği adayı yaptık, seçtirmiştik o zaman... Çok masum kültürel çalışmaları vardı derneğin. Mesela [Türkçe] Kurtuluş Savaşı senaryosunu yazdık biz, mesela bizim dedelerimizim ya da bizim zamanımızda pamuk tarlalarına gidişi orada çekilen çileyi anlatan senaryolar yazdık, gittik Adana'da oynadık, Mersin'de oynadık, bütün ilçelerde oynadık. Nazım Hikmet'ten yararlanarak senaryolar hazırladık, hem kültürel anlamda gençlerin daha iyi yetişmesini sağlamak için hem de halkın bilincini arttırmak için, değişik şeylerle, emperyalizme karşı olabilecek, sömürüye karşı olabilecek kültürel çalışmalar, eylemler... Mesela Aleviler için Türkeş'in bir hakareti oldu, Samandağ tarihinde bu kadar güçlü bir olay olmadı, hatırlamıyorum böyle bir miting... Çok ciddi bir tepki gösterildi o zaman. Bu derneğin etkisiydi... Burada Adalet Partisi'nin gücü vardı. Fakat onların gücü, Alevilerin tabanına bağlı olduğu için, çok devletçi olamadılar, çok sağcı olamadılar. Aksine buradaki siyasi hareketler güçlendikçe yavaş yavaş bize gelip gitmeye başladılar, 'ya biz aslında Adalet Partisi'ndeyiz ama kalbimiz sizinle, var mı bir emriniz', gibi tavırlar

sergilediler, bu sağ kesimde olanlar. 'İşte biz sizdeniz aslında, biz de Aleviyiz, biz de sapına kadar devrimciyiz, solcuyuz ama işte Adalet Partisi'ndeyiz, işte babamızın partisi bu, napalım' gibi yakınmalar olurdu. Ama taban olarak onlara sürekli oy veren Alevi kesim vardı. Ama milliyetçi, faşizan değillerdi; bildiğimiz anlamda sağ yakıştırması yapılacak adamlar değildi. Halk bu partilere oy verirken, yerel nedenlerle, çıkarları gereği, dedelerinden kalma geleneklerden. Buranın en sağcısı bile mitinglerde sağcılık yapmaz... yani sağcılık bir ideoloji haline gelmedi burada. Sol ise doğrusuyla yanlışıyla yerleşti. Zaten Samandağ'ın kendisi yaşadığı süreçten olsa gerek, geçmişte gördüğü zilletten olabilir, farklı kültürden olduğu için farklı muamele gördüğü için doğuştan sanki sola yakın, sol söylemlere yakın yani işte eşitlik, kardeşlik, beraber olma duygusu ya da geçmişte yaşanan korkulardan ötürü güçlü gözükme isteği karşısında, daha çabuk sola meyil veriyor. **(Behcet, E., D.T. 1955, Üniversite, Samandağ)**

Aynı görüşmeci, Hatay mozaiktir, söyleminin kırılgan olduğuna, çok kültürlü yapının dışarıdan gözüktüğü gibi olmadığına işaret ediyor ve 1978'de Hatay'da denenen provokasyonu anlatıyor:

78'de, o Maraş Olayları, Çorum Olayları'ndan sonra Hatay'a yönelik Alevi-Sünni çatışmasını gerçekleştirebilmek için çok ciddi bir örgütlenme söz konusudur. Ve Sünni dediğimiz kesim, ağırlıkla, sürekli bir provokasyon ortamı yaratmak için, öğrencileri, gençleri bir araya getirmeye çalıştılar, Alevi ve diğer etnik gruplara karşı... bunlar abartılı değildir. Çünkü bu işi bizzat yaşamış olan ben, diğer arkadaşlarım, görevli askerler, iyi niyetli olan askerler hep birlikte çok ciddi çalışma içine girmiştir, bu provokasyonu engellemek için... **(Behcet, E., D.T. 1955, Üniversite, Samandağ)**

Çeşitli dönemlerde Hatay milletvekili olarak TBMM'de yer almış olan Murat Sökmenoğlu da 1978'deki Maraş Katliamı'nın Hatay için planlandığını fakat bu planların, Hatay'da hayata geçirilemeyince Maraş'ta sahneye konulduğunu ifade etmiştir.[504] Güzel de yazısında, 1978-1979 yıllarında egemen güçler tarafında provakasyonlar düzenlendiğini, farklı renkleri barındıran Hatay'ın bu yapısının istismar edilerek Maraş benzeri bir senaryonun Hatay'da hayata geçirilmek istendiğini fakat örgütlü solun gücü ve "emekçi halkın" duyarlığı sayesinde oyunun bozulduğunu belirtmektedir.[505] Yine gazetelere yansıdığı biçimiyle 1980 yılının başında, mezhep eksenli bir çatışmanın önünü açabilecek şiddet olaylarının meydana geldiği görülmektedir. Bu olaylarda esnaf günlerce kepenk kapatmış ve şehrin bazı bölgelerinde sol ve sağ gruplar arasında silahlı çatışmalar yaşanmıştır. Şehrin valisi yaptığı açıklamada, "Antakya olaylarının başlangıcının yeni olmadığını, ikinci bir Kahraman Maraş olayı yaratmak için uzun süredir planlandığını ancak halkın sağduyusunun büyük bir olayı önlediğini" belirtmiştir.[506]

Yaptığımız mülakatlardaki anlatılar bir düzeyde dönemin basınından da takip edilebilmektedir. Yaptığımız gazete arşiv taraması aktarılan olayların doğruluğunu önemli ölçüde göstermektedir. Okullarda yaşanan politik olaylar, öğrenci çatışmaları ve bunlar içerisinde Arap Alevi gençlerin durumuna ilişkin Arap Alevilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki okullardan örnekler verilebilir. Örneğin Antakya'nın Harbiye yerleşim yerinde bulunan Harbiye Ortaokulu'nda 1976 yılında bir öğrenciye verilen disiplin cezası dolayısıyla 240 ortaokul öğrencisinin boykota başladığı bildirilmektedir.[507] Ortaokul düzeyinde böyle geniş katılımlı bir boykotun hayata geçirilmesi

[504] **Radikal** 2 Eylül 2012.
[505] Mehmet Güzel, "Demokrasi Mücadelesi ve Hatay", **Atak**, S: 59 (62), Şubat-Mart 2007, s. 24.
[506] **Yeni Adana** 25 Ocak 1980.
[507] **Milliyet**, 5 Mayıs 1976. Ayrıca bkz. **Antakya** 5 Mayıs 1976, **Antakya** 9 Mayıs 1976.

bölgedeki insanların örgütlü muhalefet düzeyi konusunda iyi bir fikir vermektedir.

ANTİ-AKŞAM
TOPLUMCU HALK GAZETESİ
Türbiye Ortaokul Aile Birliği toplantısında, bir komando öğretmen ağır eleştirilere hedef oldu
CHP, Esat'la yakın - uzak bir akrabalığı olmadığını söyledi
Türkiye yolu kan saçıyor!
Acı bir kayıp
TV. da Bugün

1975 yılı sonlarında Samandağ Lisesi'nde, okula atanan müdür nedeniyle olaylar çıktığı ve 500 öğrencinin çatıştığı haberleri de basında yer almıştır.[508] Yine bu olayların devamı olarak, 1975'te müdürün rüşvet aldığı iddiasıyla başlatılan boykot geniş katılımla 1976 yılına değin sürmüştür. Basında "Saman-

[508]**Milliyet**, 25 Aralık 1975; **Cumhuriyet** 25 Aralık 1975

dağ Lisesinin boykot yapan 542 öğrencisi toptan sınıfta kaldı" başlığıyla yer alan haberden, uzun bir süre bu lisede eylem yapıldığı ve Samandağ Kültür Derneği'nin de bu süreçte etkin bir biçimde yer aldığı görülmektedir. Ayrıca bazı çevrelerce, müdürün Alevi olmaması dolayısıyla (Alevi çevreler tarafından) böyle bir eyleme girişildiği iddia edilmiş olsa da eylemcilerin müdürün tutum ve davranışlarından ötürü bu boykotu yürüttükleri anlaşılmaktadır.[509] Basının, o tarihe kadar bu çapta bir boykotun olmadığını bildirdiği olayların ne ölçüde önemli olduğu, 40 CHP'li milletvekilinin konuyla ilgili olarak, dönemin başbakanı Süleyman Demirel'e gönderdikleri telgraftan,[510] sorunun Cumhurbaşkanı F. Korutürk'e iletilmesinden[511] ve bazı öğrenciler hakkında verilen "Hatay'da hiçbir lisede okuyamayacakları" şeklindeki disiplin cezalarının meclis gündemine taşınmasından da anlaşılmaktadır.[512] Ayrıca Samandağ Lisesi olaylarıyla bağlantılı olarak, Alevi ve Sünnileri karşı karşıya getirmeye yönelik provakatif faaliyetlerin olduğu da görülmektedir.[513]

[509] **Milliyet**, 10 Nisan 1976; ayrıca bkz. **Antakya** 22 Ocak 1976, **Antakya** 6 Nisan 1976, **Milliyet** 25 Mart 1976

[510] **Milliyet**, 22 Şubat 1976

[511] **Antakya** 2 Nisan 1976.

[512] **Antakya** 19 Ekim 1976. CHP Hatay Milletvekili Malik Yılman'ın meclise sunduğu önergede, Samandağ Lisesi'ndeki boykot dolayısıyla 690 öğrencinin 17 Mart 1976'da (devamsızlık gerekçesiyle) kaydının silindiği, bir sonraki dönemde bu öğrencilerin, kayıt yaptırmada ısrarcı olmaları neticesinde, 18 öğrenci hariç, kayıtlarını yaptırabildikleri ifade edilmektedir.

[513] 1976'daki bu olaylar üzerine, CHP milletvekillerinin Samandağ'da incelemelerde bulunarak konuyu gündeme taşıdıkları görülmektedir: **Antakya** 20 Ocak 1976, **Antakya** 28 Ocak 1976.

ÖĞRETİM KURUMLARINDAKİ OLAYLARIN İÇYÜZÜ

Samandağ Lisesinin boykot yapan 542 öğrencisi toptan sınıfta kaldı

Yine Antakya Lisesi, Cumhuriyet Lisesi, Eğitim Enstitüsü gibi farklı okullarda da çeşitli tarihlerde birçok politik olay, protesto ve kanlı çatışmaların yaşandığı görülmektedir.[514] Son

[514]**Atayolu** 13 Ocak 1971; **Milliyet** 12 Mart 1976, **Milliyet** 13 Mart 1976; **Milliyet** 19 Mart 1976, **Milliyet** 4 Mayıs 1976; **Milliyet** 28 Mart 1976 (Antakya Devrimci Kültür Derneği'nin, bu tarihte yaşanan olaylarla ilişkili olduğu gerekçesiyle kapatıldığı görülmektedir); ; **Milliyet** 9 Mayıs 1976, **Milliyet** 30 Aralık 1976; **Milliyet** 07. 04. 1977, **Milliyet** 28 Ocak 1978; **Milliyet** 31 Mart 1978; **Milliyet** 22 Mart 1979; **Cumhuriyet** 30 Mart 1978; **Cumhuriyet** 13 Ocak 1979; **Antakya** 22 Mayıs 1975, **Antakya** 27 Eylül 1975, **Antakya** 31 Ekim 1975, **Antakya** 5 Kasım 1975, **Antakya** 8 Kasım 1975, **Antakya** 16 Kasım 1975, **Antakya** 22 Kasım 1975, **Antakya** 27 Kasım 1975, **Antakya** 30 Kasım 1975, **Antakya** 5 Aralık 1975, **Antakya** 6 Aralık 1975, **Antakya** 21 Aralık 1975, **Antakya** 24 Aralık 1975, **Antakya** 9 Ocak 1977; **Antakya** 14 Ocak 1977; **Antakya** 19 Ocak 1977; **Antakya** 26 Ocak 1977, **Antakya** 28 Ocak 1977, **Antakya** 22 Haziran 1977, **Antakya** 3 Şubat 1977, **Antakya** 4 Şubat 1977, **Antakya** 23 Şubat 1977, **Antakya** 25 Haziran 1977, **Antakya** 9 Mayıs 1979, **Antakya** 11 Mayıs 1979, **Antakya** 12 Ocak 1979, **Antakya** 2 Mayıs 1979, **Antakya** 30 Mayıs 1979, **Antakya** 19 Ocak 1979, **Antakya** 27 Ocak 1979, **Antakya** 21 Haziran 1979, **Antakya** 27 Temmuz 1979, **Antakya** 20 Şubat 1979, **Antakya** 23 Şubat 1979, **Antakya** 4 Mayıs 1976,

olarak bunlardan dikkat çekici birine değinme gereği duymaktayız. 30 Aralık 1976 tarihli habere göre, liselerde okutulan ve Aleviliğe ilişkin olumsuz bir tutumun sergilendiği anlaşılan bir kitap dolayısıyla çeşitli olaylar yaşanmıştır. "Felsefeye başlanmış kitabı Hatay'daki liseli öğrenciler arasında tepkiyle karşılanmış ve kitabın okutturulmaması için liselerde boykota başlanmıştır. Kitap içerisinde yazılan Alevilik, Sünnilik hakkındaki yazılar birçok lisede tartışmalara neden olmuş, bazılarında çatışma ve olaylar çıkmıştır."[515]

12 Eylül darbesinden bir süre önce Milliyet'te yayımlanan "Anarşi Raporu" başlıklı inceleme yazı dizisinde[516] de Hatay'da Alevi ve Sünni mahallelerin keskin bir biçimde birbirinden ayrıldığı ve Alevilerin sol örgütler içerisinde yer aldıkları, başka bir ifadeyle sol siyasetin Aleviler üzerinden kendini inşa ettiği, TİP, İGD, TSİP, Dev-Yol gibi birçok sol-sosyalist örgütün bu bölgelerde etkinlik sağladığı okunabilmektedir. Bu inceleme yazısında yer alan "bazı ilçelerde ve Antakya merkezinde sağ-sol kavgasını da aşmış olaylar, mezhep kavgasına dönüş-

---

Antakya 21 Haziran 1979, **Antakya** 10 Ağustos 1976, **Antakya** 15 Ocak 1976, **Antakya** 16 Ocak 1976, **Antakya** 20 Ocak 1976, **Antakya** 21 Ocak 1976, **Antakya** 10 Eylül 1976, **Antakya** 17 Eylül 1976, **Antakya** 21 Eylül 1976 **Antakya** 24 Eylül 1976, **Antakya** 7 Kasım 1976, **Antakya** 4 Şubat 1976, **Antakya** 6 Şubat 1976, **Antakya** 27 Şubat 1976, **Antakya** 4 Mart 1976, **Antakya** 5 Mart 1976, **Antakya** 12 Mart 1976, **Antakya** 13 Mart 1976, **Antakya** 27 Mart 1976, **Antakya** 28 Mart 1976, **Antakya** 30 Mart 1976, **Antakya** 14 Nisan 1976, **Antakya** 27 Nisan 1976, **Antakya** 14 Kasım 1976, **Antakya** 19 Şubat 1976, **Antakya** 6 Kasım 1977, **Antakya** 16 Aralık 1977.

[515]**Milliyet** 30 Aralık 1976. Tepkiler neticesinde, Mübahat Küyel tarafından yazılan söz konusu kitap hakkında toplatma kararı verilmiş ve yazar yargılanmıştır: **Antakya** 29 Ocak 1977, **Cumhuriyet** 20 Ocak 1977, **Cumhuriyet** 22 Ocak 1977. Ayrıca bkz. **Antakya** 28 Aralık 1976, **Antakya** 30 Aralık 1976, **Antakya** 8 Ocak 1977, **Yeni Adana** 25 Mart 1977, **Cumhuriyet** 05 Ocak 1977, **Cumhuriyet** 11 Eylül 1985, **Cumhuriyet** 23 Ocak 1977.

[516]**Milliyet** 6 Ağustos 1980

müş. Alevi-Sünni çatışması var. Var ama, ne Alevi vatandaş, ne de Sünni vatandaş kavganın içinde değil. Kendilerini Alevilerin haklarını ve çıkarlarını korumaya görevli kılmış birtakım gençlerle Sünnilerin yanında yer alan başka gruba üye gençlerin çatışması var" tespiti, üzerinde durulmayı hak ediyor. Evet, burada söylenenler kısmen doğrudur fakat farklı açılardan da hatalıdır. İlkin, toplumsal barış ve hoşgörü üzerine yapılan birçok "güzelleme"de olduğu gibi, burada da satırların arasında "Aleviler ve Sünniler arasında bir sorun yok, sorun olursa dışarıdan birileri bunu kaşıyordur" şeklindeki yaklaşım,[517] bir temenninin ifadesi olabilir ama asla gerçeğin ifadesi olamaz. Kitabın ilgili yerlerinde ortaya konulduğu gibi, Arap Alevilere yönelik -en hafif ifadeyle- olumsuz yargılar ve bakış Sünni topluluklar içinde yüzyıllardan gelen koşullanmışlıklarla birlikte köklü bir damar olarak bulunmaktadır. Şüphesiz cumhuriyet sonrası süreçte eski dönemlere oranla bu olumsuz yargılarda değişim, hafifleme ve gerileme olmuştur fakat bugün dahi bu yargıların tamamen ortadan kalktığını/sönümlendiğini söylemek hayalciliktir. İkinci ve asıl olarak, mülakatlardan edindiğimiz bilgilerle birlikte ele alındığında, evet birileri/bazı "karanlık güçler" Alevi ve Sünni kesimleri karşı karşıya getirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlar, zaman zaman bazı çatışmaların yaşanmasına da neden olmuşlardır. Fakat bu tarz karşı karşıya getirme çabalarını total bir biçimde hem sağ hem de sol gruplara birlikte yüklemek gerçekçi değildir. Benzer olaylarda (Maraş, Çorum, Malatya olaylarında) olduğu gibi Hatay'da (Samandağ ve Antakya'da) çeşitli zamanlarda denenmiş olan mezhep eksenli kitlesel çatışmaların önünü açma çabalarında, siyasal iktidarın kontrolündeki "karanlık" güçlerin (gladyo örgütlenmesi) ve silahlı aşırı sağ grupların başrolü oynadığı anlaşılmaktadır. Keza 1970'li yıllarda Alevilere yönelik Türkiye'deki ilk büyük

[517] Aynı yazıda, Aleviler ve Sünniler arasındaki sorunlar konusunda dönemin Hatay valisinin "dış güçler"i sorumlu tuttuğunu, bu dış güçlerin adresi olarak da Suriye'yi verdiğini görmekteyiz. CHP'li belediye başkanıysa, valinin bu görüşünü paylaşmadığını, ayrıca vali ve emniyet müdüründen şikâyetçi olduğunu ifade etmiştir.

provokasyon olan 1972 Kırıkhan olaylarında devlet güçlerinin rolü açık bir biçimde görülebilmektedir. Doğrudan Arap Alevileri hedef almasa da Alevilere yönelik genel bir saldırının gerçekleştiği bu olaylarda yaralanan ve yaşamını yitirenler arasında Arap Aleviler de bulunmaktadır. Bu kanlı saldırının Türkiye siyasi tarihinde büyük ölçüde görmezden gelindiğini de hatırlatmakta fayda var.[518]

Bazı görüşmecilerin de bahsettiği, İhsan Kutlu'nun anı-roman niteliğindeki "Parti Okulu: Parti Nakşola" isimli kitapta da Hatay'da 1970'li yıllarda solun etkinliği ve Samandağ'da girişilen provokatif girişimler okunabilmektedir.[519] 1970'li yılların sonlarına doğru gerçekleşen ve Maraş'taki gibi kitlesel katliamlara neden olabilecek (Samandağ ve Antakya merkezdeki) provokasyonların amacına ulaşamamasında bölgedeki sol-sosyalist hareketlerin gücünün, Arap Alevi topluluğunun sayısal olarak büyüklüğü ve örgütlülüğünün temel belirleyici olduğunu düşünmekteyiz; kuşkusuz bazı aklıselim devlet yetkililerinin de çabaları bir düzeyde etkili olmuştur.[520]

[518] Olaylarla ilgili olarak bkz. **Atayolu**, 6 Mart-12 Mart 1971.

[519] Bkz. İhsan Kutlu, **Parti Okulu: Parti Naşkola**, 1. B., İstanbul, Koral Yayınları, 1990. Uğur Mumcu, Kutlu'nun bu kitabını "yaşanmış öykülerden oluşan bir 'ibret vesikası'" olarak tanımlamaktadır: Uğur Mumcu, "Parti Naşkola", **Cumhuriyet** 19 Aralık 1990.

[520] Örneğin dönemin olaylarını birebir yaşayan bazı görüşmeciler bu provakasyonların önüne geçilmesi için çabalayan bir yüzbaşıdan bahsetmişlerdir, hatta kimi görüşmeciler bu yüzbaşının sol bir örgütle ilişkili olduğu gerekçesiyle yargılandığını ifade ettiler. Ayrıca, 1977-1979 yılları arasında Hatay'da Emniyet Müdürü olarak görev yapan ve demokrat kimliğiyle anılan Cevat Yurdakul'un da şiddetin tırmanmasını durdurmaya çalıştığı aktarılmıştır. Hatay'dan sonra 1979 yılının başlarında Adana'ya emniyet müdürü olarak atanan Yurdakul bir süre sonra 28 Eyül 1979'da aşırı sağcı militanlarca öldürülmüştür. Cinayet haberi için bkz. **Yeni Adana**, 29 Eylül 2012.

25 OCAK 1980 CUMA

Yeni Adana

EKMEK VE UN FIYATLARI ARTTI

Halk Eğitimin Mağazaları açılamadı

« ANTAKYA MARAŞ OLMAYACAK

Bir genelleme yapmak gerekirse, özellikle 1960'ların sonlarına doğru -ülkedeki solun yükselişine uygun biçimde- Arap Aleviler sol siyasal yelpaze içinde etkin şekilde yerlerini almaya başlamışlardır. Çeşitli radikal sol grupların, Arap Alevilerin yaşam alanlarında ciddi ölçüde etkinlik kazandıkları yukarıdaki bilgilerden anlaşılmaktadır.[521] Yasal sol partilerin buralarda kazandığı güç de seçim sonuçları analiz edildiğinde net olarak görülmektedir. Fakat daha önce de belirtildiği gibi, Arap Alevileri her durumda/zamanda, tamamen sol partiler veya CHP ile özdeşleştirebilecek tek bir tavırdan bahsetmek mümkün değildir. Arap Alevilerin politik tavrı, Abdullah Cilli örneğinde

[521] Arap Alevilerin Hatay'daki siyasal konumlanışı ve siyasal iktidarın tavrına ilişkin sosyalist bir perspektiften kaleme alınmış bir yazı için ayrıca bkz. M. Diyar, "Halklar Mozaiği Antakya'ya Kısa Bir Bakış", http://www.barikat-lar.de/barikat/28/antakya.htm (E.T. 23. Kasım 2012).

olduğu gibi kitleler üzerinde belirleyici gücü olan adayların [illegible] ilerine göre şekillendiği gibi, 1968 dalgasındaki ve 1970'li yıllardaki keskin kutuplaşmanın, din ve laiklik eksenindeki [illegible] gündem olduğu süreçlerdeki gibi "zamanın ruhu"na da bağlı olarak biçim almıştır. Arap Alevi yerleşimlerinde, CHP kimi seçimlerde büyük bir farkla zafer kazanırken kimi zamanlar CHP'nin buralarda kitlesel desteğinin zayıfladığı, gücünü merkez sağ partiler ve/veya farklı sol partiler (hatta bağımsız adaylar) ile paylaştığı görülmektedir.[522] Yapılan mülakatlarda ifadesini bulduğu gibi genç kuşaklar önemli ölçüde, radikal sol-sosyalist hareketler içinde yer alarak siyasal iktidarın "devrimci" bir biçimde değiştirilmesi mücadelesi içinde olurken orta ve üst kuşakları içinde barındıran genel kitlenin pragmatik bir biçimde -sürecin gereklerine uygun olarak- merkez sol veya sağ partiler aracılığıyla siyasal sisteme bağlandıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dönemde de Arap ve Alevi kimliği üzerinde siyasal baskının devam ettiği, tek parti dönemindeki biçim ve yoğunlukta olmasa da asimilasyonist yaklaşımların sürdüğü[523]

---

[522] Buradaki tespit ve anlatılarımız, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün verilerini esas alarak incelediğimiz, Hatay, Adana ve Mersin illerinde homojen bir biçimde (veya çok yoğun olarak) Arap Alevilerin yaşadığı yerleşim birimlerinin genel seçim sonuçlarında somut olarak karşılığını bulmaktadır. Bu konuyla ilgili hazırladığımız tablolar için bkz. EK I

[523] Örneğin, daha 1960 darbesinin hemen sonrasında, Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in İskenderun'da yaptığı konuşmada, bir yandan insanlar arasında mezhep ayrımına karşı çıkarken öte yandan önemli olanın, "Türk" olmak olduğunu, insanın "yüreğinin Türk olarak çarpıyor" olması olduğunu vurguladığı, Hatay'ın "Türklüğü"nün altını çizdiği hatırlatılmalıdır: **Atayolu**, 29 Temmuz 1960; **Atayolu**, 30 Temmuz 1960. Ayrıca, Türkiye'nin genelinde uygulanmak istenen Türkçe konuş kampanyalarının Hatay'da da hevesle hayata geçirilmeye çalışıldığı anımsatılmalıdır. Örneğin, "özbeöz Türk" olan Hatay'da, Arapça yayın yapan radyoların dinlenmemesi, Arapça konuşulmaması, Arapça konuşanlara karşı savaş açılması çağrısı yapıldığı (Cevher İhsan Miskioğlu, "Türkçe Konuşalım", **Atayolu**, 11 Ağustos 1960; **Atayolu**, 12 Ağustos 1960); bazı kuruluşlarca, çeşitli bölgelere "Va-

ve bu insanların Arap Alevi kimliklerinden kaynaklı olarak ayrımcılığa maruz kaldıkları görülmektedir.

(Antakya Gazetesi, 12 Ocak 1973)

tanımız bir, bayrağımız bir, dilimiz neden ayrı?", "Vatandaş! Türkçe konuşmayana cevap verme", şeklinde pankartların/afişlerin asıldığı, bildirilerin dağıtıldığı bilinmektedir. Bkz. **Atayolu**, 3 Eylül 1960; **Atayolu**, 10 Eylül 1960. Hatta kimilerine göre, "mesele mühimdir, kampanya ile halledilebilecek gibi değildir; bir sene, iki sene, beş sene gibi uzun ve devamlı bir çalışma süresine ihtiyaç" vardır. Aykut İkizler, "Türkçe Konuşma Kampanyası", **Atayolu**, 14 Eylül 1960.Yine bu yapılanlarla aynı doğrultuda, yerleşim yerlerinin isimlerinin değiştirilme çabası da unutulmamalıdır. Bkz. Selim Çelenk, "Yap-Boz tahtası mı?", **Atayolu**, 16 Ağustos 1960. (Bir araştırmaya göre, Türkiye'de 1940-2000 yılları arasında köy isimlerinin %35'i değiştirilmiştir, Adana'daki 169, Hatay'daki 117, Mersindeki 112 köy de ismi değiştirilen köyler arasında yer almaktadır: **Radikal**, 13 Mayıs 2009.) Mersin'deki Arap Alevilere yöneklik inkârcı-asimilasyonist yaklaşımın resmi bir örneği için bkz. **İçel İl Yıllığı**, Ankara, San Matbaası, 1967, s. 55. Benzer bir yaklaşımın Hatay örneği için bkz. **Hatay İl Yıllığı**, Haz. Osman Çiftçioğlu vd., Adana, Kemal Matbaası, 1973, s. 47.

5. 1980 Sonrası Süreç: Kimlik Sorunsalı Bağlamında Arap Aleviler

Topluluğun İsimlendirilme Sorunsalı

Kitabımızın konusunu *oluşturan* Alevi topluluğunu kimlik sorunsalı bağlamında incelerken öncelikli olarak bu insanların adlandırılmaları konusunda yürütülen tartışmalara yer vermenin gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Bu noktada iki husus önem arz etmektedir. Birincisi etimolojik olarak Nusayri isminin kaynağı meselesidir, ikincisi de bu topluluğun nasıl/ne olarak (Nusayri mi, Alevi mi, Arap Alevi mi?) isimlendirileceği meselesidir.

İlkinden başlayacak olursak, Nusayri isminin kaynağı konusunda birçok görüş bulunmaktadır. Nusayri kelimesinin kökeninde,

i) Hıristiyan kelimesinin tahkir içeren bir küçültme şekli olan Naṣrāni,
ii) Latince nazerini kelimesi,
iii) Kûfe yakınlarındaki Naṣurāyā köyünün ismi,
iv) Şii şehitlerinden olduğu iddia edilen Nuṣayr'ın ismi,
v) 11. İmam'ın babı olduğuna inanılan Muhammed b. Nusayr'ın ismi olduğu ileri sürülür.[524]

Nusayri isminin kaynağına ilişkin bu görüşler içerisinde en kuvvetli ve kabul görmüş olanı, Arap Alevilerin tarihsel önderlerinden Muhammed b. Nusayr'ın isminden hareketle onun açtığı yolu takip edenlere bu ismin verildiğidir. Alevi inanç önderlerinden biri olan Mahmut Reyhani, Nusayri isminin Muhammed b. Nusayr'dan kaynaklanmadığı, farklı kökenlere dayandığı biçimindeki iddiaların, genellikle müsteşriklerin fikirlerinden türediğini, son dönemlere (özellikle 19. yüzyıla) ait olduğunu ifade eder ve Nusayri isminin kesin bir biçimde

[524] Massignon, a.g.m., s. 365.

Muhammed b. Nusayr'ın ismine dayandığını açıklar.[525] Konu ya ilişkin -yukarıda yer verilen- farklı tarihsel kaynaklara ba kıldığında da Nusayri nitelemesinin Muhammed b. Nusayr'ı ölümünün ardından, onunla ilişkili olarak kullanıldığı anlaşıl maktadır.[526]

İkinci mesele, Nusayri adının söz konusu topluluğu temsil edip etmediği ya da bu topluluğu hangi isimle anmanın daha yerinde olacağıyla ilgilidir. Yukarıda ilgili bölümlerde ortaya konulduğu gibi, Nusayri olarak nitelenen topluluğun bir Alevi topluluğu olduğu çok açıktır. Bu topluluğun büyük kısmı özellikle, yaklaşık bir asırdır kendilerini Nusayri olarak değil, Alevi ya da Arap Alevi olarak adlandırmaya büyük özen göstermektedir. Yaptığımız alan araştırmalarından çıkardığımız sonuç, bugün de aynı hassasiyetin devam ettiği yönündedir. Hatta Mart 2011'den itibaren Suriye'de yaşanan olaylar ve Türkiye-Suriye ilişkileri bağlamındaki gelişmelerde olduğu gibi konjonktürel olarak bu hassasiyetin arttığı da bir vakıadır.

Bir yandan topluluk üyelerinin kendi kimliklerine yönelmeleri, grup içi tarihsel-kültürel-inançsal ilginin yükselmesi, sınırlı düzeyde de olsa sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri neticesinde kimlik bağlamında göreli bir bilinçlenmenin ortaya çıkması, diğer yandan konuya yönelik yetersiz de olsa akademik ilgi ve araştırmanın belirmesi Nusayri isminin daha fazla görünürlük kazanmasına sebep olmuştur. Topluluk dışı kesimlerin, bu insanları tanımlamaya yönelik olarak Nusayri ismini kullanmaya daha fazla eğilimli olmalarına karşın, topluluğun kendini tanımlamasında bu eğilimin oldukça cılız ve sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle başta politik İslamcılar olmak

[525] Mahmut Reyhani, **Tarihsiz Bir Milletin Acıklı Tarihi**, İskenderun, 2003, s. 1-2.

[526] Alevi tarihinin erken dönemlerinde, Muhammed b. Nusayr'ı takip eden topluluğa Nemiriyye veya Nümeyriyye denildiğini de ifade edelim. 'Dışarıdan' yapılan bu adlandırma da Muhammed b. Nusayr'ın ismine dayanmaktadır. M. ibn Nusayr'ın tam ismi, 'ebû Şu'ayb Muhammed b. Nusayr el-Basrî en-Numeyrî'dir.

Bazı kimi çevrelerin Nusayri ismini, tarihsel süreçte kullanıldığı gibi tahkir ifade eden bir biçimde kullanmakta ısrarcı olmaları, Suriye rejimini yanlış bir biçimde Nusayrilerin egemenliğinde bir diktatörlük olarak tanımlamaları ve bu çerçevede Suriye'deki güncel gelişmelere bağlı olarak Alevileri zulüm, şiddet, kan dökücülük vb. ile özdeşleştirmeleri, bu topluluğun (gerek "içeriden" gerek "dışarıdan") Nusayri isminin kullanılmasına karşı tepkisini artırmaktadır. Ayrıca ileride değinileceği gibi, Suriye olaylarıyla birlikte Arap Alevilere yönelik geliştirilen olumsuz söylemin önemli bir ayağını Nusayriler ve Alevileri bir biriminden ayrıştırmak biçimindeki politika oluşturmaktadır. Özetle burada oldukça kötü, olumsuz sıfatlarla nitelenen Nusayrilerin, Alevilerle bir ilgisi olmadığı savlanıyor. Hâlbuki daha önce de ifade edildiği gibi, bu insanlar Alevi bir topluluğun mensubudurlar.

Bugün büyük ölçüde Arap Alevi şeyhleri, yazarları ve kanaat önderleri net bir biçimde Nusayri olarak adlandırılmalarının doğru olmadığını, kendilerinin gerçek ve yegâne isminin Alevi/Arap Alevi olduğunu vurgulamaktadır. Fakat aynı topluluğun ileri gelenlerinden bir kısmı da gerek eserlerinde gerekse de kendileri ile yapılan mülakatlarda, Nusayri isminin yüzlerce yıl kullanıldığını ifade etmekte ve kendilerini Nusayri veya Nusayri-Alevi olarak adlandırmaktadır. Örneğin Reyhani, Muhammed b. Nusayr'ın düşmanlarınca kötülenmesinin, isminin lekelenmeye çalışılmasının karşısında bu ismin kullanımından vazgeçilmesini doğru bulmamaktadır. Reyhani, Muhammed b. Nusayr'ın Nusayri-Alevi inancının temel yapısında çok önemli bir yeri olduğunu açıklar: "Zaten [Nusayriler] inanç ve kültür metotlarını ondan almışlardır. O dışlanırsa yapımız çöker, o zaman uzun yıllar koruduğumuz, geçirdiğimiz bütün sıkıntı ve akıl almaz felaketlere rağmen sadık kaldığımız, yolunda canlarımızı seve seve feda ettiğimiz bu kutsal inancı yok yere harcamış oluruz"[527] demektedir. Yazar, Nusayri isminin kesinlikle Muhammed b. Nusayr'dan geldiğini ve bu ismi kabul etmeme-

[527] Reyhani, **Tarihsiz Bir Milletin Acıklı Tarihi**, s. 5.

nin haklı bir gerekçesi olmadığını savunur.[528] Reyhani'nin Nu sayri isminin Muhammed b. Nusayr'dan geldiğine ve bu şahsi yetin tarihsel ve teolojik bakımdan yerine getirdiği rolün öne mine ilişkin tespiti yerindedir. Bununla birlikte "Nusayri" ismi nin bir topluluk ismi olarak kullanılmasına karşı çıkmak Mu hammed b. Nusayr'ın değerinin yok edilmesi ve Alevi öğretisi nin "yok yere harcanması" anlamına da gelmemektedir. Kezi birçok Arap Alevi yazarın Nusayri ismi yerine Alevi ismini kullandığını ve bu ismin kullanımının yüzlerce yıl öncesine dayandığını görmekteyiz.[529] Ayrıca yaptığımız alan araştırma sında da büyük çoğunluğun kendini Arap Alevi olarak tanıttığı nı gözlemledik.

Arap Alevi Kimliğinin Temel Esasları

İnsan, içine doğduğu kültürün onu şekillendirmesiyle toplumsallaşan bir varlıktır. İnsanlar paylaştıkları kültür ile birbirlerine bağlanmaktadır ve bu ortak kültür çerçevesinde oluşan uyum, birlikte yaşama hissi "kimlik" olarak adlandırılan bir "tutunum" öğesi tarafından sağlanmaktadır.[530] Kimlik, kısa-

[528] Bir başka Arap Alevi şeyhi Şerafettin Serin, "Hz. Ali'nin ismi ile Aleviyim", "Muhammed bin Nusayr ismi ile 'Nusayri'yim" diye yazmaktadır: Şerafettin Serin, **Alevi Nusayriler Hakkında Soru ve Cevaplar**, 2. B., Adana, Koza Matbaa, 2007, s. 4. İskenderun AKAD (Alevi Kültürünü Araştırma Derneği) Başkanı Nihad Yenmiş'in ve Adana AKAD Başkanı Hasan Atıcı'nın da "Nusayri-Alevi" ismini sahiplendiğini görmekteyiz: Yenmiş, Nihad (2010) "Neden AKAD", **AKAD Dergisi**, S: 6, s. 1; Atıcı, Hasan "Günümüzde ve Tarihte Nusayri Adı", http://aleviakad.com/dergi/hasandergi21gunumuz.pdf, (E. T. 10. 10. 2009).

[529] Bkz. es-Sâlih, a.g.e., s. 22-27.

[530] Suavi Aydın, **Kimlik Sorunu, Ulusallık ve "Türk Kimliği"**, 2. B., Ankara, Öteki Yayınevi, 1999, s. 14-15. Tok'a göre de, "kültür, kimliğin tanımlanması, ifade edilmesi ve geliştirilmesi için, kişinin kendini gerçekleştirmesi için bir önkoşul olduğundan ve kimliksiz (hiç bir) kişi var olamayacağından, kültür olmaksızın (hiç bir) kişi var olamaz. Bu yüzden kültürel kimlik gerçek (somut) kişilerin zorunlu unsurudur:

ve aidiyete ilişkin bir kavram olup, bazı insanların ortak bir biçimde "neye" sahip olduklarını, bu insanları diğer insanlardan ayıranın "ne" olduğunu ifade etmektedir.[531] Yani, "kimliğin, bünyesinde belirli şeylerin paylaşıldığı ve bu ortak noktalar temelinde başka kişi gruplarından farklılaşıldığı bir kişi grubuna aidiyetle karakterize olduğu belirtilebilir."[532] Bir kimlik grubunun kendini tanımlayabilmek açısından bir "öteki"ye muhtaç olduğu da aşikârdır. Parekh'in de belirttiği gibi, öteki ile kurulan ilişkide kişi kendini teşhis etmekte ve tanımlamaktadır,[533] işte bu ilişkide belirleyici olan, kendini hissettiren "şey" kimliktir. Kuşkusuz, "belirli bir teşhis ve tanımlama biçimine yapılan vurgunun kimliğin ilişkiselliği yanında bir algı ve değerlendirme boyutu içerdiğini de ima ettiği görülmektedir. Bu doğrultuda, kimliklerin bir söylem dâhilinde inşa edildiği ve belirli anlatım stratejileri tarafından belirli tarihsel ve kurumsal alanlarda özgül söylemsel oluşum ve pratikler dâhilinde üretilmiş fenomenler olarak anlaşılmaları gerektiği" belirtilmelidir.[534]

Aşağıda ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılacak Arap Alevi kimliğini de esas olarak, din, etnisite ve dilin belirlediğini düşünmekteyiz. Yaptığımız alan araştırmasında elde ettiğimiz bilgiler bu düşünceyi doğrular niteliktedir. Ayrıca vurgulamak gerekir ki burada, bütün zamanlar için genel geçer bir Arap Alevi kimliği olduğu gibi özcü bir yaklaşım içinde olduğumuz sanılmasın. Kimlikler zaman içinde değişime uğrar, kimliği belirleyen öğelerden bazıları konjonktürel olarak önem kazanır, kimlik potasına yeni değerler ve ilkeler katılır. Kuşku-

---

Nafiz Tok, **Kültür, Kimlik ve Siyaset,** İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003, s. 28.

[531] Uğur Kara, **Sorun ve Çözüm Bağlamlarıyla Ulus-Devletin Tarihsel Çevresi İçinde Kültürel Kimlik Olgusu** (Anadolu Üniversitesi: Basılmamış Doktora Tezi), 2010, s. 5.

[532] Kara, Aynı yer.

[533] Bhikhu Parekh, "Reasoned Identities: A Committed Relationship", **Identity Ethnic Diversity and Community Cohesion.** Ed. Margaret Wetherell vd., London: Sage Publications, 2007, s. 132

[534] Kara, a.g.e., s. 6.

suz tarihsel süreç içinde farklı evrelerde farklı Arap Alevi kimlik algısı mevcut olmuştur; çerçevesini çizeceğimiz Arap Alevi kimliği daha çok modern zamanların yaklaşımını ortaya koymaktadır. Ayrıca, "bir bireyin hangisini vurgulayacağı içinde bulunulan bağlama göre değişen birçok kimliğe sahip olduğu, bu kimliklerin çakıştığı, birbirini etkilediği ve şekillendirdiği, kimliklerin eşit öneme sahip olamayacağı, bazıları daha temel olmak üzere, insan yaşamında farklı kimliklerin farklı roller oynadığı" bilinmektedir.[535] Arap Alevi bireylerde de bugün etnik ve dinsel kimliklerinin yanı sıra, bireysel, cinsel ve sınıfsal açıdan farklı değerlerin, solcu, sosyalist, feminist, Kemalist, hümanist, demokrat vb. kimliklerin varlığının görüldüğü ifade edilmelidir.[536]

Alan araştırması çerçevesinde görüştüğümüz Mahmut Arap Alevi kimliğini şu şekilde tanımlamıştır:

> Arap Aleviliği, Kuran ve Ehlibeyt ekseninde İslami bir yoldur. Ancak bu yol hiçbir dogmatik İslami ritüelle sınırlandırılamaz, bu yolu bilinç ve eylem düzeyinde deneyimleyen kişi yol aldıkça mistik-tasavvufi öze, yani başta İmamların dediği ve birçok büyük şeyhin uğruna hayatını adadığı iki temel noktaya yoğunlaşır; kendini bilmek ve dolayısıyla Allah'ı tanımak. Bilginlerimizin tüm İslami ibadet, ritüel vesairenin sonunda ulaştıkları ve üzerinde odaklandıkları öz de budur. Örneğin birçok mistik-filozof şairimiz, el-Mekzûn gibi, tüm dinlerin özde amacının (kendini ve dolayısıyla tanrıyı) 'tanımak' olduğunu belirtirler, yalnız bu 'tanıma'nın boyutları ve aşamaları olduğu ve bunun basit tanımlanabilecek bir bilgi olmadığı, kişinin disiplinine-

[535] Kara, Aynı yer.

[536] Doğruel de Arap Alevilerin "kendi kimliklerini, dinsel özelliklerinin yanı sıra, 'insancıl', 'demokrat' 'güvenilir', 'kinci olmayan', 'açık', 'saygılı' gibi kültürel ve politik özelliklerle de" tanımladıklarını açıklar: Fulya Doğruel, **Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü: İnsaniyetleri Benzer**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 167.

eylemine-bilincine bağlı olarak ruhsal deneyimlere ulaştığı (tekâmül süreci) vurgulanır. Buna göre tüm yazınların ana amacı da budur. Zahir yazındır, şekildir ve birçok farklı boyutu vardır, batın ise anlamdır, amaçlanandır, özdür, asıldır. Bu çerçevede "Arap Aleviliği, Kuran ve Ehlibeyt ekseninde İslami mistik-tasavvufi bir yoldur" önerilebilir. Araplık konusuna gelince, inançta 'ırk, etnisite' olmazsa olmazlar arasında değildir ancak bu ve benzer adlandırmalar, vurgulamalar -ülkemiz özelinde- sosyo-politik durumlar, şartlar ve baskılar göz önüne alındığında anlamlıdır. Binlerce yıllık kültürel ve dini yazının Arapça olması ve bunun gelecek nesillere aktarılması gerekliliği de bu tür vurgulamaları anlamlı kılacak başka bir durum. **(Mahmut, E., D.T. 1985, Üniversite, Antakya)**

Hüseyin de özellikle "Hak" kavramına vurgu yaparak şu tanımlamayı yapmaktadır:

Arap Alevi kimliğini tanımlamak için, kimliğin temelini oluşturan Araplık ve Alevilik kavramlarını ayrı ayrı ve beraber incelemek gerekir. Bu kavramlardan Araplık olgusuyla başlayalım. Bahsi geçen toplumun etnik kökeni Araplara dayanır. Bu durum toplumun gelenek görenek veya adetlerinin genel Arap kültürüyle benzeştiğine işaret eder. Bununla beraber, bin yılı aşkın süre içerisinde Arapça dilini kullanmıştır. Bu da sözlü ve yazılı eserlerinin Arapça diliyle yoğrulduğu anlamına gelmektedir. Alevi kavramına gelince, bu kavramın her ne kadar sözlük anlamı Ali taraftarı olsa da Arap Alevi toplumu için bu kavramın tanımı bu kadar basit değildir... Alevilikte gördüğüm en önemli olgu Hak tanımlaması çerçevesinde tarihte olan, şimdi gerçekleşen ve ileride olacak olan olaylarda hakka göre hareket etme gerekliliğidir. Ama mutlak bir haklılık. Böylece tanrı olan Hakk'a karşı duyulan görev en iyi şekilde yerine getirilecektir. İslamiyet

döneminde Peygamberin vefatından sonra halifelik velayetinin hakkını tanımak bu görüşün yakın tarihteki -İslamiyet'in gelişi ve sonrası- ilk ve en önemli örneğidir. Bundan böyle Hz. Muhammed'in vasisi olan Hz. Ali ve onun hak mücadelesi tüm İslam tarafından kabul edilmiş veya en azından karşı çıkılmamıştır. Fakat o dönemde meydana gelen siyasi iktidar mücadeleleri bir çok haksızlığa mahal vermiştir. Bu olaylarla beraber Müslümanlar arasında saflaşmalar ortaya çıkmıştır. Aleviler ise mutlak haklılık adına Hak tarafında mücadele veren ve kendileri için ilahi bir örnek teşkil eden Hz. Ali taraftarı olmaktan hiç vazgeçmediler. İşte bu taraftarlık günümüze kadar geldi. Araplık kavramı da Alevilik kavramı ile beraber bu toplumun içine işlemiştir. Gerek haklı saydıkları kişileri okumak ve anlamak için Arapça diline sahip olma gerekliliği, gerek kültürleriyle ve dini yaşamlarıyla yüzyıllardan beri yoğrulmuş olan bu dilin değerlerini yaşatma, koruma ve ileriye aktarmadaki yadsınamaz öneminden dolayı. **(Hüseyin, E., D.T. 1988, Üniversite, Ankara)**

Ali de etnik ve dinsel aidiyete işaret ederek şunları aktarmıştır:

Arap Alevi kimliğinin olmazsa olmaz 3 öğesi olduğunu düşünüyorum. İnanç: Alevilik; etnik köken: Araplık ve etnik kökenden kaynaklanan anadil: Arapça. Bu 3 öğe Arap Alevi kimliğinin belkemiğini oluşturuyor. Özellikle Alevilik inancının bu 3 öğe içinde biraz daha önde olduğunu düşünüyorum ki çoğu kişinin Araplığı ve anadil öğrenimi gerekliğini tam olarak savunamadığını ama iş Aleviliğe gelince bu öğenin daha fazla ve radikalce sahiplenildiğini düşünüyorum. **(Ali, E., D.T. 1989, Üniversite, Ankara)**

Birçok görüşmeci, yukarıda yer verdiğimiz görüşlere paralel tanımlamalarda bulunmuştur. Buradan hareketle Arap

Alevi kimliğinin temel belirleyicilerinin, din, etnisite ve (etnisiteyle doğrudan bağlantılı olarak) dil olduğu görülmektedir. İlkin etnisite üzerine bazı belirlemelerde bulunacağız.

Türkiye'de asimilasyon politikaları çerçevesinde kimi dönemlerde Arap Alevilerin Arap olmadıkları, bir Türk topluluğu oldukları tezinin işlendiğini yukarıda gördük. Hem bu tezlerin irdelendiği kısımlarda hem de tarihsel arka planın incelendiği bölümde ortaya konulduğu gibi Arap Alevilerin Türk topluluğu olduğu şeklindeki yaklaşım bilimsel açıdan gerçekçi değildir. Gerek Arap Alevi yazarların gerekse de Arap Alevilerle ilgili çalışmalar yapan ciddi araştırmacıların büyük kısmı bu topluluğun Arap etnisitesinden geldiği konusunda hemfikirdir.[537] Arap Alevilerin, Arap etnisitesine ait olmalarının en büyük delilleri olarak, onların anadilleri, sahip oldukları kültürel değerler, yaşam biçimleri, gelenek ve görenekleri gösterilir. Bunun yanı sıra, Arap Alevi topluluğa mensup ailelere ait şecereler ve bazı topluluk üyelerinin soy bağlarını gösteren aile isimlerinin, Ġassâni, Tenûḫi, Kindî, Ḥazrecî, Tâî ve Taġlibî gibi köklü Arap kabilelerinin isimlerinden gelmesi de bu insanların Arap etnisinden geldiğinin kanıtları arasında görülür. Arap Alevilerin tarihi üzerine dikkate değer bir eserin yazarı olan Mahmut es-Sâlih, ünlü tarihçi el-Yakûbî'den şu cümleleri aktarmaktadır:

> Lazkiye ahalisinin aslı Yemenli Selih, Zebid, Hemedân ve benzeri kabilelere dayanmaktadır.

---

[537] P. Alford Andrews, **Türkiye'de Etnik Gruplar**, Çev. Mustafa Köpüşoğlu, İstanbul, Ant Yayınları, 1992, s. 214-218; Laurent Charby- Annie Charby, "Arap Alevileri", Çev. Faik Bulut (**Ortadoğu'nun Solan Renkleri** içinde), İstanbul, Berfin Y., 2002, s. 81; Marianne Aringberg- Laanatza, "Türkiye Alevileri- Suriye Alevileri: Benzerlikler ve Farklılıklar", **Alevi Kimliği**, Ed: T. Olsson vd., 2. B., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 199; M. Tevfik Özezen, **Cenaze Namazı Olayı ve Tarihçesi: Güney Alevileri Kimdir- Nedir?**, Adana, Koza Matbaası, 1998, s. 82;es-Sâlih, a.g.e.; et-Tavîl, a.g.e.

> Cebele ahalisi Hemedân kabilesindendir. Aralarında Kays ve İyâd kabilelerinden olanlar da vardır. Tartûs ahalisi ise Kinde kabilesindendir. Bu bölgelerde yaşayanların sahip olduğu Arap kültürü, atalarından aldıkları en değerli miraslardan biridir.[538]

Arap Alevilerin tartışmasız bir biçimde Arap olduğu tezini temellendirmeye çalışan es-Sâlih, çeşitli belgelere de göndermelerde bulunarak iddiasını ispata çalışır. Es-Sâlih'in işaret ettiği kaynaklar arasında yer alan, 20. yüzyılın ilk yarısına ait tarihi bir belge oldukça ilgi çekicidir. Bu belge, Arap Alevilerin ileri gelen temsilcileri tarafından hazırlanmış, Paris'te bağımsızlık görüşmelerini yürüten Suriye heyetine ve Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiş tarihi bir vesika mahiyetindedir. Arap Alevi liderler, 1936 yılında Lazkiye'ye bağlı Kırdaha beldesinde düzenledikleri toplantı neticesinde, kendilerinin inançsal olarak, İslam dinine ait bir mezhep/anlayış olan Aleviliğe bağlı Müslümanlar, etnik köken olarak da Arap Ulusu'na bağlı bir topluluk olduklarını açık bir biçimde ilan etmişlerdir. Arap oldukları hususunda sergilenen muammalı tavra karşı gelerek, gelenek ve göreneklerinin, dillerinin, kültürlerinin, sosyal yaşantılarının, ahlak anlayışlarının vb. birçok faktörün, Arap kökenli olduklarının kanıtı olduğunu vurgulamışlardır.[539] Bu net tavır karşısında, kuşkusuz bu topluluğun etnik kökenine ilişkin bilimsel tartışmalar yürütmek bütünüyle anlamsız değildir fakat bu noktada asıl önemli olanın, topluluk mensuplarının kendilerini nasıl ifade ettikleri, nerede gördükleri hususu olduğunu düşünmekteyiz. Şayet kendilerini etnik aidiyet açısından Arap etnisitesinden görüyor ve kararlı bir biçimde bunun altını çiziyorlarsa, bu durumun, etnik köken konusunda çalışılmasına engel olmamakla birlikte, etnik köken tartışmasının neticelendirilmesi açısından yeterli bir dayanak sunduğunu düşünmekteyiz.

Burada ikinci olarak dinsel kimlik üzerinden bazı belirlemelerde bulunacağız. Arap Alevilerin dinsel kimliği üzerin-

---

[538]Es-Sâlih, a.g.e., s. 1-2.

[539]Es-Sâlih, a.g.e., s. 2-3. Ayrıca bkz. Ömer Uluçay, **Tarihte Nusayrilik**, Adana, Gözde Y., 2001, s. 67-68.

ilgili çizeceğimiz çerçevenin bu topluluğun bazı siyasal refleks-lerini, kimlik sorunlarını anlamak ve bu sorunlara çözüm üretmek açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz.

İlk önce bir ayrım yapmak gerekmektedir. Bir, Arap Alevilerin bir tarihsel kimliği bulunmakta; iki, modernleşmeyle birlikte TC'nin kurulmasının ardından bu sınırlar içinde kalan Arap Alevilerin yeni sürecin getirdikleriyle değişmeye başlayan (ve özellikle seksenli yıllar sonrasında kendini daha açık olarak ortaya koymaya başlayan) bugünkü "modern" Arap Alevi kimliği bulunmaktadır. Bunu iyi belirlemek gerekiyor. Çünkü 17.-18. yüzyıllardaki kimlik yapısıyla bugünkü kimlik yapısını aynı biçimlerde ele almak yaşanan değişimi gözden kaçırmak ve yanlış bir mecrada yol almak anlamına gelir. Arap Alevilerin tarihsel kimliği ve bunun pratiği bugün belli ölçüde değişime uğramıştır. O süreçte dinin esaslı bir belirleyiciliği varken, özellikle 20. yy. başlangıcı ile birlikte etnisite algısı da dinin yanına eklenmiştir. Ayrıca o dönemlerdeki dini yaklaşımla bugünkü arasında da bazı farklılıklar bulunduğu söylenebilir. Ve de o süreçte Arap Alevilere yönelen 'tehlikeler' ile bugünküler arasında da farklılaşmalar söz konusudur. O zamanlar daha homojen bir biçimde ve göreli bir otonomi içerisinde kendi bölgelerinde yaşarken bugün daha yaygın bir alanda ve modern hayatın giriftliği içinde var olmaya çalışmaktadırlar.

Arap Alevilerin dinsel kimliğine ilişkin dışarıdan yapılan tanımlamaların ana eksenini 'sapkınlık' ve 'aşırılık' kavramları oluşturmaktadır. Ortodoks İslam çevrelerinin (ki buna sadece Sünni İslam değil, Şii çevreler de dâhil) başlattığı ama bu çevreyle sınırlı kalmayıp birçok farklı inanç topluluğunu ve hem geleneksel hem de 'modern' yazar ve araştırmacıların da bir kısmını etkileyen bu yaklaşım yoluyla Arap Aleviler değerlendirilmekte ve yapılan tanımlamalarda, bu topluluğun inanç

ve değerlerinin sapkın ve aşırı olduğu varsayımından hareket edilmektedir.[540]

Oysa Arap Aleviler kendi kimliklerinin çerçevesini çizerken kuşkusuz bu yaklaşımdan (sapkınlık-aşırılık) hareket etmedikleri gibi, özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren Arap Alevilerin bizzat dışarıdan yapılan bu tanımlamayı reddetmek üzerinden bir tanımlama çabası içerisinde oldukları görülmektedir. Yukarıda değinilen, 1936'da Kırdaha'daki deklarasyon, bir anlamda örgütlü bir yapının ifadesi olarak da okunabilecek, resmi ve merkezi bir ilan görünümündedir. Buna göre Arap Alevi toplumu, Alevi adıyla tanımlanmış, kendilerinin İslam'ın içinde/merkezinde yer aldığını deklare etmişler ve Ehlibeyt yolunda yürüyen 'gerçek' Müslümanlar olduklarını vurgulamış-

[540]Örneğin Arap Aleviler kişileri ilahlaştırmakla suçlanır. Bunun en tipik ifadesi Hz. Ali'yi tanrı olarak gördükleri iddiasıdır. Arap Aleviler, inançları açısından Hz. Ali'nin merkezi bir konumu bulunduğunu ifade etseler de ileri sürülen bu iddiayı, kendilerinin insanları tanrısallaştırdıkları iddialarını açık bir biçimde reddederler ve tevhitçi görüşlerini ısrarlar savunurlar. Hatta daha açık ifade edersek, Arap Alevilerin, öğretilerinde temel bir yer teşkil eden, Ehlibeyt ve Oniki İmamlar Allah'ın nurundandır/Allah'ın nurunun tecellisidir, inancına sahip oldukları söylenebilir. Yani Ehlibeyt ve Oniki İmamlar ilahi bir nurun yansımalarıdır; münezzehtir, günahsız ve tertemizlerdir. Fakat bunun, o insanları tanrı olarak niteledikleri anlamına gelmediğini açıklarlar. Örneğin, Şeyh Eskiocak, biz Ali'yi tanrısallaştırmıyoruz, onda ilahi bir gücün tecelli ettiğine inanıyoruz, diyor. Ali'nin gösterdiği olağanüstü özellikleri anlatarak bunların sıradan bir insan gücüyle başarılamayacağını, Ali'nin ilahi gücün tecellisiyle bunları yaptığını açıklamaktadır. Ayrıca Kuran'daki yaradılış anlatısına gönderme yaparak, Tanrı melekleri yaratıp, ruhunu üflediği Âdem'e secde edin, diyor, yani insana tapın mı diyor meleklere? O, orada, kendi ruhunu üflediği Âdem'deki ilahi özelliğe tapınılmasını emrediyor, demektedir: Nasreddin Eskiocak, Aşk-ı Muhabbet, http://www.youtube.com/watch?v=LHN9yFmwG2Y&feature=relmfu; http://www.youtube.com/watch?feature=endscreen&v=FvO2EKENueg&NR=1 (E.T. 30 Ekim 2012)

lardır. Genel olarak, farklı coğrafyalarda bulunan Arap Aleviler için bu deklarasyon önemli bir referans kaynağı olarak kabul edilir.

Alevi kimliğinden bahsedilirken, kimliğin dışsal ve içsel görünümleri şeklinde bir ayrım yapılabilmektedir. Fakat şunu çizmek gerekir ki burada işaret edilmek istenilen farklılık "şizofrenik" bir yarılmaya tekabül etmemektedir. Başka bir ifadeyle, grup kimliğinin dışsal ve içsel özellikleri bir karşıtlık içinde değildir. Bazı çevrelerin iddia ettiği, *Alevilerin grup içinde sapkınca bir yaşam sürdükleri* şeklindeki iddialar tamamen gerçek dışıdır. (Bâtınilikte ontolojik bir yere sahip olan bazı deruni bilgilerin alenileştirilmemesi gerekliliği yaklaşımıyla birlikte) tarihsel bir anlama sahip olan 'dış tehdit' algısı, grubu kendini koruma yönünde güdülemiş, inanç ve değerlerinin bir kısmını içeride korumaya, yalın bir Ehlibeyt taraftarlığı ve Alevilik yorumunu dışarıya yansıtmaya zorlamıştır. Hatta tehlikenin boyutuna göre bunu dahi yapmamayı, ya tamamen susmayı (kitmân) ya da kendilerini gerektiği ölçüde başka -egemen olan- kimlikte ifade etmeyi bilince çıkarmış ve bunu Alevi kimliğinin 'koruyucu kalkan' işlevi gören bir öğesi olarak yapılandırmışlardır.[541]

Arap Aleviler kimliklerinin hem dışa yansıyan kısmında hem de içe dönük derinlikte gerçek, 'sahih' Müslüman oldukları fikrini-inancını kuşkuya yer bırakmayacak biçimde taşımaktadırlar. Bu sahih Müslümanlık olgusu, dışarıdan kendilerine yönelik tepki ve saldırılara kimi zaman cevap verme gereği bile duymayacak ölçüde özümsenmiş ve grup aidiyetinin en canlı öğelerinden biri (ve hatta ana damarı) olarak topluluk

[541] Örneğin Emeviler döneminde camilerde minberden Hz. Ali'ye ve evlatlarına "sövülmesi" dolayısıyla camilerden uzaklaşan Arap Aleviler, zorunlu kaldıklarında camiye gitmekte ve Sünni İslam formunda ibadet etmekte bir mahzur görmezler. Normal durumda ise Arap Aleviler evlerinde, kutsal mekanlar olarak gördükleri ziyaretlerde, türbelerinde ve Ehlibeyt mescitlerinde inançlarının gereğini ifa ederler.

içinde örgütlenmiştir. Bu durum hem dışsal olarak kendilerini ortaya koyma ve ifade şekillerinden, hem de eğitim sistemlerinden, yaşam biçimlerinden, sosyal ve kültürel yapılarının analizinden okunabilmektedir.

Bizim yaklaşımımıza göre, İslam tek değildir, homojen hiç değildir; İslam'dan değil, İslamlardan söz edilebilir ve bu İslamlar da kendi içinde farklılıklar taşımaktadır. Araştırmacıların bir kısmının, hem geçmişte hem de bugün Arap Alevileri İslam'ın dışına koyma gayretlerini birkaç nedenle açıklayabiliriz. İlki, kendinden farklı olanı reddetme/ortadan kaldırma şeklinde özetlenebilecek olan İslam'ın erken dönemlerinden bu yana gelen 'ideolojik' bir tutumdur. İkincisi, niyetten bağımsız olarak, İslam'ı tek bir İslam'mış gibi ve bu tek İslam'ın merkezi temsilcisini, tarihsel olarak egemen olmayı başarmış, Sünni İslam olarak değerlendirmekten kaynaklı bir yanılgıdır. Dikkat edilirse, İslam'dan bahsedilirken açık veya örtülü, sürekli Sünni İslam kastedilmektedir. Bunu sadece derin analizlerden değil, ampirik verilerden, günlük yaşam pratiklerinden de çıkarabiliriz. Bu sadece Türkiye'de veya Müslüman toplulukların yaşam alanlarında değil, Avrupa'da, Amerika'da da kendini gösteren bir yaklaşımdır. Örneğin Avrupa'da İslam'ın sorunlarından bahsedilirken, çoğunlukla, evvela, bir cami, minare, başörtüsü sorunundan (daha genel olarak örtünme pratiğinden) vb. bahsedilir, kuşkusuz bu bahis yanlış değildir, yanlış olan bunun Ortodoks İslam'ın değil de başlı başına İslam'ın sorunu olarak konulmasıdır. Bu sorunlar tüm İslamların sorunları değildir. Oysa söz konusu yaklaşımda, otomatik olarak egemen İslam anlayışının verilerinden hareket edilmekte ve kendini bir İslam topluluğu olarak gören ancak egemen anlayışça reddedilen bu toplulukların egemenin gözüyle/diliyle değerlendirilmesi handikabı ortaya çıkabilmektedir.

Buradan hareketle Arap Alevilerin, kendilerini toplumsal olarak dışlayan, tarihsel olarak ortadan kaldırmaya yönelen egemen çevrelerin ürettiği olumsuz kimliğe karşın kendilerini nasıl kurduklarına (ya da kurma imkânına sahip olduklarına)

bakılabilir: Arap Alevilere göre, kendileri hiçbir yerden/şeyden sapmamış, İslam'ın özüne uygun bir biçimde, doğru-düzgün (ḥanîf, ṣirâṭ ul-mustakîm) yolda, Peygamberin ve Ehlibeyt'in öğretilerinin izinde yürüyen bir İslam topluluğudur. Onlar Muhammed b. Nusayr'ı önder olarak kabul eder ama Muhammed b. Nusayr'ın yeni bir öğreti oluşturmadığını, sahip oldukları bilgi ve değerleri Muhammed b. Nusayr aracılığıyla Ehlibeyt'ten devraldıklarını kabul ederler. Özcesi, kendileri, canları pahasına İslam'ın hakikatını korumuşlar ve bu sebepten dolayı daha baştan bu değerlerle problemi olanların hışmına uğramışlardır. Erken dönemde, geleneksel yapıdan gelen güçlerini kullanarak İslam'ı yok edemeyenler, İslam şemsiyenin altına girerek, onu içeriden çökertmeye çalışmış, fiziki gücün yanı sıra manevi güçle de kendilerini donatarak, fırsatını yakaladıkları aşamada, çıkarlarına aykırı gördükleri İslam'ı tahrif etmeye, yok etmeye çalışmışlardır. Yine Arap Alevilere göre, Hz. Ali, Peygamberin en yakınında olan kişiydi ve hiçbir dinden-inançtan dönerek Müslüman olmamıştı, Ali (o dönemde) doğrudan Müslüman olan müstesna bir kişiydi. Çocuk yaşta Peygamberin yanında yer almış, ona inanmış ve onunla birlikte mücadele etmiştir. Ve Peygamber Veda Haccı'ndan dönerken Ġadîr Ḫumm'da onu kendinden sonra vasi ilan etmesine rağmen, o, Peygamberin ölümünün hemen ardından başlayan iktidar yarışına girmemiş, Müslümanların birliğinin bozulmaması adına suskunluğu ve takvayı seçmiştir (Selmân el-Fârisî, ebû Ẕerr el-Ġaffârî, 'Ammâr b. Yâsir gibi seçkin bir avuç insan da onun yanında yer almıştır).[542] Uzun bir sessizliğin ardından Ali halife olmuş ama kısa sürede öldürülmüştür. Emeviler saltanat kurarken ebû Ẕerr tüm zorbalığa karşı, yoksulluk içinde ama onurla direnmiş, Ali'den sonra Ali evlatları da benzer kaderle karşı karşıya kalmıştır. Hz. Hasan, Muaviye tarafından öldürülmüş; Yezid, Hz. Hüseyin'i, neredeyse bütün yakınlarıyla birlikte, korkunç bir biçimde öldürmüştür (Bu olayın bugün dahi izleri devam eden/atlatılamamış bir travma olduğu bilinmektedir). Daha sonra bu kıyımdan kurtulan Zeynelâbidîn'le

[542] Et-Tavîl, a.g.e., s. 77.

Oniki İmam zinciri yürüyebilmiş, onların da hemen hepsi taraftarlarıyla beraber büyük zulüm ve baskılara uğratılmış ve öldürülmüştür. 12. İmam Muhammed el-Mehdî'nin "gaybı" ile Muhammed b. Nusayr silsile yoluyla edindiği bilgi ve değerleri kendinden sonrakilere aktarmayı başarmıştır. Arap Aleviler de bu yolun yolcusu oldukları için İslam tarihi boyunca büyük işkence ve baskılarla karşılaşmışlar ama çeşitli biçimlerde direnerek, inançlarını korumaya çalışmışlardır. Fakat bu direnme her zaman açık bir direniş biçiminde gerçekleşmemiş, kendilerini ortaya koymamayı, ifade etmemeyi bir ilke haline getirerek, inançlarıyla mütevazı bir var olma yolunu seçmişlerdir.

Arap Alevilerin genel algısına göre, İslam adına bu zulümleri yapanların, Peygamberin en sevgili varlıklarını, en yakınlarını türlü işkencelerle yok etmeye yönelenlerin değil de Peygambere, Ehlibeyt'e ve onların değerlerine kutsal bir bağla bağlanmış olan kendilerinin "sapkın" olarak nitelenmesi, kabul edilebilir değildir. Bizim çıkarımlarımıza göre, Arap Aleviler, "zalimler muktedir olmayı başardılar ve gerçeğin üzerine kara bir örtü serdiler. Bizi tarih dışına ittiler ve yapılan tüm haksızlıkları unutturmaya çalıştılar; bunu yaptıkça suçluluklarıyla birlikte zalimlikleri de arttı. Bizi her ne kadar sapkın ilan etseler de biz doğru yolda yürüyenlerden başkası değiliz" şeklinde özetlenebilecek bir yaklaşım içerisindedirler. Tarihsel sürece bakıldığında, siyasal gücü ele geçirenlerin Arap Alevileri "sapkın", "aşırıcı" olarak damgalayarak onları ötekileştirmeyi başardıkları aşikârdır. Yüzyıllar boyu muktedirlerin, dinsel ideolojiyi kullanarak tahakküm altında tuttukları Arap Alevilerin modernleşme süreciyle birlikte "modern değerlere" hassasiyet göstermelerinin arkasında böyle bir tarihsel-toplumsal süreç yatmaktadır. Türk modern devletinin gelişim sürecinde de çağdaşlık, laiklik, hümanizm ve hoşgörü gibi değerlere vurgu yapmalarının önemli bir nedeninin, meşruluk zeminine Sünni İslam'ın harcını koyan bir siyasal iktidarın (Osmanlı saltanatının) yarattığı derin korku/*geçmişin yakın gölgesi* olduğu söylenebilir.

Arap Alevilerin Kimlik Sorunları

Türkiye'de eşit yurttaşlık prensibi hukuksal metinlerde yerini almakla birlikte devlet uygulamalarında tam olarak karşılığını bulamamıştır. Birçok farklı kimlik grubu gibi Arap Aleviler de bu ülkede eşit bir yurttaş olarak muamele görmemişlerdir. Birçok örnek bize onların ayrımcılığa uğradığını, kimliklerinden dolayı baskıyla karşı karşıya kaldığını göstermektedir.

1982 Anayasası'nın 10. maddesinde tüm Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının eşitliği ifade edilmişse de bu ilke hukuk dünyasında yer alan bir norm niteliğinin dışında hayat pratiğine layığınca geçebilmiş değildir. Bu, cumhuriyet tarihinin tamamı için söylenebilir.[543] Bu eşitsizlik durumu etnik, dinsel, mezhepsel, cinsel ve hatta sınıfsal farklılıklar bakımından tartışıla gelen bir durumdur. Bu eşitsizliği çeşitli gruplar açısından kanıtlayan birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin, bu ülkede Kürtlerin durumu uzun yıllar büyük mesele olmuştur ve bugün dahi şiddetli tartışmaların konusunu oluşturmaktadır. Gayrimüslim vatandaşlar meselesi, çok tartışmalı bir başka örneği oluşturur. Rumların, Ermenilerin, Süryanilerin vb. maruz kaldığı ayrımcılıklar, sırf kimlik farklılıklarından ötürü yaşadıkları sorunlar, uğradıkları devlet baskısı birçok tarihsel mesele (mübadele olayı, varlık vergisi, 6-7 Eylül Olayları vb) üzerinden tartışıldı. Hatta çeşitli Alevi toplulukların (Kürt Aleviler, Türk Aleviler) yaşadığı eşitsizlikler, uğradıkları zulüm ve katliamlar az-çok tartışılır hale geldi fakat Arap Alevilerin durumu halen kapalılığını sürdürmekte, üzerlerine örtülmüş perde tam olarak aralanamamış ola-

[543] "Türk ve Sünni nüfusu memleketin aslî sahibi konumuna yerleştiren, 'ötekileri' ise 'sözde vatandaş' olarak algılayan" zihniyetin, Türkiye'de oldukça köklü ve güçlü olduğuna işaret eden Sancar'a göre, "Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana yapılan bütün 'resmî anayasa'ların temelinde bu zihniyet" yatmaktadır. "Çok büyük ölçüde **İttihat ve Terakki** tarafından inşa edilen bu zihniyete, Türkiye'nin **'derin anayasası'** diyebiliriz." Mithat Sancar, "Türkiye'nin Derin Anayasası", **Taraf**, 1 Ağustos 2012.

rak durmaktadır. Arap Aleviler de Türk modernleşmesinin başlangıcında da sonraki safhalarında da kısmi iyileşmelere rağmen eşit yurttaş olarak bu ülkede yerlerini alabilmiş değillerdir. Osmanlı'nın son dönemlerindeki reformasyon süreciyle bir nebze nefes almayı başarabildiler. Bu da merkezi ve yerel otoritelerin baskısından; merkezileşmenin şiddetli dayatmalarından ve bu dayatmalara karşı gösterilen direniş neticesinde yoğunlaşan katliamlardan kurtulabilmek için, II. Abdülhamid'in Sünnileştirme politikalarına bir anlamda cevaz vermelerinin ardından mümkün olabilmişti. Yeni kurulan cumhuriyetle birlikte, yukarıdaki bölümlerde anlatıldığı gibi, çeşitli sıkıntılarla beraber rejimin seküler düzenlemelerinin de yarattığı umutla bir bütünleşme (entegrasyon) çabası görünürlük kazanmıştır. Fakat Arap Alevilerin durumlarındaki iyileşmeler ancak onların kendilerine dayatılan Türkleştirme politikalarını onayladıkları ölçüde mümkün olabilmiştir, üstelik her zaman da bu yeterli olmamıştır. Yani asimilasyona boyun eğmek dahi, onları ülkenin asıl sahibi ve güvenilir temeli durumundaki Türk-Sünni-Hanefi toplulukla aynı konuma taşıyamamıştır... Kısaca, her şeye rağmen bir 'objektif' engel (Arap ve Alevi doğmuş olmak) söz konusu olmuş ve tüm sübjektif koşulların birlikteliğine rağmen (yani asimilasyonda gönüllülük gibi) eşit yurttaşlık ancak ufukta uzayıp giden bir çizgi gibi hayal olabilmiştir.

Görüşmecilerin büyük çoğunluğu kendilerinin eşit vatandaş olarak muamele görmediklerini ve Arap Alevi kimliklerinden dolayı birçok kez çeşitli formlarda ayrımcılıkla, nefret suçları kapsamında değerlendirilebilecek söz ve davranışlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Etnik kökenleri, anadilleri ve dinsel inançları dolayısıyla çeşitli sorunlar yaşayan bu insanlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin eşit yurttaşları olarak bu ülkede yaşama arzularının ve bu yöndeki taleplerinin de altını çizmektedirler. Örneğin görüşmeci Ali'ye göre;

> En büyük sorunlardan biri anadil sorunumuzdur. Anadilimizin asimilasyoncu politikalar sonucunda yok olmak üzere olduğunu görüyorum. İnsanların

çocuklarına Arapçayı öğretmediğini ve öğretse bile toplumun hâkim dilinin Türkçeye dönmesi sonucu Arapçayı öğrenen çocuğun o dili kullanacak yerinin giderek daralması ve okuldaki süreçle birlikte unutması. İnancımıza yönelik özellikle Suriye olaylarından sonra basın yoluyla yapılan -Nusayri zulmü, Esad Alevidir şeklindeki- saldırılar çok çirkin bir seviyeye ulaşmıştır. Türkiye devletinin Suriye olaylarındaki tutumu sonucunda Arap Alevilerin yoğun yaşadığı yerlerde devlet eliyle yapılabilecek olası provokasyonlardan korkuyorum... Esad'ın bu uluslararası komplodan alnının akıyla çıkması ile Türkiye devletinin Suriye'den intikam almak için Arap Alevilerinin inancına ve toplumsal yaşantısına baskıları artabilir. Devlet büyüklerinin Aleviliğe yönelik ayrımcı ve kışkırtıcı açıklamalarının sadece biz değil bütün Türkiye Alevilerine yönelik bir ayrımcılık olduğu aşikârdır. Kimliğimizden dolayı Arap Alevilerinin yaşadığı yerlere yapılan hizmetlerde ayrımcılık yapıldığını düşünüyorum. Mesela yarısını Arap Alevilerin oluşturduğu Antakya'da, Antakya belediyesinde bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar Alevi çalışmaktadır. Antakya'da şehir merkezinin Alevilerin yoğun yaşadığı ve işyerlerinin olduğu yerden başka alanlara taşınması da bir ayrımcılık örneğidir (devlet hastanesi, adliye, otogarın taşınması vb.). Bütün bu ayrımcılıklar Alevilerin iş peşinde Suudi çöllerinde, Libya'da, Sudan'da, Rusya'da çalışması sonucunu getirmiştir. Ve bu ayrılıklar birçok ailenin bölünmesine yol açmakta ve aileler içinde yabancılaşma sonucunu getirmiştir. Bu gibi ailelerde psikolojik problemler tavan yapmış durumda şu an... Hükümetin ilgi göstermediği, Suudi hapishanelerinde olan Arap Alevilerinden mi bahsedeyim, devletin toplumu uyutmak amacıyla "heşiş"i (haşhaş) kendi eliyle topluma enjekte etmesinden mi bahsedeyim, yoksa tabela derneği kurankurdurtulan şeyhlerin topluma adapte olmalarında yaşadığı sorunlardan ve devletin onları toplumumuzu bölmek için kullandığından mı... Demokrasi

bağlamında Arap Alevi kimliğine dair taleplerim: Zorunlu din derslerinin kaldırılması, Arapça anadilde eğitim, en azından Arapça seçmeli dil, inancımızın devlet eliyle tanımlanmasına son verilmesi. İnancımız bizimdir ve ancak biz tanımlarız... Antakya'da kardeşlik olduğunu iddia eden devlet eğer samimiyse Ğadîr Humm bayramını tatil ilan etmeli. Köylere "hayırsever"ler veya "devlet" eliyle camilerin yapılmasını istemiyoruz. Önümüzdeki günlerde yapılacak yeni anayasada bu demokratik haklarımızın güvence altına alınmasını ve bu ülkede tüm etnik kökenlerin, mezheplerin, dinlerin, dillerin, farklı olan her şeyin birlikte yaşama iradesinin anayasaya yansımasını istiyorum... 40'larda değiştirilen belde ve köy isimlerinin eski isimleriyle değiştirilmesini ve Antakya ismine dokunulmamasını istiyorum. Sanırım talepler çok oldu ama emin olun bunların hiçbirinin yapılacağına inanmıyorum çünkü bu ülke ne laik ne sosyal ne hukuk ve ne de demokratik bir devlettir. **(Ali, E., D.T. 1989, Üniversite öğrencisi, Ankara)**

Hüseyin asimilasyon politikalarının altını çizmektedir:

Arap Alevilerinin kimlikleri dolayısıyla yaşadığı problemlerin başına asimilasyonu koyuyorum. Kendi kimliğinin farkında olmayıp ona yabancılaşan bireyler, yaşayış ve kültür olarak artık bu toplumun karakterlerini giderek kaybetmelerine rağmen hala bu adı taşımakta ve kabul etmektedirler. Bu da Arap Alevi bireyler arasında "kimliğinin ne kadar farkındasın" sorusunu sordurmakta ve kimi zaman bireyin bu farkındalıkla paralel bir şekilde muamele görmesine sebep olmaktadır. Bir yanda Arap Alevi kimliğine sahip olmasına karşın kimliliğiyle ilgili bir "farkındalık"a sahip olmayan kesim -yeni nesil yetişen gençler- diğer bir yanda da bu kimliğin içeriğine en yakın olan insanlar -eski nesil

büyükler ve din adamları- Arap Alevilerinin içten içe karşılaşmaya başladığı bir ayrışmanın kokusunu yayıyor. Yani, asimilasyonla beraber şimdi de kimliğin farkındalığında olup olmamaktan dolayı birbirinden kopuklaşan kuşaklar sorunu ortaya çıkmaktadır. Arap Alevi kimliğine dair en basit ve yerinde talep, kimliğini rahatça yaşayabileceği, bir ayrıcalık olarak değil fakat tüm dünya halkları gibi herkesin hakkı olan evrensel değerler çerçevesinde eşit ve özgür bir ortam sağlanmasıdır. Ancak, bu talep devlet nezdinde uygulaması çok zor bir taleptir. Çünkü devlet bir yandan bu topluma düşmanken bir yandan da bu toplumun mezhepsel farklılığını yeri geldiği zaman siyasi emellerine alet edip insanları güdümleme malzemesi olarak kullanmaktadır. Ve devlet, barındırdığı farklı toplumlara ya yandaşı ya da hasmı olarak davranmaktadır. Bu sebepten dolayı sadece Arap Alevilerine değil, kendinden farklı diğer toplumlara da ayrı bir politika uygulamakta ve sadece yandaş toplumlarını kayırmaktadır. Öyleyse, Arap Alevilerinin talebindeki demokratik haklar, aynı ülkede yaşayan ve benzer durumdaki tüm toplumların bir bakıma ortak talebidir. (**Hüseyin, E., D.T. 1988, Üniversite, Ankara**)

Mahmut birçok yerde ötekileştirildiğini hissettiğini ifade etmektedir:

Arap kimliği dolayısıyla, önceki kuşaklardan örneğin okulda vb yerlerde Arapça konuştuğu için aşağılandığını, azarlandığını anlatan birçok hikâye duydum. Günümüzde bu tür olayları nadir duymakla beraber yeni neslin artık Arapça'yı edinmediğini eklemek gerekir. Arap olduğumu vurgulamadığım halde birçok ortamda, askerde, üniversitede 'öteki' olduğumu hissettiren birçok yaklaşımla karşılaştım, tabi ırkçı-milliyetçi diyebileceğimiz kesimden. Örneğin üniversitenin ilk yıllarında

> "aydın" bir arkadaşım kendince cevabını bildiğini zannettiği soruyu, göçmen olup olmadığımı sordu. Asimilasyona gelince, devletimiz sistemiyle, kurumlarıyla hala tekçi paradigmayı aşmamış olmasından ötürü diğer Türkiye halkları ne kadar olumsuz etkileniyorlarsa biz de aynı derecede etkileniyoruz... Evrensel hukuk normlarına uygun 'demokratik-çoğulcu-laik' devlet sisteminin inşası talebi önceliklidir. Bu noktada demokrasi-çoğulculuk ekseninde anadili eğitimi, kültürel haklar. Laik olma ekseninde zorunlu din derslerinin kaldırılması, Diyanet'in özerkleştirilmesi, kaldırılması, din eğitiminin-öğretiminin, toplumun talebine bağlı olarak her topluluğun dini önderlerine\özerk kurumlarına bırakılması ve devletin - inanç tanımına vs karışmaması gibi- sadece anayasal denetçi durumunda olması. (**Mahmut, E., D.T. 1985, Üniversite, Antakya**)

Görüşmeci Hikmet devletin, kendi bölgelerindeki insanlar hakkında bilgi topladığını ve bu insanların dinlerinden, etnisitelerinden dolayı fişlendiğini anlattı. Kendi de ayrımcılığa maruz kalmış, bilhassa 1974-1975 yıllarında askerlik yaparken bunu yaşamış:

> Bizim köyden iki tane askeri subay vardı. Biri astsubay, biri kurmaylığı kazandı. İşte bu kurmay Albay oldu, daha yükseldi, genelkurmay başkanlığına kadar gitme ihtimali vardı. Yalnız bir heyet gönderdiler bizim köye, sorular sordular. Sizin caminiz var mı? Yok. Milletiniz ne? Aleviyiz... Konuşmalarından Arap oldukları da hemen anlaşılıyor. Hemen gidip adamı emekli ettiler. Sen bize yaramazsın, diye, Alevisin diye... Yani köyümüzün sicilini biliyorlar. Ayrım askeriyeden başlıyor. Bizim fazla yüksek rütbe alma şansımız yok. Ben askerken, askerde bayağı dayak yedim, Alevi olmanın suçudur. Astsubay üstçavuş vardı Dinarlı... Her gün beni tek çekerdi, gel Alevi çocuk. Şunu söyle, bunu söyle, bilmezdim, gelirlerdi üzerime...

> Benim Alevi olduğumu anladı. Orda bir çavuşa dedi ki, bu gavura, bana gavur diyor, Alevi demiyor da!, gavura beş vakit namazı öğreteceksin; gelip bana her gün Kuran okuyacak kendisi, dedi. **(Hikmet, E., D.T. 1954, İlkokul, Ekinci)**

Hikmet, kendine karşı derin bir düşmanlık yapıldığını, teftiş olurken söz konusu komutanın yanına helalleşmeye gittiğini fakat onun, hakkını bile helal etmediğini ifade etti. Katılımcı bu olayların uzun yıllar etkisinde kaldığını açıkça belirtti: "Askerliği yaptıktan 10 sene sonra, hep rüyamda askerim diye görüyordum. 20 ay, Aleviyim diye, çok eziyet çektiğim için."

Cuma, başvurduğu askeri sınavlarda Arap Alevi kimliğinden dolayı ayrımcı tavırlarla karşılaştığını ifade etti:

> Bu ülkede eşit vatandaş değiliz kâğıt üzerinde aynı haklara sahip olmamıza rağmen, üst kurumlarda ayrımcılığa uğruyoruz. Ben liseden mezun olduktan sonra ordu sınavlarına başvurdum. Sizi kim subay yapacak diye bir tavır ve konuşmalarla karşılaştık... Üniversite yıllarında kapalı toplumlardan gelenlere kendimizi Samandağlı, Arap Alevi olarak tanıtmak için iki defa düşünmek gerekiyordu. Çünkü direkt bakışlar değişiyor ve sizden uzaklaşıyorlar. **(Cuma, E., D.T. 1964, Üniversite, Samandağ)**

Bereket de hava harp okulu sınavlarında gerekli niteliğe sahip olduğu halde Alevi olması dolayısıyla başarısız sayıldığını aktardı:

> Liseyi bitirdim, hava harp okuluna girmek için sınava başvurdum. Yeşilköy'de, sınava girdik. Ben o dönemlerde koşucuydum, 10 bin metrede koşuyordum ve ciddi derecelerim vardı. 3 gün süreyle Yeşilköy'de askeri okulda yatıp kalktık. Sınavların tümünü de başarıyla geçtim. Benimle birlikte Samandağlı Sünni bir kişi de vardı. Hiç-

> bir sınavda benimle yarışmadı, görmedim... En son baktım ben kazanmamışım, bu şahıssa kazanmış. Daha sonra karşılaştım ve dedim, sen hiçbir zaman benimle yarışabilen biri değildin, nasıl oldu bu? Dedi, bilmen lazım, sen Alevisin. Bu çok bariz bir örnek, beni çok etkiledi o dönemlerde. Buna benzer, mesela benim çocuklarımın isimlerini değiştirdiler. Kızımın ismi Lina, oğlumun ismi Nidal Arap isimleri. Yurtdışındaydık, ben gizliyim, gidemiyorum, eşim elçiliğe gidiyor, elçilikte bu şekilde bu isimleri yazdıramayız, bir ek isim koymanız lazım diyorlar. Eşim o zaman ek isim koymak zorunda kalarak kimlik alabiliyor. **(Bereket, E., D.T. 1955, Yüksekokul, Antakya)**

Antakya'nın önde gelen, zengin ailelerinden birinin mensubu olan ve 5 yıl bir camide fahri imamlık yapan Şerif, yerel bürokrasinin üst düzey yöneticileriyle iyi ilişkiler geliştirmesine rağmen eşit bir yurttaş olarak kabul göremediğini belirtti: "Ayrımcılık var. Şimdi de var. Bu garnizonu ben yaptım. Bu polis evinin bütün demir, çimentosunu bağış olarak ben verdim. Bu kadar yardım yaptığım halde dışlandım." **(Şerif, E., D.T. 1923, Ortaokul terk, Antakya)**

Akıl ise, babasının askere götürülüş hikâyesini şu şekilde anlattı:

> 1942 yılında babamı askere aldılar. Ben çocuktum, annemle birlikteydik. Bizim köyden birçok Alevi genci gelip askere aldılar. Bir çavuş vardı, atlı, elinde kırbacı vardı. Diğer görevli askerlerle birlikte bu, gençleri topluyorlardı. Manzara askere almaktan ziyade, sanki düşman kuvvetlerini esir almayı andırıyordu. İnsanlar toplanmış, yayan vaziyette götürülüyorlar. Samandağ tarafına götürülüyorlardı. Orada bir jandarma karakolu vardı. Ailelerin yaklaşmasına izin verilmiyordu, araya epey bir mesafe konuyordu, yaklaşmaya

> çalışanlar kırbaçla öteleniyordu. Anneme de bize de kırbaç sallandı, izin verilmedi yaklaşmamıza, çoğu aileye de izin verilmedi. Bu askere alınan gençlerden aksi davranışta bulunanlara da kırbaç vuruluyordu. Yani tam bir esir alma şeklinde cereyan ediyordu olaylar. **(Akıl, E., D.T. 1931, İlkokul, Antakya)**

Hatay Türkiye'ye katılalı birkaç sene olmuş ve Alevi gençlerin bu biçimde askere alınması düşündürücü. Asker alımının nasıl bir baskı ile gerçekleştiğinin dikkat çekici bir örneği bu anlatı.

Arap Alevilerin yaşadığı bir köyde okul müdürlüğü yapan Nadir, okula teftişe gelen müfettişlerin ayrımcı yaklaşımlar sergilediklerini ifade etmektedir:

> Müdürlük dönemimde, teftişe gelen müfettişler 1. dönemde okulumuza teşrif ederler. Okulda bir takım eksiklikler görülür, not edilir tarafımızdan. Ne gibi? Temizlikle ilgili, koşullarımız çok uygun olmadığı için.Antakya'ya bağlı bir köy okulu. Defalarca Milli Eğitime başvurduğumuz halde yapılamayan okul sahasının betonu yüzünden okulumuz epey kirli. Tabi bu müfettişlerin gözüne çarpar, bizi eleştirirler, biz bu konuyu çözeceğimize dair söz veririz... Sonra Türk büyükleri duvarımıza asılmamıştı, sorarız müfettişimize Türk büyükleri kimdir. Onlar anlatır bize, Yavuz, der, Fatih, der... Bu müfettişler badembıyıklıdır. Yavuz'u talep edince, ben de hocam Yavuz'u asamam, dedim. O da neden diye garip biçimde sorar. Ben de derim ki, burası Alevi bir muhit ki, ben de Aleviyim, öğrencilerin hepsi Alevi, Arap Alevi. Kızarlar dedim, beni asarlar yanına dedim, biraz ironik bir biçimde ama komik bir dille anlatmaya çalıştım o da gülümser, farklı şeyler as, der. Tamam dedim, eksikleri not ettim. Birinci dönem kapandı. İkinci dönem teftişe geldiler. 1. dönem rehberliğe gelirler, 2. dö-

> nem teftişe gelirler, usul budur. 2. dönem gelirler. Daha önce gördükleri eksikler giderilmiştir. Köylünün parasıyla hademe tuttuk, temizlik noktasını kısmen çözdük. Evrak noktasındaki eksikleri giderdik. Müfettiş bunları görünce bir şeyleri başardığımızı, övmeye başladı. Küçük birkaç eksik vardı. Örneğin kat planı eksikti fakat adam boş ver, dedi. Siz gerekeni yapmışsınız, eğitim için yapılacakları, öğretmen eksiğini tamamlamışsınız, planlar tamam, yapmışsınız denildi. İki ay sonra sonuç zarfı geldi. Müfettişler buradayken anlatımlarından 90 ve üstü not almam gerekirken bir baktım 85 almışım. Bunun sebebi ne olabilir diye düşündüm, tek sebebi sanırım Eğitim-Senli ve Arap Alevi oluşum. Ben onlara Alevi olduğumu ifade etmiştim, özellikle o Yavuz resmi muhabbetinde. Zaten sendikalı olduğumuz bilinir. **(Nadir, E., D.T. 1974, Üniversite, Hatay)**

Başka okullarla mukayese yapabileceğimiz örnek istediğimizde, görüşmeci komşu köylerden bir okul müdüründen bahsetti. Okulla ilişkisi zayıf, bilgi-becerisi zayıf, eğitmenliği zayıf, antidemokratik davranışları çok olan fakat cemaatçi olarak bilinen bir müdürün o sene aylıkla ödüllendirme ödülünü aldığını ifade etti. Bu örnekle kendi durumunu karşılaştıran görüşmeci bariz bir ayrıma maruz kaldığını vurguladı.

Eşit yurttaşlık anlayışının Türkiye'de gerçekleşmediğini belirten görüşmeci Sırrı kendi kimliğinden dolayı ayrıma uğramasına örnek olarak girdiği üniversite sınavlarını verdi. Üniversite sınavlarında yazılı kısımda başarılı olduğu halde mülakatta elenmiş olduğunu anlattı:

> Bu ülkede eşit yurttaş konumuna gelmiş değiliz. Eskiden eşit yurttaş haklarından yararlanamadı Aleviler, gerçi şimdi de yararlanmıyor... Ben üç defa sınava girdim, mülakatlarda elendim. Mülakatlarda elendim, yazılıda mükemmel başarı

> elde etmeme rağmen. Nedeni, örneğin, Ankara Gazi Üniversitesi'nde, Arapça biliyor musun, diye sordular. Evet dedim. Suçum bu. Bitti. Yedeğe bile girmedim. Bir yerde de nerelisin diye sordular, Hataylıyım dedim, bitti. Bu, Konya Selçuk Üniversitesi'nde oldu, eğitim enstitüleri vardı o zamanlar. 1969 yılları gibiydi. Üçüncü seferinde de bu üniversiteye başvurdum tekrar aynı nedenle bitti, giremedim. Hâlbuki ben birçok kişiden iyi olduğuma inanıyordum. Fakat razı olduk kaderimize. Bir yıl sonra da sınava girdim, mülakat olmadan üniversiteye girdim, böyle okuyabildim. **(Sırrı, E., D.T. 1950, Üniversite, Antakya)**

Kurtuluş da Arap Alevilerin ötekileştirilmiş bir toplum olduğunu belirtmektedir:

> Eşit vatandaş değil, ötekileştirilmiş bir toplumuz. Eğitim alanında yok sayılıyoruz. Bizim en büyük bayramımız olarak kabul ettiğimiz Gadîr Bayramı'nın, halen devlet tarafından kabul edilmemesinden kaynaklı problemler var. Resmi tatil ilan edilmemesinden dolayı öğrencilerimiz ve Arap Alevi memurlarımız zorlanıyor... Hatay'da özellikle Samandağ'da Arap Alevilik çoğunluk olduğundan bazı tür baskıları bire bir yaşamıyoruz. Fakat örneğin Zonguldak Karaelmas Üniversitesi'ndeyken, bir hoca dersle ilgisi olmamasına rağmen Nusayriliğin sapkın bir din olduğunu söylemişti. O sınıftaki insanlar bize farklı baktı ve bizimle konuşmadı. **(Kurtuluş, E., D.T. 1978, Üniversite, Samandağ)**

Zeki, Arapça üzerinde baskılar olduğunu ifade ettikten sonra, çalıştığı kurumda kendisine kimliğinden dolayı baskılar yapıldığını anlattı:

> Örneğin, ben sayaçları kontrol ederdim, eskiden para peşin alınırdı. Ben insanları, ayırt etmeksi-

> zin idare ederdim, paraları yoksa sonra alırdım. Bu, dairede benim üzerime gelmeleri için bahane olurdu. Aynı şeyi başkaları yapsa mesele olmazd, ama orda Arap Alevi olduğum için bunu bahane ederlerdi. Birçok şeyi de bahane ederlerdi... Maaşımdan kesinti yaptılar. Bana eziyet etmek, çoluğumun çocuğumun rızkından kesmek, ne demek bu! Bu ne vatandaşlığa uyar ne demokrasiye uyar. **(Zeki, E., D.T. 1912, Lise, Antakya)**

Hüsamiddin, annesinin Türkçe bilmediği için devlet hastanesinde aşağılanma ve kovulmayla karşılaştığını anlattı:

> Annem devlet hastanesinde doktora gitti, Türkçe bilmediği için doktor onu kovdu. Bunun şahidi yengem, 1990'larda oldu bu olay. Annem doktora derdini anlatacak, yengem de tercüman olarak yanında, doktor yengemi azarlıyor, kendisi anlatsın derdini, diyor. Yengem annemin Türkçe bilmediğini söylüyor; doktor da Türkçe bilmiyorsa gitsin buradan diyor ve annem muayene olamıyor, çekip gidiyorlar. 2008'in son aylarında ben kendim de şahit oldum. Annemle hastaneye gittik, doktorun oraya girdik, annem doktora Arapça "merhaba kızım, nasılsın, iyi misin" dedi. Öyle deyince doktorun suratından kin, nefret, zehir aktı. Annem elini vermek istedi, doktor "otur!" deyip elini itti. Ben orada kendimi zor tuttum... Doktor olmuşsun ama insan olamamışsın, insan ol ilk önce, dedim. Elini vermek istemezsen dahi bu yöntemle değil, elini itmeden, dersin ki anne otur, ben yanına geliyorum. Bu yaşlı bayana, böyle uygulama olmaz; Türkçe bilmediği için, senin gibi konuşmadığı için nefretini kusamazsın dedim ve istesen de istemesen de biz burada varız, var olacağız ve Arapçayı konuşacağız, konuşacağız, konuşacağız! Beğenmiyorsan sen çek git buradan, dedim. Sen bizim vergimizle yaşıyorsun, ayrıca tıp mesleğine aykırı davranıyorsun, dedim... Annem bunlar üzerine

çok üzüldü, keşke ölseydim de gelmeseydim, dedi. **(Hüsamiddin, E., D.T. 1955, Ortaokul, Hatay)**

Nidal, okul hayatından örnekler vererek ayrımcılığa maruz kaldığını ifade etmektedir:

> Yaşadığımız coğrafyada bütün mahalle ve yerleşim alanları, Türk büyüklerinin adlarıyla adlandırılmış. Anadilimde eğitim görmedim; okuldaki hemen hemen hepsi Arap olan öğrencilere 'andımız'daki 'Türk'üm, doğruyum'u söyletmek bile bir ayrımcılıktır. Bize ait olmayan bir tarih öğretiliyor. Bu benim tarihim değil. Dolaylı ve sistemli engellemeler var. Eskiden ilkokulda okurken direkt engellemelerle karşılaşırdık. Ben sonradan okulda Türkçe öğrendim. Okulda Arapça konuştum diye dayak ve hakaretlere uğradım. Büyüklerimizin bizi tembihlemesiyle üniversitede kimliğimizi gizledik. Niğde Üniversitesi'ne kayıt yaptırırken, öğretim görevlisi 'sen nerelisin' diye sordu. Hatay Samandağ diye yazıyordu zaten kimlikte, 'Arap mısın' diye sordu, evet deyince 'görüşeceğiz' diyerek aşağılayıcı bir biçimde kafa salladı. Ortam öyleydi, öğretim görevlileri derste Türkiye'nin Türklere ait olduğunu söylerlerdi. Onlara göre, bu topraklarda başka millet yoktu. **(Nidal, E., D.T. 1971, Üniversite, Samandağ)**

Sabah, ilkokulda zorunlu din derslerinin kendileri üzerindeki etkisine ve lise yıllarında solculuğunun yanı sıra Arap olması dolayısıyla yaşadığı "ekstra" olumsuzluklara işaret etti:

> Ben şehir merkezinde bir ilkokula gidiyordum, karma bir okuldu ama çok sayıda Arap Alevi vardı. Bize ailelerimiz sıkı sıkı tembih ederdi, Arap ve Alevi olduğunuzu sakın söylemeyin, belli etmeyin diye. Hatta kendileri Arapça bildiği halde bize öğretmediler, Türkçemiz bozuk olmasın diye, sonra konuşmaya konuşmaya onlar da

neredeyse Arapçayı unuttular. Din dersinde öğretilenler bizlerin inançlarının çok dışındaydı. Dedem bana inancımızı, tarihimizi öğretirdi, bir gün yanında Alevi düşmanlarından biri için "hazreti" dedim, müthiş üzüldü, kim sana bunları öğretiyor, diye kızdı. Sen okulda öğretilenlere inanma, dedi. Bir de sonradan idrak ettiğim bir şey var, okul müdürü din dersine gelirdi, genelde bunlar Türkçü tiplerdi, namaz kıldırmaya tahtaya özellikle Arap Alevi olduğunu bildiklerini kaldırırdı, biz söylemesek de geldiğimiz mahallelerden Alevi olduğumuzu bilirlerdi. Bir gün de lisede bir eylem dolayısıyla okulda, polis, müdürün odasına çekti beni. Müdür, 'sen nasıl Türk evladısın', diğer arkadaşımı kastederek 'o komünist Arnavut'a uyuyorsun', dedi. Ben de 'ben Türk değil Arabım' deyince küplere bindi, polise alın götürün, dedi. Karakola götürdüler... Sonra da okuldan atmaya uğraştılar ama neyse ki ailemin nüfuzu bunu engelledi. Lise bitene kadar Araplığımız, Aleviliğimiz dolayısıyla defalarca hakaretle karşılaştık, çok kavga ettim bu yüzden. **(Sabah, E., D.T. 1978, Üniversite, Adana)**

Sacit, ilkokula başladığı andan itibaren ayrımcı uygulamalarla yüz yüze geldiğini belirtmektedir:

Eşit vatandaş değiliz. Bunu ilkokula başladığında hissediyorsun, okulda Türkçe bilmediğim için dışlandım ve aşağıladım. Örneğin Antakya'da gözaltına alınmıştım bana hem Arap Alevisin hem solcusun ve çok konuşuyorsun, diyerek hepsi üstüme çullandı, iyice dövmüşlerdi... Bir gün çocuğuma öğretmen bir deyimin açıklamasını ödev olarak vermiş. 'Arap saçına dönmek' deyimi. Ben ertesi gün okula gittim ve bu deyimin yanlış olduğunu söyledim, öğretmen geldi. 'Bu ırkçı bir deyim değil' dedi. 'Müfredatta buna benzer deyimler var. Müfredatta yanlış ol-

maz. Beğenmiyorsan çocuğunu okuldan al git' dedi. **(Sacit, E., D.T. 1960, Lise, Samandağ)**

Edip, eşitliğin olmadığı düşüncesini şu örneklerle açıklamaktadır:

Arap Aleviler eşit vatandaş değil. Alevi olmasından dolayı bir ayrımcılığa maruz kalıyor. 1997'lerde bir komutan askerlik yapan Samandağlı bir Arap Alevi eri sormak üzere benimle görüştü. İyi bir aile çocuğu olduğunu, vatanını seven temiz biri olduğunu söyledim. Komutan ise bana "elinden su içilir mi" dedi. Ne demek efendim, dedim? Komutan bana dönüp, yani iyi bir aile çocuğu, vatanını, milletini seven biri fakat Alevidir, dedi. Ben de bunu içime sindiremeyerek komutanın söylediklerinin insanlıkla bağdaşmadığını söyleyerek, çok üzüldüğümü belirttim ve yazıklar olsun, dedim. Bu tepkim üzerine hata yaptığını anlayıp kendince düzeltmeye ve özür dilemeye çalıştı. Aslında alıştık sanki, 'bunlarda böyle' diyoruz... Özelikle 1960'larda ilkokula gittiğimizde Türkçe bilmezdik. Öğretmenler sınıfta ve dışarıda anadilimizi, ki biz başka bir dilde bilmiyorduk, konuştuğumuzda ağzımıza tükürüp, anamıza küfrederdi. Haftalık harçlığımız 25 kuruş olduğu halde, Arapça konuşanlara günlük ceza olarak 25 kuruş verilirdi. Nasıl bu cezayı yedin diye evden de dayak yerdik. **(Edip, E., D.T. 1953, Yüksekokul, Samandağ)**

Uzun bir dönem okullarda "dil kolları" adı altında, öğrencilerin anadillerini konuşmalarını engellemek üzere kollar oluşturulmuştur. Okulda hatta okul dışında çocukların anadillerini konuşmalarının önüne geçilmek istenmiştir. Özellikle Hatay'da çok sayıda görüşmeci öğrencilik dönemlerinde Arapça

konuştukları için cezalandırıldıklarını ifade etmişlerdir.[544] Anadili Arapça olan birçok insanın sırf bu sebepten ötürü baskı gördüğü, ayrımcılığa maruz kaldığı açık bir biçimde anlaşılmaktadır.[545] Oysa insan, konuştuğu dil ile "insan" olmakta,

---

[544] Emrah Cevher ve Gökhan Evecen'in yakın tarihli kısa filmi "Yokuş" bu konuyu ele alan ender görsel çalışmalardan biridir. Bkz. http://www.dailymotion.com/video/xcf0lv_yokuy-kysa-film-gokhan-evecen_shortfilms (E.T. 30 Ekim 2012)

[545] Sönmez de şunları aktarmaktadır: "'Bizi arkamızdan hançerleyen' Arapları sevmediğimiz gibi, Arapçaya da kanımız ısınamamıştır bir türlü. (...) Lise yıllarımdan başlayarak, en yakın arkadaşlarıma anadilimin Arapça olduğunu anlatmakta hep zorluk çektim (...) Ne yani, Türkiye'de yaşayan Araplar mı var? Evet, hem de tıpkı Kürt çocukları gibi, ilkokula başladığında tek kelime Türkçe bilmeyen, bunun için ekstradan dayak yiyen, daha Türkçeyi sökemeden her sabah "Türküm, doğruyum"u su gibi okuyan Arap çocuklar var bu ülkede. Çoğu asimile oldu şimdi, ama hâlâ varlar. Üstelik bunlar göçmen falan değil, bilebildikleri en eski kuşaklardan beri bu topraklarda yaşıyorlar... Üniversite yaşına gelmiş insanlara bunu anlatabilmek için, öncelikle Arapçanın Kurân'dan ibaret olmadığını, Türkçe, İngilizce, İspanyolca gibi normal bir dil olduğunu kavratmanız gerekir." Necati Sönmez, "Türkün Lisanla İmtihanı", http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=595&makale=T%FCrk%FCn%20Lisanla%20%DDmtihan%FD(E.T: 20/10/ 2011). Sosyalist bir yazar da şunları ifade etmektedir: "İlhak sonrası yoğun baskılara karşın, 1980'lere kadar birçok köyde gizlice Arapça okuma yazma kursları düzenlenmiş, evlerde kıssa'lar (Arapça öykü masal ve romanlar) okunmuş, ortak çalışma alanlarında (pamuk tarlalarında, zeytin tarlalarında vb.) Arapça türküler söylenmiş ve kültürel gelişim devam ettirilmiştir. Kırk yaş ve üzerindekilerin azımsanmayacak bir bölümü Arapça okuyabilmektedir ve Arapça türkü, fıkra, bilmece, hikaye ve şiirlerle büyümüşlerdir. Yine kırk yaş ve üzerindekilerde Ben-i Hilal, Zinete, Abu Zir, Abu Anter hikayelerini bilmeyen yok gibidir. Bu dönemde yetişen gençler kendilerini buradaki kahramanlara benzetmiş iyileri kendilerinden, kötüleri düşmanlardan görmüştür. 1980'lerle birlikte gerek radyo ve özellikle TV'lerin yaygınlaşması, gelişen kapitalizmin etkileri ve gerekse faşist cuntanın ağır yasakları asimilasyonun etkisini arttırmıştır. Bu dönemlerde düğünlerde Arapça türkü söylenmesi, Arapça diliyle oyunların sergilenmesi yasaklanmış-

sosyallik kazanmaktadır. Anadilin insan bütünlüğünün asli/temel bir öğesi olduğu tartışmasızdır. Dilin vazgeçilemez bir insani varoluş biçimi olduğunu söylersek yanılmış olmayız. Anadil "(i)nsanların bırakın kendilerini en iyi ifade etmede, sadece ifade edebilmede, yani kendi benlikleri ve başka benliklerle ilişki kurabilmede kullanacakları en doğal parçalarıdır."[546] Fakat yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, Türkiye'de resmi dil dışındaki diller üzerinde -kimi zaman görece yumuşasa dahi bir baskı kurularak temel bir insan hakkı engellenmekte, böylelikle kişinin insani varoluşuna da zarar verilmektedir. Başka bir ifadeyle, insanların "(a)nadilini yasaklamak, insanların hikâyelerini, yani benliklerini gasp etmeye yeltenmek demektir. İnsanların varoluşlarına ve benliklerine ağır bir saldırıdır anadilini yasaklamak, aslında apaçık '***bir insanlık suçu***'dur. Bu suç bu ülkede on yıllarca işlendi. Bu topraklar bu yüzden '**yaralı benlikler ülkesi**' haline geldi. Belki '**benliği yaralı bir ülke**' desek daha doğru olur; zira birilerinin anadilini yasaklamak, o toplumun tümünün hikâyesini çarpıtmak sonucunu doğurur. (...) Mesele, **anadilinin bütünüyle özgür olması** meselesidir. Bunun için de, insanların anadilleriyle büyümelerini, anadillerinin içinde yaşamalarını ve anadillerini hayatın her anında geliştirmelerini sağlayacak hukuksal, siyasal ve toplumsal şartları yaratmak"[547] varoluşsal bir gereklilik olarak kendini göstermektedir.

Arap Alevilerin, etnik kimliklerinin yanı sıra dinsel kimliklerine yönelik olarak da yoğun bir asimilasyon politikasıyla karşılaştıkları görülmektedir. Tek parti döneminde, bu topluluğun dinsel ayinlerinin, ibadet mekânlarının baskı altına alındığını, Alevilik anlayışlarının, Türklerin "eski inançları"na bağlanmaya çalışıldığını yukarıda açıkladık. Arap Aleviler üzerindeki dinsel baskı ve asimilasyon çabası, yalnızca tek parti

---

tır." Diyar, a.g.m. (Bu makale internet yayını olduğu için sayfa numarası belirtilememektedir.)

[546] Mithat Sancar, "Anadilimiz ve Hikâyemiz", **Taraf**, 22. Şubat 2012.

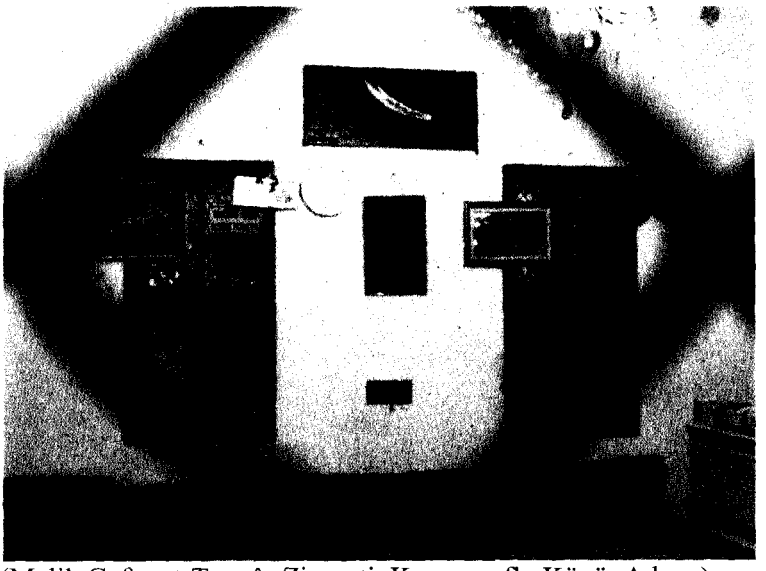
[547] Sancar, Aynı yer.

dönemiyle sınırlı değildir, kimi zamanlar yumuşama yaşanmış olmakla birlikte dinsel baskı ve asimilasyon bütün cumhuriyet tarihi boyunca var olagelmiştir. Özellikle 1970'li yıllarda siyasal iktidarın, Türk-İslam sentezine prim veren yaklaşımları, 1980 askeri darbesiyle birlikte bu anlayışın devlet katında resmi olarak kabul görmesiyle başlayan uygulamaları bütün gayrı-Sünni toplulukları olduğu gibi Arap Alevileri de ciddi oranda baskı altına almıştır. Bugün halen, diğer Alevi topluluklar gibi Arap Alevilerin kutsal mekânlarının (ziyaretler) resmi-tanınmış bir statüsü bulunmamaktadır. 1982 Anayasası ile birlikte, anayasal bir nitelik kazanan "zorunlu din dersi" uygulamaları, ilköğretim çağındaki Alevi çocuklarını, kendi inanç ve değerlerine yabancılaşmaya ve ait olmadıkları bir dünyaya (Sünni İslam'a) sürgüne zorlamıştır. Devletin "Sünni" dilinin, bütün Alevi toplumunu "ötekileştiren" bir dil olduğu tartışmasızdır. Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla devlet kontrolüne alınarak araçsallaştırılan "din", "öteki" haline getirdiği dinlere/dinsel yaklaşımlara karşı acımasız olmaktan çekinmemiştir; Arap Aleviler de -bütün Alevilerle birlikte- bu şiddetten payına düşeni almıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı Alevilere yönelik yüzyıllardan gelen önyargıları besleyen, kimi zaman onları açıktan sapkın, mülhid ilan eden beyan ve yayınlardan geri durmamıştır.[548] Bütün bunlara ek olarak da Mart 2011'de Suriye'de başlayan sosyal-siyasal olaylar ve tırmanan şiddet hareketlerinin ardından, Suriye'deki rejimle (ve rejimin "günahları" ile) özdeşleştirilmeye çalışılan Alevilere karşı yükseltilen "nefret söylemi" bu insanları büyük bir korku, yalnızlık ve tehdit algısı içerisine sürüklemiştir. Devam etmekte olan bu süreçte, Arap Alevileri aşağılayan, onları Suriye rejiminin Türkiye'deki uzantısı, "içimizdeki hain" olarak gösteren, bu insanları tehdit eden, onlara had bildirmeye çalışan çok sayıda yayın yapılmıştır.

[548] Bkz. Mertcan, a.g.e., s. 153-160.

(Melik Cafer et-Tayyâr Ziyareti, Karayusuflu Köyü, Adana)

(Melik Cafer et-Tayyâr Ziyareti, Karayusuflu Köyü, Adana)

(Şeyh Ğânim Makamı, Hadırlı Köyü, Adana)

(Hz. Bilâl el-Habeşî Ziyareti, Kayışlı Köyü, Adana)

Kimi TV programları açık bir nefret dili kullanmaktan sakınmamıştır.[549] Mevcut siyasal iktidarın da bu yönelimi engellemektense tam da bunun önünü açan bir pozisyonda olduğu tespit edilebilir.[550]

Cumhuriyet tarihi kuşkusuz homojen, tek düze bir yapıyı temsil etmiyor. Bu süreç içindeki çeşitli kırılmalar, Arap Alevilerin durumunda da kuşkusuz faklılıklar yaratmıştır. Tek parti politikaları nasıl ki çok partili hayata geçişle birlikte kimi hususlarda değişikliğe uğramışsa, çok partili hayatın çeşitli evreleri de kimi zaman ülkedeki yaşam üzerinde göreli bir rahatlamayı-esnemeyi, kimi zaman daralmayı ve baskıyı getirmişse, Arap Alevilerin de yaşamında, siyasal iktidarla ilişkilerinde faklılaşmaları getirmiştir. Fakat tüm iniş çıkışlara, esnemedaralma gibi yapı faklılıklarına karşın, kimi zaman açıktan kimi zaman örtülü, kimi dönemlerde şiddetli kimi dönemlerde hafifleyen ölçüde de olsa her daim Alevi toplumu anayasada yer alan eşitlik prensibinin aksine çeşitli düzeylerde ve formlarda ayrımcılıkla karşılaşmış, üzerlerinde baskı hissetmiştir. Yani bizim

[549] Ülke TV'de 10 Mart 2012 tarihinde yayımlanan "Sıra Dışı Tarih" programı buna ilişkin bariz bir örnek olarak verilebilir. Program sunucusu, Nusayri inançlarının anlatılmaya başlandığı anda, seyircilere, çocuklarını ekran başından uzaklaştırma uyarısı yapacak, "Nusayrilik nedir?..içiniz ne kadar kaldırır" şeklinde cümleler kuracak denli pervasızlaşabilmiştir. Bu yayının, 16. 03. 2012 tarihinde Adana Alevi Kültürünü Araştırma Derneği (AKAD) tarafından tepkiyle karşılanarak kınandığını belirtmek gerekiyor.

[550] Bu konularla ilgili geniş değerlendirmeler için bkz. Hakan Mertcan, "Suriye Olayları Aleviler ve Türkiye", Mülkiyeliler Birliği Çarşamba Söyleşileri, 19 Eylül 2012, http://mulkiye.org.tr/index.php?page=sayfa&id=74&tur=5 (E.T. 22 Kasım 2012); Ayrıca bkz. Sabbahali Aydın, "Bir Yalan Ne Kadar Sürdürülebilir: Suriye Cumhuriyeti Bir Alevi Devleti midir?", http://ozguruniversite.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1134:bir-yalan-ne-kadar-suerdueruelebilir-suriye-cumhuriyeti-bir-alevi-devleti-midir&catid=1:guencel-yazlar&Itemid=5 (E. T. 11 Kasım 2012) (Bu yazıların internet yayını olmasından dolayı sayfa belirtilememektedir.)

iddiamıza göre, egemen kimlik dışındaki birçok topluluk/kimlik grubu açısından geçerli ve görünür olan 'eşit yurttaşlık' prensibinin yeterince hayata geçmemesi durumu Arap Aleviler bakımından da söz konusudur.

Türkiye'de siyasal iktidarın, tüm asimilasyonist uygulamalarına, Türkleştirme ve Sünnileştirme çabalarına ve bunlarda bir ölçüde (birçok Arap Alevinin anadilini yitirmesi, tarihsel birikimlerinden ve kültürel değerlerinden uzaklaşması gibi) "başarı" kazanılmış olunmasına karşın, bugün Arap Aleviler içerisinde önemli bir kesim, kimlik haklarına kavuşmayı arzu etmekte ve ayrıma maruz kalmadan eşit yurttaşlar olarak kabul edilmek istemektedir. Bugün cılız bir biçimde ve -tam olarak kurumsallaşamamış- çeşitli sivil toplum kuruluşları aracılığıyla bu yöndeki seslerini duyurmaya çalışmaktadırlar.[551] Ayrıca

[551] 1990 yılında ASDA (Akdeniz Sosyal Dayanışma Eğitim ve Kültür Derneği) adıyla Adana'da kurulan dernek Arap Alevi kuruluşları arasında dikkat çekici bir yere sahiptir. ASDA, 1980'lerden sonra kurulan ilk ciddi Arap Alevi örgütlenmelerinden biridir. Dernek, 1990-1996 yılları arasında, birçok toplumsal konuyla ilgilenmiş, toplumsal sıkıntılarla ilgili devlet yetkilileriyle çeşitli temaslar kurup taleplerde bulunmuştur. Örneğin "Ehl-i Beyt fıkhı ile eğitim yapan İmam Hatip Lisesi muadili okul ve İlahiyat Fakültesi" açılması için üst düzey hükümet yetkilileri ile görüşmeler yapılmış, Alevilik ile ilgili talepler dile getirilmiştir. Dernek Arap Aleviliğini tanıtmaya çalışmış, çeşitli dönemlerde Arapça kurslar açmış, bir radyo istasyonu kurarak kültürel faaliyetlerini genişletmeye çalışmıştır. Dernek, bünyesinden farklı kurumlar doğurmuştur. 1996'da dernekten ayrılanlar, ASDA Vakfı'nı kurmuşlardır. Bu vakfın, özellikle son yıllarda Arap Aleviliğinin tanıtılmasına ilişkin çeşitli faaliyetler yaptığını gözlemleme imkânı bulduk. Akkapı Kültür Dayanışma ve Eğitim Derneği" (AKYED) de 1990 yılında kurulmuş olan ASDA'nın devamı niteliğindedir. Dernek, yöresel hizmetlerle birlikte, Arap Alevi kültürünü araştırma, tanıtma ve Atatürkçü, laik dünya görüşüne katkı yaparak barış içinde bir arada yaşama amaç ve arzularını ortaya koymuştur. Bununla birlikte etkili bir faaliyet yürüttükleri gözlemlenememiştir. Bkz.

http://akkapiakyed.com/tarihdernek.html (E.T. 13.11.2012), http://akkapiakyed.com/tuzuk.html (E.T. 13. 11. 2012), http://www.asdavakfi.org/hakkimizda.php (E.T. 13.11. 2012). Atatürkçü, laik bir kimlikle Adana'da, 1994 yılında kurulan Güney Eğitim Vakfı'nın (GEV), orta ve üst sınıf mensubu Arap Aleviler tarafından kurulmuş olmakla birlikte Arap Alevi kimliği ile ilgili herhangi bir faaliyet içerisinde olmadığı, maddi durumu yetersiz öğrencilere burs imkânı sunmanın ötesine geçmediği görülmektedir. Bkz. http://www.guneyegitimvakfi.org (09.11. 2012) İskenderun Güney Eğitim Vakfı (GEV) da benzer bir konumda bulunmaktadır. Bkz. http://igev.net/index.php?option=com_content&view=article&id=68&Itemid=80 (09.11. 2012). 2006 yılında Adana'da kurulan Alevi Kültürünü Araştırma Derneği (AKAD) amacını, "hümanist felsefesiyle, barışçıl insanı hedefleyen İslamiyeti, kaynağı Kur'an'ı- Kerim ve Sünneti Nebevi olan Ehli-Beyt Öğretisi Aleviliği, ilmi yöntemlerle araştırmak, tanıtmak. Atatürkçü, çağdaş, laik dünya görüşünün, yaygınlaşmasına katkıda bulunarak, ülkemiz insanları arasında, barışın, sevginin, insancıl değerlerin, öncelikli değerler olması için, çalışmalar yapmak" olarak ilan etmiştir. http://www.akadadana.org/amacimiz.asp (E.T. 08.10.2012) Dernek bu amaçlar doğrultusunda kimi zaman toplantılar düzenlemekte, periyodik olmamakla birlikte bir dergi çıkarmaktadır. Yine 2006 yılında kurulan İskenderun AKAD da Arap Alevi kimliği çerçevesinde etkili çalışmalar yürüten bir dernek olarak görülmektedir. Dernek, periyodik olmamakla birlikte bir dergi çıkarmakta, çeşitli toplantı ve paneller düzenlemekte, büyük bir kültür merkezi inşasını yürütmektedir. 1 Kasım 2012 tarihinde Gadîr Humm Bayramı dolayısıyla yaptığı panelde beş binin üzerinde insanı bir araya getirmeyi başardığı görülmüştür. 2011'de Samandağ'da, Arap Aleviliğini araştırmak, tanıtmak, yaşatmak, Arapçanın korunması ve yaşatılmasını sağlamak gibi amaçlarla Arap Aleviliğini Koruma ve Yaşatma Derneği (AKYAD) kurulmuştur: http://www.haberler.com/arap-aleviligini-koruma-ve-yasatma-dernegi-baskani-3104062-haberi/ (E.T. 08. 11. 2012). 2012 yılında kurulan Nehir Sosyal Dayanışma ve Kültür Derneği de kuruluş amacını, Mersin ve çevresinde yaşayan Arap Alevilerin örf, adet, gelenek ve kültürlerini yeni nesillere aktarabilmek olarak deklare etmiştir: http://www.tarsushaber.com/haber-arap-alevileri-mersinde-nehir-dernegini-kurdu-13845.html (E.T. 08. 11. 2012). Bu saydıklarımızın dışında çeşitli tarihlerde kurulan, Ehl-i Beyt Kültür ve Dayanışma Vakfı (EHDAV), Karataş Alevi Kültür ve Da-

özellikle son yıllarda Arap Alevi gençlerin gerek çeşitli kurum lar bünyesinde gerekse bağımsız topluluklar olarak Arap Alevi kimliğiyle gösterilere katıldıkları, kimlik taleplerini dile getir dikleri görülmektedir.[552] Bizce bu taleplerin, ilerleyen süreçte farklı formlar ve araçlarla da güçlenerek kendini ortaya koyma kuvvetle muhtemeldir.

yanışma Derneği, Ehliddar Kültür Merkezi, Samandağ Alevi Kültürünü Araştırma Derneği (AKAD), Alevi İslam İnancını Yaşatma Derneği (ALİYAD) gibi çok sayıda kuruluş bulunmaktadır. Ayrıca, Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenli Arap Aleviler de federasyon kurma süreci içerisine girmişlerdir. Oluşum, ilk aşamada Almanya ve Hollanda'da yer alan 15 derneği çatısı altına birleştirmekte olduğunu, genel olarak Arap Alevilerin birleşme eğilimi taşıdığını ifade etmiştir. http://www.alevifederasyonu.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1221:avrupada-arap-aleviler-federasyon-kuruyor&catid=1:son-haberler&Itemid=2 (E. T. 10. 11. 2012)

[552]Bkz. Hakan Mertcan, "Yekfi!", **Radikal İki**, 20 Mart 2011; "Binler Büyük Öğrenci Mitinginde Buluştu", http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=49180 (E.T. 25.10. 2012); "HES'lere Karşı Gençlik Kampı", http://www.bianet.org/bianet/yasam/140277-heslere-karsi-genclik-kampi (E.T. 25 Aralık 2012); "Bu Bir üniversite Değildir", http://bubiruniversitedegildir.blogspot.com/2012_10_01_archive.html (E.T. 25 Aralık 2012); "Şişli'den Taksim'e 1 Mayıs", http://www.bianet.org/bianet/bianet/138015-sisliden-taksime-1-mayis (E.T. 25 Aralık 2012); "Aleviler: Kimse Öteki Olmayacak", http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1103172&CategoryID=77 (25 Aralık 2012)

SONUÇ

Önceki asrın pek az soruna çözüm olan, daha ziyade çözümsüzlükler yaratan egemenlik rejimlerinin dönüşmesi 21. yüzyılda tamamlanacağa benzer. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya her açıdan daha entegre bir hal almaya başladı. Bu durum, tarihsel varlıkları inkâr edilemez fakat modern egemenlik rejimlerince görmezden gelinen kimliklerin yaratacağı gerilimlerin ve egemenlik birimlerinin söz konusu toplulukların kimlik taleplerine vereceği tepkilerin, yeni yüzyılın siyasal-hukuksal iklimini belirlemesine neden olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet inşası sürecinde, kendini önceleyen imparatorluk unsurlarının siyasal varoluşlarını görmezden gelmesi, bastırmaya çalışması, Cumhuriyet'in 21. yüzyılının asli siyasi gerilimlerine temel teşkil etmiştir. Arap Aleviler ve onların yüzyıl eşiğinde şiddetlenen kimlik talepleri bu çerçevede önem arz etmektedir. Fakat Arap Aleviler söz konusu olduğunda, sorun yerli yerinde tespit dahi edilmemiştir. 21. yüzyılın siyasal gerilimlerinin barışçıl çözümleri çoğulcu siyasal rejimlerle olanaklıdır. Arap Alevilik bağlamında bunun gerçekleştirilebilmesinin koşulu, sorunun olabildiğince hakikatle tespit edilmesidir. Bu çalışma, sorunun tespit edilmesi babından, etno-dinsel bir topluluk olarak Arap Alevilere, onların tarihlerine, ulus devlet inşası sürecindeki ve Cumhuriyet tarihindeki siyasal ve hukuksal konumlarına odaklanmıştır.

Arap Alevilerin ortaya çıkışlarının, siyasal karşı karşıya gelişlere, bu çerçevede uğranılan haksızlıklara dayandığı görülmektedir. Erken dönemlerden itibaren egemen güçlerin baskısına maruz kalan Arap Aleviler kendi içlerine dönük bir asabiye (yapı) meydana getirmişlerdir. Toplumsal ve siyasal koşullar tarafından dışarıya karşı daha dikkatli, inançlarını aleni olarak yaşamaktan uzak bir anlayışa zorlanan Arap Aleviler, zaman içinde bu anlayışı daha da içselleştirerek kendilerine zengin bir bâtını dünya yaratmışlardır. Bu dünyadaki değerlerini açığa vurmaya istekli olmadıkları gibi, bu kitapta anlatıldığı

üzere siyasal egemenliği elde ettikleri durumlarda da bunu egemen oldukları sınırlar içerisindeki topluluklara dayatma yoluna gitmemişlerdir.

Alevi toplumu, uzun tarihleri boyunca büyük acılarla karşı karşıya gelmiş, kitlesel katliamlara, sürgün ve mahkûmiyetlere maruz kalmışlardır. İslam'ın erken dönemlerinde uğradıkları haksızlıkları Emevi ve Abbasi saltanatlarının zulümleri izlemiştir. Hamdâniler devleti dönemi Arap Aleviler açısından bir "altın çağ" niteliğindedir. Siyasal erkin merkezinde yer alma ve muktedir gücün kanatları altında gelişme şansını elde ettikleri bu süreci, tekrar içe kapanma, dağılma ve kaçış takip etmiştir. Çeşitli hanedanların egemenliği altında yaşadıkları zulüm, Osmanlı'nın 16. yüzyıl başlarında Suriye'yi elde etmek üzere yaptığı seferlerde ortaya çıkan büyük kıyımlar ile zirveye taşınmıştır. Bütün bunlar bizlere Arap Alevi topluluğunun kimliğini belirleyen önemli bir hususun, maruz kalınan şiddet olduğu gerçeğini göstermektedir. Bu topluluk yüzlerce yıl baskı ve şiddet koşulları altında varlığını sürdürebilmiştir. Bu ağır koşullar onları gözlerden uzak coğrafyalarda, bilhassa dağ doruklarında, yalıtılmış koşullarda, yoksulluk-yoksunluk içinde yaşamaya zorlamıştır. Bu genel şiddet ortamı onları hem daha içe kapalı bir toplum haline getirmiş hem de siyasal iktidarlara karşı güvensiz kılmıştır.

Genel olarak, Osmanlı'nın Arap Alevilere karşı tavrında ve Arap Alevilerin hukuki statüsünde bir belirsizlik görülmektedir. Osmanlı, Arap Alevileri "gerçek anlamda" Müslüman olarak kabul etmemiş, onları sapkın (heretik) bir topluluk olarak nitelendirmiştir. Fakat Arap Alevilere, Hıristiyanlara ve Yahudilere tanındığı gibi, bir millet statüsü de verilmiş değildi; bununla birlikte, kendilerinden cizye alınmıyordu ve askere kabul ediliyorlardı. Yaklaşık 400 yıllık Osmanlı egemenliğinin özellikle ilk yüzyıllarında Suriye'in Lazkiye bölgesindeki dağlarda (Alevi Dağları) "kendi hallerinde" var olabilme mücadelesi vermişlerdir. Devlet için uzun süre bir asayiş meselesi olarak addedilmişler, "yeri geldikçe" devletin sert eliyle ıslah edilip,

hizaya getirilmeye çalışılmışlardır. Özellikle İmparatorluğun son yüzyılında Arap Aleviler ve merkezi otorite arasındaki ilişkiler yoğunlaşmış ve devletin dönüşümüyle birlikte Arap Alevilere karşı izlenen politikada farklılıklar ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıldaki değişimin önemli bir veçhesini II. Abdülhamid'in ihtida/Sünnileştirme politikası oluşturmuştur. Arap Aleviler, ağır şartlar içerse de kendilerine uzanan devlet elini tutmuş ve bu sayede bir nebze nefes alarak yaşayabilme yoluna girmiş, medeni hayatın küçük de olsa (okul, iş vb.)bazı olanaklarından yararlanmaya çalışmışlardır. Devletle uzlaşan, onun politikalarına uyum göstermeye özenli bu tavrın ileriki yıllarda da devam ettiği, Cumhuriyet dönemine ilişkin bölümde detaylı bir biçimde açıklanmaya çalışıldı.

Milli mücadele ve modern Türk ulus devletinin kuruluş evresinde -Türkiye sınırları içinde yer alan- Arap Alevilerin bu sürece önemli ölçüde destek verdiği tarihsel verilere dayanılarak ortaya konulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü sınırlarına kavuşmasında en büyük rolü üstlenenlerin başında Hatay'daki Arap Alevi toplumunun geldiği de izah edilmeye çalışılmıştır. Modern devletin gelişimindeki tüm bu katkılarına rağmen Arap Aleviler devletin sahip olduğu homojen bir ulus yaratma anlayışı dolayısıyla (başat ulus kimliği dışındaki topluluklar gibi) kendi kimlikleriyle Cumhuriyet'in bir yurttaşı olarak var olabilme şansına sahip olamamışlardır. Erken dönemden itibaren izlenen asimilasyon politikası 1930'ların ortalarından sonra sistemli bir biçimde uygulanmıştır. İnsanlar üzerinde etnik kimlikleri, anadilleri bakımından uygulanan bu baskı, topluluk üyeleri arasında tek parti yönetimine karşı tepki birikmesine neden olmuştur. Çok partili hayata geçişle birlikte topluluğun CHP'den uzaklaşması bunun en önemli göstergesidir.

Türk siyasal hayatının büyük bölümünde "askeri elit" en etkin güçlerden biri olarak görülmektedir. İşgale karşı savaşın kazanılması ve sonrasında Cumhuriyet'in kurulmasında asli özne rolünü oynayan askeri elit, meclisin açılması ve egemenliğin halka ait olduğunun ilan edilmesinden sonra da katalizör

görevini sürdürmüştür. Cumhuriyet'in erken dönemlerinde ordunun siyasete karışmaması yönünde kanun çıkarılmış olmasına rağmen, ordunun siyaset üzerindeki etkisi sonlandırılmamıştır. Tek partili dönem boyunca bu olgu, birçok durumda rahatlıkla gözlemlenebilir. Fakat çok partili hayata geçişle birlikte ordunun siyaset üzerindeki "gelenekselleşen" rolü/etkinliği değişime uğramıştır. Küçümsenemeyecek bir halk desteğiyle iktidara gelen Demokrat Parti, önceki egemen güçlerin konumlarını farklılaştırmıştır. Kısaca söylenecek olursa, askeri elitin iktidarı, siyasete etkisi sınırlanmış, sahip oldukları imtiyazlar daralmış ve itibarları kayba uğramıştır; 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi bu duruma bir tepki olarak da okunabilir.

1950–1960 arası süreç Arap Aleviler açısından tek düze bir okumanın yapılabileceği süreç değildir. Türkiye'ye sonradan katılan Hatay'da Arap Aleviler, 1950 seçimlerinde geleneksel liderlerinin tercihleriyle CHP'de karar kılsalar da Adana ve Mersin'de yaşayan Arap Alevilerin, önemli ölçüde DP'ye yöneldikleri görülmüştür. 1954 seçimlerindeyse üç ilde de DP'ye destek verilmiştir. DP'nin baskıcı bir rejim kurmaya yönelmesi kendine yönelik desteği genel bir biçimde etkilediği gibi, özelde Arap Alevi toplumunun da yaklaşımını etkilemiştir. Bununla birlikte, gayrimüslimlerin tutumunda olduğu gibi ısrarla DP yanında saf tutan hatırı sayılır bir kitle var olmaya devam etmiştir. Çalışma kapsamında yapılan mülakatlar bu konuda özgün bilgiler sunmuştur. Buradan şu temel sonuçlar çıkarılabilir: Arap Alevi topluluğu açıktan bir muhalefet yürütme olanağına sahip olmadığı tek partili dönemin sona ermesiyle birlikte, çok partili hayata geçilmesinin verdiği olanağı kullanarak eski dönemin kendi kimliğine karşı yürüttüğü politikayı onaylamadığını göstermiştir. Tüm baskılara rağmen etnik kimliğinin bazı öğelerini, anadilini, kültürel değerlerini ve Alevi inancını bırakmayacağını ortaya koymuştur. İkinci tespit de şu olabilir: "*Aleviler CHP'lidir, Alevi kitlesinin tartışmasız bir parçası olan Arap Aleviler için de bu tespit genellenebilir*" şeklindeki varsayım doğru değildir. Çalışmamızda ortaya konulduğu gibi, "Arap Aleviler -Alevi kitlesinin çoğunluğu gibi- CHP'lidir" söylemi

tarihsel hakikatlere ve bilimsel verilere uymamaktadır. Bir başka önemli sonuç da DP dönemi ilk yıllarından sonra özgürlükçü söylemini terk etmeye yönelip anti-demokratik bir yönetim pratiği benimsese de Arap Alevilerin bir kısmı DP'yi ve 27 Mayıs sonrasında DP çizgisinin devamcılarını takip etmiştir. Bunda DP'nin sağladığı (önemli ölçüde kırsal kesimde yaşayan Arap Aleviler için ekonomik refah, Arapça üzerindeki baskının hafiflemesi gibi) kısmi rahatlığın yanı sıra, geçmiş devrin geri gelebileceği endişesi ve Arap Alevi geleneksel liderlerin tercihlerinin halk üzerinde halen belirleyici etkisini koruyor olması da rol oynamıştır.

1960 ve 1980 yılları arası dönem, Türkiye toplumunun hızlı bir değişim yaşadığı bir sürece tekabül etmektedir. Bu evrede Türk modern devleti de önemli bir dönüşüm içerisine girmiştir. Anayasal düzende o güne kadar var olmayan kavramlar ve haklar yürürlük kazanmıştır. Siyasal partiler açısından da renkli bir dönem olmuştur. Gerçi 1961 Anayasası'nın kazanımları 12 Mart'la törpülenmiş, 12 Eylül sonrasında da büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Egemenlik rejiminin yapısı 1980'li yıllara doğru seküler niteliğinden Türk-İslam anlayışının benimsendiği bir modele kaymıştır. Arap Alevi toplumu, özellikle 70'li yıllardan itibaren ülke genelinde yükselen sol muhalefet içinde yer alan bir gençlik kuşağı yetiştirmiştir. Bu kuşak 12 Eylül darbesine kadar Arap Alevilerin yaşadığı alanları çeşitli sol partilerin faaliyet alanı haline getirmişlerdir. Bu alanlarda farklı topluluklarla Arap Alevileri karşı karşıya getirmek üzere provokatif girişimlerde bulunulmuş, ancak bu girişimler önemli ölçüde topluluğun tavrı, örgütlülük düzeyi ve yaşadıkları alanlardaki sayısal yoğunlukları (biraradalıkları) sayesinde (Maraş'taki veya Çorum'daki gibi) "başarıya" ulaşamamıştır. 1980'lerden sonraki süreçte ise bir kimlik bilincinin kendini ortaya koymaya başladığı söylenebilir. 12 Eylül darbesinin etkilerinin azalmaya başlamasından sonra çeşitli sivil toplum kuruluşlarının örgütlenmeye başladığını, örtülü olarak da olsa bir aidiyet bilinciyle hareket ettiklerini görmekteyiz. İlerleyen süreçte, Alevi inancının kamusal gereklerine ilişkin taleplerin,

anadilin korunup geliştirilmesi, yeni kuşaklara aktarılması sorununun, Arap ve Alevi kimliklerinden dolayı karşılaştıkları ayrımcılığın, aşağılamaların son bulmasına ve eşit yurttaş olarak kabul edilmelerine ilişkin taleplerin gündeme gelmeye başladığı bilinmektedir. Elde edilen veriler ışığında, önümüzdeki yılların, kimlik eksenli taleplerin daha güçlü ve örgütlü bir biçimde dillendirildiği ve siyasal-hukuksal yapının bu taleplere cevap verebilecek bir dönüşüme zorlanacağı tahmin edilebilir.

1990'lı yıllardan itibaren ise, Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkilerin gerildiği zamanlarda Arap Alevilerin varlığının hatırlandığı fakat bu hatırlamanın olumlu bir içeriğe sahip olmadığı görülmektedir. Örneğin 1998 yılında, Suriye'de ikamet etmekte olan Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılmasına yönelik Türkiye'nin girişimlerinin olduğu gergin süreçte, Fazilet Partisi Genel Başkanı Recai Kutan mecliste yaptığı bir konuşmada Alevileri "sapık" olarak nitelemiş, gelen tepkiler üzerine kastettiğinin Suriye'de yönetimi elinde tutan Nusayriler olduğunu açıklamıştır.[553] Bu açıklamalar, Arap Alevi toplumunda ciddi rahatsızlıklar yaratmış ve toplumun ileri gelen kesimlerince çeşitli biçimlerde protesto edilmiştir. Yine, Mart 2011'de Suriye'de başlayan şiddet olaylarıyla birlikte genel olarak Alevilere özelde de Arap Alevilere yönelik yükselen bir nefret söylemi kendini net çizgilerle ortaya koymaktadır. Suriye rejimi bir Alevi-Nusayri diktatörlüğü olarak addedilmekte ve bu rejimin tüm günahları iktidarın sahibi olarak görülen/gösterilmeye çalışılan Alevilere yüklenmeye çalışılmaktadır. Bu durum Türkiye'de de etkisini göstermiş, Alevilere ilişkin hakaret, aşağılama, tehdit etme biçimlerine bürünen dil yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu söylem, aynı zamanda, Türkiye'de yaşayan Arap Alevileri Suriye rejiminin bir uzantısı, Suriye'nin istihba-

[553] "Kutan'dan Alevi Gafı", http://www.radikal.com.tr/1998/10/07/politika/kut.html (E.T. 28 Kasım 2012); Esas Sapık Sözünü Bilmeyendir", http://www.milliyet.com.tr/1998/10/09/siyaset/siy03.html (E.T. 28 Kasım 2012).

lat örgütü (el-Muhâbarât) ve paramiliter güçleri ile ilişkili, Suriye ile Türkiye arasında baş gösterecek bir çatışma halinde her an Türkiye'ye karşı ihanete girişebilecek bir kesim olarak nitelenmektedir.[554] Bu nefret dilinin yarattığı korku ve endişenin Arap Alevi toplumunu önce kendi içinde daha duyarlı ve örgütlü bir biçimde hareket etmeye sonra da tüm Alevi toplumuyla birlikte hareket etmek gerektiği inancına sevk ettiği gözlem-

[554] 1 Eylül Dünya Barış Günü dolayısıyla Hatay'da düzenlenen gösteri yürüyüşünün ardından yüksek tirajlı bazı gazetelerin manşetleri örnek olarak verilebilir. Sabah Gazetesi 3 Eylül 2012'de "Dikkat! Hatay'da Şebbiha Eli Var" manşetiyle çıkmıştır. Gazete, gerçeklere aykırı bir biçimde, yürüyüşün Esad'a destek gösterisi olduğunu ve Suriyeli örgütler (el-Muhâbarât ve Şebbiha) tarafından düzenlendiğini duyurmuştur. Yeni Şafak Gazetesi de aynı haberi "Hatay'da Esed'e Destek İçin Provokatif Yürüyüş" olarak duyurmuştur: http://yenisafak.com.tr/Gundem/?i=406356 (E.T. 5 Eylül 2012). Hatay'da düzenlenen bir barış festivalinin ardından 31 Ağustos 2012'de Türköne'nin yazdıkları da bu bağlamda dikkat çekicidir: "Alevi kimliği üzerinden Suriye'de eli kanlı diktatörlükle kurulacak her türlü sempati ilişkisi bu psikolojik savaşın piyonu olmak dışında bir anlam taşımaz. Buna bizim Hatay merkezli Nusayri vatandaşlarımız da dâhil. Tartışılacak tek konu: 'El Muhaberat'la ilişkiniz nedir?' sorusu olur"; Mümtazer Türköne, "Mezhep operasyonları" http://www.zaman.com.tr/mezhep-operasyonlari/1339274.html (E.T. 2 Aralık 2012). Dilipak da Suriye istihbarat örgütünün Türkiye'deki Arap Aleviler üzerinde "ciddi etki ve takibi" olduğunu açıklamış ve Suriye rejimine yakınlık duyduğunu düşündüğü Arap Alevilere, gelecek günleriniz geçmiş günlerinizi aratacak, diyerek parmak sallamıştır; Abdurrahman Dilipak, "'Etitürkler'in Esed'le imtihanı" http://habervakti.com/?page=articles&id=8526 /E.T. 1 Aralık 2012). 1998 yılında Suriye ile yaşanan gerginlik döneminde de Arap Alevilerin Suriye rejimiyle "karanlık" ilişkiler içinde olduğunu iddia eden yazı ve haberlerin çıktığını ifade etmek gerekir. Örneğin bkz. Özgür Öğüt, "İskenderun Kurtuluş Örgütü", **Aksiyon** (10 Ekim 1998), http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-4264-34-iskenderun-kurtulus-orgutu.html (E.T. 1 Aralık 2012)

lenmektedir. Alevi kimliği etrafında birleşmenin yanı sıra, Türkiye toplumunun demokrat-ilerici kesimlerini gelişen çatışmacı iklime karşı duyarlı olmaya çağıran bir aktivite içerisine de girilmiştir.

1990'lı yıllardan bu yana etkinlikleri görülen, 2000'li yıllarla nitelik ve nicelik olarak gelişen Arap Alevi sivil toplum kuruluşlarının (ve bağımsız örgütlenmelerin) son üç yıllık süreçte çok daha yoğun bir aktivite içerisine girdileri görülmektedir. Çalışma kapsamında, katılımlı gözlem yöntemiyle, bu kuruluşların çok sayıda etkinliğinde yer almaya ve Antakya, Samandağ, İskenderun, Adana, Ankara ve İzmir'de gerçekleştirilen şenlik, panel, söyleşi, miting ve basın açıklamalarına katılıp gözlemlerde bulunmaya çalışılmıştır. Bu gözlemlerden çıkardığımız sonuçlar, genel olarak Arap Alevilerin ciddi bir tehdit algısı içerisinde oldukları, kendilerini kimliklerinden kaynaklı, belirsizlikler içeren sıkıntılı bir sürecin beklediği düşüncesinin yaygın bir hale geldiği, orta sınıfların da Arap Alevi kimliğini daha fazla sahiplenir olduğu, bu kesimlerde kimlik eksenli bir duyarlılığın gelişmeye başladığı, tüm asimilasyonist süreçlere rağmen özellikle Antakya ve çevresinden olan genç kuşakların etnik ve dinsel kimliklerinin korunması, devlet tarafından kimliklerine saygı gösterilmesi konularında bilinçli bir eylemlilik içerisinde olduklarıdır. Fakat genelde kapalı bir toplum olarak değerlendirilen Arap Alevilerin, bu endişeli bekleyiş, ontolojik kaygılar ve tehdit algısı içerisinde kimlik unsurlarına daha fazla sarılmakla birlikte, *dışa açılan* yani farklı Alevi topluluklarının yanı sıra değişik inanç ve kültürlerden gelen toplum kesimleriyle de ilişkiler geliştirmeye, ortak paydalarda buluşmaya gayret eden bir yönelim içerisinde olmaları Türkiye coğrafyasında barış içinde bir arada yaşama, demokratik ve çoğulcu bir siyasal yapının oluşturulması bağlamında, tüm olumsuzluklara karşın, umut verici olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

Abadan, Nermin, **1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, AÜSBFY., 1966.

Ada, Serhan, **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Ağaoğlu, Samet, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri. Bir Soru**, İstanbul, Baha Matbaası, 1972.

Ağbaht, Mahmut, **Hatay Arapça Lehçeleri ve Dursunlu Beldesi'nden Bir Metin Örneği**, (Basılmamış Lisans Tezi, *Ankara Üniversitesi D.T.C.F*), Ankara, 2012.

Ağbaht, Mahmut, Arnold, Werner, "Antakya'nın Darsûnî Köyünde Konuşulan Arapça", I. Uluslararası Türkiye'de Konuşulan Arapça Lehçeler ve Sözlü Edebiyatları Sempozyumu, Mardin, Mayıs 2013. (Basılmamış bildiri).

Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınları, 1996.

Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 1, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1966.

Akbulut, Uğur, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Lazkiye Nusayrîleri (19. yy.)", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 54, 2010.

Aksoy, Muammer, **Partizan Radyo ve DP**, Ankara, Forum Y., 1960.

Akşin, Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 3. B., Ankara, İmaj Yayıncılık, 1998.

Aktan, C. Can vd., "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları I", **SDÜİİBFY.**, C:7, S: 2, 2002.

Aktan, C. Can vd., "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları II", **SDÜİİBFY.**, C:8, S: 1, 2003.

Akurgal, Ekrem, "Osman Hamdi'den Günümüze Değin Eski Eserler Sorunumuz", **1. Osman Hamdi Bey Kongresi** (2-5 Ekim 1990), Haz: Zeynep Rona, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1992.

Akurgal, Ekrem, **Anadolu Kültür Tarihi**, 15. B., Ankara, TÜBİTAK, 2003.

Alatlı, Alev, **Viva La Murte Yaşasın Ölüm**, 7. B., İstanbul, Boyut Yayınları, 1996.

"Aleviler: Kimse Öteki Olmayacak", http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1103172&CategoryID=77 (25 Aralık 2012).

Altay, Fahrettin, **10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası**, İstanbul, İnsel Yayınları, 1970.

Altundağ, Şinasi, "Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1027/12426.pdf (E.T. 27.01.2012).

Andrews, P. Alford, **Türkiye'de Etnik Gruplar**, Çev. Mustafa Köpüşoğlu, İstanbul, Ant Yayınları, 1992.

Arıkoğlu, Damar, **Hatıralarım**, 2. B., Adana, 2000.

Aringberg-Laanatza, Marianne, "Türkiye Alevileri- Suriye Alevileri: Benzerlikler ve Farklılıklar", **Alevi Kimliği**, ed. T. Olsson vd., 2.B., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Arnold, Werner, "Antiochia Arabic'', **Encylopedia Of Arabic Language And Linguistics**, Brill Leiden-Boston 2006.

Arsuzi-Elamir, Dalal, **Arabischer Nationalismus in Syrien: Zaki al-Arsuzi und die arabisch-nationale Bewegung an der Peripherie Alexandretta/Antakya 1930-38,** Münster, LIT Verlag, 2001.

Atatürk, M. Kemal, **Söylevve Demeçleri,** C. 1, 4. B., TİTEY, 1989.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Söylevve Demeçleri,** C. 1, 4. B., TİTEY, 1989.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Söylev**, Haz. H. Veldet Velidedeoğlu, C. 1-2, 33. B., İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1998.

Atay, F. Rıfkı, **Atatürkçülük Nedir**, İstanbul, AkY., 1969.

Atıcı, Hasan "Günümüzde ve Tarihte Nusayri Adı", http://aleviakad.com/dergi/hasandergi21gunumuz.pdf, (E. T: Eylül 2009).

Atila, Rıza, "Şuursuz Bir Dalaletin Son İzleri Silinirken: Hataydaki Alevi ırkdaşlarımız ne düşünüyor?", **İçel** (1938), S. 3.

Aydemir, Ş. Süreyya,**İkinci Adam**, C. 3, 6. B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.

Aydemir, Ş. Süreyya, **Menderes' in Dramı**, 7.B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.

Aydemir, Ş.Süreyya, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali** 7. B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.

Aydın, Erdoğan, **İslamiyet Gerçeği**, C. 4, 4. B., Ankara, Öteki Y., 1995.

Aydın, Sabbahali "Bir Yalan Ne Kadar Sürdürülebilir: Suriye Cumhuriyeti Bir Alevi Devletimidir?", http://ozguruniversite.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1134:bir-yalan-ne-kadar-suerdueruelebilir-suriye-cumhuriyeti-bir-alevi-devletimidir&catid=1:guencel-yazlar&Itemid=5 (E. T. 11 Kasım 2012).

Aydın, Suavi, "Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Kemalizm)**, C: 2, 2. B., İstanbul, İletişim Y., 2002.

Aydın, Suavi, "Çanakkale Savaşları", **Resmi İdeoloji Sözlüğü**, (ed. F. Başkaya- T. Ersoy), Ankara, Maki Basın Yayın, 2007.

Aydın, Suavi, "Türk Tarih Tezi ve Halkevleri", **Kebikeç**, S: 3, 1996.

Aytaç, Bedrettin, **Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994.

Bacque-Grammont, J. Louis, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Doruğu: Olaylar (1512-1606)", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I** (ed. R. Mantran), 8. B., çev. S. Tanili, İstanbul, Alkım Y., 2007.

Bali, Rıfat N., "Azınlıkların Demokrat Parti Sevdası Celal Bayar'ın Amerika Ziyareti", **Toplumsal Tarih**, 2004.

Baltacıoğlu, İ. Hakkı, "Milliyet Nasıl Bir Gerçektir", **Hatay'ın Sesi**, S: 53 (31 Aralık 1973).

Bandazian, W. Charles, **The Crisis of Alexandretta,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi: The American University), 1967.

Bar-Asher, Meir M. ve Kofsky, Aryeh, **The Nuşayrî-'Alawî Religion: An enquıry Into Its Theology And Liturgy,** Leiden; Boston; Köln: Brill, 2002.

Bar-Asher, Meir M.,**Medieval Islamic Civilization:An Encyclopedia** L-Z, index Vol: 2, Ed:Josef W. Meri, New York, Taylor&Francis Groups, 2006.

Bar-Asher, Meir M. ve Kofsky, Aryeh, "Dogma and Ritual in Kitâb Al-Ma'ârif By The Nuşayri Theologian Abû Sa'îd Maymûn B. Al-Qâsim Al-Ṭabarânî (d.426/1034-35)", **Arabica**, T. 52, Fasc. 1 (Jan., 2005).

Barkan, Ömer Lütfi, **XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları**, C:1, İstanbul, Bürhaneddin Matbaası, 1943

Başgil, A.Fuat,**27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, çev. M. A. Sebük ve İ. H. Akın, İstanbul, Çeltük Matbaacılık, 1966.

Başkaya, Fikret, **Paradigmanın İflası**, 6.B., İstanbul, Doz Y., 1997.

Başkaya, Fikret, **Yediyüz. Osmanlı Beyliğinden 28 Şubata : Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi**, Ankara, Ütopya Y., 1999.

Bayrak, Mehmet, **Alevilik ve Kürtler (İnceleme-Araştırma-Belgeler)**, y.y., Öz-Ge Yayınları, 1997.

Bayramian, Alişan, **Kifâḥ ul-'Ermen min Ecl 'Urûbat Liwâ İskenderûn**, (Arapça'ya Tercüme:Alexander Keshishian) Dımeşk, Talas, t.y.

Bedir, M. Ali, **Ehlibeyt Sevgisi Cennetin Anahtarıdır**, Adana, Koza Matbaası, t.y.

Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 1. B., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1973.

Beşikçi, İsmail, **Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu. Bilim Yöntemi. Türkiye'deki Uygulama 2**, 2. B., İstanbul, Yurt Kitap-Yayın, 1991.

Bianquis, Thierry, "Sayf al-Dawla", **Encyclopaedia of Islam** (ed. B. Lewis et al), Vol. 9, Leiden, E. J. Brill, 1997.

Bilge, Necip, "Atatürk Devriminin Temel Öğesi Laiklik", **Atatürk DüşüncesindeDin ve Laiklik,** Haz. E. Ruhi Fığlalı, Taha Müftüoğlu, İdris Karakuş, Ankara, Divan Yayıncılık, 1999.

Bilgili, A. Sinan, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin Bölgesi Nusayrîleri (19-20. Yüzyıl)", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 54, 2010.

"Binler Büyük Öğrenci Mitinginde Buluştu", http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=49180 (E.T. 25. 12. 2012).

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V nci Cilt Çanakkale Cephesi (2 nci Kitap), Ankara, Gnkur. Basımevi, 1978.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V nci Cilt Çanakkale Cephesi (2 nci Kitap), Ankara, Gnkur. Basımevi, 1978.

Bosworth C., Edmund, **Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri Tarihi**, çev. H. Canlı, 1. B., İstanbul, Kaknüs Y., 2005.

Bozbay, Heval ve Mertcan, Hakan, "Türk Tarih Tezinde Eti (Hitit) Türkleri ve Eti Türklüğü İddasıyla Nusayrilerin (Arap-Alevilerin) Asimilasyonu", **Özgür Üniversite Resmi İdeoloji Sözlüğü**, ed. F. Başkaya, T. Ersoy, Ankara, Maki Basın Yayın, 2007.

Brockelmann, Carl, **History of the Islamic Peoples**, London-Henley, Routledge&Kegan Paul, LTD, 1948.

"Bu Bir Üniversite Değildir", http://bubiruniversitedegildir.blogspot.com/2012_10_01_archive.html (E.T. 25 Aralık 2012).

Bulut, Faik, "Sabır Taşında Sır Aynasında Nusayriler/Arap Alevileri", **Ortadoğu'nun Solan Renkleri**, İstanbul, Berfin Y., 2002.

Bulut, Faik, **Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği**, İstanbul, Berfin Y., 2000.

Canard, Marius, "Hamdanids", **The Encyclopaedia of Islam** (ed. B. Lewis et al), Vol. 3, Leiden, E. J. Brill, 1971.

Charby, Laurent, Charby, Annie, "Arap Alevileri", Çev. Faik Bulut (**Ortadoğu'nun Solan Renkleri** içinde), İstanbul, Berfin Y., 2002.

Comte R. de Gontaut-Biron, et L. Le Révérend, **D'Angora à Lozan (Les étapés d'une déchéance)**, Paris, Librairie Plon, 1924.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 4. Cilt, İstanbul, İletişim Y., 1983.

"Cumhuriyet Döneminde Alevilik", http://gurpinarcemevi.net/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=199 (E.T. 23.05.2012).

Çadırcı, Musa, **Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik**, Ankara, İmge Yayınevi, 2008.

Çağaptay, Soner, **Türkiye'de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?**, Çev. Ö. Bircan, İstanbul, İstanbul Bilgi Ü. Y., 2006.

Çağatay, Neşe ve Çubukçu, İ. Agah, **İslam Mezhepleri Tarihi**, Ankara, AÜİFY., 1976.

Cevher, Emrah ve Evecen, Gökhan, "Yokuş (Film)" http://www.dailymotion.com/video/xcf0lv_yokuy-kysa-film-gokhan-evecen_shortfilms (E.T. 30 Ekim 2012).

Çelik, Kemal, "Fransız İşgal Dönemi Mersin Belediye Başkanı Ahmet Hallaç'ın Anıları", http://atam.gov.tr/fransiz-isgal-donemi-mersin-belediye-baskani-ahmet-hallacin-anilari/ (E.T: 23 Kasım 2012).

Çelik, Kemal, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Ankara, TTKY, 1999.

Çelik, N. Nadi, "Mihrac Ural'a Mektup", http://mirural.blogspot.com/2008/07/mihrac-urala-mektup.html (E.T. 07. 09. 2009).

"Çilli Politikayı Bırakıyor", **Milliyet** 16 Nisan 1977.

Daftary, Farhad, **İsmaililer Tarihleri ve Öğretileri**, Çev. E. Toprak, İstanbul, Doruk Y., 2005.

Davişa, Adid, **Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa**, çev. L. Yalçın, İstanbul, Literatür Y., 2004.

Deringil, Selim, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)**, çev. G. Ç. Güven, 3. B., YKY, İstanbul, 2007.

Deringil, Selim, **Simgeden Millete: II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet**, İletişim Y., İstanbul, 2007.

Dilaçar, Agop, "Alpin Irk, Türk Etnisi, ve Hatay Halkı", **C.H.P. Konferanslar Serisi**, Kitap: 19, (y.y.), 1940.

Dilmen, İ. Necmi, "Güneş-Dil Teorisinin Ana Hatları", **Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936)**, İstanbul, Tezler Müzakere Zabıtları, Devlet Basımevi, 1937.

Diyar, M., "Halklar Mozaiği Antakya'ya Kısa Bir Bakış", http://www.barikat-lar.de/barikat/28/antakya.htm (E.T. 23. Kasım 2012).

Doğruel, Fulya, **Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü: İnsaniyetleri Benzer**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

Duri, Abd al-Aziz, **The Historical Formation of the Arab Nation**, London, New York, Sydney, Croom Helm, 1987.

Dussaud, René, **Histoire et Religion des Noşairis**, Paris: E. Bouillon, 1990.

Dündar, Fuat, **İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)**, 2. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Ebu Zehra, Muhammed, **İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, çev. S. Kaya, Ankara, Yeni Şafak Gazetesinin Kültür Armağanı, t.y.,

Ebu Zehra, Muhammed, **Şeyh-ul İslam Ahmed İbn-i Teymiye (Hayatı- Görüşleri-Fıkıhtaki Yeri- Usulü)**, çev. O. Keskinoğlu, İstanbul, Hilal Y., 1987.

el-Ḫaṭîb, Muḥammed Aḥmed, **el-Ḥarekât ul-Bâṭiniyye fî 'Âlem il-'İslâmiyye**, Ürdün, Mektebet el-'Aḳṣâ, t.y.

Ener, Kasım, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Ankara, Türkiye Kuvayı Milliye Mücahit ve Gazileri Cem. Y.,1970.

Ener, Kasım, **Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış**, 6. B., İstanbul, Berksoy Matbaası, 1964.

Erdem, Tarhan, **Anayasalar ve Seçim Kanunları**, İstanbul, Milliyet Y., 1982.

Erdoğan, Mustafa, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, 6. B., Ankara, Liberte Yayınları, 2009.

Erer, Tekin, **On Yılın Mücadelesi**, İstanbul, Ticaret Postası Matbaası, t.y.

Eroğul, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 3. B., Ankara, İmge Kitabevi, 1998.

Eroğul, Cem, "1908 Devrimi'ni İzleyen Anayasa Değişiklikleri", **100. Yılında Jön Türk Devrimi**, Ed. Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış Ünlü, İstanbul, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları,2010.

Eroğul, Cem, **Anatüzeye Giriş**, 6. B., Ankara, Siyasal Y., 2000.

Ersanlı, Büşra, **İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmi tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, İstanbul, İletişim yayınları, 2003.

Es-Sâlîh, Mahmut, **Gerçeklerin Işığında Aleviler**, Çev. A. Bedir, Ankara, Baran Ofset, 2007.

Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları, 2. B., Haz: İ. Ilgar-N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004.

Eskiocak, Nasreddin, Aşk-ı Muhabbet, http://www.youtube.com/watch?v=LHN9yFmwG2Y&feature=relmfu ve http://www.youtube.com/watch?feature=endscreen&v=FvO2EKENueg&NR=1 (E.T. 30 Ekim 2012)

Et-Tavîl, M. E. Galip, **Arap Alevilerinin Tarihi-Nusayriler**, Çev. İ. Özdemir, İstanbul, Çiviyazıları, 2000.

"Evimizin Son Ay Zarfındaki Çalışmaları", **Görüşler**, S:19, Haziran 1939.

Evinç, Vehbi, "Hitabeler I", **Görüşler**, S:15, Şubat 1939.

Evinç, Vehbi, "Hitabeler II", **Görüşler**, S:15, Şubat 1939.

Feyzioğlu, Turhan, "Türk İnkilabının Temel Taşı: Laiklik", **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik,** Haz. E. Ruhi Fığlalı, Taha Müftüoğlu, İdris Karakuş, Ankara, Divan Yayıncılık, 1999.

Fığlalı, E. Ruhi, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri,** 5. B., Ankara, Selçuk Y., 1991.

Firro, Kais, "Nusayriliğin Milliyetçilik ve Milli Devlete Adaptasyonu", **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, 2. B., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004.

Fisk, Robert, "Osmanlı Araplarının Müthiş Savaş Sırları", http://www.stargazete.com/yazar/robert-fisk/osmanli-araplarinin-muthis-savas-sirlari-haber-390268.htm (E.T. 06.02.2012)

Friedman, Yaron, "al-Husayn ibn Hamdân al-Khasîbî: A Historical Biography of the Founder of the Nusayrî-'Alawite Sect", **Studia İslamica**, No: 93 (2001).

Friedman, Yaron, **The Nusayri-'Alawis: An Introduction to the Religon, History and Identity of the Leading Minority in Syria**, Leiden-Boston, Brill, 2010.

Gerger, Haluk, **Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği**, 2.B., İstanbul, Belge Y., 1999.

Gölcüklü, Feyyaz, **Haberleşme Hukuku**, Ankara, AÜSBF Y.,1970.

Gölpınarlı, Abdülbaki, **Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri,** www. 1001kitap.com/ Cocuk/cumhuriyet_cocugunun_din_dersleri/din000sunus.html (7 Ocak 2007).

Gölpmarlı, Abdülbaki, **Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar**, İstanbul, Inkılap Kitabevi, 1997.

Gözler, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 2. B., Bursa, Ekin Kitabevi, 2004.

Gülhane Hattı, http://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin001/001_00_005.pdf, (E.T. 12.01.2012).

Güzel, Abdürrahim, "Nusayrilik", http://www.enfal.de/orta13.htm (E.T. 01. 06. 2009).

Güzel, Mehmet, "Demokrasi Mücadelesi ve Hatay", **Atak**, S: 59 (62), Şubat-Mart 2007.

Halaceli, Meltem, **De memoires van mijn grootvader Sülayman Hajj Ali (1892-1958). De dienstplicht van een Osmaanse Arabier** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Universiteit van Amsterdam, 2008.

Halayqa, Issam ve Ağbaht, Mahmut, **A Copmarative Study of the Arabic Dialect of Darsûnî in Antakya and the Birzeit Dialect in Ramallah, the Ethnography and Lexicon of the Agricultural Tool Names as Case Study,** I. Uluslararası Türkiye'de Konuşulan Arapça Lehçeler ve Sözlü Edebiyatları Sempozyumu, Mardin, Mayıs 2013. (Basılmamış bildiri).

Halm, Von Heinz, **Die İslamische Gnosis**, Zürich, Artemis Verlag, 1982.

"Hars Komitesi Nasıl Çalışıyor", **Görüşler**, S: 15, Şubat 1939.

Hatay İl Yıllığı, Haz. Osman Çiftçioğlu vd., Adana, Kemal Matbaası, 1973.

"HES'lere Karşı Gençlik Kampı", http://www.bianet.org/bianet/yasam/140277-heslere-karsi-genclik-kampi (E.T. 25 Aralık 2012).

http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=179375 (E.T. 23. 05. 2012)

http://www.ensonhaber.com/independent-canakkalede-en-cok-araplar-savasti-2011-10-17.html (E.T. 23. 05. 2012)

http://www.kutahya.gov.tr/yetisenler.asp **(ET: 22 Mayıs 2009).**

Işıltan, Fikret, "Seyf-üd Devle", **İslam Ansiklopedisi**, 10. C. (106. cüz), (haz. A. Adıvar vd), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1965.

İçel İl Yıllığı, Ankara, San Matbaası, 1967.

İkinci Türk Tarih Kongresi (1937), Kongre Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler, İstanbul, Türk Tarih Kurumu Y., 1943.

İlter, Erdal, **Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi,** http://www.mit.gov.tr/tarihce/ikinci_bolum_A4.html (E.T: 22. 08. 2009).

İmam Ibn Taymiyyah, "Islamic Ruling on the Nusayri/Alawi Sect", **Macmoo al-Fatawa** 35/145, http://islaam.com//Article.aspx?id=467 (E.T: 02.03.2009).

İmer, Kamile vd., **Dilbilim Sözlüğü**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011.

İnan, Afet, "Atatürk ve Tarih Tezi", **Belleten (1938),** C: III, S:10.

İnan, Afet, **Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi, Türk Irkının Vatanı Anadolu, (64.000 kişi Üzerinde Yapılan Anket)**, Ankara, TTK, 1947.

Jastrow, Otto, "Arabic Dialects in Turkey - Towards a Comparative Typology", **Türk Dilleri Araştırmaları**, C: 16, 2006.

Jastrow, Otto, "Arabic Language: c) The Dialects" **Encyclopedia of Islam**, Leiden, 2008.

Kansu, Aykut, **1908 Devrimi**, çev. Ayda Erbal, 4. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

"Kanun-i Esasi", **Türk Anayasa Metinleri**(Yay. Haz. Ş. Gözübüyük-S. Kili), Ankara, SBF Yayınları, 1982.

Kapani, Münci, **Kamu Hürriyetleri**, 6. B., Ankara, AÜHFY, 1981.

Kara, Uğur, **Sorun ve Çözüm Bağlamlarıyla Ulus-Devletin Tarihsel Çevresi İçinde Kültürel Kimlik Olgusu** (Anadolu Üniversitesi: Basılmamış Doktora Tezi), 2010.

Karal, E. Ziya, **Osmanlı Tarihi IV. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)**, Ankara, TTK Yayınları, (t.y.).

Kayalı, Hasan, **Jön Türkler ve Araplar**, çev. T. Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

Keser, İnan, **Kent Cemaat Etnisite Adana ve Adana Nusayrileri Örneğinde Kamusallık**, Ankara, Ütopya Y., 2008.

Keyder, Çağlar, "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politiği", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der: İ. C. Schick – E. A. Tonak, İstanbul, Belge Y., 1990.

Khoury, Philip S.,**Syria and the French Mandate: The Politics Of Arab Nationalism 1920-1945**, London, I.B. Tauris & Co Ltd, 1987.

Kılıçbay, Mehmet Ali, **Benim Polemiklerim**, 1. B., Ankara, İmge Kitabevi, 1995.

Kocatürk, Utkan, "Atatürk'ün tarih tezi: Bir Uygarlık Beşiği Olarak Orta Asya", **AAMD**, C: 3, S: 9, Temmuz 1987.

Koç, Taylan, Yönetişim Sarmalında Bir Kent: Adana. Yerel Demokrasi ve Katılım Söylemiyle İktidarın Kullanımı, Ankara, Yargı Yayınevi, 2010.

Konuralp, N. Aydın, **Hatay Kurtuluş ve Kurtarış Mücadelesi Tarihi**, İskenderun, Hatay Postası Gazete ve Basımevi, 1970.

Köker, Levent, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, 3. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.

Köni, Yunus Kazım, "Hars Komitesi", **Görüşler**, S:2, Mayıs 1937.

Köroğlu, Kemalettin, **Eski Mezopotamya Tarihi. Başlangıcından Perslere Kadar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

Kummi/Nevbahti, **Şii Fırkalar Kitabu'l-Makalat ve'l- Fırak Fıraku'ş- Şia**, çev. H. Onat vd., Ankara, Ankara Okulu Y., 2004.

Kurtuluş, Sevra, "Hatay Sorunu. Kemalizmin İlhak Zincirinde Hatay", http://faizcebiroglu.blogspot.com/2008/06/hatay-sorunu_8545.html (E.T. 10. 09. 2009).

Kutlu, Alaeddin "Hatay'da Bir Aday Sonucu Etkiliyecek", **Milliyet** 27 Ağustos 1965.

Kutlu, İhsan, **Parti Okulu: Parti Naşkola**, 1. B., İstanbul, Koral Yayınları, 1990.

Kürkçüoğlu, Ömer, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)**, AÜSBFY., Ankara, 1982.

Longrigg, S. Hemsley, **Syria And Lebanon Under French Mandate**, Oxford Universsity Press, Second Impression, 1968.

Lowry, Heath,"Osmanlılar'ı 600 Yıl Ayakta Tutan Vergi Sistemi ve Adalettir", http://www.dilbilimi.net/lowry_osmanli_adaleti.pdf, (E.T. 27.01. 2012).

Lyde, Samuel, **The Asian Mystery**, London: Longman, Green, Longman and Roberts, 1860.

Ma'oz, Moshe, **Esad Şam'ın Sfenksi**, çev. H. Gündüz, İstanbul, Akademi Y., 1991.

Ma'oz, Moshe, **Ottoman Reform in Syria and Palestine (1840-1861)**, Oxford University Pres, Great Britain, 1968.

Mansel, Arif M., "Prehistorik Boyalı Keramik Kültürleri", **Belleten (1937)**, Vol. I/3–4.

Ma'oz, Moshe vd., "Introduction: The Emergence of Modern Syria", **Modern Syria: From Otoman Rulet to Pivotal Role in The Middle East**, ed. Ma'oz vd., Sussex Academic Pres, Brighton-Portland, 1999.

Massicard, Elise, **Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması,** çev. A. Berktay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

Massignon, Louis, "Nusayriler", **İslam Ansiklopedisi**, 9.C. (94. cüz), (haz. A. Adıvar vd), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1962.

Merçil, Erdoğan, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 30, İstanbul, TDVY., 2005.

Mertcan, Hakan, "Adana Arapları ve Eşkıya Cerzun", **Adana'ya Kar YağmışAdana Üzerine Yazılar**, der: B. Çelik, İstanbul, İletişim Y., 2006.

Mertcan, Hakan, "Oryantalizm-Sömürgecilik ilişkisi: Batılı Fatihlerin Kılıcından Alaaddin'in Lambasına Uzanan 'Aşk'ın Bitmeyen Kanlı Serüveni", **Milel ve Nihal**, C: 4, S: 2, 2007.

Mertcan, Hakan, "Suriye Olayları Aleviler ve Türkiye", Mülkiyeliler Birliği Çarşamba Söyleşileri, 19 Eylül 2012, http://mulkiye.org.tr/index.php?page=sayfa&id=74&tur=5 (E.T. 22 Kasım 2012).

Mertcan, Hakan, "Yekfi!", **Radikal İki**, 20 Mart 2011.

Mertcan, Hakan, **Bitmeyen Kavga Laiklik: Türkiye'de Din-Devlet-Diyanet**, Ankara, Maki Basın Yayın, 2012.

Midhat Paşa'nın Hatıraları, Haz: O. S. Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Y., 1997.

Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007, TÜİK, Ankara, 2008.

Mossa, Matti, **Extremist Shiites The Ghulat Sects**, New York, Syracuse University Press, 1987.

Mullaoğlu, Mehmet, **Nusayriler Hakkında İddia, İsnad ve İftiralar ile Cevapları**, Hatay, yayınevi yok, t.y.

Mumcu, Ahmet, "1924 Anayasası", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 5, Cilt: II, Mart 1986.

Mumcu, Ahmet, "Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Laiklik", **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik**, Haz. E. Ruhi Fığlalı, Taha Müftüoğlu, İdris Karakuş, Ankara, Divan Yayıncılık, 1999.

Mumcu, Ahmet, **Tarih Açısından Türk Devrimi'nin Temelleri ve Gelişimi**, 15. B., İstanbul, İnkılap Kitabevi, (t. y.).

Okan, Halil, "Hars Komitesi ve Okul", **Görüşler**, S:3, Haziran 1937.

Okandan, R. Galip, **Umumi Amme Hukukumuzun Ana Hatları (Birinci Kitap),** İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1948.

Onar, S. Sami, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C. 1, 3. B., İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966.

Ortaylı, İlber, "Alevilik, Nusayrilik ve Bab-ı Âli", **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, 2. B., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004.

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler ve Nusayrîlik (1745-1920) Haz. A. Sinan Bilgili vd, Ankara, G.Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2010.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1918-1919) II, Haz: U. Demirbaş vd., Ankara, Başbakanlık Basımevi, 2002.

Öden, Merih, **Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003.

Öz, Mehmet, "Nusayriyye", **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, 2. B., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004.

Özbudun, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Y., 1995.

Özdemir, Ayşe, "Hayali Geçmiş: Arkeoloji ve Milliyetçilik, 1923-1945 Türkiye Deneyimi", **Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?** Der: O. Erdur, G. Duru, İstanbul, Ege Y., 2003.

Özdoğan, Mehmet, **Arkeolojik Kazılar. Bilimsel Çalışma Mı? Toprak Hafriyatı Mı?**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011.

Özek, Çetin, **Devlet ve Din**, İstanbul, Ada Yayınları (t.y.).

Özek, Çetin, **Türk Basın Hukuku**, İstanbul, İÜHF Y., 1978.

Özezen, M. Tevfik, **Cenaze Namazı Olayı ve Tarihçesi: Güney Alevileri Kimdir- Nedir?**, Adana, Koza Matbaası, 1998.

Öztuna, Yılmaz, **Devletler ve Hanedanlar İslam Devletleri**, C: 1, 3. B., Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Y., 1996

Özyıldırım, Murat, "Türkiye'nin Batılılaşma Süreci ve Mısır Filmlerine Getirilen Arapça Yasağı", **Eski Yeni**, S: 8, Ağustos 2008, http://www.ummugulsum.com/eskiyeni-dergisinde-misir-filmleri(E.T. 17 Aralık 2011)

Parekh, Bhikhu, "Reasoned Identities: A Committed Relationship", **Identity Ethnic Diversity and Community Cohesion.** Ed. Margaret Wetherell vd., London: Sage Publications, 2007.

Pehlivanlı, Hamit vd.,**Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, Ankara, ASAM Y., 2001.

Procházka-Eisl, Gisela, Stephan Procházka, **The Plain of Saints and Prophets: The Nusayri-Alawi Community of Cilicia (Southern of Turkey) and its Sacred Places**, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2010.

Pulhan, Gül, "Türkiye Cumhuriyeti Geçmişini Arıyor: Cumhuriyet'in Arkeoloji Seferberliği", **Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?**, Der: O. Erdur, G. Duru, İstanbul, Ege Y., 2003.

Rafeg, Abdul-Karim, "Arabism, Society and Economy in Syria 1918-1920", **State and Society in Syria and Lebanon** (ed. Y. M. Choueiri), New York, St. Martin Press, 1994.

Ramadan, Yunus, **Evrensel Değerlerin Yüce Simgesi Hz. Ali**, çev. Ahmet Bedir, Adana, Ekrem Matbaası, t.y.

Raymond, André, "Arap Eyaletleri", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I** (ed. R. Mantran), 8. B., çev. S. Tanili, İstanbul, Alkım Y., 2007.

Reyhani, Mahmut, **Gölgesiz Işıklar I Alevilik ve Öncesi**, 3. B., İstanbul, Can Y., 1997.

Reyhani, Mahmut, **Gölgesiz Işıklar II Tarihte Aleviler**, 2. B., İstanbul, Can Y., 1997.

Reyhani, Mahmut, **Tarihsiz Bir Milletin Acıklı Tarihi**, İskenderun, Koç Ofset, 2003.

Sabuncu, Yavuz, **Anayasaya Giriş**, 9. B., Ankara, İmaj Yayıncılık, 2003.

Samandağ Belediyesi 2012-2016 Stratejik Planı http://www.samandag.bel.tr/images/haber/file/Stratejik%20Plan.pdf (E.T. 15.06. 2012).

Samur, Sebahattin, **İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye**, Erciyes Üniversitesi Y., Kayseri, 1995.

Sancar, Mithat, "Anadilimiz ve Hikâyemiz", **Taraf**, 22. Şubat 2012.

Sancar, Mithat, "Türkiye'nin Derin Anayasası", **Taraf**, 1 Ağustos 2012.

Savran, Sungur, **Türkiye' de Sınıf Mücadeleleri**, C. I, İstanbul, Kardelen Y., 1992.

Schüler, Harald, **Türkiye'de Sosyal Demokrasi: Particilik Hemşericilik Alevilik**, çev. Y. Tombul, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

Selçuk, Hamdi, **Bütün Yönlerile Hatayın O Günleri**, 2. B., İstanbul, M. Sucuoğlu Matbaası, 1972.

Serin, Şerafettin, **Alevi Nusayriler Hakkında Soru ve Cevaplar**, 2. B., Adana, Koza Matbaa, 2007.

Shaw, Stanford J. ve Shaw, E. Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. 2, çev. M. Harmancı, İstanbul, E Yayınları, 1983.

Sobernheim, M., "Hamdaniler", **İslamAnsiklopedisi**, C: 5/1, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1988.

Sofuoğlu, Adnan, "Belgeler Işığında Bağımsız Hatay Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye", http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=1057 (E.T: 10.08. 2009)

Soysal, Mümtaz, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 11. B., Gerçek Y., İstanbul, 1997.

Sökmen, Tayfur, **Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar,** Ankara, TTKY., 1978.

Sönmez, Necati "Türkün Lisanla İmtihanı", http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=595&makale=T%FCrk%FCn%20Lisanla%20%DDmtihan%FD (E.T: 20 Eylül 2011).

Süreyya, Mehmed, **Sicill-i Osmani**, C: 4, Haz: N. Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

Şanlı, Hüseyin, "El-Hasibi (Kaddes Allahu Ruvhahü) I", http://www.akadnet.com/index.php?option=com_content&task=viev&id=111&Itemid=28 (E.T: 14.05.2010).

Şaylan, Gencay, **Türkiye'de İslamcı Siyaset**, 2. B., Ankara, V Yayınları, 1992.

Şenel, Alâeddin, **Irk ve Irkçılık Düşüncesi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1984.

"Şişli'den Taksim'e 1 Mayıs", http://www.bianet.org/bianet/bianet/138015-sisliden-taksime-1-mayis (E.T. 25 Aralık 2012).

Talhamy, Yvette, "The Nusayri Leader Isma'il Khayr Bey and the Ottomans", **Middle Eastern Studies**, Vol. 44, No. 6, 2008.

Talhamy, Yvette, "The Fatwas and the Nusayri/Alewis of Syria", **Middle Eastern Studies**, Vol. 46, No. 2, March 2010.

Tamari, Salim, **Yearof the Locust: A Soldier's Diary and the Erasure of Palestine's Otoman Past**, London, University of California Press, 2011.

Tanci, Ebu A. M. İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, C.1, Çev. A.S. Aykut, İstanbul, YKY., 2004.

Tanilli, Server, **Devlet ve Demokrasi. Anayasa HukukunaGiriş**, 8. B., İstanbul, Çağdaş Y., 1996.

Tanilli, Server, **İslam Çağımıza Yanıt Verebilir mi ?**, İstanbul, Adam Y., 2001.

Tanilli, Server, **Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1980.

Tankut, Hasan Reşit, **Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında**, Ankara, Ulus Basımevi, 1938.

Tanör, Bülent, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, 4. B., İstanbul, YKY., 1999.

Tanyeri-Erdemir, Tugba, "Archaeology as a Source of National Pride in the Early Years of the Turkish Republic", **Journal of Field Archaeology**, 31/4, 2006.

Tarhanlı, İştar B.,**Müslüman Toplum 'laik' Devlet**, İstanbul, Afa Yayınları, 1993.

Tarsus Hars Komitesi, "Eti Türkleri Hakkında Bir Etüt (Devam)", **İçel** (1938), S. 5.

Tarsus Hars Komitesi, "Eti Türkleri Hakkında Bir Etüt", **İçel** (1938), S. 4.

TBMM Albümü (1920-2010), C: 2, ed: S. Yıldırım- B. K. Zeynel, 2. B., TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Y., Ankara, 2010.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: IX, Toplantı: 1, C: 4, S. Sayısı: 36. (08. 01. 1951).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII., Toplantı: 2, C. 17 (25.05.1945).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: XI., Toplantı: 1, C: 2, (25.02.1958).

Tekelioğlu, Sinan, "Adana Cephesi Hatıratımdan", **Dirlik**, 27 Nisan 1965 - 19 Ağustos 1965.

Tibi, Bessam, **Arap Milliyetçiliği**, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998.

Timur, Taner, "Osmanlı Mirası", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, 5. B., Der. İ. C. Schick – E. A. Tonak, İstanbul, Belge Y., 1990.

Timur, Taner, **Osmanlı Çalışmaları: İlkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine**, 2. B., Ankara, İmge Kitabevi, 1996.

Tok, Nafiz, **Kültür, Kimlik ve Siyaset**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003.

Toksoy, A. Enver, "Eti Türklerinin Yaşadıkları Bir Kamun: Kazanlı", **Yarım Ay**, S: 99, 1 Nisan 1939.

Tokuş, Ömer, **Hamdaniler (Siyasi, İçtimai, İlmi ve Kültürel Hayat)** (Yayımlanmamış Yükseklisans Tezi), ŞanlıUrfa: H. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Toros, Taha, **Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova**, Ankara, Kültür Bakanlığı Y., 2001.

Tozlu, Selahattin, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Antakya ve İskenderun Nusayrîleri (19. Yüzyıl)", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 54, 2010.

Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, 4. B., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.

Tunçkanat, Haydar, **27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)**, İstanbul, Çağdaş Y., (t.y.).

Tural, Erkan, "1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiyye-i Vilayat Talimatnamesi", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. 14, S. 1, Ocak 2005.

Tümkaya, Yunus, **Farklılığa Rağmen Bir Olmak: Nusayri Alevi Dünyasında Bir Gezi**, İstanbul, Can Yayınları, 2004.

Türk Tarihinin Ana Hatları, İstanbul, Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti Neşriyatı,1930.

Türk, Hüseyin, **Nusayrilik (Arap Aleviliği) ve Nusayrilerde Hızır İnancı**, Ankara, Ütopya Y., 2002.

Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931), 4. B., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 30, İstanbul, TDVY., 2005.

Uluçay, Ömer, **Nusayrilik İnanç Esasları-Tenasuh**, Adana, Karahan Y., 2003.

Uluçay, Ömer, **Tarihte Nusayrilik**, Adana, Gözde Y., 2001.

Ural, Mihrac, "Hatay Davası", http://mihracural.blogspot.com/2007/10/hatay-davasi.html (E.T. 13. 09. 2009).

Ural, Mihrac, "Hatay'ın Askeri İşgal Günü 5 Temmuz", http://mirural.blogspot.com/2008/07/antakyanin-askeri-igal-gn-4-temmuz.html (E.T. 13. 09. 2009).

Uran, Hilmi, **Hâtıralarım**, Ankara, yayınevi yok, 1959.

Ünal, Ahmet, **Hititler Devrinde Anadolu,** Kitap: 1, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Y., 2002.

Ürkmez Naim, Aydın Efe, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrîler Hakkında Genel Bilgiler", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 54, 2010.

van Dam, Nikolaos, **Suriye'de İktidar Mücadelesi**, İstanbul, İletişim Y., 2000.

Watenpaugh, Keith D., "Creating Phantoms: Zaki al-Arsuzi, the Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria", **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 28, No. 3, Aug., 1996.

Yavuz, Celalettin, **Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri**, Gemi Ofset, Ankara, 2005.

Yenmiş, Nihad (2010) "Neden AKAD", **AKAD Dergisi**, S: 6.

Zeine, N. Zeine, **Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Çev: E. Akbaş, Gelenek Y., İstanbul, 2003.

Zerkâ, Muḥammed 'Alî, **Ḳaḍiyyatu Liwâ' İskenderûn**, C.1, Beyrut, Dâr ul-'Urûba, 1993.

Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

BA, İ.DH. 409/27058

BA, BEO. AYN. d (Haleb Ayniyat Defteri), 867.

BA, A. MKT. MVL. 74/84.

BA A. MKT. MHM. 757/110

BA, A. MKT. UM. 395/98.

BA, A. MKT. MHM. 349/68.

BA, MKT. MHM. 46/19.

BA, A. AMD. 37/70.

BA, Y. EE. KP, 1/80.

BA, MV.48/32

BA, Y. PRK. MF, 3/11.

BA, İ. DH. 1182/92449

BA, İ. DH. 1182/92451

BA, MV, 54/37

BA, Y.A.HUS.266/97

BA, MV, 73/38

BA, MF. MKT, 374/12

BA, DH. TMIK. S. 26/31

BA, MF. MKT. 496/33.

BA, BEO, 294/21989.

BA, Y. PRK. MYD, 22/105

BA, DUİT, 68/20.

BA, Y.E.E., 129/79

BA, İ.MMS, 130/5563

BA, DH. MKT, 1355/3

İ. HR. 266/15960-1

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 88.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.10.1. 63-66.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 80.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 82.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 3.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 57.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 70-71.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 158.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 156.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 45.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 49.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 130.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 93-94.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 101.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 44.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.10.1. 21.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 584.17.3. 1-2.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 490.1 584.17.3. 5.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 490.1 584.17.3. 6.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-018-001-002-73-29-1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-018-001-002-76-60-20,

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-018-001-002-84-68-11

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-018-001-002-88-77-16.

Gazeteler:

Antakya

Atayolu

Cumhuriyet

Dirlik

Milliyet

Radikal

Resmi Gazete

Ulus

Vatan

Yeni Adana

Zafer

Sözlü Kaynaklar:

Abu Zeki, E., D.T. 1953, Lise, Lazkiye
Ahmet, E., DT: 1920, Hatay
Akıl, E., D.T. 1931, İlkokul, Ekinci
Alaattin, E., D.T. 1950, Akademi mezunu, Hatay
Ali, E., D.T: 1910, Samandağ
Ali, E., D.T. 1912, İskenderun
Ali, E., D.T. 1953, Lise, Antakya
Ali, E., D.T. 1989, Üniversite, Ankara
Ata, E., D.T. 1954, Üniversite terk, Samandağ
Avni, E., D.T. 1952, Lise, Samandağ
Barış, E., D.T. 1977, Üniversite, Samandağ
Behcet, E., D.T. 1955, Üniversite, Samandağ
Bereket, E., D.T. 1955, Yüksekokul, Antakya
Cengiz, E., D.T. 1952, Üniversite, Adana
Cuma, E., D.T. 1964, Üniversite, Samandağ
Edip, E., D.T. 1953, Yüksekokul, Samandağ
Emsal, K, D.T. 1952, İlkokul, Adana
Güven, E., D.T. 1963, Üniversite, Adana
Hikmet, E., D.T. 1954, İlkokul, Ekinci
Hüsamiddin, E., D.T. 1955, Ortaokul, Hatay
Hüseyin, E., D.T. 1988, Üniversite, Ankara
İsa, E., D.T. 1951, İlkokul, Adana
İsmail, E., D.T. 1952, İlkokul, Adana
Kurtuluş, E., D.T. 1978, Üniversite, Samandağ
Mahmut, E., D.T. 1985, Üniversite, Antakya
Malik, E., D.T. 1956, Üniversite, Adana
Mehmet, E., D.T. 1944, Üniversite, Altınözü
Mustafa, E., D.T. 1929, İlkokul, Adana
Nadir, E., D.T. 1974, Üniversite, Hatay
Nedim, E., DT. 1942, Antakya
Nidal, E., D.T. 1971, Üniversite, Samandağ
Perihan, K., D.T. 1942, İlkokul, Adana
Sabbah, E., D.T. 1978, Üniversite, Adana
Sacit, E., D.T. 1960, Lise, Samandağ
Selim, E., D.T. 1929, İlkokul, Hatay

EK I: SEÇİM TABLOLARI♣

Tablo Ek 1: 15-10-1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Seçimi Sonuçları-Adana								
	A.P		CHP		CKMP		Bağımsızlar	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Adana il toplamı	126365	51.3	108161	43.9	10347	4.2	1687	0.6
Adana merkez	41720	50.0	37233	44.6	3839	4.6	615	0.7
Akkapı	778	45.6	904	53.0	22	1.2		0.0
Havuzlubahçe	566	57.7	383	39.0	29	2.9	2	0.2
Güneşli	491	57.9	314	37.0	21	2.4	2	0.2
Mıdık	501	79.4	107	16.9	21	3.3	2	0.3
Karayusuflu	131	29.1	273	60.8	42	9.3	5	1.1
Kayışlı	206	73.8	47	16.8	24	8.6	2	0.7
Salmanbeyli	50	43.1	68	58.6		0.0		0.0
Hadırlı	359	59.0	218	35.8	26	4.2	5	0.8

Kaynak: 15-10-1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Seçimi Sonuçlar: İl, ilçe ve Sandık Bölgeleri İtibariyle. Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 463

♣ Bu bölümde yer alan tablolarda verilen yüzdeler her partinin aldığı oy sayısının muteber oy sayısına bölünmesiyle elde edilmiş ve yüzde olarak ifade edilmiştir.

Tablo Ek 2: 10-10-1965 Milletvekili Seçim Sonuçları-Adana

	A.P		CHP		CKMP		MP		TİP		YTP		Bağımsızlar	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayı-sı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayı-sı	%	Oy Sayı-sı	%	Oy Sayı-sı	%
Adana	133799	53.7	88229	35.4	5695	2.2	8628	3.4	7926	3.1	3289	1.3	442	0.1
Adana Merkez	48115	57.3	28377	33.8	1342	1.6	1684	2.0	3529	4.2	724	0.8	154	0.1
Akkapı	786	50.1	814	51.9	8	0.5	21	1.3	19	1.2	17	1.0	3	0.1
Havuzlubahçe	644	60.4	391	36.6	4	0.3	4	0.3	19	1.7	4	0.3	0	0.0
Güneşli	504	64.8	161	20.7	4	0.5	15	1.9	61	7.8	23	2.9	9	1.1
Mıdık	421	91.3	33	7.1	1	0.2	1	0.2	2	0.4	2	0.4	1	0.2
Karayusuflu	158	57.6	91	33.2	1	0.3	1	0.3	23	8.3	0	0.0	0	0.0
Kayışlı	235	83.6	41	14.5	1	0.3	0	0.0	0	0.0	4	1.4	0	0.0
Salmanbeyli	60	58.8	36	35.2	1	0.9	3	2.9	1	0.9	1	0.9	0	0.0
Hadırlı	388	65.6	172	29.1	4	0.6	11	1.8	12	2.0	5	0.8	0	0.0

Kaynak: 1950-1965 Milletvekili ve 1961,1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçim Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 513

Tablo Ek 3: 12-10-1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Adana

	A.P.		B.P.		C.H.P.		G.P.		M.P.		M.H.P.		T.İ.P.		Y.T.P.		Bağımsızlar	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Adana	106443	42.5	9015	3.6	84335	33.6	16530	6.6	1740	0.7	21641	8.6	6247	2.5	1062	0.4	4270	1.7
Adana-Merkez	35540	43.3	4518	5.5	30901	37.6	2836	3.4	1740	2.1	3363	4.1	2013	2.4	366	0.4	2007	2.4
Akkapı	665	41.6	56	3.5	805	50.4	29	1.8	4	0.2	8	0.5	11	0.6	3	0.1	16	1.0
Mıdık	278	58.4	37	7.7	136	28.5	7	1.4	1	0.2	4	0.8	7	1.4	4	0.8	2	0.4
Yamaçlı	297	60.7	50	10.2	96	19.6	11	2.2	1	0.2	2	0.4	17	3.4	1	0.2	9	1.8
Güneşli	100	29.5	54	15.9	98	28.9	5	1.4	1	0.2		0.0	8	2.3	1	0.2	72	21.2
Havuzlubahçe	310	42.7	67	9.2	267	36.8	25	3.4	1	0.1	8	1.1	15	2.0	2	0.2	30	4.1
Hadırlı	202	44.1	35	7.6	190	41.4	8	1.7		0.0	3	0.6	7	1.5	1	0.2	12	2.6
Karayusuflu	173	55.9	68	22.0	51	16.5	7	2.2	3	0.9	1	0.3	4	1.2		0.0	2	0.6
Salmanbeyli	40	43.0	8	8.6	7	7.5	15	16.1		0.0	3	3.2	1	1.0		0.0	19	20.4
Kayışlı	69	56.5	22	18.0	7	5.7	1	0.8		0.0	1	0.8		0.0	2	1.6	20	16.3

Kaynak: 12 Ekim 1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları,Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:610

Tablo Ek 4: 14-10-1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Adana

	A.P		CHP		CGP		DP		MHP		MSP		TBP		Bağımsızlar	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Adana	74264	23.1	128076	39.8	12591	3.9	40627	12.6	26027	8.1	26270	8.1	3863	1.2	9650	3.0
Adana Merkez	24999	19.0	64494	49.1	3132	2.3	11498	8.7	5265	4.0	11043	8.4	2086	1.5	8642	6.5
Akkapı	44	2.7	823	51.0	6	0.3	64	3.9	4	0.2	7	0.4	25	1.5	637	39.5
Havuzlubahçe	109	7.9	632	46.2	21	1.5	51	3.7	10	0.7	59	4.3	23	1.6	461	33.7
Güneşli	18	1.3	345	24.8	0	0.0	14	1.0	1	0.0	2	0.1	3	0.2	1005	72.4
Mıdık	25	3.6	32	4.6	5	0.7	6	0.8	2	0.2	1	0.1	0	0.0	694	99.8
Karayusuflu	6	1.6	229	61.2	1	0.2	3	0.8	1	0.2	1	0.2		0.0	133	35.5
Kayışlı	16	10.1	15	9.5	3	1.9	3	1.9	1	0.6	3	1.9	2	1.2	114	72.6
Salmanbeyli	34	30.0	47	41.5	6	5.3	9	7.9	2	1.7	0	0.0	4	3.5	11	9.7
Hadırlı	73	10.8	243	36.1	0	0.0	40	5.9	4	0.6	3	0.4	7	1.0	302	44.9

Kaynak: 14 Ekim1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 702

Tablo Ek 5: 05-06-1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Adana

	A.P		CHP		CGP		DP		MHP		MSP		TBP		TİP		Bağımsızlar	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayı-sı	%	Oy Sayı-sı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayı-sı	%	Oy Sayısı	%
Adana	144709	32.0	210026	46.4	4965	1.1	8932	1.9	51146	11.3	28490	6.3	2554	0.5	816	0.1	0	0.0
Adana-Merkez	54590	27.1	112735	55.9	1498	0.7	2994	1.4	14040	6.9	13302	6.6	1645	0.8	314	0.1	310	0.1
Akkapı	716	30.5	1535	65.4	28	1.1	29	1.2	14	0.6	2	0.0	15	0.6	4	0.1	1	0.0
Havuzlubahçe	532	24.8	1354	63.3	14	0.6	20	0.9	27	1.2	136	6.3	40	1.8	7	0.3	8	0.3
Güneşli	409	21.3	1440	75.1	10	0.5	19	0.9	3	0.1	13	0.6	14	0.7	4	0.2	5	0.2
Mıdık	269	37.9	411	57.9	5	0.7	12	1.6	3	0.4	2	0.2	4	0.5	2	0.2	1	0.1
Karayusuflu	228	40.2	327	57.7	1	0.1	4	0.7	0	0.0	1	0.1	5	0.8	0	0.0	0	0.0
Kayışlı	147	50.0	132	44.9	4	1.3	5	1.7	1	0.3	3	1.0	2	0.6	0	0.0	0	0.0
Salmanbeyli	94	46.0	84	41.1	0	0.0	4	1.9	18	8.8	0	0.0	4	1.9	0	0.0	0	0.0
Hadırlı	546	46.0	603	50.8	13	1.1	12	1.0	4	0.3	1	0.0	3	0.2	1	0.0	3	0.2
Yamaçlı	460	27.3	1154	68.4	10	0.5	14	0.8	11	0.6	28	1.6	6	0.3	2	0.1	0	0.0

Kaynak: 5 Haziran1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 836

Tablo Ek 6: 15-10-1961Milletvekili ve Senato Üyesi Seçimi Sonuçları-Hatay										
	A.P		CHP		CKMP		YTP		Bağımsızlar	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Hatay	35531	24.8	54279	37.9	5145	3.5	49697	34.7	4929	3.4
Antakya	1283	3.5	11697	32.0	588	1.6	21025	57.6	1882	5.1
Armutlu ('Irmaṭlî)[555]	17	1.8	235	25.2	8	0.8	558	59.8	102	10.9
Elektrik	10	1.4	171	23.8	8	1.1	480	67.0	47	6.5
Sümerler[a] (Bdeywî)	14	2.9	150	36.1	13	0.4	253	51.6	43	8.7
Küçükdalyan (il-Xrôb)	4	0.8	177	36.1	2	0.4	285	58.1	22	4.4
Harbiye mahallesi (Ḥarbî)	6	1.2	206	44.3	5	1.0	249	53.5	0	0.00
Defne	5	1.1	154	34.3	1	0.2	181	40.4	2	0.4
Halisli (il-Xâlṣî)	3	1.3	140	61.6	1	0.4	83	36.5	0	0.0
İsmailli (is-Smâ'lî)	2	1.0	70	35.1	0	0.0	127	63.8	0	0.0
Karayer (il-Ḳaryi)	3	0.6	169	36.0	4	0.8	288	61.4	5	1.0
Çardaklı (ic-Cirdaḳlî)	8	10.1	25	31.6	0	0.0	46	58.2	0	0.0

[555]Yer adlarının yerel Arapçada özgün kullanımları parantezde verilmiştir.

Dursunlu (id-Darsûnî)	9	1.7	204	38.8	7	1.3	306	58.2	0	0.0
Döver (id-Dwêr)	1	0.2	116	29.7	2	0.5	271	69.4	0	0.0
Sinanlı (is-Sinnênî)	7	4.7	44	30.1	1	0.6	94	64.3		0.0
Kuzeytepe (Tlêl il-Ḳizḥ)	12	4.1	81	27.8	3	1.0	112	38.4	83	28.5
Turunçlu (iṭ-Ṭrınc)	0	0.0	6	5.9	0	0.0	95	94.0	0	0.0
Mengüllü (il-Mangûlî)	0	0.0	65	32.9	1	0.5	131	66.5	0	0.0
İskenderun	13599	43.6	11580	37.19	1035	3.3	2164	6.9	2689	8.6
Numune	272	40.6	268	40.0	19	2.8	31	4.6	67	10.0
Akçalı	57	29.5	12	6.2	1	0.5	62	32.1	56	29.0
Çetillik	25	12.2	20	9.8	0	0.0	148	72.5	11	5.3
Gökmeydan	104	52.7	65	32.9	4	2.0	14	7.1	10	5.0
Hüyük	159	62.8	35	13.8	3	1.1	25	9.8	31	12.2
Madenli	26	10.7	95	39.0	0	0.0	112	46.0	10	4.1
Üçgüllük[b]	6	2.5	95	39.5	1	0.4	95	39.5	43	17.9
Samandağ (is-Sweydî)	932	6.2	2327	15.4	67	0.4	11654	77.4	42	0.2

Kaynak: 15-10-1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Seçimi Sonuçlar: İl, ilçe ve Sandık Bölgeleri İtibariyle. Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 463.
[a]Bedevi olarak geçiyor, [b]Ekver olarak geçiyor.

Tablo Ek 7: 10-10-1965 Milletvekili Seçim Sonuçları-Hatay

	AP		CHP		CKMP		MP		TİP		YTP	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Hatay	66956	57,4	36342	31,1	1712	1,4	2376	2,0	5371	4,6	3731	3,2
Antakya	16696	58,3	7186	25,1	257	0,9	356	1,2	1620	5,6	1632	5,7
Armutlu	384	57,3	204	30,4	7	1,0	10	1,4	32	4,7	33	4,9
Elektrik	318	54,9	199	34,3	4	0,6	8	1,3	28	4,8	14	2,4
Sümerler	174	47,6	135	36,9	5	1,3	1	0,2	23	6,3	27	7,4
Küçükdalyan	233	58,2	110	27,5	4	1	5	1,2	29	7,2	18	4,5
Harbiye	190	72,8	58	22,2	1	0,3	3	1,1	4	1,5	5	1,9
Döver	115	37,2	164	53,0	1	0,3	3	0,9	14	4,5	12	3,8
Büyükdalyan	118	92,1	3	2,3	1	0,7	1	0,7	4	3,1	1	0,7
Kuzeytepe	141	71,9	41	20,9	1	0,5	2	1,0	1	0,5	1	0,5
Turunçlu	50	78,1	6	9,3	1	1,5	2	3,1	1	1,5	4	6,2
İskenderun	14592	58,5	8044	32,2	280	1,1	547	2,1	1092	4,3	377	1,5

Numune	499	60,4	239	28,9	12	1,4	8	0,9	55	6,6	13	1,5
Konarlı	243	66,0	91	24,7	8	2,1	8	2,1	7	1,9	11	2,9
Nardüzü	248	71,0	80	22,9	6	1,7	4	1,1	9	2,5	2	0,5
Şarkkonak	132	51,9	91	35,8	4	1,5	11	4,3	11	4,3	6	2,3
Karaağaç	69	47,2	67	45,8	0	0	1	0,6	5	3,4	4	2,7
Akçalı	158	46,0	145	42,2	6	1,7	9	2,6	11	3,2	14	4,0
Çetillik	85	49,4	66	38,3	2	1,1	7	4,0	2	1,1	10	5,8
Gökmeydan	69	76,6	13	14,4	1	1,1	0	0	5	5,5	2	2,2
Höyük	112	65,1	45	26,1	5	2,9	3	1,7	4	2,3	3	1,7
Madenli	313	69,5	131	29,1	3	0,67	1	0,2	2	0,4	0	0
Üçgüllük	47	19,6	167	69,8	3	1,2	4	1,6	11	4,6	7	2,9
Samandağ	8719	79,7	1541	14,1	102	0,9	135	1,2	255	2,3	176	1,6

Kaynak: 1950-1965 Milletvekili ve 1961,1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçim Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 513

Tablo Ek 8: 12-10-1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Hatay

	A.P.		B.P.		C.H.P.		G.P.		M.P.		M.H.P.		T.İ.P.		Y.T.P.		Bağımsızlar	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sa-yısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayı-sı	%	Oy Sa-yısı	%	Oy Sayısı	%
Hatay	54411	39.4	2974	2.1	41450	30.0	6028	4.3	582	0.4	3657	2.6	5033	3.6	629	0.4	23116	16.7
Antakya	7875	50.0	131	0.8	5300	33.6	453	2.8	32	0.2	85	0.5	454	2.8	36	0.2	1367	8.6
Armutlu	17	1.8	15	1.6	526	56.9	4	0.4	2	0.2	5	0.5	64	6.9	1	0.1	215	23.2
Elektrik	68	7.7	12	1.3	494	56.0	5	0.5		0.0		0.0	48	5.4	6	0.6	248	28.1
Sümerler	70	13.3	5	0.9	357	68.0	2	0.3	2	0.3	4	0.7	25	4.7	3	0.5	58	11.0
Küçükdalyan		0.0	1	0.1	64	10.9		0.0		0.0	2	0.3	51	8.7		0.0	475	81.4
Harbiye Bucağı	111	2.0	31	0.5	665	12.0	6	0.1	4	0.0	12	0.2	439	7.9	1	0.0	4232	76.9
Büyükdalyan	1	0.8		0.0	5	4.1		0.0		0.0		0.0	22	18.3		0.0	92	76.6
Kuzeytepe	1	0.2	1	0.2	89	21.1		0.0		0.0	1	0.2	61	14.4		0.0	268	63.6
Turunçlu	5	4.0	2	1.6	73	58.4		0.0		0.0	1	0.8	8	6.4	1	0.8	35	28.0
İskenderun	4589	34.9	1399	10.6	4607	35.0	571	4.3	72	0.5	197	1.5	304	2.3	260	1.9	1154	8.7
Numune	266	35.5	118	15.7	186	24.8	17	2.2	3	0.4	9	1.2	19	2.5	23	3.0	108	14.4
Konarlı	9	3.7	44	18.2	145	60.1		0.0	2	0.8	1	0.4	3	1.2	3	1.2	34	14.1

Nardüzü		0.0	3	0.5	7	1.2		0.0		0.0		0.0		0.0	1	0.1	532	97.9
Şarkkonak	11	2.5	92	21.0	20	4.5	2	0.4	1	0.2	1	0.2		0.0	1	0.2	305	69.7
Akçalı	18	5.4	9	2.7	73	22.1	1	0.3		0.0		0.0	6	1.8	2	0.6	220	66.8
Çetillik	13	8.7	16	10.8	12	8.1		0.0		0.0	1	0.6		0.0		0.0	106	71.6
Gökmeydan	1	0.4	10	4.1		0.0	2	0.8		0.0		0.0		0.0		0.0	228	94.6
Gözcüler	69	21.8	6	1.9	49	15.5	5	1.5	1	0.3		0.0	1	0.3	9	2.8	176	55.7
Hüyük	26	22.0	27	22.8	34	28.8	5	4.2	1	0.8	3	2.5	2	1.6	1	0.8	19	16.1
Madenli	40	9.4	24	5.6	66	15.5		0.0		0.0		0.0		0.0		0.0	152	35.8
Üçgüllük	73	27.1	128	47.5	11	4.0	6	2.2	2	0.7	1	0.3	1	0.3	1	0.3	46	17.1
Samandağ	1122	7.5	142	0.9	4955	33.4	97	0.6	18	0.1	60	0.4	499	3.3	18	0.1	7918	53.4

Kaynak: 12 Ekim 1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları,Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:610

Tablo Ek 9: 14-10-1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Hatay

	A.P		CHP		CGP		DP		MP		MHP		MSP		TBP		Bağımsızlar	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayı-sı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayı-sı	%
Hatay	35117	23.3	56382	37.4	9741	6.4	22621	15.0	665	0.4	7708	5.1	9680	6.4	2722	1.8	5862	3.9
Antakya	4753	29.9	7628	48.0	453	2.8	1504	9.4	42	0.2	555	3.4	730	4.5	151	0.9	134	0.8
Armutlu	37	3.2	996	87.3	2	0.1	57	5.0	4	0.3	2	0.1	12	1.0	26	2.2	4	0.3
Elektrik	46	3.6	1042	82.4	11	0.8	78	6.1	3	0.2	21	1.6	23	1.8	38	3.0	2	0.1
Sümerler	67	10.7	464	74.3	14	2.2	38	6.0	1	0.1	6	0.9	9	1.4	13	2.0	12	1.9
Küçükdalyan	4	0.8	317	67.8	4	0.8	76	16.2	1	0.2	3	0.6	5	1.0	20	4.2	37	7.9
Harbiye Bucağı toplamı	572	11.0	2894	55.7	28	0.5	1004	19.3	9	0.1	44	0.8	18	0.3	548	10.5	73	1.4
Büyükdalyan	8	5.3	92	61.7	1	0.6	38	25.5	0	0.0	2	1.3	1	0.6	3	2.0	4	2.6
İskenderun	7469	23.6	12938	40.9	2205	6.9	5237	16.5	152	0.4	1201	3.8	1271	4.0	623	1.9	515	1.6
Merkez	3868	21.4	9441	52.3	518	2.8	2349	13.0	58	0.3	518	2.8	741	4.1	336	1.8	200	1.1
Numune	139	14.7	456	48.3	27	2.8	211	22.3	3	0.3	11	1.1	38	4.0	36	3.8	22	2.3
Nardüzü	11	2.5	118	27.3	3	0.7	284	65.8	4	0.9	4	0.9	3	0.7	4	0.9	0	0.0
Şarkkonak	71	24.5	100	34.6	15	5.1	39	13.4	6	2.0	4	1.3	1	0.3	35	12.1	18	6.2

Akçalı	6	2.3	131	51.1	5	1.9	51	19.9	0	0.0	2	0.7	3	1.1	26	10.1	32	12.5
Çetillik	17	10.8	29	18.4	3	1.9	84	53.5	1	0.6	4	2.5	0	0.0	6	3.8	13	8.2
Gökmeydan	0	0.0	65	52.0	3	2.4	24	19.2	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	33	26.4
Gözcüler	11	2.9	218	58.4	7	1.8	49	13.1	4	1.0	0	0.0	2	0.5	34	9.1	48	12.8
Hüyük	6	2.5	181	75.4	4	1.6	39	16.2	0	0.0	2	0.8	2	0.8	6	2.5	0	0.0
Madenli	161	23.8	140	20.7	11	1.6	353	52.3	2	0.3	2	0.3	0	0.0	5	0.7	1	0.1
Üçgüllük	36	11.7	137	44.6	4	1.3	78	25.4	1	0.3	3	0.9	9	2.9	33	10.5	6	1.9
Övündük	15	5.7	118	44.8	6	2.2	77	29.2	3	1.1	2	0.7	2	0.7	21	7.9	16	6.0
Samandağ	1322	9.1	5779	39.9	453	3.1	3650	25.2	29	0.20	125	0.8	90	0.6	175	1.2	2864	19.7

Kaynak: 14 Ekim1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 702

Tablo Ek 10: 05-06-1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Hatay[a]

	AP		CHP		CGP		DP		MSP		MHP		TBP		TİP	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Hatay	77395	28,6	148967	55,0	2423	0,9	1834	0,6	13853	5,1	24444	9,0	1170	0,4	490	0,1
Antakya	19064	25,9	46364	63,1	574	0,7	269	0,3	1677	2,2	4791	6,5	324	0,4	141	0,1
Armutlu	11	0,3	2941	99,4	0	0,0	1	0,0		0,0	0	0,0	3	0,1	1	0,0
Elektrik	121	3,6	3153	93,9	5	0,1	2	0,0	13	0,3	50	1,4	11	0,3	2	0,0
Sümerler	58	3,6	1450	91,6	3	0,1	0	0,0	16	1,0	22	1,3	7	0,4	5	0,3
Küçükdalyan	15	1,6	870	94,0	1	0,1	2	0,2	2	0,2	2	0,2	32	3,4	1	0,1
Harbiye Bucağı	773	8,8	7839	89,4	14	0,1	18	0,2	3	0,0	4	0,0	86	0,9	28	0,3
Büyükdalyan	34	6,9	444	91,1	4	0,8	0	0,0	1	0,2	2	0,4	2	0,4	0	0,0
İskenderun	16303	25,1	38548	59,4	487	0,7	379	0,5	3087	4,7	5626	8,6	372	0,5	98	0,1
Numune	309	17,0	1342	73,8	9	0,5	11	0,6	37	2,0	99	5,4	8	0,4	2	0,1
Nardüzü	26	3,2	773	96,2	1	0,1	1	0,1	0	0,0	0	0,0	1	0,1	0	0,0
Şarkkonak	16	1,9	769	91,3	1	0,1	2	0,2	0	0,0	1	0,1	31	3,6	0	0,0
Övündük	0	0,0	629	98,7	0	0,0	1	0,1	0	0,0	2	0,3	5	0,7	0	0,0
Akçalı	1	0,0	1091	99,9	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

Çetillik	4	1,0	368	98,9	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Gökmeydan	0	0,0	348	100	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Gözcüler	1	0,0	1202	99,3	0	0,0	1	0,0	2	0,1	0	0,0	4	0,3	0	0,0
Höyük	0	0,0	607	100	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Madenli	369	45,8	409	50,8	10	1,2	11	1,3	1	0,1	2	0,2	2	0,2	0	0,0
Üçgüllük	7	0,5	1160	98,1	1	0,0	0	0,0	9	0,7	3	0,2	2	0,1	0	0,0
Samandağ	2080	7,4	25278	91,0	69	0,2	46	0,1	29	0,1	112	0,4	129	0,4	17	0,0

Kaynak: 5 Haziran1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 836

[a]: Bağımsızlar bu seçimde Hatay il toplamında 6 oy almışlardır, yer kısıtı ve tablo düzeni düşünülerek bu ayrıntı ihmal edilmiştir

Tablo Ek 11: 15-10-1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Seçim Sonuçları-Mersin						
	A.P.		C.H.P.		C.K.M.P.	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Mersin	90903	55,7	67486	41,3	4558	2,7
Mersin Merkez	23004	52,7	19087	43,7	1532	3,5
Bahçe Mahallesi	2549	58,2	1685	38,4	123	2,8
Cumhuriyet Mahallesi	497	69,9	201	28,2	13	1,8
Karaduvar Köyü	549	51,9	453	42,8	56	5,3
Kazanlı Köyü	581	77,8	150	20,1	15	2,0
Adanalıoğlu Köyü	280	61,6	168	37,0	6	1,3
Karacailyas Köyü	150	48,3	153	49,3	7	2,2
Tarsus	26024	53,0	20708	42,1	2329	4,7
Yeşil Mah. (Musalla)	723	55,4	532	40,8	49	3,7
Yeşilkuyu Köyü	58	33,3	111	63,7	5	2,8
Deliminnet Köyü (Atalar Beldesi)	101	34,2	181	61,3	6	2,0
Kaynak: 15-10-1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Seçimi Sonuçlar: İl, ilçe ve Sandık Bölgeleri İtibariyle. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yaym No: 463						

Tablo Ek 12: 10-10-1965 Milletvekili Seçim Sonuçları-Mersin										
	AP		CHP		MP		TİP		YTP	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Mersin	89529	59,5	48358	32,1	6265	4,1	4271	2,8	1950	1,3
Mersin Merkez	23125	58,5	13513	34,2	1271	3,2	1118	2,8	482	1,2
Bahçe Mahallesi	2745	69,6	1002	25,4	54	1,3	102	2,5	35	0,8
Cumhuriyet Mahallesi	542	67,5	202	25,1	21	2,6	29	3,6	9	1,1
Karaduvar Köyü	488	63,9	183	23,9	10	1,3	74	9,7	8	1,0
Kazanlı Köyü	675	88,3	75	9,8	11	1,4	5	0,6	4	0,5
Adanalıoğlu Köyü	265	65,2	72	17,7	4	0,9	4	0,9	61	15,0
Karacailyas Köyü	100	69,4	32	22,2	6	4,1	4	2,7	2	1,3
Tarsus	23014	56,7	13138	32,4	2421	5,9	1464	3,6	515	1,2
Yeşil Mah. (Musalla)	622	63,7	276	28,2	14	1,4	52	5,3	14	1,4
Yeşilkuyu Köyü	76	76,7	14	14,1	2	2,0	4	4,0	3	3,0
Deliminnet Köyü (Atalar Beldesi)	83	49,1	76	44,9	5	2,9	5	2,9	0	0,0

Kaynak: 1950-1965 Milletvekili ve 1961,1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçim Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 513

Tablo Ek 13: 12-10-1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Mersin

	A.P.		B.P.		C.H.P.		G.P.		M.P.		M.H.P.		T.İ.P.		Y.T.P.		BAĞ.	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Mersin	69183	48,1	7562	5,2	44155	30,7	8661	6,0	1715	1,1	8893	6,1	2461	1,7	759	0,5	409	0,2
Mersin Merkez	16648	45,7	2265	6,2	12734	35,0	2166	5,9	303	0,8	1288	3,5	404	1,1	228	0,6	127	0,3
Bahçe Mahallesi	1077	38,1	633	22,4	853	30,2	87	3,0	15	0,5	44	1,5	64	2,2	42	1,4	7	0,2
Cumhuriyet Mahallesi	261	39,1	70	10,5	273	40,9	16	2,4	4	0,6	20	3,0	14	2,1	8	1,2		
Karaduvar Köyü	403	46,9	96	11,1	286	33,3	24	2,8	3	0,3	14	1,6	29	3,3	6	0,7	2	0,2
Kazanlı Köyü	373	55,1	118	17,4	158	23,3	16	2,3		0,0	2	0,3	6	0,8	1	0,1	2	0,3
Adanalıoğlu Köyü	146	41,8	124	35,5	51	14,6	16	4,5	4	1,1	3	0,8	3	0,8	2	0,5		0,0
Karacailyas Köyü	30	12,0	177	71,0	32	12,8	3	1,2	1	0,4	1	0,4	4	1,6	1	0,4		
Tarsus	19069	47,0	3588	8,8	11803	29,1	1766	4,3	925	2,2	2306	5,6	760	1,8	196	0,4	85	0,2
Yeşil Mah. (Musalla)	262	27,4	301	31,5	326	34,1	12	1,2	2	0,2	28	2,9	18	1,8	5	0,5	0	0,0
Yeşilkuyu Köyü	42	30,0	68	48,5	21	15,0	3	2,1	0	0,0	4	2,8	1	0,7	1	0,7	0	0,0
Deliminnet Köyü (Atalar Beldesi)	20	5,7	314	89,7	8	2,2	4	1,1	0	0,0	3	0,8	1	0,2	0	0,0	0	0,0

Kaynak: 12 Ekim 1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:610

Tablo Ek 14: 14-10-1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Mersin

	A.P.		C.H.P.		C.G.P.		D.P.		M.P.		M.H.P.		M.S.P.		T.B.P	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Mersin	56327	29,3	75229	39,2	3663	1,9	30028	15,6	900	0,47	13673	7,1	5436	2,8	6576	3,4
Mersin Merkez	21751	27,3	39772	50,0	1120	1,4	7085	8,9	208	0,2	3838	4,8	2337	2,9	3319	4,1
Bahçe Mahallesi	326	18,5	937	53,1	28	1,5	113	6,4	5	0,2	27	1,5	52	2,9	274	15,5
Cumhuriyet Mahallesi	107	20,4	297	56,7	6	1,1	38	7,2	2	0,3	33	6,3	13	2,4	27	5,1
Karaduvar Köyü	228	14,4	705	44,5	38	2,4	37	2,3	5	0,3	18	1,1	32	2,0	517	32,6
Kazanlı Köyü	99	8,7	203	17,8	9	0,7	12	1,0	2	0,1	6	0,5	4	0,3	900	79,3
Adanalıoğlu Köyü	18	3,0	61	10,2	6	1,0		0,0		0,0	1	0,1	2	0,3	505	85,1
Karacailyas Köyü	20	7,6	87	33,3	4	1,5	8	3,0		0,0	2	0,7	2	0,7	138	52,8
Tarsus	16944	33,0	22088	43,1	631	1,2	4154	8,1	220	0,4	4407	8,6	1590	3,1	1177	2,3
Yeşil Mah. (Musalla)	356	28,8	796	64,5	17	1,3	34	2,7	1	0,0	3	0,2	8	0,6	19	1,5
Yeşilkuyu Köyü	23	14,3	74	46,2	2	1,2	7	4,3		0,0	2	1,2		0,0	52	32,5
Deliminnet Köyü (Atalar Beldesi)	56	19,9	188	66,9	1	0,3	6	2,1		0,0	1	0,3	2	0,7	27	9,6

Kaynak: 14 Ekim1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 702

Tablo Ek 15: 05-06-1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Mersin

	A.P.		C.H.P.		C.G.P.		D.P.		M.S.P.		M.H.P.	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Mersin	104050	40,0	118135	45,4	3155	1,2	5988	2,3	6647	2,5	21901	8,4
Mersin Merkez	27788	33,3	47155	56,5	918	1,1	1486	1,7	2331	2,7	3751	4,5
Bahçe Mahallesi	351	24,8	926	65,6	35	2,4	14	0,9	63	4,4	22	1,5
Cumhuriyet Mahallesi	259	25,9	665	66,5	11	1,1	14	1,4	22	2,2	25	2,5
Karaduvar Köyü	290	11,5	2084	82,6	18	0,7	26	1,0	70	2,7	33	1,3
Kazanlı Köyü	410	34,1	715	59,5	44	3,6	10	0,8	8	0,6	13	1,0
Adanalıoğlu Köyü	318	59,5	185	34,6	14	2,6	10	1,8	3	0,5	4	0,7
Karacailyas Köyü	73	14,0	398	76,3	21	4,0	6	1,1	17	3,2	5	0,9
Tarsus	26644	38,7	31934	46,3	749	1,0	1792	2,6	1813	2,6	5898	8,5
Yeşil Mah. (Musalla)	394	27,0	1000	68,6	19	1,3	24	1,6	10	0,6	0	0,0
Yeşilkuyu Köyü	66	26,4	176	70,4	2	0,8	5	2,0	0	0,0	1	0,4
Deliminnet Köyü (Atalar Beldesi)	56	15,8	264	74,7	25	7,0	11	3,1	3	0,8	6	1,7

Kaynak: 5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 836

EK II: OKUL TABLOLARI

Tablo 1. 1902 yılında Antakya ve İskenderun Kazalarına Bağlı Arap Alevi Köylerinde Bulunan İptidai Mektepleri

Kazası	Nahiyesi	Köyü	Öğrenci Sayısı
Antakya	Süveydiye (Samandağ)		
		Levşiye	40
		Mişrakiye	10
		Muğayrun	25
		Cilliye	30
	Karamurt	Aydiye (Aydi)	30
		Mengüliye	20
		Tüleylihanbeles	25
		Saylıca	20
	Harbiye	Dersuniye	20
		Kurye	25
		Yaktu	26
		Bağdadiye	10
İskenderun	Merkez ve Arsuz	Karaağaç	20
		Ağcalı	25
		Kiliseönü	20
		Alakop	35

Kaynak: Tozlu, a.g.m., s. 97.

Tablo 2. 1905 yılında Antakya ve İskenderun Kazalarına Bağlı Arap Alevi Köylerinde Bulunan İptidai Mektepleri

Kazası	Nahiyesi	Köyü	Öğrenci Sayısı
Antakya	Süveydiye (Samandağ)		
		Levşiye[556] (il-Lewşî)	25
		Mişrakiye (il-Mişrâḳî)	16
		Muğayrun (il-Mġayrûn)	14
		Cilliye (il-Cillî)	8
	Karamurt	Aydiye (Aydi) (il-'Aydî)	12
		Mengüliye (il-Mangulî)	15
		Tüleylihanbeles (Tlêl il-Ḥınblês)	7
		Saylıca (Şêlca)	17
	Harbiye	Dersuniye (id-Darsûnî)	30
		Kurye (il-Ḳaryi)	10
		Yaktu (Yaḳto)	13
		Bağdadiye (il-Bıġdêdî)	9
İskenderun	Merkez ve Arsuz	Karaağaç	25
		Ağcalı	24
		Kiliseönü	22
		Alakop	23

Kaynak: Tozlu, a.g.m., s. 98.

[556]Yer adlarının yerel Arapçada özgün kullanımları parantezde verilmiştir.

Tablo 3. *1910* yılında Antakya ve İskenderun Kazalarına Bağlı Arap Alevi Köylerinde Bulunan İptidai Mektepleri

Kazası	Nahiyesi	Köyü	Öğrenci Sayısı
Antakya	Süveydiye (Samandağ)		
		Levşiye	50
		Mişrakiye	10
		Muğayrun	15
		Cilliye	15
	Karamurt	Aydiye (Aydi)	10
		Mengüliye	13
		Tüleylihanbeles	7
		Saylıca	20
	Harbiye	Dersuniye	6
		Kurye	8
		Yaktu	10
		Bağdadiye	6
İskenderun	Merkez ve Arsuz	Ağcalı	45
		Kiliseönü	32
		Alakop	35

Kaynak: Tozlu, a.g.m., s. *98-99*.

EK III ARŞİV BELGELERİ

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
6366

Kararname

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Türk kültürüne bağlı oldukları halde ana dillerini kaybetmiş olan Seyhan ve İçil vilâyetlerindeki nüfuslarının türkçe bilmeyenlerine ana dili öğretmek ve kız alıp verenlerin cihaz masraflarına yardım eylemek ve bu suretle kaynaşma hareketlerine ön ayak olmak maksadile Kültür ocaklarının yapacakları zarurî masraflara yardım için,2510 sayılı İskân kanununun bazı maddelerini tadil eden 2848 sayılı kanunun 7 inci maddesi mucibince , Dahiliye Vekilliği bütçesinin 355 inci faslına mevzu tahsisattan sarfedilemeyen mikdarının Halk Evleri Genel Merkezine makbuz mukabilinde verilmesi; Dahiliye Vekilliğinin 16/3/937 tarih ve 718 sayılı teklifi ve Maliye Vekilliğinin 8/4/937 tarih ve 1324/1 sayılı mutalaasının üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 9/4/937 toplantısında onanmıştır.

9/4/937

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Hş. V.	Ad. V.	M. M. V.	Da. V
Ha. V. V.	Ma. V. V.	Mf. V.	Na. V.
İk. V.	S. İ. M. V.	G. İ. V.	Zr. V.

0 18 01 32 71 29 1

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

7009

Kararname

Türk Kültürüne bağlı oldukları halde ana dillerini kaybetmiş olan Seyhan ve İçel Vilâyetlerindeki Nuseyrîlerin Türkçe bilmeyen - lerine ana dili öğretmek ve kız alıp verenlerin cihaz masraflarına yardım eylemek ve bu suretle kaynaşma hareketlerine ön ayak olmak maksadile Kültür ocaklarının yapacakları zarurî masraflarına yardım için, 2848 sayılı kanunun 7 inci maddesi mucibince 937 malî yılı dahiliye bütçesinin 395 inci faslına konulan tahsisattan (30000) otuzbi liranın Halk evleri namına Genel Parti merkezine verilmesi; Dahiliye Vekilliğinin 25/6/937 tarih ve 1843 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 25/6/937 toplantısında onan - mıştır. 25/6/937

REİSİCUMHUR
K. Atatürk

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V

Ha. V. V. Ma. V. Mf. V. Na. V.

E. V. V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V.

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

GİZLİLİĞİ 20 / 06 / 1994 tarih ve 08371 sayılı Onayla KALDIRILDI

Kararname

9312

Gizlidir

7/4/938 tarih ve 2/8516 sayılı kararnameye ekdir:

Türk kültürüne bağlı oldukları halde ana dillerini gaybetmiş olan Beyhan ve İçel Vilâyetlerindeki Nüseyrilerin Türkce bilmeyenlerine ana dili öğretmek ve kız alıp verenlerin cihaz masraflarına yardım eylemek ve bu suretle kaynaşma hareketlerine önayak olmak/maksadile kültür ocaklarının yapacakları zarurî masraflara karşılık 938 malî yılı Dahiliye bütcesinin 400 üncü faslına konulan tahsisattan Otuz bin liranın mezkûr Vilâyetlerin Halk evlerinin göstereceği yerlere sarf olunmak üzere Parti Genel merkezine verilmesi ; Dahiliye Vekilliğinin 3/7/938 tarih ve 3555 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliğinin 25/7/938 tarih ve III34/2957 sayılı mutaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 26/7/938 tarihinde onanmıştır. 26/7/938

REİSİCUMHUR
K. Atatürk

Bş. V. — Ad. V. — M. M. V. — Da. V.

Ha. V. — Ma. V. — Mf. V. — Na. V.

İk. V. — S. İ. M. V. — G. İ. V. — Zr. V.

030	13	01	02	84	65	11

GİZLİDİR 20 / 06 /939 tarih ve
03391 sayılı Cümhur Reisliğine YAZILDIRILDI

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
11691

Kararname

1939 malî yılı Dahiliye Vekâleti bütçesinin 400 üncü faslına mevzu 10000 liralık tahsisattan 8000 lirasının, aslen Türk kültürüne bağlı oldukları halde ana dillerini kaybetmiş olan Seyhan ve İçel Vilâyetlerindeki Eti Türklerinin "Nuseyrîlerin" Türkçe bilmiyenlerine anadili öğretmek ve kız alıp verenlerinin cihaz masraflarına yardım eylemek ve bu suretle kaynaşma hareketlerine önayak olmak maksadile Kültür ocaklarının yapacakları zarurî masrafları karşılamak üzre mezkür Vilâyetler Halkevlerinin göstereceği mahallere sarf edilmek üzre Halkevleri namına makbuz mukabilinde C.Halk Partisi Genel Merkezine verilmesi; Dahiliye Vekilliğinin 29/6/939 tarih ve 5541 sayılı teklifi ve Maliye Vekilliğinin 31/7/939 tarih ve 3379 sayılı mutalâanamesi üzerine 2848 sayılı kanunun 7 inci maddesinin B fıkrasına tevfikan Icra Vekilleri Heyetince 5 AĞUSTOS 939 tarihinde kabûl olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

03	18	01	02	39	2716

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.

Ma. V. Mf. V. Na. V. İk. V.ve Ma. V.Va S. İ. M. V.

G. İ. V. Zr. V. Mn. Mü. V. Ti. V.

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Türkiye Cümhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamelât Müdürlüğü
Şube
Sayı 9077

Kararname

Mülga Osmanlı hükûmeti tebeasından olup istiklâl harbi esnasında millî mücadeleye iştirak etmeyerek Türkiye haricinde kalan ve şimdiye kadar da avdet etmemiş olan Mersin Arap Nuseyrîlerinden Ahmet oğlu Halil Fatum nam şahsın 1041 numaralı kanun mucibince Türkiye Vatandaşlığından çıkarılması,Dahiliye Vekâletinin 23/3/930 tarih ve 242 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 9/4/930 tarihli içtimaında tasvip olunmuştur .

9/4/930

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemal

Bş. V.	Ad. V.	M. M. V.	
Da. V.	Ha. V.	Ma. V.	
Mf. V.	Na. V.	İk. V.	S. İ. M. V.

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube:
Sayı : 2

KARARNAME

2645

Mersin halkından ve Türk tebaasından olup umumî harpta İskenderiyeye kaçarak millî savaşa da katılmayan ve şimdiye kadar da kendisini konsolosluklarımıza kayıt ettirmemiş olan Arap fellah ırkından Numan Oğlu Süleymanın ,I3I2 sayılı kanunun IO uncu maddesinin son fıkrasına göre Türk vatandaşlığından çıkarılması; Dahiliye Vekilliğinin 23/5/935 tarih ve I2498/4007 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 25/5/935 de onanmışdır.

25/5/935

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bş.V. İnönü | Ad.V. S. Saraçoğlu | M.M.V. K. Özalp | Da.V. S. Kaya

Ha.V.V. S. Kaya | Ma.V. A. Öğrish | Mf.V. B. Özyey | Na.V. A. Çetinkaya

İk.V. C. Bayar | S.I.M.V. Ş. R. Saydam | G.İ.V. Rana Tarhan | Zr.V. Muhlis Ete

080 18 01 02 55,63 1

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
İÇEL
İLYÖNKURULU
Sayı : 13/334

Mersin 17.11.937 193

C. H. P. Genel Sekreterliği
Gönderme: 22 Kasım 1937
Sayı: 6249 Ekli: 1

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.P. Kurağında Merkez Hars komitesi

Başkanlığına .

ANKARA :

1 - Hars komitesine yapılan yardım ile Bahçe mahallesindeki ilk mektebin keşif bedeli 6900 lira olub buna mukabil bu mektep için 5000 lira ayrılmış idi . Bu mektep için müteahhitle yapılan son hesap kesiminde yapılan işin 5185 liraya çıkdığı inşaat komisyonunun son raporundan anlaşılmaktadır .

2 - Tahsis edilen 5000 liradan 300 lirası arsa bedeli ve 70 lirada ferağ harcı ve müteferrik masraflarla 4630 lira müteahhide tesviye edilmişdir . bu itibarla müteahhidin istihkakından 555 lirası kalmışdır .

3 - 1000 liranın ihtiyat olarak elde kalması 13 Haziran 937 Ta. ve 3096 sayılı yazınızla tasvibedilmişdi . Bu bin liranın iki tarafdan kız alup verenlere bir yardım olmak üzere verilmesi 17.9.937 Ta. ve 13/266 sayılı yazımızla iştizanedilmiş, ve 10.11.937 Ta. ve 13/323 Sayılı yazımızlada tekid olunmuş olduğu halde henüz bir cevab gelmemişdir .

4 - Yukarıda iyzahedildiği üzere mektep müteahhidinin 555 lira matlubu kaldığından bu 1000 liradan bu mikdarın tesviyesine zaruret hasıl olmuş ve Hars komitesinin karar suretile işbu mikdar tesviye edilmişdir . Müteahhidin daha fazla beklememesi için bu para tesviye edilmiş olduğundan tasdik buyurulmasını ve müteboki 445 liranında halen bankada mahfuz olub izdiwaç edeceklere yardım olarak verilmesine müsaade buyurulduğu takdirde o tarzda muamele olunacağını ve maruzatımız cevabının tesriini Saygılarımla arz ve rica ederim . Vali ve vilayet Hars komitesi Başkanı.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Cumuriyet Halk Partisi Kura
Komitalari tesisi (Nizamnamesi

E S A S L A R

Madde

1 -Kura Komitaleri ; kazai, vilayetlerine tesekkül etmiş bü
emiyet olmayip, Cumuriyet Halk Partisini ve Parti Hal
lerinin kimseye ve mazbutiyetleri içinde yalnizcak Kaza
kurulmuş birer kura heyetleridir ...

2 -Kura Komitaleri muayyen yerlerde , mahalli ihtiyaçla
göre , muhtelif bir kaidei merkezi dairesinde vazifeli b
Kura heyeti halinde çalişirlar .

3 -Kura Komitelerinin Büroları bulunduklari mahallin
Cumuriyet Halk Partisi veya parti Merkezi binalarında
parti tarafindan komitelerine tahsis edilecek odalarda
bulunur .

B İ R İ N C İ K i s m
Teşkilât

4 -Aşağıda gösterili yerlerde Kura Komitaleri kurulmuştur:
A) Tarsus Kaza merkezinde
B) Mersin Kaza merkezinde
C) İçel vilâyet merkezi (Mersin şehri) inde
D) Adana merkez Kazasında
E) Seyhan vilâyeti merkezi (Adana şehr)inde
K) Antakyada .

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Madde

5 -Kaza merkezlerinde kurulan kaza Hars komitaları ; vilâyet Hars komitalarına , vilâyet Hars komitaları da Ankarada teşkil edilen merkez Hars komitasına bağlıdırlar.

İ K İ N C İ K ı s ı m

A) Komitalerin Seçimi

6 -Kaza ve vilâyet Hars komitalarının seçimi;bulundukları vilâyetin Cumuriyet Halk Partisi İlyönkurulu tarafından yapılır .

7 -Kaza Hars komitaları (31-27) , Vilâyet Hars komitaları da (11-7) azadan terekküp eder .

Seçilen ve İcal Memurları intihap dairaları olan vilâyetleri Hars komitalarının tabii azasıdırlar ...

8 -Merkez Hars komitasının aza adedinin tesbiti ve seçimleri Cumuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğince yapılır...

9 Hars komitalarında azadan birinin ekalması halinde Parti İlyönkurulu başka bir aza seçer...

B) Seçim şartları

10 -Hars komitalarına :

A) 18 yaşını bitiren .

B) Halkça fena tanınmamış olan.

C) Hars komitalarında bilgi ve çalışmalarından istifade edileceğine inanılan her Türk seçilebilir.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

(3)

Ü Ç Ü N C Ü K ı s ı m

A) Komitaların teşkilindeki gaye

Madde

11 -Hars komiteleri , öz ana dillerini düzgün konuşamayan Türklerin Millî kültür seviyesini her suretle koruyarak, yükseltmek ve yaşadıkları muhitlerdeki Türk yurtdaşlarile olan ailevî ve ictimâi veziyet ve münasebetlerinde daha sıcak ve daha kaynaşık bir duruma getirmek için çalışacaklardır .

B) Komitaların belli başlı vazifeleri

12 -Ana dili Türkçeyi düzgün konuşamayanların , her zaman, her yerde , Türk dilini düzgün ve kolay konuşabilmelerini temin için :

I- Mahalle ve köylerde ilk mektep kadrolarını bu maksada uygun tarzda genişletmek teşebbüsleri almak.

II- Evlerde , sokak ve çarşılarda , kahve , gazino vesair gibi umumî ve hususî yerlerde ana dili Türkçeyi konuşmayı teşvik ve teshil etmek .

III- Halkı eskiden kalma mesheb telakki ve zihniyetlerini zararlı tesiratından kurtararak sünnî ve musayrî mesheple de olan Türklerin karşılıklı kız alıp vermelerini teşvik ve himaye etmek .

IV- Türkçeyi düzgün konuşamayan Türklere öz ana dilleri Türkçeyi konuşmanın yüksek millî şeref ve menfaatlerinin emrettiği hutsal bir borç olduğunu telkin etmek .

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

(4)

Madde

V- Nusayri mezhebinde olan Türklerin ana dilleri Türkçeden başka yad bir lehçe konuşmaları yüzünden bazı fikirde hasıl olmuş kötü ve yalnış bir zihniyete karşı bunların Türk ırkından oldukları ilmî ve tarihî hakikatını müdafaa ve neşriyat ile her vesile öğretmek.

VI- Sırf mezheplerinin sünnî olmaması ve Türkçeyi dürüst konuşmamaları sebebile kendilerine (Arap çıpçı, fellah, nusayri ...) gibi sıfatlar verilen Türkler için bu gibi kelimeleri telaffuz etme sakim itiyadını giderme tedbirleri almak .

VII- Neşriyatta bulunmak, konferans ve müsamereler vermek, öğretmenler vasıtasile mekteplerde çocuklara telkinat yapmak , Türkçeden gayri lehçede konuşan Türk köylerinde Türkçe millî türkü ve destanları öğretip söylemeği adet edindirmek vesaire gibi Türk millî vahdet ve tesanüdünü kuvvetlendirici her türlü çare ve vasıtalardan istifade ederek maksat ve gayenin husulü için çalışmak ...

13 -Kaza komitaları ve bilhassa kaza kara komitaları azası bu mühim millî gaye için çalışırlarken köylerde ve mahallelerde propaganda , telkin yapmak ve yardımlan cereyanın hızını artırmak meyanda bulunmak velhasıl gaye ve maksadın husulünü temin edecek çalışmalar için kendi azasından gayri yardımcılardan da istifade edebilir .

14 -Kaza komitalarının bilhassa köylerde irşadatta bulunmak ve telkinler yapmak , Türkçe konuşulup konuşulmadığını yoklayıp öğrenmek üzere itimad ettiği zevatı kendi mesuliyeti altında vazifelendirmesi lazımdır .

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

DÖRDÜNCÜ Kısım

A) Komitelerin teşkilâtı

Madde

15 -Hara komitaları kendi üyelerinden bir reis , bir Reis vekili , bir kâtip , bir muhasip seçerler .

16 -Reis Hara komitelerinin mümessilidir .Toplantılara da riyaset eder .
Kâtip ; Yazı , posta işlerini tanzim ve idare eder.
Muhasip; para ve hesaba müteallik bütün işleri görür...

17 Merkez Hara komitesinin reis ve sekreterinin seçimi; Parti Genel Sekreteri tarafından yapılır .

B) Komitelerin toplantılarında müzakere ve karar nisabları.

18 -Kaza komitelerinin toplantılarında müzakere nisabı ; Beş azadan ibarettir .
Vilâyet Hara Komitelerinde müzakere nisabı; müretteb aza adedinin yarısından bir fazlasıdır .

19 -Merkez Hara komitesinin müzakere nisabı ; toplantı gününde Ankara'da bulunabilen azanın yarısından bir fazlasıdır .

20 -Hara komitelerin kararlarında ekseriyet nisabı; her komitede aranılan müzakere nisabının mutlak ekseriyetidir ...

21 -Hara komitelerı en az her 15 günde bir def'a toplanarak yapılacak işler hakkında görüşürler .ve icap eden kararlara alırlar .

DEVLET ARŞİVİ

(5)

C) Kararların zabtı ve imzalanması.

Madde

22 -Hars Komitelerinin her toplantısında bulunanların ve bulunmayanların adları önceden zabtına geçirilir ve alınan kararların başına getirilir. Kararların altı toplantıda bulunan azanın tarafından imza edilir. Bulunmayan azaya da kararlar okutulur.

23 -Kararların defterde yazılmaları ve altlarının kararı veren aza tarafından imza edilmesi lâzımdır.

D) Kararların icrası

24 -Hars Hars Komitaları aldıkları kararları icra ederler. İcraatını vilâyet veya merkez Hars komitesine ait gördükleri kararlarını vilâyet Hars komitalarına bildirirler.

25 -Vilâyet Hars Komiteleri verdikleri kararların icrası ne suretle olacağı ve kimin tarafından yapılacağını kararlarında gösterirler. Vilâyet Hars Komitesi kararının icrası merkez Hars komitelerine ait olarak karar alınmış ise bu kararını Merkez Hars Komitesine bildirir. Merkez Hars Komitesi tarafından infazı muhtaç bir karar alınmış ise, tasvip ve infazı için merkez Hars komitesinden ister.

Kazâ Hars komitelerinin verip de infazı merkez Hars Komitesine ait olduğu için vilâyet Hars Komitesine bildirilen kararları vilâyet Hars Komiteleri kendi mutalaalarile birlikte merkez Hars Komitesine yazarlar ...

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Madde

26 -Merkez Hars komitesi aldığı kararların infazı nereye ve kime ait işe orayа bildirir .
Kaza Hars Komitalarınca ittihaz olunan da vilâyet Hars komitalarının tasvibile veya doğrudan doğruya vilâyet Hars komitaları tarafından verilip infaza merkez Hars komitesinden istenilen kararlar merkez Hars komitesinin takdirine göre muamele görür .

27 -Bir derece yukarı kademede bulunan Hars komitelerı kararları diğer kademeler tarafından infaz olunur .

İ K İ N C İ K I S I M
A) Muhaberat ve temaslar

28 -Hars komitelerinin âzâmenileri reisleridir . Muhaberat bunların imzasile yapılır . Reislerin mazeret veya gaybubetinde mektupları vekilleri imzalar .

29 -Hars komitaları işleri için , mahallî hükûmet reisleriyle temasa mahallinin en büyük Parti Başkanı marifetile yapılır .
Parti ve Halkevleri ve diğer bilumum millî kurumlar başkanlarile Hars komitaları namına yapılacak temaslarda komitaler başkanları veya bunların vazun ve temasa memur kılacağı zat tarafından yapılır .

30 -Her Hars komitesi ilkamında karar ve mutalaalarını kendinin bağlı olduğu Hars komitesine bildirir .
Fevkalâde ahval ve müstacel karar ve mutalaalar için kaza Hars komiteleri merkez Hars komitesine da yaza bilirler .

55

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

(6)

Madde

Ancak bu takdirde bu yazının kaza Hara komitası tarafından kendinin bağlı olduğu vilâyet komitesine da ,aynı günde bildirilmiş olması şarttır .

3) Çalışma raporları

31 • Kaza komiteleri ; çalışmalarını ve bundan elde dilen maddî ve manevî neticeleri her üç ayda bir mufassal bir raporle vilâyet komitelerine bildirirler .

32 -Vilâyet komiteleri ; kaza Hara komitelerinden alacakları üç aylık çalışma raporlarını esasında alıp merkez Hara komitesine gönderirler .
Merkez Hara komitesi ; üç aylık çalışma raporlarından çıkaracağı neticeyi ve edineceği kanaatleri Parti Genel Sekreterine sunar ve icabeden direktifleri alır ....

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Mahallî Komitelere Direktif Mahiyetinde
Verilen İlk Talimat Sureti

I.- Büyük Türk inkılâbının daima göz önünde tuttuğu Türk milletinin mutlak vahdet ve tesanüdünü kuvvetlendirmek için Seyhan İçel ve havalisinde sakin olup Türkçeden başka dil konuşan Türkler ile yalnız Türk ana dilini konuşan Türkler arasındaki münasebatı daha kuvvetli bir hale getirmek ve Türkçeden başka dil konuşan Türkleri yalnız ana dili Türkçeyi konuşan büyük kitlenin içtimaî,harsî ,medenî seviyesine ulaştırmak için Parti ve ona bağlı Halkevi müesseseleri müzaheretlerile çalışacak komiteler teşkil edilecektir .

II.- Seyhan İçel merkez kazasile Tarsus kazasında birer kaza komitesi kurulacaktır. Bu kaza komiteleri Seyhan İçel de kurulacak vilâyet komitesine ve bu komite de Ankarada kurulacak merkez komiteye bağlı olacaktır.

III.- Kaza komiteleri(25) er, vilâyet komtesi (5) kişiden terekküp edecektir . Bunların seçimi Parti İlyönkurul tarafından yapılacaktır .
(Seyhan İçel Mebusları vilâyet komitelerinin tabii âzasıdır .)
Bu komite münasip gördüğü eşhasa bu hususta vazifeler verebilir .

IV.- Bu Komiteler Parti İlyönkurulun münasip göreceği binalar içerisinde kendilerine tahsis edilecek bürolarda çalışır .

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

V.- Komitelerin belli başlı vazifeleri şunlardır:

a) Türkçeden başka dil konuşan Türklerin bir gün evvel tamamen ana dilini temiz ve düzgün konuşabilir bir hale gelmelerini kolaylaştırmak için mektep kadrolarını bu maksada uygun tarzda genişletmek teşebbüsleri almak,

b) Türkler arasında her yerde temiz ve düzgün Türkçe konuşmak itiyadını kökleştirmek için teşebbüs almak,

c) Türklerin her yerde ve bilhassa kendi aralarında ve aile yuvalarında öz ana dilleri olan Türkçeyi konuşmaları millî şeref ve menfaatlerinin emrettiği bir vazife ve kamusal bir borç olduğu hak ikatini öğrenmek her münevver Türk gibi Türkçeden başka dil konuşan Türk münevverlerinin vazifesi tanınmıştır.

d) Türkler arasında Lâik Cumuriyet idaresinin reddettiği mezhebî telâkki ve zihniyetlerin zararlı tesiratını izale derek evlenmeyi, teşvik,tashil ve himaye etmek,

e) Millî hars ; her yönden kucaklamış ve bunu kudsî bir şiar edinmiş olan Türkleri Parti, Halkevi ve Hükûmet işlerinde vazifelendirmek ve hatta şahsî işlerinde muvaffakiyetlerini kolaylaştırmak için imkân dahilinde azamî yardımda bulunmak,

f) Türklerin öz ana dilleri olan Türkçeden başka yad dil konuşmaları yüzünden bazı fikirlerde hasıl olmuş yalnız zihniyete karşı bunların Türk oldukları tarihî hakikatini daima müdafaa ve neşriyat ile herkese öğretmek,

g) Türkçeden başka dil konuşan Türklere (Arap uşağı,Fellâh, Nusayrî, Alevî) vesaire gibi öz milliyetlerini örten ve bu Türkler tarafından bir hakaret telâkki edilen kelimelerin konuşulmasını hoş görmemek ve bu sakim itiyadı gidermeğe çalışmak ,

h) Komiteler, neşriyatta bulunmak , konferanslar tertip etmek, köy ve mahallelerde millî şarkı,destan, marş ve türküler yaymak söylemek,öğretmenler vasıtasile çocuklara telkinatta bulunmak cihetlerini ehemmiyetle göz önünde tutacaklardır.
Gece halk mekteplerinden bu hususta azamî istifade olunacaktır .

VI.- İlgönkurul Başkanı komitelerin çalışmalarını tanzim ve takiple yakından ilgili olacaktır.

58

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

VII.- Kaza komiteleri mesullerini ve bundan elde edilen maddî ve manevî neticeleri her üç ayda bir vilâyet komitelerine bildireceklerdir . Vilâyet komiteleri de bu malûmatı merkez komitesi için Parti Genel Sekreterliğine bildirir .

VIII.- Vali ve Parti vilâyet başkanları bu işi şahsan takip , himaye ve temin etmekle mükelleftirler.

IX.- Bu talimatname direktiften ibarettir.

İcap ettikçe kaza komiteleri tarafından tertip edilecek ilâveler vilâyet komitesince tasvip olunduktan sonra merkez komitesinin tasdikine sunulur .

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Mersin Kuzu Komitesi

Halil Gazali
Fuat Osman
Cemil Eratlı
Kasım Öğretmen
Cemil Mümessil
Ahmet Çalışkan : Karadivandan
Hallioğlu Süleyman
Eyüpoğlu Salim
Ahmet Emiroğlu : Karadivandan
Süleyman : Karacalıyas muhtarı
Halit Çiftçi
Sudjur
Vehbi Antakyalı
Ahmet Hallaç
Abdülhamit
Rifat Sinemacı
Veysel Merkel
Naslp Kasit
Halil Dilgeçay
Dr.Abdullah
Vali Tevfik
Girifli Fazıl
Bayan Saide Ekrem
Bayan Cemil Eratlı
Bayan Rifat Sinemacı

490 01 1 583 10 1

Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 583 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1

SEYHAN VİLAYET HARS KOMİTASI

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Reis	Tevfik Hadi Baysal	Vali ve C.H.P. başkanı
Reis vekili	Mehmet Fuat Diblan	
Sekreter	Nevzat Güven	Türksözü yazı işleri müdürü
Muhasib	Emin Semre Dolunay	
Aza	Bahri Erkan	Doktor
"	İsmail Safa Özler	
"	Turhan Cemal Beriker	Belediye reisi
"	Fahri Uğurlu	Avukat
Aza	Ali Münif Yeğena	Mebus
"	Damar Arıkoğlu	"
"	Esma Kayman	"
"	Gr.Naci Eldeniz	"
"	Hilmi Uran	"
"	İbrahim Mete	"
"	Ömer Biçer	"
"	Tevfik Tarman	"

ADANA MERKEZ KAZA HARS KOMİTASI :

Reis	Kasım Ener	Çiftçi
Reis vekili	Salim Serçe	Doktor
sekreter	Salih Zeki Buğay	tüccar
muhasib	Ekrem Gürsel	kültür direktörü
aza	İsa Şakir Fabrikacı	fabrikacı
"	Rağip Sebici	çiftçi
"	İsmail Hakkı	doktor

66

- 2 -

aza	Murşit	fabrikacı
"	Salih Zeki	buğday tüccarı
"	İsmail Burdur	
"	Basri Arsoy	eczacı
"	Naci Güvercin	tuhafiyeci
"	Süleyman Fikri Özerdil	manifaturacı
"	Abdürrahim Boğa	tüccar
"	Abdürrahim Kartumoğlu	
"	Tahir pamukçu	çiftçi
"	Ziya Kurttepeli	manifaturacı
"	İsmail Hakkı	Diş doktoru
"	Abit Muhtaroğlu	
"	kerim Ulusoytürk	
"	Mustafa Refik Gölek	kimyager
"	kâmil	eski defterdar
"	cevat dinlan	
"	Mustafa Zihni	pamuk tüccarı
"	hilâl şaban	kozacı
"	süleyman kirmen	çiftçi
"	ziya akverdi	muhendis
"	vehbi meaip	çiftçi
"	mahmut barlas	gazeteci (yani adana)
"	yalman yalçın	müze müdürü
"	Nuh Naci Yazgan	fabrikatör
"	Taha Toros	adana ticaret odası başkâtibi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

İÇEL VİLAYET HARS KOMİTASI :

Reis	Rüknettin Nasuhioğlu	vali ve C.H.P. Başkanı
Reis vekili	Bahri	avukat
sekreter	Nuri İmece	kültür direktörü
muhasip	Mahmut Kemal	avukat
aza	Manaur Bozdoğan	halkevi başkanı
"	Salt Arif	ticaret odası reisi
"	Mitat Toroğlu	belediye reisi
"	muammer	türkofis müdürü
"	İsmail Kemal	doktor
"	ibrahim kurtuluş	kozanlıdan
"	sıddık	müftü
"	hacıbey Ömer	

Aza	Hamdi Onğun	mebus
"	fikri mutlu	"
"	Emin inankur	"
"	ferit celal güven	"
"	hakkı saydam	"

TARSUS KAZA HARS KOMİTASI :

Reis	Muvaffak Uyğur	belediye reisi
Reis vekili	Cevat İnal	çifçi
sekreter	Cudi Aykaç	halk şairi
muhasip	Etem onğun	ortaokul öğretmeni
Aza	Mustafa Canbulat	arzuhalci
"	Hamsi yasin altuğ	çifçi
"	sabit çavuşoğlu	tüccar
"	fikri	halkevi başkanı
"	ismet öztürk	öğretmen
"	seyfi öğretmen	"
"	mahmut saip	umumî meclis azası
"	ali emin özberk	elektirik şirketi müdürü
"	abdurrahman raşit	kırtasiyeci
"	mustafa karacaaslan	umumî meclis azası
"	burhan kemal	çifçi
"	mustafa gündoğdu	belediye azası
"	asaf çifçioğlu	fabrikada memur
"	ali yıldırım	karafakılı
"	süleyman mürşitoğlu	
"	ahmet hidayet bilğin	mahalle mümessili
"	abdülkerim dağlıoğlu	tüccar
"	cemil	doktor
"	salih şanlı	çifçi
"	tahsin bayrı	bahçeci
"	abdülkadir yıldır	

CUMURİYET HALK PARTİSİ
İÇEL
İLYÖNKURULU
Sayı : 440

MERSİN :

10 Nisan 1937

H. H. K.
20 - 10 - 1937

Fon No: 490 1 0 0 - Kutu No: 583 - Dosya No: 10 - Sıra No: 1

İçel Vilayeti Hars komitelerinin mesai proğramı .

MAKSAD VE ĞAYE .

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

1 - Büyük Türk inkilâbının daima göz önünde tuttuğu Türk Milletinin mutlak vahdet ve teşekkülünü kuvetlendirmek için Mersin ve havalisinde sakin olub Türkceden başka dil konuşan türkler ile yalnız Türk ana dili konuşan Türkler arasındaki münasibeti daha kuvetli bir hale getirmek ve Türkceden başka dil konuşan Türk-lerin yalnız ana dili Türkceyi konuşan Büyük kütlenin İçtimai , burâi ve medeni seviyesine ulaştırmak maksad ve ğayesile bir Vilâyet Hars komitesi teşekkül etmişdir .

TEŞKİLAT.

2 - Mersin Merkez kazasiyle Tarsus kazasında birer kaza komitesi kurulmuşdur . Bu kaza komiteleri Mersinde kurulan Vilâyet komitesine ve bu komitede Ankarada kurulan merkez komiteye bağlıdır .

3 - Kaza komiteleri 25 şer , Vilâyet komitesi 5 kişiden terekkübetmişdir .

(İçel Sayavları Vilayet komitesinin tabiî azasıdır .)Bu komite münasib gördüğü aşhasa bu hususda vazifeler verebilir .

ÇALIŞMA YERİ .

4 - Bu komiteler Parti İlyönkurulunun münasib göreceği binalar içerisinde kendilerine tahsis edileeak bürolarda çalışır .

MESAİ VEKTELERİ .

5 - Komiteler maksad ve ğayelerine vasıl olmak için mesaisini üç - noktaya teksifetmişdir :

I - Kültürel tedbirler .

II - İçtimaî tedbirler .

III - İdari tedbirler .

I - Kültürel tedbirler arasında yapılacak işler şunlardır :

DEVLET ... CUMHURİ... 60

A – Türkceden başka dil konuşan Türklerin bir gün ewel ana dilini temiz ve düzgün konuşabilir bir hale gelmelerini kolaylaştırmak için Mekteb kadrolarının bu maksada uygun tarzda genişlettirme ve teşebbüsleri almak .

B – Türkler arasında her yerde temiz ve düzgün Türkce konuşmak itiyadını kökleştirmek çarelerini teminetmek .

C – Tahsil çağındaki çocukları okula sevketmek .

D – Tahsil çağını aşan kadın ve erkekler için ayrı kurslar açmak . (Bu kurslar arasında Berlitz usulüde nazarı dikkate alınacaktır.)

E – Konferanslar , mitiğler , müsamereler , musahebeler tertibetmek (Bu musahebe ve müsamerelerde bilhassa yabancı dil konuşan Türklere vazifeler vermek .)

II. İTİMAÎ FAALİYETLER .

6 – Komitenin her şeyden ewel bir propağanda şubesi olacaktır . Bu şube aşağıda yazılı , esaslar dahilinde faaliyete geçecektir .

7 – Yabancı dil konuşan Türklerle meskun köylere sık , sık ziyaretler tertibetmek (Bu ziyaretlerde köylü bilhassa sıkıntıya sokmamak için masraf yaptırmamak şarttır .)

8 – Teşkilatdaki heyetlerin Erkek olması zaruri değildir . Bilhassa bayan heyetler teşkiliyle kasaba ve köydeki yabancı dil konuşan Türk kadınlariyle temasetmeleri faydalı görülmüştür . Bu ziyaret ve görüşme esnasında Milli , içtimaî hayatımızın onlara anlatılması lazımdır . (Bu suretle yapılacak mükerrer ziyaretler esnasıda Türk dilinin ilerleyiş tarzı tetkik , takib ve kontürol edilmiş olacakdır .)

DEVLET ARŞ... MÜDÜRLÜĞÜ
Cumhuriyet Arşivi

9 – Ziyaretler ve gezintiler daha büyük miyasda olmasına itina etmek ve gidilen mahallerde Gençeler tarafından Millî oyunlar , spor eglenceleri tertibedilmek bu arada köy çocuklarına şekerler , hikâye kitapları , tevzi etmek hastalara Doktorun tavsiye ettigi ilaçları götürmek . (Bu arada seyyar bir kütüpane tesiri nazarı dikkate alınacakdır .)

10- Senede bir defa müsaid bir merkezde millî tesanüd bayramı yapmak bu bayrama köylü ve şehirlinin gelmesini ve bundan zevk duymasını teminetmek lazımdır .
bu bayram porğıramı ayrıca hususi bir komisyonla tanzim ve ilan edilir .

11- Yabancı dil konuşan Türkler arasında kendilerine mahsus kiyafet ve geyim tipi görülürse bunların kaldırılmasına sına çalışmak ve milli kiyafetimize uygun bir kiyafet - tipi teminetmek .

12- Bu Türkler arasında yabancı hars ve adeti andıran itiyatlar görenekler varsa bunların terkettirilmesine çalışmak ve yerine millî anana ve adetleri sokmak lazımdır .

13 -Propaganda şubeleri arasında bir tahrir heyeti vücude getirmek , Bu heyet Türk dilini , Türk yazısını , Türk edebiyatını tanıttırmak hususunda her fırsat ve her vesileden istifade ederek köylerdeki ve şehirdeki bir çok allelerin adreslerini alarak onlara birer vesile ile mektub yazmak havadis vermek havadis almak cevab alınması için girgin ve munis şekilde ısrar ve takibde bulunmak .

14-Yabancı dil konuşan Türklerde öz dili türk olan Türkler - arasında sıhriyet münasibetleri tesis etmek bunlar arasında izdivaçları kolaylaştırmağa çalışmak .

15 -Düğünler , eglenceler , toplantılar esnasında yabancı dili konuşan Türk kardeşlerimizi davet etmek kezalik kendi

DEVLET ARŞİVLE
CUMHURİYET ARŞİVİ

Aralarında vukubulan toplantı ve düğünlere mütekabilen ziyaret etmek bu suretle adat ve ananelerimizi onlar arasında kuvvetlendirmek. ve her fırsattan istifade ederek samimi temaslar yapmak .

16-Cumuriyat ve diger Millî bayramlarımızda kurban ve şeker bayramlarında her sınıf halkı birbirleriyle ziyaret ettirmege alıştırmak . Bilhassa merasime yabancı dil konuşan türklerin iştirakini temin etmek .

17-Bu tetkik heyetlerinin yalnız erkek olmayıb kadınlar arasındada olması ve bunların mahallerde vazife almaları lazımdır .

İDARİ TEDBİRLER .

18-Milli harsı her yönden kucaklamış ve bunu kudsi bir şiar edinmiş olan Türklerin , Parti Halkevi ve hukumet işlerinde vazifelendirmek ve şahsi işlerininde muvaffakiyetlerini kolaylaştırmak için imkân dahilinde yardımlarda bulunmak .

19-İntilatı temin için mahalleler ve köyler arasında tedahülü temine çalışmak .

20-Birliği daha ziyade temine matuf olan bu hare işleri bir yurd vazifesi olub bunda hiç bir yanlış düşüncenin yeri olmıyacağını ve meydan ver[illegible]yeceğini nazarı dikkate almak .

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
SEYHAN
İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI
Sayı
Yi.H.K.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C. H. P. Genel Sekreterliği
Tasnif 7899
5 Şubat 1938

ADANA 31/I/938

(2)

Merkez Hars komitesi
Başkanlığına
Ankara

C : 21/1/938 gün ve 4715 sayılı yazıya:

Evelce gönderilen(10000)Onbinliradan (3000)Üçbin lirasının Eti türkleril meskûn(Oba ,Hadırlı,Kayışlı,Karayusuflu,Havıtlı bucağı,Karateş,Bahçe,Gübe) köylerindeki mekteplerin tamirine sarfının tasvibi rica edilmişti. Merkez Hars komitesinca bu teklif muvafık görülmeyerek (3000)liranın Adanada karş yakada yeniden yaptırılacak olan mektebin tahsisatına eklenmesi tasvip ve mevcut mekteplerin tamiri Hususi muhasebeye ait olduğu I4/6/937 tarih ve 2197 sayılı mektubunuzla bildirilmesi üzerine mezkur(3000)liranın mektep i nşaatına sarfı muvafık görülmüş ve karşıyakadaki mektebin inşaatına başlatt- ırılmıştır ve inşaata devam edilmektedir.

Hars komitası tahsisatından tamiri tasvip edilmeyen Etililerle meskûn kö yler okullarından(Hadırlı, Havıtlı , Gübe) Köylerindeki mekteplerin her t iri için Vilâyet hususi-muhasebe bütcesinden Üçyüz(300) lira yardım yapıl mak suretile tamirleri ikmal ettirilmiştir.

Yine Etililerle meskûn Ceyhanın kırmasıdam köyü okuluna (150) liralık me ktep sırası ve masa Hususi muhasebe bütcesinden temin edilmiştir.

Hars Komitası tahsisatile ve Köylüler tarafından yapılacak yardımlarla Adananın:(Akkapı , Seyhan, Adasokağı,Bahçe,İsmailiye,Koyunou) köylerinde bu senenin ilk baharında birer mektep yapılması tasavvur edilmekte olup bunlar dan Koyunou köyünde yapılacak mektebin arsasına ait istimlâk muamelesinin yapılmasına karar verilmiştir.

Vilâyet hususi muhasebesince Etililerle meskûn bulunan Adananın Bahçe ve Yalmanlı köylerinde ve ceyhanın kırmasıdam köyünde 937-938 ders yılı başında birer okul açılmıştır.

Talebesi temamen etili bulunan Resmi okullarla talebe yekûnunu gösteren cetvel ilişik olarak takdim kılındığını arzeder, saygılarımı sunarım.

Seyhan valisi
ve
C.H.P.İlyönkurul ve Vilâyet H.Komitası
Başkanı

52

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
SEYHAN
İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI
Sayı
Yi.H.K.
II

C.H.P. Genel Sekreterliği
Sayı 7898 9 Şubat 1938

ADANA 31/I/938

Merkez Hars Komitesi
başkanlığına
Ankara

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C : 2I/I/938 gün ve 4717 sayılı yazıya:

Etili Türk yurttaşlarımıza ait ve I6 sı kadınlara ve I7 si erkeklere mahsus olmak üzere cemaan(33) Ulus okulu dersanesi açılmış olup bunların nerelerde açıldığını ve devam edenler sayısını ayrı ayrı gösteren bir cetvel I4/I2/937 tarih ve II06 sayılı mektuba bağlı olarak sunulmuştu. O günden bu güne kadar artmış olan devamlı mıkdarının şimdiki mevcudunu gösteren cetvelı de ilişik olarak takdim ediyorum.

Bu(33) dersaneden başka Etili yurttaşlarımızın yaşları derecelerine göre henüz tahsil çağında bulunmayan 4'5'6 yaşındakilerle tahsil çağında olupta mektebe devam edemeyenlerine bir taraftan öz türkceyi sürekli ve bol bol konuşturmak ve bu suretle okuma ve yazmalarını ilerletmek yolu ile de Dil ve Kültür birliğinin sağlanması lüzumlu ve faydalı görüldüğünden bu esas üzerine ilişik cetvelde arzedildiği veçhile (54) Ulus dersanesi daha açılmasına Komitalarımızca karar verilmiştir.

Evelce açılmış olduğu bildirilen(33) dersane İkinci teşrin 937 ortasında açılmış olup - Mart938 ortasına kadar devam edecektir. yeniden açılmasına karar verilen (54) dersane ise Şubat938 başında açılacak ve Mayıs938 sonuna kadar devam edecektir.

Bu dersanelerde okuyanlar için muayyen müddet sonunda yapılacak imtihanlarda ehliyet gösterenlere özel törenle Ulus okulu diplomaları verilecektir.

Şubatta açılacak olan dersanelerden İsmailiye ve Ada sokağından maadası bulunduklara mahalle ve köylerdeki resmi okulların öğretmenleri tarafından çalıştırılmakta ve çalıştırılacak olduğu gibi çalışma ve devam tarzları da Kültür direktörlüğü İlk tedrisat müfettişlerinin ve Hars komitalarımızın Kontrol ve teftişleri altındadır.

Yurttaşlarımızın Ulus dersanelerine muntazaman devamlarının temini hususunda Vilâyet katınca gerekli tetbirlerle muntazam devamları tahti temine alınmıştır.

Okulu ve öğretmeni mevcut ve Etili yurttaşlarımızla meskûn bulunan köylere ait dersanelerden başka Okulu bulunmayan(IO)köyde daha Ulus yurdu açılması için teşebbüs alınmıştır.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
SEYHAN
İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI
Sayı

ADANA :

(2)

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- Eti Türkleri yurttaşlarımızın toplu ve çokluk bulundukları Adananın karşıyaka mahallesinde Vilâyet Hars Komitesi tarafından yaptırılmakta bulunduğunu evelce bildirdiğim Okul binasının divar ve beton aksamı tamamen ikmal edilmiş olup şimdi çatı ve saçak aksamı yapılmaktadır.

Hava müsait olduğu takdirde şubat938 sonuna doğru inşaatın tamamen bitirilmiş olacağı tahmin edilmektedir.

Yüce Milli maksat ve gaye uğrunda verimli gördümüz kültürel çalışmayı kuvetlendirerek büyük amacın husulüne önem verilmekte olduğu arzeder,saygılarımı sunarım.

Seyhan valisi

C.H.P.İlyönkurul ve Vilâyet Hars komitası
başkanı

C.H. Bayar

56/1

Etilere Mahsus Ulus
Okulları:

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Y E R I Mevcut dersanelerin

	nevî			Talebesi		
	Erkek	Kadın	Yekûn	Erkek	Kadın	Yekûn
A dana:						
İnönü	–	I	I	–	85	85
Plevne	–	I	I	–	71	71
Dumlupunar	I	–	I	79	–	79
Necatibey	I	–	I	51	–	51
Akkapı	I	I	2	45	80	I25
Güneşli	I	I	2	21	38	59
Seyhan	2	I	3	80	53	I33
Yamaçlı	I	I	2	41	55	96
Gübe köyü	I	I	2	30	I0	40
Havıtlı""	I	I	2	40	47	87
Hadırlı	I	I	2	55	50	I05
Kayışlı	I	I	2	40	40	80
Karayusuflu	I	I	2	40	40	80
Karataş	I	I	2	60	50	II0
Bahçe	I	I	2	76	40	II6
Yalmanlı	I	I	2	74	26	I00
Yekûn.....	I7	I6	33	804	736	I542

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
SEYHAN
İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI
Sayı
B/II06

C. H. P. Genel Sekreterliği
Tarihi: 16 Kânûn 1937
Sayı: 6636
Ekler:

ADANA: I4/I2/937

Merkez Hars Komitesi Başkanlığına.
Ankara

C : 23,25/II/937 gün ve H/40I2 ve 4033 sayılı yazılara.

Mucipli sebepleri ve sonunda elde edilecek faydaları izahedilen ve Merkez Hars Komitesince tasvip edilmeyen (3000)Üçbinlira Seyhan vilâyet Hars Komitesi tarafından Adana da karşıyaka semtinde Eti Türklerin toplu bulunduğu Bahçeler ve Mahalleler yakınında yaptırılacağı bildirilen ve şimdi yaptırılmakta bulunan Mektep inşaatı için tahsis ve kabuledilen (5000)Beşbinliraya eklenmesine dair alınan I3/7/937 tarihli karar örneği ; 30/7/937 gün ve 2 Sayılı mektuba bağlı olarak takdim kılınmıştır.

Bu şekil I6/9/937 tarih ve 933 sayılı mektupla C.H.P.Genel sekreterliği yüce katına da ayrıca arz ve tasvibi rica edilmiştir.

Seyhan Vilâyet Hars Komitesinin 2 sayılı mektubuna bağlı olarak gönderilmiş olan Karar suretinin tetkikinden anlaşılacağı veçhile Bahsi geçen----(3000)Üçbin liranın inşaatı tasvip edilen Mektep yapısına sarfı hakkındaki talep ve teklifimiz zamanında yapılmıştır.

2 Sayılı mektupla gönderildiğini bildirdiğim Kararın bir örneği bu yaıya bağlı olarak tekrar sunulmuş ve yapılan talep ve teklif fıkraları da işâretle gösterilmiştir.

Yapılacak Mektebin inşaatı (5000)Sekizbin lira mukabilinde müteahhide ihale edilmiş ve inşaata başlanmıştır. Ders yılı içinde inşaat ikmal ettirilerek yurttaşların istifadesine açılmış bulundurulacaktır.

Şimdiki ders yılı içinde Vilâyet hususi muhasebesinin ve Adana Halkevinin Tahsisatlarının müsaadesi nisbetinde açmış bulunduğu gice mekteplerinden başka Seyhan vilâyet Hars komitesi tarafından Eti Türklerine munhasır olmak üzere (I6)sı kadınlara ve (I7)si erkeklere mahsus olan (33) Ulus okulu dersanesi açılmış ve hemen hepsi de faaliyete geçmiştir. açılan bu ulus okullarına Eti Türkleri yurttaşlarımız tarafından büyük rağbet gösterilmektedir. Açılan dersane sayısını ve devamedenyurttaşların mıkdarını gösteren çizelge bağlıdır.

Ulus okullarına devamedenlerin sayısı günden güne artmaktadır. Hars Komitemizin açtığı bu okullar talebesine Komite tahsisatından kitap,Defter Kalem ,Tebeşir gibi ders malzeleri verilmiş olduğu gibi Dersanelerin ışık ve yakacak masrafları ve Öğretmenlerin ücretleri dahi temindedilerek şimdiye kadar (I458)Bindörtyüzseksensekiz lira tesbit edilmiş ve sarfı karar altına alınmıştır.

67

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
SEYHAN
İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI
Sayı
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

ADANA :

(2)

Eti Türklerinden olup Türk maarif cemiyeti Adana şubesinin açmış bulunduğu talebe yurdunda bakılan ve İkisi parasız olarak alınan (4) talebeden İkisininde Ayda Beşer lira nısıf ücretlerinin (9)aylık tutarı olan(90)Doksan liranın da Hars komitesi tahsisatından verilmesi uygun görülmüş ve karar altına alınmıştır.

4012 Sayılı mektupta işaret edilen Seyhan vilâyet Hars komitesi masraflarına tahsis kılınmış ve Parti emrine gönderilmiş bulunan (10000)Onbinlira dan ;

8000 lirası Mektep binası inşaatına,
1485 " " " " Eti türkleri için açılan (33) Ulus okulları İhtiyaç ve masraflarına,
90 lirası Eti Türk talebelerin Talebe yurdu Pansiyon ücretlerine,
422 lirası Hars komitesi adına yapılmış ve yapılmakta bulunan çeşitli çalışmalara sarfedilmiş ve karşılık tutulmuşturki ?
10000 Yekûn onbinliradır.

Ceman (10000)Onbinliraya baliğ bulunan masrafla gönderilen para yekdigerine müsavi olup artan bir mıkdar yoktur.

Ulusal,Dil ve Hars birliği uğrunda açılmış bulunan bu yolda yüce Amaca en verimli noktalardan ulaşmak için bu yurttaşlarımıza başlangıçta yapılan kuvvetli ve müessir Propagandalarla asırların bıraktığı soğukluk ve ayrılık durumu Normal bir vaziyete doğru yönelmiş olduğundan yine gerekli ve müessir Propaganda tertibatı alınmakla beraber bir taraftan kendi aralarından münasip telkinata, diger taraftan Ruhlarda , Dimağlarda daha esaslı bir bağlılık Türetmek için Kültürel sahadaki faaliyetimizi genişletmek,İlerletmek suretile Ergemize doğru esaslı adımlarla yürümeği göz önünde bulundurmaktayız.

Bu Mülahaza ile açılan Ulus okullarına gösterilen ragbet ve alınacağı muhakkak sayı lan verim karşısında aydınlatıcı ve İyi neticeler vâdeden bu iş için daha geniş mıkyasta Millet mektepleri açılmasına ve Daha mufassal bir Proğram tatbikine ve Üç'Dört köyde muntazam mektep yapılmasına ve açılmasına teşebbüsü uygun görmüş ve karar almış bulunuyoruz.

25/II/937 tarih ve H/4033 sayılı yazı ile Seyhan vilâyet hars komitesine tahsis kılındığı ve Pek yakında gönderileceği iş'ar buyurulan(13000)Onüçbin liranın;

8000 lirası ile Seyhan Hars komitelerinde tensip ve merkezin tasvibine sunulacak olan Eti türklerin mütekasif bulundukları yerlerden Üç ve ya Dör köyde (Köylüler tarafından temin edilecek yardım haricinde).....

69

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
SEYHAN
İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI

(3) ADANA:

Sayı: DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Her bir mektep binası için (İkişerbin)lira tahminedilen " 3 ve ya 4" mektep binası yaptırmağı,

3000 lirası ile bu sene açmış olduğumuz Ulus okullarını önümüzdeki yıl içinde Daha genişleterek yurttaşlarımızı Kültürel bakımdan aydınlatarak Ulusal birliği sağlamağı,

2000 lirası ile de Etilerle Oğuzları evlendirmek ve Kültürel sahada Propaganda yapmak ve İstihdâf edilen gayeler için faal hare komitesi ihtiyacını karşılamak suretile çalışmak için düşünülmüş ve karer verilmiştirki şu suretle meskur (I3000)Onüçbin liranın sureti sarfını tesbit eylemiş ve karar altına almış bulunduğumuzu arzeder, bu (I3000)Onüçbinliranın bir an evel gönderilmesine ve Mümkün olan daha büyük yardımların esirgenmemesine yüksek müzaheret ve müsaadelerinizi saygılarımla rica ederim.

Seyhan valisi
ve
C.H.P.Seyhan ilyönkurul başkanı

70

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
SEYHAN
İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI
Sayı
B/933

ADANA : 16/9/1937

C.H.P.Genel sekreterliği
Yüce katına

C. H. P. Genel Sekreterliği
Gönderme tarihi 21 Eylül 1937
Sayı: 5266 Ekli:

10/9/937 tarih ve 3292 sayılı buyruk karşılığıdır.

Seyhan vilâyeti Hars komitesi faaliyetine ve zaruri ihtiyaçlarına karşılık olmak üzere Parti emrine gönderilmiş bulunan (10000)Onbinliranın alındığı 11/5/937 tarih ve 665 sayılı mektupla yüce katınıza arzedilmiş ve (10000 lira İlyönkurul bütcesine geçirilmiştir.

Bu Onbinliranın maksat ve maslahata uyğun olarak sarf yerlerini gösterme üzere Adana merkez kaza hars komitesince ittihaz olunup Vilâyet hars komitesinde tasvip edilen ve benim de muvafık bulduğum kararın bir aynı 5/6/937.Tarih ve 1 sayılı yazıya bağlı olarak Merkez hars komitesine gönderilmiştir. Merkez hars komitesi; Adanada Alevi Türklerin toplu ve Beşbin nufus mıkdarında kalabalık bulunduğu karşıyaka mahallesinde yeniden bir mektep yaptırılmasını ve Komitenin Propağanda ve gece dersleri açmak ve Evleneceklere yardım etmek gibi zaruri ihtiyaçlarına karşılık sarfiyatı muvafık gördüğünü ve bu yurttaşların meskun bulundukları köylerde mevcut mekteplerin tamir ettirileceğine dair mutaleayı uyğun bulmadığını 14/6/937 tarih ve 2197 sayılı mektubu ile bildirmiştir.

Bunu üzerine Alevi türk vatandaşların meskun bulunduğu köylerde mevcut mekteplerin tamiratı Vilâyet hususi muhasebe bütcesinden ayrılan (3000)Üçbin lira ile yaptırılmaktadır.

Merkez hars komitesince tasvip edildiğini arzeylediğim Adananın karşıyaka mahallesinde yaptırılacak Dört sınıflı mektep binası için önce tahmin-ettiğimiz (5000)Beşbin liranın kâfi gelmeyeceği anlaşıldığından Adana merkez hars komitesince ittihaz edilüp 30/7/937 gün ve 2 sayılı yazı ile merkez hars komitesine gönderilen kararda: Köy mekteplerininin tamiratı için Sarfı muvafık görülmeyen(3000)Üçbin liranın karşıyaka mahallesinde yaptırılacak Mektep için tahsisedilen (5000)liraya eklenmesini ve bu mektebin inşaatı ihale olunduğunda ve Para artarsa onunla bu sene açılacak bazı köy mekteplerinden birisinin inşasına yardım etmek hususu merkez hars komitesine teklif edilmiş ise de bu hususta henüz bir direktif alınamamıştır.

Karşıyakadaki mektep binası için muntazam bir plan ve keşif yaptırıldığı gibi gerekli arsanın istimlâk muamelesi de ikmalettirilerek mektep inşaatının eksiltme yolu ile taliplerine ihalesi dahi ilanedilmektedir.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ (2) ADANA
SEYHAN
İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI
Sayı

Hars komitesine ait olan bu Onbinliradan (50)Lira(55)kuruşu Sekanesi temamen alevi türk vatandaşlardan ibaret olan köylerde gerekli Propaganda ve İrşatlar yapmak için Hars komitesi heyetlerinin gedip gelme Otomobil kirasına ve (7)Lira(32)kuruşuda Yaptırılacak mektep binası inşaatının ilanleri ücreti olmak üzere ceman(57)Lira(87)kuruş sarfedilmiş olup geri kalan--(9942)lira(13)kuruş aynen mevcut ve mahfuzdur.

Gerek Vilâyet merkezi olan adanada ve gerek köylerde bu hususdaki yüksek direktiflerinize dahilinde yüce milli gaye ve maksada ulaşmak için alınacak her türlü teşebbüsün ve yapılacak tesisatın istilzamedeceği masrafları karşılamak hususunda bir taraftan Hars komitesinin tahsisatına dayanmakta ve bir yandan da Bilhassa köylerde mektepler için yapılacak sarfiyata Hususi idare bütcesinden mümkün olan azami istifade teminedilmekte isede bu yüksek gayenin husulünü temin hasıl olacak ihtiyaçlara karşılık olmak üzere 937 yılı bütcesinden Vilâyetimiz hars komitesine geçen yıl yapılan yardımdan daha büyük tahsisat İtasına yüce emir ve müsaadelerinizi Hizmetin ehemmiyetine binaen saygılarımla arz ve rica ederim.

Adanada müteşekkil Hars komitesinin Üç aylık çalışma raporu 30/7/937 gün ve 2 Sayılı mektupla Merkez hars komitesine gönderilmiştir.

Mevsim dolayısile Adanada Halkın çoğu Yaylalarda, köylerde, İstanbulda Ötede, beride bulunduğundan bu mevsimde Adanada Topluluk halinde çalışmakimkanı bulunamamaktadır. Burada canlı ve toplu faaliyet ancak İkinci teşrin ayı içinde başlaya bileceğini arzeder, saygılarımı sunarım.

Seyhan valisi
ve
C.H.P.Seyhan ilyönkurul başkanı

E.H. Baysal

23.IX.1937

76

CUMHURİYET KADRO
ŞUBESİ

Adana: 30/7/937.

2
Bağlısı:5

Merkez Hars Komitesi
Başkanlığına

Ankara

C.H.P. Genel Sekreterliği
4563
15
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

12/3/937 Gün ve 520 Sayılı Yazı ile Kuruluşunu ve 3/4/937 tarih ve 571 sayılı Mektuple Çalışma durumlarını Kısaca Arz ve İzah eylemiş olduğum Hars Komitelerimiz İntizam dahilinde çalışmalarına devameylemektedir. Samimi bir alaka ile Tam bir Ahenk içinde Ödevlerini Yüksek direktif dairesinde Başarmağa çalışmakta bulunan Adana merkez kaza Hars Komitesinin Teşekkülünden bu güne kadar olan Faaliyet ve Mesaî Raporunu ilişik olarak takdimediyorum.

Dil ve Hars birliği Konuları üzerinde Şehirde ve Köylerde Gerekli görülen yerlerde Sık Sık Konferanslar verilmekte ve Esaslı Propagandalar , İrşat ve İkaslar yapılmaktadır.

Komitenin Çalışma Sahası Yalnız Şehirde kalmayup Eti Türkleri Yurttaşlarımızın Toplu bulunduğu Köylere de Genişletilmiş ve Her yerde Mesut Gayeye doğru Verimli İnkişafları gören Tekmil yurttaşlarımızın Büyük Cumhuriyetimize Karşı Yaşayan Bağlılıkları ve İnanları Kat kat artmıştır.

Ulu Önderimizin ve Büyük Şeflerimizin Yüksek direktifleri dahilinde Çalışmalarına devameden Komitelerimizin Mesaîleri karşısında Hars ve Dil birliğinin Eyi Meyveleri Belirmeğe başlamıştır.

Pak Yakın günlere kadar Adananın Pazar ve Çarşılarında bile Ne Olduğu belli Olmayarak Konuşulan ve Kulakları Tırmalayup inciten Galat Arapça Konuşmalar yerine Şimdi Ruhlarımızı ve Kulaklarımızı Okşayan ve Yüce Benliğimizin Sembolü olan Aziz Öz Ana Dilimiz Güzel Türkcemiz Seve seve Konuşulmakta olduğunu ve bu Ümitli Sahanın Gün geçtikce genişlemekte bulunduğunu Sevinçle görüyoruz.

Eti Türkleri yurttaşlarımızın Dil birliğindeki Davranış ve Kavrayışları Şayanı Memnuniyet bir hızla İlerilemektedir.

Devlet Bünyesinin En büyük varlığı sayılan Milli birlik , Beraberlik ve Bütünlük Mevzuları üzerinde çalışan Komitelerimizin Açılmış bulunan Bu Işıklı yol Üzerinde Yorulmadan , Osanmadan Büyük Amaca doğru Dâima hızla İlerilemekte bulunduğunu ve Mesim itibarile bu Faaliyet Hızının Halkın Bağlara ve Yaylalara Göçülmesi hasebile Daha Hafif devametmekte olduğunu Saygılarımla arzeylerim.

Seyhan Valisi
ve
C.H.P.Seyhan İlyönkurul başkanı

G.S.
M. H. Komitesine
17.8.1937
M. S.

A D A N A Merkez K A :
Hars Komitesinin
12/3/937 den -12/7/937 tarihine kadar
Çalışma Raporu

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Saltanat Devrinin Kötü idaresi ve Tahkir zihniyetile Öz dilleri Unuttırulacak kadar Feci bir vaziyete düşürülen Çukurovanın halis Eski türk çocukları Etili kardeşlerinize Ana dillerini ve Ulusal Seciyelerini Öğretmek maksadı ile , Yüce Türk inkilâp Partimiz Genel Sekreterliğinin Direktifleri üzerine ,Teşekküllerden Hars Komitelerinden Faal Kaza Hars Komitesinin 12/7/937 Tarihine kadar olan Çalışmalarını Aşağıda arzediyoruz :

11/3/937 Tarihinde Kaza Hars Komitesine Seçilen(31) Üyeden(25) inin Varlığı ile C.H.P.Seyhan İlyönkurul Kurağında Parti başkanlığının riyasetinde yapılan toplantıda bu komitenin idare heyetine ayrılan Bizler Üzerlerimize Aldığımız Milli Ödevin Ehemmiyet ve Büyüklüğü karşısında derhal Faaliyete geçtik.

Şimdiye kadar Yapılan Hepsi başarılan Kararların verildiği İdare Heyeti Toplantılarımızdan :

12/3/937 tarihli ilk toplantımızda İdare heyetinin sık sık içtima etmesine karar verilmiş ve Bu önemli meseleyi Her taraftan Elbirliğile çalışıp meydana getirmek için Kaza Hars Komitesi Üyelerini muhtelif cephelerde Çalıştırarak Hakikî istifadeyi temin etmek üzere (3)Gurup ayrılmıştır:

A - Propaganda Gurubu.
B - Konferans Gurubu.
C - Yayın Gurubu.

İlişik olarak Listelerini sunduğumuz bu gruplardan (A) Propaganda Gurubuna ; Ötedenberi yerleşen Sakin İtiyat ve İtikadı dinağlardan Sökün atmak , Adanada Türklükten başka bir mevcudiyet bulunmadığını ve alışkanlık netiesi konuşulan Karışık Yarısı Arapça ve Yarısı Türkçe dilin Atılarak Türklüğün Sembolü olan Öz türkçeyi Konuşmalarına Münasip bir lisanla anlatmak üzere Gurup halinde her gün Sabahlayın Halkın Toplu bulunduğu Pazar,Çarşı ve Hâl gibi yerlere Gedip Halkla konuşmak ve onları irşat etmek ,

(B) Konferans Gurubuna : Şehrin en kalabalık yerlerinden Pazar, Çarşı,Park ,Gazino ve Kahvelerle sinemalarda eski zihniyetin ,Kör Taassubun Mahiyetini bildirmek ve Kutsal Cumhuriyetimiz Rejiminde Hakikatin meydana Çıktığını ve Arap uşağı,Fellah gibi Tahkir mekamında kullanılan Sözlerle Türk Camiasından Ayrılmak istenmiş bulunun Kardeşlerimizin Eski Eti Türkü olduklarını Açık bir lisanla Konferans -Musahabe şeklinde- (Örneği bağlı direktif dahilinde) anlatmak ,

(C) Yayın gurubuna; Gazetelerde Maksada alâkalı yazılar yazmak İçinde Büroşürler neşretmek üzere ,Gurupları ilişik tezkerelerle Direktif verdik.

CUMHURİYET ARŞİVİ

13/3/937. Tarihindeki Heyeti idare toplantısında Şehrin fazla Kalabalık olan yerlerinde , Fabrikalarda Konferanslar verdirmek ve Bu hususta fabrika direktörlerinden de İcabeden Teşebbüs ve yardımı Teminetmek üzere Lazımgelenlere tezkereler yazılmasına ve Mahallelerde ve daha ziyade arapca Konuşulmak ihtimali olan yerlerde Daimi olarak bütün gün dolaşacak bir iki bay ve bir iki Bayanın Muvazzaf olarak gezdirilmesine ve bunların Rast geldikleri Arapca konuşan kimselere Münasip bir lisanla benliğini anlatup Türkce Konuşmasını Tenbih ve teminetmek için Lazımgelen telkinatta Bulunmasına karar verildi.

Heyeti idarenin verdiği bu kararların bir kerre de Kaza Hars Komitesi Heyetiumumiyesine arzedilerek Bundan başka düşündükleri varsa Onları da tatbik sahasına koymak için yapılan davet üzerine 17/3/937 tarihinde yapılan Umumi toplantıda Heyeti idarenin verdiği kararlar Tasvip edilmekle beraber bu tetbirlere ilâve olarak Mektep Meselesinin göz önünde Tutulması ve Bilhassa Bu Etili kardeşlerin Oturdukları köylerin orta yerlerinde Birkaç yatılı Mektep yapılması ve bunlara bilhassa kız çocuklarının alınması ve Umumi heyetin bu meseleler hakkında Heç olmazsa İki Haftada bir Toplanarak Bu gibi mühim meseleler hakkında Görüşülmesine karar verildi.

20/3/937 Tarihindeki Heyeti idarenin toplantısında Bu maksadın Husulü için Mekteplerde öğretmenlerden istifade ederek Talebeye telkinat yaptırmak ve sinemalarda Seanslar arasında Maksadı teşvik Edici Vecizeler Filmler üzerine yazdırmak. Etı türklerin Oturdukları mahalle ve köylerin ileri gelenlerini ve dinlediğini Etrafa Yaya bilecek olanlarını C.H.Partisinde Parti başkanı ve vilâyet Hars komitesinin başkanı Valinin Başkanlığında toplayup Etilere Hars Komitesinin Teşekkül maksadını ve şimdiye kadar sürüklenüp gelen Yena Zihniyet ve fikirlerin ortadan temamen kaldırıldığını ve Hükümeti Cumhuriye Nazarında Artık adanada Bir tek Arabın Mevcut olmayup Cümlesinin Türk olduğunu bildirmek ve bu Uğurda Hepsinin Hars Komitesinin birer üyesi gibi çalışmalarının Kendilerine Mukaddes bir vazife olduğunu Anlatmak üzere Vilâyet makamı tarafından birer Tezkere yazılmasına .

Listesi bağlı Etili köylerinde Birer Mektep açup Yeni yetişen ve Müstakbelin Eri ve Anası olacakların Yalnız Türkce konuşur bir Türk olarak yetiştirilmelerine ve bu Köylerde Bu Mekteplerin Öğretmenleri vasıtasile Gece Dersleri açarak Hem erkek Hem kadınlarında Okutulmasına .

(3)

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Memleketin her tarafına dağıtup Halkı bu maksat için aydınlatmak ve köylere göndermek ve Köylerden ve mahallelerden Gelecek ve Halk Partisinde Kendilerine telkinat yapılacak adamlara Birer tane verilmek üzere Örneği bağlı Beyannamelerden Tap ettirilerek dağıtılmasına karar verildi.

21/3/937 deki toplantıda Halkevi Dil,Tarih,Edebiyat Komiteleriyle ve Halkevi başkanı ile Temas edüp Kaza Hars komitesile El birliğiile çalışmak ve Anların da bu Gaye uğrunda çalışmalarını teminetmek.

Türkce Milli şarkılar Destanlar tertip edüp Eti türk köylerine yaymak ve bu şarkıları söyletmek,Türkce Gramafon Plakları alup Gramafon bulunan Eti Türk köylerindeki Kahvelere dağıtmak ve orada Çaldırmak.

Öğretmenlerden bu köylere gönderileceklere Kuvvetli direktif vermek ve bilhassa eğleri olan Bayanları da bu gaye ve maksat uğrunda direktif dahilinde çalıştırmak.

Halkevindeki temsil kolundan istifade etmek ve Milli mücadelede Bu Eti Kahramanlarının Gösterdiği Hamâseti ve yararlık ve yardımı Gösterecek bir temsil tertibetmek ve bunu Münasip bir zamanda Piyes halinde halka göstermek.

24/3/937 TarihindeVilâyet Hars komitesile Kaza Hars komitesinin Müşterek olarak yaptığı toplantıda Kaza Hars komitesinin Eti türk Bayanlarına ve Baylarına gösterilmesini tasvibettiği Sinema Muvafık görülmüş ve 28/3/937 tarihinde Pazar Günü Ata türk parkı karşısında Kız Enstitüsü sinema salonunda Güzel bir Film gösterilmesine ve Filme bağlamazdan evvel Öğretmen Bayan Mürşide tarafından bir Konferans verilmesine ve bu sinema işinin Komiteden üç arkadaş tarafından idare edilmesine ve Konferanslra hakkında Kaza Hars komitesinin muvafık gördüğü Direktif Tasvibedilmiş ve bunun Örneklerinin Çoğaltılarak dağıtılmasına karar verilmiştir. ve bu Maksat uğrunda birçok Müdaveleiefkarda bulunulmuştur.

25/3/937 Tarihinde Evvelce çağırılmalarına karar verilen Mahalle Halkından ve ileri gelenlerinden I9 Mahalleden I59 Bay Saat(I9) da Parti binasına geldiler.

Valimiz ve Parti Başkanımız tarafından bu maksat hakkında uzun İzahat verilmiş ve maksat üzerinde kâfi derecede telkinat yapılarak bilhassa türkce konuşmak ve Konuşturma Esasları üzerinde Durulmakla bunun ehemmiyet ve İcabatı anlatılmış ve özbenlikleri bildirilmiştir. ve halis Türk oldukları kanaati kendilerine temamen anlatılmış ve bu maksat uğrunda Kendilerini Komitenin birer azası telakki ederek Çalışmalarının kendilerine bir borç olduğu ve bir Milliyet borcu olduğu kanaati telkinedilmiş ve bu kanaatlar Umum tarafından Saygı ve Memnuniyetle karşılanarak dinlenmiştir.

Validen sonra Komite İkinci başkanı Doktor Salim serçe tarafından da bu hususta İzahat verilmiş

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ve Sonunda Evvelce bastırılan Umuma karşı beyannamelerden her birine ikişer tane verilerek dağıtılmıştır.

26/3/937 de Evvelce çağırılmalarına karar verilen Köy İhtiyar Heyetlerile İleri gelenlerinden (16)köyden 81 Kişi davete icabet ederek Saat 15 te C.H.Partisi binasında toplanmışlardır.

Valiniz ve başkanımız tarafından yine icabeden İzahat verilmiş ve müteakiben Komite ikinci başkanı tarafından yine bu maksat hakkında malumat verilmiş ve dağılırken yine bu başlara da Umumi beyannameslerden ikişer tane verilmiştir.

Toplantıda bulunanlardan Bazıları bu maksadın temini için Köylere birer mektep yaptırılmasını ve bu mekteplerin yeni yetişecek nesli hazırlayacağını söylemişler ve valimiz ve komite başkanımız tarafından Mekteplerin yapılacağı ve bu baptaki dileklerinin terviç edileceği ve muvafık olduğu vadedilmiştir.

29/3/937 toplantısında Artık Konferans gurubunu Faaliyete getirmek ve işe başlamak için bir liste tertibedilmiş ve her hafta Halkevi konferansçılarından bir ve ya birkaçının münasip görülece kyerlerde birer konferans vermeleri için Halkevi başkanı ile Temasta bulunulmasına ve listesi bağlı olarak sunulan Komite arkadaşlarının listede gösterilen yerde ve gün ve saatte konferans vermeleri için kendilerine birer tezkere yazılmasına ve bu hususta emniyet direktörlüğüne malumat verilmesine ve bu konferanslarda heyeti idare üyelerinden birinin bulunmasına karar verilmiştir.

30/3/937 de yapılan Umumi kaza hars komitesi toplantısında maksat hakkında umumi bir fikir toplanmış , şimdiye kadar yapılmakta olan işlerin muvafık olduğu ve bu gayenin bir anevvel husulü için Mekteplerin büyük bir rol oynayacağı ve bu mekteplerin bir kısmının yatı mektebi olmasında ve bu yatı mekteplerine kız çocuklarının toplanmasının çok faydalı olacağı hakkında birkaç üye tarafından fikirler dermeyan edilmiştir.

6/4/937 de yapılan vilâyet ve kaza hars komiteleri toplantısında bu güne kadar kaza hars komitesi heyeti idaresinin yaptığı çalışmalar Başkan Kasım ener tarafından İzahedilmiş ve Umum tarafından Tasvip ve takdir edildiktensonra Şehrin civarında ve içinde bulunan 8 hallelerde bolaşup Arapca konuşan Eti türk kardeşlerimize Türkce konuşmalarını anlatmak , Öz türk benliklerini öğretmek için Şimdilik İki Beyanın tayinine ve bunun Kaza Hars komitesi heyeti idaresi tarafından seçilmesine.

82

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Mektepler Öğretmenlerinin 12/4/937 Pazartesi günü Halkevine Davet edilerek bu Hars işlerile alakalandırılmalarının teminini ve mekteplerde de Talebeye Hars Meselesinin Telkinile kendilerine bu fikirlerin Hazmettirilmesi içinfcabeden gayretin sarfedilmesine vebu Toplantı/Halkevi başkanı Bay Safa özler'in başkanlık yapmasına karar verildi. Yapılan toplantıda Öğretmenlerin öte denberi mekteplerde Talebeye Kardeşlik hissinin telkinedilmekte olduğu ve mekteplerde ayrılık gayrilik hissinin asla mevcut olmadığı ve bu hususta uhtelerine düşen vazifeyi tamamen yapacakları nı söyleyerek Toplantıya nihâyet verilmiştir.

7/4/937 tarihindeki toplantıda IO/4/937 günü Asri sinemaya Davet edilecek Her iki Taraf Türk Bayan ve baylara Önemli bir Konferans vermesini teminetmek için Kız lisesi Müdür muavini Bn. Belkis Zencir kıran Toplantıya davet edilmiş ve Bn.Belkis Maalmemnuniye Bu ödevi kabuletmiş ve muayyen günde Konferans vermiş ve Umum tarafından Çok alaka ile Dinlenmiş ve alkışlanmıştır.

Bundan evvel Vilâyet Hars Komitesince de Tayini tasvibedilen Propagandacı iki bayan olarak Mirza çelebi mahallesinden Kâmil eşi Bn.Hüsne ve Yüksek dolap mahallesinden Sâfi çavış eşi Bn.Hatice İntihap edilmiş ve tayinleri vilâyet Hars Komitesi ve Parti başkanımız tarafından Tasvip ve vazifesine başlatılmıştır.

Köylere de çıkıp geziler yapmak ve Eti Türk köylülerine Propaganda yapup Öz Türklüklerini anlatmak için Kollar halinde gitmek üzere Komite arkadaşlarından Başkan Kasım Ener,Doktor sâlim serçe,Sekreter Salih zeki buğay,Yalnan yalgın,Tevfik kadri,İsmail burdur şimdilik tensip edildiler.

Evvelce köylere gitmek üzere seçilen Heyete Münavebe ile diger arkadaşlarında İştirakâ ve kollar halinde geziye çıkmaları bu arkadaşlar da Ragıp sepici,Abdurrahin buğa,İsa şakirşkdoğan, Kerim Ulusoy,Mustafa rifat gülek,Diş doktoru İsmail Hakkı ve Bayan Mürşide Öğretmen Seçildiler. Gerek Evvelki heyet gerek şimdi seçilenler Bir çok köylere MÜNAVEBE münavebe ile gedip konferans verdiler. ve gittikleri yerlerde memnuniyetle karşılandılar. Her kes üzerinde büyük tesir bırakıtlar. ve alaka uyandırdılar.

Yine bu toplantıda Camilerde de Cuma günü Hatipler Hutba esnasında ve Vaz ve Nasihat aralarında Bu mevzua temas ederek her iki tarafı tenviretmek ve Artık katiyen Adana ve Muhitinde Aralık ,Fellahlık ve sair ayrılık kalmadağını ve bu İttihat ve kardeşliğin devamı Dinimizin İcabatından olduğunu,eski Taassubun orta soktuğu Nifakın Artık Lâyik olan Hükûmeti Cumhuriyemiz zamanında Tamamen Ömüldüğünü Camide toplananlara Anlatmak için memleketin Müftüsüne bir heyetin muracaat etmesinin münasip ve bu heyetin Bay Mustafa rifat Gülek, B.Ragıp sepiciye tevdiinin muvafık olacağına karar verildi. ve bu Heyet Müftüye muracaat edere Muvafık cevabı alındıve Camilerde

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Yapılan vazifeden Çok önemli neticeler elde edildi.

24/4/937. Umumi Hars Komitesi toplantısında Propaganda heyetlerinin Çarşı,Pazar ve mahallatı gezdiktensonra Aldıkları neticeyi birer raporla hergün hars komitesi heyeti idaresine bildirmelerine , Bazı menfi Propaganda yapan ve yahut Maksadı anlamadığından naşi yapılan teşebbüsat hilafında ve yahut aksine söz söyleyenler olursa bunları Hars komitesi çağırtup münasip bir lisanla onlara maksadı anlatup saptıkları yoldan geri döndermek.

Devametmekte olan konferansların daha sıkı olarak devamının temini ve konferans verenlere İlâve olarak Gazi paşa Okulu öğretmenlerinden Bn.Hidâyet ve B . Yusuf ve 29 Teşriniævvel Okulu öğretmenlerinden B.Saffet Işık ve B. Enver ve Cumhuriyet Okulu öğretmenlerinden B.Mahmud'un dahi Muhtelif yerlerde birer konferans vermesi temin edildi.

Köy Gezilerinden gayet eyi intibâlar alınmakta olduğundan bu gezilere devamedilmesi ve bu gezilerde En ziyade köylerin ileri gelenlerini bu işle tevzifedemek onların çalışmalarının temini ve çalışmalarının neticesinin alınması.

Camilerde hatiplerin kendilerine verilen direktif dahilinde Halkı irşat edüp etmediklerini anlamak için Komite azalarından bir kaçının cuma günleri camilere gedip vazları dinlemesi kararlaştırıldı.

Verilen konferanslardan Çok eyi neticeler alınmakta olduğundan Daha ziyade genişletmek ve yaymak için bağlı listede görüleceği gibi birçok arkadaşlar bu vazife ile tevzifedilmiş ve muhtelif yerlerde konferans vermeleri temin edilmiştir.

Hamalarda eski zihniyetin ve eski taassubun neticesi olarak kadınlar bazan bir birlerine uygunsuz ve MX araplık,fellahlık gibi Tahkir yolunda Kelimeler sarfedildiğinden Hamamcılar çağırtılarak Lazımgelen tenbihat yapılmıştır.

Merkez Hars Komitesi Başkanlığından Vilâyet Hars Komitesine gönderilen(10000)Onbinliranın Sureti sarfı ve faydalı yerlere tahsis için Vilâyet Hars Komitesile Kaza Hars Komitesi heyeti idaresi toplantısında Bay Fahri uğurlu ,B.Fuat diplen,Doktor Bahri erkam,Nevsat güven,Doktor Salim serçe,Kasım Ener,Salih zeki ve Vali tarafından gönderilecek Bir müfettişten ibaret bir heyetin Toplanarak bu Paranın Maksada en ziyade uygun yerlere sarfı için karar vermeleri tensibedilmiştir. bu heyet toplandığında bu paranın(5000)lirası ile Karşı yakada 5 Sınıflı bir mektep yapılmasına,(3000)lirasının da Eti Köylerindeki mekteplerin islahına ve öğretmenlere birer mesken yapılmasına ve(2000)lirasının da Hars Büroşür neşri,Propaganda işin köylere gedilmesi,Köylerde bulunan öğretmenlerin Gece dersleri vermelerini temin için Mükafat kabilinden bir paranın verilmesi ve sair yerlere sarfedilmek üzere Hars komitesinin emrinde kalması karar verildi.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (7)
CUMHURİYET ARŞİVİ

Vilâyet ve kaza Hars komitesi toplantısında bu karar tasvip edilmiş ve bu hususta tanzimolunan Fermanname Vilâyet Hars komitesi Vasıtasile Merkez Hars Komitesi Başkanlığına gönulmuştur.

Bu yazıya Hars Komitesi tarafından alınan karşılıkta (10000)On-bin liranın Yalnız (3000)Üçbinlirasının mahalli sarfı tasvip edilmeyerek Diğerleri kabul edilmiş ve bu üçbinliranın ihtiyacına münasip yerlere sarfı için bir karar verilmesi istenmiştir.

Kaza Hars komitesi bu husust bir karar ittihazetmek üzere toplandığında emri başlı kararı ittihazedilerek Merkez hars komitesine gönulmek üzere vilâyet Hars komitesine Gönmuştur.

Şeriiye kaza Hars komitesi Heyeti idaresinin çalışıp başarı tildiği işler bundan ibaret olup bundansonra da köy mezilerine ilâvetedileceğini , Köylüleri teşvik edip köylerinde açılacak mekteplere Maili , manevi yardımlarını te'min edeceğini ve bütün çukurovanın en faal ve çalışma devresi olan yaz mevsimi geçtiktensonra Büyük bir hızla faaliyete başlıyarak Büyük mesai Sarfedeceğini Saygılarımızla bildiririz.

Adana Merkez Kaza Hars komitesi

Başkan İkinci başkan Sekreter Üye

Propaganda, Tenvir ve Konferans Şubelerine yaptıkları
Vazife esnasında Direktif olarak Tatbik edecekleri

DEVLET ARŞİVLERİ Başkanlığı
CUMHURİYET ARŞİVİ

A- Eti Türklerinin Adanada çok eski oldukları ve Esas ırklarının Türk olduğu Tarihun ve ilmen Müsbet bulunduğu.

B- Adet, Anane, Şiva, Cephe Teşekkül itibarile hiçbir farkları olmadığı

C- Bulundukları köy ve Mahallelerin adları diğer Türk kardeşlerinin Şöhret bulundukları Mahallerin İsimleri gibi Saf Türkçe olduğu. Meselâ: Yalmanlı, Salman Boylı, Fazıldım, Karataş, Kayınoğu, Oba, Akkapı ve saire gibi. Aynı zamanda Soy adı kanunu Tatbik edilmezden evvel bu Eti Türk kardeşlerinin Soy adını eskidenberi Kabuletmişler ve Türkçe olarak kullanmakdadırlar. Meselâ: Çolik oğulları, Germen oğulları, Buğa oğulları, Sarıkoç oğulları, Saman oğulları ve saire gibi.

D- Esas Adanada Oturanların başka memleketten gelen eti türk kardeşlerimizin Hataydan gelmiş oldukları Keyfiyet ve Daha başka Delillerle sabittir Hatay ise Birkaç senelik Öz türk diyarıdır. Memleketinden gelen Kafilelerin Mahalleri olarak ittihaz edilmiş ve böyle Asırlarca Kendini muhafaza etmiştir. Mezhep ihtilafının ve Sultan Selimin bu Havaliyi dolaştığı zamanlarda Taassuba müstenit aldığı Telakkiyat neticesi bunları fazla taz yik ettiğinden dolayı O zamanın makbul addedilen Arapçayı öğrenmeğe ve Arap cemiası içerisine girmeğe ve Araplarla meskun bulunan köylere iltica ederek , hayatlarını kurtarmağa mecbur olmuşlar ve bu lisanı bir çok türkce kelimelerle karışık olarak Konuşmağa başlamışlardır ki ; bu da bunların Öz Türk olduklarına şüphe bırakmayan bir delildir.

E- Eti türk kardeşlerimizin Yani Temiz Türk olduklarına en büyük delili Taassubun en koyu zamanlarında Kendilerine yapılan amansız tazyiklere ehemmiyet vermeyerek Hükümetin bütün Emirlerine itkiyat etmiş , Milletin Müşkül zamanlarında Yanmış, Ağlasığı zamanlarda ağlamış, Yemen , Havran, Hama , Humus ve daha Sair Arabistanda yapılan muharebelerde Hâlâ Öz türk kardeşlerile yan yana ve omuz omuza bir cephede düşmana kurşun atmış ve hiç bir zaman Kendisini Arap telakki etmeyerek ne kurşun atmaktan geri kalmış ve ne de düşmana iltihaketmiştir. Ne hacet! Son Müstevli Devletlerin Adanamızı işğalettiklerinde Bütün Diğer unsurları İğfal ve kendi tasallarına çevirdikleri halde bu Öz türk kardeşlerimizi kandıramamış ve türk cemiasından ayıramamışlardır. Adananın Kaç kaç tabiredilen geçim günlerinde Adanadan canlarını Kurtarmak Hariçe çıkanlar Adananın Cenup mıntakasında ve bu Öz türk kardeşlerinizin Sakin bulundukları Bahçe ve mahallelerden çıkmak suretile kaça bilmişler ve onların evlerine müsafir edilmek suretile İzaz ve ikramedilmişlerdir. Hatta bu yerlere iltica ettiklerinden dolayı İşgal Kuvvetleri bazı köy ve mahalleleri Bombardıman etmiş ve karşısında bir birinden ayrılmayan Müttehit bir kitlenin mukabele ve mukavemetini görmüştür! İşte bu deliller bu kardeşlerimizin damarlarında dolaşan kanın ve o kanın ihya ettiği her zerrelerinin Öz türk olduğuna kâfi delillerdir.

K O N F E R A N S L A R

Tarihi....	Günü	Saati	Yeri	Konferansı verenler
19/Mayıs/937	Perşembe	6	Cenze pazarı	Mahmut.Cumhuriyet Ö.Ü.
13/Mayıs/937	[illegible]	6	[illegible]	Enver.Şef.T.B.M. Ö.
16/Mayıs/937	Pazar	17	Ulus Parkı	Yusuf.Gazi Ö.Ü.
19/Mayıs/937	Çarşamba	6	Cenze pazarı	Nuri aydın. Öğretmen
19/Mayıs/937	[illegible]	7	Parkyolu	Nerim ulusoy türk.
20/Mayıs/937	Perşembe	6	Cenze pazarı	Refiet.29.T.B.M.Öğret.
20/Mayıs/937	[illegible]	6,30	[illegible]	İbrahim necdet.Doktor.
23/Mayıs/937	Pazar	17	Atatürk Parkı	Nevzat Ölçen.Gazeteci
26/Mayıs/937	Çarşamba	6	Cenze pazarı	Orin Dolunay.
27/Mayıs/937	Perşembe	6,30	Merkez pazarı	Sami Girici.
27/mayıs/937	[illegible]	6	Cenze pazarı	Yalman yalçın.M.Mec.M.
27/Mayıs/937	[illegible]	9	Halk Evleri	Nerim ulusoy türk.
30/mayıs/937	Pazar	17	Atatürk Parkı	Fazıl Enver.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Konferansa davetliler:

Bay İsmail Safa Özler
" Emin Soluney.
" Kasım Gnor
" Salim Ayniye Doktor.
" Yunus Kazım, Kültür direktörü
" Ziya Akverdi.
" Vehbi Necip Savaşan.
" Fahrettin Yalçın.
" Cevat Dipten.
" Nazif Güçlü.
" İsmail Hakkı, Diş doktoru.
" Kerim Ulusoy Türk.
" Nuri Aydın.
" Hakkı Tonkuş.

Konferansa ve yayın Durulu

Bay İsmail Safa Özler.
" Emin Soluney.
" Kasım Gnor.
" Salim Ayniye, Doktor.
" Yunus Kazım.
" Ziya Akverdi.
" Vehbi Necip Savaşan
" Fahrettin Yalçın.
" Cevat Dipten.
" Nazif Güçlü
" İsmail Hakkı Diş Doktoru.
" Kerim Ulusoy Türk.
" Nuri Aydın.
" Hakkı Tonkuş.
" Mahmut Onrlan.
" Nevzat Güven.
" Burhan Yalçın.
" Ahmet Nazif.

Yayın Durumu

Bay Nevzat Güven.
" Kasım Gnor.
" Fahrettin Yalçın.
" Nazif Güçlü.
" Yunus Kazım.
" Mahmut Onrlan.
" Burhan Yalçın.
" Ahmet Nazif.

DEVLET
Propaganda Bürosu Müdürlüğü

Bay Ihsan Şakir Akdoğan.
" Salih zeki Bulay
" Pagip sepici
" İsmail Burdur.
" Doktor İsmail hakkı
" Sevri aracy.Ankara
" Mürşit görsin
" Naci Güvençin.
" Süleyman Fikri Özerdil.
" Abdurrahim Bulca.
" Abdurrahim Salim.
" Tahir Pamukçu.
" Salim serçe.doktor.
" Ziya kurttepeli
" Abit muhtaroğlu
" Kamil zeki defterdar.
" Mustafa zihninkoğlu
" Bilal şaban.kozaci.
" Süleyman kirman.
" Veh naci yalman.
" Tevfik Nuri ramazan.
" Memduh çelik.
" İsmail gülman.
" Huluni yalman.
" Ahmet Solunay.
" Habip kara zencir.
" Salim Ziplen
" Ümit zait
" Refik Solunay.

Propaganda kolları teşkilatı...

Pagan kolu:
Bay Ihsan Şakirakdoğan
" salih zeki Bulay
" Muhmed yalçan
" Abdurrahim Bulay
" Tevfik Kadri ramazanoğlu

Hasankâhi:
Bay Süleyman kirman.
" Sevri aracy
" Memduh çelik
" Abit muhtaroğlu

Sala
Bay İsmail hakkı dok.
" Tahir Pamukçu
" Kamil zeki defterdar
" İsmail Gülman

Çarşamba
Bay Bay Mürşit görsin
" İsmail Burdur.
" Naci Güvençin
" Huluni yalman

Perşembe Süleyman Özerdil
Ziya kurttepeli
Mustafa zihni akaç
Ahmet Solunay

Cuma
Bay Abdurrahimzâden
" Pagip sepici
" Bilal şaban
" Habip kara zencir

Cumartesi
Bay Salim serçe.Dr.
" Emin Solunay
" Salim Ziplen
" Ümit zait

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
Genel Sekreterliği
Sayı

İÇEL VE SEYHAN VİLAYETLERİ HARS
KOMİTALARI ÇALIŞMA RAPORU

SEYRAN :

1.- Türkçeden başka dil konuşanların öz ana dilleri olan Türkçeyi çabucak öğrenerek kolayca konuşabilme arzu ve ihtiyaçlarını tatmin için resmî devlet okullarının günden güne artan hususî gayretlerine bir yardım olmak üzre Adana şehrinde (16) sı kadınlara ve(17) si erkeklere mahsus olarak (33) Ulus dersanesi açılmış ve bunlarda (738) kadın ,(804) erkek okumakta bulunmuştur . Buralarda okuyanların yoksullarına Hars Komitalarımız alfabe, defter ve kalemler vermiştir .

2.- Ulus dersanelerinden görülen fayda ve dersanelere karşı halkın gösterdiği rağbet göz önüne alınarak 1 Şubat 938 de bu dersanelere daha(54) Ulus dersanesi ilâve edilmiştir . Bu dersanelere arzularıyle gelecek 4 - 7 yaşındaki kız ve erkek çocuklara da dil ve okuma öğretilecektir. Bu suretle 8 yaşında devlet mekteplerine gitmeğe kanunen mecbur olan ve aile muhitlerinde Türkçe konuşmayı öğrenmekte müşkülât içinde bulunan küçükler ; resmî okullara devama başlamazdan evel Türk dilini mümkün mertebe öğrenmiş olacaklardır.

3.-Bu güne kadar Arapça da konuşan Türk köylerinin üçünde (Bahçeköy Yalmanlı,Karmızıdam) komitalarımızın delâletleri ve mühim para yardımları ile birer ilk mektep açılmıştır.

20

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

4.- Gelecek yıl böyle dört köyde daha birer ilk mektep açılmasına mahallince karar verilmiş ve mektep binaları yerleri tesbit edilmiş, krokileri yapılmış ve birinin istimlâk işine şimdiden elkonmuştur .

5.- Türk olanların Türkçe konuşmaları lüzum ve ehemmiyeti belirtilerek nasılsa yad dil konuşma itiyatlarını almış olan vatandaşların bu millî şiara yakışmayan sakim alışkanlıktan bir gün evel vazgeçmeleri ve çekici tatlı dil ile telkin edilmekte ve bu gaye için neşriyata ehemmiyet verilmekte, konferanslar tertip olunmaktadır.

6.- Haftanın altı gününde umumî yerlerde, halk arasında telkin işi ile uğraşmak üzre altı propaganda kolu ayrılmış olup bu kollar çalışmalarına devam etmektedirler .

7.- Türkçe konuşmak telkini işine köylerde de ehemmiyet verilmiştir .

8.- Şehrin muayyen mahalleleri de bu Türk dili konuşma telkinine tabi tutulmuştur.Propagandistlerin çalışmaları komitalarımızca göz önünde ve kontrol altında bulundurulmaktadır.

9.- Komitalarımızın teşebbüs ve para yardımlariyle bu sene üç köyde açılmış birer ilk okuldan masada diğer üç köyün (Hadırlı, havutlu bucağı,gübe) harap olan mektepleri mahallî idareden temin olunan üçer yüz lira yardımla tamir ettirilmiştir .

10.- Adananın Karşıyaka denilen ve bahçeler arasındaki dağınık evlerden terekküb eden ve şehirdeki okullara uzak bulunan mahallede hars komitamız tarafından yeni ve modern bir ilk mektep binası yaptırılmıştır.

21

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

İ Ç E L :

1.- Mersin şehrinde, Arapça da konuşan Türkler in , oturdukları mahallede - hars komitamızın parasiyle- yeni ve güzel bir ilk mektep binası yapılmış ve tedrisata başlanılmıştır.

2.- Yine hars komitamızın teşebbüs ve para yardımiyle Kazanlı,Kelahmet,Deli Minnet, Çatalkilli köylerinde birer ilk okul binası inşaatına başlanmıştır. Bu binaların tamamlanmasına çok az bir şey kalmıştır. Bu köy mekteplerinin öğretmen kadroları hazırdır. Şimdilik mektep binaları inşaatı bitinceye kadar öğretmenler Mersinde ayni gaye için tedrisat ile iştigal ettirilmektedirler .

3.- Tarsus kasabasında Arapça da konuşan Türklerin mütekâsif bulundukları mahalleler merkezinde hars komitamızın tahsis ettiği on bin lira yardım ile beş katlı büyük bir ilk okul yaptırılması takarrür etmiş ve projesi hazırlanmıştır.

4.- Arapça da konuşan Türklerle meskûn köy ve mahalle mekteplerine cazip millî havalar terennüm eden plâklar verilmiş ve gramofonlar temin edilmiştir .

5.- Arapça da konuşanlarla yalnız ana dilleri Türkçeyi konuşan çocukların karışık okumakta bulundukları okullarda Türkçe konuşma işine daha hususî bir ehemmiyet verdirilmiştir.

6.-Millet mekteplerinin açılacağı yerler ve semtler seçilirken ; hars komitalarımızın maksat ve gayei tesisleri göz önüne alınmaktadır . Karacailyas köyünde halka Türkçe öğretmek için ayrıca bir serbest dersane açılmıştır .

22

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

7.- Türk ülkesinde konuşulan dilin Türkçe olmasını telkin için hususî ve tali komitalar seçilmiştir. Bunun için ; Halkevinde ,sinemalarda ,diğer toplantılarda konferanslar verilmektedir .

8.- Türkçe konuşamayan veya güç konuşabilenlerin kolay ve çabucak anadili Türkçeyi öğrenip konuşabilmeleri için okullar öğretmenlerinin hususî alâkaları uyandırılmış ve bu hususta kültür direktörlüğünce bir muhtıra tertip ettirilerek kısım kısım tatbikine geçilmiştir.

9.- Mevsindeki Işıyuva adlı çocuk yuvasına çoğunun ücretleri hars komitamız tarafından ödenmek suretile Arapça da konuşan Türklerden (14) çocuk kaydettirilmiştir : Bu yavrular muhitlerine çok çabuk derin bir intibak göstermektedirler .

10.- Törenlerde ,millî günler toplantılarında ve diğer her vesile ile yapılan toplantılarda Arapça da konuşan Türklerden fazla sayıda yurttaş bulundurulması iltizam edilmekte ve bunlar da bilhassa meşhud bir memnuniyetle fazla miktarda gelmektedirler .

11.- Ana dili Türkçeyi konuşan vatandaşlarla Arapça da konuşan Türklerin her yönden yekdiğerleriyle daha kaynaşık duruma gelebilmeleri için dil yayımı ve öğretim işinde Parti Örgütümüzün de hususî çalışmaları daha önemli olmak üzre temin edilmiştir .

12.-Arapça da konuşan Türklerle diğer Türklerin karşılıklı kız alıp verme işine hususî bir ehemmiyet verilmektedir . Bu son sene içinde böyle beş çift evlenmiştir . Bundan sonra evlenecek olanlara nakdî yardımda bulunulacaktır.

23

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

13.-Arapça da konuşan Türklerin amele olarak toplu çalıştıkları fabrikalarla diğer müesseselerde gerek kendi aralarında ve gerek Türkçe konuşan diğer amelelerle Türk dilile konuşarak ana dilleriyle konuşmayı öğrenmeleri için dikkat edilmesi alâkalılardan rica edilmiştir.

14.- İçel vilâyeti içinde Arapça da konuşan yurtdaşlerla Türkçe konuşan yurtdaşların biribirinden ayrıt edilmemeleri ve aynı gözle görülmeleri hükûmet vilâyet makamı kanaliyle temin olunmuştur.

15.- Tarsus kazasındaki çalışmalar da aynı mahiyet ve şekildedir .

16.- Bir senelik çalışma sonunda vatandaşlar arasındaki eski münaferet hisleri ve sosyal ayrı ve uzak durum vaziyeti pek çok memnuniyeti mucip olacak derecede kalkmış ve onun yerine sevgi ve yaklaşma his ve hareketleri kaim olmaya başlamıştır.

Ö. Evren

490 01 | 586/19 13

24

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
SEYHAN
İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI
Sayı
Vi.H.K.
I2

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

(5)

ADANA: 5/2/1938

Merkez Hars Komitası
başkanlığına
Ankara

C.H.P. Genel Sekr...
10 Şubat 1938
8013

Adana merkez kaza Hars komitası başkanlığına B.Kasım Ener , Mühasipliğine Seyhan kültür direktörü B.Ekrem gürsel seçilmiş olduğunu II/I/938 tarih ve II63 sayılı mektupla arzeylemiştim.

Bay Kasım ener'in mâzeretine binaen Kaza hars komitası başkanlığından çekileceğine dair vermiş olduğu dilekçesi Vilâyet hars komitasının 27/I/938 tarihli toplantısında tetkik edilerek B.K.Ener'in üzerinde (ziraat odası) ve (Adana kulubu başkanlıkları), Belediye dâimi encümen üyeliği ve (çiftciler birliği) umumi kâtipliği) gibi dâimi meşguliyeti mucip müteaddit işlerin bulunması ve esasen büyük mikyastaki çiftlik işlede bizzat uğraştığından ve bu yüzden Kaza hars komitası başkanlığında kendisinden beklenen devamlı ve verimli çalışmanın mümkün olamadığı mesbuk tecrübelerle de sabit görüldüğünden istifası ittifakla kabul edilerek Adana merkez kaza hars komitası başkanlığına bu komitanın mühasipliğin de bulunan kültür direktörü B.Ekrem gürsel ve bundan açılan muhasipliğe de aynı komitanın üyelerinden B.Kerim uluscu türk seçilmişlerdir. bu se çim ile komitanın çalışma durumu daha normal ve daha verimli bir şekle girmiştir.

Komitalarımız tarafından çok esaslı ve şümüllü olarak tertip edilen çalışma Proğramı muntazaman takip ve tatbik edilmektedir. bu cümleden olmak üzere ilişik (2) cetvelde gösterilen I No:lı cetveldeki(33) Ulus dersanesi İkinci teşrin 937 ortasında ve 2 No:lı cetveldeki(54) Ulus dersanesi de Şubat 938 başında açılmış ve bunların hapsi de Etili yurttaşlarımızın okuma,yazma ve Türkceyi bol bol konuşmayı öğrenme ihtiyaçlarına göre tertip ve tahsis edilmiştir. Dil ve hars bir liğinin düzenlenmesi ve sağlanması hususunda muhtelif sahalardan çalışılarak gayeye ulaşmak için Ulus dersanelerinden başka ilişik cetvelde yazılı olduğu veçhile (Neşriyat, Konferans,Köy tetkik gezisi,Bayan kolu,Temsil kolu, Kültür tetkik kolu, Propaganda) komitaları teşkili suretile de çalışma sahası genişletilmiştir.

Düşünülen her faydalı tedbirlerin kuveden file çıkarıla bilmesi için iliği çalışmalar ve sık sık toplanmalar yapılmaktadır.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
SEYHAN
İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI
Sayı

(2)

ADANA :

Dil ve hars birliğinin temini için bilği ve düşüncelerinden istifade mümkün görülen muhtelif meslek erbabı yurttaşlarımızdan da azami istifade cihetleri göz önünde tutulmakta ve sağlanmakta bulunduğunu saygılarımla arzederim.

Seyhan valisi
ve
C.H.P.İlyönkurul ve Vilâyet hars komitası
başkanı

Adana, 3-5-960

Muhterem başvekilim:

Daha önceleri de müteaddid defa yazı ile babamın tercümanı olarak sizlerin ve Muhterem Cumhur reisimizin karşılarına çıktım.

Bu defa da aynı vesile ile sizlere iki arapça nazımla medhiyesini sunuyorum. Bunlardan birincisi daha önceleri vârid olan uçak kazası ile ilgilidir.

Sizlere, o anlarda posta ile gönderildiği halde elinize vâsıl olmaması endişesinden tekrar ikinci bir nüshasını, daima başarılı bir ilerleme ile muvaffakiyetinizi demokrasi işığı altında, demokratik âzimiyetli bir ferd olarak temennî ederek sunmaktadır.

En derin hürmetlerimle...

Mehmet Tevfik Özezen

Not: Kavi bir tercümanın vasıtası ile sizlere tercüme edilmeleri temennisi [redacted] edilir.

-5-

[illegible] MEDENİYET [illegible]
[illegible]

(1)

نُزهَةُ الثَّرَى

عَلَمُ العَرشِ تَجَلَّى وَسَفَرْ ... زَهَقَ البَاطِلُ وَالحَقُّ ظَهَرْ

وَحَصَلَ العَدلُ وَجَاءَ نَصْرُهُ ... وَدَنَا الفَتحُ بِأَيَّامِ الحَبَرْ

وَأَضَاءَ الكَونُ وَالدِّينُ سَمَا ... وَعَلَا الإِيمَانُ وَالكُفرُ دَبَرْ

وَرَقَى الفَوزُ بِفَجرٍ ضَاحِكٍ ... وَنَدَى القَلبُ بِرَيحَانِ الخُضَرْ

وَجَنَى النَّحلُ لِأَزهَارِ النَّقَا ... وَنَاعَمَ البُلبُلُ فِي صَوتِ البُشَرْ

وَتَلَا الحَاسِرُ آيَاتِ الضُّحَى ... وَسُورَةَ الرَّحمَنِ وَالحَمدُ رَبَرْ

وَشَنَى العِيدُ بِإِيعَادِ التَّنَا ... وَحُورُ عِينٍ زَهَا حُسنُ الصُّوَرْ

وَرَفَ طَيرُ المُلكِ فَوقَ تَاجِ مَن ... تَوَجَّهُ المَالِكُ فِي تَاجِ الظَّفَرْ

وَانكَشَفَ البَلوَى وَعَزَّ سَالِمٌ ... بَسَطَ الكَفَّ غَدَاةَ الشَّحَرْ

بِمَدِّ هَذَا الظِّلِّ وَالفَلَكِ الَّذِي ... صَيَّرَ نَهجَ التُّرْكِ شَمسًا وَقَمَرْ

صَيَّرَ مَجدَ التُّرْكِ رَوضًا يَانِعًا ... رَاضَتْ بِهِ الأَكوَانُ وَالدَّهرُ حَسَرْ

خُذ يَمنَةَ الأَقلَامِ فِي أَقلَامِهَا ... خُذ يَا جَلَالُ وَحِدَّةً عَنهَا اليَسَرْ

خُذ وَردَةً لِشَمِّ أَنفَاسِ الوَرَى ... وَخَرِيدَةً لِلمُصطَفَى تَقضِي الوَطَرْ

خُذ رَايَةً عَن صَاحِبِ اللَّوحِ بِهَا ... يَومَ حُنَينٍ ثَمَّ لِلشِّرْكِ قَهَرْ

030	01			21	122	1

نزهة الثرى

ثُمَّ لِبَدْرٍ وَتَبُوكٍ وَقْعَةٌ ... أَيَدَتْ أَخْرَاهَا بَعْدَ الْخَطَرْ
غَنِّ يَا بُلْبُلُ عَنِّي طَرَبًا ... وَيَا حَمَامُ الْوَرْقِ فِي دَوْحِ الشَّجَرْ
غَنِّ يَا شَاعِرُ أَدْلَاكَ الرَّشَا ... وَعَزَكَ الْوَاحِدُ وَالْوَقْتُ زَهَرْ
وَأَخْضِلِ الْكَفَّ بِعِطْرٍ عَيْبَةٍ ... لِحَمَامِ الدَّهْرِ جِلْبَابَ الْمَضَرْ
وَعَظِيمُ الْخُلْقِ عِنْدَ مَجْدِهِ ... وَمَتَاعُ الْجَدِّ مِيزَابُ الْمَطَرْ
ذَاكَ جَلَّالٌ لِبَارٍ نَسَمَةٌ ... ذَاتُ عِرْنِينِ الْأَسَدِ وَاقِعَةُ الشَّذَرْ
جَلَبَ الْأَنْجَابَ تَحْتَ رَاحِهِ ... حَسَرَ الْأَزْلَامَ حَسْرًا وَدَثَرْ
عَزْمَهُ الْوَاتِرُ بَعْدَ أَحْمَدٍ ... مَأْوَهُ الثَّجَّاجُ لِلْبَحْرِ سَجَرْ
قُمْتُ تَدْعُو بِدُمُوعٍ حُرَّقَةٍ ... لِجَلَالِ الذَّاتِ خَلَّاقِ الصُّوَرْ
بَاسِطَ الْأَرْضِ بِسَمْكٍ لِلسَّمَا ... قَدِيمَ الْأُلُوهِ وَجَبَّارَ الْقَدَرْ
يُعِزُّ أَعْلَامًا لِأَعْلَامِ الْفَتَى ... حِمَايَةَ التُّرْكِ وَيُنْوِعُ الْقَطَرْ
فِي غَامِضِ اللَّيْلِ وَإِسْفَارِ الضُّحَى ... بِكَآبَةٍ يَا رَبِّ بَاغٍ لَا تَذَرْ
جَاكَ رَبُّكَ يَا خَلِيلَ قِلَادَةٍ ... فِي نَصْرِ أَقْطَابِ الْوَرَى خَيْرَ النَّجَرْ
بُشْرَاكَ وَبُشْرَاكَ لِلْقَافِي أُسْرَةٍ ... بُشْرَاكَ فِي نَهْجِ الْكِتَابِ الْمُسْتَطَرْ

جلالها

[illegible] 0000RL060
[illegible]

نزهة الثرى

٣

جَلَاهَا عَذَارَاهَا فَلَمَّا الرَّجَا شَمَّانِ ذَا قِرَانَ آيَاتِ السُّوَرْ
لَبَّيْكَ عَدْنَانَ الْبَصِيرَةِ وَالنَّدَى فَجْتَ مِنْ بَلَلِ الْعُلَى نَدًّا عَطِرْ
وَلَثْتَ عَنْ عَدْنَانَ بُرْدَةَ صَاحِبِ الْحَوْضِ نَبِّي بَعْثُهُ أَنَّهُ صَدَرْ
فَالْمُلْكُ لِلْمَالِكِ مُذْ أَفْضَاهُمَا وَثَنَى بَصْرَهَا وَعَزَّ وَجَبَرْ
وَخَابَ ظَنُّ السُّوءِ فِيهِ أَصْلُهُ بِمَا جَلَالٌ عِنْدَ عَدْنَانٍ بَقَرْ
مَظَاهِرُ الْحَقِّ وَأَعْلَامُ الْوَفَا وَغَيْهَبُ الْأَنْصَارِ أَعْشَاهُ الْوَتَرْ
طُرًّا بَنَاتُ الْأَرْضِ نَاسَمَاءُ الْهُوَى وَمَأْوُهُ الْعَذْبُ نَاعِشُ الْمَدَرْ
يَا جَالَ الشَّمِّ يَا حَلَلَ الْمَلَا يَا مُهَاةَ الْفِيدِ يَا عِينَ الْحُوَرْ
يَا بِلَادَ التُّرْكِ يَا حِرْزَ الْقُوَى يَا حَفِيفَ الْوِرْدِ يَا ذَاتَ الْحُجَرْ
وَيَا خَلِيلَ الْوَجْدِ يَا عِينَ الْبُكَا وَيَا طُلُولَ النَّصْرِ يَا قَلْبَ الْحَجَرْ
فَرَكَ الْجَبَارُ وَالْحُوُّ صَفَا وَالشَّمْسُ أَوْزَعَتِ الْكَفَّ عَلَى حَذَرْ
وَالْعِزُّ خَادِنُ مَنْ زَهَاكَ نِقَابُهَا وَالْفَتْحُ بَابُهُمْ وَأَلْوِي وَحَضَرْ
وَخَلَدَ التَّكْرِيمُ فِي مَسْرَاهُمَا وَشَدَّدَ الْعَزْمُ وَحَيَّ وَسَدَرْ
وَأَتْرَفَ الْكَوْنُ بِمَاءِ مُزْنِهِمْ وَفَلَّ جَيْشَ الْخَرْيِ فِي سَيْفِ الْقَدَرْ

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Cumhuriyet Kitaplığı

نزهة الثرى

بلوح تبريك المنزه بالغضا ... وغنانه الناجي لربات الخدر
تبريك مجدها المليك بعرشه ... وصراط فحيهما القويم المزدهر
يا سحاب الجون يا فلك العلى ... ويا صفي الذات يا بدء الفطر
دم بوبل السلم وانجي حبيبه ... وأعطر البار بمفتاح الوقر
إن خليلي وهما الظل الذي ... أدلى غرامي فيه كوان السير
فسلام عند نجم خده ... بخام فيه فاتحة النور

Halil Ramazan Özcan
Ahlekapı Mah. Sk. 159 - No: 19
Adana

(2)

مُنْيَةُ الأَمَلِ

بُشْرَى الدُّنَا بُشْرَى النُّفُوسِ الْوَجْدِ حَيَّ رَسُولُهَا
بِبُشْرَى وَبُشْرَى جَادَ فِيهَا كَفِيلُهَا
بِوَفْدِ اللِّقَا نَشْرًا فَاذْرِ بِهِ الثَّرَى وَاسْفِرْ نُورُ الْعَرْشِ فِيكِ دَلِيلُهَا
وَأَدْلِ بِبَسْطِ الْفَوْزِ وَاخْتَضِلِ الرَّجَا
بِمَاءِ زُلَالِ الْأُفْقِ أُفْقٍ سَبِيلُهَا
وَشَاهَدَتْ رُوحُ اللُّطْفِ فَوْقَ مَطَافِهِ
وَرُوحَتْ فِي فَتْحٍ شِفَاءٌ غَلِيلُهَا
وَطُوِّقَ فِي عِقْدِ الْفَرِيدَةِ نِدَاءُ اللَّهِ مَجْدًا أَثِيلُهَا
وَأَضَحَتْ لَدَى الدُّنْيَا فَرِيدًا مُهَنَّدًا
بِجِلْبَابِ النَّصْرِ نَصْرٍ نَزِيلُهَا
وَغَنَّى حَمَامُ الْوُرْقِ وَازْدَهَتِ الثَّرَى
بِتَبْرِيكِ بَسْطِ الْأَمْنِ عَنْ خَلِيلُهَا
بِغُرَّةِ عَدْنَانٍ بِفَتْحٍ رَوْضِهِ جَاهَا كَفِيلُ الْعَالَمِينَ قَبُولُهَا
بِرِفْعَةِ عَدْنَانٍ بِسِلْمِ مَقَامِهِ
بِرُوحٍ زَهَى لِلشَّرْقِ نَفْسٍ بَلِيلُهَا

[illegible]

وَأَوْضَحَ سُبْلَ الرُّشْدِ فَازْدَهَرَ الْوَرَى
وَبُلْبُلُ آفَاقٍ نَغَتْ فِي حُصُولِهَا

بِقَوْلَةِ عَدْنَانٍ تَسَامَى كِيَانُهُ بِجَوْدَةِ جِبْرِيلَ الْأَمِينِ ظَلِيلُهَا
فَمَنْ مِثْلِيَ الْهَامِي فَمَنْ مِثْلِيَ الَّذِي تَمَهَّدَ فِي مَجْرَاضَادَ عُقُولُهَا
بَقَاءُ لِعَدْنَانٍ بِفَادَةِ مَتْنِهِ فَآلَفَنِي رُشْدِي حَيَاةً تَطُولُهَا
فَخُذْ عَبْرَتِي يَا بَرْقُ وَانْشُرْ طَوِيَّتِي
وَحَيِّ لِعَدْنَانٍ سَلَامًا جَزِيلُهَا

بُشْرَاكِ يَا فَيْحَاءُ بُشْرَاكِ يَا وَرَى بِهَذَا الَّذِي أَجْدَى النُّفُوسَ حُفُولُهَا
وَحَيَّاكِ يَا دُنْيَا وَحَيَّاكِ يَا بَقَا مَنَاخُ النَّقَا بِالْفَجْرِ أَضْوَتْ نُزُولُهَا
بِوَحْدَةِ عَدْنَانٍ يَبُوحُ هِلَالُهُ بِلَوْحٍ لِذَوْحٍ ذُلَّ فِيهِ ضُلُولُهَا
فَرُحْمَا بِعَدْنَانِ الْبَشِيرِ وَأَوْجِهِ شَمُولَةُ بَدْرٍ ضَلَّ عَنْهُ أُفُولُهَا
وَيَا مَرْحَبًا يَا مَرْحَبًا فِي سَفِينَةٍ لِنُوحٍ غَدَتْ نَفْسِي بَدِيلًا بَدِيلُهَا
فَمَا السِّلْمُ إِلَّا فِي نَضِيرِ جَمَانِهِ وَمَا الْحِلْمُ إِلَّا الدُّرُّ لُطْفُ جَمِيلُهَا
وَمَا الْعِزُّ إِلَّا فَيْضُ عِزِّ مَكَانَةٍ بِلُقْيَاءِ عَدْنَانِ الْمَعَالِي نَبِيلُهَا

فلازمي

030	01			21	122	1

Digitized by Arch... Foundation
Istanbul Büyükşehir Belediyesi

فَلَازَمَنِي التَّهْلِيلُ فِي بَرَقَةِ الضَّيَا ... إِلَيْهِ وَعَنْهُ دَانَ كُلٌّ فَضِيلُهَا
فَشَمَّرَتِ الفَحْوَى ذِرَاعَاهُ العُلَى ... بِبُرْدَةِ كِيوَانٍ تَجَلَّى حُلُولُهَا
فَيَا بُلْبُلَ الأَرْضِ وَيَا طَائِرَ السَّمَا ... فَغَنِّي عَلَى دَوْحِ غِنَاءً ذُهُولُهَا
وَحَيِّ لِتُرْكِيَا وَحَيِّ نَزِيلَهَا ... بِلَيْلَةِ قَدْرٍ طَلَّ فِيهَا نُزُولُهَا
وَأَشْرَقَتِ الدُّنْيَا بِبَرْقَةِ تَهْدِ ... وَأَذَّنَ دَاعِ الرُّشْدِ فَلْمَرْ مَثِيلُهَا
عَدُولٌ شُمُولٌ وَاجْدَسَامِيَ الذُّرَى ... طَوِيلُ الهُطُولِ سَحُّ غَيْثٍ هُمُولُهَا
شَهِيمٌ شَمِيمٌ بَدْرُ ضَاحٍ سُمُوُّهُ ... بَذُولٌ خَضُولٌ تُشْرِقُ أُصُولُهَا
أَثِيلٌ نَبِيلٌ نَاجِمٌ بِاسْمِ النَّقَا ... حَلِيمٌ رَحِيمٌ عَرْشُ فُلْكٍ يَطُولُهَا
سَلَامٌ لِعُثْمَانٍ سَلَامٌ لِمَجْدِهِ ... سَلَامٌ لِرُوحِ الأَمْنِ يَوْمَ مَقِيلُهَا
بِسَاحَةِ تُرْكِيَا بِسَاحَةِ مَحْيِهَا ... بِتَكْبِيرِ حَيَّ لِلْفَلَاحِ قَبُولُهَا
بِرَحْمَةِ أَقْطَابٍ حَبَتْ رَحْمَةَ العُلَى ... وَهُمْ شُهَدَاءُ غِنْدَبَارٍ كَفِيلُهَا
مَيَامِينُ جَيْشِ النَّصْرِ تُرْكِيَةُ النَّدَى ... تَحَازَنَ كَوْنُ الكَوْنِ حِينَ أُفُولُهَا

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

بِبُشْرَى جَلَالُ التَّاجِ مَخْضَرُّ يَارِهَا ... سَلَامَةُ عَدْنَانٍ نَفِيحٌ نَفِيلُهَا
فَأَوْضَحَ مَاضِحَ الْأَنَامِ مِنَ الْوَفَا ... وَعَزَّزَ مَاذَلَّ الزَّمَانُ جَلِيلُهَا
وَحَظُّ خَلِيلٍ فَاطِرَ الطَّوْدِ رِفْعَةً ... يُؤَرِّخُهَا دَهْرٌ وَجِيلٌ فَجِيلُهَا
حِمَايَةُ عَدْنَانٍ بِعَدْنَانِ أَحْمَدٍ ... وَطَهَ وَبِالْأَنْفَالِ أَوْلَى نُزُولُهَا
وَخَاتِمَةُ الْأَرْجَاءِ مِنِّي إِلَيْكُمُ ... تَحِيَّةُ مُشْتَاقٍ يَزُورُ طُلُولُهَا
وَحَسْبِي بِقَاكُمْ عَنْ مَظَاهِرِ غَوْثِكُمْ ... إِذَا مَدَّ ظِلُّ الظِّلِّ أَنْتُمْ ظَلِيلُهَا
فَوَاحَةُ أَثْنَتْ عَلَيْنَا بِجَافَا ... وَيَا سِخَةٌ عَمَّ الْأَنَامَ شَمُولُهَا
فَهَاكُمْ غَرَامِي عِنْدَ حِطَّةِ مَجْدِكُمْ ... يُهْدِي صَلَاةً نُورُ عَرْشِ رَسُولُهَا

Halil Ramazan Özeren

030 | 01 | | | 21 | 122 | 1

Etilere Mahsus Ilus
Okulları:

DEVLET ARŞİVLERİ [illegible]
CUMHURİYET ARŞİVİ

T E R İ Mevcut dersanelerin

	Mevcut nevi			Talebesi		
	Erkek	Kadın	Yekûn	Erkek	Kadın	Yekûn
A dana:						
İnönü	-	1	1	-	85	85
Plevne	-	1	1	-	71	71
Dumlupunar	1	-	1	79	-	79
Necatibey	1	-	1	51	-	51
Akkapi	1	1	2	45	80	125
Güneşli	1	1	2	21	38	59
Seyhan	2	1	3	80	53	133
Yahaşlı	1	1	2	41	55	96
Güba köyü	1	1	2	30	10	40
Havitli**	1	1	2	40	47	87
Hadırlı	1	1	2	55	50	105
Kayaşlı	1	1	2	40	40	80
Karayunuflu	1	1	2	40	40	80
Karatay	1	1	2	60	50	110
Bahçe	1	1	2	76	40	116
Yalnanlı	1	1	2	74	26	100
Yekûn.....	17	16	33	804	736	1542

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
İÇEL
İLYÖNKURULU
Sayı : 31/299
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Cumhuriyet Arşivi

Mersin 19 / 10 / 1937

C. H. P. Genel Sekreterliği
21 Teşrinievvel 1937
Sayı: 5753

C . H . P . Kurağında merkez Hars komitası Başkanlığına

ANKARA

I7/9/937 tarih ve I3/266 numaralı yazıya ektir.

I- Mersinin Bahçe mahallesinde yapılan mektebin bir kıta fotğrafı taktim edilmiştir. Bufotğraf daha evele ait olup mektep halen bitmiş vaziyettedir,cumhuriyet bayramında tedrisata başlanacaktır.

2- Kazanlıda inşa edilmekte olan mektebin fotoğrafıda takim edilmiştir bu fotoğraf bir buçuk ay evvele ait olup inşaat bitmek üzeredir, cumhuriyet bayramına yetişdirmeye çalışılmaktadır.

3- Tarsusun Eti halkile meskun köylerinde yapılmakta olan üç mektebin fotoğrafları ayrıca taktim edilecektir, onlarmda inşasına devam edilmektedir kerestaleri temin edilmiştir.

4- Geçenki arizada izah edildiği üzere kaynaşmanın daha iyi temini için iki taraftan izdivaç edenlere erkek ve kadına münasip bir ikramiyenin verilmesine dair Vilayet Hars komitasının kararı taktim edilmiş ve müsaedesi recaedilmişti cevabın tesri buyurulmasını tekrar reca ederim .

5- Bu sene için Dahiliye Vekâletince verilmesi takarrür eden 30000 liradan vilayetimize tefriki muktezi I5000 lira ile yapılacak işler hakkındada mütalaa arz edilmişti; bu hususa dairde bir cevap alınmadı, cevabın tesrii ve bu I5000 liranın vilayet Hars işleri için tefrikine delalet buyurulmasını arz ve reca ederim saygılarla .

Vali ve C . H . P . Başkanı

A. Mamuroğlu

CUMURİYET HALK PARTİSİ
İÇEL
İLYÖNKURULU
Sayı :

Mersin 19

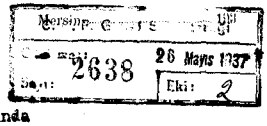
KARAR.

Eti Türkleri ile kaynaşmanın temini hususunda yapılan hareketlerden ve lisan inkişafından iyi neticeler hasıl olmaktadır .
Bu hususdaki muvaffakiyetin daha velut bir hale gelmesi başlıca mektebleriin tezidini ve aynı zamanda karşılıklı kız alub vermege mütevekkif - olduğu aşikârdır .
Merkezce yapılan on bin liralık yardımın dokuz bin liralık kısmı ile Mersin Bahçe Mahallesinde , kazanlı köyünde ve Tarsusun diger üç köyünde birer ilk mekteb inşaasına başlanmış ve bu mekteblerin yeni senei dersiye başında muallim tayin edilecegi , Geri kalan 1000 lira ile ve bundan sonrada Merkezden ayrıca yardım edilirse bu yardımında münasib bir miktarı ile karşılıklı izdivaç eden kız ve erkege (50) şer lira verilmek - suretiyle teşvikin yapılması ve bu paranın her iki tarafda birbirlerile nikâhlanmış olduklarına dair nikâh memurluğunun getirecegi vesikaya müstenıden verilmesi muvafık görülmüş olduğundan bu hususun Merkez Hars - Komitesinin muvafakatına arzedilmesine karar verildi .

İşbu Karar Aslı Gibidir .
16.9.1937
Başkan .

A. Mayıs 1937

CUMURİYET HALK PARTİSİ
İÇEL
İLYÖNKURULU
Sayı : 184

C.H.P.Genel Sekreterlik binasında

Merkez Hars komitası başkanlığına

ANKARA

14/5/937 tarih ve 2 sayılı yazıları karşılığıdır.

Çukurovada mevcud Eti türklerini milli harslarına kavuşturmak maksadıyla Parti ve Halkevlerinin müzahereti altında kurulan Vilayet hars komitasının zaruri masraflarına karşılık olarak Parti merkezine gönderilen 10 bin lira İş bankası vasıtasıyle gelmiş ve Genel Sekreterligin tebligatı dairesinde İlyönkurul 36 bütcesine usuli dairesinde alınmış ve para Bankada muhafaza edilmekde bulunmuştur.

Bu sene yapılacak işler hakkındaki ihtiyacın tesbiti işar buyrulmaktadır. Vilayet dahilindeki Eti türklerinin vaziyeti hazıraları hakkında arzıma_lumat ile beraber ihtiyaç ve yapılacak işlere dair aşagıdaki mutaleat Vilayet hars komitası karariyle arzolunur.

Vilayet dahilindeki Eti türkleri iki kazada meskûn olub bunlardan Merkez Mersin kazasında nefsi Mersinde bir kısım Eti türkleri mevcud oldugu gibi Mersine bagli 3 köyde Eti türkleriyle meskûndur. Bunlar Karacailyas,Kazanlı, Karadivar köyleridir. Tarsus kazasında ise Kaza merkezi ile bu Kazaya merbut II Eti köyü vardır.

Merkez kazasında bulunan Eti türkleri daha fazla ihtilatlı olmak iyti bariyle kültür vaziyetleri ve okuyan talebe nisbetleri Tarsusa nazaran daha ilerdedir.

CUMURİYET HALK PARTİSİ
İÇEL
İLYÖNKURULU

Sayı : [illegible]

Mersin [illegible] 193

Bu hususdaki ihsai malumat ve talebe okuyuş nisbetlerini gösterir cedvel bağlı olarak sunulmuştur. Mersin kazasına ait üç eti köyünden ikisinde mekteb mevcud olub hali faaliyetdedir. Yalnız tiren hattı üzerinde bulunan ve Mersine çok yakın olan Karacailyas köyü küçük bir köy olub mektebi yektur.

Tarsusa gelince: Tarsus merkezinde Eti türkleri daha çokca bir kesafet arz etmekle beraber Tarsus kazasına merbut 11 eti köyünde hiç birinde mekteb yektur. Yalnız bunlardan Adanalıoğlu köyünde bir mekteb kurulmuş olub bununda muallimi olmadığından hali faaliyetde degildir.

Şahsen ben ve Vilayet hars komitesi Hars işlerinin kuvvetlendirilmesi için en büyük mebde nektasının mekteb bakımından düşündülmesi lüzumu üzerinde ehemmiyetle tevakkuf ediyoruz.

Vilayet hususi bütcesine bu yıl beş muallim ilave edilebilmiştir. Bütcenin tasdiki halinde bu ilave edilen muallimlerin ve diger bazı muallim tasarrufları nın bu sahada kullanılması muvafık görülmekdedir. Sayın Dahiliye Vekili ve Genel Sekreterin Mersini ziyaretleri esnasında Mersinin Eti türkleriyle meskûn bulunan bahça mahallesinde yeni bir mekteb yapılması lüzumunu emir ve işaret buyurmuşlar ve Ankarada Heyetinizle beraber vaki toplantıda bu emirlerini teyit etmişlerdir. Buradaki emirleri üzerine mevzu bahis mektebin projesi ve kuruşlu hisabatı yapdırılarak Genel Sekreterliğin tasvibine arzedilmiş idi. Bu projenin Merkez Hars komitesine verilmiş olduğunu tahmin ediyorum. Aynızamanda Mersin kazasına tabi 3 Eti köyünden Kazanlı köy mektebinin yeniden yapılarak eskisinin muallim hanesi ittihazı Sayın Vekil tarafından emir buyurulmuş gerek Mersinde yapılacak mekteb gerekse Kazanlı mektebinin tadili için Merkezden yardım yapılacagı vait edilmiş ti. Karadivar mektebi ise muntazam ve geçen sene yapılmıştır.

Mersin Bahça mahallesinde yapılacak mekteb hakkında Nafıa müdiriyetinin tanzım etmiş olduğu projede bu mektebin 8932 lira 50 kuruşa mal olacagı gösterilmiş

CUMURİYET HALK PARTİSİ
İÇEL
İLYÖNKURULU

Mersin ... 193

Sayı : ...

dir. Bakat halkında münasib suretde yardımı temin edilirse bu binanın daha ucuz mal edilecegi ve sınıfın bir tanesi harici ve hususi bir antire ile ayrılarak o mahalle içün mekteb saatleri haricinde ayrıca bir konferans ve toplantı yeri olmak üzere Halkevinin bir istitalesi halinde kullanılabilecegi derpiş edilmek_ dedir. Binaenaleyh bu mektebin yapılması ve Kazanlı mektebinin tevsii halinde ve esasen Mersindeki diger mektebsiz Eti türkleri çocuklarının halende devam_ ları iytihariyle Mersin kazası Eti türklerinin tahsil vaziyeti ehemmiyetli bir surette islah edilmiş olur.

Binaenaleyh bu paranın 6 bin lirasının Mersinde yapılacak mekteb ile Vekilin işareti mucebince Kazanlı köyüne köy tarafından yapılacak mektebe yar_ dım olarak tahsisini düşünmekteyiz. Baki kalan 4 bin liranın sureti sarfına gelince:

Tarsus hars komitası Başkanlıgından alınan bir mutalaada türkce konuşan Özelkeserli ve Price köylerinin ortasına düşen Delimannet köyünde bir ve Bahçiş köyüne yakın Abdalkuyusu ile Hasanaga köyleri çocuklarının devam edebilecekleri anlaşılan Çatalkeli köyünde bir ve Egemanlik,Agzıdelik ve Aliaga köyleri arala_ rında bulunan Kelahmat köyüne bir ve yine Arablar,Karafakı ve Menteş çocukları_ nın devam edebilecegi Arablar ve Menteş yolu üzerinde ve Karafakı köyü karşı_ sında bir ki dört mektebin inşası teklif edilmektedir. Bu teklif icra edildigi takdirde Tarsusa tabi Eti köylerinin vaziyeti kısmen islah edilecektir.

Tarsus Merkezinin kültür vaziyetinin islahı içün evelce ve bu hara iş_ leri mevzuubahis degil iken Tarsusda bir mekteb inşası içün Tarsuslu Sadık Eli Yeşil tarafından İdarei hususiyeye 5 bin lira teberrü edilmiş ve bu para halen İdarei hususiye emrinde Bankada mahfuz bulunmuştur. Bu para ile ve birazda ka_ bil olan halk yardımı ile Tarsusda yeni bir mekteb kurulursa eranın kültür vaz_

CUMURİYET HALK PARTİSİ
İÇEL
İLYÖNKURULU

Mersin ... 193

Sayı : ... DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİ... BAŞKANLIĞI

iyeti bir dereceye kadar halledilmiş olur. Binaenaleyh mevzuubahis teberrü edilen 5 bin lira ile veya emin biraz daha artdırılmasını temin suretiyle Tarsus merkezi için bir mekteb inşası Vilayetce ayrıca takib edilmektedir

Tarsus hars komitasının teklifi mucebince Mersin kazasına sarf edilecek 6 bin liradan arta kalan 4 bin liranın 3 bin lirası ile Tarsus köyleri arasında ki mekteblerin tesisi muvafik olur. Arta kalacak bin liranında gerek Mersin ve gerekse Tarsus hars komitalarının neşriyat, Prepaganda ve itcabına göre diger masraflarına karşı tahsis edilmek üzere ihtiyatda bulundurulması mutalea edilmiş olduğundan tatbiykata geçilmek üzere bu hususdaki noktainazar ve direktifin bildirilmesini saygılarımla rica ederim.

22/5/937

Vali ve C.H.P.
İlyönkurul Başkanı

Heyet kasıp etmiştir : cevap yazılmıştır.
7-6-937

CUMURIYET HALK PARTISI
İÇEL
İLYÖNKURULU

Mersin ... 193

Sayı : ...

Tarsus kazasından

I- Kazamerkezinde ebeveyni yabancı dil konuşan tahsil çağındaki Çocuk mikdarı.

K	E	Y
A-533	526	1059

B- Bu çocukların kasabanın tahsil çağındaki çocuklara nazaran % de nisbeti $\frac{28}{100}$ dür.

C- Mevcud çocuklardan (32) kız (94) erkek ki ceman 126 sı mekteblere devam etmektedir.

Ç- Bu çocukların kasabanın mektebe devam talebesine göre nisbeti $\frac{9\ 8}{1000}$ dir.

D- Tarsusa bağlı Üti oturan köylerde:

Köy adı	Tahsil çağında çocuk Kız	Erkek	Yekun
Adanalioğlu	47	51	98
Alioğlu	30	33	63
Aliefendi O.	21	21	42
Abdalkuyusu	20	17	37
Ütiler	15	16	31
Çamtepe	34	35	69
Deli minnet	23	31	54
Hüseyin beyli	7	8	15
Karafakı	12	13	25
Kel Ahmet	33	38	71
Manteş	15	14	29
YEKÛN	210	226	436

T. C.
Dahiliye Vekâleti
..... U. M.
Ş. ..... M.
Sayı

DEVLET ARŞİVLERİ [illegible] MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Hulâsa: .....

Nüfus mikdarları ve oturuş vaziyetleri

Kilikya Mıntakası

Sahil Kısmı

	Kürt	Fellâh
Adana kazası	14029	2434
Ceyhan "	866	1047
Tarsus "	0	14343
Mersin "	1372	8800
T U T A R I	16267	48533

Cevaben yazılacak Evrakın cevap olduğu muharrerâtın tarih numarasile hangi daire ve şube ifadesile yazıldığının derecelerinin zikri olunur

54

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
Dahiliye Vekâleti
..... U. M.
Ş. ..... M.
Sayı

Hulâsa: .....

- I -

Seyhan Vilâyeti

Adana kazası isimleri	Kurt	Eellâh
Adana şehri	II9II	3679
Zıbıklıç	26	•
Tarihiye	4	•
Dağcı	I8	•
Abdülhadi	28	•
Müminli	26	•
Abdi-oğlu	IO	•
Büyük Küçük kapılı	75	•
Herekli	I4	•
Adalı	8	23
Kesik	38	•
Küçük Karataş	6	•
Beğeli	4I	I72
Sırınsı	4	•
Bahçe	23	286
İncirlik Naşidiye	2I	4
Feyziye bacağı	7	•
Oymaklı	36	•
Kızıltahta	27	55
Kamışlı	80	•
Çakşırlı	22	•
Devel röreni	26	3
Eğriağaç	3	•
Yalnızca	3	•
Yüzbaşı	3	•
Hacıhasan	I4	•
Dolaplı	2[illegible]	•
Çukurkamış	25	•
Teliksiz	II	•
Topraklı	9	•
Helvacı	I6	•
Sırkanlı	I	I
Kırhasan	8	•
Beyköy	I3	I
Naşidiye Hayriye	I3	•

Cevaben yazılacak evrakın Cevap olduğu muharrerâtın tarih numarasiyle birgü daire ve şube ilâvesiyle yazılığının dikkatinin rica olunur

55

T. C. DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
Dahiliye Vekâleti
..... U. M.
Ş..... M.
Sayı

Hulâsa: .....

- 2 -

İsimler	Kışt	Bedâh
Tuzkuyusu	3	7
Narpulak	23	I
Ziyamet	8	.
Kuranga	24	2
Meletmez	29	I
Yasalveren	5	I
Karagöçer	I	I
Sarmısak	4	.
Tabur	2	.
İskele	[illegible]	200
Hasırağacı	I	2
Topaklar	0	20
İnaplıhöyüğü	.	2
İncirlikköy	122	.
Boruk	5	.
Maddama	87	.
Gemistüre	I2	.
Karaoğlanlı	36	.
Çotlu	48	.
Mihmandar	68	.
Sazak	56	.
Solaklı	4I	.
Tanrıverdi	I5	.
Çağırkanlı	I7	.
Malatça	45	.
Şahinağa	8I	.
Tokuç	44	.
Çanakçı	30	.
Danişmend	9	.
Şahmurat	I7I	.
Ağzıbüyük	6	.
Kötüköy	28	.
Yerdelen	4I	.
Denizkuyusu	38	.
Kilavur	32	.

Cevaben yazılacak evrakta Cevap olduğu müdürlüğün tarih ve numarasile hangi daire ve şube tarafından yazıldığının derecelerinin yazılması lâzımdır

56

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
Dahiliye Vekâleti
U. M.
Ş. M.
Sayı

- 3 -

Hulâsa:

İsimler	Kürt	fellâh
Sakızlar	69	.
Hacialî	I4	.
Yonusoğlu	9	.
Karaahmetli	38	.
Tozzusade	8	.
Cine	25	.
Biricebucağı	25	.
Dursunlu	75	.
Balcalı	3	.
Menekşikaşı "habip"	I3	.
Köylüoğlu	9	.
Tükocağı "Sofu"	.	48
Hilbal	.	I8
Beytemür	.	22
Sarıyakup	0	I8
Mestanzade	0	249
Debaghane	.	29
Emirler Emirler	.	I7
Akçamesçit	.	I6
Camiicedit	.	20
Yamaçlar	.	I555
Atikveyayıcesir	.	I88I
Güneşli	.	I399
Kuruköprü	.	4
Mermerli	.	45
Hanedân	.	47
Salihiye	.	7I3
Tekkekurbu	.	383
Hocavezir	.	3
Hamamkurbu	.	I68
Yortan	.	I64
Hürriyet	.	I66
Ganisafzade	.	I46
Susuzade	.	404
Taşçıkan	.	36
Şeyhmustafa	.	375
Alidede	.	50

Cevaben yazılacak Evrakın Cevap olduğu muharrerâtın tarih numarasile hangi daire ve şube tarafından yazıldığının derecelerinin rica olunur

57

T. C. DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
Dahiliye Vekâleti
-4-
Hulâsa :
U. M.
Ş. M.
Sayı

İsimler	Kurt	fellâh
Bakırsında	.	1365
Çınarlı	.	33
Şapniye	.	33
Hacıhamit	.	7
İcadiye	.	101
Döşeme	.	394
Hacısofu	.	868
Kurmalı	.	607
Paşanabi	.	36
Eşkihamam	.	66
Rahmiye	.	26
Yarbaşı	.	25
Ağamehmed	.	35
Çukurmesçit	.	36
Şeyzade	.	27
Ağaçkûhya	.	30
Paşasokağı	.	412
Mirzaçelebi	.	550
Köprüsokağı	.	95
Akkapusokağı	.	1506
Bağlıoğlu	.	2200
Çandıroğlu	.	550
Derunukale	.	15
Sugediği	.	845
Durmuşfakıh	.	22
Saracan	.	16
Cumhuriyet	.	986
Hacıfakıh	.	16
Karasoku	.	16
Döşeme ve çaçabuk	.	351
Yüksekdolap	.	683
Sultansokağı	.	986
Reşatbey"Y.İstasy."	.	56
Karşıyaka	.	75
Saçlıhamit	.	30
Kantaran	.	26
Eskiçarşı	.	39
T U T A R I	14029	24343

Cevaben yazılacak Evrakın Cevap bildiğin muharrerâtın tarih numarasile hangi dâire ve şube dadesile yazıldığının derecolunması rica olunur

58

T. C. DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Dahiliye Vekâleti CUMHURİYET ARŞİVİ
U. M.
Ş. M.
Sayı

Hulâsa:

Seyhan vilâyeti
Ceyhan kazası

Köy ismi	kürt	fellâh
Ceyhan	417	65
Büyükmangıt	2	.
Mercumeka Albuza	18	.
Mercin Hasanağa	140	.
Karhanekköprüsü	19	.
Çiftlikat	36	.
Taktamış	3	.
Kürtköyü	132	.
Vesiye	14	.
Azizîye	6	.
Dikiditaş	24	.
Sarıbahçe	55	.
Kırmızıdam	.	295
Sadiye	.	379
Ramazanlı	.	143
Asmalı	.	172
T U T A R I	866	1047

Seyhan vilâyeti

	Kürt	Fellâh
Adana kazası	14029	24343
Ceyhan "	266	1047
T U T A R I	14895	25390

Cevabın yazılacak Evrakı Cevap olduğu muharrerâtın tarih ve numarasile hangi daire ve şube ilerisile yazıldığının derpiş olunması rica olunur

53

T. C. DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Dahiliye Vekâleti CUMHURİYET ARŞİVİ
U. M.
Ş. M.
Sayı

Hulâsa:

İçel vilâyeti

I – Mersin kazası

köy ismi	kürt nüfusu	fellâh nüfusu
Mersin kazası	I392	2742
Karaduvar	.	826
Karacailyas	.	273
Kazanlı	.	961
	I392	4802

II – Tarsus kazası

Adanalı oğlu	600
Aliağa	424
Aliefendi oğlu	285
Aptalkuyusu	265
Araplar	213
Çatalkeli	467
Deliminnet	368
Hasanağa	99
Karafaki	I74
Kelahmetli	392
Manbaş	I9I
Tarsusmerkez	I0705
Yekûn	I4343

İçel vilâyeti

	Kürt	Fellâh
Mersin kazası	I392	8800
Tarsus kazası	0	I4343
T U T A R I	I392	23I43

Cevaben yazılacak Evrakın Cevap olduğu muharrerâtın tarih numarasile hangi daire ve şube Hadisesile yazıldığının dercolunması rica olunur
490 01 58617 12

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET HALK PARTİSİ
İÇEL
İLYÖNKURULU
Sayı: H/431

(3)

Mersin 8/2/1938
C. H. P. Genel Sekreterliği
Gönderme 10 Şubat 1938
Evrak 8010

C.H.P. Kurağında Merkez Hars Komitası Başkanlığına

Kaydedildi

ANKARA

1- Yüksek Dahiliye bakanının huzurile Ankarada yapmış olduğumuz toplantıda Eti - lerle meskûn köy ve mahallelerde musikinin ehemmiyetinden bahisle bunların kendi mutad musikilerinden ayrılarak milli musikimizi öğrenmeleri kültür bakımından çok ehemmiyetli olacağı görüşülmüştü. Bu mevzu Vilayet Hars Komitasınca da ayrıca görüşüldü.

2- Müzakere neticesinde bunların Sivas,Konya,Kayseri,Urfa,Zeybek,Yozğat gibi tamamen Türk milli havalarından terennüm etmeleri için icab eden tertibatın alınması arasında şimdiden bu köylerin mekteplerine alatı dersiye meyanında birer gıramofon ile kültür direktörlüğünce seçilmiş on ikişer pilağın gönderilmesi kararlaştırıldı. Bunun için bu sene gönderilen I3,000 liradan Vilayet emrinde bulunan ve başka bir yere sarfı henuz tespit edilmemiş olan I800 liradan mübayaaları tekarrür etti .

3- Şimdilik dört mektebe gönderilecektir,bunlar hem Fizik noktasındantahsile mevzu olacak ve hemde köy muallimleri vazifedar kılınarak her vesile ile halkın kulağı buna alıştırılacaktır.

4- Hasıl olacak neticeye göre diğer köy mektepleri içinde ayrıca mübayaa edilecek tir . Keyfiyeti saygılarımla arz ederim .

Vali ve H.K.Başkanı

A. Mazhar

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

CUMURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ
C.H.K.
4497

Ankara : 28 Kânun 1937

Vilayet Hars komitası başkanlığına

İ Ç E L

9/I2/937 Tarih ve H/357 sayılı yazınız karşılığıdır :

Vilayetiniz Hars komitası için bu sene gönderilen (13.000) lira ile bu meblağa geçen sene gönderilüp sarf edilemeyerek bankada mevcut bulunduğu bildirilen (445) liranın eklenmesiyle hasıl olan (13.445) liranın Vilayet hars komitası kararı ve teklifiniz vechile aşağıdaki cedvelde gösterildiği gibi sarf olunması merkez hars komitasınca tasvib olunmuştur .

Mesainizde meşkûr neticelerin tevalisini temenni eder, sevgiler sunarım .

A. Ekmen

Lira	
10 000	Tarsusta inşa edilecek mektep için
1 800	Her türlü ihtiyacata karşı ihtiyat olarak elde bulundurulmak üzre .
200	Bahçe mahallesi mektebinin novakısının ikmâli için
1 000	Evlenme işlerine
145	Bu hizmetlerde kullanılacak memur ücreti ve müteferrik masraflar için
300	Isıyuvaya ücretle verilecek Eti türkleri çocuklarının yuva masrafları için(Isıyuvaya çocuk kabûl edilmedikçe bu meblağdan her hangi bir nam ile masraf ve teberru yapılması maksat ve prensibe mugayirdir)
13 445	Yekûn .

A. E.

23 Kânun 1937

E. H. K.

5809

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ankara : 29 Mart 1938

Vali ve vilayet hars komitası başkanlığına

SEYHAN

31/1/938 Tarih ve 10 sayılı mektubunuzla :

A - Okulları tamire muhtaç (Oba , Hadırlı , kayışlı , kara yusuflu , havutlu bucağı , karataş , bahçe , gübe) köylerindon yalınız hadırlı ,havutlu bucağı ve gübe köyleri mekteplerine idarei hususiye bütsinden üçer yüz lira tahsisat koydurularak bu üç köy mektebinin tamir edilmiş olduğunu ve bundan maade ceyhan kazasının kızıldam köyü okuluna da yine idarei hususiyeden yüz elli lira tahsisat koydurularak bu mektebin sıra ve masa ihtiyaçlarının temin ettirildiğine muttali olduk . Bu yüksek himmet ve muvaffakiyetten dolayı merkez hars komitası şatı âlilerine teşekkürü haz veren bir borç telekki eder .

B - Bundan maada hars komitası tahsisatiyle ve köylüler tarafından yapılacak yardımlarla akkapu ,seyhan ,ada sokağı ,bahçe ,ismailiye,koyunlu köylerinde bu senenin ilk baharında (yani şu mevsimde) yaptırılması tasavvur buyrulan mekteplerin inşasında da büyük muvaffakiyetleri nizi temenni eder ve muvaffakiyet haberlerinizo intizar eyleriz .

C - Mektubunuzun sondan ikinci fıkrasında Adananın Bahçe ,yalmanlı ve Ceyhanın kızıldam köylerinde 937-938 dersyılı başında birer mektep açılmış olduğu bildirildiğine göre :

1) mektepleri mevcut iken tamire muhtaç olduğu bu mektubunuzun A. fıkrasında yazılı köylerden idarei hususiyenin üç yüz liraciyle tamiratı biten hadırlı,havutlu bucağı ve gübeden maada oba,kayışlı,kara yusuflu ,karataş köylerindeki mekteplerin tamir ihtiyaçları hakkındaki tasavvur ve kararlarınızla bu hususta elde edilen imkânların ne-

M. H. K. - 2 -

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

lerden ibaret olduğunu bildirmenizi ,

2) B Fıkrasında yazılı köylerden Akkapu,seyhan ,adasokağı , ismailiye koyunlu köylerinde yaptırılması tasavvur buyrulan mektepler hakkındaki son vaziyetin işarını istirham eder ,

büyük sevgi ve sayğılarımızı sunarız .

M.K.

M.Harp komitası başkanı A.
komita sekreteri:Balıkesir
saylovı

5808 sağlıdır

Yazıldı 22 Mart 1938

Kaydedildi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

I

Sayın İç Bakanımız,

Derin düşüncelerinizle ,yüksek ve sonsuz görüşlerinizle iç dertlerimizi açıkca izah ve teşrih ederek asırlardanberi Türk varlığına sığmıyan ve yakışmıyan yalnız eski Osmanlı zihniyetinin bıraktığı ve soktuğu kiymetsiz nifak yüzünden Halk arasında bir ağız alışıklığı,bir hakaret ve tezyife - darbımesel teşkil eden,Fellah ve nuseyri, keline ve zihniyetini ortadan kaldırmak,milli birligi ihya ve tarsın hususunda Çukur ovamızda ve bilhassa Mersinimize şeref ve feyz saçan teşrifiniz en çok uzun senelerden beri bu uğurda yanarak içyarasını açup göstermek iştiyak ve tehassüründe bulunan -- Etitürk halkı arasında ikinci bir kurtuluş bayramı yaşatmakta dır .

Dörtyüz küsür seneden beri Din ve Mezhep davası yüzünden geçinen müteassıpların gün geçtikce artan Ve Tarihi bilgisizlik yüzünden hiç bir esasa istinad etmiyen kuru bir taassıp ve zihniyet arkasında koşarak Arap dini ve te`siri altında her - gün bir dürlü tahkir ve tezyiflerle karşılanmış ve eski hükümetinde bu yoldaki müsamehası Hiristiyan Papasların güttükleri hedefle Türk varlığını parçalayıp zaif düşürmek istiyen — Avrupa siyasetine birer alet olmaktan geri kalmamışdı .

Malüm alileridirki : Nuseyrilik .9.uncu asırda başlamış Emevi ve Abbasi Hükümetlerimin Türklük arasında yaptığı tazyik ve tehakkümden doğma bir keyfiyettir .

Türklüge vurulmak istenen Arap aşısını hazm edemiyen Türkler siyasi fırka nam altında ve bir Mezhep şeklinde .Ali.ile hiç bir münasebeti olmıyan en mufrit bir alevilik zihniyetini ve Mezhebini ortaya attılar ve buna Horasanlı .Mehmet bin — nuseyribekir adında bir Türk ü siyasi ve Askeri şef olarak ileri sürdüler . bu asırda Abbasiler idaresinde Türk nufuzunun büyüklügünden istifade eden Mehmet bin Nuseyr Türk idi ve — maiyetinide şüphesiz Türklerden almış ve Emevi zihniyeti baka-

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

bakayasile mücadele için Sürye şimalına ve bu günkü Hatay havalisi denilen ve Türk olan ölkeye gelmek mecburiyetinde kalmıştı . çünki : Mezhep ihtilafını Araplar hiç bir vakıtda hazm edemezlerdi ve bu suretle ilk yerleştikleri yerlerede Nuseyriye dağı adı verildi ve hala bu namla da anılmaktadır .

9.uncu asırda hakimiyetini alamıyan Türkler Arap hakimiyeti altında Mezheplerini yalınız Hatay da kolayca neşre başlamışken Yavuzun .I5I7.de bu ölkeyi istila ederek Aleviliği imha ve Arap din ve Dilini ihyaya kalkışmasile bunlarddakendilerini Arap - göstermeye mecbur kalmışlar ve Mazhepleride mahdut bir sahe - dahilinde kalarak .I6.ıncı asırdanberi hem Türkce ve hemde - - uydurma bir Arapca ile konuşarak Arabın tahkir manasına olan - Arap uşağı adile anıldığı halda Araplarla hiç ısınmamışlar ve sünni Türkler arasında ise daima hakir ve bir üveyi evlat derekesinde görülmüş ,hülasa iki Cami arasındakalmış bir binamaza dönerek eski Türk milli an anelerini ,zati kisvelerini,Köy ve Soy adlarını yakın zemana kadar aynen muhafaza ederek Türklüklerini koruma yüzünden ayrı bir cema at halında kalmalarına sebep olmuştu

Bir Fellah korktuğu zeman .İsmizzip. diye .Kurt.adını anması ve büyüklerine ocakzade diye temiye etmeleri.İbnioçak.

Ve aralarında söylenen Arapcayı hiç bir Arab ın anlamaması ve ekser Türkce kelimeleri Arapca mastar yaparak söylemeleri - Türklükten başka ne ile te'lif edilir .

İşte taşıdıkları bu temiz Türk kanındandırki .3.üncü Ehlisali hücumlarından beri Çukurova ve Hatay Alevileri Türkün felaketli - günlerinde göz yaşlarını silmek ve ön safta düşmanlarına göğüs - germekten hiç bir mücadelede geri kalmamış ve aradaki kardaş - - kavğasını ve Mezhep davasını derhal unutarak bu uğurda Malını, canının ve evladını feda etmiş ve ozemandan beri biraktıkları - şüheda Türbelerile Milli mücadeledeki yaptıkları fedakârlık Türk kanını taşıyan hiç bir vatandaş tarafından inkâr edilemiyecek bir hakikat tarihiye sırasına geçmiştir .

2

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

III

Bu gün kemirici cehaletin,kirli taasubun bürüdüğü kara kisve yi yırtarak içinden çıkan hararet dalğaları,ziya hüzmeleri taassu kaynaklarını yıkmış,cehalet yuvalarını yakmış her fert milli varlığını ve öz duyğusunu görmüş ve öğrenmiş saadet yollarını tutmu ve kemalını bulmuştur .

Yurdumuzdan bu ikilik zihniyetini temamile kaldırmak için üç yönden yörümek lazımdır .

1- Yüksek ve bitaraf görüşlü bir heyeti müteşebbise ayırmak
2- Mektabe ehemmiyet vermek
3- Mahalli hükümetin daima müzaheretini te'min etmek

1

A - Mersinin Halk evi ve idare hey'etleri şimdiye kadar değer li bir varlık gösterememiş ve kendi aralarında bile birtesand ve samimiyet te'sis edemiyerek Halkın bir çoğunu küstürmüş ve Halk evlerine bir soğukluk hissi vererek bu varlığı mahdut bir takım şahsiyetlere münhasır kılmış ve bu şahsiyetler ise ötedenberi bu Halk üzerinde ayrılık - zihniyetini ileri sürerek hariçten gelenleride bu vadide aşilamaktan ve müzaharat etmekten geri kalmamışlardır . Seçilecek hey'etin yalınız bu zevat arasından olduğu -- takdirde zaten bu hususta yılğın bir halda olan bu halka büyük bir itimat vermiyecek ve bu mühim yurt vazifesi de istenilen ve beklenilen hızını alamıyacaktır . Binaen aleyh her iki taraf halkın isteğine göre uygun - adamlardan katılmak şartile bir hey'etin ayrılması çok müvafık olur kanaatındayım .

B - Türk olduklarını gösterir delail tarihiye ile yazılmış bröşürler yaparak birer nüshasını gerekli yerlere ve - Mekteplere dağıtarak öğrendikleri malümat tarihiyeyi - Halka anlatmak ve bunları hükümet gözüle sevmek ve okşamak .

C- Mektebi olmıyan Köylere ve mahallelere Mektep açarak bura ya

3

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Temsil ve temessül ne dimek olduğunu bilen ve ferdin kiymet iktisadiyesini müdrik eyi müallimler tayin ederek -- tarihi varlıklarını çocuklara anlatmak ve büyüklerine -- gice tedrisatı ve toplanmaları yaparak bunlarıda ayrıca - irşad etmek

D - Süzme sözlerinde Demirci demirin çürük yerine fazla çeki vurur derler binaen aleyh evvela hiç bir eti Türk çocuğunu Mektepsiz bırakmamak

E - Çocuğunu Mektepsiz birakmak istiyen babayı cezalandırmak ve hülasa ilk tedrisat kanunlarını şiddetle tatbik ederek fukara çocuklara bu hususta yardım etmek

F - Halk evinde ve İlbay ım başkanlığı altında dini ve Türk varlığını hala yanlış anlayış yüzünden irsi bir taassup te'siri altında bulunan ve buhususta müessir olan kimselere bu vadide konferanslar tertip ederek anlatmak

G - Fırkanın ilk teşekkülünde bütün halkın mühtelif tabakası fırkaya koşmuş isede basit zihniyet arkasında koşan kimseler elinde idare edilmiş olan bu yere bu halktan kabül edilmemiş ve girebilenlerde gördükleri soğuk müameleden yavaş,yavaş uzaklaşmak mecburiyetinde kalmışlardı. binaen aleyh bunların arzu edenlerini kabul ederekfırkay yazmak ve ısındırmaya mecbur etmek

H - Halk arasında ve hükümet idaresinde .Fellah,Nuseyri, -- Arapuşağı gibi sözlerin söylenmesini men etmek ve söyleri cezalandırmak

İ - Bu Halktan şimdiye kadar me'mur olanlar vazifesini bir - namus ve yurt borcu bilmiş ve hiç biriside vazifesini sü: istimal ve ya ihmal etmemiş lerdir . binaen aleyh bu hall tabakası arasından me'mur ve ya müstahdem olmak kabiliyetinde olan ve isteyenlerede hor görmemek

J - Arapzannile yatı Mekteplerinden çıkartılan ve Me'murken sırf bu yüzden vazifesine son verilen varsa yerlerine - iade etmek

K - verrgi müamelesinde vergi borcunu verebilmek kudretinde olmadığı mahallâ mutemetlerinin ilmühaberlerile sabit -

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

V

Olduğu zaman digerlerine olduğu gibi müsamehakâr davranma

L – Bil hassa Tarsusta Bunlar hakkında Tapu idaresi müamele – yapmamakta ve bu yüzden bu halkın emniyet ve itimadını – şüpheye düşürmekte: en büyük amil olmuştur . buna bir son vermek .

M – Gelen Türk göçmenlerinden Etitürk köylerine yerleştirmek ve mutlaka göçmen kızlarile köy erkeklerini evlendirmek

N – Arazi teşkilatında Köyünde yeri ve Tarlası olmıyanlara – Osmanlı Türk Köylerinden yer ve Tarla vermek ve oraya yerleştirmek

O – Şarda ev kiralamak istiyen ve Türkce konuşan Türklere – Bağçe mahallesinde Ev kiralatmak ve Etileride Türk mahallelerinde kiralandırmak

P – Eti Köylerine ara sıra doktor göndermek tabip eli ve dilile iki yönden tedavi altına almak

2

A – Türkce konuşturmak meselesine gelince :

Bu Halkın zaten % 95.i Türkceyi kendiliginden ögrenmiş bilmiyenlerse zaten tabiata borcunu heman ödemek üzre olan kimselerdir .

Bunlarıdamünever,Orta,Aşağı Seviyye olmak üzre üçe ayırmak iktiza eder .

1 –Münevvertabakadaki Halk :zaten bu durumu çoktan anlamış ve bu işte kendini bizzat alakadar görmüş ve bir kısmı da mes'ul vaziyetde görmekleberaber mes'ul tutulmaları da icap eder .

2 – Ortaseviyedeise:bunların bir çoğu asnaftır .bunlar – arasında Arapça konuşmayı birakmıyan olursa cezalandırmak veya birdaha dükkân kiraya vermemek lazımdır .

3 – Aşağı seviyede : Rençber ve Fabrika işcileri bulunduğundan bunlar işlerinde Arapca konuşursa işinden – çıkartmak

Köy halkının Türkce konuşturulması işine gelince :

Buda Köy hey'eti ihtiyariyesile Mektep Ögretmenlerine yüklenecek

5

S

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

VI

Bir vazife olmakla beraber Şardan arasıra bu heyeti müteşebbise arasından seçilecek münasip kimselerin köylü ile temas etmeleri ve icabında aralarında bir iki gün kalmaları .....

Evlendirmek suretilekaynaştırmak hususuna gelince: Dört,beş seneden beri yüksek ve orta tabakadan .30.kadar evlenmiş kimseler olmakla beraber Halk kendiliginden bu gibi birleşmeleri esasen idrâk etmiş ve hükümetimizin - feyzli işler arasında ve bu günkü kurulan teşkilatda bunu daha çabuk suretde başaracak ve Halk arasında bu hususta pek büyük canlı bir çok nümüneler çıkacak isede buna da semereli teşebbüslerin bir kat daha faydalı olacağı düşüncesile seçilecek he'eti müteşebbiseden ve bilhassa — Belediyelerinde alakadar olmak üzere bir evlenme cemiyeti teşkil ve bu vasta ile her iki tarafın seviyeleride - nazar itibare alınarak evlenme çağında olan kız ve Ekekler için birer Liste hazırlamak ve evlenmek istiyenleri bu cemiyete müraceat ederek ve rızalarını alarak evlendirmek

Bekâr olan me'murları ve gençleri bu hususta teşvik ve irşad etmek de bu cem'iyetin cümlei vezaifinden sayılması icap edecegi kanaatında olduğumu sonsuz saygılarımarz takdim ederim .

Mersin Belediye Baytarı

4 - 3 - 37

6

YURDDAŞ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Saltanat devrinde ve sadece mezhep dâvalarının neticesi olarak doğmuş kötü bir zihniyet Çukurovamızda Türklük, Fellâhlık, Nuseyrîlik diye bir ayrılığın mevcut olduğu fikrini bir çoklarımızın kafasına yerleştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun hemen bütün işlerine hâkim olan bir cehalet bu fikri maatteessüf asırlarca beslemiş ve yaşatmıştır.

Sultanlar devrinin milletimize miras olarak bıraktığı bütün kötülükleri birer birer ortadan kaldıran Cumhuriyetimiz bu büyük, millî davâya da artık parmak koymuştur.

Alevî, Fellâh, Nuseyrî gibi mânasız ad ve iftiralarla Büyük ana Türk kütlesinden ayrı, bir ekalliyet gibi gösterilmek istenen bu yurddaşların tarihlerile, kanlarile ve içlerile öz Türk oldukları inkâr kabul etmez bir hakikat halinde parlamağa başlamıştır.

Millî sevinçlerimizi olduğu gibi, millî ıztıraplarımızı da bizimle paylaşmak, mes'ut günlerimizde olduğu gibi, karanlık günlerimizde de bizden ayrılmamış olmak suretile damarlarında dolaşan asîl Türk kanını bütün açıklığile isbat etmiş olan bu insanlara Arap, Fellâh, Nuseyrî gibi iftiraları lâyık görmenin millî bir ayıp, millî bir günah olduğunu anlamak zamanı artık gelmiştir.

Karışık bir Arapça konuşan bu kan ve yurddaşlarımızın Türkçeden başka bir dil konuşmaları da artık kendileri için millî bir suç olur.

Binaenaleyh Arapça konuşan bu ırktaşlarımızın biran evvel bu itiyaddan vaz geçerek öz ana dilleri olan Türkçe konuşmağa başlamaları kendileri için millî bir vazifedir.

Seyhan Vilâyet Hars Komitesi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Saygı değer hemşerimiz!

Saltanat devrinde ve sadece mezhep dâvalarının neticesi olarak doğmuş kötü bir zihniyet Çukurovamızda Türklük, Fellâhlık, Nuseyrilik diye bir ayrılığın mevcut olduğu fikrini bir çoklarımızın kafasına yerleştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun hemen bütün işlerine hâkim olan bir cehalet bu fikri maatteessüf asırlarca beslemiş ve yaşatmıştır.

Sultanlar devrinin milletimize miras olarak bıraktığı bütün kötülükleri birer birer ortadan kaldıran Cumhuriyetimiz bu büyük, milli dâvâya da artık parmak koymuştur.

Alevi, Fellâh, Nuseyri gibi mânasız ad ve iftiralarla Büyük Ana Türk kütlesinden ayrı, bir ekalliyet gibi gösterilmek istenen bu yurddaşların tarihlerile, kanlarile ve işlerile öz Türk oldukları inkâr kabul etmez bir hakikat halinde parlamağa başlamıştır.

Milli sevinçlerimizi olduğu gibi, milli ıztıraplarımızı da bizimle paylaşmak, mes'ut günlerimizde olduğu gibi, karanlık günlerimizde de bizden ayrılmamış olmak suretile damarlarında dolaşan asil Türk kanını bütün açıklığile isbat etmiş olan bu insanlara Arap, Fellâh, Nuseyri gibi iftiraları lâyık görmenin milli bir ayıp, milli bi günah olduğunu anlamak zemanı artık gelmiştir.

Karışık bir Arapça konuşan bu kan ve yurddaşlarımızın Türkçeden başka bir dil konuşmaları da artık kendileri için milli bir suç olur.

Binaenaleyh Arapça konuşan bu ırktaşlarımızın biran evvel bu itiyaddan vaz geçerek öz ana dilleri olan Türkçe konuşmağa başlamaları kendileri için milli bir vazifedir.

Bu işin süratle temini için muhitinizde yapacağınız hayırlı telkin ve teşviklerinizi beklemekteyiz.

Bu hususta baroıyacağınız emek, milli bir dâvânın hallinde size şerefli bir hisse olacaktır.

SEYHAN VİLÂYET HARS KOMİTESİ

T. C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
..... G. M.
..... Ş. M.
Sayı : .....

Özü : .....

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

KARAR

20840

Birinci Madde- Hatay İli Merkezi olan Antakya şehri civarındaki Hanne çayının (Kınalıçay), Kasaar çayının (Altınlıçay), Süveydiye Bucağı dahilindeki Cebelisem'an'ın (Samandağı) Antakya-Harbiye yolu üzerindeki Fevvar çayının (Çakıllıçay) Antakya şehrinin doğu yönündeki Habibinneccar dağının (Nacar) dağı, Dörtyol ve Hassa İlceleri arasındaki Müğır dağının (Dazdağı) olarak adları değiştirilmiştir.

İkinci Madde - Bu Kararı İçişleri Bakanı yürütür.

4 Şubat 1947

CUMHURBAŞKANI

İnönü

Başbakan

R. Peker

İçişleri Bakanı

H. Yörükoğlu

030	11	1		189	3	b

Karşılık yazılacak yazıya, karşılık olduğu yazının gün ve sayısıyle hangi daire ve şubeden yazıldığının konulması rica olunur.

G E R E K Ç E

Bazi Dağ ve Çay gibi tabii arıza adlarından dilimize uymayan Hatay İli bölğesinde Antakya şehri civarında bulunan Hanne çayının (Kınalıçay),Kasaar Çayının (Altınlıçay),Süveydiye Bucağı içindeki Ş Cebeli Sem'an nım (Samandağı),Antakya-Harbiye yolu üzerindeki Fevvar çayının (Çakıllıçay),Antakya şehrinin doğu yönündeki Habibınnecar dağının (Nacar)dağı,Dörtyol ve Hassa İlceleri arasındaki (Mığır) dağını mahallince maruf (Dazdağı)olarak adlarının değiştirilmesi Genel Kurmay Başkanlığınca bildirilmesi üzerine yapılan haberleşme sonunda bu adları uygunluğa kabul edilerek İdare Kurulu ve Daimi komisyon kararlarına day nılarak Hatay Valiliğinden teklif edilmiştir

Bakanlığımızca yapılan incelemede bu teklif yerinde görülmüş ve işlemi de Vilâyet İdaresi kanununa uygun bulunmuş olduğundan ilişik kar rıda ona göre düzenlenmiştir.

030	11	1		1893	3	

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
3
5949

Kanunname

Boenos Ayres'te teşekkül eden Elcemiatul İslâmiyetül Aleviye tarafından basdırılan risalelerin zararlı yazıları taşıdığı anlaşıldığından Matbuat Kanununun 5I inci maddesi mucibince memlekete sokulmasının yasak edilmesi; Dahiliye Vekilliğinin I4/I/937 tarih ve 532 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 27/I/937 de onanmışdır.

27/I/937

REİSİCUMHUR
K. Atatürk

İş. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V.

Ha. V. V. | Ma. V. | Mf. V. | Na. V.

İk. V. | S. İ. M. V. | G. İ. V. | Zr. V.

080	18	01	02	71	8	76

Heroin

Heroin

EK IV: Yekfi![*]

6 Mart Pazar günü İzmir'de yapılan Alevi mitinginde büyük bir kalabalık ve yağmura aldırmayan coşku dalgası içerisinde, alışılmışın dışında bir pankart ve sloganlarla, küçük de olsa, renkli bir grup dikkat çekmekteydi. Arapça olarak "Yekfi! Yeter Artık" ibaresiyle başlayan pankartta, *zorunlu din dersine, anadil asimilasyonuna hayır* denmekteydi. Ve altında imza olarak *Arap Alevi Üniversiteliler* imzası bulunmaktaydı. Grup Arapça ve Türkçe sloganlarla etnik ve dinsel aidiyetlerine saygı talep ediyor, bilimsel, parasız, anadilde eğitim isteklerini vurguluyor ve demokratik bir Türkiye özlemini dile getiriyorlardı (Dikkat çekici bir husus da hep unutula gelmiş olan Türkiye'deki Alevilere karşı girişilen ilk kanlı provokasyon olan 1971 Kırıkhan olaylarının hatırlatılmasıydı). Çevreden gruba gösterilen ilgi dikkate değer ölçüdeydi. İnsanlar pankarttaki Arapça ibareyi merak ediyor, Arap Alevi tanımlamasına ilgi gösteriyor, kimileri dilleri döndüğü ölçüde Arapça sloganlara katılmaya çalışıyordu.

Miting genel olarak Aleviler için büyük öneme sahipti. Büyük Alevi Kurultayı'nda yapılması kararlaştırılan bu miting Alevilerin, kendileri için gittikçe daraldığını hissettikleri bu ortamda eşit yurttaşlık, baskı ve asimilasyon politikalarına son verilmesi, demokratik bir anayasa ve yeni bir Türkiye taleplerini daha güçlü seslendirmek ve örgütlü güçlerini ortaya koymak gibi anlamlar taşıyordu. Özel olarak Arap Alevi gençleri içinse uzun zamandır, bağımsız bir hareket olarak hazırlıklarını yaptıkları düşünsel platformlarının kamusal alanda görünürlük kazanması, kimliklerine ilişkin meşru bir mücadelenin kıvılcımlanması, "hayalden gerçeğe" doğru bir ilerleyiş manasına denk düşmekteydi.

[*] Bu yazı, 20 Mart 2011 tarihli **Radikal 2**'de yayımlanmıştır.

Önceki yıllarda Hatay ve Adana'da yapılan -1 Mayıs, Maraş Katliamı anması gibi- bazı eylemlerde Arapça pankartların taşınıp Arapça sloganların atılmasına şahit olunmuştu. Çok müstesna olan bu tavır bir Arap Alevi hareketi biçiminde olmaktan ziyade bazı sol-sosyalist yapıların yerele yönelik bir politikası olarak ifade bulmaktaydı. Fakat 6 Mart İzmir buluşmasında üniversite gençliği herhangi bir kurum, siyasi yapı vb.ye yaslanmadan, başlı başına "Arap Alevi" nitelemesiyle kamusal bir görünürlük kazanma iradesiyle fiziken küçük fakat manen büyük ve kıymetli bir adım atmış oldular.

Arap Aleviler, milli mücadele döneminde, özellikle Çukurova bölgesinde Kemalist harekete destek vererek bölgenin kurtuluşuna büyük hizmetler sunmuşlardı. Cumhuriyet'le birlikte de Kemalist politikalara uyum göstermeye ve sistemle çatışmaktan uzak durmaya çalıştılar. 1939 gibi daha geç bir tarihte Türkiye'ye katılan Hatay'ın durumu Alevilerin tutumu bakımından çok daha girifttir ve bu yazının sınırlarını aşacak ölçüdedir. Fakat birkaç cümleyle ifade edecek olursak, Arap Alevi toplumundan gelen Zeki Arsuzi, M. Ali Zerka gibi genç aydınların öncülüğünde gelişen Usbet el-Amel el-Kavmi (Ulusal Eylem Cemiyeti), Arap ulusalcı düşünceyi temsil etmekte ve o zamanki adıyla Liva İskenderun'un bağımsızlığını ve Arap coğrafyasına aidiyetini dillendirmekteydi. Bu hareket önemli ölçüde Arap Alevileri etkilemişti. Buna karşın durumun ciddiyetini fark eden Ankara hükümeti Arap Aleviler olmaksızın Hatay'ın Türkiye'ye katılımının imkansızlığını anlamış ve bu yönde harekete geçerek Alevi ileri gelenlerini "ikna" –öte yandan Usbecileri de tasfiye- çabasına girmişti. Neticede Alevi liderlerinin "ikna" olmasıyla Hatay'ın Türkiye'ye katılımı mümkün olabilmiştir. Bu tarihten sonra Hatay'daki Aleviler de yoğun asimilasyon politikalarına ve ayrımcılığa rağmen, sistemle çatışmaktan kaçınarak, sükun ve sükut içerisinde varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır.

1960'ların ikinci yarısından sonra Türkiye'de yükselen sol dalga bu topluluğun bireylerini de sarmış ve genel olarak bu

insanlar sol siyaset içerisinde –ağır bedellerle kapanacak- bir dönüşüm sürecine girmişlerdir. 12 Eylül'ün karanlık günleriyle birlikte tekrar kendi kabuklarına çekilerek geleneksel suskunluğuna sarılan topluluk 1990'ların başlarından itibaren çeşitli sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kamusal alanda kendi varlıklarını "cılız" bir sesle de olsa ifade etmeye çalışmıştır. Bu gün belli bir ölçüde etki gücü olan sivil toplum örgütlerine sahip olsalar da, genel olarak Arap Alevi toplumunun halen kendi kimliklerine ilişkin faaliyetlerinin, hak taleplerinin düşük düzeyde olduğu ve pasifist bir tutum içerisinde oldukları gözlenmektedir.

İzmir mitingine ilişkin temasa geçtikleri kendi toplulukları içerisindeki çeşitli kesimler ve kurumlardan hiçbir destek bulamamalarına rağmen alana çıkan ve bir ilki başarmanın heyecanı içerisindeki Arap Alevi gençler, hem sistemin kendilerine karşı asimilasyon-baskı politikalarına ve yaratılan her türlü eşitsizliğe karşı hem de kendi topluluklarının değişen dönemin gereklerini anlamayan ve buna ilişkin tavır geliştiremeyen, geri tutum sergilemekte ısrarcı kesimlerine karşı mücadele iradesinde olduklarını hem sözle hem eylemle ortaya koymuş oldular.

Taşıdıkları pankartla kimliklerinin iki temel öğesine, etnik ve dinsel aidiyetlerine, ilişkin taleplerini dillendiren bu gençlerin hareketi, Hatay-Adana-Mersin hattındaki kıpırtılar ve arayışlarla birlikte okunduğunda, yeni bir sürecin başlangıcına işaret etmektedir. Bundan sonra, Arap Alevi toplumu açısından, daha dinamik ve geleneksel suskunluğu bozan bir dönemin söz konusu olacağı öngörülebilir. Zaman ve fizik koşulların baskısı altında çözülmeye açık olan, esnek yapılı diğer öğrenci hareketleri gibi, bu genç topluluk da zamanla dağılabilir; fakat arkalarında yürünecek yolun işaretini bırakmış olarak. Tam da denildiği gibi, artık "önemli olan buzun kırılmış, yolun açılmış olmasıdır."

YETER ARTIK !
ZORUNLU DİN DERSİNE,
ANADİL ASİMİLASYONUN
HAYIR !
ARAP ALEVİ ÜNİVERSİTELİLE

YETER ARTIK !
ZORUNLU DİN DERSİNE,
NADİL ASİMİLASYONUNA
HAYIR !
P ALEVİ ÜNİVERSİTELİLER

Tüm Alevi topluluklar gibi Arap Aleviler, tarihleri boyunca büyük acılara, kitlesel katliamlara, sürgün ve mahkûmiyetlere maruz bırakılmışlardır. Birçok büyük göç dalgasının ardından, Akdeniz çevresine yerleşen ve yüzyıllardır buralarda yaşayan Arap Aleviler, Türkiye'nin çokkültürlü yapısı içerisinde yer alan fakat seslerini duymakta güçlük çektiğimiz etnik-dinsel kimlik gruplarından biridir.

Elinizdeki kitapta, egemenlerin tarih boyunca üzerlerine kara bir örtü çekmeye çalıştıkları Arap Alevilerin ortaya çıktıkları dönemden günümüze dek siyasal iktidarla ilişkileri incelenmektedir. Kitap, özellikle Türk modernleşme sürecinde devletin Arap Alevilere yönelik tutumuna, izlediği politikalara ve Arap Alevilerin bunlar karşısındaki siyasal tutumlarına, Arap Alevi kimliği ve kimlik sorunlarına odaklanmaktadır. Bu bakımdan bilimsel bir inceleme olarak kendi alanında bir ilk olma özelliğini taşımaktadır.

Kitap, egemenlerin zaman bu biçimde kimi zaman yok etme kimi zaman yok sayma tavrına karşı, Arap Alevilerin var olma serüvenine ışık tutmaya çalışmaktadır.

KARAHAN KİTABEVİ